

BHAVABHŪTĪ'S
MAHĀVĪRA-CARITAM

OXFORD UNIVERSITY PRESS

London Edinburgh Glasgow Leipzig Copenhagen

New York Toronto Melbourne Capetown

Bombay Calcutta Madras Shanghai

HUMPHREY MILFORD

Publisher to the University

PANJAB UNIVERSITY ORIENTAL PUBLICATIONS

MAHĀVĪRA-CARITAM

A Drama by the Indian Poet Bhavabhūti

EDITED WITH CRITICAL APPARATUS

INTRODUCTION AND NOTES

BY THE LATE

TODAR MALL

*Government of India Sanskrit Scholar
at Oxford*

REVISED AND PREPARED FOR THE PRESS

BY

A. A. MACDONELL

*Emeritus Professor of Sanskrit in the
University of Oxford*

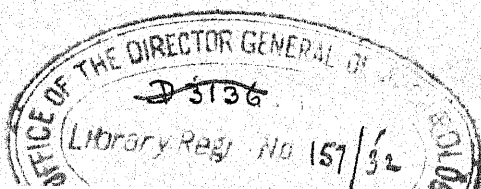
PUBLISHED FOR

THE UNIVERSITY OF THE PANJAB, LAHORE

5a8N
Bha/T.M.

OXFORD UNIVERSITY PRESS
LONDON : HUMPHREY MILFORD

1928

PRINTED IN ENGLAND AT THE
UNIVERSITY PRESS, OXFORD
BY JOHN JOHNSON
PRINTER TO THE UNIVERSITY

CENTRAL AGRICULTURAL
LIBRARY NEW DELHI

Acc. No. 8946

Date. 22.7.57

Call No. Sa 8 N

Bha/T.M

PREFACE

THE origin of this book is the connexion of its author, the late Pandit Todar Mall (who was an M.A. of the Panjab), with the University of Oxford. He was a Government of India Sanskrit Scholar who, having matriculated at Oxford in October, 1911, graduated there in the following year, after taking first class honours in Sanskrit. During his stay at Oxford he also prepared a critical edition, under my supervision, of Bhavabhūti's *Mahāvīracarita*. He then went to Germany where at the University of Bonn he occupied himself chiefly with Prakrit studies under Prof. Jacobi. At Bonn he made the acquaintance of a German lady, whom he married. Perhaps as a result of privations endured during the war, he fell ill and died at Bonn in 1918. After his death his papers were collected and sent to the India Office to be returned to his relations at Lahore. They included a complete manuscript of the present edition of the *Mahāvīracarita*. Hearing of this, I offered to correct and pass through the press, as a memorial to a pupil, the manuscript of this play, the preparation of which I myself had supervised during his lifetime. I accordingly undertook this task, though it was bound to interrupt several others which I had in hand. I little realized at the time how much of my leisure it would consume. But being convinced that all the labour that had been spent on the constitution of a critical text and on the studies connected with it would otherwise vanish and its critical value for Indian students be entirely lost, I resolved to make the sacrifice entailed by this labour of love. Any scholar examining the author's introduction, which treats of the author's manuscript material and various cognate matters, as well as his critical foot-notes, will easily be convinced that no classical Sanskrit text has ever been so exhaustively prepared by an Indian scholar. Thus eighteen Sanskrit manuscripts have been collated in preparing

the text; and all questions bearing on it have been more fully treated than in any other Sanskrit edition printed in India.

A glance at the table of contents will show how completely the matter contained in the text has been extracted. It will be seen, however, that the contents of the volume do not include a translation of the play. This is my doing: though a complete and careful rendering was contained in the author's manuscript material, I considered that its inclusion in the book would be educationally harmful to the many Indian students likely to use it. On the other hand, the actual total contents will probably be considered excessive. Had I been editing the book myself, I should have made it much more concise in various respects. But I have purposely left it uncurtailed, because I wished it to be a model edition showing how a text ought to be edited by a competent scholar, even if he goes to excessive lengths in detail, because such a scholar is better qualified to exploit efficiently the text he is editing than anyone else, and to lessen the labour of those who utilize his edition.

Pandit Todar Mall's work is careful and accurate. But even so, the labour of preparing the manuscript for the press has been immense. The correction of slips of the pen, wrong Sandhi, erroneous references, and other inaccuracies has been very troublesome, as the writer, being dead, could no longer be consulted in cases of doubt. Much time has consequently been wasted. Most of this correction could only be done in the vacations, and then often in the midst of pressing work of my own. Now that it is concluded, I hope that the present volume may help to inaugurate in India a new era, in which all the best classical texts will be edited anew by Indian scholars with a critical training in method ensuring the production of texts that will furnish a sound basis for further research.

A. A. MACDONELL.

13 BELBROUGHTON ROAD,
OXFORD.

December 7, 1927.

CONTENTS

PREFACE	iii
-------------------	-----

PART I. INTRODUCTION

1. General account of the Mahāvīra-carita MSS. and their mutual relationship	vii
2. Detailed account of the Mahāvīra-carita MSS.	ix
3. Three Recensions for a portion of the Mahāvīra-carita	xviii
4. Critical principles followed in constituting the Text	xx
5. Emendations	xxi
6. Remarks regarding Notes and Appendices	xxi
7. Bhavabhūti's Life and Ancestry	xxiii
8. Bhavabhūti's Date	xxvi
9. Bhavabhūti's Writings	xxviii
9a. Verses attributed to Bhavabhūti not yet traced	xxix
10. Chronological order of Bhavabhūti's extant Plays	xxx
11. Bhavabhūti's Literary Characteristics	xxxix
<i>a.</i> Bhavabhūti as a Dramatist	xxxix
<i>b.</i> His Humour and Irony	xxxix
<i>c.</i> His Style	xxxix
<i>d.</i> His Verbal Forms	xxxvi
<i>e.</i> His Metres	xxxvii
<i>f.</i> His knowledge of Prakrits	xxxviii
12. Bhavabhūti and Kālidāsa	xxxix
13. Bhavabhūti's Self-repetitions	xl
14. Bhavabhūti's Quotations from other Works	xliv
15. Mention of and Quotations from Bhavabhūti in other Works	xliv
16. Bibliography of Bhavabhūti's Plays	xlvi
17. Literature concerning Bhavabhūti	l
18. Abbreviations used	li-liv

PART II

Sanskrit Text with Critical Notes	1-214
---	-------

PART III

Illustrative Notes	217-277
------------------------------	---------

PART IV. APPENDICES

Appendix A—Text of K for Act V. 47 to V. 73	279-285
Appendix B—Text of Mr for Act V. 47 to the end of Act VII.	286-306
Appendix C—Collations of the manuscripts Mr and Alw	307-323
Appendix D—(A) Index of Metres employed. (B) Table of Metres employed.	324-330
Appendix E—Alphabetical Index of Verses	331-338
Appendix F—Index of Sanskrit Words	339-347
Appendix G—Index of Prakrit Words	348-351

CORRIGENDA

P. 21, l. 2, read	पत्त्यिदो for पत्त्यिदो.
P. 37, l. 10 „	ब्रह्माभयं for ब्रह्मा भयं.
P. 58, l. 13 „	निश्चसिति for बिश्चसिति.
P. 63, l. 9 „	आः for आ.
P. 65, l. 4 „	परिचेष्टव्यः for प्ररिचेष्टव्यः.
P. 70, l. 10 „	युक्तम् for युक्तम्.
P. 73, l. 2 „	प्रशाम्यन्ति for प्रशम्यन्ति.
P. 185, l. 1 „	भौतिकी for the same word with the final ई broken off.
P. 186, l. 4 „	°च्युतास्त्र° for °च्युतास्त्र°.
P. 192, l. 1 „	तूरव° for तूरख°.

INTRODUCTION

1. GENERAL ACCOUNT OF THE MAHĀVĪRA-CARITA MSS. AND THEIR MUTUAL RELATIONSHIP.

FOR the purposes of the present text of the *Mahāvīra-carita* I have been able to collate eighteen MSS. Four of these (T₁, T₂, T₃, T₄) have been consulted only for the first Act, for the copy supplied to me was hopelessly bad, and I could not, therefore, rely much upon its readings. Among the rest, six (K, E, W, Sc, I₂, Mr) are complete; four (I₁, Bo, Alw, Md) end with the fifth Act; three (Cu, Mt, Mg) break off with the 46th verse of the fifth Act; while B was available only for the last two Acts and a portion of Act V, commencing with V. 60. Taking into account the affinities of their readings, the MSS. can be divided into two clear Groups, the Northern and the Southern. It is, moreover, remarkable that this grouping is also corroborated by the scripts in which these MSS. have been written. Thus all the MSS. of the Southern Group are written either in Telugu (Mt, T₁, T₂) or in Grantha characters (Mg, Mr, T₃, T₄); while those of the Northern Group are (with the exception of K, which is in Śāradā characters) written in the Devanāgarī script. Eleven MSS. belong to the Northern and seven to the Southern Group. The Northern has four subdivisions:

1. I₁ and Bo. I₁ is dated *saṃvat* A.D. 1665=1609, and has an independent value, some of its readings being of great worth. The beginning- and the end-colophons in Bo are identical with those in I₁. Moreover Bo is the only MS. which, like I₁, repeats verse V. 39 with different readings.

2. W, Sc, and I₂. These MSS. are about 50 to 100 years old and are of very little value. Sc occupies a middle position; for while, on the one hand, it agrees with W in giving the same *chāyā* of the Prākṛit passages, repeating also its wrong *chāyā*, it agrees, on the other, with I₂ in giving the same wrong numbers to verses in Acts VI and VII. Again, with regard to the readings of the text, it betrays a similar tendency, sometimes agreeing with one and sometimes with the other.

3. Alw and Md. Both are undoubtedly copies of the same original. It is in very rare cases that the copies of both supplied to me show a difference of reading; and when they do, it is to be attributed either

to the copyists of *their* original MS. or to the copyists who made copies for me.

4. Cu, K, B, and E. This subdivision represents the oldest text; the first three MSS. being each about 300 years old, and the fourth being the copy of a very old MS., which possesses more or less an independent value. Cu and K, if not copied from the same original, seem to be separated by only one generation from their common parent. This subdivision is of great interest, as it represents two of the three known recensions of the drama. Moreover, it is worth mentioning that whereas in the other subdivisions the allied MSS. cover the same portion of the text, in this subdivision K and E are complete for Acts I to VII; Cu breaks off with V. 46; whereas B is very fragmentary, covering as it does a little over two Acts. Besides, even for this portion two folios are missing. It is also remarkable that K shows, in a few cases, similarities of reading with Mt and T₁.

The Southern Group, comprising seven or (excluding the three Tanjore MSS. T₂, T₃, T₄, of which I have too poor a copy to form a correct judgement) four MSS., does not admit of any subdivisions. All the MSS. of this Group exhibit independence; one of them agreeing at one time with one and at another with any other at random, though in general terms we may say that Mr and T₁ agree more closely with Mt. Of these Mt, Mg, and T₁ close with V. 46; whereas Mr extends to the end of Act VII, and represents the third known recension of the drama. The readings of this Group are decidedly superior to those of the Northern, though all the MSS. of this Group are of a comparatively very recent date.

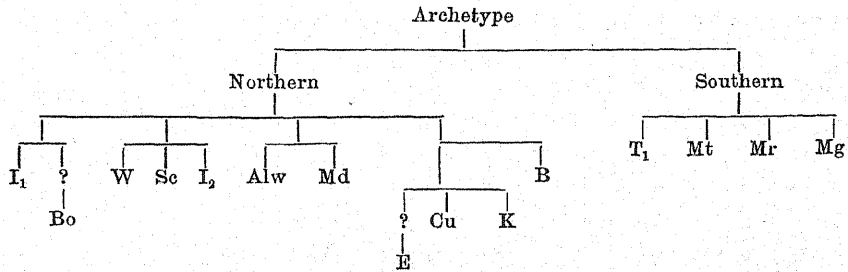
Speaking of the MSS. of the *Mālatī-mādhava*, Bhandarkar remarks:¹ 'Looking to the fact that the groups give readings which are intelligible enough and often equally good, though a shade of difference can be discovered, which renders one preferable to the other, the conviction forced itself upon me that these changes were made by the poet himself at different times, and some MSS. have preserved the earlier form and others the later.' I am inclined to think that the same remark applies to the MSS. of the *Mahāvīra-carita*. It is likely that *before completing* this drama Bhavabhūti had his MS. circulated among his contemporary poets or critics, who, however, did not show much appreciation of it. This threw the poet into a rage, to which he gave open utterance in his *Māl.* I. 8. The incomplete text (ending with V. 46) is, I hold, preserved in the MSS. of the Southern Group. Some time afterwards, Bhavabhūti not only completed the text to the end of Act V, but also went through his

¹ See his edition of the *Mālatī-mādhava* (Bombay, 1905), Preface, p. vi.

original. This revised text travelled to the North, where it now appears in the MSS. of the Northern Group.

But this hypothesis offers one difficulty. If the Northern Group does actually represent the revised text, why should the readings of the Southern Group be at places decidedly superior to those of the Northern? I am of opinion that as the South was for some time the home of culture and learning, Bhavabhūti's works were more frequently studied there; and these occasional superior readings are to be attributed to the ingenuity of the learned readers.

The mutual relationship of the *Mahāvīra-carita* MSS. can be better understood by the following diagram :

? stands for the missing link.

2. DETAILED ACCOUNT OF THE MAHĀVĪRA-CARITA MSS.

A. The Northern Group:

1. The most important of the *Mahāvīra-carita* MSS. is K, No. 327 of the Raghunāth Temple Library of His Highness the Mahārāja of Jammu and Kashmir.¹ It contains seventy-one leaves with nine lines on each page and thirty-seven letters in each line. The MS. is complete, comprising Acts I to VII. It is dated *saṃvat* 1674 (= A.D. 1618). A copy of this MS. was caused to be made for me by the Government of India. At the beginning it has the colophon: *om śrī-paramātmāne namaḥ*. After this the text of the drama begins. After verse V. 46 the MS. reads: *etāvad bhavabhūteḥ | agre kavi-nāyaka-vināyaka-bhaṭṭair apūri*. The stanzas are numbered, though the numbers are sometimes wrong, and sometimes omitted. Judged by my copy, the original has lacunae in many places, but is otherwise fairly correct.

¹ Vide p. 78 in *Catalogue of the Sanskrit MSS. in the Raghunāth Temple Library of His Highness the Mahārāja of Jammu and Kashmir*. Prepared by M. A. Stein, Ph.D. (Bombay, 1894.)

2. Cu. Cambridge University Library MS. No.: Add. 2115.¹ Reads 'viracaritra 880' on the back of the title-page. Size $10\frac{1}{2}'' \times 4\frac{1}{4}''$. Contains forty-one folios, of which 1, 2, 18, 21, 22, 24, 26, 31, and 32 are missing. Has eight lines to the page, except the last, which has nine. Very good and clear Devanāgarī handwriting. It is not dated; but from its look appears to be a little over 300 years old. It is written on two kinds of paper: the first, dust-coloured, extends to folio 30, and the second, yellowish, begins with folio 33. Folios 31 and 32 are missing. The MS. having been soaked in water has retained distinct traces of this along the margins. The paper is very brittle. Some of the folios are mutilated and worm-eaten. The right-hand margins are somewhat decayed, though the letters are intact. About one-eighth of Folio 3 has gone along the right-hand side. Folios 17, 18, 25, and 28 are a little damaged along the margin, though this has not affected the text much. The last line on folio 23^a and the first line on 23^b are considerably injured. The right half of the last line on folio 27^a, and of the first line on 27^b, are almost gone. Similarly the right half of the first line on folio 28^a, as also the right halves of the two lines copied by the reviser to supply a passage in the original, are entirely lost.²

It begins with *ta-kutumba-vyavahṛtir* (I. 11) and ends: *iti śrī-vīracaritrām samāptam ॥ śubham astu ॥* It extends to V. 46. Act I ends at 11^a; II at 20^a; III at 26^a (folio missing); IV at 35^b; V 46 at 41^a. It numbers verses, though wrongly. About a couple of times a number is attached to a prose passage. Curiously enough, Act I, verses 24 to 57, are not numbered. According to its numbering there are 62 verses in Act I, 38 in II, 44 in III, 59 in IV, 45 in V. The MS. has no *chāyā* for Prakrit passages. Yellow pigment has been used to obliterate or modify letters. Mistakes of dittography have always been corrected by paint drawn across the line. The MS., as it stands, is very correct. All the corrections made or omissions supplied—and their number is very large—are the work of only one reviser, as is evident from the different handwriting, which is very inferior to that of the original scribe, and from the use of a different ink and a finer pen.³ In one place (after V. 5) there is a long omission, which has not been supplied by the reviser.⁴ The MS. appears to have been copied from the same original as K, though with some corrections. Among its orthographical peculiarities the following may

¹ Bendall's *Catalogue of the Buddhist Sanskrit MSS. in the University Library, Cambridge* (Cambridge, 1883), does not include this MS.; but it is mentioned as Add. Cu. 2115 in the *Catalogus Catalogorum*, Part II.

² These injuries are duly pointed out in the Critical Notes below the text.

³ In the *variae lectiones* the corrections thus made and the omissions so supplied are duly pointed out.

⁴ Vide V. 5, Note 15, on p. 121 of the text.

be mentioned: (a) It confuses *tu* and *nu*; *sv*, *sth*, and *jy*; *y* and *p*; *v* and *c*; *vv*, *gh*, and *cc*; *n* and *t*; (b) sometimes writes *kh* for *ś*; *ś* for *s*; *y* for *j*; *sch* for *sth*; (c) interchanges *n* and *ṇ* at times; though all such cases are marked by the reviser with the sign (∞) above the letter; (d) often doubles letters after *r*. *v*, *t*, *g* show the largest number of such cases; while *m*, *y*, *j*, and *ṇ* the least; (e) retains (:) before sibilants; though *śc* and *st* are also found; (f) uses *-* in preference to the nasal, though *nt* often appears; (g) does not use the (ṣ) sign; (h) uses *ch* for *cch*; (i) *kh* and *h* are very often corrections from *śc* and *d* respectively; and in some places these corrections have not been made.

3. B. No. G. 9819 of the Asiatic Society of Bengal Library, Calcutta. It consists of twenty-nine folios, of which five and twenty-eight are wanting; has eight lines to a page. It is written in clear Devanāgarī characters on old Indian paper; does not number verses for Acts VI and VII; is very correct and in very good condition. Though undated, it looks about 300 years old. Yellow paint is used in places to obliterate or modify letters. Corrections made or omissions supplied along the margins are in a different hand and written with a finer pen. Its chief orthographical characteristic is its use of *y* for *a*. It begins: *r-durmanoratha-paraiḥ saha cūrṇayāmi | iti vikaṭam utpatati*. The end-colophon reads: *evam astu iti niṣkrāntāḥ sarve saptamo nīkaḥ || || samāptam idam vīra-caritam nāma nāṭakam || || śubham astu || || rāma || || || śrī-rāmacandrāya namaḥ ||* At the back of the last folio it reads: *gambhīra-rād-bhārati-dīkṣita-sūnu-kṛṣṇa-yajvanah pusta [-ka-] m o 5*. Mr. S. W. Kemp, Honorary Secretary to the Asiatic Society of Bengal, was kind enough to inform me that the MS. 'was purchased from one Laksmīnarayan Kavi of Benares, some time in 1909, by the Government of India, through Mahamahopadhyaya Hara Prasad Sastri'.

4. E. No. 68 II B in the Elphinstone College Library, Bombay. This MS. was purchased at Nasik by Dr. G. Bühler for the Bombay Government between the years 1866 and 1868;¹ and is mentioned in his 'A rough List of MSS. bought and copied for the Government of Bombay during the years 1866-68'.² Size 12 $\frac{7}{16}$ " × 5 $\frac{1}{4}$ ". Folios 50; ten lines to a page. It is in good condition and is written in clear Devanāgarī handwriting on blue paper, with a water-mark giving the name of C. Millington, London, as its manufacturer, and with the trade-mark of the firm and the year 1867 as well. The front title-page has: *vīra-rāma-nāṭaka-parārambhah || || ||* and the back one: *iti vīra-nāma-nāṭaka sampūrṇam*. The MS. is

¹ See his contribution, 'Two Lists of Sanskrit MSS. together with some remarks on my connexion with the search for

Sanskrit MSS.', in *Z.D.M.G.*, Vol. XLII, Leipzig, 1888 (pp. 530-59).

² Vide *Z.D.M.G.*, Vol. XLII, p. 554.

dated śaka 1789 and gives Bālakṛṣṇa Rāmacandra Pāṭhaka as the name of the copyist. It is complete. Act I ends at folio 7^b; II at 14^a; III at 18^b; IV at 26^a; V at 34^a; VI at 43^a; and VII at 50^a. Excepting the first Act, which begins with *śrī-guru-devadatta*, all the others begin with *śrīsaṃ vande*. The end colophon runs: *jāto yam aikaś caramo tra patre samāptam idam vīracaritam nāma nāṭakam | bhavabhūtikṛtam vīra-rāmasya caritam site | śucau caryānna-yoge ca nakṣatre uttarābhiṣṭe | likhitam rāmacandreṇa bhṛgau ṣasthyā ca tāraṇe | 42 | sampūrṇam rāma-candra prasann | samāptaḥ | lekḥaka-bālakṛṣṇa-rāmacandra-pāṭha-keṇa likhitam | śake 1789 phālguna vadya 1 somavārata dinam rātrau samāptaḥ śubham bhavatu | 3 | 3 | 3 | 1 | 6 | 6 | vīra-rāma-nāṭaka samāptaḥ | 6 | 6 |*. Corrections made, as also the omissions supplied, are by the original scribe, and are very few. It appears to be a copy of a rather old MS., from its writing *sth* for *sch* and a few similar characteristics. It is very incorrect, though it preserves old readings. Because of the extreme orthographical inaccuracy of the MS., I have ignored all such obvious mistakes of the scribe as do not stand for different readings. Among its peculiarities may be mentioned (a) its use of *m* for an original *pr*; (b) writing *ā* as ॐ; *ddh* as *dhdh*; *ṇ* as ८; *thy* for *tth*; *ch* for *cch*; and in some places *kh* for *ṣ*; (c) confusing *t* and *ṭh*; *m* and *s*; (d) doubling of consonants after *r*; (e) use of *-* in place of the class nasal; and (f) retention of (:) before sibilants. Prakrit passages are very incorrectly copied. It is written with two different pens, though almost certainly by the same scribe. The second hand appears with folio 21^a, line 8. It uses no pigment or paint except on folios 2^b, 17^a, 18^b, 38^a. It numbers verses, and according to its own numbering—which is wrong—it has 61 in Act I; 50 in II; 49 in III; 60 in IV; 64 in V; 66 in VI and 41 in VII. It is an independent MS.; for, whereas it often agrees with the readings of K and Cu, it is inclined to agree more with B and I₂ in the last two Acts.

5. I₁. India Office Library, London, MS. No. 114 c. (Serial No. in the Catalogue,¹ 4136.) Size 10" × 4¼". Folios 38, with ten lines to a page, except on folio 38^a, which has only five. The front title-page has *bīra-rāgha [va] nāṭaka saikhyā* 900, and the seal of 'E. I. Comp.'s Library'; and the back title-page has only the seal. The MS. (as also I₂, described further on) belonged to Colebrooke's collection and therefore passed to the India Office Library as a gift from him in 1819. It is written in good Devanāgarī handwriting of *saṃvat* 1665 (= A.D. 1609) on brownish paper;

¹ *Catalogue of the Sanskrit MSS. in the Library of the India Office, Part VII. Sanskrit Literature: B, Poetical Literature. IV,*

Dramatic Literature. Edited by Julius Eggeling. London, 1904. (P. 1,581.)

is in good condition and comprises the first five Acts in full. Act I ends at folio 8^b; II at 15^b; III at 20^a; IV at 28^b; and V at 38^a. With a reddish-brown pigment it indicates the names of the *dramatis personae* and the stage directions. Yellow paste is employed by the scribe to obliterate letters or parts thereof. It is very correct, though in a few places corrections are made by the scribe, as also by one or two different hands. Letters obliterated can generally be deciphered. In some places it is difficult to say which of the three persons—the original scribe and the two revisers—has made the corrections or additions. The MS. notes some different readings. Thus we find *vismr* above *na sru* on folio 12^b [text page 53, line 13]; and along the margins we notice *kya-risyanda* on folio 1^b [text page 2, l. 4], *ramasata me* on 2^a [text page 4, l. 1], *drā* on 5^a [text page 18, l. 2], *dbhutaḥ* and *tho* on 6^a [text page 22, ll. 4, 5], *kka* on 6^b [text page 23] and *tta rita* on 34^a [text page 141]. It has a *chāyā* on, and separation of words in, a few Prakrit passages. See text pages 44, 45, and 52. On folio 5^a [text page 18] it gives *jaṅghāsthī* as the meaning of *nalaka*, and on 11^b [text page 45] *nīlotpala*¹ as that of *kandoṭṭa*. It begins: *śrī-gaṇeśāya namaḥ* and ends: *mahāvīra-carite āraṇyakaṃ nāma pañcamaṃ nīkaḥ* || 5 || *samāptam cedam vīra-caritaṃ nāma nāṭakaṃ kṛtiḥ śrī-kāthāparanāmno bhāṭṭa-bhavabhūteḥ* || *samvatta 1665 samae vaiśāṣa vadi saptaṃni* || 7 || *likhitam caturbhuja-pustaka rāmadāsa-kurakṣetri-brahmaṇa vedānti*. Among its peculiarities may be mentioned (a) omissions of (:) before *sth*; (b) writing *cch* merely as *ch*, *sth* as *sch*, and *jy* as *ṣv*; (c) doubling of *k*, *g*, *n* and *v* after *r*; (d) non-employment of the (ṣ) sign;² (e) extreme irregularity in the observance of *visarga sandhi*; (f) retention of *÷* in preference to its change to the class nasal; and (g) confusion in orthography of the letters *p* and *y*; *c* and *v*; *n* and *t*; *vv*, *gh*, and *cc*; *tt* and *nt*; *s* and *m*; *dr* and *i*; *d* and *ṭṭ*; *dy* and *gh*.

6. Bo. Bombay Government MS., No. 32 of 1872–3. Size 9 $\frac{9}{10}$ " × 4 $\frac{1}{2}$ ". Folios 31, twelve lines to a page, and on an average forty letters to a line. Condition very good, except that it is worm-eaten on folio 1. First three folios seem to have been soaked with water. Not dated, but from appearance over a hundred years old. Written on dust-coloured paper and in Devanāgarī characters. Has no *chāyā*. Comprises Acts I to V. Act I ends on folio 7^b; II on 14^a; III on 18^a; IV on 24^b; and V on 31^b. Does not number verses. Like I₁ it begins with *śrī-gaṇeśāya namaḥ* and ends: *mahāvīra-carite āraṇyakaṃ nāma pañcamaṃ nīkaḥ* || 5 || *samāptam cedam vīracaritaṃ nāma nāṭakaṃ kṛta śrī-kanthāparatāmno bhāṭṭa-bhavabhūtaḥ rāma*. Besides, like I₁ it repeats V. 39 [text page 139] with

¹ Only the base of these letters is visible, the rest having been cut off in binding.

² Uses it, however, a couple of times before the word *nīka* at the end of an Act.

different readings. Seems to have been copied from an old MS., as is evident from its writing *e*, *ai*, *o*, *au* in the old way. Very incorrect. Mistakes are seldom corrected; but when corrections are made, they are in the hand of the original scribe. It (a) confuses ÷ and *r*; *ś* and *rā*; *m* and *bh*; *i* and *ī*; *i* and *e*; (b) uses ÷ in preference to the class nasal; (c) does not generally double consonants after *r*; and (d) has a few lacunae, due to the incapability of the scribe to read its original.

7. W. Bodleian Library, Oxford, MS. No. 260, being MS. Wilson 229^{b.1} Size 12 $\frac{5}{8}$ " × 4 $\frac{3}{8}$ " (size of folios 69 and 70: 12 $\frac{5}{8}$ " × 4 $\frac{3}{8}$ "). Folios 70. Folios 1-7, lines seven a page; 8-70^a, eight lines a page; and folio 70^b, six lines. Complete for Acts I to VII. Act I ends at folio 11^b; II at 20^b; III at 26^b; IV at 37^a; V at 47^b; VI at 60^b; and VII at 70^b. In perfect condition. Written on white paper in very clear Devanāgarī handwriting. Undated; but date 1820 inferable from paper. Correct, as it stands; though many corrections have been made and omissions have been supplied by the original scribe. Besides these, there are a large number of corrections in a different hand—probably it is Wilson, who is also responsible for some marginal notes in English.² Colophon at the beginning: *śrī-gaṇeśāya namaḥ* ॥ ॥ *śrī-sarasvatyai namaḥ* ॥ ॥ *śrī-gurubhyo namaḥ* ॥ End-colophon reads: *samāptam idaṁ viracaritaṁ nāma nāṭakam* ॥ *śubham astu* ॥ Numbers verses, though a little incorrectly. According to its numbering there are 60 in Act I, 52 in II, 49 in III, 60 in IV, 62 in V, 63 in VI, and 41 in VII. Written by one scribe only, though with different pens. There is a noticeable change in the thickness of letters on folio 27^a. Besides the yellow pigment used to obliterate or modify letters, it uses a reddish-brown pigment to indicate the number of verses and the names of the *dramatis personae*. It sometimes paints the stage directions and the words indicating the conclusions of the Acts. Has a *chāyā* on only two passages in Act VI.³ Beginning with Act VI it separates with the (i) mark words in Prakrit passages, not only up to Trijāṭa's speech after verse 8. In Act VII it separates words only in the first speech of Laṅkā.

8. Sc. No. 481 of the Sanskrit College Library, Calcutta.⁴ On the back title-page it reads *viracaritaṁ nāma nāṭakam*. Size 9 $\frac{1}{2}$ " × 4 $\frac{1}{5}$ ". Seventy-nine folios with eight or nine lines to a page. Written on white paper in clear Devanāgarī characters. Very correct. In very good condition, though worm-eaten in a few places. Complete for Acts I to VII.

¹ See *Catalogus Codicum Manuscriptorum Sanscriticorum Postvedicorum* quot quot in *Bibliotheca Bodleiana* adservantur. Auctore Th. Aufrecht. Pars I. Oxonii, 1859, p. 136. Also *Catalogue of Sanskrit MSS. in the Bodleian Library*. Appendix to Vol. I (Th. Aufrecht's Catalogue). By A. B. Keith, Oxford, 1909, p. 34.

² I have mentioned all these in the Critical Notes.

³ Vide text, p. 155.

⁴ Mentioned as No. 242 on p. 145 of *A Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS. in the Library of the Calcutta Sanskrit College*, Vol. VI. Prepared by Hrshikēśa Śāstri and Śiva Chandra Guī. Calcutta, 1903.

Act I ends at folio 12^b, II at 22^b, III at 29^b, IV at 41^a, V at 52^b, VI at 67^a, and VII at 78^b. Dated *saṃvat* 1879 (= A.D. 1823). Copied near Calcutta by a certain Brahman for 'Phila-sāhaba',¹ at least from two different MSS., though some readings might have been adopted after collation with a third MS. Begins: *śrī-gaṇeśāya namaḥ* and ends with the colophon: *saṃāptam idam vīracaritaṃ nāma nāṭakaṃ || aṇi iṇṇa-pekkhanijjāṃ sama-suhadukkhāṃ viiṇṇa-sabbhāvaṃ || aṇṇaṇṇa-hīa-laggam puṇṇehi jaṇo jaṇaṃ lahai dukkhāṃ deto vi || suhaṃ jaṇei jo jassa vaksāho hoi || daia naha dūmiāṇa vi vattai thaṇānā-romaṇico || śrī-lambodarāya namaḥ || maṅgalam astu nirantaram śrīmatām || jāte saṃvatsare nand 9 śaulā 7 ṣṭa 8 vidhu 1 sammāte || caitre māsy asite pakṣe cādhiḥke luja-vāsare 1 ṣaṣṭhyām 6 śrī-vīracaritam nāṭakaṃ śubha-dāyakaṃ || śrīmad-gaura-narendrāya phīla-sāhabāya sammude 2 vidvaj-jana-gaṇānāṃ ca pālākāya dayāvate saṃlilekha dvijaḥ kaścit kālīkattākhya-saṃnidhau 3 yad atra viparītaṃ syāl lekhane tat kṣamasva bhoh || iti vijñaptir eṣāstu śrīmatṣu ca dayānidhe || 4 ||* Has an occasional *chāyā* (in red ink) of the Prakrit passages, and adds a few marginal notes. Numbers the first four verses in Act I, and all the verses in Acts VI and VII. For the first five Acts agrees closely with W. In many points it also agrees with I₁. Thus, for instance, it mostly uses the same abbreviations of the names of the *dramatis personae* as I₁; repeats the doubling of consonants after *r* in almost the same places as I₁, and writes *o* in a peculiar way in nearly all those places where I₁ does it. For the last two Acts it has much closer affinity with I₂, and assigns the same numbers—sometimes wrongly—to the verses as I₂ does. All this points to a decided double origin of this MS.

9. I₂. MS. No. 943 a of the India Office Library, London. (Serial No. 4135 in the Catalogue²). On the front title-page it reads 'Presented by H. T. Colebrooke, Esq.', and bears the seal of 'E. I. Company's Library'. Size 12 $\frac{1}{4}$ " × 4 $\frac{1}{4}$ ". Contains forty-eight folios, of which No. 11 is missing a blank sheet being substituted. Dated *saṃvat* 1857 (= A.D. 1801). Begins: *śrī-stamṇeramaḡlayanāya namaḥ*. Ends: *saṃāptam idam vīracaritam nāma nāṭakaṃ || śubham astu || saṃvat 1857*. Has a few lacunae. Does not number verses for the first five Acts; and according to its own numbering has 59 verses in Act VI and 36 in VII. Thus its originals were two different MSS. Complete for Acts I to VII. Act I ends at folio 8^a, II at 14^a, III at 18^a, IV at 23^b, V at 33^a, VI at 42^a, and VII at 48^b. I am inclined to think that the MS. was copied from originals belonging to the seventeenth century, because of the following considerations: (a) at the end when giving the date of completion of the copy, the scribe begins 16, then drops 6 and substitutes 8 (then adding 57).

¹ Probably Wilson is meant.

² p. 1,581. See above.

Evidently the scribe first began mechanically to copy out the date of his original; but afterwards realizing his mistake made the necessary correction; (b) the forms of some of the letters, both simple and conjunct, e.g. *gg*, *o*, *r*, *jv*, *jh*, *rū*, *rn̄*, *ṣṇ* and *visarga*, are identical with those occurring in the seventeenth-century MSS.; (c) it often writes *sch* and *sth*; (d) after *r* it doubles the consonants *g*, *c*, *v*, *dh*, *k* and *p* in nearly all those places where *I*₁ does it; while (:) and *s* appear as *ss* almost always where they do so in *I*₁. It repeats some of the mistakes of *I*₁. These last considerations make its remote connexion with *I*₁ very likely.

10. Md. Copy of MS. No. 5-2-22 in the Government Oriental MSS. Library, Madras. As the originals of the MSS. kept in this Library are not lent out, I had no other alternative but to request Rao Bahadur M. Raṅgāchārya, Curator of the Library, to cause a copy of this MS. to be made for me by a capable copyist; and he very kindly supplied to me a copy with collations from two other MSS., Mt and Mg.¹ In his letter, dated June 10, 1912, the Librarian informed me that 'the place from which the manuscripts were acquired, the year of acquisition, and the former owners of the manuscripts are not known'. A brief description of this MS., as supplied to me, runs: 'The Devanāgarī MS. is written on country paper and contains ninety pages of eight lines each. The MS. is slightly worm-eaten and gives the following as its date: *saṃvat* 1907 *āśvina sudi budha-vāsare* | *likhāyatam bharatapura-madhye* | *śubham bhavatu* | *śrīr astu.*' The MS. is thus a little over sixty years old, and is complete up to the end of Act V. According to the colophon it was copied at Bharatapura.

11. Alw. Copy of a MS. in the Library of His Highness the Mahārāja of Alwar. In good condition. Very correct. Numbers verses. Written in clear Devanāgarī characters on a strong Indian paper. Occasionally writes *y* for *j*, *ś* for *s*, and *ṣ* for *kh*. Its original is undoubtedly the same as that of Md, with which it agrees even in the minutest details. Most important among them are its omission with Md (only) of some passages on p. 17, l. 7, p. 24, l. 13, p. 78, l. 13; and the readings *sūrpa-nakkhā* and *niṣkrāntāḥ* for *śūrpaṇakhā* and *niṣkrāntāḥ* respectively. The MS. 'is reported to have been purchased in Benares in the *saṃvat* 1911 corresponding with A.D. 1853. No further particulars are available concerning its previous history'.

B. The Southern Group comprises:

1 and 2. Mt, Mg. Nos. 5-3-33 and 2-7-18 respectively of the Government Oriental MSS. Library, Madras. As described under Md above, only collations of these two MSS. with the text of Md were supplied

¹ See below, Nos. 1 and 2 of the Southern Group.

to me. The following is a brief account as sent to me. 'The Telugu Manuscript [Mt.] is written on country paper and contains 65 pages of 23 lines each. The paper is wormeaten and the Manuscript is about 40 years old. The Grantha Manuscript [Mg.] is on palm-leaf in 77 pages of 8 lines each. The Manuscript is slightly injured and is about 100 years old.' Both the MSS. break off with Act V. 46.

3. Mr. Copy of the MS. No. 379 of the Palace Sarasvati Bhandar, Mysore. The original MS., as M. Shama Rao, the officiating Inspector General informed me, 'Contains 39 leaves, with 8 lines on each page, 64 letters in each line; there are a few lacunae . . . It is about 100 years old and is fairly correct.' Written in the Southern way of using ÷ before a letter which is intended to be doubled. Often writes *ddh* for *dbhu*, *s* for *h*, *v* for *s*, *ru* for *jh*, *tv* for *ts*, and *d* for *o*. In Prakrit passages very often reads *a* for *d* or *j*. It is of quite independent value. In a few cases it agrees with Mt only. Thus both drop passages on p. 68, l. 11, p. 102, l. 6, p. 107, l. 10, p. 108, ll. 2, 5-7; and both preserve a quite different reading on p. 68, ll. 8-9. In a few cases in Act V it reads with K.

4-7. T₁, T₂, T₃, T₄. Copies of the MS. No. 10702 of the Tanjore Palace Library with collations from MS. No. 10703 (T₂) and with very occasional readings from the MSS., Nos. 10704 and 10705 (T₃ and T₄ respectively) of the same collection. The copy has been so very carelessly and incorrectly made that in many cases it was a problem to decipher it; and in a few instances it was very difficult to decide if a certain reading was to be attributed to one MS. or the other. Consequently I thought it quite unsafe to depend upon the readings of the copy for incorporation in my text. Still, to form an idea of the comparative values of their readings and their relationship to the other MSS. of the drama, I have given their readings for the first Act. A short description of the MSS. is as follows:¹

4. T₁. Contains 55 palm-leaves, 14" × 1" in size. Written in Telugu characters with 5 or 6 lines to the page and on an average 55 letters to a line. About 250 years old. Complete up to V. 46. Begins *śrī-gaṇeśāya namaḥ*.

5. T₂. Size 16" × 1". Contains 48 palm-leaves. Written in Telugu characters, with 5 or 6 lines to the page, and about 64 letters to the line. Not quite so old as T₁. Ends with V. 46.

6. T₃. Contains 36 palm-leaves, sized 13" × 1". Written in Grantha characters. Six lines to the page and about 40 letters in a line. Injured in many places. Act V is incomplete. Has some affinities with T₂.

7. T₄. Very modern. Consists of 18 palm-leaves of the size 16" × 1". Written in Grantha characters, with 8 lines to the page and about 64 letters to the line. Contains only the first three Acts.

¹ See also p. 170 of *A Classified Index to the Sanskrit MSS. in the Palace at Tanjore*.

Prepared for the Madras Government by A. C. Burnell, London, 1880.

3. THREE RECENSIONS FOR A PORTION OF THE MAHĀVĪRA-CĀRITA.

When I undertook my research-work on the Drama, two Recensions were known, viz. the one printed in his edition of the play by Ratnam Aiyer with Vīrarāghava's commentary, and the second given by him (as *śrī-bhāvabhūti-kavi-praṇīta-mahāvīracaritasya sarvataḥ pracalitah pāṭhaḥ*) in the Appendix and without any commentary. All the other known editions, namely those of Trithen, Borooah, Śrīdhara, Jīvānanda and Tārānātha agreed in accepting this *sarvataḥ pracalitah pāṭhaḥ* ('universally admitted text') as the authentic text of Bhavabhūti, and said not a word about the Second Recension of the play. These two Recensions agree in having the *same* text for the portion of the Drama from Act I to V. 46; after which they have nothing in common, excepting that both consist of seven Acts. An examination of the collated MSS., however, disclosed a third Recension, which was distinguished by reading a different text *only* from V. 46 to the end of Act V. For Acts VI and VII it agreed with the 'universally admitted text' of the drama. The whole case will be made clear by the following table:

Acts I to V. 46.	Act V. 46 to the close of Act V.	Acts VI and VII.
All manuscripts have the same text, the divergences being nothing more than differences of reading.	Recension A of the MSS. E, W, Sc, I ₂ , Md, Alw, I ₁ and Bo. Recension B of the MSS. K and B. Recension C of the MS. Mr.	Recension A of the MSS. E, W, Sc, I ₂ , Md, Alw, I ₁ , and Bo. Recension B of the MSS. K and B. Recension C of the MS. Mr. Both Recensions identical.

As is clear from the MSS. evidence, Bhavabhūti's original work must have come to a sudden close with V. 46. Some time later on he revised this portion and brought the Act to a close. The question now arises, which of the three Recensions for the portion from Act V. 46 to the end of Act V represents the authentic text? I am of opinion that Recension A does this. My conclusion is based on the following arguments:

1. The oldest known MS. I₁, which is dated *samvat* 1665 (= 1609 A.D.), runs without a break beyond V. 46 and does *not* mention that the portion of the Act after V. 46 is from the pen of a different author. Neither do the other MSS. belonging to Recension A come to a sudden stop in the middle of the Act. On the other hand, the MSS. of the other two Recensions attribute the part preceding V. 46 and that following V. 46 to the end of Act V *in clear words* to different authors; thus K adds after

V. 46: *etāvad bhavabhūtehagre kavi-nāyaka-vināyakabhāṭṭair apūri*; and Mr ascribes V. 46 to the end of Act V to a poet Subrahmanya by name.¹

2. The commentary to *Daśarūpa* II. 50 and the commentary to *Sāhitya-darpaṇa* 416 quote a verse as from the *Mahāvīra-carita* (their words are 'vīracarite') which occurs as V. 48 in Recension A. Moreover, the commentary to *Sarasvatī-kaṇṭhābharaṇa* V. 172, quotes another verse which appears as V. 51 in this very recension. Evidently the authors of these old works on *Alaṅkāra* considered the text of Recension A as the genuine text of Bhavabhūti.

3. Recension A contains a couple of passages which are repeated in the other dramas of the author.²

4. Recension B runs to an unusual length and covers 73 verses.

Another question that remains to be decided is whether Acts VI and VII are the genuine composition of Bhavabhūti. I am well-nigh convinced that they are spurious in accordance with the following considerations:

1. Repetitions of verses and portions of verses, as also of prose passages occurring in the *first five* Acts of the *Mahāvīra-carita* are very frequent in the *Mālatī-mādhava* and the *Uttara-rāma-carita*; so much so that there is *no single Act* among the first five from which passages have not been repeated in the other two plays. Passages with parallel ideas are still more frequent. But with regard to Acts VI and VII the case is quite different. There are *only two* phrases of two words each in the *Mv.*, Act VI, which recur in *Māl.*; *kīlākīlā-kolāhala*, *Mv.*, p. 173, l. 9 in *Māl.* V. 11; and *calakramakrama*, *Mv.*, p. 173, l. 9-10 in *Māl.* V. 14. Act VII lacks even that number. These very slight repetitions of phrases can be easily accounted for. Acts VI and VII of *Mv.* were probably composed by some unknown author, after Bhavabhūti had written his second drama, *Mālatī-mādhava*, and borrowed from the latter.

2. From all the first five Acts passages have either been quoted or referred to in the *Alaṅkāra* literature; but not even a single reference to or quotation from Acts VI and VII is to be met with.

3. In *Mv.* V. 38-9 it is *Rāma* who casts aside the mountain-like heap of bones of the demon Dundubhi; but VII. 16 attributes the same act to *Lakṣmaṇa*. Surely Bhavabhūti, had he been the author of the latter passage as well, could not have been guilty of this self-contradiction, especially when the two passages are not very far removed from each other.

4. The evidence of the Prakrit passages points to the same conclusion. Thus, for example, the treatment of the particles *ca* and *eva* is very suggestive. In the first five Acts the MSS. nearly always agree in reading

¹ Vide Colophon at the end of the MS.

² Vide Illustrative Notes.

ca after a word ending with *anusvāra*. In the last two Acts the MSS. always read *a* in such a case. Similarly the Sanskrit word *eva* appears as *evva* in the first five and as *jevva* in the last two Acts. Again *mahāṇubhāva* and *vibhāsaṇa* of the former portion appear as *mahanubhāva* and *vihāsaṇa* in the latter. In declension, the genitive singular *maha* (=mine), which is not to be met with in the first five Acts, is to be found in the last two, though side by side with *me*. The locative singular termination *mmi* appears only in the last two Acts.¹

5. I would also like to add the metrical irregularity in the word *vidrāvita* in VI. 27 d, the like of which is not to be met with elsewhere in his works.²

4. CRITICAL PRINCIPLES FOLLOWED IN CONSTITUTING THE TEXT.

In view of the existence of the three different Recensions of a portion of the drama, what method, it may be asked, have I followed in framing the text? Having decided that the Recension A is authentic, I adopted it in the text and relegated the texts of the other Recensions to the Appendices. In the adoption of readings for the portion from V. 46 to the close of Act V, I have given preference to the readings of the MSS. I₁ and E, to the former because it is the oldest, and to the latter because it is the copy of an old MS. and because it has a more or less independent value.

But what principles have I followed in constituting the text for that portion which is common to the MSS. of all the three Recensions, i.e. Acts I to V. 46? Now for this portion the MSS. divide themselves into two Groups, the Northern and the Southern, the latter representing the original and the former the revised text of the play, as I have said before. I have consequently adhered to the readings of the *Northern Group*, and in that Group, too, to those of the *Subdivision No. 4*, comprising the MSS. Cu, K and E, which are the oldest and represent the oldest text. I have totally avoided the dangerous and unscientific principles of eclecticism, of picking up the best readings from the MSS. of different Groups or of different recensions. Though in about half-a-dozen cases I was forced to adopt the readings of the Southern Group (the readings of the MSS. of the Northern Group giving no sense), yet even these few cases I have taken care duly to point out in the Illustrative Notes. With regard to Acts VI and VII also (which, however, I was half inclined to exclude from the text as being spurious) I have adopted a similar method, though due

¹ For references see paragraph on 'His knowledge of Prakrits' below.

² Vide paragraph on 'His Metres' below.

importance was attached to the readings of the MS. B of the same sub-division.

Still, even though I have always carefully weighed the evidence, it is hardly possible that I should in each individual case have succeeded in selecting the best reading supplied by the MSS. I have collated. However, I have the consolation that the full critical apparatus attached to the text will greatly facilitate the attempts of other scholars to correct any errors I may have left.

5. EMENDATIONS.

The text, as fixed by me, contains twenty-three emendations. Taking into account the length of the drama and the possibility of corruption in the Prakrit passages, the number is not at all large. In all these cases the correction is generally very slight. Thus, twenty emendations are concerned with a single letter and the other three with two letters only. Then, again, seven relate to Sanskrit and the remaining sixteen to Prakrit passages. Among the latter, nine are cases of the misdirected attempts of the copyists at uniform spelling. According to the rules of Prakrit grammar, the Sanskrit particle *api* is to be replaced by *vi*; but after an *anusvāra* by *pi*. The copyists, being probably ignorant of this rule, have in seven cases substituted *vi* even after an *anusvāra*. A similar attempt is further responsible for two more cases of the preservation of *a* (instead of *ca*) even after an *anusvāra*. Six more emendations are cases of the correction of grammatical errors in Sanskrit and Prakrit words. Two are cases, more or less, of the correction of spelling; thus *ekko* for *eko* (p. 189, l. 2), the latter being impossible in Prakrit; and *kausalyā* for *karusalyā* (p. 208, l. 10). Two emendations consist in the substitution of *ataḥ* for *yataḥ* (p. 27, l. 6; p. 90, l. 7). The remaining four emendations were demanded by the context. However, where even a single letter has been emended, I have inserted an asterisk (*) in the text. But where I have merely corrected a faulty spelling in order to observe uniformity, I have not added an asterisk. Moreover, full reasons for the emendations made have been given in the Illustrative Notes.

6. REMARKS REGARDING NOTES AND APPENDICES.

As regards the Critical Notes, I thought it most convenient to place them at the bottom of the page just below the text, so that the reader can have before him, at the same moment, the entire critical apparatus, and judge for himself the value of the reading adopted in the text. It will surely strike the reader that I have been perhaps too profuse in this

matter. But this is entirely intentional. I have always had before my mind's eye what Professor Macdonell said to me about the remark which a German friend of his had once made 'in regard to assuming that a MS. has a particular reading unless a special statement to the contrary is made: "ich traue Ihnen nicht"'. Secondly, I was unfortunately unable to secure the originals of some of the MSS. and had to depend entirely on the copies supplied to me. Moreover, in a few cases when the copy of one MS. was made for me with collations from two or more other MSS., I could not with perfect certainty assume that the collated MSS. had a particular reading when the collator was *silent* about it. Because of this uncertainty I preferred to err on the side of profuseness and have made frequent use of the phrase 'All others', after which in many cases I have added in brackets the names of the MSS., about the actual readings of which I had the slightest doubt. However, before this edition is printed it is my intention to consult the original MSS., only the copies of which I have collated: this would go a great way towards reducing what would be superfluous in the Critical Notes. The MSS. show no uniformity in spelling; so much is this the case that a single MS. spells the same word differently in different places. Such variations of reading have not been included here. Then again, mistakes in orthography or omissions of such words in verses as reduce the number of syllables necessary in a foot, errors of dittography (except when they are of some value in deciding the mutual relationship of two or more MSS.) have all been ignored. The symbol (✓) signifies that the MS. spells the reading incorrectly. In cases when the reading is illegible, I have used the symbol (†) above the name of the MS. or above the reading. In Prakrit passages, however, I have tried to give the *exact* spellings as they appear in the MSS. It is, besides, necessary to add that where the MSS. Mt and Mg agree with Md, Md only has been mentioned; and similarly when T₁ is stated to have a particular reading, T₂, T₃, T₄ are to be understood to have the same, unless various readings of these latter MSS. are there mentioned.

In regard to the Illustrative Notes I have refrained from being very exhaustive. My object has been twofold; firstly, to point out obscure passages and to attempt satisfactory translations of the same. In doing so I have always referred to or quoted from the extant commentaries of the play and have shown the defects in their interpretations. In certain cases where the passages have not become quite clear to me, I have pointed out the difficulties of interpretation and thus prepared the way for further attempts at a better solution. In the second place, I have referred to the parallel passages in the other Rāma plays, the *Anargharāghava* and the *Bālarāmāyana* in particular, both in order to

further the elucidation of our text and to show how far the authors of those works are indebted to Bhavabhūti. Another feature of these Notes has been to give references to cognate passages in the three works of the poet.

I must now add a few words regarding the Appendices. The text of the MS. K for Act V. 47 to V. 73 being totally different, had to be relegated to Appendix A. The MSS. Mr and Alw were received too late to enable me to incorporate their readings with the other Critical Notes; and so their collations appear in the Appendices B and C. To make the edition as useful as possible, I have also added four more Appendices. Appendix D (A) gives the metres employed by the author in the order of the verses occurring in the play. Herein I have also included verses that are to be found in the two Recensions B and C. Appendix D (B) furnishes the names of the various metres in the order of their frequency. The next Appendix is the Pratīka Index, which is sure to be a great help towards locating such verses as have been quoted from our author in various works of Sanskrit literature. I had also prepared a full *Pādānukramanī* or Index of the Pratīkas of the verse-quarters; but this turned out to be too voluminous to be included in the present edition. Of lexicographical and critical value are Appendices F and G, which give an alphabetical list of all the important words in the text. All such words as are peculiar to Bhavabhūti, are uncommon or difficult, or are of value in any other respect, have been included. These Sanskrit and Prakrit Word Indices have been very useful to me in arriving at the exact sense of words of doubtful or obscure meaning by enabling one to compare the various passages where they occur. I sincerely doubt whether a text can be satisfactorily edited and rightly translated unless the editor has previously prepared such an index for comparative purposes.

7. BHAVABHŪTI'S LIFE AND ANCESTRY.

Unlike Kālidāsa, Bhavabhūti has not been entirely reticent about himself. In the Preludes to his *Mv.* and *Māl.* he gives us some account of his genealogy. Thus we are told that he belonged to a South-Indian Brahman family with the surname 'Udumbaras', living at Padmapura¹ in

¹ 'Jagaddhara is wrong in identifying Padmapura or Padmanāgara with Padmāvati, the scene of the play. Bhavabhūti's native place appears from the description to have been somewhere near Chandrapura or Chāndā in the Nāgapur territories, in which there are still many families of Marāṭhi, Deśastha, Brahmans of the

Taittirīyāsākhā using Āpastamba as their Sūtra, and in the country to the south and south-east of which there are families of Tāilaṅga Brahmans following the same Veda and Sūtra. The river Godāvarī must have been at or near his native place, from his description of it, as by one familiar with it, in the ninth Act of his play and in the

the country of the modern Berars. They were not only followers of the Taittiriya Śākhā of the Black Yajurveda, but were also the teachers of their school; they belonged to the Kaśyapa *gotra*, and were distinguished for their piety, inasmuch as they maintained the five fires, observed vows, and performed Soma-sacrifices. Fifth in ascent to Bhavabhūti was a certain Mahākavi,¹ who had instituted a Vājapeya-sacrifice. Bhavabhūti's grandfather was named Bhaṭṭagopāla, his father Nilakaṇṭha, and his mother Jātūkarnī. He himself was given the name Śrīkaṇṭha; and if the statement of Virarāghava in his commentary to *Mv.* is to be trusted, he obtained the title 'Bhavabhūti' from his patron-king because of his clever use of the words *bhava* and *bhūti* in the verse '*sāmbā punātu bhava-bhūti-pavitra-mūrtiḥ*'.² His teacher was one Jñānanidhi ('Store of Learning'), and was the best of the Paramahamsas or ascetics of the highest order.

The fact that all his extant dramas very faithfully depict court-life leads us to the inevitable conclusion that he was a courtier.

Judging by the Benedictory Stanzas in his *Māl.*,³ the invocation of Śiva in *Māl.* V. 1; the oft-repeated mention in *Mv.* of Paraśurāma as being the disciple of Śiva; of Rāma (the incarnation of Viṣṇu) as cherishing a love for the followers of Śiva,⁴ and of Rāvaṇa as being a devotee of the same deity,⁵ we may safely conclude that Bhavabhūti was a Śaiva or at least had strong Śaiva tendencies. The fact that all his plays were acted at the festival of Kālapriyanātha points to the same conclusion. This conclusion is further strengthened by Bhavabhūti's departure from his source in making Rāvaṇa offer his heads to Śiva instead of to Brahmā as narrated by the epic from which he borrows his plot. But he was probably no very orthodox member of his sect, for we find him saluting the sun in *Māl.* I. 5 and Brahmā in *Mv.* I. 1.

Utt. R. Ch. In the former place it is introduced without much natural connexion, thus evincing the partiality of a native'.—Bhandarkar in his *Mālatī-mādhava* (Bombay, 1905), notes, p. 3.

¹ If the MS. K is to be absolutely relied upon, we find therein the mention of a very important and valuable fact, not yet known to us. In the Prelude (p. 2, l. 9) this MS. reads: *tadānuṣṭyāyaṇasya tatra bhavato vājapeyino mahākaveḥ śiṃhabhūteḥ pañcamah.* If we were to admit this reading as authentic—though there seems to be little reason for doing so, as neither any other *Mv.* MS. nor any of the MSS. of the *Māl.*, which repeats the passage verbally, corroborate it—we have to modify our present notions of Bhavabhūti's ancestors. K's reading

would make 'the great poet Śiṃhabhūti' the fifth in ascent from our poet. Nothing, however, is known of this Śiṃhabhūti.

² Ananta-panḍita in his commentary on the verse '*bhavabhūteḥ sambandhāt*', &c., in *Ārya-saptasatī*, mentions the verse as reading: '*tapasvī kūrṇi gato 'rasthām iti smerānanāv iva | giriṣṭyāḥ stanau vande pārvaṭi-paramēśvarau*'.

³ *Māl.* I. 1 invokes Śiva; I. 2, the headshakings of Gaṇeśa at the dance of Śiva; I. 3, the river Ganges as she flows on the head of Śiva; and I. 4, the third eye of Śiva.

⁴ Vide *māheśvara-prīti* in *Mv.* II. 9, 10; and *śaiva-prītyā* in II. 11.

⁵ Vide *Mv.* VI. 14, 15, and note on the first passage.

That he had studied the Vedas and mastered the Upaniṣads as well as the Sāṅkhya and Yoga systems of philosophy he himself tells us in *Māl.* I. 10. The passage *Utt.* V. 23 may also be a reflection of his own opinion about himself. But even without his own outspoken testimony as to his varied learning, we have sufficient indications of his mastery of Sanskrit literature. His knowledge of Yoga is evident from Vasiṣṭha's speech in *Mv.*, pp. 64, 65; from *Māl.* V. 1, 2, 3; and the prose passage *yat satyam adhunā*, &c., in *Māl.* V. 9, 10. His acquaintance with *Nītiśāstra*, or Science of Polity, is clear from the discussions of the various schemes against Rāma by Mālyavān and Śūrpanakhā in the Interludes to *Mv.*, Acts II and IV. His study of Vedānta is proved by his reference to the Vivarta doctrine in *Utt.* II. 5, 6 (*śabda-brahmaṇas tādṛśaṃ vivartam iti hāsam*); III. 47; VI. 6; in *Māl.* III. 42, 43; and in *Mv.* V. 57. His '**andhatāmīśrā hy asūryā nāma te lokās*', &c., in *Utt.* IV. 3, 4, reminds one of *Īsopaniṣad* 3. That he was widely read in the Dharmaśāstras and the Sūtra works would be evident from (a) *yataḥ prāyaścittam*, &c., in *Mv.*, p. 100, l. 9; (b) *samāṃso madhuparka iti*, &c., in *Utt.* IV. 2; (c) *na rathinah*, &c., in *Utt.* V. 20, 21; and *gitaś cāyam artho*, &c., *Māl.* II. 2, 3. His knowledge of Vātsyāyana's *Kāma-sūtra* is proved beyond doubt through his quotation from that¹ work in his *Māl.* VII. 0/1 (*kusuma-sadharmāṇo hī*, &c.). In *Māl.* I. 6 the words *āyojita-kāma-sūtram* further suggest (by the *vyañjanā-vṛtti*) that he has followed the principles laid down in the *Kāma-sūtras* in the development of the incidents alluded to. Thus, e.g., we read in *Kāma-sūtra*² (Part III, Chapter V): 'When a girl cannot meet her lover frequently in private, she should send the daughter of her nurse to him, it being understood that she has confidence in her, and had previously gained her over to her interests. On seeing the man, the daughter of the nurse should, in the course of conversation, describe to him the noble birth, the good disposition, the beauty, talent, skill, knowledge of human nature and affection of the girl in such a way as not to let him suppose that she had been sent by the girl, and should thus create affection for the girl in the heart of the man. To the girl also she should speak about the excellent qualities of the man, especially of those qualities which she knows are pleasing to the girl. She should, moreover, speak with disparagement of the other lovers of the girl, and talk about the avarice and indiscretion of their parents, and the fickleness of their relatives. She should also quote examples of many girls of ancient times, such as Śakuntalā and others, who, having united themselves with lovers of their own caste and their own

¹ *Vātsyāyana-praṇītaṃ Kāma-sūtram*. With Yaśodhara's commentary. Bombay, 1891. (III. 2, p. 199.)

² *Kāma-sūtra of Vātsyāyana*. Translated from the Sanskrit. Printed for the Hindoo Kāma Shāstra Society, Benares, 1883.

choice, were ever happy afterwards in society. She should also tell of other girls who married into great families, and being troubled by rival wives became wretched and miserable, and were finally abandoned. She should further speak of the good fortune, the continual happiness, the chastity, obedience, and affection of the man, and if the girl gets amorous about him, she should endeavour to allay her shame and her fear as well as her suspicions about any disaster that might result from her marriage. In a word she should act the whole part of a female messenger by telling the girl all about the man's affection for her, the places he frequented, and the endeavours he made to meet her, and by often repeating, "It will be all right if the man will take you away forcibly and unexpectedly". I have quoted this passage at great length simply to make it thoroughly clear how very faithfully Bhavabhūti has followed these instructions in his *Māl*. Thus Kāmandakī tells us that she 'wishes to formulate a plan for herself as a voluntary messenger';¹ and we find her carrying out the above principles in her speech in *Māl*. II. 7/8 and in others up to the close of Act II; thereby winning the confidence of Mālatī, as she tells us in III. 1. For the last line of Vātsyāyana's quotation compare Buddhāraksita's speech in *Māl*. VII. 2: *aha so saanḡāha-sāhasaṇa sahadhammaārṇim karei*, &c.

He must have also known a certain traditional collection of words like the Nighaṇṭus; for we read in *Utt. aśvo'sva iti*, &c., IV. 25/26; and *paṭhitam eva*, &c., IV. 26/27.

Mv. IV. 23, and the mention of the various parts of a man's body in *Mv*. III. 32; V. 19, may perhaps indicate that the poet had studied works of medicine.

His thorough familiarity with Pauranic literature shows itself pretty often. It would be worth while to examine his relationship with Tantric literature: that he must have thoroughly studied it is proved beyond doubt by *Māl*. V.

8. BHAVABHŪTI'S DATE.

In his *Indische Literaturgeschichte*,² p. 222, Albrecht Weber places Bhavabhūti in the eighth century A.D. Leopold v. Schröder expresses himself to the same effect in his *Indiens Literatur und Kultur*,³ p. 647. Max Müller in his *India, What can it teach us?*,⁴ pp. 332-5, expressed a similar opinion as to the poet's date. Macdonell in his *History of Sanskrit Literature*,⁵ p. 363, says: 'His patron was King Yaśovarman of Kānyakubja (Kanauj), who ruled during the first half of the eighth

¹ *nipunam mṛṣṭārtha-dūti-kalpas tantrayitanyah* in *Māl*. I. 18/19. Cf. also II. 18.

² Berlin, 1876.

⁴ London, 1883.

³ Leipzig, 1887.

⁵ London, 1900.

century.' In his *Early History of India*,¹ p. 308, Vincent Smith mentions 733 as the year of Lalitāditya's coronation, and adds: 'This prince, who is said to have reigned for thirty-six years, extended the power of Kashmir far beyond its normal mountain limits, and about the year 740 inflicted a crushing defeat upon Yaśovarman, king of Kanauj.'

But in his *Bhavabhūti and his Place in Sanskrit Literature*,² p. 28, Anundoram Borooah, when discussing the date of our poet, says that he 'cannot place him later than the fifth century A.D.' His conclusion is based on the following arguments:

1. 'As we know from his *Malati Madhava* that he was not a popular writer in his time, more than 100 years must have elapsed before his plays spread to the farthest extremities of India and his reputation became indissolubly tied with the immortal language of our ancestors. In the days of the *Bala Ramayana* he had already become a revered writer. It appears not only from the verse already quoted [*Bāl. I. 16*], but from its again introducing Bhavabhūti as a pupil in the beginning of the fourth act. I have already shown that there is very good evidence to show that this is a play of the seventh century. I cannot therefore place Bhavabhūti later than the fifth century A.D.' (p. 22.)

2. 'The *Raja Tarangini* makes Bhavabhūti a courtier of Yashovarman—king of Canouj. The 114th [? 144th] verse of the fourth Taranga runs thus: *kavir vākpatirāja-śrī-bhavabhūtyādi-sevitaḥ | jīto yayau yaśovarmā tad-guṇa-stuti-vanditām*. This would make Bhavabhūti live in the eighth century. But there is nothing in the verse to show that our Bhavabhūti is referred to in it. Secondly the expression *vākpatirāja* before *śrī-bhavabhūti* clearly shows that this was, according to this authority, the title of Yashovarman's Bhavabhūti, if he at all had a Bhavabhūti in his court. But we do not know either from Bhavabhūti's writings or from independent evidence that Srikantha Bhavabhūti was ever known as the *Vākpati Rāja*.' (p. 24.)

3. 'Bhavabhūti preceded Amara Sinha but succeeded Kalidasa.' I cannot, however, see my way to agree with him. His first argument falls to the ground through the results of the later research which place Rājasekhara, the author of *Bālarāmāyaṇa*, about 900 A.D.³ His second is based on the wrong interpretation of the verse from the *Rājataranginī*, which mentions two *distinct* poets, *Vākpatirāja* (author of *Gaṇḍavaho*) and Bhavabhūti, and not *Vākpatirāja-bhavabhūti*. The third argument, too, is

¹ Oxford, latest edition. ² Calcutta, 1878.

³ See Sten Konow's *Essay on Rājasekhara's Life and Writings* in his edition of the *Kar-*

pūra-mañjarī. Cambridge, Mass., 1901; V. S. Apte's *Rājasekhara: his Life and Writings*, Poona, 1886.

based on the wrong conclusion that Bhavabhūti preceded Amarasiṃha; for, as we now know, Amarasiṃha belongs to about A.D. 550.¹

I side with Bhandarkar, who assigns the first quarter of the eighth century as the date of our author. I here summarize the arguments advanced by him.²

Kaḥaṇa in his *Rājatarāṅgiṇī* mentions that Bhavabhūti was patronized by Yaśovarman, who was subdued by Lalitāditya. According to calculations based on this work Lalitāditya—or Muktāpīḍa, as he is otherwise called—reigned from A.D. 693 to 729 or A.D. 700 to 736. But the Chinese annals represent Candrāpīḍa, the second successor of Muktāpīḍa, as having received the title of king from the Chinese emperor in A.D. 720; while according to the *Rājatarāṅgiṇī*, Candrāpīḍa died in A.D. 689. As Chinese chronology is more reliable, there must be a mistake of thirty-one years in Kaḥaṇa's chronology. By applying this correction to Lalitāditya's date, we shall have to assign A.D. 724–60 or A.D. 731–67 as the period of his reign. Yaśovarman, therefore, must have been subdued after A.D. 724 or 731. According to the astronomical calculations of Prof. Jacobi,³ based on the mention of the annular eclipse of the sun, which is mentioned in stanza 799 of *Gaṇḍavaho*⁴ as having happened in the year of Lalitāditya's defeat of Yaśovarman, the latter was attacked in A.D. 731. A certain King I-cha-fon-mo is mentioned by Chinese authors as having sent an ambassador to China in A.D. 731. This I-cha-fon-mo has been identified with Yaśovarman; and here we have the date of Bhavabhūti's patron from a different source. The Jaina Rājaśekhara mentions the conversion of Āmarāja, the successor of Yaśovarman, by a certain Bappabhaṭṭi between the *vikrama* era, 807 and 881 (=A.D. 751 and 755). Thus also we have A.D. 753 as the approximate year of Yaśovarman's death. Bhavabhūti must therefore have lived about the first quarter of the eighth century.⁵

9. BHAVABHŪTI'S WRITINGS.

Besides his three extant plays which are universally acknowledged to be his productions—a fact which is also corroborated by his own statements in the Preludes to these works, by the uniformity of style and by the mutual repetitions—Bhavabhūti must have composed some other works as well. A native Indian tradition attributes a short poetical work,

¹ Vide *Die indischen Wörterbücher* von Th. Zachariae, Strassburg, 1897.

² See his preface in his edition of *Mālatī-mādhava*, pp. xlii–xlviii.

³ *Göt. Gel. Anz.*, 1888, Vol. II, pp. 67–8.

⁴ Edited by S. P. Pandit, Bom. Sans. Series, 1887.

⁵ [According to Winternitz, *Geschichte der indischen Literatur*, III, p. 231, during the first half of the eighth century, M.]

Guṇaratna ¹ (consisting of but thirteen verses), to our poet. Excepting verse 1, which is a mere repetition of *Māl.* I. 2, the poem has nothing in common with Bhavabhūti's style. The last eleven verses are of the nature of proverbs such as are usually met with in works on Niti. All the verses but the first have been included by Böhtlingk in his *Indische Sprüche*,² which may be consulted for references to other works where these stanzas are to be found. Below I append the numbers in Böhtlingk's work.

* Verse 2 = No. 5033, occurs also in *Śārṅgadhara-paddhati* 502 as *kasyā'pi*; verse 3 = No. 6089; verse 4 = No. 2152; verse 5 = No. 2130 occurs also in *Śārṅgadhara-paddhati* 295 as anonymous; verse 6 = No. 2138; verse 7 = No. 6099; verse 8 = No. 4658; verse 9 = No. 5960; verse 10 = No. 5468; verse 11 = No. 2445; verse 12 = No. 94, but attributed to Vyāsa in *Śārṅgadhara-paddhati* 669; verse 13 = No. 2153.

Bhavabhūti must have, however, composed other works which unfortunately have been lost to us; for a large number of verses ascribed to him are not traceable in his three known dramas.

9 a. The following is a list of these verses:

(1) in *Śārṅgadhara-paddhati* ³ as *bhavabhūteḥ*: 43, 2 (No. 791), *ali-pāṭalair anuyātām*; 6, 2 (No. 146), *niravadyāni padyanī*; 41, 2 (No. 749), *daivād yady api tulyo*.

(2) in *Suṛtta-tilaka* ⁴ as *bhaṭṭa-bhavabhūteḥ*: Commentary on II. 37: *ajñānād yadi vā*.

(3) in *Rasika-jīvana* of *Gadādhara-bhaṭṭa*: III. 22, *ali-pāṭalair anuyātām*; III. 95, *kiṃ candramāḥ pratyupakāra*⁵.

(4) in Virarāghava's Commentary on *Mv.*:⁶ *sāmbā punātu*.

(5) in Anantapaṇḍita's Commentary on *Āryā-saptasatī*: *tapasvī kām gato' vasthām*.

(6) in Rāyamukuta's Commentary on the *Amarakoṣa*: on II. 5. 10, *sa eva rauhiṣām*; on III. 1, 64, *sarasasupāmsi*.

(7) in his edition of *Kavīन्द्रavacanasaṃuccaya* ⁶ Dr. F. W. Thomas mentions the following verses as having been attributed to Bhavabhūti in some works which exist so far only in MSS.:

(a) in the *Saduktikarṇāmṛta* of Śrīdhara: II. 704, *uṣasi guru-samakṣam*; I. 109, *kām tapasvī gato' vasthām*; I. 62, *gāḍha-granthi-praphulla*; I. 57, *cūḍāpīḍa-nibaddha-vāsuki*; I. 397, *niḥ-sasara karā-*

¹ Printed in Haerlin's *Sanskrit Anthology*, Calcutta, 1847.

² In three volumes, St. Petersburg, 1870-8.

³ Edited by Peterson, Bom. Sans. Series, Bombay, 1888. For the translation of

verses see *Z.D.M.G.*, Vol. 27, pp. 63-4.

⁴ Kāvya-mālā Series, Bombay, 1886.

⁵ Vide Ratnam Aiyar's edition, p. 8, Bombay, 1901.

⁶ Bibl. Ind. Series, Calcutta, 1912.

ghāta; II. 781, *bhuvām gharmārambhe*; II. 866, *laghuni tṛṇa-kuṭīre*; I. 88, *vaikunṭhasya karāṇka*; I. 223, *śauryam śatru-kula-kṣaya*.

(b) in the *Subhāṣita-hārāvālī* of Hari Kavi: C 11 b, 125, *nikhilair nirastam*; 28 b, 64, *bhājema bhavad antikam*.

10. CHRONOLOGICAL ORDER OF BHAVABHŪTI'S EXTANT PLAYS.

The *Uttara-rāma-carita* seems to have been the last play composed by Bhavabhūti: this is indicated by the traditional judgement of the Pandits, who pronounce him to have 'excelled in his *Uttara-rāma-carita*'.¹ This view is also borne out by *Utt.* VII. 21, which states that work to be 'the production of the poet's mature intellect', as well as by the fact that in his Prelude to that play he devotes *only one line* to the description of his family, parentage, &c., which is dwelt on at great length in *Mv.* and *Māl.* Evidently by the time he began *Utt.*, his fame was firmly established as a poet² through his *Māl.*, and he was therefore no longer under the necessity of expatiating on his own high descent or on the vast learning of his preceptor, or on his own acquisitions in the domain of literature.³

Again in *Mv.* and *Māl.* we mark his anxiety to produce dramas conforming to the demands of the public, whose goodwill he was eager to secure. Thus in *Mv.* I. 1/4 we read: *ārya-misrāḥ samādiśanti . . . sa sandarbho bhinetavyaḥ*; and in *Māl.* I. 5/6: *tat pariśadam nirdiṣṭa-guṇa-prabandhena*, &c. In *Utt.* I. 1/2 his tone is changed and he considers it sufficient to say: *āryamīśrān vijñāpayāmi*. That *Utt.* is later than *Mv.* is further self-evident from their very titles.

Let us now turn to the question as to which of his other two plays is relatively prior. I am fully convinced that the *Mv.* was the author's first attempt, as it lacks that power of expression and keen insight into human sentiments which characterize *Māl.* His *Mv.* is uncouth and clumsy. Again in *Mv.* he does not allude to any of his works; whereas we find him speaking disparagingly of those who did not approve of his productions. This conduct of his is rationally explained if we grant that *Mv.* was given to the public before *Māl.*, and was accorded a very cold reception by contemporary critics. By this hypothesis only can we explain the still fuller account of his family and of his own literary attainments in *Māl.* In the whole of *Māl.* he seems to be making a conscious effort to parade his mastery not only over Sanskrit, but also over Prakrit.

I would like to hazard the assumption that the words *apūrvalvāt*

¹ Cf. *uttare rāma-carite bhavabhūtir viśiṣyate*.

² Notwithstanding his established fame

he still feared criticism. Vide *Utt.* I. 5.

³ Vide Preludes to *Mv.* and *Māl.*

*prabandhasya*¹ in *Mv.* I. 7/8 may perhaps refer to *Mv.* being his first production, while *apūrva-vastu-prayoga*² in *Māl.* I. 5/6 may be understood to mean that he wanted to make up a new theme. Having failed to depict the Heroic Sentiment in *Mv.*, he took to the delineation of the Erotic Sentiment, which is simpler to treat, and which, besides, appeals more easily to every human being.

I do not find any force in the only argument advanced by Anundoram Borooh in favour of his view that *Utt.* was written between *Mv.* and *Māl.*; viz. 'the fact that its verses agree more with the verses of the Vira Charita and the Malati Madhava than the verses of the Vira Charita do with the verses of the Malati Madhava'.³ And when we remember that, firstly, in Borooh's time no critical editions of Bhavabhūti's works were in existence to justify a statement like his, and secondly, that *Utt.*, being a continuation of *Mv.*, should have more affinities with that play, his argument loses its entire force.

11. BHAVABHŪTI'S LITERARY CHARACTERISTICS.

(a) *Bhavabhūti as a dramatist.* We may without reservation concede to Bhavabhūti the title which he, in his *Mv.* I. 4, claims for himself, viz. 'the master of speech' (*vaśya-vāk*).⁴ His command of language, which enables him to express with facility minute shades of meaning, his cleverness in employing words suited to the sentiment, his mastery in depicting the grand and sublime aspects of Nature as discernible in the towering mountains and the thick forests,⁵ his delineation of different human sentiments, especially the *karuṇā*,⁶ *śṛṅgāra*, *bībhatsa* and *raudra*, his skilful expression of the depth of passion, are simply unsurpassed. Kālidāsa, as Wilson points out, has more fancy and is a greater artist than Bhavabhūti. 'The former suggests or indicates the sentiment which the latter expresses in forcible language.'⁷ In his *Mv.* he aims at depicting the Heroic Sentiment (I. 3; I 6) and the grand exploits of the chief characters (I. 2) in the play; and though he succeeds in depicting the profoundness of Rāma's nature in Act II, the uncontrollable fury of

¹ i.e. having no compositions preceding it.

² i.e. by resorting to a theme quite different to the one treated before.

³ *Bhavabhūti and his Place in Sanskrit Literature*, Calcutta, 1878 (p. 29).

⁴ Cf. also *Utt.* I. 2.

⁵ In his introduction to his translation of *Māl.*, p. 4 (see his 'Select Specimens of the Theatre of the Hindus', Vol. II.

London, 1871), Wilson ascribes this to the influence of the mountains of the South, his native land.

⁶ Cf. the traditional eulogy, *Kāruṇyam bhavabhūtiḥ eva tanute*; as well as the verse: *bhavabhūteḥ sambandhāt bhūdhara-bhūr eva bhārati bhūti | etat-īkṣta-kāruṇye kim anyathā roditi grāva.*

⁷ Bhandarkar in his *Māl.* (Introduction, p. xii).

Paraśurāma in Acts II and III, yet, on the whole, his attempt is a failure. It is only a sort of meek heroism which he succeeds in painting. The speeches of Indra and Citraratha in Act VI, which describe the various incidents witnessed by them on the battlefield, create an impression of dull monotony and may suit a *poem* rather than a *drama*, inasmuch as they fail to create any dramatic effect. They have been eked out by the poet to a tiresome length simply to parade his knowledge of versification.

In his delineation of the *karuṇā rasa*, the felicitous expression of pathos, however, he is always at home. Still the passages in *Mv.* V¹ appear undoubtedly to be the attempts of a novice. They lack that refinement and finish which are perceptible even to a superficial reader in his *Utt.*² (particularly in Act III), and that tenderness which characterizes even his *Māl.*, Act IX.

His delineation in *Māl.* of the sentiment of love,³ passing through the different stages of its development, particularly of the *vipralambha śṛṅgāra* in Act IX; his skill in depicting the *raudra* and *bībhatsa rasas* as exemplified in Act V, are sufficient to justify the claim to a high rank among great poets; but, notwithstanding that, we cannot fail to mark the looseness with which the two Acts V and IX hang upon the general plot of the drama. They look like awkward and inharmonious additions to the rest of the plot, introduced more for the express purpose of exhibiting his mastery in portraying the above-mentioned sentiments.

Bhavabhūti fails to draw different types of character. His *dramatis personae* are the common set of people who recur in nearly all the plays; and though in their portraiture there are some very original touches here and there, yet one sadly misses the master-hand of the author of the *Mycchakatika*.

(b) *His humour and irony.* There is one element which Bhavabhūti entirely lacks: its absence in his compositions distinguishes him from Kālidāsa, that is, humour. His three plays are characterized by the absence of the figure of the Vidūṣaka, who plays so important a part in all the three dramas of Kālidāsa. Bhavabhūti loves earnestness. He likes to be serious to a remarkable degree, so much so that not a single instance of a hearty joke or a flash of wit is to be met with in any of his three works. Whether the omission was intentional or whether he was incapable of portraying a humorous character, it is very difficult to say. When we remember that he was to some extent influenced by the writings of

¹ Vide particularly V. 28, 56, 61, also IV. 11.

² The main sentiment aimed at in this work is *karuṇā*. Vide III. 1, and the words

of the stage-manager in VII. 1/2: *Karuṇādhuta-rasam ca kiñcid upanibaddham.*

³ Vide I. 6, where the author mentions what he aims at in the play.

Kālidāsa, of whom he was an admirer, the fact sounds still more strange. It is, however, not unlikely that his personal experiences and the circumstances of his life were to a certain extent responsible for this singular characteristic. Wilson, however, is of opinion 'that the more deeply a man feels, the more prone he is to look at facts and the less able to humour or jest'.

But the absence of humour is considerably compensated by his fondness for irony, which exhibits itself to a remarkable extent in his *Mv.* Thus, for instance, in Jāmadagnya's speeches on p. 59, l. 3; p. 61, l. 2; p. 77, l. 1; p. 82, l. 4; p. 98, l. 8; in Rāma's speeches on p. 53, l. 3; p. 54, l. 5; p. 127, l. 8, and the following verse, p. 138, l. 1; in Vasiṣṭha's speech on p. 78, l. 10, and in Alakā's speech in VII. 1. I have also been able to find one such instance in *Māl.* VII. 0/1: *kahaṃ nāma nava-vahū-vissambhaṇovā-janūam, &c.*

(c) *His style.* A defect of his style, which is to a certain extent present in the *Mv.*, but which reached its climax in the *Māl.*, is his use of absurdly long and highly confusing compounds both in prose and in verse and his introduction of long prose speeches. Therein he seems to be following the conventional rules of the Rhetoricians. Thus in *Mv.* and *Māl.* he employs the style known as *gaudī*, which is characterized by the use of long compounds, conjunct consonants, and hard letters;¹ and in *Utt.*, the *vaidarbhī* style, suited to the *karuṇā-rasa*, and marked by the absence of heavy constructions and long compounds, and by the presence of soft letters.² In places we cannot fail to mark his loose constructions, some of which he shares in common with his brother poets and dramatists. Thus in *Mv.*³ alone we might mention *brahmādyaḥ tridaśa-munibhiḥ*, I. 11; *āgatam rājarsi-grhāt* for *rājarsi-grhāt āgatam*, p. 9, l. 15; *brāhmaṇa-janasya saṅghāta-mṛtyum*, p. 20, l. 5; *mama kṛtasya, &c.*, p. 59, l. 7; *sadā esā paṇhuda-tthanī*, p. 108, l. 4; *eka-samaya-vyutpannam eka-kriyam*, IV. 57; and *svayaṃ kathayitum, &c.*, p. 151, l. 14. There are a few more passages which are defective in one way or the other. In *Mv.* I. 18 we have to stretch *danḍo 'paraḥ* to extract a sense from it. In I. 20 the *su* of *sunirgatā* has no significance. In II. 9 *stri-ratnam mṛsyate* wants *upekṣitum* to bring out the intended sense. In *tac ca gatam*, p. 189, l. 8, *tat* stands for *ripūtvam*. On p. 201, l. 2, *apāstaḥ* lacks a subject. In VII. 37 the first foot is defective through a construction inharmonious with the next two lines.

¹ Vide *ojo-guṇa-yuktā gaudīyā rītiḥ* | *asyāṃ ca bandhaudāhṛtyaṃ samāsa-dairghyaṃ samyuktavarṇatvam prathama-tṛtīyākṛāntau dvitīyācaturthau yuktāurephaśca kāryaḥ*.—*Kāvyaṇuśāsana*, p. 31, l. 24. Cf. also *Kāvya*. I. 80.

² Vide *mādhurya-guṇa-yuktā vaidarbhī rītiḥ* | *asyāṃ ca prāyeṇa komaḥ bandho 'samāsaḥ, &c.*—*Kāvyaṇuśāsana*, p. 31, l. 13.

³ Vide notes on these passages.

But notwithstanding these shortcomings he possesses 'felicity and richness of expression and depth of meaning', which, according to his own opinion, 'are the indisputable characteristics of learning and skill'.¹ His works display a complete mastery of language. The way in which he gives a peculiar turn to the verses according as a new idea strikes the mind of the speaker or a new circumstance happens, is an index of his wonderful command of language. Thus in *Mv.* IV. 32 the sage Viśvāmitra starts with *bhṛgu-pati-damana*, but realizing that the word *damana* would deeply wound the feelings of Paraśurāma, at once substitutes *vidita* instead. In *Mv.* VI. 7 Mālyavān proudly talks of the strength of his arm as being capable of crushing the enemy; but when his left eye throbs prognosticating an unfortunate end, he changes the turn of his speech. In *Mv.* VI. 10 Rāvaṇa talks haughtily of his all-surpassing valour; but being filled with pity, ends in a different manner. In *Mv.* VII. 4 Alakā expresses her surprise at the chaste Sītā being made to undergo purification; but an afterthought makes her look upon it as an instance of the peculiar way of the world. In *Utt.* III. 26 Vāsantī is too much overcome with passion to finish her speech in the strain in which she had begun, and finishes it in a different, though very appropriate manner, so as to produce a still greater effect. In *Utt.* VII. 40 a similar close of Rāma's speech heightens the dramatic effect. In *Māl.* IX. 54 Makaranda fails to explain the disappearance of his friend; but then all of a sudden comes to realize that it might be due to the magical powers of Saudāminī.²

Another feature of his style is the singular way of indicating the depth of a certain feeling by describing it as incomprehensible and undefinable. Instances are *Utt.* I. 35; III. 11, 39; *Māl.* I. 21, 33.

Another beautiful trait is that very often the sound imitates the sense. He employs letters which well fit in with the idea intended to be expressed, thus enhancing its effect. Instances are *Mv.* I. 34, 35, 45 b; II. 16 cd, 17 c; III. 32, 48; V. 19, 29; *Utt.* II. 30; V. 5, 6, 9; and *Māl.* V. 19; VI. 7, 8; VIII. 9; IX. 9.

Again, what lends an indescribable charm to his style is his fondness for the use of proverbial expressions, which are the result of his vast experience and close observation. As illustrations we might mention *Mv.*, p. 6, l. 6; I. 12; I. 23 cd; I. 30 c; I. 33 b; p. 20, l. 9; II. 4 d; II. 32 d; p. 59, l. 12; p. 61, l. 9; III. 3 d; III. 9 a b; p. 70, l. 1; III. 34 a; III. 35; p. 88, l. 10; IV. 23; p. 99, l. 4; IV. 27 cd; IV. 33 cd; p. 117, l. 11; p. 139, l. 8; V. 48 cd; p. 145, l. 15; V. 59; p. 153, l. 12; p. 178, l. 8; p. 208, l. 6; *Māl.* I. 8 d; I. 17; I. 26 cd; I. 26/27 (*snehaś ca*, &c.); I. 27; I. 35/36 (*na khalu*, &c.); II. (*paccakkha-sokkha-dāṇiyo*, &c.); II. 2/3 (*itaretarānuraḡo*,

¹ Vide *Māl.* I. 10.

² Cf. also *Māl.* I. 20; *Mv.* VI. 6, 88.

&c., and *yasyām manaś*, &c.); II. 7 b; II. 7/8 (*prabhavati prāyah*, &c.); II. 11/12 (*kuto vā*, &c.); III. 11; IV. 4/5 (*vāk-pratiṣṭhitāni*, &c.); IV. 24/25 (*na hu so*, &c.); VI. 18; VII. 0/1 (*kusuma-sadharmāno*, &c., and *nikkampa-dāruṇāsu*, &c.); VIII. 14 cd; X. 23/24 (*jayanti*, &c.); IX. 51 cd; Utt. I. 8, 10, 13 cd, 14 cd, 41 ab; II. 2, 4, 7, 11 d, 19; III. 29; IV. 11 d, 12 d, 17 a, 18; V. 17, 19 d, 20 cd, 30, 31; VI. 5, 14, 30 b, 32 cd.

His vocabulary. Bhavabhūti's vocabulary is very extensive. I cannot help thinking that, like the present day orthodox method of instruction, he must have committed to memory at least a couple of dictionaries. He exhausts nearly all the synonyms of the words *asthi*, *senā*, *rudhira*, *dhanus*, *śarīra*, *iṣu*, *nikara*, and *parvata*, as mentioned in the *Amarakośa*.¹ Some of his peculiar and partly favourite words are *pārāyana*, *prāgbhāra*, *ḍambāra*, *garbha-rūpa*, *jhampā*, *tūvara*, *prāṇ-maṇḍala*, *paridhiraṇā*, *khuralī*, *nābhijanānī*, *viṭaṅka* in *Mv.*;² *pāriplava*, I. 31/32; IV. 3; *atathābhāva*, I. 34; *malīmasa*, I. 35; *raṇaraṇaka*, I. 44; *aidamparya*, II. 7; *utkalikā*, III. 10; *dāmara*, III. 15/16; *rallī* (Prakrit), III. 15/16; *gallūraṇa* (Prakrit), III. 15/16; *pūrnapātra*, IV. 1; *saṃrāviṇa*, V. 11; *śevadhī*, VI. 18; *laḍaha* (Prakrit), VII. 0/1 in *Māl.*; *raṇaraṇaka*, I. 38/39, (also Prakrit) *raṇaraṇaa*, I. 30/31; *vaṇjula*, II. 23; *kiṇṇalka*, III. 2; *kākalī*, III. 16/17; *bhbhṣikā*, IV. 28; *kaḍāra*, VI. 2/3 in *Utt.* Some of his favourite words in *Mv.* are *vyatikara*, *anurudh*, *pariṇam*, *prākṛta* (also *aprākṛta*) and *vidhi*. Then again he shows the greatest tendency to use onomatopoeic words, many of which he has himself coined. Thus in *Mv.* we find: *udbudbuda*, *ṭaṅkāra*, *kuttāka*, *khaṇatkhaṇikṛta*, *ucculup*, *ṭātkāra*;³ in *Māl.*: *raṇaraṇāyamāna*, I. 28/29; *raṇaraṇatkāra*, I. 28/29; *tharatharāyanta* (Prakrit), III. 12/13; *Katakaṭānta* (Prakrit), III. 15/16; *ghaṇātkara*, V. 34; *jhaṇajhaṇakkārīṇīo* (Prakrit), VI. 4/5; *dhamadhamānta* (Prakrit) VII. 1/2; *gadgada*, IX. 3/4; and in *Utt.*: *maḍamaḍāia* (Prakrit), IV. 1/2; *raṇatkāra*, V. 26; *jhaṇjhaṇat*, VI. 2; *jhaṇajhaṇāyita*, V. 5; *raṇatkarāṇa*, VI. 1; *barbarīta*, VI. 4; *gulugulāyamāna*, VI. 5/6; *gadgada*, II. 30; *dumadumāyita*, VI. 2. Then again I have noticed two incongruous cases in the employment of patronymic words, viz., *maitrāvaruṇa* and *maitrā-varuṇi*, *vaikartana* and *vaikartani*.

Coming now to his employment of Figures of Speech we may mention:⁴

¹ It would be very interesting to find out from the words he uses the Lexicons he is likely to have known. Research in this department may lead to some useful results.

² For references see 'Index of Sanskrit words'. The first three words recur in the

other two plays also.

³ For references see 'Index of Sanskrit words'.

⁴ In the case of the figures which do not occur very frequently I have mentioned only the important instances. The list given is not very exhaustive.

1. *Upamā* or Simile: in *Mv.* I. 62; II. 24, 31; III. 15, 21, 39, 40; IV. 23; V. 21, 44; VI. 8, 44, 52, 53; VII. 34; in *Māl.* I. 42; II. 1, 8; III. 4, 10, 16; V. 28; VI. 6, 20; VIII. 8; IX. 50; X. 3, 4, 12, 15; in *Utt.* I. 29, 45, 49; III. 5, 7, 23, 36, 42, 47; IV. 2, 21; V. 8; VI. 24, 29. A glance at the above passages would suffice to show his inferiority in the employment of this figure to Kālidāsa who, according to the opinion of the best critics, surpasses all in its use.¹ Still a comparison of the similes employed by the two dramatists may be of some psychological value.

I wish to emphasize here a peculiar characteristic of Bhavabhūti's similes, viz. his extreme fondness for likening concrete objects to abstract ideas (and at times of living beings to inanimate things)—a quality in which he excels Kālidāsa. Examples are: in *Mv.* I. 10, 22, 62; II. 15, 23, 25, 41; V. 20 ab, 38; VI. 44 c; VII. 21, 33 b;² in *Māl.* IX. 9; in *Utt.* I. 18; III. 4, 14, 25; V. 16; VI. 9, 10, 19, 22.

2. *Rūpaka* or Metaphor: in *Mv.* V. 45; VII. 2; in *Māl.* II. 10; X. 2; in *Utt.* I. 38; III. 28; IV. 4, 29.

3. *Utpreksā* or Poetical Fancy: in *Mv.* I. 12; V. 12 cd, 22, 26, 44 d; in *Māl.* I. 32; II. 11; III. 16; V. 10; VI. 5, 12; IX. 1; in *Utt.* I. 48; III. 13, 39.

4. *Anuprāsa* or Alliteration: in *Mv.* I. 29; II. 31, 33 ab, 38 b; 46 cd; III. 28 b, 29 b, 31 d, 32 d; IV. 53 d; V. 53 b; VII. 33 c; in *Māl.* V. 30; IX. 16, 43; X. 18; in *Utt.* II. 9; V. 5, 9.

5. *Śleṣa* or Pun: in *Mv.* I. 50 a (on *viśvāmītra*); V. 47 (on *rāma*); p. 41, l. 1 (on *skandha*); p. 41, l. 2 (on *kulya*); p. 46, l. 4 (on *vaṁśa*); IV. 23 (on *doṣa* and *śāstra*); p. 204, l. 12 (on *rajaḥ*); in *Māl.* I have also noticed a few equivocal statements, thus: *mahābhāga suśliṣṭa-guṇatayā*, &c., I. 35/36; *prabhavati nijasya*, &c. II. 0/1, 2/3.

6. *Arthāntaranyāsa* or Corroboration: in *Māl.* X. 13; in *Utt.* IV. 11; VI. 12, 30.

7. *Nīdarśanā* or Illustration: in *Māl.* IX. 51 cd; in *Utt.* I. 14; V. 29.

8. *Dṛṣṭānta* or Exemplification: in *Māl.* I. 27; IX. 39; in *Utt.* V. 20.

9. *Virodhābhāsa* or Contradiction: in *Mv.* IV. 20, 24; in *Māl.* I. 11 VIII. 7/8 (*phuridam me vāmam*, &c.).

10. *Prativastūpama*: in *Mv.* IV. 27 cd; in *Utt.* I. 13.

11. *Atīśayokti* or Hyperbole: in *Māl.* I. 39.

12. *Ākṣepa*: in *Mv.* VI. 9.

13. *Svabhāvokti*: in *Utt.* IV. 26.

d. *His verbal forms.* As might be expected from a great poet, Bhavabhūti closely follows the rules of grammar; though a few gram-

¹ Cf. *upamā kālīdāsasya bhāraver artha-gauravam* | *daṇḍinaḥ padalālīṭyam māghe santi trayo*

guṇāḥ.

² Cf. also II. 34, 39 d, 40 a; IV. 17 a.

matical peculiarities are to be found here and there. Thus in *Mv.* alone I have marked two cases of the Present Tense being used in an Optative sense: *dadāti* for *dadātu* in IV. 10; and *carāmaḥ* for *carema* in IV. 45. The opposite use of the Optative for the Present is *vrajatu* on p. 131, l. 8. On p. 51, l. 10, the past sense in *āsīt* has a peculiar significance.¹ On p. 13, l. 9, *paśyati* possesses a Desiderative sense. On p. 129, l. 12, *bhavāvah* is used as synonymous with *gacchāvah*. Two examples of the use of the Parasmaipada for the Ātmanepada are *viṣayeyam* in III. 45 and *nivarteyam* in VI. 22. The form *jīvātave* in *Utt.* II. 10 is a Vedic Infinitive.

e. His metres. As will be evident from Appendix D (B), Bhavabhūti employs twenty different metres in the composition of the 390 verses of *Mv.* His most favourite metre is the *Anuṣṭubh* or *Śloka*, in which one-third of the total number of verses have been written. It might be that this form of metre, being the least fixed as regards the quantity of its syllables and hence the easiest, commended itself to him. He has, further, taken liberties with this metre and is guilty of not conforming to the definition in the following cases:²—I. 14 a, 21 a, 29 a, 36 a, 38 c, 47 a, 52 c; III. 2 a c, 18 a b, 39 a; IV. 16 a, 34 a, 39 a, 40 a, 44 a, 49 a, 51 a, 55 c; V. 13 c; VI. 2 a, 13 c, 18 a c, 50 c; VII. 4 a, 7 c, 15 c, 19 c, 22 a c, 28 c, 35 a.

Śārdūla-vikrīḍita and *Vasantatilakā* follow next in order of frequency, the former claiming one-fifth and the latter one-tenth of the total number of verses. *Śikharinī* and *Sragdharā* come next and are followed by *Mandākrāntā* and *Upajāti*. *Vaṃsastha*, *Mālyabhārā*, *Gīti* and *Upendra-vajrā* are the least frequent, having only a single verse devoted to each.

Besides the irregularity in the composition of the *Śloka*, there is one verse which violates the general rules of Metrics, inasmuch as one single word is to be cut up into two halves, the first going with the preceding and the second with the following foot. The case in question is that of the word *vidrāvita* in *Mv.* VI. 27, where we have to read *vidrā* with the third and *vita* with the fourth foot.

I would here like to add that in none of his works do we come across even a single Prakrit verse (for which Rājaśekhara is so renowned); and that, in the second place, it is to him that we owe a verse (*Māl.* V. 23) in the *Dandaka* metre with fifty-four syllables in a foot.

There are two characteristics which distinguish some of his verses. They are: (1) that parts of the same stanza are uttered by different speakers; thus in *Mv.* I. 53, 60; II. 50; in *Māl.* I. 36; X. 8; in *Utt.* I. 33;

¹ Vide note on the word.

² This metre is defined as : *śloke ṣaṣṭham guru jñeyam sarvatra legnu pañcamam | dvī-*

catus-pādayor hrasvam saptamam dīrgham anyayoḥ.

IV. 24; VII. 4; and (2) that stanzas are broken up by the interposition of prose passages; e. g. in *Mv.* I. 53; II. 50; IV. 41; VI. 6, 7, 38, 45; in *Māl.* III. 18; V. 25; in *Utt.* III. 6, 20, 40; IV. 24.

f. His knowledge of Prakrits. In his *Mv.* Bhavabhūti uses Prakrit very sparingly; so much so that Acts III and V, and the second half of Act VI are quite free from Prakrit. In Act IV it appears in the Interlude, and in two speeches of Śūrpanakhā and Sītā; and in Act I there are a few short Prakrit passages. The language is very simple and except in a couple of speeches in the whole of the drama the author shows no inclination to use long compounds. The same remark applies to the *Utt.*, where Acts II, V, and VI (excepting the Interlude) contain no Prakrit passages. It is, however, quite different with his *Māl.* in which Prakrit appears in nine out of the ten Acts (Act IX having none); while in Acts III and VII we come across long speeches consisting of big compounds, which sometimes run to at least two lines.

It would not be out of place to mention here the important Prakrit peculiarities which I have noticed in *Mv.*

a. The author confuses the two Prakrits Śaurasenī and Māhārāṣṭrī; so that in the case of certain words we find Prakrit doublets, the Śaurasenī having been used in some places, and the Māhārāṣṭrī making its appearance in others; thus, e. g., we find *vattadi* on p. 38, l. 2, and *vattai* on p. 47, l. 5; *disadi* on p. 200, l. 14, and *disai* on p. 195, l. 2; p. 202, l. 3; *adha* on p. 93, l. 3, and *aha* on p. 88, l. 3; *jana* on p. 189, l. 1; p. 209, l. 12, and *ana* on p. 187, l. 5.

In one instance I have noticed the Māgadhī form *kumāla*¹ appearing by the side of the Śaurasenī *kumāra*. The Ardhamāgadhī *va* side by side with the Śaurasenī *via* is more common.

Besides these Prakrit doublets, we find him using in some cases the Māhārāṣṭrī form *only* in place of the Śaurasenī. Examples are *veaṇā* for *vedaṇā*, p. 38, l. 3; *pasaria* for *pasarida*, p. 47, l. 7; *sajjai* for *sajjadi*, p. 15, l. 10; *bharia* for *bharida*, p. 56, l. 3; *ohasai* for *ohasadi*, p. 56, l. 4; *visaṃvadai* for *visaṃvadadi*, p. 86, l. 9; *āvesia* for *āvesida*, p. 107, l. 7. It is worthy of note that in all these cases *d* has been dropped. We also find the Māhārāṣṭrī forms *diaha*, p. 158, l. 6; and *kaham*.

b. Again, he uses the double Śaurasenī forms, as we found in *mahānu-bhāva* and *mahānuhāva*; *abhioo* and *ahioa*; *vihāsana* and *vihāsana*; *pakkha* and *vākkha*; *jeuva* and *evva*.

c. In declension he uses the locative termination *mmi* side by side with the very common ending *e*; thus we have *nikhilammī*, p. 157, l. 7; *jalammi*,

¹ See 'Index of Prakrit Words' for references.

p. 165, l. 9; *dinammi*, p. 200, l. 13. In the pronominal declension the double genitive forms *me* and *maha* are used.

d. The three forms *valād eva*, p. 50, l. 6; *ṇāme tti*, p. 87, l. 4, and *patthide ti*, p. 160, l. 4, deserve consideration.¹

e. The word *api* always appears as *vi*, even after an *anuvāra*, where the correct form would be *pi*.²

f. Among uncommon words may be mentioned *ohīramāṇa*, *nivva-ḍida*, *viṣaṭṭa*, *kandoṭṭa*, *uvvattida*, *uvvella*, *paṃhusida*, *paṃhalida*.

g. It is remarkable that none of his three works contains even a single Prakrit stanza.

12. BHAVABHŪTI AND KĀLIDĀSA.

According to a general tradition of the Pandits the two dramatists were contemporaries; and an anecdote³ is related about Bhavabhūti having taken his *Utt.* for his opinion to Kālidāsa, who being occupied at the moment with the game of chess, asked him to read it out. When Bhavabhūti had finished and asked him what he thought of the play, Kālidāsa expressed his high appreciation of it; but pointed out that in the verse *avidita-gata-yāmā rātrir evaṃ vyaramsīt* (I. 27) the reading *evaṃ* should better be *eva*.

Though, as we now know, there is no historical basis for this story, the two dramatists being separated from each other by a long span of time, yet it may be interpreted to mean that Bhavabhūti was an admirer of Kālidāsa, whose works he might have often read and whom he imitates in a couple of places. Thus when Kāmandakī speaks of the love of Śakuntalā for Duṣyanta, of Urvaśī for Purūruvas, in *Māl.* II. 7/8, or of the story of Śakuntalā in *Māl.* III. 3, Bhavabhūti might have been thinking of Kālidāsa's dramas *Abhijñāna-śakuntalā* and *Vikramorvaśī*. In *Māl.*, Act IX, Mādhava's idea of employing the cloud as a messenger and his address to the cloud in IX. 25, 26 (which remind us of *Megh.* I. 9, 10) is most probably borrowed from Kālidāsa's *Meghadūta*. Again, in the same Act (verses 29-34), Mādhava's address to the different forest animals puts us in mind of the similar action of the love-lorn Purūruvas in *Vikramorvaśī*, Act IV.

Besides, I have been able to find out a few identities or at least similarities of expression in the works of the two poets. For instance, *gauri-guroḥ pāvanāḥ* (*Mv.* VII. 27) is found in *Sak.* VI. 17 b; *iṣṭair*

¹ I have emended the last two. Vide notes.

² I have made the necessary emendations.

³ I am indebted to Bhandarkar for this story, which he gives in the Preface, p. x, to his edition of *Māl.*

yujyethām, *Mv.* VII. 35/36, recurs as *iṣṭena yujyasva* in *Śak.* V. 13/14; *jam amhe cintemo tam tumhāṇaṁ hoḍu*, *Mv.* VII. 35/36, is similar to *yad icchāmi te tad astu* in *Śak.* IV. 19/20; *viraprasavini bhava*, *Mv.* VII. 35/36, occurs in *Śak.* IV. 4/5.¹ *Utt.* V. 20 resembles *Śak.* VII. 13; and *Māl.* II. 11 d reminds one of *Ragh.* XI. 93.

13. BHAVABHŪTĪ'S SELF-REPETITIONS.

Anundoram Borooah has already drawn attention to the fact that Bhavabhūti repeats himself.² These repetitions are not only to be found in verses, but also in prose portions. In verses the repetitions sometimes extend over a whole stanza, and sometimes over two feet or only one. I append below a most exhaustive list.

a. Repetitions of verses or portions of verses.

<i>Māl.</i>	<i>Utt.</i>	<i>Mv.</i>
I. 9 c d	—	I. 5 c d
I. 25 a	I. 24 c	—
I. 27	VI. 12	—
I. 31 a	I. 24 a	—
IV. 7	IV. 15	—
IV. 8 c	III. 28 a	—
V. 9 a b	—	II. 45 a b
V. 19 a	II. 29 a	—
V. 32 c d	—	II. 31 c d
VI. 8 a b	I. 36 a b	—
VIII. 3	I. 34	—
VIII. 9 a	—	I. 34 a
IX. 3 b	—	V. 54 b
IX. 6	II. 21	V. 41
IX. 9 c d	I. 18 c d	—
IX. 12	III. 31	—
IX. 14	I. 31	—
IX. 20	III. 38	—
IX. 20 a	—	I. 40 a
IX. 24 a	—	V. 40 c
IX. 24 a b	II. 20 c d	—
IX. 24 c d	—	V. 42 c d

¹ It is, however, likely that these were the usual expressions for the invocation of blessings; hence their recurrence in the works of both.

² Bhavabhūti and his place in Sanskrit Literature, p. 4. His list, however, is very meagre.

<i>Māl.</i>	<i>Utt.</i>	<i>Mv.</i>
IX. 24 d	I. 33 b	V. 42 d
IX. 29 d	VI. 35 d	—
IX. 34	III. 16	—
IX. 51 c d	I. 14 c d	—
IX. 54 a } X. 8 a }	V. 13 a	—
IX. 54 } = X. 8 }	—	—
X. 2	IV. 4	—
X. 13 c d	VII. 4 c d	—
—	I. 8	IV. 33
—	I. 13 c d	IV. 27 c d
—	I. 15 ; VI. 15	I. 42
—	I. 16 c d	I. 19 c d ; II. 42 c d
—	I. 17 a }	
—	I. 51 a }	I. 57 a
—	VI. 42 a }	
—	VII. 15 c }	
—	I. 17	I. 57
—	I. 22	IV. 52
—	I. 32 d	IV. 13 d
—	I. 42 c	III. 4 d
—	I. 51 a b }	—
—	= VI. 42 a b }	
—	II. 15	V. 13
—	II. 19 = VI. 5	—
—	II. 20	V. 40
I. 37 a	III. 26 b	V. 40
V. 62 d	III. 26 d	—
—	III. 30 c	V. 28 b
I. 5 d	III. 48 d	—
—	IV. 9 c d	I. 14 c d
—	IV. 20	I. 18
—	IV. 29	III. 29
—	V. 33 c	II. 40 a
—	VI. 9	II. 41
—	VI. 21 a b	II. 46 a b
—	VI. 22 b	II. 41 d
V. 30 d	VI. 38 c	—
I. 19/20	VII. 1 d	II. 42 b ; IV. 19/20

b. Repetitions of prose passages or short phrases.

<i>Māl.</i>	<i>Utt.</i>	<i>Mv.</i>
I. 5/8 <i>bhagavataḥ ... samarpitavān</i>	I. 1/2 <i>adya ... putraḥ</i>	I. 1/5 <i>bhagavataḥ ... kurvantu</i>
I. 25/26 <i>amṛta-var-tir iva cakṣuṣoḥ</i>	—	I. 28/29
I. 26/27 <i>snehaś ca ... etat</i>	VI. 11/12	—
IV. 1/2 <i>jānādi ... mantedum</i>	—	II. 36/37
IV. 1/2 <i>hīa-bhavi-vvamanta</i>	—	II. 33/34
V. 11c <i>kilakila-kola-hala</i>	—	VI. 29/30
V. 14a <i>Cakram-akrama</i>	—	VI. 29/30
VI. 7/8 <i>saṃagga ... mangalam</i>	—	VI. 40/41
VI. 9/10 <i>īyam ... abhyudāyanam</i>	VII. 20/21	—
VI. 15/16 <i>tat kim iti ... bhagavatya</i>	—	II. 44/45
VI. 16/17 <i>aho ... prasangaḥ</i>	—	I. 55/56
VIII. 8/9 <i>sakkheva ... danda</i>	—	II. 22/23
—	I. 4/5 <i>sva-jāti-samayena</i>	III. 44; V. 5/52
—	I. 17/18 <i>godāna maṅgala</i>	I. 58/59
—	I. 25/26 <i>ayam avirala ... nāmā</i>	V. 15/16
—	I. 30/31 <i>manvantara-purāṇa</i>	V. 4/5
—	I. 30/31 <i>hā tāta ... sambhavaḥ</i>	V. 23/24
—	I. 30/31 <i>ayam asau ... bhāgaḥ</i>	V. 26/27
—	I. 30/31 <i>śramaṇī ... tāpasī</i>	V. 27 a b
—	I. 42/43 <i>hā mahāranya ... sakhi = III. 9/10; VII. 2/3</i>	V. 30/31
V. 30	I. 46/47 <i>jīrṇāranyaṃ ... saṃ-sārah</i>	—
—	II. 3/4 <i>brahma-pārāyaṇa</i>	= IV. 9 I. 17

<i>Māl.</i>	<i>Utt.</i>	<i>Mv.</i>
—	II. 7/8 <i>divyāstra-sampradāya</i>	I. 47 c
—	II. 15/16 <i>unmatta ... abhivartate</i>	V. 26/27
—	II. 19/20 <i>ati-sambhrānta ... yūthāni</i>	V. 26/27
—	II. 26 <i>vraṇo rūḍha-granthi</i>	I. 34
—	III. 14/15 <i>hṛdaya ... udghātāḥ</i>	V. 24/25
IX. 33/34	III. 15/16 <i>kāntā ... vatsena</i>	—
—	III. 38/39 <i>katham adya ... ucch-vasiti = VII. 18/19</i>	IV. 55/56
—	IV. 20/21 <i>bhidyeta ... vṛttam</i>	IV. 1/2
—	IV. 21/22 <i>śirasā ... paryāyaḥ</i>	IV. 24/25
—	IV. 22/23 <i>na kenacit ... ākrami-tavyā</i>	I. 12/13
—	V. 8/9 <i>satyam ... khalv asi</i>	II. 30/31
—	V. 10/11 <i>prasanna-karkaśā</i>	I. 2
—	V. 34/35 <i>ati hi ... pragalbhave</i>	II. 48/49
—	V. 34/35 <i>mayy eva ... saṃvṛttāḥ</i>	II. 46/47
—	VI. 0/1 <i>udbhrānta-devāsuraṇi</i>	V. 30/31
—	VI. 5/6 <i>megha-medurita</i>	V. 15/16
—	VI. 14/15 <i>sa-rahasya ... jimbhaka</i>	I. 41/42
—	VI. 15/16 <i>prakṛṣṭa ... mahimā</i>	IV. 13/14
—	VII. 2/3 <i>asaṃvijñāta ... niban-dhana</i>	II. 33/34
—	VII. 6/7 <i>āpāta ... saṃvegaḥ</i>	IV. 52/53

14. BHAVABHŪTI'S QUOTATIONS FROM OTHER WORKS.

In his works we come across a few quotations which may serve as landmarks to fix the *terminus a quo* of the period in which he flourished.

In *Utt.* VI. 30/31 Bhavabhūti refers to the *Bālakāṇḍa* of *Rām.*, and quotes two verses (VI. 31, 32) from the epic (I. 27, 26–28). Further, *Utt.* VI. 36 is a quotation from *Rām.* II. 95, 5–6. *Utt.* II. 5 appears in *Rām.* I. 2, 15. These quotations are mentioned in Weber's article *On the Rāmāyaṇa*, the English translation of which by D. C. Boyd appeared in the *Indian Antiquary*, 1872. On a closer study, however, of Bhavabhūti's works I have been able to trace two more passages to the *Rāmāyaṇa*. They are *Mv.* V. 24, which is found in *Rām.* III. 67, 15 (v. l. *anveśasi* for *vicinoṣi* of *Mv.*), and V. 34 a, which is nearly a repetition of *Rām.* IV. 4, 15. These quotations in Bhavabhūti furnish a most valuable guarantee that the

Rāmāyaṇa, taken as a whole, existed in his time in essentially the same form as that in which we at present possess it.

Āṅgīras's view as to reciprocal love being an essential condition for a happy married life is quoted by him in *Māl.* II. 2/3. The passage does not occur in the *Āṅgīras-smṛti* known to us; but is found in *Āpas. Gr.* I. 3, 20, where it is mentioned as the view of 'some'. In *Mitākṣarā* I. 3. Viññāneśvara quotes it as from Āpastamba; but he ought to have stated that it was the view, not of Āpastamba, but of some other Ṛṣi reported by Āpastamba. The Ṛṣi whose view he quotes is Āṅgīras according to Bhavabhūti.

Bhavabhūti's quotation from the *Kāma-sūtra* in his *Māl.* VII. 0/1 I have already mentioned in my paragraph on 'Bhavabhūti's Life and Ancestry'.

'*laghv api vyasana-padam abhiyuktasya kṛcchra-sādhyam bhavati*', *Mv.* IV. 7/8, is a quotation from Kauṭilya's *Artha-sāstra*, VII. 5 (p. 273).¹

samāṃso madhuparkah, *Utt.* IV. 1/2, is undoubtedly a quotation from one of the *Gṛhya-sūtras*. *Mv.* V. 59 appears likewise to be a quotation. Neither of these have I been able to trace.

15. MENTION OF AND QUOTATIONS FROM BHAVABHŪTI IN OTHER WORKS.²

Mentioned in (1) Kalhana's *Rāja-taraṅgiṇī*, IV. 144;³ (2) Rājaśekhara's *Bālarāmāyaṇa*, I. 16; (3) Ballāla's *Bhojaprabandha*,⁴ p. 96, '*vārāṇasī-nagarāt ko'pi bhavabhūti-nāmā kavir dvāri varatate*'; (4) Vākpatirāja's *Gaṇḍavaho*, 799; (5) *Āryāśaptaśatī*, 36;⁵ (6) *Kavindra-Karṇābharaṇa* of Viśveśvara-panḍita (*Kāvya-mālā* Series, Part VIII, No. 2, Bombay, 1891), where the following verse, as an instance of *dvih-samasta-dvir-vyastajātiḥ* is given: *kīḍṛk tanur varatanor bhavabhūtir āha*, &c.; the answer being *Mālatimādhava*.

Quoted in (1) Ujjvaladatta's commentary on the *Uṇādisūtras*:⁶ commentary on Sūtra I. 108, *Māl.* VI. 10 a b; and on Sūtra IV. 18, *Māl.* V. 4 d; (2) Rāyamukṣa's commentary on the *Āmarakośa*: commentary on I. 75, *Māl.* V. 4 c; (3) Kṣīrasvāmin's commentary on the *Āmarakośa*, *Utt.* II. 21 (= *Māl.* IX. 6 = *Mv.* V. 41); see Prof. Aufrecht's paper on *Commentare zum*

¹ I have spoken above of his thorough knowledge of *Niṭi*. It would be worth while to examine in detail his indebtedness to Kauṭilya's work.

² I wish to point out that *Bāl.* and *Anar.* possess not only similarities of ideas with

Mv., but also show identities of language.

³ Edited by M. A. Stein. Bombay, 1892.

⁴ Edited by Th. Pavie. Calcutta, 1855.

⁵ Edited by Jivānanda. See his *Kāvya-saṅgraha*. Calcutta, 1888.

⁶ B. Th. Aufrecht. Bonn, 1859.

Amarakoṣa in *Z.D.M.G.*, 1874; (4) the *Mahānātaka* of Hanuman: No. 46 = *Mv.* I. 18 (= *Utt.* IV. 20), No. 52 = *Mv.* II. 48, No. 69 = *Mv.* II. 36.

a. In Anthologies:

5. *Subhāṣitāvalī*:¹ No. 81 = *Māl.* I. 2; No. 1297 = *Māl.* I. 31.

6. *Śārṅgadharma-paddhati*:² 145, 2 (No. 4076) = *Māl.* V. 18; 145, 1 (No. 4075) = *Māl.* V. 16; 134, 27 (No. 3850) = *Māl.* IV. 10; 4, 13 (No. 99) = *Māl.* I. 4; 106, 9 (No. 3453) = *Māl.* IX. 42; 12, 7 (No. 215) = *Utt.* II. 7; 26, 2 (No. 414) = *Utt.* II. 4; 4, 5 (No. 91) = *Māl.* I. 2.

7. *Kavīndravacanāsamuccaya*:³ 105 = *Māl.* IX. 15; 106 = *Māl.* IX. 24; 107 = *Māl.* IX. 16; 108 = *Māl.* IX. 17; 167 = *Māl.* V. 30; 230 = *Māl.* I. 31; 231 = *Māl.* I. 32; 232 = *Māl.* I. 34; 233 = *Māl.* I. 33; 322 = *Utt.* I. 27; 423 = *Māl.* II. 1; 429 = *Māl.* II. 3; 465 = *Māl.* I. 20; 466 = *Māl.* I. 38; 467 = *Māl.* I. 41; 468 = *Māl.* IX. 12; 476 = *Māl.* V. 10.

b. In Alaṅkāra works:⁴

8. *Daśarūpa*:⁵ I. 41 = *Utt.* V. 34; I. 42 = *Utt.* VI. 11; I. 55 = *Utt.* II. 0/1; II. 6 = *Utt.* I. 39; II. 10 = *Utt.* VI. 19; III. 15 = *Utt.* III. 26; III. 16 = *Utt.* I. 38; IV. 11 = *Utt.* I. 24; IV. 24 = *Utt.* I. 35; IV. 45 = *Utt.* I. 26; IV. 54 = *Utt.* III. 37; IV. 63 = *Utt.* I. 27, 35; I. 26 = *Māl.* I. 32, 22; II. 3 = *Māl.* II. 10; II. 27 = *Māl.* III. 11; II. 34 = *Māl.* II. 2; II. 35 = *Māl.* I. 29; II. 47 = *Māl.* I. 20; IV. 18 = *Māl.* V. 9/10, 10; IV. 32 = *Māl.* V. 9/10, 18; IV. 45 = *Māl.* I. 39, 18, 30, 32; IV. 67 = *Māl.* V. 16; I. 32 = *Mv.* III. 5; I. 55 = *Mv.* IV. 0/1, 1, II. end; II. 1 = *Mv.* IV. 21, II. 37, I. 53, II. 36, IV. 45, III. 8; II. 10 = *Mv.* I. 53; II. 12 = *Mv.* III. 8; IV. 17 = *Mv.* III. 8; II. 5 = *Mv.* II. 10, 16 a, IV. 22 a; II. 53 = *Mv.* IV. 22 a; II. 10 = *Mv.* I. 37; II. 50 = *Mv.* II. 33/34, 34; II. 50 = *Mv.* V. 49; II. 51 = *Mv.* II. 38, 38/39; IV. 10 = *Mv.* II. 1; IV. 14 = *Mv.* II. 48; IV. 16 = *Mv.* II. 9; IV. 18 = *Mv.* II. 10, 27; IV. 19 = *Mv.* I. 39; IV. 26 = *Mv.* I. 55; IV. 29 = *Mv.* I. 40; IV. 67 = *Mv.* I. 35; IV. 68 = *Mv.* III. 44.

9. *Sāhityadarpaṇa*:⁵ 91 = *Utt.* VI. 19; 135 = *Māl.* II. 2; 137 = *Māl.* I. 29; 176 = *Māl.* V. 31; 184 = *Mv.* III. 8; 200 = *Utt.* III. 5; 214 = *Māl.* V. 7; 234 = *Mv.* II. 36 c; 236 = *Māl.* V. 16; 237 = *Mv.* I. 54; 266 = *Mv.* II. 10; 310 = *Mv.* IV. 0/1; 312 = *Mv.* II. end, III. beginning; 364 = *Mv.* III. 5; 385 = *Māl.* IX. 12; 414 = *Māl.* I. 20; 416 = *Mv.* V. 49; 418 = *Mv.* II. 33/34 (*bis*); 422 = *Mv.* IV. 22 a; 483 = *Māl.* IV. 9 d.

¹ Edited by Peterson. Bombay, 1886.

² Edited by Peterson. Bombay, 1888.

³ Edited by F. W. Thomas. Calcutta, 1912.

⁴ In *Kāvyaḍarsa*, *Yāgybhāṭyālaṅkāra*, *Dhvanyāloka*, *Kuvalayananda*, *Śrīgārātilaka*, *Kavikaṇṭhā-*

bharaṇa, *Sahṛdayatīlā*, *Citrāmīmāṃsā-khaṇḍana*, and *Kāvyaḍarsa* no quotations from Bhavabhūti's works can be traced.

⁵ The numbers refer to the commentary on these passages.

10. *Sarasvatikanthābharana*:¹ I. 75 = *Mv.* I. 55; I. 82 = *Mv.* II. 14; I. 104 = *Māl.* V. 22 c; I. 106 = *Mv.* I. 35; I. 107 = *Māl.* V. 18; I. 138 = *Māl.* V. 30; II. 17 = *Māl.* VI. 10; II. 41 = *Utt.* I. 9; II. 104 = *Māl.* V. 10; IV. 51 = *Māl.* V. 10; II. 157 = *Utt.* I. 1 ab; II. 161 = *Māl.* I. 38; II. 161 = *Mv.* I. 18; *Utt.* IV. 20; II. 161 = *Māl.* V. 28; V. 139 = *Māl.* V. 28; II. 161 = *Māl.* IX. 54; III. 34 = *Māl.* I. 37; III. 41 = *Utt.* II. 27, III. 40; III. 50 = *Mv.* I. 45; V. 139 = *Māl.* I. 32; V. 142 = *Utt.* II. 10; V. 154 = *Utt.* V. 24; V. 155 = *Utt.* V. 34; V. 156 = *Utt.* III. 45; V. 157 = *Māl.* V. 31; V. 159 = *Utt.* III. 5; V. 160 = *Māl.* III. 8; V. 167 = *Utt.* V. 17; *Mv.* I. 31; *Utt.* VI. 26; *Māl.* I. 31; *Utt.* I. 38, I. 9, IV. 19, VI. 18; *Māl.* IX. 5; V. 168 = *Māl.* III. 5; *Mv.* I. 30, I. 21; *Māl.* I. 18, I. 35, IV. 8, I. 28; V. 169 = *Māl.* IX. 9, 33, 12; *Mv.* I. 21; *Māl.* X. 23; *Mv.* III. 24, IV. 11; V. 172 = *Māl.* X. 4, III. 1; *Mv.* I. 34; *Māl.* II. 11; *Mv.* V. 51; *Utt.* I. 39; *Mv.* I. 55; V. 178 = *Mv.* V. 22; *Utt.* VI. 11; V. 187 = *Māl.* V. 18; V. 195 = *Māl.* V. 28; *Mv.* II. 49; *Utt.* I. 23.

11. *Kāvyaaprakāśa*:¹ IV. 28 = *Māl.* I. 25; IV. 29 = *Māl.* V. 7, 16; IV. 35 = *Mv.* II. 22; IV. 42 = *Mv.* II. 31/32; *Māl.* I. 18, 33; V. 1 = *Mv.* II. 10; VII. 3 = *Mv.* II. 28; VII. 4 = *Māl.* I. 8, 5; VII. 5 = *Mv.* II. 33, 39; VII. 7 = *Mv.* II. 30; *Māl.* I. 39; VII. 9 = *Mv.* II. 9; VII. 11 = *Mv.* I. 35; *Māl.* V. 1; VIII. 2 = *Māl.* II. 1; X. 25 = *Māl.* I. 33; X. 28 = V. 31.

12. *Rasagaṅgādhara*: p. 382, l. 20 = *Utt.* II. 27.

13. *Kāvyaālankāravṛtti*:¹ I. 2, 12 = *Mv.* I. 54; IV. 3, 6 = *Utt.* I. 38.

14. *Alaṅkārasarvasva*:² p. 27 = *Māl.* I. 32; p. 122 = *Māl.* I. 33; p. 134 = *Mv.* I. 54; p. 145 = *Māl.* I. 22.

15. *Suvṛtta-tīlaka*:³ Comm. on II. 32 = *Māl.* V. 30.

16. *Aucitya-vicāra-carcā*:⁴ Verse 13 = *Utt.* IV. 27, 27/28, 29; Verse 16 = *Utt.* V. 34; Verse 27 = *Utt.* II. 27.

17. *Kāvyaṇuśāsana*:⁵ p. 3, l. 24 = *Māl.* V. 22; p. 25, l. 2 = *Māl.* I. 23; p. 27, l. 29 = *Māl.* I. 39; p. 28, l. 10 = *Mv.* II. 9; p. 31, l. 1 = *Māl.* V. 16; p. 41, l. 11 = *Māl.* I. 31; p. 54, l. 13 = *Māl.* II. 2; p. 56, l. 1 = *Mv.* II. 48; p. 57, l. 3 = *Mv.* I. 35; p. 58, l. 10 = *Māl.* V. 10; p. 58, l. 25 = *Māl.* I. 38.

18. *Kāvya-pradīpa*:⁶ IV. 5 = *Māl.* I. 25; IV. 6 = *Māl.* V. 7, 16; IV. 13 = *Mv.* II. 22; IV. 20 = *Māl.* I. 18, 33; V. 2 = *Mv.* II. 10; VII. 3 = *Mv.* II. 28; VII. 4 = *Māl.* I. 8; VII. 7 = *Mv.* II. 33, 39, 30; VII. 9 = *Māl.* I. 39; *Mv.* II. 9; VII. 11 = *Mv.* I. 35; *Māl.* V. 1; VIII. 2 = *Māl.* II. 1; X. 25 = *Māl.* I. 33; X. 28 = *Māl.* V. 31.

¹ The numbers refer to the commentary on these passages.

² *Kāvya-mālā* Series, No. 35. Bombay, 1893.

³ *Ibid.*, 1886. ⁴ *Ibid.*, 1886.

The references are to the commentary on

these verses. ⁵ *Ibid.*, No. 43. 1894.

⁶ *Kāvya*. Series, No. 24. Bombay, 1891. The references are to the commentary on these passages.

19. *Alaṅkāraśekhara*:¹ II. 3 = *Utt.* I. 9; IX. 5 = *Māl.* I. 5; XX. 12 = *Māl.* V. 7; XX. 15 = *Mv.* I. 55; XX. 24 = *Māl.* V. 16.

20. *Alaṅkāraḥastubha*:² p. 30 = *Māl.* I. 32; p. 46 = *Māl.* I. 32; p. 118 = *Māl.* III. 15; p. 156 = *Māl.* I. 42; p. 216 = *Māl.* IX. 26; p. 281 = *Māl.* I. 24; p. 289 = *Māl.* I. 27; *Utt.* VI. 12; p. 292 = *Māl.* III. 8; p. 294 = *Māl.* IX. 7; p. 308 = *Utt.* III. 26; p. 323 = *Māl.* III. 9; p. 324 = *Māl.* II. 3; p. 372 = *Māl.* I. 19; p. 373 = II. 8; p. 416 = V. 18.

21. *Padyaracanā*:³ p. 85 = *Māl.* V. 30.

22. *Citramīmāṃsā*:⁴ p. 18 = *Māl.* I. 32.

23. *Rasaratnahāra*:⁵ 45 = *Māl.* III. 11; 67 = *Māl.* II. 2; 69 = *Māl.* I. 29; 81 = *Mv.* II. 1, 9; *Utt.* I. 24; *Māl.* V. 9/10, 10a; *Utt.* I. 35; 82 = *Mv.* I. 55a, 39/40, 40; II. 9a, 27, 10; 83 = *Mv.* III. 8, II. 48, I. 39; 96 = *Mv.* III. 44; 98 = *Māl.* V. 16; *Mv.* I. 35.

16. BIBLIOGRAPHY OF BHAVABHŪTI'S PLAYS.⁶

1. MAHĀVĪRACARITA.

Text Editions.

Mahāvīracarita, or the history of Rāma,⁶ edited by F. H. Trithen. London, 1848, pp. 4 + 147.

Mahāvīracarita. Edited by T. Tarkavācaspati with occasional glosses. Calcutta, 1857, pp. 2 + 120.

Mahāvīracarita. Edited with notes by J. Vidyāsāgara. Calcutta, 1873, pp. 142.

Mahāvīracarita. Edited by Anundoram Borooah, with a Sanskrit commentary and a Sanskrit-English glossary. Calcutta and London, 1877, pp. 13 + 310.

Mahāvīracarita. Edited with various readings and notes in Sanskrit by S. G. Jyotishi. Poona, 1887, pp. 135 + 29.

Mahāvīracarita, with the commentary of Vīrarāghava. Edited by T. R. Ratnam Aiyar, S. Rangachariar, and K. P. Parab. 1st ed., Bombay, 1892, pp. 260; 2nd ed., 1901, pp. 260.

Mahāvīracarita, a Sanskrit drama, with the commentaries of Lakṣmaṇa Sūri. New ed., Madras, 1904, pp. 270.

Mahāvīracarita, with a full commentary by Jivānanda. Calcutta, 1906.

Mahāvīracarita. Serampore, 1872.

Mahāvīracarita, with Śrīdhara's commentary and various readings. Poona, 1887.

¹ Kāvya Series, No. 50. Bombay, 1895.

² Ibid., No. 66, Bombay, 1898. ³ Ibid., No. 89, Bombay, 1908.

⁴ Ibid., No. 88, 1898. ⁵ Ibid., Part VI, No. 8, 1890.

The references are to the commentary on these passages.

⁶ From Schuyler's 'Bibliography' with my own additions.

Translations.

Mahāvīracarita. The Adventures of the Great Hero Rama. An Indian Drama in seven acts. Translated into English prose from the Sanskrit by John Pickford. London, 1871, pp. 16+172. Reprinted 1892, pp. 20+172.

2. MĀLATĪMĀDHAVA.

Text Editions.

Mālatīmādhava, with a commentary on the Prakrit passages. Calcutta, 1830, pp. 175.

Malatimadhavae fabulae actus primus cum variis lectionibus, edidit C. Lassen. Bonn, 1832, pp. 48.

Mālatīmādhava, with a translation of the Prakrit passages. Edited by K. C. Dutt. Calcutta, 1866, pp. 148.

Mālatīmādhava, with the commentary of Jagaddhara. Edited with notes, critical and explanatory, by R. G. Bhandarkar. Bombay, 1876, pp. 399+76. Bombay Sanskrit Series, no. 15. 2nd ed., 1905.

Mālatīmādhava. Edited with a commentary by J. Vidyasagara. Calcutta, 1876, pp. 185.

Mālatīmādhava, with the commentary of Tripurārisūri, called Bhāvapradīpikā, in Telugu. Madras, 1883, pp. 176+128.

Mālatīmādhava. Saṭika. Part I. Calcutta, 1886, pp. 60.

Mālatīmādhava, with the commentary of Jagaddhara. Edited with an interpretation of the Prakrit passages by Bhuvanacandra Vasāka. Calcutta, 1886, pp. 317.

Mālatīmādhava, with the commentaries of Tripurāri and Jagaddhara. Edited by M. R. Telang. 1st ed., Bombay, 1892, pp. 402; 2nd ed., 1900, pp. 402.

Mālatīmādhava, with Nāmyadeva's commentary. Bangalore, 1883.

Translations.

A. English. *Malati and Madhava, or the Stolen Marriage*, translated by Wilson, vol. 2, pp. 1-123.

B. French. *Madhava et Malati*. Drame traduit du sanscrit et du prākrit par G. Strehly, précédé d'une préface par A. Bergaigne. Paris, 1885, pp. 12+274. Bibl. Orient. Elzévir., no. 42.

C. German. *Malatimadhava, ein indisches Drama von Bhavabhūti*. Zum ersten Male aus dem Original ins Deutsche übersetzt von Ludwig Fritze. Leipzig, 1883, pp. 125.

D. Dutch. *Malati en Madhava*. Een indisch drama vertaald en verkort door P. A. S. van Limburg Brouwer. In Tijdspiegel, 1871, i, 418.

E. Bengali. *Malatee Mudhaba, a comedy of Bhūbabhootee*. Translated into Bengalee from the original Sanskrit, by K. P. Sing. Calcutta, 1859.

F. Marathi. *Malatimadhava*. Translated into Marathi by K. S. Rajvade and revised by Chiplonkar. Bombay, 1861, pp. 152.

3. UTTARARĀMACARITA.

Text Editions.

- Uttararāmacarita*, with a commentary explanatory of the Prakrit passages. Calcutta, 1831, pp. 132.
- Uttararāmacarita*. Edited, at the request of (and with a preface by) E. B. Cowell, by Premacandra Tarkabagisa. With a short commentary. Calcutta, 1862, pp. 181.
- Uttararāmacarita*. Edited with commentary by Tarakumara Cakravarti. With a preface by B. P. Majumdar. Calcutta, 1870, pp. 208.
- Uttararāmacarita*. Edited with Sanskrit notes by Iśvaracandra Vidyāsāgara. 3rd ed. (?), Calcutta, 1876, pp. 15 + 246.
- Uttararāmacarita*, with a commentary called Bhāvabodhi by Ramacandra Budhendra. Madras, 1881. (In Grantha characters.)
- Uttararāmacarita*, with extracts from two Sanskrit commentaries and notes in English by K. B. Mande. Poona, 1881, pp. 75 + 17.
- Uttararāmacarita*. Edited by J. Vidyāsāgara. 1st ed., Calcutta, 1881; 2nd ed., 1889, pp. 268.
- Uttararāmacarita*. Edited with copious Sanskrit and English notes by S. G. Bhanap. 1st ed., Bombay, 1888, pp. 212; 2nd ed., 1893, pp. 218.
- Uttararāmacarita*, with Sanskrit commentary by Pandit B. S. Ghate, together with a close English translation and notes by V. S. Patvardhan. Nagpur, 1895, pp. 12 + 192 + 47.
- Uttararāmacarita*, with the commentary of Virarāghava. Edited by T. R. Ratnam Aiyar and K. P. Parab. 1st ed., Bombay, 1899, pp. 174; 2nd ed., 1903, pp. 174.
- Uttararāmacarita*. Sanskrit text with a commentary by Lakṣmaṇa Sūri. Kumbhakonam, 1900, pp. 209.
- Uttararāmacarita*. Jaipore, 1851.
- Uttararāmacarita*, with commentary by Tarakumara Cakravarti and a Bengali translation. Calcutta, 1870.
- Uttararāmacarita*, with the commentary of Ramacandra Budhendra. Madras, 1882.
- Uttararāmacarita*, with a commentary by Virarāghava. Edited by K. Āchārya. Bangalore, 1891.
- Uttararāmacarita*, with the commentary of Virarāghava. Followed by the Vasantikāpariṇaya. Mysore, 1892.

Translations.

- A. English. *Uttararāmacarita*. Translated by Wilson. Vol. I, pp. 275-384.
- Uttararāmacarita*. A literal translation from the original Sanskrit by H. Mukhopadhyaya. Calcutta, 1871, pp. 84.

- Uttararāmacarita*. Translated into English by C. H. Tawney. 1st ed., Calcutta, 1871, pp. 81 ; 2nd ed., 1874, pp. 101.
- Uttararāmacarita*. An English translation by K. K. Bhattacharya. Calcutta, 1891, pp. 142.
- B. French. *Le dénouement de l'histoire de Rama, Outtara Rama Charita, drame de Bhavabhūti*, traduit avec une introduction sur la vie et les œuvres de ce poète par F. Nève. Brussels and Paris, 1880.
- C. Hindi. *Uttar Ram Carita*, by L. Sita Rama. Allahabad, 1899, pp. 96. Our Ancient Theatre, no. 2.
- D. Tamil. *Kusulava nataka* by Binadhitten, a translation of the *Uttararāmacarita*, Cat. Mack. Coll., p. 218.

17. LITERATURE CONCERNING BHAVABHŪTI.

Besides the Introductions in the editions of some of his dramas (for which see 'Bibliography of Bhavabhūti's Plays') the following works may be mentioned :

1. *Bhavabhūti and his place in Sanskrit Literature*. By Anundoram Borooah. Calcutta, 1878.
2. *Théâtre Indien*. By Sylvain Lévi. Paris, 1890. (Particularly pp. 211-16, 219-24, 269-72.)
3. *Mālātī-mādhava*. Edited by R. G. Bhandarkar. Bombay, 1905. (Preface, pp. vii-xviii.)
4. *Bhavabhūti in English Garb*, by K. M. Banerjea in *Indian Antiquary* for 1872, pp. 143-7. Bombay.
5. *On the Ramayana*, by A. Weber in *Indian Antiquary* for 1873, pp. 246-9.
6. *Bhavabhūti's quotation from the Ramayana*, by R. G. Bhandarkar in *Indian Antiquary* for 1873, pp. 123-4.
7. *Select Specimens of the Theatre of the Hindus*, by H. H. Wilson. Vol. I, pp. 275-384 ; Vol. II, pp. 1-123, 323-34. London, 1871.
8. *A Bibliography of the Plays of Bhavabhūti and of Kṛṣṇamiśra*, by M. Schuyler in *J.A.O.S.*, Vol. XXV, 1904.
9. *A Bibliography of the Sanskrit Drama*, by M. Schuyler. New York, 1906.
10. *Subhāsitāvalī* of Vallabhadeva. Edited by P. Peterson, pp. 77-8. Bombay, 1886.
11. *Ueber die Paddhati von Śārṅgadhara* (pp. 63-4), by Th. Aufrecht in *Z.D.M.G.*, Vol. XXVII.
12. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*. II. Band. Wien, 1888 (p. 332).

13. *Kaṇḍravacanamasuccaya*. By F. W. Thomas, pp. 60-2. Calcutta, 1912.
14. *Miscellaneous Essays*. By H. T. Colebrooke. Vol. III, pp. 123-34. London, 1873.
15. *India: What can it teach us?* By F. Max Müller, pp. 332-5. London, 1883.
16. *Indiens Literatur und Cultur*. By Leopold von Schroeder, pp. 647-55. Leipzig, 1887.
17. *A History of Sanskrit Literature*. By A. A. Macdonell, pp. 362-5. London, 1900.
18. *Die Literaturen Indiens und Ostasiens*. By Alex. Baumgärtner, pp. 172-87. Freiburg in Breisgau, 1902.
19. *Klein's Geschichte des Dramas*. Bd. III. Leipzig, 1866.
20. *Fourth Report*. By P. Peterson, p. lxxxvi.
21. *Les époques littéraires de l'Inde*. By Félix Nève. Bruxelles-Paris, 1883. (Occasional references in the chapter headed 'Essai sur l'origine et les sources du drame indien'.)
22. *Catalogus Catalogorum*. By Th. Aufrecht. Vol. I, p. 398. Leipzig, 1891.
23. *Gāṇḍavaho*. Edited by S. P. Paṇḍit. Bombay, 1887. Introduction.
24. *The Indian Theatre*. By E. P. Horwitz. Glasgow and Bombay, 1912 (pp. 127 ff.).

18. ABBREVIATIONS USED.¹

AB.	<i>Mahāvīracarita</i> . Edited by A. Borooah. Calcutta, 1877.
Abhi.	<i>Abhidhānacintāmaṇi</i> . Herausgegeben von Boehtlingk. St. Petersburg, 1847.
Alaṅkārasar.	<i>Alaṅkārasarvasva</i> . Kāvya-mālā Series. Bombay, 1893.
Amara.	<i>Amarakoṣa</i> . With the commentary of Bhanuḥji Dikshit. Edited with notes by Śivadatta. Bombay, 1889.
Anar.	<i>Anargharāghava</i> . With the commentary of Lakṣmaṇa Sūri. Tanjā-nagara, 1900.
Anek.	<i>Anekārthasaṃgraha</i> . Edited by Th. Zachariae. Vienna and Bombay, 1893.
Āpas. Dh.	<i>Āpastambīya-dharma-sūtra</i> . Edited by G. Bühler. Bombay, 1892.
Āpas. Gr.	<i>Āpastambīya Grhyasūtra</i> . Edited by Winternitz. Vienna, 1887.
Āśv. Gr.	<i>The Grhya Sūtra of Āśvalāyana</i> . B. I. Series. Calcutta, 1869.
Bāl.	<i>Bālarāmāyaṇa</i> . Edited by Govinda Deva Śāstri. Benares, 1869.
Bhag.	<i>Śrīmad-bhagavad-gītā</i> . A. A. Series. Poona, 1896.
Bhaṭṭ.	<i>Bhaṭṭikāvya</i> . Edited by Vināyaka Nārāyaṇa Śāstri Joshi and his son. Bombay, 1900.
Corr.	Corrected or correction.

¹ References to prose portions in the Dramas are made in the verses which precede and follow them. Thus I. १९ (or I. 9/10) means Act I, prose passages between verses 9 and 10.

- Daśar. *Daśarūpa*. Edited by Fitzedward Hall. B. I. Series. Calcutta, 1865.
- Deśi. *Deśināmamālā*. Edited by Pischel and Bühler. Bom. S. Series, 1880.
- fr. from.
- Gaut. *Gautama Smṛti*. S. B. E. Series. Vol. II, Part I. Oxford, 1879.
- Hem. Pr. *Hemacandra's Grammatik der Prakrit-Sprachen*. Herausgegeben von Pischel. Vols. I, II. Halle, 1877, 1880.
- Jv. *Mahāvīracarita*. With a full commentary by Jivānanda. Calcutta, 1906.
- Kād. *Kādambarī*. Edited by P. Peterson. Bom. S. Series, 1883.
- Kām. *Kāmandakīya-nīti-sāra*. Text by Rajendralāla Mitra. B. I. Series. Calcutta, 1884.
- Karp. *Karpūra-mañjarī*. Edited by Sten Konow. H. O. Series. Cambridge, Mass., 1901.
- Kathās. *Kathāsaritsāgara*. Edited by Durgāprasād and K. P. Parab. Bombay, 1903.
- Kāvya. *Kāvya-darśa*. Edited by Premachandra Tarkabāgiśa. B. I. Series. Calcutta, 1863.
- Kāvyaḷ. *Kāvyaḷamhāra-vṛtti*. Herausgegeben von C. Cappeller. Jena, 1875.
- Kavyānu. *Kāvya-nusāsana*. Edited by Śivadatta and K. P. Parab. Kāvya-mālā Series. Bombay, 1894.
- Kavyap. *Kāvya-prakāśa*. With notes by Mahēśa Chandra Nyayaratna. Calcutta, 1866.
- Kir. *Kirātārjunīya*. Edited by Durgāprasād and K. P. Parab. Bombay, 1902.
- Kum. *Kumāra-sambhava*. With the commentary of T. Tarkavācaspati. Calcutta, 1871.
- Lalit. *Lalita-vistara*. Herausgegeben von Lefmann. Vols. I and II. Halle, 1908.
- Mahā. *Mahābhārata*. Edited by the Learned Pandits attached to the establishment of the Education Committee. Vols. I-IV. Calcutta, 1834-9.
- Mahābhāṣya. Edited by F. Kielhorn. In three vols. Bom. S. Series, 1880-5.
- Mahānāṭaka. Translated into English from the original Sanskrit by Kālī-Krishna Bahadur. Calcutta, 1840. (Gives continuous numbers which I have quoted in brackets.)
- Māl. *Mālātī-mādhava*. Edited by M. R. Telang. Bombay, 1900.
- Manu. *Mānava Dharma-śāstra*. Edited by J. Jolly. Tr. O. Series. London, 1887.
- Megh. *Meghadūta*. Edited by K. P. Parab. Bombay, 1902.
- Mv. *Mahāvīracarita*. Text edited by Todar Mall. Oxford, 1927.

- Nāṭya. *Nāṭya-Śāstra*. Edited by Fitz-Edward Hall. B. I. Series. Calcutta, 1865.
- orig. original or originally.
- Pāṇ. *Pāṇini's Grammatik*. Herausgegeben von Boehtlingk. Leipzig, 1887.
- Pār. Gr. *Pāraskara Gṛhya Sūtra*. Edited by Ladhārāma Śarmā. Bombay, 1946 (*samvat*).
- Pick. *Mahāvīracarita*. Translated into English prose by Pickford. London, 1892.
- Prabodh. *Prabodhacandrodaya*. Edited by Lakṣmaṇa Vasudeva Paṇaśīkara. Bombay, 1898.
- Pras. *Prasanna-rāghava*. Edited by Govinda Deva Śāstri. Benares, 1868.
- prob. probable or probably.
- Ragh. *Raghu-vamśa*. Edited with notes by S. P. Paṇḍit. Bom. S. Series, 1869-74.
- Rām. *Rāmāyaṇa*. With the commentary of Rāmānuja. Edited by Hema Candra Bhaṭṭācārya. Calcutta, 1799 *śaka*. (References are to the Bombay Recension as published in this text; except when Gorresio's edition, Parigi, 1843-58, is specified.)
- Rasa. *Rasagaṅgādhara*. Edited by Durgāprasad and K. P. Parab. Kāvya-mālā Series. Bombay, 1888.
- Ratnam
Aiyar's text. *Mahāvīracarita*. Edited by Ratnam Aiyar and K. P. Parab. Bombay, 1901.
- rev. revisor.
- Sāh. *Sāhitya-darpana*. Text revised by E. Roer. Translated into English by J. R. Ballantyne. B. I. Series. Calcutta, 1851.
- Śak. *Abhijñāna-śakuntalā*. Edited by M. R. Kale. Bombay, 1902.
- Sāṅkh. *Sāṅkhya-kārikā*. Edited by Bechanarāma Tripathi. Ben. S. Series, 1883.
- Sāṅkh. Su. *Sāṅkhya Aphorisms of Kapila*. Translated by J. R. Ballantyne. Tr. O. Series. London, 1885.
- Saras. *Sarasvatī-khaṇḍābharana*. Edited by A. Borooah. Calcutta, 1883.
- Siddhanta-
kaumudī. Edited by K. P. Parab. Bombay, *śaka* 1807.
- Śīśu. *Śīsupālavadha*. Edited by Durgāprasad and Śivadatta. Bombay, 1902.
- ŚR. *Mahāvīracarita*. With Śrīdhara's commentary. Poona, *śaka* 1809.
- Śukra. *Śukra-nīti-sāra*. With Jīvananda's commentary. Calcutta, 1882.
- Suśruta. Edited by Madhusūdana Gupta. Vol. I. Calcutta, 1834.
- Trik. *Trikāṇḍaśeṣa*. Edited by Sadāśīva Bajaba Śāstri. Bombay, 1854.
- Utt. *Uttararāmācarita*. Edited by Ratnam Aiyar and K. P. Parab. Bombay, 1899.

- Vāg. *Vāgbhattāṅkara*. Edited by A. Borooah. Calcutta, 1883.
- Vair. *Vairāgyasataka*. Edited by K. T. Telang. Bom. S. Series, 1885.
- Vas. *Sacred Law of the Aryas as taught in the school of Vasishṭha*.
Edited by A. A. Führer. Bom. S. Series, 1883.
- Vikr. *Vikramāṅkadevacarita*. Edited by G. Bühler. Bom. S. Series,
1875.
- Viṣṇu. *Viṣṇu Purana*. Translated by H. H. Wilson. Edited by
Fitz-Edward Hall. Vols. I-V. London, 1864-77.
- Viṣṇu-smṛti. Edited by J. Jolly. Calcutta, 1881.
- VR. *Virarāghava's commentary on Mv*. Edited by Ratnam Aiyar.
- Weapons. *On the Weapons, Army Organization, and Political Maxims of the
Ancient Hindus*. By G. Oppert. Madras, 1880.
- Yājña. *Yājñavalkya's Gesetzbuch*. Herausgegeben von A. F. Stenzler.
London, 1849.
- Yoga. *Yoga Aphorisms of Patañjali*. B. I. Series. Calcutta, 1883.

MAHĀVĪRA-CARITAM

ओम् ।

॥ श्रीपरमात्मने नमः ॥¹

अथ स्वस्थाय² देवाय नित्याय हतपाप्मने³ ।

10

त्यक्तक्रमविभागाय चैतन्यज्योतिषे नमः ॥ १ ॥

नाम्नन्ते सूत्रधारः⁴ । ⁵अद्य खलु⁶ भगवतः कालप्रियनाथस्य⁷
यात्रायामार्यमिश्राः समादिशन्ति⁸

महापुरुषसंरम्भो⁹ यत्र गम्भीरभीषणः¹⁰ ।

प्रसन्नकर्कशा यत्र विपुलार्था च¹¹ भारती ॥ २ ॥

15

अप्राकृतेषु पात्रेषु यत्र वीरः¹² स्थितो रसः ।

भेदैः¹³ सूक्ष्मैरभिव्यक्तैः¹⁴ प्रत्याधारं विभज्यते ॥ ३ ॥

¹ For the initial colophons of all the MSS. see 'Introduction'. Folios 1 and 2 are missing in Cu. Folio 3 begins with p. 6, l. 4.

² स्वस्थाय K, I₁, Bo, W, Sc, Md, T₁, I₂ स्वच्छाय E.

³ हतपाप्मने K, E, I₁, W, Sc, Md, T₁ हतमात्मने Bo हजयाश्रिते I₂.

⁴ सूत्राधारः Bo only.

⁵ अलमतिविस्तरेण add. Md only.

⁶ अद्य खलु K, Bo, W, Sc, I₂, Md, Mt अये खलु E; om. I₁, Mg, T₁.

⁷ प्रियं K, E, I₁, Bo, W, Sc, I₂, Md प्रियां Mt, Mg, T₁.

⁸ ०दिशन्ति T₁ ०दिशन्तु I₂ ०दिशन्ति cett. (+ T₂, T₃).

⁹ ०समारम्भो Bo only.

¹⁰ ०भीषणं T₁ भीषणः cett. (+ T₂, T₃).

¹¹ विपुलाय वि० K विमलार्था च Mt विपुलार्था च cett. (+ Md, Mg).

¹² वीरः K, E, Bo, Sc, Md वीरं I₁, W, I₂, T₁.

¹³ पदैः T₄ भेदैः cett. (+ T₁).

¹⁴ ०रभिव्यक्तैः I₁, T₁, W, Sc, I₂, Md ०रभिव्यक्ते E ०रभिव्यक्तः Bo ०रभिव्यक्ते Mt ०रतिव्यक्तैः K.

स सन्दर्भोऽभिनेतव्य इति । सहर्षम्¹ । महावीरचरितं² तर्हि
प्रयोक्तव्यमित्यादिष्टमर्थतो³ भवति⁴ ।

वश्यवाचः कवेः काव्यं⁵ सा च रामाश्रया⁶ कथा ।

लब्धश्च वाक्यनिष्पन्द⁷ निष्पेष⁸ निकषो जनः ॥४॥

5 सोऽहमेतं द्विज्ञापयामि । अस्ति दक्षिणापथे¹⁰ पद्मपुरं¹¹
नाम नगरम् । तत्र केचित् तैत्तिरीयिणः¹² काश्यपाश्ररणगुरवः
पङ्क्तिपावनाः¹³ पञ्चाग्रयो धृतव्रताः¹⁴ सोमपीथिन उदुम्बरना-
मानो¹⁵ ब्रह्मवादिनः प्रतिवसन्ति । तदामुधायणस्य तत्रभवतो
वाजपेययाजिनो¹⁶ महाकवेः¹⁷ पञ्चमः सुगृहीतनाम्नो भट्टगो-
10 पालस्य¹⁸ पौत्रः पवित्रकीर्तेनीलकण्ठस्यात्मसम्भवः श्रीकण्ठ-

¹ सहर्षम् om. Mt only.

² महावीरचरितं K, E, I₁, Bo, T₁, Md
महावीरव्रतं I₂ महाकविविरचितं W
महाकविविरचितं changed to महावीरचितं
Sc.

³ ०मित्यादिष्टमर्थतो K, E, I₁, Bo, W,
Sc, T₂, T₃, Md ०मित्यर्थतो आदिष्टं I₂
०मित्यथोऽभिहितं T₁.

⁴ भवद्भिः Mt, Mg भवति cett. (+ T₁,
T₂, T₃).

⁵ वाक्यं Mt, T₂ काव्यं cett. (+ Md,
T₁).

⁶ Wrongly ०यां E ०या cett.

⁷ निष्पन्द Mt, Mg, T₁, Sc निष्पेन्द
K, E, Bo, W, I₂, I₁ [the latter has also the
mark — above क्य and द् and adds क्यरि-
स्थन्द along top margin].

⁸ निकर्ष Mt निष्पेष cett. (+ Md,
T₁).

⁹ ०हमेतावद् T₃ ०हं परिषदमेतावद्
T₁ ०हमेतद् cett. (+ T₂ Md).

¹⁰ दक्षिणं I₁ दक्षिणा° cett. (+ Md,
T₁).

¹¹ पद्मपुरं K, E, Bo, W, Sc, I₂, Mg
पद्मनगरं I₁, Md, T₁.

¹² ०रीयिणः K, E, I₁, Bo, W, Sc, I₂, Md
०रीयाः Mt, Mg, T₁.

¹³ पङ्क्तिभावनाः T₁ पङ्क्तिपावनाः
T₂, T₃ om. I₂ पङ्क्तिपावनाः cett. (+ Md).

¹⁴ धृतव्रताः om. T₁ only.

¹⁵ उदुम्बराः I₁, Bo उदुम्बरा Mt, Mg,
I₂ उदम्बरा Md उदुम्बरनामानो K,
Sc, T₁ वुदुम्बरनामाना E ०थिनो दुम्ब-
रनामानो changed by scribe to ०थिन
उदुम्बरनामानो W.

¹⁶ ०पेयिनो K ०पेयकेतुयाजिनो T₁
०पेययाजिनो cett. (+ T₂, T₃, Md).

¹⁷ सिंहभूतिः add. K only.

¹⁸ ०गार्पलस्य E गोपालस्य cett. (+ Md,
T₁).

¹⁹ पवित्रतरं Mt पवित्रं cett. (+ Md,
T₁).

पदलाञ्छनो^{1a} भवभूतिर्नाम जातूकणीपुत्रः कविर्मित्रधेयमस्माक-
मित्यत्रभवन्तो विदाङ्कुर्वन्तु ।⁶

श्रेष्ठः परमहंसानां महर्षीणामिवाङ्गिराः⁷ ।

यथार्थनामा भगवान् यस्य ज्ञाननिधिर्गुरुः ॥ ५ ॥

5

तेनेदमुद्धृतजगन्त्रयमन्युमूल-

मस्तोकवीरगुरुसाहसमद्भुतं च ।

वीराद्भुतप्रियतया रघुनन्दनस्य

धर्मदुहां¹¹ दमयितुश्चरितं निबद्धम् ॥ ६ ॥

तदिदं भवन्तः परिपुनन्तु¹² । उक्तं च तेन श्रोत्रियपुत्रेण

10

प्राचेतसो मुनिवृषा प्रथमः¹³ कवीनां

यत्¹⁴ पावनं रघुपतेः प्रणिनाय वृत्तम् ।

¹ °पद° K, Bo, W, Sc, Md, T₁ °पाद°
I₁, E °परद° I₂.

^{1a} सुतः only for महाकविः पञ्चमः
श्रीकण्ठपदलाञ्छनो T₃. As in text cett.
(+ T₁, T₂).

² पदवाक्यप्रमाणज्ञो add. Mt, Mg, T₁,
T₃ only.

³ जतुकणीपुत्रः Md, T₂, T₃, Mt, Mg
जतुकर्णं T₁ जातूकणीपुत्रः cett.

⁴ °मित्रम° T₁ °मित्रधेयम° cett. (+ Md,
T₂, T₃).

⁵ °मितिभवन्तो Mg, T₁, T₂, T₃ °मि-
त्यत्रभवन्तो cett. (+ Md).

⁶ हरिः श्रीं add. T₁ only.

⁷ °णां यथागिरां Mt °णां यथा-

ङ्गिराः Mg °णामिवाङ्गिराः cett. (+ Md,
T₁).

⁸ °मन्त्र° K °मन्यु° cett. (+ Md, T₂,
T₃). T₁ has a lacuna.

⁹ °मुर° Md °गुरु° cett. (+ Mt, Mg,
T₁, T₂, T₃).

¹⁰ °पुङ्गवस्य T₁ °केतनस्य T₃ °नन्दनस्य
cett. (+ T₂, Md).

¹¹ °दुहां K, Bo, W, Sc °दुस्ये E °दुहो
I₁, I₂, Md, T₁.

¹² Wrongly भवतः परिपुनातु E भवन्तः
परिपुनन्तु cett. (+ Md, T₁).

¹³ प्रवरः T₂ प्रथमः cett. (+ Md,
T₁).

¹⁴ यः T₁ यत् cett. (+ Md).

भक्तस्य तत्र समरंसत मेऽपि¹ वाच-

स्ताः सुप्रसन्नमनसः कृतिनो भजन्ताम्³ ॥७॥⁴

प्रविश्य नटः । कृतप्रसादाः⁵ पारिषदाः । किन्त्वपूर्वत्वात् प्रब-
न्धस्य कथाप्रदेशं समारम्भे⁶ ज्ञातुमिच्छन्ति⁸ ॥

5 सूच० । स तु भगवान् दीक्षिष्यमाणः कौशिको विश्वामित्र
ऐह्वाकस्य राजर्षेर्वसिष्ठपुरोधसो दशरथस्य गृहानुपेत्य स्वमेव¹¹
तपोवनं¹² प्रत्यागतः । स च¹³

विजयि सहजमस्त्रैर्वीर्यमुच्छ्राययिष्यन्

जगदुपकृतिबीजं मैथिलीं प्रापयिष्यन् ।

10 दशमुखकुलघातश्चाध्यकल्याणपात्रं

धनुरनुजसहायं रामदेवं¹⁷ निनाय ॥८॥

¹ तत्र समरन्त ममापि K, Bo, Mt, Mg, T₁, I₁ [has also रंसत मे along top-margin] तत्र समरन्त ममापि E, Sc [has also a red ink mark = above स्त, and adds along margin सत मेऽपीति साधुः] तत्र समरन्त ममापि I₂ तत्र समरंसत मेऽपि W तत् समस्तमन्त ममापि Md.

² °स्ताः सुप्रसन्न° K, I₁, E, W, I₂, Md, T₁, Sc [has also the mark = above स्ताः सु, and adds along margin: यथाश्रुते त्वच तदिति साधु वाचो वृत्तमित्यन्वयः] °स्ता सुप्रसन्न° Bo, Mg.

³ रमन्ताम् Mt भजन्ताम् cett. (+ Md, T₁).

⁴ इति add. T₁, T₂ only.

⁵ भो भोः Mt कृतप्रसादा cett. (+ Md, T₁).

⁶ कथाप्रवेशारम्भं Mt कथाप्रदेशं समा-
रम्भे cett. (+ Md, T₁).

⁷ श्रोतु° Mt, Mg, T₁ ज्ञातु° cett. (+ Md, T₂).

⁸ °मिच्छामि Mt, T₁ °मिच्छन्ति cett. (+ Md, T₂).

⁹ इति add. K only.

¹⁰ °र्वसिष्ठ° K, E, I₁, W, Md, T₁ °र्वशिष्ठ° Bo, Sc, I₂.

¹¹ स्वमेव I₁, Sc (corr. from स्वयमेव) स्वयमेव K, E, Bo, W, I₂, Md, T₁.

¹² हिपावनं T₁ तपोवनं cett. (+ Md, T₂, T₃).

¹³ स च om. Mt only.

¹⁴ विजयी E विजय T₁ विजयि cett. (+ Md).

¹⁵ सहमरुद्भि° Md सहजमन्त्रै° Mt सह-
जमस्त्रै° cett. (+ Mg, T₁).

¹⁶ °पयिष्य° K, W, Sc °ययिष्य° I₁, E, I₂, Bo, Md, T₁. [T₂, T₃].

¹⁷ °भद्रं K °चन्द्रं T₁ °देवं cett. (+ Md,

निमन्वितस्तेन विदेहनाथः

स प्राहिणोद् भातरमात्तदीक्षः ।

कुशध्वजो नाम स¹ एष राजा

सीतोर्मिलाभ्यां सहितोऽभ्युपैति ॥९॥

5

इति निष्क्रान्ती ॥

॥ प्रस्तावना ॥

ततः प्रविशति रथस्थो राजा सूतः कन्ये च ।

राजा । आयुष्मत्यौ सीतोर्मिले । अद्य भगवान्⁵ विश्वामित्रः

अह्दधानेन चेतसा वत्साभ्यां प्रणर्त्तव्यः ॥

10

कन्ये । जघा⁷ कण्ठिदृतादो आणवेदि^{7a} ॥

राजा । तुरीयो ह्येष मेधोऽग्निराम्नायः पञ्चमोऽथवा ।

अथवा जङ्गमं तीर्थं धर्मो वा मूर्तिसञ्चरः⁹ ॥१०॥

सूतः । साङ्काश्यानाथ¹⁰ एवमेतत्¹¹ । न खलु विश्वामित्रादृषेर्म-

हत्त्वेन¹² कश्चिदपरः प्रकृष्यते । यस्य भगवतस्त्वैशङ्क¹³वं शौनःशेफं¹⁴

15 रम्मास्तम्भनं चेत्यपरिमेयमाश्चर्यजातमाख्यानविद् आचक्षते ।

¹ Wrongly सह Md स cett. (+ Mt, Mg, I₁).

² इति om. E only.

³ राजा रथस्थः T₁ रथेन राजा T₂
रथस्थो राजा cett. (+ Md, T₂).

⁴ कन्ये W कन्ये cett. (+ Md, T₁).

⁵ कौशिको add. Mt, T₂, T₃ only.

⁶ प्रणितव्यः E प्रणमन्तव्यः T₁ प्रणेतव्यः
T₃ प्रणन्तव्यः cett. (+ Md, T₂).

⁷ जह K, Mt, T₁ जघा cett. (+ Md).

^{7a} यथाकोन add. the *chāyā* along the
margin आज्ञापयति Sc.

⁸ ओऽपिवा T₁, T₂ ओऽथवा cett.
(+ Md). [cett. (+ Md, T₁).

⁹ सञ्चयः Bo सुन्दरः Mt सञ्चरः

¹⁰ साङ्काश्यायन Md साङ्काश्याय cett.
(+ Mt, Mg, T₁).

¹¹ भवेतत् K भेतत् cett. (+ Md, T₁).

¹² र्माहात्म्येन Mt र्महत्त्वेन cett.
(+ Md, T₁).

¹³ तत्रभवतः T₁ यस्य भवतः T₂ यस्य
भगवतः cett. E om. यस्य भगवतः . . .
आचक्षते.

¹⁴ शङ्करं K शङ्कवं cett.

¹⁵ शेफं K, W, Sc, I₂, Md शेपं I₁,
Bo, T₁.

¹⁶ इत्याद्यं Mt चेत्यं cett. (+ Md, T₁).

¹⁷ विद्ः प्रचक्षते Md विद् आचक्षते
cett. (+ T₁).

तदस्मिन् ब्रह्माद्यैस्त्रिदशमुनिभिर्नाथितशमे
तपस्तेजोधानि स्वयमुपनतब्रह्मणि गुरौ⁴ ।

निवासे विद्यानामुपहित⁵कुटुम्बव्यवहृति-

भवानेव श्लाघ्यो जर्गति गृहमेधी गृहवताम् ॥ ११ ॥

5 राजा । साधु भोः साधु सूनृतं हि सूतं भाषसे । प्रकृष्टकल्याणो-
दर्कसङ्गमा ह्येते⁸ भगवन्तः⁹ 10 साक्षात्कृतब्रह्माणो महर्षयः ।

तमांसि ध्वंसन्ते परिणमन्ति भूयानुपशमः

सकृत्संवादेऽपि प्रथत इह¹³ चामुच च शुभम् ।

अथ प्रत्यासङ्गः¹⁴ कर्मपि महिमानं वितरति¹⁵

10 प्रसन्नानां वाचः फलमपरिमेयं प्रमुवते¹⁶ ॥ १२ ॥

सूतः । 17 दृश्यते हरितपरिसरारण्यरमणीयं कौशिकीपरिक्षिप्तमा-
यतनमृषेस्तस्य सिद्धाश्रमपदं नाम । किं बहुना¹⁹ । स एवायमा-
त्मनातृतीयः कुशिकनन्दनो²⁰ भवन्तमेवाभ्युन्नतः²¹ ॥

1 तस्मिन् Bo यदस्मिन् Mg तदस्मिन्
cett. (+ Md, T₁).

2 ०गुरु० Mt, T₁ ०मुनि० cett. (+ Md).

3 ०शम E ०शमे cett.

4 सुनौ T₁, T₂ गुरौ cett.

5 Begins with तकुटुम्ब० Cu.

6 भवति Mt जर्गति cett. (+ Md, T₁).

7 सूतसूनृतं हि T₁ सूनृतं हि E, Bo
सूनृतं हि सूत cett. (+ T₂). Torn, Cu.

8 भवन्ति add. Mt, Mg, T₁ only.

9 भगवन्ति corr. to भगवन्तः by rev.,
Cu.

10 सत्यसन्धाः add. Mt, Mg only.

11 ०धर्माणो T₂ ०ब्रह्माणो cett. (+ T₁).

12 ०वासे T₂ ०वादे० cett. (+ T₁).

13 इति Bo इह cett.

14 किमपि K कमपि cett.

15 वितनुते T₂ वितरति cett. (+ T₁).

16 प्रमुवति T₁ प्रमुवते cett. (+ T₂).

17 आयुष्मन् add. T₁. Do not add cett.
(+ T₂).

18 सिद्धाश्रमं K सिद्धाश्रमं corr. to सि-
द्धाश्रमपदं Cu सिद्धाश्रमपदं cett. (+ T₁).

19 किं बहुना om. E, W, Sc, I₂. Read
किं बहुना K, Cu, I₁, Bo, Md, T₁.

20 इती नूनं add. Mt only नूनं add. Mg
T₁ only.

21 ०भ्युन्नतः K, E, I₃ ०भ्युद्यतः I₁, W, Sc,
Md ०भ्युद्यत I₂ ०भ्युद्यतः Bo ०भ्युपगतः
Mt, Mg ०भ्युत्तः T₁ ०भ्युपागतः T₂ Torn,
Cu.

राजा । यद्येवमवतरामो रथात् । कन्याभ्यां सहावतीर्थ^१ । सूत^३ उच्यन्तां^४
सैनिकाः न कैश्चिदाश्रमाभ्यर्णभूमयः क्रम्यन्तामिति ॥

सूतः । यथाज्ञापयसि ॥ इति^९ निष्क्रान्तः ।

ततः प्रविशति विश्वामित्रो रामलक्ष्मणौ च ।

5 विश्वा० । स्वगतम् ।

रक्षोघ्नानि^{१०} च मङ्गलानि सुदिने कल्प्यानि दारक्रिया

वैदेह्याश्च रघूद्वहस्य कुशलेर्दीक्षाप्रवेशश्च नः ।

आस्थाप्यानि^{१३} च तानि^{१४} तानि जगतां^{१५} क्षेमाय^{१६} रामात्मनो

दैत्यारेश्वरिताद्भुतान्यथ खलु व्ययाः^{१८} प्रमोदामहे ॥ १३ ॥

10 १९ सन्दिष्टं च मैथिलस्य राजर्षेरस्माभिराचार इति यजमानो

^१ यावद्° T₂ यद्येवम° cett. (+ T₁).

^२ समव° E सहाव° cett. (+ T₁).

^३ सूतः Cu सूतः Sc सूत cett. (+ T₁).

^४ उच्यन्तां changed to उच्यतां Cu
उच्यतां Bo उच्यन्तां cett. [(+ Md, T₂).

^५ केनचि° Mt, Mg, T₁ कैश्चि° cett.

^६ ०मारण्य° E ०माभ्यर्ण° cett. (+ T₁).

^७ भ्रामितव्या इति Mt कमितव्या इति
Mg, T₂ परिक्रामइतव्या इति T₁ क्रम्य-
न्तामिति cett. (+ Md).

^८ यथाज्ञापयति Cu यदाज्ञापयति E,
T₁ यथादिशसि Mt यदाज्ञापयत्याधु-
ष्मान् T₂ यथाज्ञापयसि cett. (+ Md).

^९ सूतः add. Mg only.

^{१०} सु° Md. Wrongly omits च मङ्गलानि
Bo च cett. (+ Mt, Mg).

^{११} कल्प्यानि Cu कल्प्यनि Bo कल्प्याणि

E कल्यानि I₂ कल्यानि changed to
कल्प्यानि with pencil, Sc कल्प्यानि cett.

^{१२} च कुले Mg, T₁, T₂ कुशलेर् cett. (+ Md).

^{१३} आस्थेयानि Mt, Mg, T₁, T₂ अस्था-
प्यानि changed to आस्थाप्यानि W अस्था-
प्यानि I₂ प्रस्थाप्यानि Md आस्थाप्यानि
cett.

^{१४} Wrongly om. च तानि Bo च तानि
changed to च तानिः Cu. As text, cett.

^{१५} जगती° W, Sc, I₂ जगतं Bo जगतां
cett.

^{१६} Wrongly चिन्ताय Bo only.

^{१७} ०ताभ्युता° E ०ताद्भुता° cett.

^{१८} व्ययां Md व्ययाः cett. (+ Mt, Mg).

^{१९} प्रकाशं add Mt, T₁, T₂ only.

^{२०} राजर्षेर्मैथिलस्य T₁, T₂ मैथिलस्य
राजर्षेर् cett.

ऽपि यंज्ञे निमन्त्रितोऽसि^१ । कुशध्वजस्तु सीतोर्मिलाभ्यां सहितः^२
प्रेषितव्य इति । कृतं च तत् प्रियेण^३ सुहृदा ॥

कुमारौ । भगवन्^४ कः पुतरयं महात्मा यमचभवन्तो^५ ऽप्येवम-
भ्युन्नताः ॥

5 विश्वा^६ । श्रूयन्त एव निमिकुल^{१०}सम्भवा राजर्षयो विदेहेषु ।

तेषामिदानीं दायादो वृद्धः सीरध्वजो नृपः ।

याज्ञवल्क्यो मुनिर्यस्मै ब्रह्मपारायणं जगौ ॥ १४ ॥

कुमा^७ । यस्य तद्गृहेषु माहेश्वरं धनुः पूज्यते ॥

विश्वा^{१४} । अथ किम् ॥

10 कुमा^८ । सकौतुकम् । अथ किलान्यदपि तच्चाश्चर्यं यदयोनिजा
कन्यक^{१६}ति ॥

विश्वा^९ । विहस्य । तदप्यस्ति ।

अयं तु यजमानेन यक्ष्यमाणस्य मे गृहम् ।

प्रेषितस्तेन^{१७} वात्सल्यादनुजन्मा कुशध्वजः ॥ १५ ॥

^१ ऽपि यंज्ञे om. E only.

^२ ंतोऽस्तु Mt ंतोऽसि cett. (+ Md).

^३ शीतोर्मिलासहितः Cu सीतोर्मिला-
सहितः T₁, T₂ सीतोर्मिलाभ्यां सहितः cett.

^४ प्रेषयितव्य Cu, K, T₂ प्रेषितव्य E
प्रवेष्टव्य Mg ग्रहितव्य T₁ प्रेषितव्य cett.
(+ Md). [cett.]

^५ प्रियसु^० W, Sc, T₁, T₂ प्रियेण सु^०

^६ भगवन् Cu, K, W, Sc, I₂, Md भगवन्
changed to भगवान् I₁ भगवान् E, Bo
भगवन् om. T₁.

^७ यच^० changed to यमच^० Cu.

^८ Torn after भ; but probably reads
भवान्, as it has the singular verb अभ्युन्नतः
Cu भवन्तो^० cett.

^९ अभ्युदतः changed to अभ्युन्नतः Cu
अमुपगताः Mt, Mg, T₁ अभ्युपागताः T₂
अभ्युन्नताः cett. [(+ T₁).

^{१०} जनक^० Mt, Mg, T₂ कुल^० cett.

^{११} तेषां दायादयो नाम T₁ तेषामि-
दानीं दायादो cett. (+ T₂).

^{१२} वल्को Cu only. [रायणं cett.]

^{१३} पारायणी^० E पारायणी I₂ प्या-

^{१४} विश्वा . . . सकौतुकं । अथ om. T₁.

Has it, but omits अथ before किला^० T₂.
As text, cett. [किलान्यदपि cett. (+ Md).

^{१५} किलान्यदपि T₂, Mg अन्यत् किल T₁

^{१६} कन्येति E, Md, T₁, T₂. Torn, Cu
कन्यक^०ति cett. (+ Mt, Mg).

^{१७} स्नेह^० T₁ स्नेन^० cett. (+ T₂).

तदस्मिन् राजश्रोत्रिये वत्साभ्यां प्रश्रयेण वर्तितव्यम् ॥

कुमा० । एवम्² ।

राजा । तौ निर्वर्णः ।

प्रकृत्या पुण्यलक्ष्मीकौ कावेतौ ज्ञायते त्विदम् ।

5 राजन्यदारकौ नूनं कृतोपनयनाविति ॥ १६ ॥

द्वितीयस्य च वर्णस्य प्रथमस्याश्रमस्य च ।

अहो रम्यानयोर्मूर्तिर्वयसो नूतनस्य च ॥ १७ ॥

तथा हि ।

चूडाचुम्बितकङ्कपत्रमभितस्तूणीद्वय पृष्ठतो

10 भस्मस्तोकपवित्रलाञ्छनमुरो धत्ते त्वचं रौरवीम् ।

मौर्ध्या मेखलया नियन्त्रितमधोवासश्च माञ्जिष्ठकं^{5a}

पाणौ कार्मुकमक्षसूत्रवलयं दण्डोऽपरः पैप्पलः⁷ ॥ १८ ॥

कन्ये⁸ । सोम्मदंसणा खु⁹ एदे¹⁰ ॥

राजा । उपहृत्य¹¹ । भगवन्नभिवादये ॥

15 विश्वा० । दिष्ट्या¹² गर्भरूपकं¹³ त्वां कुशलिनमागतं राजर्षिगृहात्¹⁴
पश्यामि । तत् परिष्वजस्व¹⁵ । आलिङ्गय ।

¹ श्रोत्रिये Mt याज्ञिकश्रोत्रिये T₁ राज-
न्ये श्रोत्रिये T₂ राजश्रोत्रिये cett. (+ Md).

² एवमेव E एवमे Bo एव I₂ एवम् cett.

³ रम्या तयो० K रम्यानयो० cett.

⁴ लाञ्छितं Md, Mg लाञ्छनं cett.
(+ Mt?).

⁵ मौर्ध्या E मौर्ध्या cett.

^{5a} माञ्जिष्ठकं I₁, K, Md माञ्जिष्ठकं Bo,
Cu, E, W, I₂ माञ्जिष्ठकं changed to मा-
ञ्जिष्ठकं by revisor, Sc मौर्ज्जीष्ठकं T₁.

⁶ दण्डःपरः E, W, Sc, I₂ दण्डो वरः
T₁, T₂ दण्डोऽपरः cett.

⁷ पैप्पली I₂ only.

⁸ कन्ये by revisor along margin in Cu.

⁹ कवु Md, Mt, Mg खु cett.

¹⁰ य एदे E यदे I₂ एदे cett. The
chāyā add. Sc along margin : सौम्यदर्शनी
खल्वेतौ. ¹¹ उपहृत्य om. Mg only.

¹² दिष्ट्या om. Mt only.

¹³ रूपं Md, Mt, Mg, T₁ रूपकं cett.

¹⁴ राजर्षिगृहा E राजर्षी गृहान् cor-
rected to राजर्षिगृहान् Cu राजर्षि गृहात्
Mt. Read राजर्षिमागतं गृहान् for आगतं
राजर्षिगृहात् T₁, T₂ राजर्षिगृहात् cett.

¹⁵ मां add. (by revisor) Cu ममाङ्गानि
add. Mt only.

अपि प्रवृत्तयज्ञोऽसौ विदेहाधिपतिः सुखी ।

गौतमश्च शतानन्दो जनकानां पुरोहितः ॥ १९ ॥

राजा । नन्वार्य^३ स^४ एकः सुखी सह पुरोधसा दैर्घतर्पसेन^५ यस्मै^६ व
भवन्तः कुटुम्बवृत्तिमनुपतिताः ॥

5 कथे । पणमामो ॥

राजा ।

लाङ्गलोल्लिख्यमानाया यज्ञभूमेः^९ सुनिर्गता ।

सीतेयमूर्मिला चेयं द्वितीया जनकात्मजा ॥ २० ॥

विश्वा^{१०} । भद्रमस्तु ॥

10 लक्ष्मणः । जनान्तिकम्^{११} । आर्य^{१२} सेयमद्भुतसूतिराया^{१३} ।

रामः ।

उत्पत्तिर्देवयजनाद् ब्रह्मवादी नृपः पिता ।

सुप्रसन्नोज्ज्वला^{१५} मूर्तिरस्याः^{१६} स्नेहं करोति^{१७} मे^{१८} ॥ २१ ॥^{१९}

^१ प्रयुक्त° Cu प्रसुक्त° K प्रवृत्त° cett.

^२ गौतमश्च E गौतमिश्च T₂ गौतमश्च
cett. (+ T₁).

^३ न्वार्यः W, Sc न्वार्य cett.

^४ स om. Cu, T₁, T₂ only.

^५ दैर्घतमसेन Cu, K, E, Bo, W, Sc
दैर्घतमसेन I₁, I₂, Md, T₂ दीर्घतपसा Mt
दैर्घतपसेन om. T₁.

^६ गौतमेन add Mt, T₁ only.

^७ यस्मै E, I₂ यस्मैव cett.

^८ मनुपजिविताः E मनुपादिताः T₁,
T₂ मनुपतिताः cett.

^९ भूमिषु निर्गता Sc भूमिः सुनिर्गता W
भूमेः समुन्नता T₁, Mt (corr. from भूमेः
समुत्थिता) भूमेः सुनिर्गता cett.

^{१०} This line by revisor along margin, Cu.

^{११} जनान्तिकम् om. T₁ only.

^{१२} आर्यस्सेयं K आर्य सेयं E आर्य-
मियं cett.

^{१३} प्रसूति° T₁, T₂ सूति° cett.

^{१४} रार्यं ॥ I₂ रार्यायाः Mt रार्या
cett. (+ Md).

^{१५} ज्ज्वला in the text is marked (— —)
above, and has क्षणा along bottom margin,
Sc.

^{१६} र्तिरस्याः T₁, T₂ र्तिरस्या Cu र्ति-
रस्याः cett.

^{१७} करोतु E, Cu (but तु by revisor)
करोति cett.

^{१८} मे om. I₂ only.

^{१९} Has for 4th Pāda : रस्यां स्निहति
मे मनः Mt only.

राजा । भगवन्¹ ।

कौ त्वामनुगतावेतौ क्षत्रियब्रह्मचारिणौ ।

प्रतापविक्रमौ धर्मं पुरस्कृत्योन्नताविव ॥ २२ ॥

विश्वाम^० । रामलक्ष्मणौ^३ दाशरथी ॥

5 कुमा^० । सर्विनयमुपहृत्य । गुरो^५ अभिवादयार्वहे ॥

राजा^७ । दिष्ट्या महाराजदशरथं प्रसूतिर्दृश्यते । परिष्वज्य^{१०} ।

नान्यत्र राघवाङ्गशात् प्रसूतिर्वत्सयोः क्षमा ।

दुग्धारणवाद्गते जन्म चन्द्रकौस्तुभयोः कुतः ॥ २३ ॥

श्रुतपूर्वं ह्येतदस्माभिः कर्णामृतम् ।

10 प्राप्ताः कृच्छ्रादृष्यशृङ्गोपचारैः

पुण्यश्रीकाः कोसलेन्द्रेण पुत्राः ।

ये दीप्तस्य^{१३} श्रेयसः पारकामाश^{१४}

चत्वारोऽपि ब्रह्मचर्यं चरन्ति ॥ २४ ॥

¹ भगवन् om. K भगवन् by revisor,
Cu भगवन् cett.

² गतौ वीरौ T₁, T₂ गतावेतौ
cett.

³ णाविमौ K णौ cett.

⁴ सर्विनयम् om. E only.

⁵ चरणौ add. Mt only.

⁶ द्ये T₁ द्ये changed to द्यावहे
by revisor, Cu द्यावहे cett. (+ T₂).

⁷ राजा by revisor along margin,
Cu.

⁸ रथस्य प्र^० K रथप्र^० cett.

⁹ ष्वजत E ष्वज्य cett.

¹⁰ तौ add. Mt only.

¹¹ दृष्य^० K, Cu, E, W, Sc, I₂, Md
दृष्ट्य^० I₁, Bo, Mt, Mg, T₁.

¹² कोसलेन्द्रेण I₁, Mt, T₁ कौशलेन्द्रेण
Cu. कौशलेन्द्रेण Bo कौसलेन्द्रेण E को-
शलेन्द्रेण W, Sc, I₂, Md कोसलेन्द्रेण Mg
कोलेन्द्रेण K.

¹³ दीर्घस्य Mt दीप्तस्य cett.

¹⁴ पुत्रकामा^० Mg पारकामा^० cett.

तदचभवतामरिष्टतातिमाशास्महे । सिद्ध एव तु रघूणां प्रसू-
तेरुत्कर्षः ।

यान्मैत्रावरुणिः⁵ प्रशास्ति भगवानाम्नायपूते विधौ

शश्वद्येषु विशामनन्यविषयो रक्षाधिकारः स्थितः ।

5 सावित्रस्य मनोर्महीयसि कुले तेषामवाप्तात्मनां

राज्ञां वो महिमा न जातु वचनप्रज्ञानयोगोचरः ॥२५॥

विश्वाम् ।⁷

अश्रान्तपुण्यकर्माणः पावनप्रायकीर्तयः ।

माहाभाग्यविदस्तेषां यूयमेव स्तवक्षमाः¹⁰ ॥२६॥

10 सखे¹¹ विश्रम्य¹² लौकिकाः संस्त्यायाननुप्रविशन्ति । तदस्मिन्
विकङ्कतप्रच्छाये मुहूर्तमास्महे¹⁴ ॥ इति परिक्रम्योपविशन्ति¹⁵ ॥

¹ तदचभवतामरिष्टतातिमा⁰ I₁, Cu, E, Md, T₁ तदचभवतामरिष्टतामा Bo तदचभवता निष्पन्नाशिषा काममारिष्टतातिमा⁰ W, I₂ तदचभवता निष्पन्नाशिषोः (corrected in pencil from शिषा) कामं गरिष्टतातिशयमा⁰ (corr. fr. तातिमा⁰) Sc. तदचभवतां निष्पन्नाशिषां कामरिष्टतातिमा⁰ K.

² तु I₁, K, W, Sc, Md तु Cu, Bo उ I₂ तु om. E, T₁.

³ र्धातिशयः Mt, Mg र्षः cett. (+ Md).

⁴ यान्मै I₁, Cu, E, K, Bo, I₂, Sc (corr. from यन्मै) यन्मै⁰ W, Md, T₁ यो नै⁰ Mt, Mg.

⁵ वरुणः changed to वरुणिः Cu.

⁶ मुने⁰ T₂ मनो⁰ cett.

⁷ एवमेतन्माहात्म्यं adds Mt एवं add. Mg, T₁, T₂ only.

⁸ पालनप्राप्तं E पावनप्राय⁰ cett.

⁹ माहाभाग्य⁰ Cu, K, Bo, Sc, Md, T₁ माहाभाग्य I₁, E, I₂ माहाभोग्य⁰ W.

¹⁰ तपःक्षमाः Mt, Mg विचक्षणाः T₁ स्तवक्षमाः cett. (+ T₂).

¹¹ सखे I₁, K, W, Sc, Md, T₂ सखि Bo सख E सखे changed to सुखे Cu लखे I₂ ततःसर्वे Mg सखे वीर T₁.

¹² विश्राम्य Md विश्रम्यतां Mt विश्रम्य cett. (+ Mg).

¹³ प्रयच्छाये E, W, Sc प्रयच्छाये I₂ प्रच्छायायां Mt प्रच्छाये I₁, Cu, K, Bo, Md, T₁.

¹⁴ माशास्महे Md मुपास्महे T₁, T₂ मुपविशामः Mt मास्महे cett. (+ Mg).

¹⁵ इति परिक्रम्योपविशन्ति K परिक्रम्योपविशन्ति Mt, Mg, T₁, T₂ सर्वे परिक्रम्योपविशन्ति Bo इति सर्वे परिक्रम्योपविशन्ति W, Sc परिक्रम्योपविशन्ति om. Cu, E, I₁, Md, I₂.

नेपथ्ये । जय जय जगत्पते रामचन्द्र जय ॥² सर्वे साङ्गु³तमवलोकयन्ति ॥

राजा । भगवन्⁴ का पुनरियं देवता ॥

विश्वाम⁵ । अस्त्य⁶हल्या नाम गौतम⁷स्य महर्षे⁸रौतथ्य⁹स्य धर्मपत्नी
यस्याः¹⁰ शतानन्द आङ्गिरसोऽजायत । तामिन्द्रश्चकमे । तस्मात्
तं¹¹ गौतम¹²दारावस्कन्दिन¹³महल्या¹⁴जार इति निर्दिशन्ति । अथ
भगवान्¹⁵ मन्युमाप¹⁶ । तस्यां पाप्मानमन्धतामिस्रमभ्यध्यायत ।
सेयमद्य¹⁷ रामभद्रतेजसा तस्मादेनसो निरमुच्यत ॥

राजा । कथमप्रमेयसहजानुभावसामर्थ्य¹⁸ एष¹⁹ वत्सो²⁰ वैकर्तन-
कुमारः²¹ ॥

¹ रामचन्द्र T₁, T₂ जय cett.

² सत्त्वं सूर्यालङ्कारणमसि add. Bo only.

³ सकौतुकं T₂ साङ्गत cett. (+ T₁).

⁴ भगवन् om. T₁, T₂ only. [(+ T₂).

⁵ अस्ति om. T₁ अस्ति cett.

⁶ गौतमस्य K₁, Bo, W, Sc, Cu, E, Mt,

Mg गौतमस्य I₁, I₂, Md, T₁.

⁷ महर्षे⁸रौतथ्यस्य K, Bo, W, Sc, I₂

वैयथ्यस्य corr. to रौतथ्यस्य Cu महर्षेः

रौतथ्यस्य E महर्षे⁸रौतथ्यस्य मुनेः Md

महर्षे⁸रौचथ्यस्य I₁, Mg महर्षे⁸राविथ्यस्य

Mt महर्षे⁸राचार्यस्य T₁.

⁸ यस्यां T₁, T₂ यस्याः cett.

⁹ तं om. E, T₁, T₂ only.

¹⁰ गौतम I₁, I₂ गौतम cett. [Md only.

¹¹ वल्लिखिनं changed to वस्कन्दिनं

¹² Probably adds तं before अहल्यां E.

¹³ न्याये जार T₁, T₂ न्याजार cett.

¹⁴ जानन्ति Mt, T₁, T₂ निर्दिशति W,

I₂ निर्दिशन्ति cett.

¹⁵ तथा T₁, T₂ अथ cett.

¹⁶ स add E, K only.

¹⁷ मन्युमाप changed to मन्युना Sc
मन्युमवाप Mt मन्युमवाप T₁, T₂ मन्यु-
माप cett. (+ Md). [T₁, T₂ तस्यां cett.

¹⁸ तस्याः Cu, K, Mt तस्यो E तस्या

¹⁹ पत्न्यामं W, Sc शरीरमं Mt पा-
प्मानमं cett.

²⁰ तामिस्रं I₁, Bo, Mg, T₁, T₂, W₁
तामिअं Cu, K, E, Sc, Md, I₂, Mt.

²¹ अभ्यधात् Cu, K अभ्यधात् Mt
अभ्यधाय Bo अभ्यधायत cett.

²² तद्वत् T₂ सेयमद्य cett. (+ T₁).

²³ सहजानुभावं K, Mt, Mg, T₁, T₂
सहजानुभावं E सहजानुवं corr. to
सहजानुपमं by revisor, Cu सहजानु-
पमं cett. (+ Md).

²⁴ सामर्थ्यसार T, T₂ सामर्थ्य cett.

²⁵ एष om. T₂ only.

²⁶ वत्सो om. T₁ only. वत्सो cett. (+ T₂).

²⁷ वैकर्तनः कुमारः E वैकर्तनकुलकुमारः

Cu (corr. fr. वैकर्तनकुमारः) K वैकर्तनकु-

लकुमारः Bo विकर्तनकुलकुमारः T₁, T₂

वैकर्तनकुमारः cett.

सीता । सस्नेहानुरागं निर्वर्णापवार्य च । सरीरणिस्माणसरिसो णं³ से
अणुहावो ॥^{4a}

राजा । निश्चयः⁵ ।⁶

रामाय पुण्यमहसे सदृशाय सीता

5 दत्तैव दाशरथिचन्द्रमसेऽभविष्यत् ।

आरोपणेन पणमप्रतिकार्यमार्यै-

स्त्रैयम्बकस्य धनुषो यदि नाकरिष्यत् ॥२७॥

प्रविश्य तापसः । रावणपुरोहितः सर्वमायो नाम वृद्धराक्षसः प्राप्तः

स किल¹⁰ राजकार्याह्वः¹¹ पश्यति ॥

10 कथे । हुं रक्त्वसो¹² ॥

कुमा¹³ । महत्कौतुकस्थानम् ।

राजविद्यामित्रौ । विमृश्य¹⁴ आगच्छतु ॥ तापसो निष्क्रान्तः¹⁵ ॥

¹ सस्नेहानुवधं E सविस्त्रयानुरागं Mg,
T₁, T₂ सस्नेहानुरागं cett. सस्नेहानुरागं
निर्वर्ण्य om. Mt.

² सरीरं K, Bo, W, Sc, T₁ शरीरं
I₁, E, Cu, I₂, Md.

³ णं E णं omit Bo, T₁, T₂. Read
णं cett.

⁴ अणुभीवोः E नुंभावो Cu अणुहवो
Mt अनुभावो Md अणुहावो K अणु-
भावो I₁, Bo, W, Sc, I₂, T₁.

^{4a} शरीरनिर्माणसदृशो नन्वस्थानुभावः
adds chāyā, Sc.

⁵ निःश्चयः I₁, W, Sc, I₂ निश्चयः K,
E, Bo, Md, T₁ निश्चयः changed to निः-
श्चयः Cu.

⁶ स्वः add. T₁, T₂ only.

⁷ दाशर--मसे Bo चन्द्र om. E. As
text, cett.

⁸ ०मार्ययम्बक० changed to ०मार्ययैय-
म्बकं Cu.

⁹ रावणस्य T₁, T₂ रावणं cett.

¹⁰ अज्ञसा add. Mt only.

¹¹ ०कार्यार्थं T₁ ०कार्याह्वः cett.
(+ T₂).

¹² ऊं राक्षसः add. chāyā, Sc.

¹³ ०कमस्त्राकम् T₂ ०कस्थानम् cett.
(+ T₁).

¹⁴ आः add. I₁, Sc, I₂, Md आ adds Bo
आह add. T₂ only.

¹⁵ तापसो निःक्रान्तः W, K, Md तापसो
निष्क्रान्तः cett. (+ Mt, Mg, T₁) तापसो
निष्क्रान्तः om. T₂.

प्रविश राक्षसः ।¹²

मातामहेन प्रतिषिध्यमानः

स्वयङ्ग्रहान्माल्यवता दशास्यः ।

अयोनिजां राजसुतां वरीतुं

5

मां प्राहिणोन्मैथिलराजधानीम् ॥ २८ ॥

दृष्टश्च तत्र यजमानः⁵ स राजा । तद्वचनात् कौशिककुशध्वजा-
वनुसृतोऽस्मि ॥ इति परिक्रामति ॥

रामलक्ष्मणौ । सीतोर्मिले प्रति यथासङ्ख्यम् । आत्मगतम् । तत् किमियममृ-
तवर्तिरिव⁹ चक्षुरापाययति ॥

10 सीतोर्मिले । तथैव तौ प्रति । किं¹⁰ ति सज्जइ इमस्मिं¹¹ लोअणाणन्दे
मे¹⁴ दिट्ठी ॥^{14a}

राक्ष० । उपसृत्य दृष्ट्वा¹⁵ च । इयं साङ्गताकृतिः सीता । स्थाने देवस्य
यत्नः ।¹⁷ ऋषे नमस्ते ।¹⁹ अथनामयं राज्ञः ॥

¹ राक्षसः add. Cu, E, K only. Had
राक्षसः; but intended to omit, T₁.

² स्वगतम् add. Md only.

³ स्वयङ्ग्रहा० E स्वयंवरा० Mt स्वय-
ङ्ग्रहा० cett.

⁴ ०थिलीं W ०थिल० cett.

⁵ जरठः T₁ only यजमः cett. (+ T₂).

⁶ ०मन्ति Bo ०मति cett.

⁷ यथासुखम् T₁ यथासङ्ख्यम् om. E.
यथासङ्ख्यम् cett. (+ T₂).

⁸ आगतं Cu आत्मगतं cett.

⁹ मे add. Mt, T₂ only.

¹⁰ किं ति I₁, Cu, Sc किं ति W, Md, T₁
किं ति Bo किं ति Mt किं ति I₂ न्हिं त
E किं ति K किं ति om. Mg.

¹¹ मज्जइ E मज्जदि T₁, T₂ सज्जइ
cett.

¹² इमस्मिं I₁, K, I₂ इमोग्धि E हमिस्मिं
T₁, T₂ इमस्मिं cett.

¹³ लोअणाणदिनी E लोअणन्दिणि
W, Sc लोअणन्दि I₂ लोअणाणन्दे
cett.

¹⁴ मे om. E only.

^{14a} किमिति सज्जत्यसिंलोकनन्दिनि मे
दृष्टिः add. chāyā, Sc.

¹⁵ उपेत्य Mt उपसृत्य cett.

¹⁶ दृष्ट्वा K, Mt दृष्ट्वा च om. Cu, T₁, T₂
Read दृष्ट्वा च cett.

¹⁷ पत्नी W, Sc, I₂ यत्नः cett.

¹⁸ तौ प्रति add. Bo प्रकाशम् add. Mt
only.

¹⁹ विद्या० add. Md, Mt विद्या० । विहस्य
add. Mg विजयनामयं for अथनामयं E.
As text, cett.

तौ । ¹स्वागतम् । इहास्यताम् ॥

अपि प्रभोर्वः कुशलं तस्य यस्यार्चयन्तसौ ।

मूर्ध्ना स्खलत्किरीटेन शसनं पाकशासनः ॥ २७ ॥

राक्ष० । उपहृत्य ⁴कुशलं स्वामिनः । सन्दिष्टं च वो महाराजेन ।

5 कन्यारत्नमयोनिजन्म भवतामास्ते वयं चार्थिनो

रत्नं चेत् क्वचिदस्ति तत्परिणमत्यस्मासु शक्रादपि ।

कन्यायाश्च ⁶परार्थतैव हि मता तस्याः प्रदानादहं

बन्धुर्वो भविता ⁷पुलस्त्यपुलहप्रष्टाश्च सखन्धिनः ॥ ३० ॥

सीता । हृष्टी ⁹हृष्टी रक्खसो ¹⁰मं पत्थेदि ¹²॥ ^{12a}

10 कर्मिणा । हा ¹³कहं एवम् ¹⁴॥ ^{14a} राजविश्वामित्रौ ¹⁵चिन्तयतः ॥

लक्ष्म० । जनान्तिकम् ¹⁶। आर्य आर्य किं न पश्यसि निशाचरपतिर्दे-
वीमिमां प्रार्थयते ॥

रामः । वत्स ।

साधारण्यान्निरातङ्कः कन्यामन्योऽपि याचते ।

15 किं पुनर्जगतां जेता प्रपौत्रः परमेष्ठिनः ॥ ३१ ॥

¹ स्वागतौ add. Bo only.

² स्वर्गतम् E स्वागतम् cett.

³ उपविश्व Mt, T₂ उपहृत्य cett.

⁴ लं स्वामिनः कन्याया om. T₁
only.

⁵ शक्रादिषु E शक्रादपि cett.

⁶ न्यासु E न्यास्य cett.

⁷ भविता changed to भवता Md भविता
cett. (+ Mt, Mg).

⁸ मख्यश्च E मप्रष्टाश्च cett.

⁹ हृष्टी Cu, E, I₂, Sc, T₁ हृष्टीर I₁,
Bo, W, Md हृष्टिर K.

¹⁰ रक्खसो Cu रक्खसो cett.

¹¹ एसो add. E only.

¹² पत्थयदि I₁ पत्थयदि Md, Mt, Mg
पत्थेति T₁, T₂ पत्थेदि cett.

^{12a} हा धिक् राक्षसो मां प्रार्थयति add.
chāyā, Sc. [Bo only.]

¹³ हा add. K, E, T₁, T₂ तदाहा add.

¹⁴ एवम् I₁ एवम् Bo एव Md, Mt, Mg
एवम् cett.

^{14a} कथमेवम् add. chāyā, Sc.

¹⁵ विचिन्तयतः K, Cu चितितः Bo
चिन्तयतम् E चिन्तयतः cett.

¹⁶ जनान्तिकम् om. T₁ जनान्तिकम् by
revisor, Cu जनान्तिकम् cett. (+ T₂).

¹⁷ आर्य E, W, T₁, T₂ आर्यर cett.

¹⁸ रक्खोनि E रक्खान्नि cett.

लक्ष्म° । आतिसौजन्यादार्यस्य¹ तस्मिन्नपि² निसर्गवैरिणि नि-
शाचरे⁴ बहुमानः ।

यो नस्त्रयीपरिध्वंसात् क्षात्रं तेजोऽपकर्षति ।

ऐस्त्वाकं यश्च राजर्षिमनरण्यं किलावधीत् ॥ ३२ ॥

5 रामः । शत्रुरिति⁸ कामं वध्यः स्यान्न पुनर⁹प्रमेयत¹⁰पसमति¹¹वी-
रमप्राकृतं¹² प्राकृतवदर्हसि व्यपदेष्टुम् ॥

लक्ष्म° । निरस्तवीर¹³पुरुषाचारस्य का तस्य¹⁴ वीरता ॥

रामः । वत्स मा मैवम् ।

यद्विद्वानपि तादृशे¹⁶ऽप्यभिजने धर्म्यात्पथो¹⁷ विच्युतः¹⁸

10 किं ब्रूमोऽत्र तदन्यदेव न वसन्त्येकत्र सर्वे गुणाः ।

लीलानिर्जितषण्मुखाङ्गवतः श्रीजामदग्न्यादृतं

निर्विघ्नप्रतिपन्नविश्वविजयो वीरस्तु कस्तादृशः ॥ ३३ ॥

1 अतीवसौजन्यमार्द्यस्य यत् Mt अति-
सौजन्यादार्यस्य cett.

2 निशाचरे here T₁, T₂ निशाचरे after
वैरिणि cett.

3 निहृज° Bo निज° W, Sc. Missing,
I₂ निसर्ग cett.

4 अपि add. Mt, Mg, T₁, T₂ only.

5 यो नःस्त्रयी° Bo येनसच° T₁ यो
नस्त्रयी° cett. (+ T₂).

6 ऐस्त्वाकं changed to ऐत्त्वाकं Cu एस्त्वाकं
I₂ एस्त्वाकं changed to ऐत्त्वाकं W रक्षकं
Sc ऐत्त्वाकं cett.

7 म्मनरण्यं E म्मनरण्यं cett.

8 शत्रुरिति कामं Cu, K कामं सत्रारिति
T₁ कामशत्रुरिति E कामं शत्रुरिति cett.
(+ T₂).

9 पुनरप्रतिवीरमप्र° T₁, T₂ पुनरप्र°
cett.

10 प्रमेयतेजसम° T₁, T₂. Originally
प्रमेयतपम°, and also चा above प by
revisor, W प्रमेयतपसम° cett.

11 मतिवीर° om. Mt, T₁ only (T₂ has it).

12 अप्राकृतं om. Mg. only.

13 वीर om. Mt वीर along margin by
revisor, Cu सत् for वीर K वीर cett.

14 पुरुषसञ्चारस्य Mt पुरुषाचारस्य cett.

15 तस्य Cu, K, Mt, T₁, T₂ तत्र cett.

16 तादृशो° Md only (तादृशे° Mt, Mg).

17 धर्मपथा changed to धर्म्यात्पथो Cu.

18 त्वथोऽपि च्युतः Md, Mt, Mg त्व-
थाद्विच्युतः E त्वथो विच्युतः cett.

19 यद् E तद् cett.

20 हेल K लीला cett.

21 निर्विघ्न E, Sc, I₂ निर्विघ्नं changed to
निर्विघ्न W निर्वि corrected by revisor to
निर्विघ्न Cu निर्विघ्न° cett.

राक्ष० । ननु भोः किमत्र चिन्त्यते ।

द्रा²ङ्निष्पेषविशीर्णवज्रशकलप्रत्युप्ररूढव्रण-

यन्थ्युद्वासिनि भग्नभीर्ममघवन्मातङ्गदन्तोद्यमे ।

भर्तुर्नन्दनदेवताविरचितस्रग्दाक्षि भूमेः सुता

वीर¹⁰श्रीरिव तस्य वक्षसि जगद्दीरस्य विश्राम्यतु ॥ ३४ ॥

। नेपथ्ये कलकलः ।

राजा^{10a} । भगवन्¹¹ यत¹² एते यज्ञोपनिमन्त्रिताः पुत्रदारैः सह

दिग्भ्यो¹⁴ महर्षयः सम्पतन्ति तत एवा¹⁵क्रन्दकलिलः¹⁶ कलकलः ॥

सर्व उत्तिष्ठन्ति ॥

10 लक्ष्म० ।¹⁷ का पुनरियं ।

अन्तप्रोतवृहत्कपालनलककूरकणत्कङ्कण-

प्रायप्रे²⁰ह्वितभूरिभूषणरवैराघोषयन्त्यम्बरम् ।

¹ ननु om. Cu, K only.

² प्राङ् in the original; and also द्रा along margin, I₁ द्रा is corrected by revisor along margin, Cu द्राङ् cett.

³ व्रणं W व्रणं cett.

⁴ यन्थ्युद्वासिनि corrected by revisor to यन्थ्युद्वासिणि in the original; and adds लहा along margin above द्रा, Cu यन्थ्युद्वासिनि I₂ यन्थ्युद्वासिनि cett.

⁵ भङ्गं I₁, Cu, W, Sc, I₂, Md भग्नं K, E, Bo, Mt, T₁.

⁶ मोघं I₁, Cu, W, Sc, I₂, Md भीमं K, E, Bo मोहं T₁.

⁷ दन्तो Bo, I₂ दन्तो changed to दन्तो I₁ दन्तो cett.

⁸ तस्रग् changed to तासुग् Cu तस्रग् W तस्रग् cett.

⁹ ग्दाम्नि T₁, T₂ ग्दाम्नि cett.

¹⁰ वीरः श्री० Cu Lacuna in K वीरश्री० cett.

^{10a} राजा।...कलकलः om. I₁, Md (only).

¹¹ भगवन् om. T₁ only.

¹² यत K, Mt, Mg, T₂ य Cu, W, Sc, I₂, T₁ यत Bo. Has भगवते only for भगवन् यत एते E.

¹³ यज्ञोप० W, Sc यज्ञोप० cett. [cett.

¹⁴ दिगन्तरेभ्यो Mt, Mg, T₁, T₂ दिग्भ्यो

¹⁵ एवायमा० K, Mt, Mg एवा० cett.

¹⁶ क्रन्दकलिलः Mt, Mg क्रन्दः E, T₁ क्रन्दकलिलः cett. (+ T₂).

¹⁷ भगवन् add Mg, T₁, T₂ only.

¹⁸ अन्त० changed to अन्त० W आन्त० Md, Mt, Mg, T₁, T₂ अन्त० cett.

^{18a} जङ्घास्थि gives as the meaning, I₁ only.

¹⁹ कङ्कणं W कङ्कणी० Mt कङ्कणं cett.

²⁰ प्रेह्वित० changed to प्रेषित० W प्रेह्वित० cett.

²¹ घोषयत्य० Cu, Bo, W, Mg घोषयत्य० E घोषयत्य० T₁, T₂ घोषयन्त्य० cett.

पीतोच्छर्दितरक्तकर्मधनप्राग्भारघोरोल्लङ्-
ब्यालोलस्तनभारभैरववपुर्वन्धोद्धतं धावति ॥३५॥

विश्वा° ।

सेयं सुकेतोर्दुहिता⁵ भार्या सुन्दासुरस्य च⁶ ।

5 मारीचजननी घोरा ताटका⁷ नाम राक्षसी ॥३६॥

कन्ये । ताद⁸ भीमणा हदासां⁹ ॥

राजा । मा भैष्टमायुष्मत्यौ¹⁰ ॥

विश्वा° । रामं चिबुके¹¹ सुश्रन् । वत्स हन्यतामियम् ॥

सीता । हृद्दी¹² एसो एव एत्थ णिउत्तो¹³ ॥

10 रामः । भगवन् स्त्री खल्वियम् ॥

जमि° । सुदं अज्जाए एदम्¹⁴ ॥

सीता । सविस्मानुरागम् । अस्सदोमुहो एव¹⁵ से चित्तभेदो¹⁶ ॥^{17a}

¹ पीत° Bo, E, W, Sc, I₂ पीतो°
changed to पीत° Cu पीतो cett.

² °धन° wrongly, E only.

³ °घोषोल्लोल° changed to °घोरोल्ल-
लद्ब्यालोल° Cu.

⁴ °वन्धोद्धतं I₁, Md, Mg °र्दपोद्धतं W,
Sc, I₂, Mt, E, K, T₂ °वद्धतं changed to
°र्दपोद्धतं Cu °व - द्ध - - T₁ °र्तरतं
Bo.

⁵ सेयं सुकेतोस्तनया T₁ सेयं सुता सुके-
तोश्च T₂ सेयं सुकेतोर्दुहिता cett.

⁶ सुन्दरी सुरस्य च Bo सुन्दाखरत्नसः
Mt सुन्दासुरस्य च cett. (Md, T₁).

⁷ ताडका Cu, K, Md ताटका cett.
(+ Mt, Mg).

⁸ ताद K, E, Sc, Md, T₁ तादर I₁,
Bo, Cu, I₂ Omits this line, W. Has
तादर . . . खल्वियम् by rev. along margin,
Cu.

⁹ सा हदा E हदासा cett. Has also
the *chāyā* तात भीषणा हताशा along
margin, Sc.

¹⁰ आयुष्मत्यौ मा भैष्टम् K मा भैष्टमा-
युष्मत्यौ cett.

¹¹ चुबुके E only.

¹² हृद्दी K, E, Bo, W, Sc हृद्दीर cett.

¹³ णिउत्तो Cu णिउत्तो cett. एष एवाच
नियुक्तः has also the *chāyā*, Sc.

¹⁴ श्रुतमार्ययेदम् has also the *chāyā*, Sc.

¹⁵ अस्सदो° I₁, Cu, E, Mt, Mg, T₁ अणदो
Sc, I₂, Md अस्सदो changed to अम्मदो
W अमेदो Bo अरमदो K.

¹⁶ °पुहो K °महो E °मुहो om. Md
मुहो cett.

¹⁷ एव Bo एव Md एव om. E एव
cett. (in Cu it is by rev. along margin).

^{17a} अन्यतोमुख एवास्व चित्तभेदः adds
the *chāyā*, Sc.

राजा । साधु¹ सत्यमैह्वाको रामभद्रः ।

राक्ष० । अयं स रामो दाशरथिः । य एष²

उत्तालताटकोत्पात³दर्शने⁴ऽयप्रकम्पितः ।

नियुक्तस्तत्प्रमाथाय स्त्रिणेन⁵ विचिकित्सते⁶ ॥३७॥

5 विश्वा० । त्वर्यतां । वत्स⁷ किं न पश्यसि ब्राह्मणजनस्य⁸ सङ्घात-
मृत्युमग्रतः ॥

रामः । एवं । भवन्तो जानन्ति ।

सर्वदोषानभिष्वङ्गादाम्नायसमेतां गतः¹⁰ ॥

युष्माकमभ्युपगमः¹² प्रमाणं पुण्यपापयोः ॥३८॥

10 इति परिक्रम्य निष्क्रान्तः ॥

सीता । अम्मो¹³ परागदो एव¹⁵ । हृद्दी हृद्दी¹⁶ । उप्पादवादाली¹⁷

विश्र हदासा महाणुहावं¹⁸ अहिद्वदि¹⁹ ॥

¹ साधु om. T₁ only.

² एषः changed to य एषः Cu स एषः
T₁, T₂ य एष om. E य एष cett.

³ °कापात° changed to °कोत्पात° Cu.

⁴ °दलनेऽप्य° Mt °पवनेऽप्य° K °व-
चनेष्व° changed to °दर्शनेऽप्य° Cu °दर्श-
नेऽप्य° cett.

⁵ स्त्रिणेन E स्त्रीणेन Md, T₁ स्त्रीणेन
cett. (+ Mt, Mg, T₂).

⁶ °कित्सति Cu, T₁, T₂ °कित्सते cett.

⁷ त्वरतां वत्सः I₁ त्वरतां वत्स W, Sc,
Md, Mg त्वरय वत्स Mt त्वर्यतां वत्स
Bo त्वरयतां वत्स E त्वरन्ती वत्स I₂
त्वरस् वत्स T₁ वत्स त्वरतां Cu वत्स
त्वरतां K.

⁸ महतः add. Md, I₁, Bo, E, W, Sc, I₂,
T₁ महतः add. by rev. Cu. Not add. by K, T₂.

⁹ सम्पात° W, Sc, I₂ संवातः only for
सङ्घातमृत्युमग्रतः Bo °जनसङ्घात° changed

to °जनस्य महतः सङ्घात° by rev., Cu. As
in text, cett. [°समतां cett.

¹⁰ °समती Bo °समला I₂ °समती Cu.

¹¹ पताः Bo गतः K, E गतः changed
to गताः Cu गताः cett.

¹² °भ्युपगमः K, E, Bo °भ्युपगमः changed
to °भ्युपगमाः Cu °भ्युपागमाः changed to
°भ्युपगमाः W °भ्युपगमाः cett.

¹³ अम्मा Bo अथो E अंहो T₁ अम्मो
cett.

¹⁴ पथिगदो Bo परागआ K परा-
गदो cett. ¹⁵ एव E only.

¹⁶ हृद्दी W, Sc हृद्दी changed to हृद्दीर
by rev., Cu हृद्दी हृद्दी cett.

¹⁷ वादाविलि E वादावली T₁. Orig.
वादाली; but व along margin by rev. to
be inserted after दा I₁ वादाली cett.

¹⁸ °हावं Cu, K °भावं cett.

¹⁹ अहिद्वदि K, E अहिद्वदि changed

राजा¹ । धनुरास्का² । आः पापे तिष्ठ तिष्ठ³ ॥

जमिं⁴ । अ⁵ए दाणिं⁵ स⁶अं ए⁷व तादो⁸ पत्न्यि⁹दो ॥

लक्ष्म¹⁰ । विहस्य । पश्यन्तु भवन्तस्ताटकांम् ।

हन्मर्मभेदिपतदुत्कटकङ्कपत्र-

5 संवेगतत्क्षणकृतस्फुरदङ्गभङ्गा¹¹ ।

नासाकुटीरकुहरद्वयतुल्यनिर्य-

दुब्बुद¹³ध्वनद¹⁴सूक्प्रकरा मृतैव¹⁵ ॥ ३९ ॥

कये । अ¹⁶च्छरिअं अ¹⁶च्छरिअं । पिअं पिअं यो¹⁷ ॥

राजा । अहो दृढप्रहारिता राजपुत्रस्य¹⁸ ॥

to अहिद्विअदि Cu अभिद्विदि I₁, Bo, Sc, Mt अभिद्वति T₁ अभिद्वद् W अलि-
द्वदि I₂ अभिवट्टदि Md अहो परागत
एव । हाधिक² उत्पातवातालीव हताशा
महानुभावमभिद्वति add. chāyā, Sc.

¹ राम; for राजा Sc, T₁ only.

² °स्फाल changed to °स्फाल्य Cu
°स्फालयन् K °स्फाल्य cett.

³ तिष्ठ for तिष्ठ तिष्ठ Md, Mt, Mg.

⁴ अये Cu, K अवि T₁, T₂ अए
cett.

⁵ दाणी E दाणीं W दाणि I₂
दाणिं cett.

⁶ सयं E सयं Cu सअं cett.

⁷ एव Bo जेव E एव cett.

⁸ पुडमं add. T₁ only.

⁹ पत्न्यिदो Cu only अये इदानीं सममेव
तातः प्रस्थितः add. chāyā, Sc.

¹⁰ °स्ताडकां E, K, Md °स्ताटकां changed

to °स्ताडकां Cu °स्तादकी I₂ °स्ताटकां
cett. (+ Mt, Mg).

¹¹ Reads संयोग°; and has also वे below
यो Cu सक्षेद° K संवेग° cett.

¹² °भागा E °भाङ्गा Cu °भङ्गा cett.

¹³ °भ्रमद° W, Sc °स्रवद° T₁ °स्व-
नद° T₂ °ध्वनद° cett.

¹⁴ °प्रसरा Bo, Md, Mt, Mg, T₁, T₂.
Reads °प्रसरा, but also underlines स, and
has क along margin, I₁ °प्रकरा cett.

¹⁵ मृतैव Cu only.

¹⁶ अ¹⁶च्छरिअं K, I₂ अ¹⁶च्छरिअं Bo
अ¹⁶च्छरिअं Sc अचरियं Cu अचरिअं E,
W अ¹⁶च्छरिचं I₂ अचरिअं Md, T₁, T₂.

¹⁷ पिअं यो I₁, Bo, Sc पियं पियं यो
Cu पिअं यो E, I₂ पिअं यो W पिअं
यो K पिअं यो Md, T₁ आस्यं पिअ-
मावयोः add. chāyā, Sc.

¹⁸ राजभद्रस्य T₂ only.

राक्ष० । हा¹ आर्ये² ताटके³ किं हि⁴ नामैतत् । अश्वुनि मज्ज-
न्यलाबूनि यावाणः स्रवन्त इति ।

नन्वद्य राक्षसपतेः⁶ स्खलितः⁷ प्रतापः

प्राप्नोऽङ्गुतः⁸ परिभवोऽद्य⁹ मनुष्यपोतात् ।

5 दृष्टः स्थितेन च मया स्वजनप्रमाथो¹⁰

दूत्यं जरा च निरुणद्धि कथं करोमि ॥४०॥

विश्वाम् । एष तावदोङ्कारः¹² ॥

राक्ष० । अयि¹³ भोः किमस्मासु वः¹⁴ प्रतिवचनम् ॥

विश्वाम् ।

10 अत्र सीरध्वजो वेत्ता कनिष्ठो हि कुशध्वजः ।

अस्याः पिता¹⁶ हि¹⁷ कन्यायाः कुलज्येष्ठः¹⁸ प्रभुश्च संः²⁰ ॥४१॥

राक्ष० । सोऽप्याह²¹ कुशध्वजो जानाति विश्वामित्रश्चेति ॥

¹ हा om. K, T₁ हा is a correction, Cu. Read हा cett. (+ T₂).

² राक्षसि add. T₁, T₂ only.

³ ताडके E, K, Md ताटके changed to ताडके Cu ताटके om. Mt ताटके cett. (+ Mg).

⁴ हि om. Md, Mt only.

⁵ स्रवन्ते T₁, T₂ only.

⁶ पते W, T₁, T₂ only.

⁷ स्खितं Sc, T₁ only.

⁸ प्राप्नोऽङ्गवः in text and ङ्गुतः along margin, I₁ प्राप्नोऽङ्गुतः T₁ प्राप्नोऽङ्गु Bo प्राप्नोऽङ्गवः Sc, Md, E, Cu (corr. fr. प्राप्नोतः) प्राप्नो इवः I₂ प्राप्नो नवः K, W.

⁹ भवो हि K भवोऽद्य cett.

¹⁰ प्रमारो in text and थो along margin, I₁ प्रमाथो K, E, Bo प्रमादो Cu, Mt,

T₁ प्रमारो W, I₂ प्रमारः Md प्रवारो corr. to प्रहारो Sc.

¹¹ दूत्यं K only दैत्यं cett.

¹² एतावदोङ्कारः W एष तावदोङ्कारो चाक्षिकुलचयस्य Bo एष तावदोङ्कारः सकलराक्षससंहारनिगमाध्ययनस्य Mt एष तावदोङ्कारः cett. (+ Md, Mg).

¹³ अयि I₂, Md, Mt, Mg, T₂ अपि cett.

¹⁴ च for वः Cu only.

¹⁵ भारं Bo शीरं Md सीरं cett. (+ Mt, Mg).

¹⁶ पिता स एव T₁ अस्याः पिता हि cett. (+ T₂).

¹⁷ पि E स Mt, Mg हि cett.

¹⁸ कुले W only.

¹⁹ ज्येष्ठः T₂ only. [(+ T₂).

²⁰ यः Cu नः W, Sc, Mt, T₁ सः cett.

²¹ सोऽप्याह om. Mg only.

विश्वा° । स्वगतम् । अस्यायमवसरो दिव्यास्त्रमङ्गलानां दानस्य² ।
वर्तते च³ माङ्गल्यो मुहूर्तः ॥ प्रकाशम् । सखे कुशध्वज । मया हि
भगवतः⁵ कृशाश्वाद् गुरुचर्याव्रतैरधिगतस्य सरहस्यजम्भकप्रयोगसं-
हरणस्य⁸ दिव्यास्त्रमन्त्रपारायणस्य विद्यातत्त्वबीजानि¹⁰ तत्प्रसादा-
5 दर्शतश्च¹³ शब्दतश्च¹⁴ रामभद्रस्य सम्पत्ति प्रकाश्यन्ते ।

ब्रह्मादयो ब्रह्महिताय तप्त्वा

परः सहस्राः¹⁷ शरदस्तपांसि ।

एतान्यपश्यन्¹⁹ गुरवः²⁰ पुराणाः

स्वान्येव तेजांसि तपोमयानि ॥४२॥

10 राजा²¹ । अनुगृहीतं रघुकुलम् ॥

लक्ष्म° । दिष्ट्या देवदुन्दुभिध्वनिः पुष्पवृष्टिश्च ॥

राक्ष° । आः²² । दिवौकसोऽपि राजविरुद्धमनुमोदन्ते ॥

¹ अयमव° K यस्त्वयमव° T₁ अस्त्व-
यमनव° T₂ अस्यायमव° cett.

² नादस्य Bo only.

³ च om. T₁ only.

⁴ माङ्ग° Cu, K, E, T₁, T₂ मङ्ग° cett.

⁵ भवतः corr. to भगवतः W.

⁶ सरहस्यस्य Mt, T₂ रहस्यस्य T₁ सर-
हस्य° om. Md, Mg सरहस्य° cett.

⁷ °जृम्भक° E, W, Sc, Mt °जम्भगस्त्र°
T₂ °जम्भक° cett.

⁸ °संहारस्य W, Sc, T₁, T₂ °संहरस्य
I₂ °संहरणस्य cett.

⁹ °मङ्गल° for °मन्त्र° T₁ only.

¹⁰ विद्या अधीताः for विद्यातत्त्वबीजानि
Mt only.

¹¹ एताः add. Mt only.

¹² तत् changed to मत Sc मत Mt, T₁,
T₂ तत् cett.

¹³ °दर्शतः T₁, T₂ °दर्शतश्च cett.

¹⁴ शब्दात्मना च T₁, T₂ शब्दतश्च cett.

¹⁵ लक्ष्मात्मना add. Mt. only.

¹⁶ प्रकाश्यन्ते K, E, W प्रकाश्यन्ती Cu

प्रकाश्यन्ते Sc, I₂ प्रकाशन्तां I₁, Bo, Md, T₁.

¹⁷ °सहस्रं Mt, Mg, T₁, T₂ °सहस्राः cett.

¹⁸ शरदरत° E शरदत° changed to
शरदः त° Sc शरदां त° Mg शरदस्ता° cett.

¹⁹ °पश्यन् Cu, E, K, Bo, W °दर्शन
underlined in text, and पश्य along margin,
Sc °दर्शन I₁, I₂, Md, T₁.

²⁰ गुरवः Cu, K, Mt, T₁, T₂ सुनयः
cett.

²¹ रामः for राजा T₂ only.

²² आः by rev. along margin, Cu आः
om. Md, Mt, Mg आ T₁ आह T₂ आः
cett.

²³ °मनुतिष्ठन्ति for °मनुमोदन्ते Mt only.

लक्ष्म० । कथम् ।

भट्टित्वेवोत्तमद्रुतकनकसिक्ता इव दिशः

पिशङ्गत्वात्सन्धान्तरित इव निर्भाति दिवसः ।

ज्वलत्केतुव्रातस्थगितमिव दिव्यास्त्रनिर्चयै-

नभो नैरन्तर्यप्रचलिततडित्पिञ्जरमिव ॥४३॥

राजा⁹ ।

तेजोभिर्दिशि दिशि विश्वतः प्रदीप्ति-

रादित्यद्युतिमवधी¹⁰यं विस्फुरद्भिः ।

पर्यायत्वरितगृहीतविप्रयुक्तं¹¹

सामर्थ्यं रहयति नायनो मयूखः ॥४४॥

कथ्ये । समन्तदो पञ्जलिदविज्जुपुञ्जपिञ्जरेण उक्कमन्ति विश्व
लोअणाइं पहापरिप्फन्देण ॥

¹ वृत् for वृत् T₁ only.

² चाभाति Mg, T₁ निर्भाति cett. (+ T₂).

³ दिवसं Cu only.

⁴ केतुव्रात E केतुवृक् T₁ केतो-
रात T₂ केतुव्रात cett.

⁵ गित इव Md, Mt, Mg गितमिव
cett.

⁶ निचितं Mt, Mg, T₁, T₂ निचयै
cett.

⁷ विवृत् T₂ तटित T₁ तडित
cett.

⁸ त्पञ्जरं corr. to त्पिञ्जरं I₁ त्प-
ञ्जरं E, Md, T₁, T₂ त्पुञ्जकं Mt त्पेञ्जरं
K त्पिञ्जरं cett.

⁹ राजा add K, E, Sc अपि च add Mt,
Mg, T₂ only.

¹⁰ मपविध्य for मवधीर्य T₁, T₂ only.

¹¹ मुक्तं for युक्तं T₁ only.

¹² हरयति for रहयति T₁ only.

¹³ नायनो I₁, Md, Mt, Mg, T₁, T₂

नायनो Cu नाषनां Bo तापनो cett.

¹⁴ सम्मन्तदो Cu समिददो T₁, T₂
समन्तदो cett.

¹⁵ पजुलिदं Md, Mt, Mg पल्लिदं
changed to पञ्जलिदं Cu यभलिदं Bo
पञ्जलिदं K पञ्जलिदं cett.

¹⁶ विज्जुपुञ्जं K, E, Cu (corr. fr. विजु-
पुञ्जं) विजुपुञ्जं W, Sc, I₂ विज्जुपुञ्जं
I₁, Bo, Md, T₁.

¹⁷ उक्कमन्ति in text and also क्क along
margin, T₁ उभति Md, Mg उक्कमिति
Mt उक्खमन्ति T₁, T₂ उक्कमन्ति cett.

¹⁸ लोअणाइ Sc, I₂ लौअणाइ E लो-
अणाइं cett.

¹⁹ पहापरिप्फन्देण I₁, I₂ पहापरिप्फ-
दगः Bo पहापरिप्फन्देण corr. to पहाए
निप्फन्देण Cu पहावनिप्फन्देण W पहा-

राच० । अहो दुरासदं दिव्यास्त्रतेजः¹ । स्थायता येन² रावणपु-
रन्दरद्वन्द्वसंरम्भं स्मारितोऽस्मि ।

सर्वप्राणप्रवर्णमघवन्मुक्तमाहत्य वक्ष-

स्तत्सङ्घट्टा⁸द्विघटितबृहत्खण्डमुच्चगडरोचिः ।

5 एवं वेगात् कुलिशमकरोद् व्योम विद्युत्सहस्रै-

र्भर्तुर्वक्त्रज्वलनकपिशोस्ते च रोषाट्टहासाः ॥४५॥

विश्वा० । अभिवन्दस्व विसर्जय¹³ च¹⁴ रामभद्र दिव्यास्त्राणि ।

ब्रह्मेन्द्रविणेशरुद्रवरुणप्राचीनबर्हिर्मरु-

त्कालामिथ्यतिरेकिणां भगवतामाम्नायमन्त्रात्मनां ।

10 एतेषां तपसामिवाप्रतिरथैस्तेजोभिर्हृत्कर्षिणा-

मेकैकस्य जगत्त्रयप्रमथनत्राणावधिर्योग्यता ॥४६॥

नेपथ्ये ।

एष प्रहोऽस्मि भगवन्नेषा विज्ञापना च¹⁸ नः¹⁹ ।

दिव्यास्त्रसम्प्रदायोऽयं लक्ष्मणेन सहास्तु मे ॥४७॥

वनिष्पन्धेण Sc पभापरिष्यदेण E पहा-
परिष्पन्धेण K, Md, T₁ समन्ततः प्रज्वलि-
तविद्युत्पुञ्जपिञ्जरेणोत्क्रमन्तीव लोचनानि
प्रभावनिष्पन्धेन add. chāyā, Sc.

¹ स्फुरति add. Mg only.

² स्थायति Mt सन्धीयता W, Sc
स्थायता om. Mg संस्थायते T₁ स्थायता
cett. (+ T₂, Md).

³ ऽनेन for येन T₂ only.

⁴ °द्वन्द्वयुद्धसंरम्भं Bo only.

⁵ °सि for °सि Bo only.

⁶ °प्रणव° Bo °प्रणव° corr. to °प्रवण°

W °प्रवण° cett.

⁷ °माहात्म्य for °माहत्य Mt only.

⁸ °त्सङ्घट्टा° E, W, Sc, I₂ °त्सङ्घट्टा° cett.

⁹ °हृद्खण्ड° for °हृत्खण्ड° T₁ only.

¹⁰ एव for एवं E only.

¹¹ °वज्र° for °वक्त्र° T₁ only.

¹² °कपिला° for °कपिशो° T₁ only.

¹³ °वाद्य T₁ °वन्द्य T₂ °वन्दस्व cett.

¹⁴ च om. Cu, T₁ only.

¹⁵ °लाग्नि° in text, and द्य along margin,

I₁ °लाद्य° W, Sc, I₂ °लाग्नि° cett.

¹⁶ °प्रतिहतै° K, Mt, T₁, T₂ °प्रतिरथै°

cett.

¹⁷ °हृत्कर्षिणा° for °हृत्कर्षिणा° T₁ only.

¹⁸ हि for च E only.

¹⁹ वः Mt, T₁, T₂ नः cett.

²⁰ °दानोऽसौ T₁ °दानोऽयं T₂ °दा-

योऽयं cett.

विश्वा० । रामभद्र एवमस्तु ॥

लक्ष्म० । अहो प्रसादः ।

भृटित्युन्मीलितप्रज्ञमप्रतर्क्यं च शक्तिभिः ।

ज्योतिर्मयमिवात्मानं मन्ये विद्याप्रकाशनात् ॥ ४८ ॥

5

नेपथ्ये ।

राम राम महाबाहो वयं त्वय्यायतामहे ।

विश्वाभिचाभ्यनुज्ञानात् सह भावा प्रशाधि नः ॥ ४९ ॥

कन्ये । ^५देवदा^६ओ मन्ते^७न्ति । अहो^८ अक्षरि^९अम् ॥

नेपथ्ये^{१०} । भगवन्तो^{११} दिव्यास्त्रनिकायाः ।

10

विश्वाभिचात्प्राप्य विश्वस्य मिचा-

त्पुण्यैर्युष्मानद्य रामः कृतार्थः ।

ध्यातैर्ध्यातैः सन्निधेयं भवद्भिः

स्वं^{१३} स्वं^{१४} स्थानं यातं यूयं नमो वः ॥ ५० ॥

लक्ष्म । आर्यवचनादन्तरितान्यस्त्राणि ॥

^१ तथास्तु for एवमस्तु Mt, Mg, T₁, T₂
मस्तु मन्ये विद्या om. Md only.

^२ प्रसादं for प्रसादः B only.

^३ प्रतर्कं corr. to प्रतर्क्यं Cu.

^४ महात्मानं for मिवात्मानं T₁ only.

^५ अहो add Mt, T₁, T₂ अहो add. Mg only.

^६ देवदाओ I₁ देवदाओ Md, Mg
देवताओ K देवताओ corr. to देवदाओ
Cu देवताओ वि T₁, T₂ देवदाओ
cett.

^७ मन्तेति I₁ मन्तेति K, I₂ मन्तेति Md,
Mt, Mg मन्तेति Bo मन्तेदि E, Sc, Cu
(corr. fr. मन्तेति) मिस्त्वयन्ति T₁ मन्तेदि W.

^८ अहो om. T₁, T₂ only.

^९ अक्षरिचं I₁, Bo, Sc अक्षरिचं

(corr. fr. अक्षरिचं) Cu अक्षरिचं K, W,
I₂ अक्षरिचं E अक्षरिचं Md अक्षरिचं
T₁ देवताः मन्त्रयन्ति अहो आश्चर्यम् add.
chāyā, Sc.

^{१०} नेपथ्ये om. Mg only.

^{११} भगवते E भवन्तो Md भगवन्तो cett.
(+ Mt, Mg).

^{१२} त्वुष्मे corr. to त्वुष्मे W.

^{१३} स्वस्वं Bo स्वस्व E स्वयं W स्वं स्वं
cett.

^{१४} यच्च for यात T₁ only.

^{१५} आचार्यं for आर्यं E only.

^{१६} दन्तरिता° corr. to दवरिता° Cu
दन्तहिता° T₁, T₂ दन्तरिता° cett.

^{१७} तान्यपि शस्त्राणि Cu तान्यस्त्राणि
cett.

राजा¹ । भगवन्² महाद्भुतनिधे³ कुशिकनन्दन नमस्ते ।

ज्वलिततपसस्तेजो⁴राशेर्जगत्प्रमितौजस-

स्तव निरवधौ⁵ माहाभाग्ये कृतस्तुतिसाहसः ।

प्रमितविषयां⁶ शक्तिं विन्दन्न वाचि न चेतसि

5 प्रतिहतपरिस्पन्दः⁷ स्तोता विषद्य हणीयते ॥ ५१ ॥

अतः⁹ स्पृहयामि युष्मदनुगृहीतरामभद्रालङ्कृताय¹⁰ दशर-
थाय । वयं पुनरार्येण¹¹ वञ्चिताः यदीदृशेन जामात्रा न सम्प्रयु-
ज्यामहे ॥

विश्वा० । विहस्य¹³ । किमद्याप्यसम्भावनेयमस्मासु ॥

10 राजा । शान्तम्¹⁵ ॥

विश्वा० । तेन¹⁶ हि ।

शम्भोर्वरादनुध्यानमात्रोपस्थानदायि वः¹⁹ ।

रामभद्रस्य पुरतः प्रादुर्भवतु²⁰ तद्वनुः²¹ ॥ ५२ ॥

राजा । एवमस्तु ॥ ध्यात्वा प्रणमति ॥

¹ रामः for राजा T₁ only.

² भगवन् om. T₁ only.

³ महाद्भ्य० for महाद्भुत० Sc only.

⁴ ज्वलिततपसस्तेजो० Sc अज्वलिततप-
स्तेजो० Mt ज्वलिततपस्तेजो० cett.

⁵ प्रतित० Bo प्रमिति० Md, Mt, Mg, T₁
प्रमित० cett. (+ T₂).

⁶ विषाया (corr. fr. लिषायां) Cu
विषयां cett.

⁷ स्पन्दः Cu, K, Md, Mt, Mg स्पन्द०
Sc स्पन्द० cett.

⁸ घृणायते Cu हणीयते Bo, Md, Mg
घृणीयते cett.

⁹ अतः om. Mg, T₁, T₂ only यतः
cett.

¹⁰ राज्ञे add I₁, Bo, E, W, Sc, I₂, Md,
T₂ only.

¹¹ अराचर्येण for अराचरेण Bo only.

¹² सम्प्रयु० Cu, K संयु० cett.

¹³ विहस्य K, E विहस्य om. cett.

¹⁴ अद्यापि सम्भाननेयमस्मासु E only.

¹⁵ पापम् add. Mg पापम् add. T₁, T₂
only.

¹⁶ तेनेह for तेन हि Md, Mg only.

¹⁷ अनुध्यात० Md, Mg दिहाध्यान० E
अनुध्यान० cett.

¹⁸ उपस्थापन० for उपस्थान० Cu only.

¹⁹ नः for वः W, T₂ only.

²⁰ भवति for भवतु T₁ only.

²¹ तद्वतः for तद्वनुः Bo only.

राक्ष० । खगतम् । एभिरन्यदेव किमपि प्रस्तुतम् ॥ प्रकाशम् । भोः
कुशध्वज । कियच्चिरं विचार्यते ॥

राजा² । उक्तमेतत्³ आर्यो⁴ जानातीति⁵ ॥

राक्ष०⁶ । प्रत्युक्तमेतत्⁷ सोऽप्याह कुशध्वजो जानातीति ॥

5 राजा¹⁰ । एवमेतत् सीरध्वजो जानातीति ॥

¹²नेपथ्ये कलकलानन्तरम् ।

¹⁴सूजं द्वजसहस्रनिर्मितमिव प्रादुर्भवत्ययतो

रामस्य त्रिपुरान्तकृद्विषदां तेजोभिरिदं धनुः ।

सीता । ¹⁷सम्पदं संसिद्धं ¹⁸मिह ॥

10 राजा¹⁹ । शूरादरः कलभेन यद्वदचले वत्सेन दोर्दण्डकस्तस्मिन्ना-
हित एव ।

¹ °च्चिरमादृतोऽस्मि Mt °च्चिरमनादरः
Mg, T₁, T₂ °च्चिरं विचार्यते cett.

² For this line and the next two
राजा । एवमेतत् सीरध्वजो जानातीति
in the orig., and by rev. आर्यो जाना-
तीति । राक्षसः । प्रत्युक्तमेतत् । सोऽप्याह
राजा एवमेतत् कुशध्वजो जानातीति along
margin, Cu.

³ उक्तमेव तत् Bo उक्तमेवैतत् K एव-
मेतत् Cu उक्तमेतत् cett.

⁴ सीरध्वजो for आर्यो Mt, Mg, T₁, T₂
only. [K जानातीति cett.

⁵ जानीत इति Md, Mt, Mg जानाति

⁶ Om. this line and the next, Mt, Mg,
T₁, T₂. Om. this line only, Bo. For Cu
see above. As in text, cett.

⁷ प्रत्युक्त for प्रत्युक्त W only.

⁸ यतः add. K only.

⁹ जानाति K, W जानीत इति Md
जानातीति cett.

¹⁰ राजा om. W only.

¹¹ कुशध्वजो जानीत इति Md सीरध्व-
जो जानाति इति K सीरध्वजो जानातीति
om. E, W, Sc कुशध्वजो जानातीति I₁,
Bo, I₂.

¹² राक्ष add. I₁, Bo राक्ष । प्रत्युक्तमे-
तत् । सोऽप्याह कुशध्व add. I₂. As text,
cett. [T₁, T₂ only.

¹³ कलकलः for कलकलानन्तरम् Mt, Mg,
¹⁴ राक्ष add. Sc राजा add. T₁. As
text, cett. (+ T₂).

¹⁵ सूजं E, Sc सूजं I₂ सूजं cett.

¹⁶ °निर्जितं Cu °निर्मितं cett.

¹⁷ अपवार्य add W, Sc खगतं add Mt,
T₁, T₂ only.

¹⁸ साम्प्रतं संशयितास्मि add. chāyā, Sc.

¹⁹ राजा Mt, Mg, T₁, T₂, K विश्वा°
राजानं प्रति I₁, Bo, E, W, Sc, I₂, Md
राजा in the orig. marked above, and
विश्वा° राजानं प्रति along margin, Cu.

जमिं० । अवि¹ णाम एवं² भवे³ ॥

राजा ।

गर्जितगुणं कृष्टं च

जमिं० । हृष्टां⁴ लज्जितां⁵ सीतामालिङ्ग्य⁷ । दिट्ठिआ वड्डामो⁸ ॥

राजा । साञ्जुतम⁹ ।

भयं च तत् ॥ ५३ ॥

5 राक्ष० । स्वगतम् । अहो दुरात्मनो¹⁰ रामहतकस्य सर्वङ्कषः¹¹ प्रभावः ॥
नक्ष० ।

दोलीलीलाञ्चितचन्द्रशेखरधनुर्दण्डावभङ्गोद्यत-

ष्टङ्कारध्वनिरार्यबालचरितप्रस्तावनाडिशिडमः ।

द्राक्पर्याप्तकपालसम्पुटमिलद्ब्रह्माण्डभाण्डोदर-

10 भ्राम्यन्तिशिडितचण्डिमा कथमहो नाद्यापि विश्राम्यति ॥ ५४ ॥

राजा । सहर्षोन्मादमिव ।

एह्येहि वत्स रघुनन्दन रामभद्र

चुक्षामि मूर्धनि चिराय परिष्वजे त्वाम् ।

आरोप्य वा हृदि दिवानिशमुब्रह्मामि

15 वन्देऽथवा चरणपुष्करकव्यं ते²² ॥ ५५ ॥

¹ अवि E, T₁, T₂ अपि cett.

² एवं corr. to एवं Cu.

³ भ om. by pigment, Cu अपि नामैवं
भवेत् add. chāyā, Sc.

⁴ हृष्टा for हृष्टां W, Sc only.

⁵ लज्जितां om. Md only.

⁶ च add. Mt, Mg only.

⁷ मालिङ्ग्य Cu, K मालिङ्ग्य cett.

⁸ वड्डामो I₁, W, I₂ वड्डामो Cu, E, K,
Sc, Md वण्डामो Bo वड्डामो T₁ दिष्ट्या
वर्द्धावहे add. chāyā, Sc.

⁹ च add T₁, T₂ only.

¹⁰ दुरात्मनो om. I₁ only.

¹¹ सर्वकष्य for सर्वङ्कषः Bo only.

¹² दोलीलीला in the text; as also दण्डा

along margin in pencil, Sc दोलीलीला
only, cett.

¹³ ष्टङ्कारं I₁, I₂ ष्टङ्कारं cett.

¹⁴ पर्यस्तं Mt, T₁, T₂ पर्यन्तं Mg
पर्याप्तं cett.

¹⁵ मितं I₁, Md, Mg, T₁, T₂ वृहद्
Mt मिलद् cett.

¹⁶ दरे भां W only.

¹⁷ त्पण्डितं for त्पिण्डितं E only.

¹⁸ न्माद इव for न्मादमिव Mg
only.

¹⁹ रामभद्र Cu, K, Mt रामचन्द्र cett.

²⁰ त्वा for त्वां E only.

²¹ मथ्ये for वन्दे T₁ only.

²² च for ते T₂ only.

प्रविश्य रामः । कथ¹मतिवात्सल्यादतिक्रमोऽपि ॥

विश्व० । ³गुरुर्भवान् ⁴गर्भरूपश्च ते वत्सो रामभद्रः ॥

राजा । ⁷प्रणम्य । भगवन् ॥

रामेण⁸ पत्या सीतायाः पूर्णास्ता युष्मदाशिषः ।

5 अस्मिन्नेवोत्सवे दत्ता लक्ष्मणाय मयोर्मिला ॥ ५६ ॥

कन्ये । साक्षम् । अस्म⁹हे दिशं¹⁰ म्ह ॥

राज० । स्वगतं¹¹ । दृष्टं¹² ¹³द्रष्टव्यम् ॥

विश्व० । सुष्ठु¹⁴ शिरसा बहुमन्यामहे । वक्तव्यशेषस्त्वसि¹⁵ ॥

राजा¹⁷ । नन्वाज्ञापय ॥

10 विश्व० । दुहितरौ¹⁸ ते माण्डवी श्रुतकीर्तिश्च¹⁹ भरतशत्रुघ्नाभ्या-
मथये²⁰ ॥

¹ कथमपि Cu केवलमिव T₂ कथ-
मति० cett.

² दतिक्रामति प्रसङ्गः Mt, Mg, T₁
दतिक्रमोऽपि cett. (+ T₂).

³ राजन् add Mt, Mg, T₂ only.

⁴ भगवान् Cu, E भवन् cett.

⁵ अर्मकरु० W, Sc वत्सरु० Mt गर्भरु०
cett.

⁶ वत्सरो for वत्सो W only.

⁷ तं added by rev., Cu. No तं K
तं add. cett.

⁸ रामोपपत्या W, Sc रामेणापत्य E
रामेण पत्या cett.

⁹ अम्हहे Cu, K अह्य E अम्हो T₁,
T₂ अम्हहे cett.

¹⁰ दिशं म्ह Cu, Bo, W देहिणह्य E

दिशं म्ह cett. अहो दत्ताः स add. chāyā,
Sc.

¹¹ स्वगतं by rev., Cu स्वगतं om. Mt,
Mg, T₁, T₂. Have स्वगतं cett.

¹² द्रष्टव्यं for दृष्टं E only.

¹³ च add. Mg चाच add. T₂ only.

¹⁴ सुष्ठुतरं for सुष्ठु शिरसा Mg, T₁, T₂
only.

¹⁵ वक्तव्ये श्रे० E वरितव्यश्रे० T₁ वक्त-
व्यश्रे० cett. (+ T₂).

¹⁶ श्रेषस्त्वसि E श्रेषस्त्वमसि Md श्रेषं
त्वसि Mt, Mg, T₁ श्रेषस्त्वसि cett.
(+ T₂).

¹⁷ राजा । . . . अथान्येन केन om. T₁ only.

¹⁸ च add. Mt. only.

¹⁹ तेऽपि add. T₂ only.

²⁰ मभ्यर्थये for मर्थये T₂ only.

राक्ष० । स्वगतम् । पश्यन्त¹ वनेचरस्य सतः क्षत्रियकुटुम्बवैर्यान्⁵
ब्राह्मणस्य ॥

राजा । भगवन्⁶ किमत्र किञ्चिद्विचार्यमस्ति । किन्त्वत्र वस्तुनि⁷
परवानस्मि ॥

5 विश्वा० । केन ॥

राजा । एकेन तावद् भवतैव⁹ ॥

विश्वा० । अथान्येन केन¹⁰ ॥

राजा । आर्यसीरध्वजेन गौतमेन शतानन्देन च ॥

विश्वा० । उपहसन¹¹ । ¹²सीरध्वजशतानन्दयोरहं¹³ विवेक्ता¹⁴ ॥

10 राजा । भगवानिदानीं¹⁵ जानाति ।

जनकानां रघूणां च सम्बन्धः कस्य न प्रियः ।

यत्र दाता ग्रहीता च कल्याणप्रकृतिर्भवान् ॥ ५७ ॥

विश्वा० । ¹⁹ ²⁰वत्स शुनःशेफ²¹ । अयोध्यां गत्वा ब्रूहि भगवन्तम-
²²स्मिद्वचनाद् वसिष्ठम् ।

¹ पश्य K पश्य corr. to पश्यत Cu
पश्यत om. T₂ पश्यत cett.

² पश्यत add. Mt तपस्यतः add. Mg, T₂.
Add nothing, cett. [cett.]

³ क्षत्रियकु⁰ Cu, K, Bo, T₂ क्षत्रिये कु⁰

⁴ कुटुम्ब⁰ om. W only.

⁵ वैजात्यं corr. to वैयात्यं Cu वैजात्यं
E, W, Sc, Md वैयात्यं I₁, K, T₂, Bo, I₂.

⁶ भगवन् om. T₂ only.

⁷ वस्तुनि add. by rev., Cu वस्तुनि om.
K वस्तुनि cett.

⁸ भगवतैव for भवतैव T₂ only.

⁹ विचार्यमस्ति add. E only.

¹⁰ केन om. T₂ only.

¹¹ उपहसन K, Md अपहसन by rev.,
Cu अपहसन cett. उपहसन om. Mt,
Mg, T₁, T₂.

¹² तर्हि add Mt, T₁, T₂ only.

¹³ एव add. Mt अपि add. Mg only.

¹⁴ वेदयिता Mt वेत्ता Mg विनेता T₁,
T₂ विवेक्ता cett.

¹⁵ भवा⁰ for भगवा⁰ Cu only.

¹⁶ ऽनिदं for ऽनिदानीं E only.

¹⁷ ग्रहीता Cu, K गृहीता cett.

¹⁸ कल्याणप्रतिभूर्भ⁰ Mg, T₂ तुल्यप्रति-
तिर्भ⁰ K कल्याणप्रकृतिर्भ⁰ cett.

¹⁹ एवम् add. K only.

²⁰ आकाशे add E, Mt, Mg, T₁, T₂
only.

²¹ शेफ Cu, K, W, Sc, Md, Mt, Mg
शेप cett.

²² स्मिद्वचनात् भगवन्तं वशिष्ठं T₁, T₂
भगवन्तमस्मिद्वचनाद् वसिष्ठं cett.

एताश्चतुर्भ्यो रघुनन्दनेभ्यो निमेर्गृहे राजसुताश्चतस्रः ।

वसिष्ठवज्रौतमवच्च भूत्वा दत्ताः प्रतीष्टाश्च समं मयैव ॥ ५८ ॥

तदुपनिमन्त्र्य सर्वान् महर्षीन् महाराजं दशरथं स्यानुयातो
वैदेहं नगरमागच्छ । तदा मम मैथिलस्य च राज्ञो यज्ञसमाप्तौ
५ विततगोदानमङ्गलाः कुमाराः परिणेषन्तीति ॥

कुमा¹² । स्वगतम्¹³ । प्रियात्¹⁴ प्रियतरं¹⁵ नः ॥

कन्ये^{16a} । दिट्ठिआ¹⁶ अविप्पवासो दाणिं¹⁷ भइणिआणं¹⁸ हुविस्सदि¹⁹ ॥

राजं²⁰ । अद्यापि भोः²¹ शृणुत²² धर्माक्षरम् । अनर्थ एष²³ वो²⁴
यत्कन्येयमन्यस्मै दीयत इति ।

- ¹ वशिष्ठ° Cu, K, I₂ वसिष्ठ° cett.
² दत्तः प्रतीष्टाश्च K दत्ताः प्रदिष्टाश्च
T₁, T₂ दत्तप्रतिष्टाश्च cett.
³ °राज° om. Bo only.
⁴ दशरथस्यानुयातो E दशरथस्यानु-
यातो W दशरथानुयातो I₂ दशरथा-
नुयातो Mg, T₁, T₂ दशरथस्यानुयातो cett.
⁵ विदेह° for वैदेह° Md, Mt, Mg only.
⁶ तथा for तदा Mt only तदा
राज्ञो om. T₁ only. [only.
⁷ मिथिलस्य for मम मैथिलस्य च T₂
⁸ राजर्षेः Mt only राज्ञो cett.
⁹ °परिसमाप्तौ for °समाप्तौ T₁, T₂ only.
¹⁰ विहित° for वितत° T₁, T₂ only.
^{10a} Has 'Having the hair cut' along
margin, W.
¹¹ परिपोष्यन्तीति E परिणेषन्ति Md,
Mt परिणेषन्तीति cett.
¹² राजा for कुमा° T₁ only.
¹³ स्वगतं om. Mt only.
¹⁴ प्रियात् om. K, T₁ only.

- ¹⁵ प्रियं for प्रियतरं T₁ only.
^{16a} कन्ये om. E.
¹⁶ दितिआ Bo दिष्टिआ K, Sc दिष्टिआ
I₂ दिठी E दिट्ठिआ cett.
¹⁷ दाणिं I₂ दाणि E दाणिं cett.
¹⁸ आणं Bo only आणुणं E only
मणिआणं cett.
¹⁹ ऊविस्सदि K, Md हविस्सदि Cu
दुविस्सदि E भविस्सदि I₁, Bo, W, Sc, I₂,
T₁ दिथा अविप्रवास इदानीं भगिन्योर्भे-
विष्यति add. chāyā, Sc.
²⁰ आद्येऽपि E आद्यापि Md अद्यापि
cett. (+ Mt, Mg).
²¹ भोः स्याद्येऽपि om. Bo.
²² शृणु for शृणुत T₁ only.
²³ एष Cu, K, T₁, T₂. Lacuna, Bo
एव cett.
²⁴ Lacuna, Bo वो corr. to वै Cu
आपतितः for एव वो Mt वो cett.
²⁵ °मस्यै W, T₁, T₂ Lacuna, Bo इयम-
न्यस्यै om. K °मन्यस्यै cett.

पौलस्त्यो¹ विनयेन याचत इति श्लाघ्येऽपि वो नादरः
 सन्मध्ये सति यत्² चिलोकपतिना सौख्यं न तच्च स्पृहा³ ।
 गन्तव्या पुनरन्यथैव⁴ नियतं लङ्कापि नः सीतया
 तन्मा भूदिह वः⁵ पुरन्दरपुरीवन्दिप्रसक्तो विधिः¹⁰ ॥ ५९ ॥

5

नेपथ्ये कलकलः ।

राज¹¹ । तत्कावकाल^{11a} पर्जन्यभीमौ वृन्देन धावतः¹² ।
 विश्वा¹³ । एतौ सुबाहुमारीचौ पुत्रौ सुन्दोपसुन्दयोः¹⁴ ॥ ६० ॥
 तद्वत्तौ रामलक्ष्मणौ प्रहन्यतामेष यज्ञप्रत्यूहः¹⁵ ॥
 तौ¹⁶ । यथाज्ञापयसि¹⁷ ॥ इति¹⁸ विकटं परिक्रामतः¹⁹ ॥

10

कन्ये । एत्थ दाणिं²⁰ कहम् ॥

¹ विनयेन K, Md, Mt, Mg पिनयेन
 corr. to विनयेन W पि नयेन cett.

² ०ध्ये विधी ना⁰ Mg ०ध्ये न वो ना⁰
 T₁, T₂ ०ध्येऽपि वो ना⁰ cett.

³ यच्च लोक⁰ Mg वः चिलोक⁰ E यत्
 चिलोक⁰ cett.

⁴ कुच for तच्च T₁ only.

⁵ स्पृहाः for स्पृहा W only.

⁶ ०रन्यथैव Md ०रन्यथापि T₁ ०रन्य-
 थैव cett. (+ Mg, Mt, T₂).

⁷ लङ्का च वः T₁ लङ्का च यत् T₂
 लङ्कापुरी Mt लङ्कापि नः cett.

⁸ व changed to नः Cu वः cett.

⁹ वन्दी⁰ E, Mg वन्दी⁰ corr. to वन्दि⁰
 I₁ वन्दि⁰ T₁, T₂ वन्दि⁰ cett.

¹⁰ वयः for विधिः T₁ only.

¹¹ राजा । . . . धावतः om. here, Mt
 only.

^{11a} तत्कावितावकाल⁰ W, Sc तत्काव-
 काल⁰ corr. to तत्कालकाल⁰ Cu कौका-
 लकाल⁰ Mg तत्कावकाल⁰ cett.

¹² ०पर्जन्यौ K, Md, Mg पर्यन्वी corr. to
 ०पर्यन्त्य⁰ Cu ०पर्जन्य⁰ cett.

¹³ धातवः for धावतः I₁ only.

¹⁴ ऊर्ध्वमवलोक्य add. Mt. only.

¹⁵ रावणानुचरौ घोरौ यज्ञप्रत्यूहका-
 रिणौ add. K, E, W, Sc, I₂ संवर्तकाल-
 पर्जन्यभीमौ वृन्देन धावतः add. Mt
 only.

¹⁶ रामलक्ष्मणौ om. T₁ only.

¹⁷ प्रहन्यतामेष यज्ञप्रत्यूहः K, Cu हन्य-
 तामेतौ यज्ञप्रत्यूहनौ Md, Mg प्रतिहन्य-
 तामेष यज्ञप्रत्यूहः T₁, T₂ हन्यतामेष यज्ञ-
 प्रत्यूहः cett.

¹⁸ तौ om. Bo तौ . . . ०पयसि om.
 T₂ उभौ for तौ Md, Mt, Mg तौ cett.
 (+ T₁).

¹⁹ यदा⁰ for यथा⁰ T₁ only.

²⁰ ०पयति E, Mt ०पयसि cett.

²¹ रामलक्ष्मणौ for इति T₂ only.

²² दाणीं W दाणी E दाणिं cett.
 अचेदानीं कथम् add. chāyā, Sc.

राज्ञः ।

हन्त साध्विव¹ सम्पन्नं विपर्यस्तो विधिर्भवेत् ।

तद्दीक्ष्य कार्यपर्यन्तं माल्यवत्युपवेदये ॥ ६१ ॥

राजा । धनु³रास्फालयन् । वत्स⁵ रामभद्र वत्स लक्ष्मण । अप्रमत्तः⁶

⁵ प्रमत्तं विजयस्व । अयमहं परागत एव ॥

विश्वाम् । विह⁸स्य सहस्रयहम् ।

राजन्नितो¹⁰ ह्येहि सहानुजस्य

रामस्य पश्याप्रतिमानमोजः ।

ब्रह्मद्विषो ह्येष हि¹¹नस्ति सर्वा-

10

नाथर्वणस्तीव्र इवाभिचारः ॥ ६२ ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ ¹²प्रथमोऽङ्कः ॥

¹ साध्विव for साध्विव E only.

² वेदयेत् for वेदये Bo only.

³ मनु³ for धनु³ Bo only.

⁴ स्फालय for स्फालयन् T₁ only.

⁵ वत्स om. E only.

⁶ अप्रमत्तं for अप्रमत्तः प्रमत्तं I₂ only.

⁷ जयमहं for अयमहं E only.

⁸ विहस्य by rev. Cu विहस्य सहस्र-
ग्राहम् T₁ only.

⁹ ग्रहं corr. to ग्राहं Cu ग्राही W,
Sc, I₂ ग्रहं Bo, K ग्राहं I₁, E, Md, T₁.

¹⁰ चाहि for ह्येहि Mg only.

¹¹ निहन्ति for हिनस्ति Mt, Mg, T₂ only.

¹² कौमारो नाम add. Cu, K, Md कुमारो
नाम add. Bo only.

¹ ततः प्रविशत्युपविष्टः सचिन्तो मास्त्ववान् ॥

मास्त्व° । भो³ यतः प्रभृति सर्वमायात् सिद्धाश्चमवृत्तान्तमश्रौषं
तत आरभ्य

दूराद्वीयो धरणीधराभं

5 यस्ताडकेयं⁴ तृणवद् व्यधू⁵नोत् ।

हन्ता सुबाहोरपि तार्दकारिः

स राजपुत्रो हृदि बाधते मां⁷म् ॥१॥

तदनुज्ञवानां च⁸ भूयसां क्षणेनैकेन वध इति किमेतदा¹⁰श्चर्यम् ।

वीर्योत्कर्षैर्यदमृतभुजां निर्ममे पद्मयोनि-

10 स्तस्य द्वैधं¹¹ व्यधित धनुषः¹² शम्भवीयस्य रामः ।

दिव्यामस्त्रोपनिषदमृषेर्यः कृशाश्वस्य शिष्या-

द्विश्चामित्राद्विजयजननीमप्रमेयः प्रपेदे ॥२॥

¹³ प्रसह्य रावणद्विष्टमस्मदूतस्य पश्यतः ।

अस्त्रदानाद्भुतं¹⁵ काले प्रौढेन मुनिना कृतम् ॥३॥

¹ ॥ श्रीशं वन्दे ॥ begins E only.

² सचिन्तो om. Mg only.

³ भोः Cu, K भो भो E भो cett.

⁴ °स्ताडकेयं K, Md °स्ताडकेयं corr. to °स्ताडकेयं Cu °स्ताडकेयं cett. (+ Mt, Mg).

⁵ °वद्व्यधूनोत् for °वद्व्यधूनोत् W only.

⁶ ताडका° K, Md ताटका° corr. to ताडका° Cu ताटका° cett. (+ Mt, Mg).

⁷ तां W मे Mg मां cett.

⁸ तदनुज्ञवानां च भूयसां om. Mt only.

⁹ लक्षणेनै° for चणेनै° Mt, Mg only.

¹⁰ किमेतदित्या° for किमेतदा° Sc only.

¹¹ द्वैधं for द्वैधं E only.

¹² नरुषः for धनुषः Md only.

¹³ अपि च add. Md only.

¹⁴ रावणद्विष्ट° corr. to रावणद्विष्ट° W रावणाद्विष्ट° Bo रावणद्विष्ट° Mg रावणद्विष्ट° cett.

¹⁵ कालेव for काले E only.

यतः¹ ।

सीतावन्दिग्रहपरिभवस्तस्य राज्ञो निरस्तो
नीतं⁴ चास्मान्प्रति शिथिलतामैकमुख्यं सुराणाम् ।
नान्दीनादप्रभृति हि कृतं मङ्गलं तैस्तदानीं
सर्वं प्रायो भजति विकृतिं भिद्यमाने प्रतापे ॥४॥

कथं वत्सा शूर्पणखा प्राप्ता ॥

प्रविश शूर्पणखा । जेदु जेदु^{11a} मादामहो ॥^{11a}

माख् । वत्से आस्यताम् । का राजसन्निधौ वार्ता ॥

शूर्पण० । शिवुत्ताइ¹³ किल तहिं पाणिगगहणाइम् । अणं¹⁵ च ।

10 अगत्थिमहेसिणा रामस्स मङ्गलोवहारिअं माहेन्दं धणुवरं अणु-
प्पेसिदम् ॥²¹

¹ यतः om. Mg only.

² वन्धि० Cu वन्दी० Md, Mt, Mg

वन्दि० cett.

³ निरासो for निरस्तो Mg only.

⁴ नीता for नीतं I₁ only.

⁵ प्रभाव for प्रभृति Bo only.

⁶ सर्वः Mt, Mg सर्वं Bo सर्वं cett.

⁷ शूर्पणखा Cu, K शूर्पणखा Md शूर्प-
नखा E शूर्पणखा cett. (+ Mt, Mg).

⁸ प्राप्ता । प्रविश शूर्पणखा om. K only.
The same by rev. along margin, Cu.

⁹ शूर्पणखा E शूर्पणखा Cu शूर्पणखा
Md शूर्पणखा cett. (+ Mt, Mg).

¹⁰ जेदु corr. to जेदु₂ by rev., Cu जेतु₂
W जेदु जेदु cett.

¹¹ कणिट्टं add. Mg only.

^{11a} जयतु₂ मातामहः add. chāyā, Sc.

¹² शूर्पण० Cu, K, Md शूर्पण० cett. (+ Mt,
Mg).

¹³ शिवुत्ताइ W शिवुताहिं E शि-
वुत्ताइ cett.

¹⁴ पाणिगगहणाइ I₁ पाणिगाह Bo
पाणिगृहणाइ E पाणिगृहणाइ corr. to
पाणिगाहणाइ Cu पाणिग्रहणाइ Sc, I₂
पाणिगगहणाइ W पाणिगगाहणाइ Md
पाणिगगहणाइ K.

¹⁵ अणं I₁, Bo, E अणं cett.

¹⁶ अगत्थि० E, Sc, I₂ अगत्थि० cett.

¹⁷ मेहिसिणा I₁ मेसिणा Bo महे-
सिना Md, Mt मेहिसिणा K मेहिसिणा cett.

¹⁸ लोवहारिअं orig. changed to लो-
हारिअं Cu लोवहारिय W लोवहा-
रिअं cett. [Bo माहिन्दं cett.

¹⁹ माहिन्दं K माहिदं E माहिन्दं Cu,

²⁰ धणु अरं W, Sc धणु (वरं om.) I₂

धनु E धणुवरं Md, Mt, Mg धणुवरं cett.

²¹ पेसिदं E पेसिदं I₂, Md, Mt, Mg
अणुपेसिदं cett. निर्वृत्तानि किल तत्र

माख्य० । यानि¹ भुवनेष्वतर्क्यसामर्थ्यान्यायुधानि तानि^{2a} रामे
ब्रह्मर्षिभ्यः परिणमन्ति ॥ सचिन्त⁴म् ।

अमोघमस्त्रं⁵ क्षत्रस्य ब्राह्मणानामनुग्रहः ।

दुरासदं च तत्तेजः क्षात्रं च⁶ ब्रह्मसंयुतम् ॥ ५ ॥

5 सूर्य० । माणुसमेतए वि एत्तिए का चिन्ता ॥

माख्य० । वत्से मा मैवम् ।

उत्पत्त्यैव हि राघवः किमपि तद्रूपो जगत्पद्भुतं

मर्त्यत्वेन किमत्र यस्य चरितं देवासुरैर्गीयते ।

वस्तुष्वादधते च शक्तिमृषयो देवाश्च तर्कोत्तरां¹³

10 मर्त्यादेव वरप्रदानससये ब्रह्मा भयं नो जगौ ॥ ६ ॥

अपि च ।

निसर्गेण स धर्मस्य गोप्ता धर्मदुहो वयम् ।

अर्थो¹⁴ विरोधः शक्तेन जातो नः प्रतियोगिना¹⁵ ॥ ७ ॥

पाणिग्रहणानि । अन्यच्च अगस्तिमहर्षिणा
रामस्य मङ्गलोपहारिकं माहेन्द्रं धनुर्वरं
प्रेषितम् add. *chāyā*, Sc.

¹ यानि add. Mt only.

² ंष्वतर्क्य० I₁, K, Md ंष्वमर्त्य० Bo,
W, Sc, I₂, Cu (corr. fr. ंष्वतर्क्य०) ंष्व-
नर्गत० E ंष्वप्रतर्क्य Mt. [Mg.]

^{2a} तानि add. Mt अधुना तावत् add.

³ ब्रह्मच्छरि० for ब्रह्मर्षि० Bo only. [cett.]

⁴ सचितं E सच्चितं W, Cu सचिन्तं

⁵ ंवस्त्रं for ंमस्त्रं Bo only.

⁶ यत् for च Mt only.

⁷ सूर्य० K, Md सूर्य० cett. (+ Mt, Mg).

⁸ माणस० Bo माणूस० W, Sc मा-
गुस० cett.

⁹ एत्तिआ K एत्तिए Cu, Sc एत्तिइ W
खतिए for वि एत्तिए E एत्तिए cett.

मानुषमात्रकेऽधितस्मिन् का चिन्ता add.
chāyā, Sc.

¹⁰ तद्रूपो I₁, E, I₂, Md तद्रूपं Bo, K
तद्रूपो W, Sc तद्रूपं corr. to तद्रूपो Cu
तद्रूपं Mg. Reads राघवस्य चरितं तत्त-
त्किमप्यद्भुतं for राघवः.... जगत्पद्भुतं Mt.

¹¹ ंमस्य for ंमच Mt, Mg only.

¹² देवादिभि० for देवासुरै० E.

¹³ तर्कोत्तरा I₁, Cu, Mt, Mg तर्कोत्ततः
Bo तर्कोत्तरां E, W तर्कोत्तरां Sc तर्क-
त्तरा I₂ तर्कन्तिमा Md तर्कोत्तरा K.

¹⁴ आर्थो K अर्थो Bo, E, Sc, Mt अर्थो
W अर्थो cett.

¹⁵ ंयोगिनः corr. to ंयोगिना E ंयो-
गिनः corr. to ंयोगिनां W ंयोगिन corr.
to ंयोगिना Cu ंयोगिनः Mt ंयोगिनां
Sc ंयोगिना cett.

शूर्प^१० । को सन्देहो । जह दसमुहो ईसिमउलि एहिं विंसदि^३ट्टिहिं
ओहीरमाणलोललोअणो णमन्तवदणो वट्टदि तह जाणामि
दारुणो से^८ हिअअवेअणावेओ ण^९ एवं विरमिस्सदि^{१३} त्ति ॥

माअ^{१०} । अहो नु खलु भोः ।

5 वन्द्या विश्वसृजो युगादिगुरवः स्वायम्भुवाः सप्त ये
वैदेहस्य वयं च ते च किमहो सम्बन्धिनो न^{१३} प्रियाः ।
तन्नामास्तु^{१५} दुरासदेन तपसा दीप्तस्य दीप्तश्रियः
पौलस्त्यस्य जगत्पतेरपि कथं जाता हृदि न्यूनता ॥ ८ ॥

अथवा^{१६} ।

10 अर्थित्वे प्रकटीकृतेऽपि न फलप्राप्तिः प्रभोः प्रत्युत
दुःखन्दाशरथिर्विरुद्धचरितो युक्तस्तया कन्यया ।
उत्कर्षे^{२०} च परस्य मानयशसोर्विसंसनं चात्मनः
स्त्रीरत्नं च जगत्पतिर्देशमुखो दुःप्रः कथं मृथ्यते ॥ ९ ॥

^१ शूर्प^१ Cu, K, Md शूर्प^१ cett. (+ Mt, Mg).

^२ जहा Cu, K जह cett.

^३ विंसदिट्टिहिं K विंसदिट्टिहिं I₁, W, Sc, Md विंसदिट्टिहिं Bo विंसदि-
ट्टिहिं I₂ वीसदिट्टिहिं E विदिहिं corr,
to वीसदिट्टिहिं Cu.

^४ उहीर^४ Cu ओहिय^४ E ओहीर^४
cett.

^५ लोअलोअणो E लोलअणो I₂ लो-
ललोअणो cett.

^६ वदणो K वदणो Md वदणो
cett. णमन्तवदणो om. Bo only.

^७ तही Cu तहा K तेह I₂ तह cett.

^८ सि for से I₂ only.

^९ से add. Md only.

^{१०} एवं for एअं Md, Mt, Mg only.

^{११} विरमस्सदि for विरमिस्सदि E only.

^{१२} ति E, W, Sc त्ति cett. कः सन्देहः
यहशमुखोऽपीषन्मुकुलिताभिर्विंशदृष्टिभि-
रपहियमाणलोललोचनो नमद्वदणो वर्तते ।
तज्जानामि दारुणोऽस्य हृदयवेदनावगो न
एवं विरमिष्यति add. *chāyā*, Sc. [न cett.

^{१३} न changed to नः Cu ये for न Mt

^{१४} प्रियः for प्रियाः Cu only.

^{१५} तन्नामास्तु corr. to तन्नामास्त Cu only.

^{१६} अथवा om. K, Bo, Mg अथवा by
rev., Cu अथवा cett.

^{१७} प्रगटी^{१७} for प्रकटी^{१७} E only.

^{१८} फलै for फल^{१८} E only.

^{१९} प्रभो for प्रभोः Cu only.

^{२०} उत्कर्षे Md उत्कर्ष Bo उत्कर्षे cett.
(+ Mt, Mg).

^{२१} स्त्री^{२१} by rev., Cu.

नेपथ्यार्धप्रविष्टः प्रतीहारः² । यः परशुरामस्य युष्माभिर्वाता⁴हरः
प्रहितः⁵ तेनेदं तमालरसविन्यस्ता⁶क्षरं तालीपचमुपनीतम् ॥

⁸ उपनिष्य निष्क्रान्तः¹⁰ ॥

माख्य° । गृहीत्वा वाचयति ॥ “स्वस्ति । महेन्द्रद्वीपात् परशुरामो
5 लङ्कायाममात्यं माल्यवन्तमभ्यर्हयति” ॥

¹³सूर्य° । कहां पहुंच ब्र¹⁴ दुस्सिलिट्टिक्रमं लिहदि ॥¹⁵

माख्य° । ¹⁶“अथैव परममाहेश्वरं लङ्केश्वरमभिनन्द्य ब्रवीति ।
विदितमेतद् वो यदस्माभिर्दण्डकारण्यतीर्थोपासकेभ्यस्तपोधनेभ्यः
प्रतिज्ञातमभयम् । तत्र विराधदनुकबन्धप्रभृतयः केऽप्यभिचरन्तीति
10 श्रुतम् । तत् तान् प्रतिषिध्य²⁰ सवृत्तिमस्मद्धितां च माहेश्वरीं²²
प्रीतिमनुसूयन्तां²³ भवन्तः ।

¹ नेपथ्यार्ध° E, K नेपथ्यार्ध° corr. to
नेपथ्यार्ध° Cu नेपथ्य (om. अर्ध) W नेप-
थ्यार्ध° cett.

² २ added by rev., Cu only.

³ °रामाय for °रामस्य E only.

⁴ °हरः K, Bo °हरः corr. to °हारः
Cu °हारः cett.

⁵ प्रेषितः for प्रहितः Md, Mt, Mg only.

⁶ विन्यस्ता° for विन्यस्ता° W only.

⁷ ताली° for ताली° W only.

⁸ इति add. Bo only.

⁹ उन्विष्य Bo उपेक्ष्य E निक्षिप्य
Mg उन्विष्य Md उपेक्ष्य cett. (+ Mt).

¹⁰ निष्क्रान्तः Cu, K, Bo, Md निष्क्रान्तः
cett. (+ Mt, Mg).

¹¹ °द्वीपात् for °द्वीपात् E only.

¹² लङ्कायाममात्यं for लङ्कायाममात्यं E
only.

¹³ सूर्य° K, Md सूर्य° om. I₂ सूर्य°
cett. (+ Mt, Mg).

¹⁴ पञ्च दुस्सिलिट्टिक्रमं I₁ पञ्चदुस्सि-
लिट्टिक्रमं Bo पञ्चदुस्सिलिट्टिक्रमं corr. to पा-
ञ्चदुस्सिलिट्टिक्रमं Cu पञ्चदुस्सिलि-
वुक्कमं W पञ्चदुस्सिलिविक्कमं I₂ पञ्च-
घट्टसिलिवुक्कमं Sc बुद्धसिलिट्टिक्रमं E
पञ्चवतुफिन्दुसिलिट्टिक्रमं K पञ्चदुस्सिलिट्टि-
क्कमं Md. [chāyā, Sc.

¹⁵ कथं प्रसुगृह्यीव्यक्रमं यथातथा add.

¹⁶ शेषं वाचयति add. Mt, Mg only.

¹⁷ एवं Bo, W °व cett.

¹⁸ °मधिरुतय for °मभिनन्द्य Mt only.

¹⁹ °प्यतिचर° Mt °प्यचर° E °प्यमि-
चर° cett.

²⁰ प्रतिनिविष्य for प्रतिषिध्य E only.

²¹ तद्वृ° for सवृ° Mt only.

²² माहेश्वरी° I₁, E, I₂ माहेश्वरी° Sc,
Md माहेश्वरी° Bo माहेश्वरीं° प्री° Cu,
K माहेश्वरी° corr. to माहेश्वरी° W.

²³ °रुद्धन्तां Cu °रुद्धन्तु Mt °रुद्धन्तां
E °रुद्धन्तां cett.

ब्राह्मणातिक्रमत्यागो भवतामेव भूतये ।

जामदग्न्यश्च वो मित्रमन्यथा दुर्मनायते ॥ १० ॥

इति ॥

सूर्य० । ईसिमसिणावट्टम्भगम्भीरगमञ्चो उवणासो ॥

5 मात्स्य० । अहो किमुच्यते । जामदग्न्यः खल्वसौ ।

अभिजनतपोविद्यावीर्यक्रियातिशयैर्निजै-

रुपचितशर्मः सर्वत्यागान्निरीहताया स्थितः ।

व्यपदिशति नः शैवप्रीत्या कथञ्चिदनास्थया

प्रभुरिव⁹ पुनः कार्ये¹⁰ कार्ये भवत्यतिकर्कशः ॥ ११ ॥

10 इति चिन्तयति ॥

सूर्य० । किं¹² 13 चिन्ती¹⁵अदि ॥

मात्स्य० । वत्से ।

यदि प्रपद्येत धनुःप्रमाथः¹⁶

शिष्याय शम्भोर्न तितिष्ठते सः¹⁷ ।

¹ सूर्य० Cu, K, Md सूर्य० cett. (+ Mt, Mg). [Bo only.]

² ईसिणाविदम्भ० for ईसिमसिणावट्टम्भ०

³ गम्भीरगमञ्चो उवणासो I₁, Cu, K (but has space for ओ) गम्भीरगम उवणासो Bo गम्भीरगमञ्चो उवणासो E गम्भीरगुहञ्चो वणासो Sc गम्भीरगुहञ्चो वणासो W गम्भीरगञ्चो उवणासो I₂ गम्भीरागमञ्चो वणासो Md ईषन्महणावष्टम्भगुहपत्यासः add. chāyā, Sc.

⁴ असौ for अहो Mg only.

⁵ ०त्वसौ for ०त्वसौ W only.

⁶ ०मदः in orig., has also शमः above it by rev., Cu ०मदः K ०शमः cett.

⁷ ०तपः for ०तया E only.

⁸ अप० for व्यप० E only.

⁹ च add. W only.

¹⁰ Om. one कार्ये Md only कार्ये in orig.; but २ above it by rev., Cu,

¹¹ भवत्यर्कशः E भविष्यति कर्कशः Mt भवत्यतिकर्कशः cett., [Mg].

¹² सूर्य० Cu, K, Md सूर्य० cett. (+ Mt,

¹³ किं K, E, Bo किं corr. to किं २ Cu किं किं cett.

¹⁴ दाणि add. Mg only.

¹⁵ चिन्तीअदि I₁, Md चितीअदि Bo चिन्तीयदि Cu चिन्तअदि E चिन्तअदि W, Sc चिन्तीअदि I₂ चिन्ती दि K किं चिन्त्यते add. chāyā, Sc.

¹⁶ ०प्रमाथं Mt ०प्रमाथी Mg ०प्रमाथः cett. [above it, Sc.

¹⁷ शः corr. to सः, and जाम in red ink

आयोधने चेदुभयोर्निघातः

संरम्भयोगादति हि प्रियं³ नः ॥१२॥

⁴ अन्यतरविजयेऽपि⁵ तु क्षत्रियान्तर्करश्चेद् राजपुत्रं विजयते
⁷ नैनमनभिहत्य रोषणो विरमेत् । एवं च सिद्धं नः समीहितं¹²
⁵ रामनिधनम् । ऐक्ष्वाकस्तु¹³ विजयमानो ब्रह्मण्यो न ब्रह्मक्षुषिम-
भिहन्यात् । निःश्रेयसापन्ने¹⁶ अपसृतमपि^{17a} शस्त्रं प्रणिदध्यात् । एवं
च¹⁹ दुष्टतरं स्यात् ॥

^{21c} शू० । को विसेसो²² ॥

माख्य० । यदि जामदग्न्यस्तावदारण्यकव्रतो हन्याद् राघवं हत्वापि
¹⁰ पुनस्तादृश एव²⁴ । सन्धार्यस्तु²⁵ राजपुत्रः पुनस्त्यातुकामः । तं चेत्

- ¹ आयोधनं for आयोधने J₂, Md only.
² विघातः for निघातः E only.
³ प्रयत्नः for प्रियं नः K only.
⁴ राजा add. Cu only.
⁵ ऽपि om. E only.
⁶ अन्तर्करश्चेद् for अन्तर्करश्चेद् Mt only.
⁷ यतो add. W, Sc only.
⁸ अभिहत्य for अभिहत्य Md only.
⁹ रोषण for रोषणो Mt only.
¹⁰ रमेत् for रमेत् Cu only.
¹¹ एव for एवं E only.
¹² समाहिं for समीहिं Md only.
¹³ ऐक्ष्वा० K, Bo, Md ऐक्ष्वा० cett.
(+ Mt, Mg).
¹⁴ कश्चेद् for कस्तु Mt, Mg only.
^{14a} ब्रह्मण्यो W only ब्रह्मण्यो cett.
¹⁵ ब्रह्मक्षुषि० corr. to ब्रह्मर्षि० Cu ब्रह्म-
र्षि० E, Bo ब्रह्मर्षि० Md ब्रह्मक्षुषि०
cett. (+ Mt, Mg).

- ¹⁶ निःसमसा० corr. to निःश्रेयसा० Cu
निःश्रेयसा० cett.
¹⁷ अपन्नं for अपन्ने Mt only.
^{17a} परित्यक्तमित्यर्थः add. K only.
¹⁸ अस्त० Bo अपस्तजन्त० E अपस्त०
cett. विप्रवृत्तं हीनशस्त्रं for अपस्ततमपि
शस्त्रं Mt only.
¹⁹ नो add Mt, Mg only.
²⁰ अनिष्ट० for दुष्ट० Mg only.
²¹ सू० K, Sc, I₂, Md, W शू० cett.
(+ Mt, Mg).
²² को विशेषः add. chāyā, Sc.
²³ दारण्यकव्रतो Cu, K दारण्यतो W
दारण्यरतो E, Sc, I₂ दारण्यव्रतो cett.
²⁴ Add a stop all but Cu, E, I₂ only.
²⁵ सन्धार्यस्तु राजपुत्रः corr. to सन्धार्यस्तु
राजपुत्रः Cu सन्धार्यते राजपुत्रस्तु Mt
सन्धार्यस्तु राजपुत्रः cett.
²⁶ हत्यान० for हत्यातु० K only.

प्रकृष्टतममुत्साहशक्तिसम्पदा धर्मविजयिनं^१ विजयेत सर्वे तं विज-
यिनमनुजानीयुः । तदैव हठाक्रान्तिनित्यनिभूतकुंडा देवा प्रस-
ह्यैनमधिकुर्युः । नित्यानुषक्तो ह्यसुरविजयिनामवमानतः प्रकृ-
तिकोपः ।

5 पौलस्त्यापचयप्रचण्डचरिते यः कार्तवीर्ये मुनिः
सर्वक्षत्रकथासमापनविधेः प्राङ्गण्डलं प्राकरोत् ।
तस्मिन्नप्युपनीतयुक्तदमनः स्यादुज्जितासत्क्रिये
सामर्थ्ये सति धर्मसौम्यचरितो विश्वस्य रामः पतिः ॥ १३ ॥
शूरे । तदो एत्थ दाणिं^{२२} किं चिन्तिदम्^{२३} ॥

¹ प्रकृष्टतममु^{१०} K प्रकृष्टतममु^{१०} corr. to
प्रहृष्टतममु^{१०} Cu प्रहृष्टतममु^{१०} I₁ प्रहृष्टत-
ममु^{१०} cett.

² धर्मविजयिनं om. Mt only.

³ च add. Mg only.

⁴ जयेत् for जयेत W only विजयेत
सर्वे तं विजयिनम् om. E only.

⁵ यिनमनुजानीयुः K, W, Sc यिनं
निर्जरा जानीयुः Mt यिनमनुजानीयुः
corr. to यिन निर्जानीयुः Cu यिनं
निर्जानीयुः cett.

⁶ हठाक्रान्तिनित्यं K, Bo, Mg हठा-
क्रान्तिनित्यं changed to हठात्क्रान्तिनित्यं
Cu हठाक्रान्त्या^{१०} E, Sc हठाक्रान्त्या^{१०} W
हठाक्रामत्यं I₁, I₂ हठात्क्रामत्यं Md.

⁷ क्रुधा for क्रुद्धा Md, Mt, Mg only.

⁸ प्रत्यहीतं for प्रसह्यैनं Bo only.

⁹ विजयिनामवमानतः Cu, K, Sc, Mg
विजयिनामवसानतः W विजयिनामव-
सादमवानतः I₁, I₂ विजयिनामवसा-
दवानतः E, Md विजयो नामवमानतः
Bo विजयिनामदमानतः Mt.

¹⁰ पजयं for पचयं Mt, Mg only.

¹¹ चरितो for चरिते Mt only.

¹² वीर्यो for वीर्ये Mt, Mg only.

¹³ विषये for विधेः Bo only.

¹⁴ मङ्गलं for मण्डलं E, W, Sc only.

¹⁵ प्यविनीतं for प्युपनीतं Mt only.

¹⁶ दुज्जिताऽसत्क्रिये I₁ दुज्जिता-
ऽसत्क्रिये corr. to दुज्जितासत्क्रिये Cu
दुज्जितासत्क्रिये K, Md दुज्जिताः सत्क्रिये
corr. to दुज्जितासत्क्रिये W दुज्जिता
ऽसत्क्रिये Sc, I₂ दुज्जितासद्वयो Mt
दुन्ततासत्क्रिये E दुसितासत्क्रिये Bo.

¹⁷ धर्मं Cu, E, K, Bo धर्म्यं cett.

¹⁸ साम्यं for सौम्यं Bo only. [Mg].

¹⁹ सूं K, W, Md, I₂ शूं cett. (+ Mt,

²⁰ तदा for तदो I₂ only.

²¹ अत्थ for एत्थ E only.

²² दाणिं किं K, Cu किं दाणिं I₁, Bo,
Md किं दाणीं E किं दाणिं W, Sc, I₂.

²³ चिन्तितं W चिन्तितं E चिन्तिदं
cett. ततोऽत्र किमिदानीं चिन्तितम् add.
chāyā, Sc.

माख० । परशुरामोत्तेजनं कर्तव्यमिति ॥

सू० । पक्खन्तरे महादोसो ॥

माख० । तत्रापि शक्तिः प्रतिविधास्यते । किन्तु

तान्येव यदि भूतानि ता एव यदि शक्तयः ।

5 ततः परशुरामस्य न प्रतीमः पराभवम् ॥ १४ ॥

तदुत्तिष्ठ । मिथिलाप्रस्थानाय जामदग्न्यमुत्तेजयितुं महेन्द्रद्वी-
पमेव गच्छावः । द्रष्टव्यश्च तत्र भगवान् भार्गवः ।

गभीरो माहात्म्यात्प्रथमशुचिरत्यन्तसुजनः

प्रसन्नः पुण्यानां प्रचय इव सर्वस्य सुखदः ।

10 प्रभुत्वस्योत्कर्षात्परिणतिविशुद्धेश्च तपसा-

मसौ दृष्टः सत्त्वं प्रबलयति पापं च नुदति ॥ १५ ^{11a} ॥

इति ¹² निष्क्रान्ती ॥

॥ विष्कम्भकः ¹³ ॥

¹ सू० K, Md सू० cett. (+ Mt, Mg).

² पक्खन्तरे W, E परक्खन्तरे Cu, Bo. Lacuna, K कक्खन्तरे cett.

³ दासो Bo दोसो I₂ दोषो Md, Mt, Mg दोसो cett. पचान्तरे महादोषः add. chāyā, Sc.

⁴ ०स्यति for ०स्यते Mt only.

⁵ प्रस्थनाय Cu प्रस्थापनाय Mt प्रस्थानाय cett.

⁶ ०न्द्रं द्वी० W ०न्द्रद्वी० cett.

⁷ प्रष्ट० for द्रष्ट० Md only.

⁸ प्रशमरुचि० for प्रथमशुचि० Mt only.

⁹ विशुद्धेश्च I₁, K, Md, Mt, Mg विशुद्धेश्च

changed to विशुद्धश्च Cu विशुद्धश्च Bo, E, W, Sc, I₂.

¹⁰ प्रचल० K, W, Sc, Md, Mg प्रबल० cett.

¹¹ नुद० Bo, Md, Mt नुद० cett.

^{11a} After this verse add. य एषः उत्थाय त्रितिपालवंशगहनास्त्रिस्तप्तकृत्वा दिशः कृत्वा विश्रुतकार्तिकेयविजयसहाय्य स्वबाहोर्वलात् । सद्दीपामथ काशपाय मुनये दत्त्वाश्चमेधे महीं शस्त्रव्यस्तसमुद्रदत्तविषयं लब्ध्वा तपस्तप्यते ॥ Mt only.

¹² इति om. Cu उत्थाय परिक्रम्य for इति I₁, Bo, E, W, Sc, I₂, Md इति K.

¹³ विष्कम्भः Cu विष्कम्भवाः Md मि-
अविष्कम्भः Mt, Mg विष्कम्भकः cett.

नेपथ्ये ।

भो भो विदेहनगरीगताः ¹कुलचारिणः । कथयन्तु भवन्तः
कन्यान्तःपुरगताय रामभद्राय ।

कैलासोद्धार²सारत्रिभुवनविजयौर्जित्यनिष्णातदोषा³:

5 पौलस्त्यस्यापि हेलोप⁴हतरणमदो दुर्म⁵: कार्तवीर्यः ।

यस्य क्रोधात् कुठारप्रविघटितमहास्कन्धबन्धस्थवीवो-

दोःशाखाद⁶गडमु⁷गडस्त⁸रिव विहि⁹तः कुल्यक¹⁰न्दैः पुरा¹¹भूत् ॥ १६ ॥

14 सोऽयं त्रिःसप्तवारानविकलविहित¹²क्षत्रतन्त्रप्रभारो

वीरः क्रौञ्चस्य भेदात् कृतधरणितलापूर्वहंसावतारः ।

10 जेता हेरम्ब¹³भृङ्गिप्रमुखगणचमूच¹⁴क्रिणस्तार¹⁵कारे-

स्वां पृच्छन् जामदग्न्यः स्वगुरुहरधनुर्भङ्गरोषा¹⁶दुपैति ॥ १७ ॥

ततः प्रविशति सधैर्यसम्भ्रमो रामः सीता सख्यश्च ॥

¹ राजकुल° for कुल Mt, Mg only.

² °द्धारणाय for °द्धारसार° E only.

³ विजयौर्जित्य° I₁, Cu, Mg, W (corr. fr. विजयौर्जित्य) विजयौर्जित्य° Sc विजयौर्जित्य° E, I₂ विजयौर्जित्य Bo विजयौर्जित्य° K विजयौर्जित्य° Md.

⁴ °दोषा: corr. to °दोषः W °दोष्य: Sc °दीभ्य: Bo °दोषः cett.

⁵ हेलोपहत° for हेलोपहत° Mg only.

⁶ दुर्मद: for दुर्मद: E, Mt, Mg only.

⁷ °बन्धस्थवीयो° Cu, K, Mt, Mg, Sc (corr. fr. बन्ध:स्थवीयो) °बन्ध:स्थवीयो° I₁, E, Bo, I₂, W (corr. fr. °बन्धस्थवीयो) °स्थवीयो° (om. बन्ध) Md.

⁸ °खण्ड° for °दण्ड° E only. [cett.

⁹ °षण्ड° K, Mg °षण्डै° Mt °मुण्ड°

¹⁰ °स्तनु° Bo, Sc, I₂ °स्तनु° corr. to °स्तह° W °स्तह° cett.

¹¹ विहत: for विहित: K, E only.

¹² °कन्द: Bo °कण्डै: Mt °कन्दै: cett.

¹³ पुरा° for परा° Cu, Bo only.

¹⁴ अपि च add. E only.

¹⁵ °विहत° Sc °विहत° corr. to विहित° W °विहित: Mt, Mg °विहित° cett.

¹⁶ °तन्तु° for °तन्त्र° Mt only.

¹⁷ °प्रभारो E, Sc, I₂ °प्रभारो changed to °प्रहारो Cu °प्रमादो Md, Mg °प्रमाथो Mt °प्रभारो I₁, K, Bo, W.

¹⁸ °भृङ्गी° for °भृङ्गि° E only.

¹⁹ °गणयुतस्यापि यस्ता° for °गणचमूच-क्रिणस्ता° K only.

²⁰ °स्ताडका° corr. to °स्तारका° Cu.

²¹ स for स्व° K only.

²² °शेषा° K °शेषा° corr. to °रोषा° Cu °रोषा° cett.

²³ ससम्भ्रमो for सधैर्यसम्भ्रमो K only.

रामः । दिष्ट्या¹

माहाभाग्यमहानिधिर्भगवतो देवस्य दग्धुः पुरा-

मान्नायेन विशुद्धसर्वचरितः शिष्यो भृगूणां पतिः ।

द्रष्टव्यः स च मां दिदृक्षुरपि च त्यक्त्वा ह्रियं सुग्धया

5 सन्नासादयमाभिजात्यनिभृतः स्नेहो मयि द्योत्यते ॥ १८ ॥

सीता । हला⁹ सही¹⁰ओ कहां दाणिं एदं¹¹म् ॥

सख्यः । कुमार अलं दाव¹² तुवराए ॥¹³

रामः । नोत्साहः¹⁴ परिधीरणावैरस्यमर्हति ॥

¹ दिष्ट्या om. Mg only.

² माहा° Cu, K, Bo, W माहा° om.
E, Md महा° cett. (+ Mt, Mg).

³ भर्गस्य for देवस्य K only.

⁴ शरासनस्य दयितः for विशुद्धसर्वच-
रितः Mt only.

⁵ Above °रपि has °रिति in red ink,
Sc.

⁶ त्यक्त्वा for त्यक्त्वा Cu, Sc, I₂ only.

⁷ ह्रियं Bo धियं E, Sc, I₂, Md, Mg
ग्रियं Mt ह्रियं cett.

⁸ सन्नासादिदयामभिजात्यनिभृतस्नेहो Bo,
I₁ (has also दयमाद्भिः along margin)
सन्नासान्निज्याभिजात्यनिभृतः स्नेहे (corr.
fr. सन्नासादिनुयमिलात्यनिभृतः स्नेहो) Cu.
As Cu; but °निभृत° for °निभृतः Md
सन्नासादिनुमिजात्यनिभृतः स्नेहो K सन्ना-
सादयमाभिजात्यविभृतस्नेहो E सन्नासाद-
यमाभिजात्यनिभृतस्नेहो Mt सन्नासान्निज-
याभिजात्यनिभृतस्नेहो W (has also दयमा
by rev, above निजया and जनित above

निभृत), Sc (has also दिदमा in red ink
above निजया), I₂.

⁹ Has ह हला Cu Have हला Bo,
E, W, Sc, I₂, Md हलाओ K हला
om. I₁.

¹⁰ सहिआ E सहिओ Md, Mt, Mg
सहीओ cett.

¹¹ एदं for एदं Md, Mt, Mg हला सख्यः
कथमिदानीमिदं add. chāyā, Sc.

¹² च add. E only.

¹³ Has no chāyā, Sc.

¹⁴ नोत्साहः परिधीरणावैरस्यमर्हति I₁,
K नोत्साहः परिधारणावैरस्यमर्हति Md
नोत्साहः परावधीरणावैरस्यमर्हति Mt
नोत्सकः परावधीरणावैराग्यमर्हन्ति Mg
नोत्साहं (corr. fr. नोत्साहः) परिधीरणा-
वैरस्यमर्हति Cu नोत्साहः परिधारणावैरस्य-
मर्हति E नोत्साहः परिधीरणावैरस्य-
मर्हति Bo नोत्साहः परिधीरणावैरस्य-
मर्हति I₂ नोत्साहः परिधारणां वैरस्य-
मर्हति W, Sc.

सख्यः । वारं वारं णिक्खत्तीकदसमत्थजीअलोओ णिब्बडिद-
विसमववसाअसाहसो अअं परसुरामो सुणीअदि ॥

रामः । किमेकदेशेन⁷ महाज्ञाननि^{8a}धेर्माहात्म्यमुपसंह्रियते । य एषः

उत्खातक्षितिपालवंशगहनास्त्रिःसप्तकृत्वो दिशः

5 कृत्वा विश्रुतकार्तिकेयविजयश्चाध्यस्य बाहोर्वलात् ।

सञ्जीवामथ कश्यपाय गुरवे दत्त्वाश्वमेधे मही-

मस्त्रव्यस्तसमुद्रमु¹²क्तविषयावस्थस्तपस्तप्यते ॥ १९ ॥

नेपथ्ये ।

सत्त्वभ्रंशविषादिभिः कथमपि चस्ते¹³क्ष्णं वेचिभि-

10 दृष्ट्वा¹⁵ दृष्टिविधातजिज्ञितमुखैरव्याहतप्रक्रमः ।

रामान्वेषणतत्परः परिजनैरुन्मुक्तहाहारवं

कन्यान्तःपुरमेव हा प्रविशति क्रुद्धो मुनिर्भार्गवः ॥ २० ॥

¹ °किद° for °कद° E, W, Sc only.

² °जीअलाओ E °जीअलोओ W

°जाअलोओ Md, Mt, Mg °जीअलोओ cett.

³ णिवट्टिद° E णिघट्टिद I₂, Md, Mt, Mg णिब्बडिद° Sc णिवत्तिअ W णिब्बडिद° cett.

⁴ अअं E, K अ cett.

⁵ परशु° Cu, E, Bo परसु° cett.

⁶ सुणीयदि for सुणीअदि E only वारं वारं निःचचीकृतसमस्तजीवलोको निर्वर्ति-
तविषमव्यवसायसाहसश्च परशुरामः श्रूयते
add. *chāyā*, Sc.

⁷ °देशे corr. to °देशेन by rev., W.

⁸ मही° for महा° Bo only.

^{8a} °विधे° for °निधे° E only.

⁹ °मुपसंह्रियते E °मपह्रियते Mt °मु-
पसंह्रियते cett.

¹⁰ यएषः . . . °स्तप्यते om. Mt, Mg only.

Has it by rev., Cu.

¹¹ °स्त्रिसप्त° for °स्त्रिःसप्त° Bo only.

¹² °मुक्ति° for °मुक्त° I₂ only.

¹³ तचेक्षणं for चस्तेक्षणं Mt only.

¹⁴ पेचिभि° E वेचुभि° Mt वेचिभि°
cett.

¹⁵ °दृष्टो दृष्टि° Bo, W, Sc °दृष्टादृष्ट°
Mt °दृष्ट्वा दृष्टि° cett.

¹⁶ °विधात° Cu °विधान° E °वि-
घात° cett.

¹⁷ °मुखी° Bo °मुखि° I₂ °मुखे°
cett.

¹⁸ °क्रमं W °क्रम I₂ °क्रमः cett.

¹⁹ रामा° . . . मुनिर्भार्गवः om. I₁
only.

²⁰ पुरजने° for परिजने° Md, Mg only.

²¹ °रवः for °रवं Md, Mg only.

रामः । नन्वेत¹ एव शिष्टाचारपद्धतेः प्रणेतारः । तत् कथमयं
विद्वान् प्रमाद्यति । भवतूपसर्पामि ॥ स³धैर्यविकटं परिक्रामति ॥

सखः । अ⁴मो समन्तदो हा⁵ देव चन्द्रमुह रामचन्द्र हा जामा-
दुश्च त्ति⁸ परिदेव⁹णामुहलकादरु¹¹गसमत्थपरि¹²णपलविदं
5 अन्ते¹³उरं वट्टइ¹⁴ । ता भट्टि¹⁵दारिए स¹⁶अं एव विस्स¹⁷वेहि भट्टिदा-
र¹⁸अम् ॥

सीता । तेण तुवर¹⁹न्तीओ सम्भावेह²⁰ वेअ²¹पसरिअं अज्ज²²उत्तम् ॥
इति परिक्रामति ॥

¹ नन्वेत for नन्वेत E only.

² अद्यपि for अद्यति Md only.

³ सधैर्यं वि° for सधैर्यं वि° K only.

⁴ अमो for अमो Bo only.

⁵ Add another हा I₁, Bo, W, Sc, I₂,
Md One हा in orig., but २ also by rev.,
Cu Only one हा K, E.

⁶ चन्द्र for चन्द्र I₂ only.

⁷ जामाउअ I₁, Bo, I₂ जामाउ W, Sc
जामादुअ cett.

⁸ ति for त्ति Sc, Md, Mt, Mg only.

⁹ परिदेवणा° Bo परिदेवन° E परि-
देवणा° cett.

¹⁰ मुहल° Cu, K मुज्जरं° E मुहर°
cett.

¹¹ द्विग° K, Cu, E, Sc, I₁, I₂ (also add.
द्वि along margin), अधिग° corr. to विग°
W विग° Md चग° Bo.

¹² आण° for अण° W only.

¹³ पुंरं (but पु is by rev.) for उंरं W
only.

¹⁴ वट्टइ I₁, K, W, Cu (corr. fr. वट्टइ)
वट्टइ Bo भट्टइ E वट्टइ I₂ वहट्टि
Md.

¹⁵ भट्टिदारिथे K भट्टिदारिथे Bo
भट्टिदारिए E भट्टिदारिए cett.

¹⁶ सं for सअं Cu. Lacuna for सअं एव
K सअं cett.

¹⁷ विस्सवेहि I₁ विस्सवेहि Cu, Md
विस्सवेहि E विसावेहि K, Sc, I₂ विण-
वेहि Bo, W (corr. fr. विसावेहि).

¹⁸ भट्ट° corr. to भट्टि° I₁ Lacuna for
भट्टि° K अहो समन्तदो हाहा देव चन्द्र-
मुख रामचन्द्र हा जामातरिति परिदेव-
नामुखरकातरोद्विषसमस्तपरिजनप्रलपित-
मन्तःपुरं वर्तते । तत् भट्टिदारिके सममेव
विश्रामय भट्टारकम् add. chāyā, Sc.

¹⁹ तुवरन्ती Cu तुवरत्तिआ E तुवर-
न्तीओ cett.

²⁰ Has also गअ above वेअ by rev.,
I₁.

²¹ परिअं Bo परिसरअन्तं by rev., W.
पसरिअं cett.

²² अज्जत्तं Bo अज्जत्तं Cu अज्जत्तं
cett. तेन त्वरावत्थः सम्भावयामो वेगप्र-
सृतमार्थपुचम् add. chāyā, Sc.

²³ मन्ति for मति K, Md, Mt, Mg
only.

सख्यः । कुमार अवेक्ष दाव तुवराविसङ्गलमाणं विहंलिदुब्भ-
न्तगमणं भट्टिदारिअम् ॥

रामः । सप्रेमानुक्रमम् प्रतिनिवृत्त्य । ननु कातरेयमचभवतीभिरेव पर्य-
वस्थापनीया ॥

5 सख्यः । सहि सहि सुरासुरमन्थणसमर्थं ते लोक्कमङ्गलं तुङ्गजअ-
लच्छीलच्छणमिमं सविब्भमविसट्टणेत्तकन्दो¹⁶ट्टोहाभरन्तमुहपु-
ण्डरीअविप्फारिदसिणेहसम्भमा सब्बदा अम्ह पुरदो वण्णसि । ता²⁰
किं²¹ ति²² विजआभिमुहे कुमारे उब्भन्तासि ॥

¹ कुमार K, Cu, E, I₂ कुमार² cett.

² माण om. E only.

³ °विहलिदुब्भन्त° in orig. and also °विघट्टितोभात along margin, I₁ °विह-
लिदुब्भन्त° Cu, K, Bo °विहलिदुब्भन्त° W,
Sc °विहलिदुब्भन्त° Md °विहलिदुब्भन्त°
I₂ °विअलिअदुब्बुः ॥ त E.

⁴ °गमणं Cu, K, Bo °गमनं cett.

⁵ भट्टिदारिअं K भट्टिदारिआं I₂ भट्टि-
दारिअं cett. अवेक्ष तावत्तराविसंख-
लमानविघटितोद्भुतगमनां भट्टिदारिकाम्
add. *chāyā*, Sc.

⁶ सप्रेमानुक्रमी Sc, I₂ सहर्षं Mt. सप्रे-
मानुक्रमं cett.

⁷ प्रतिनिवृत्त्य I₁ only.

⁸ मामनु W, Sc, I₂ मनु Bo ननु cett.

⁹ पर्यपस्थाप° I₁ पर्यपस्थाप° K पर्य-
वस्थाप° cett.

¹⁰ सहि for सहि सहि E only.

¹¹ °मथण° E °मन्थण° K °महण°
cett.

¹² °समद्यं E °सत्थं W °समत्थं cett.

¹³ ते लोक्क° I₁, I₂ ते लोक्क° K, E, Sc
ते लोक्क° W ते लोक्क° Cu ते लोक्क° Md
तः श्रेक्क° Bo.

¹⁴ °लच्छण° W °लच्छण° Sc, I₂ °लच्छण°
Md °लच्छण° cett.

¹⁵ सविब्भमविसट्टणेत्त° I₁ सविब्भमवि-
सट्टणेत्त° corr. to सविब्भमं विसट्टणेत्त°
Cu सविब्भमविसट्टणेत्त K, Bo, Sc, I₂
सविब्भमविसट्टणेत्त W सविब्भमविसट्टणेत्त
E सविब्भमविसट्टणेत्त Md.

¹⁶ कन्दोट्ट overlined and has नीलोत्पल
along margin, I₁.

¹⁷ °रीअं for °रीअ° Bo, W, Sc only.

¹⁸ °विप्फारिद K °विप्फारिअ° E °वि-
थारिद° W °वित्थारिद° cett.

¹⁹ वण्णसि for वण्णसि I₁, Bo, W, I₂ only.

²⁰ ता om. Bo only.

²¹ किं I₁, Bo, Cu, I₂, K, Md किं E, W, Sc.

²² त्ति I₁, Bo, Cu, I₂, K, Md, E ति W, Sc.

²³ °हिमुहे for °भिमुहे E only.

²⁴ उब्भन्तासि E उब्भन्तासि I₁ उब्भन्तासि
Md, Mt, Mg उब्भन्तासि Cu, Sc, I₂ सहि
सुरासुरमथनसमर्थं त्रेलोक्कमङ्गलं तुङ्गजय-
लच्छीलच्छणमिमं सविब्भमविलसन्नेचनीलो-
त्पलशोभाभरन्मुखपण्डरीकं विस्तारितले-
हसम्भमा सर्वदाऽऽस्युरतो वर्णयसि । तत्
किमिति विजयाभिमुखे कुमारे उब्भन्तासि
add. *chāyā*, Sc.

सीता । स¹ख²त्तिअसन्ता³वकारी पर⁴सुरामो त्ति ॥ ^{4a}

रामः । प्रि⁵ये स्वस्था सती निवर्तस्व ।

आत⁶ङ्कश्चमसाह⁷सच्यतिकरोत्कम्पः क्ष⁸णं सद्यता-

मङ्गैर्मुग्धमधूकपुष्परुचिभिर्लावण्यसारैरयम् ।

5 उन्नद्धस्तनपद्म⁹कुड्मलगुरुश्वासावभुम¹⁰स्य ते

मध्यस्य चि¹¹वलीतरङ्गकजु¹¹षो भङ्गः प्रिये मा च¹² भूत् ॥ २१ ॥

नेपथ्ये । भो¹³ भोः परिस्कन्नाः क रामो दाशरथिः ॥

स्त्रियः । हड्डी¹⁴ । सो¹⁵ एव एसो वाहरदि ॥ ¹⁶

रामः । तस्यायमन¹⁷रालसाहसप्रचण्डक¹⁸र्मणः प्रतिभि¹⁹न्नपुष्कराव-

10 तैकस्तनितमांसलो वाङ्निर्घोषः कर्णविवरमाप्याय²⁰ति ॥

इति परिक्रामति ॥

¹ सद्यः W, Sc सद्य I₂ सद्यं E सद्य Bo सद्य^o cett.

² खत्तिअ^o Cu, K, E, W, Md, Mt, Mg कखत्तिअ^o cett.

³ सन्तावकारी K सन्तापआरी W, Sc सन्दावकारी E, Md सन्तापकारी I₁, Bo, Cu, I₂

⁴ परशु^o E, Sc परसु^o cett.

^{4a} सद्यः क्षत्रियसन्तापकारी परसुराम इति add. chāyā, Sc.

⁵ प्रियसि for प्रिये Mt only.

⁶ अन्तक^o for आतङ्क^o W only.

⁷ साध्वस^o for साहस^o Mt only.

⁸ कथं for क्षणं Mt only.

⁹ कुपद्म^o corr. to कुम्भ^o Cu पद्म^o K युग्मं^o Mt कुम्भ^o cett.

¹⁰ भुग्नस्य E भुमस्य I₁, I₂ लमस्य Md, Mg भुमस्य cett. (+ Mt).

¹¹ जुषोः Bo जुषो F जुषो cett.

¹² स्त्रि E स K च cett.

¹³ Has (=) mark above each letter of भो भो परिस्कन्नाः and adds along margin श्रीभावलोकागताः E Adds 'Eunuchs' along margin, W.

¹⁴ हड्डी K हड्डी corr. to हड्डी² by rev., Cu हड्डी om. E, Md, Mg हड्डी² cett.

¹⁵ एसो एव एसो I₁, K, Md सो एव एसो changed to एसो सो एव Cu स एव एसो E एणं एत्य एसो Bo, W, Sc एण एव एसो I₂.

¹⁶ हाधिक² एनमवेष व्याहरति add. chāyā, Sc.

¹⁷ मनराल^o changed to मराल^o Cu मनराल^o changed to मतिकराल^o W मनर्गल^o E मनराल^o cett.

¹⁸ वर्मणः for कर्मणः E only.

¹⁹ प्रतिपन्न^o for प्रतिभिन्न^o E only.

²⁰ माप्यायति I₁, Bo, Cu, E माप्या-ययत W, Sc, I₂, K, Md मास्फालयति Mt.

सीता । का गदी । धनुषि धारयन्ती । अज्जउत्त ण दाव दुम्हेहिं
गन्तव्वं जाव तादो णागच्छदि ॥²

सख्यः । उच्चत्तिदं दाणिं पिअसहीए रसन्तरेण लज्जालुइत्तणम् ॥

रामः । स्वगतं । जितं स्नेहेन । प्रकाशम् । तर्हि मुक्ता धनुर्गच्छामि ॥

5

¹¹ नेपथ्ये ¹² “भो भोः परिक्षिप्त्वा” इत्यादि पुनः पठति ॥

सीता । तदो वलादेव धारइस्सम् ॥

रामः । हन्त ¹⁵ ।

उत्सिक्तस्य तपःपराक्रमनिधेरभ्यागमादेकतः

सत्सङ्गप्रियता च ¹⁶ वीररभसोन्मादश्च मां कर्षतः ।

10

वैदेहीपरिरम्भ एष च मुहुश्चैतन्यमामीलय-

ज्ञानन्दी हरिचन्दनेन्दुशिशिरः ¹⁹ स्निग्धो रुण्डन्यतः ॥ २२ ॥

¹ जाव तादो Cu, K, Md जाव तादो
I₁, Bo जाव दादो E जाव तव तादो
W जाव तव तादो Sc, I₂.

² का गतिः । आर्यपुत्र न तावद्युष्माभिर्ग-
न्तव्यं यावत्तव तातो नागच्छति add. *chāyā*,
Sc.

³ उच्चत्तिदं I₁, Md उच्चलित्तिदं corr. to
उच्चलिदं Cu उच्चलिदं E उच्चलिदं Bo
उच्चाडिदं W उच्चाडिदं Sc उच्चत्तिदं
I₂ Lacuna, K.

⁴ दाणीं W दाणी E दाणिं cett.

⁵ पिअ for पिअ Md only.

⁶ सहीए Sc सहीए cett. Folio 11
beginning with हीए and ending with
परिक्षिप्त्वा: क रा (p. 54, l. 11) missing, I₂.

⁷ लुत्तणं for लुइत्तणं E only उद्-
घाटितमिदानीं प्रियसखा रसान्तरेण
लज्जालुत्वम् add. *chāyā*, Sc.

⁸ स्वगतं by rev. along margin; Cu.

⁹ जितं K, E, Md, Mt, Mg जितं जितं
cett.

¹⁰ प्रकाशं by rev. along margin, Cu.

¹¹ पुनः add. Mt only.

¹² तादो ण गच्छ सा add. Mg only.

¹³ स्यन्दा for स्तन्ना Mt, Mg only.

¹⁴ वलादो for वलादेव Md, Mt, Mg only
ततो वलादेव धारयिष्यामि add. *chāyā*, Sc.

¹⁵ हन्त E, K हन्त२ cett.

¹⁶ च om. E only.

¹⁷ रसोमादश्च corr. to रभसोमादश्च
Cu रभसोमादश्च in orig.; and also
तफाल by rev. below it, W रभसोत्फा-
लश्च K, Md रभसोमादश्च cett. (+ Mt,
Mg).

¹⁸ वैदेहि for वैदेही Bo only.

¹⁹ शिशिरः Cu, K शिशिर० cett.

²⁰ स्निग्धो in orig.; and also सशो by
rev. above it, W.

सख्यः । ए¹सो दि²प्यन्तदिणश्चरालो³अपेच्छि³ज्जन्तदेह⁴प्यहापरि-
 क⁵खेवभासुरं जल⁶न्तं सुणि⁷सिदं पर⁸सुं धारश्चन्तो विसह⁹लु⁹ब्वेस्सहुद-
 वहसिहासहस्सस¹⁰न्देहिद¹⁰जडाभरो¹¹ सुदूर¹²विकखेवाविच्च¹³विअडो¹⁴रुद-
 रडणि¹⁵भराभिघा¹⁶दविहला¹⁷विदवसुन्धरो पराग¹⁸दो एव¹⁹ सो सञ्चल-
 5 सत्तिअमहारकखसो ॥ ^{19a}

रामः ।

अयं स भृगुनन्दनस्त्रिभुवनैकवीरो मुनि-

र्य एष निच²⁰यो महानिव दुरासदस्तेजसाम् ।

¹ एस I₁, Md एसो Cu, K, W, Sc एष Bo सए E.

² दीप्यन्त° W only.

³ पेक्षिज्जत° for पेक्षिज्जन्त° Bo, Sc, Md only.

⁴ देहप्यहा° K देहपहा° Bo, W, Sc देप्यहा° Cu देहिप्यहा° E प्यहा° I₁, Md.

⁵ Orig. परिक्खेव°; but ि omitted by ^{२१} haste, Cu परिसवेवव° I₁ परिकखेव° cett.

⁶ जलन्त° W जलन्तं corr. to जलन्त° Cu जलन्तं cett.

⁷ सदिं E णिदं corr. to णिदं I₁ सिदं cett.

⁸ परिसुं W परसुं Sc परसुं cett.

⁹ लुब्वेस्स° Cu, E, K लुदुब्वेस्स° I₁ लुस्सेस्स° Bo लुदुब्वेस्स° W लुहुब्वेस्स° Sc लुब्वेस्स° Md.

¹⁰ संहिद° I₁, Md, Mt, Mg सांहिद° Cu सन्देहित° W सन्देहिद° cett.

¹¹ जडामरो I₁ जरामरो Cu ज-- भारो K जडामरो cett.

¹² कठोरकोवगिगपिङ्गललिलाडवट्टघ- डिदमिउडिभङ्ग - - निषत्तम - - - क्खीसण- सरासणो add. K only.

¹³ सुप्यंरविखा° for सुदूरविकखेवा° Cu only.

¹⁴ विअडोउ° Sc विअहोह° Cu विअडोह° cett.

¹⁵ णीभरा° E णिभरा° W णि- वुरा° K णिभरा° Bo णिभरा° cett.

¹⁶ घात° I₁, Bo, Cu, Md, Mt, Mg Lacuna, K घाद° cett.

¹⁷ विक्खाविद° E मिघातावहलानिह° for मिघादविहलाविद° Bo विहलाविद° cett.

¹⁸ वरादोग for परागदो Cu only.

¹⁹ जेव W, Sc, Md एव K, Cu, E, I₁, Bo.

^{19a} एष दिनकरलोक्प्रसिद्धदेहप्रभाभासुरं ज्वलन्तं सुनिशितं परसुं धारयन् विहङ्ग- लोद्वेस्सहुतवहशिखासहस्ससन्देहितजहाभारः सुदूरविचेपाविच्चविकटोरुदण्डनिर्भराभि- धातविकम्पितवसुन्धरो परागत एव सक- लचञ्चियमहाराचसः add. chāyā, Sc.

²⁰ निवहो for निचयो Mt only.

प्रतापतपसोरिव व्यतिकरः स्फुरन्मूर्तिमान्

प्रचण्ड इव पिण्डतामुपगंतश्च वीरो रसः ॥ २३ ॥

सविस्मयम् ।

पुण्योऽपि भीमकर्मा निधिर्वतानां चकास्त्यमितशक्तिः ।

5

मूर्तिमभिरामघोरां बिभ्रद्दिवाथर्वणो निगमः ॥ २४ ॥

अयं हि

कल्याणायप्रणयि दधतः कालरुद्रानलत्वं

संरब्धस्य त्रिपुरजयिनो देवदेवस्य तिग्मः ।

ब्रह्मच्छन्ना निखिलभुवनस्तोमनिर्मन्थयोग्यो

10

राशीभूतः पृथगिव समुत्थाय सामर्थ्यसारः ॥ २५ ॥

विहस्य⁹ । अहो स्वाच्छन्द्यवैचित्र्यमचभवत्¹¹ ।

ज्योतिर्ज्वालाप्रचयजटिलः सन्निधत्ते कुठार-

स्तूणीरोऽसे वपुषि च जटाचापचीराजिनानि ।

पाणौ बाणः स्फुरति वलयीभूतलोलाक्षसूत्रे

15

वेषः शोभां व्यतिकरवतीमुपशान्तस्तनोति ॥ २६ ॥

प्रिये गुरुरयं तदपसृत्य कृतावगुण्ठना भव ॥

¹ पिण्डिता° for पिण्डता° E only.

² °गमश्च corr. to °गतश्च W.

³ सविस्मयं om. Mt, Mg only.

⁴ धीर° corr. to वीर by rev., W

भीम° cett.

⁵ विभ्रमदिवा° W विभ्रमदेवा° Sc

विभ्रदिवा° cett.

⁶ कन्या° for कल्या° Sc only.

⁷ शिष्यः for तिग्मः Mt only.

⁸ निर्बन्ध° for निर्मन्थ° Mt only.

⁹ विहस्य Cu, Mt, Mg, Bo only.

¹⁰ °कृन्द° Cu, E Lacuna, K °कृन्द°

cett.

¹¹ °मार्यस्य for °मचभवतः Mt only.

¹² भाति कण्ठे for सन्निधत्ते Mt only.

¹³ जरा° for जटा° E only.

¹⁴ °जनानि for °जिनानि Cu, Bo only.

¹⁵ °सूत्र for °सूत्रे W only.

¹⁶ °शान्त्यो° for °शान्त° Mt, W only.

¹⁷ °कुण्डन corr. to °कुण्डना Cu °कुण्डना Md °गुण्डना cett.

सीता । हृद्दी हृद्दी परागंदो एव^१ । अज्जलिं बद्धा । अज्जउत्त परि-
त्ताअमु मम् । पिअसाहसिअ पसीद ॥^{३०}

रामः । अयि^४ प्रिये ।

मुनिरयमथ वीरस्तादृशस्तत्प्रियं मे

5 विरम^५तु परिकम्पः कांतरे स्त्रियासि ।

जग^७ति विततकीर्तेर्दर्पकण्डूलदोषा^८:

परिसर^९णसमर्थो राघव^{१०}: स्त्रियोऽहम् ॥ २७ ॥

ततः प्रविशति क्रुद्धः परशुरामः^{११} ।

परशुरामः^{१२} । अहो दुरात्मनः स्त्रियवटोरनात्मज्ञता ।

10 न चस्तं यदि नाम भूतकरुणासन्तानशान्तात्मन-

स्तेन व्यारुजता धनुर्भगवतो देवाद् भवानीपतेः ।

तत्पुत्रस्तु मदान्धतारकवधाद्विश्वस्य दत्तोत्सवः

स्कन्दः^{१६} स्कन्द इव प्रियोऽहमथवा शिष्यः कथं विस्मृतः^{१७} ॥ २८ ॥

१८ एष मे प्रशमस्य कर्कशः^{२०} परिणामः ।

^१ हृद्दी orig., and २ by rev., Cu हृद्धि
E हृद्दी२ cett.

^२ परागदो K, E, Bo परागतो cett.

^३ जेव for एव E only.

^{३०} हा धिक्२ । परागत एव आर्यपुत्र
परिचायस्व मां प्रियसाहसिक प्रसीद add.
chāyā, Sc.

^४ अपि I₁, Bo अयि cett.

^५ वितरतु for विरमतु E only.

^६ चत्रिये for कांतरे Mt only.

^७ तपसि for जगति Mt, Mg only.

^८ ंदोभिः for ंदोषाः Bo only.

^९ ंचरण for ंसरण Mt, Mg only.

^{१०} राघव for राघवः E only.

^{११} and ^{१२} परशुरामः २ E, Md, Mt, Mg
Orig. परशुरामः; and २ by rev., Cu पर-
शुरामः cett.

^{१३} ंकरुणाः for ंकरुणा Bo only.

^{१४} ंसान्ता° for ंशान्ता° Cu only.

^{१५} ंदीश्वरस्व for ंद्विश्वस्व Bo only.

^{१६} स्कन्द I₁, Cu स्कन्द corr. to स्कन्दः

W स्कन्दः cett.

^{१७} विस्मृतः K नश्यतु Mt Orig. text न
श्रुतः, and also विस्मृ above it by rev., I₁
न श्रुतः cett.

^{१८} एवं च add. Mg only.

^{१९} प्रशम° for प्रशमस्व E only.

^{२०} कर्कश° for कर्कशः I₁ only.

यत् क्षत्रियेष्वपि पुनः स्थितमाधिपत्यं

तैरेव सम्प्रति धृतानि पुनर्धनूषि ।

उन्माद्यंतां भुजबलेन मयापि कष्ट-

मुच्छृङ्खलानि चरितानि पुनः श्रुतानि ॥२९॥

5 रामः ।

अकलिततपस्तेजोवीर्यप्रथिन्नि यशोनिधा-

ववितथमदाध्माते रोषान्मुनावभिधावति ।

अभिनवधनुर्विद्यादर्पक्षमाय च कर्मणे

स्फुरति रभसात् पाणिः पादोपसङ्ग्रहणाय च ॥३०॥

10 किन्त्वविषयस्तावदाचारस्य ॥

जाम⁸ । भो भोः परिस्कन्नाः क्व रामो दाशरथिः ॥

रामः । अयमहं भोः । इत इतो भवान्¹¹ ॥

जाम⁹ । साधु राजपुत्र साधु । सत्यमैश्वराकः खल्वसि ।

अन्विष्यतः प्रमथनाय ममापि दर्पा-

15 दात्मानमर्पयसि जातिविशुद्धसत्त्वः ।

गन्धद्विपेन्द्रकलभः करिकुम्भकूट-

कुट्टाकपाणिकुलिशस्य यथा मृगारेः ॥३१॥

स्त्रियः । सन्तं पावं पण्डिहदममङ्गलम् ॥¹⁶

¹ पुनर्धनूषि चरितानि om. Bo.

² उन्माद्यता W, Sc उन्माद्यतां Mt
उन्माद्यतां cett.

³ भदेन Cu, K भवेन cett.

⁴ तेषां for कष्टं Mt.

⁵ सुतानि corr. to श्रुतानि Cu.

⁶ नितरां for रभसात् Mt only.

⁷ किन्तु विषयस्तां Bo only.

⁸ जाम भवान् om. W स्कन्नाः
. . . . महं भोः om. Bo.

⁹ ०सन्दाः for ०स्कन्नाः Mt, Mg only.

^{9a} Folio 12 begins with मो दाशरथिः I₂.

¹⁰ ०मयं for ०महं Cu only.

¹¹ महान् for भवान् E only.

¹² यस्मां for दर्पां Mt only.

¹³ ०दीपे for ०द्विपे Sc, I₂ only.

¹⁴ सतं Sc सान्तं Md सन्तं cett.

¹⁵ वडिं for पण्डिं I₂ only.

¹⁶ शान्तं पापं प्रतिहतममङ्गलम् add.

chāyā, Sc.

जाम° । निर्वर्ण्य । स्वगतम् ।¹ रमणीयं: क्षत्रियकुमार आसीत् ।
 चञ्चत्पञ्चशिखण्डमण्डनमसौ मुग्धप्रगल्भं शिशु-
 र्गम्भीरं⁴ च मनोहरं च सहजश्रीलक्ष्म रूपं दधत् ।
 द्राग्दृष्टोऽपि हरत्ययं मम मनः सौन्दर्यसारश्रिया
 5 हन्तव्यस्तु तथापि नाम⁶ धिगहो वीरव्रतकूरताम् ॥३२॥

प्रकाशम् ।⁸

प्रागप्राप्तनिशुम्भशाम्भवधनुर्द्धेधाक्रियाविर्भवत्-
 क्रोधप्रेरितभीमभार्गवभुजस्तम्भापविद्धः क्षणात् ।
 सज्वालः¹⁵ परशुर्भवत्विशिथिलस्वत्कण्ठपीठातिथि-
 10 र्येनानेन जगत्सु खण्डपरशुर्देवो हरः ख्याप्यते ॥३३॥
 स्त्रियः । हङ्गी¹⁷ हङ्गी । पञ्जलिदो खु¹⁹ एसो²⁰ ॥
 रामः । सधैर्यवज्जमानकौतुकं²² निर्वर्ण्य । अयं सः यः किल पुरा सपरि-

¹ आः add. E only.

² रमणीय corr. to रमणीयः I₁ रम-
 णीय Md रमणीयः cett. (+ Mt, Mg).

³ मण्डन° Cu, K, Md, Mt, Mg मण्डल,
 and ण above ल by rev., W मण्डल° cett.

⁴ रं for रं W only.

⁵ सारः for सार° Cu only.

⁶ नाम om. Md only.

⁷ व्रते for व्रते° E only.

⁸ विहस्य add. Mt only.

⁹ प्राप्तः for प्राप्त° I₂ only.

¹⁰ क्रियां, and also विधा above it, K
 क्रिया°, and also विद्धा above it by rev.,
 W विधा° Md, Mg क्रिया° cett.

¹¹ क्रोधा corr. to क्रोधः W.

¹² भद्र° for भीम° Mg only.

¹³ Orig. पद्विविद्धः; but द्वि meant to be

omitted, I₁ °ववद्ध Mt °परिविद्धः Bo
 Torn, Cu °पविद्धः cett.

¹⁴ क्षणं I₁, Bo, Md, Mg क्षणा I₂ क्षणा
 corr. to क्षणं Cu क्षणात् cett.

¹⁵ सद्वालः Sc, I₂ only.

¹⁶ भवत्° for भवत्° E, Mt, Mg
 only.

¹⁷ हङ्गी W, Sc, I₂, E. Orig. हङ्गी, but
 २ also by rev., Cu हङ्गी२ cett.

¹⁸ पञ्जलिदो Cu पजलिदो I₂ पञ्ज-
 लिदो W पचलिदो E पञ्जलिदो cett.

¹⁹ ख W, I₂ कखु Md खु cett. (+ Mt,
 Mg).

²⁰ सो I₁, E, I₂ एसा Bo एसो cett.
 No chāyā, Sc.

²¹ सबद्ध° for सधैर्यवद्ध° E only.

²² कौतुकसितं for कौतुकं Mt only.

वारकार्तिकेयविजयावर्जितेन भगवता नीललोहितेन सहस्रपरि-
वत्सरान्तेवासिने तुभ्यं प्रसादीकृतः परशुः ॥

सख्यः । भट्टिदारिए पेक्खं हिअअभरिअउव्वमन्तवहुमाणो णि-
क्कम्पधीरगरुअत्तणेण ओहसइ भअवदो भग्गवस्स आउहलम्भं
5 भट्टिदारओ ॥ सीता सविस्सयासं पञ्चति ॥

जाम । खगतम् । आश्चर्यमाश्चर्यम् । अन्य एवायं प्रकारः । किमपि
चैतदसंविज्ञातपदनिबन्धनं माहात्म्यं सौजन्यं च । संरम्भगम्भीर-
धीरश्च पौरुषावष्टम्भः । प्रकाशम् । आ दाशरथे स एवायमाचार्यपा-
दानां प्रियः परशुः ॥

1 °पारवार° E °परीवार° I₁ °प-
रिवार° cett.

2 °वर्तितेन for °वर्जितेन Sc only.

2a °परिपरि° for °परि° Cu.

3 °वत्सरान्तेवा° for °वत्सरान्तेवा°
W, Sc only.

4 परशुः om. E only.

5 भट्ट° for भट्टि° Cu, K, E only.

6 पेक्खं Md, Mt, Mg गाखु W णोखु
Sc पेक्ख cett.

7 °उद्धरन्त° Bo °उव्वमन्त° W °गुच्च-
रन्त° E °उद्धरन्त° K °उद्धरन्त° corr.
to °उव्वमन्त° Cu °उव्वमन्त° cett.

8 °माणे for °माणो W only.

9 °णिकम्प° E °क्कंप° I₂ °णिकम्प°
cett.

10 °गरु° for °गरु° E only.

11 ओहसइ Bo, Md ओहसइ in orig.;
also उपहसते along margin, I₁ उहिसइ
Cu उवहसइ E ऊहसइ K, Sc ओह-
सही W ओहसइ I₂.

12 °वदो Cu, K, E, Bo °वओ cett.

13 भगवस्स for भग्गवस्स E, W, Sc only.

14 आउहलम्भं I₁, K, Bo, Md, I₂ अउ-
हलम्भं corr. to अउहतम्भं Cu आसादो
उवलम्भं W आसादो उहवलम्भं Sc सो-
वालम्भं E.

15 भट्टदारओ Cu, K भट्टिदारिओ Bo
भरिशकारिओ E भट्टिदारओ cett. भर्तृ-
दारिके न खलु हृदयभरितोदमद्वज्जमानो
निक्कम्पधीरगुहलेनोपहसति भगवतः पर-
शोर्भगवत्सकाशादुपलभं भट्टारकः add.
chāyā, Sc.

16 सविस्सयं for सविस्सयासं Mt only.

17 आश्चर्यमाश्चर्यम् om. Mt only.

18 °दसंविज्ञान° I₁, I₂, Md °दविज्ञान°
Cu, K °दसंविज्ञात° W, Sc °दसंविज्ञा-
पन° Bo °दाज्ञात° E.

19 माहात्म्य° for माहात्म्यं I₁ only.

20 निसर्ग° for संरम्भ° Mt only.

21 and 22 °गम्भीरधीरं च Cu °गम्भीरश्च
Mt गम्भीरधीरख° E °गम्भीरधीरः K
°गम्भीरधीरश्च cett.

23 आम I₁, K, Sc, I₂ आः राम E आं
Md आम Cu राम W अम Bo.

24 °षादानां and धारा above it, Bo.

सख्यः । खणं¹ ओसन्तस्स² विञ्च आलावो³ ॥

जाम् ।

अस्त्रप्रयोगखुरलीकलहे गणानां

सैन्यैर्वृतोऽपि जित एव मया कुमारः ।

5 एतावतापि परिरभ्य धृतप्रसादः

प्रादादिमं प्रियगुणो भगवान् गुरुर्मे ॥३४॥

रामः । स्वगतम् । कथमेतावतापीत्याह । अहो गर्वगौरवस्या-
भोगः ॥

प्रकाशम् । अतश्च¹⁰ भगवन् दिवःपृथिव्योर्विततस्ते वीरवादः ।

10 येनैव खण्डपरशुर्भगवान् प्रचण्ड-

अण्डीपतिस्त्रिभुवनेषु गुरुः प्ररूढः ।

तेनैव तारकरिपोर्विजयार्जितेन

दीप्तिं गता परशुराम इति श्रुतिस्ते ॥३५॥

किञ्च ।

15 उत्पत्तिर्जमदग्निः स भगवान् देवः पिनाकी गुरुर्
वीर्यं यत्तु¹³ न तन्निरां पथि ननु¹⁴ व्यक्तं हि तत्¹⁵ कर्मभिः ।

¹ ऊ I₁, Sc तु Cu तू Bo उञ्च W
ओ Md ऊ I₂ Lacuna, K Om. E.

² सतस्स W सत्तस्स Sc तुट्ठस्स E
सन्तस्स cett.

³ चणमुक्कसत इवालापः add. chāyā,
Sc.

⁴ सैन्यै for सैन्यै Bo only.

⁵ कृतं Mt वृतं corr. to धृतं Cu
धृतं cett.

⁶ प्रसादं for प्रसादः Mg only.

⁷ तावत्त्वज्ञापी for तावतापी Md,
Mg only.

⁸ गर्वे for गर्व E only.

⁹ वस्स भोगः K वस्स भागः I₂
वस्साभोगः cett.

¹⁰ ततश्च भगवन् E अतश्च भगवन् om.
Mt. Read अतश्च भगवन् cett.

¹¹ दिवःपृथिव्योर्वि E दिवः पृथिव्यौ
वि W द्यावापृथिव्योर्वि Mt, Mg दिवः-
पृथिव्योर्वि cett. [श्रुति cett.]

¹² सुति K सुति corr. to श्रुति Cu

¹³ यत्तव तन्निरामनपथं for यत्तु न
तन्निरां पथि Md, Mg only.

¹⁴ ननु व्यक्तं Cu, K, Mt, Mg 'न' तद्व्यक्तं
W न तद्व्यक्तं Bo न तद्व्यक्तं cett.

¹⁵ वत for तत् Cu only.

त्यांगः सप्तसमुद्रमुद्रितमहीनिर्याजदानावधिः

सत्यं ब्रह्मतपोनिधेर्भगवतः किं वा न लोकोत्तरम् ॥ ३६ ॥

सख्यः । जानाति महाभागो गुरुत्वरमणीयं मन्त्रितुम् ॥⁷

जाम० ।

5 राम राम⁸ नयनाभिरामतामाशयस्य सदृशीं समुद्रहन् ।

अप्रतर्क्यगुणरामणीयकः सर्वथैव हृदयङ्गमोऽसि मे ॥ ३७ ॥

अपि¹⁰ च ।

हेरम्बदन्तमुसलोस्त्रिखितैकभित्ति

वक्षो विशाखविशिखव्रणलाञ्छितं मे ।

10 रोमाञ्चकञ्चुकितमद्भुतवीरलाभात्

सत्यं ब्रवीमि परिरम्भुमिवेच्छति त्वाम् ॥ ३८ ॥

सख्यः । भट्टिदारिण पेक्ख भट्टिणो सोहग्गम् । तुमं खु णिच्च-

परम्मुही अत्ताणं वञ्चसि ॥ सीता साचं विञ्चसिति ॥

¹ °महो for °मही° Sc, I₂ only.

² सत्यं Mg चच° Mt सत्य° cett.

³ तपो om. E only.

⁴ किं for वा K only.

⁵ °भाज for °भाजो Sc only.

⁶ °गुरुच्च° for °गुरुच्च° W, Sc, I₂ only.

⁷ जानाति महाभागो गुरुत्वरमणीयं

मन्त्रितुम् add. *chāyā*, Sc.

⁸ नाम add. Md only.

⁹ समुद्रहन् for समुद्रहन् Bo only.

¹⁰ अति च om. Mt only.

¹¹ °मुशलो° K, Md °मुशलो° corr. to

°मुसलो° Cu °मुसलो° cett. (+ Mt, Mg).

¹² °जण° for °व्रण° Bo only.

¹³ °लाञ्छनं for °लाञ्छितं E only.

¹⁴ हृदये परिरम्भुमिवेच्छति for परिरम्भुमिवेच्छति त्वां Mt only.

¹⁵ भट्ट° for भट्टि° Bo, E only.

¹⁶ भतु° for भट्टि° E only. Folio 18 beginning with णो सोहग्गं and ending with प्रियञ्चेतसो ह (p. 62, l. 4-5) missing, Cu.

¹⁷ क्खु K, E, Sc Om. Md, Mt, Mg खु cett.

¹⁸ णिच्चं प° W, Sc णितप° E णिच्चप° cett.

¹⁹ °म्मुखी I₁ °म्मही E °म्मुही cett.

²⁰ अत्ताणं W अत्ताणं E अत्ताणं cett.

²¹ वच्चअसि K वच्चसि I₁, I₂ वच्चसि cett. भर्तुदारिके पञ्च भर्तुः सीभाग्यम् । त्वं ख नित्यं पराङ्मुखात्मानं वच्चयसि add. *chāyā*, Sc.

रामः । भगवन् परिरम्भणमिति प्रस्तुतप्रतीपमेतत् ॥

सख्यः । धीरमसिणो अत्तणो माहप्पसोहिदो से विणञ्चो ॥^{4a}

जाम° । खगतम् । अहो परगुणोत्कर्षपरिणामग्राहि सौजन्यपूर्तम-
न्तःकरणमस्य राजन्यपोतस्य° । पारमार्थिकविनयदुर्विभावस्त्विति-
5 निपुणबुद्धिग्राह्यो महानहङ्कारः ।

अप्राकृतस्य चरितातिशयस्य भावै-

रत्यङ्गुतैर्मम हतस्य तथाप्यनास्था ।

कोऽप्येष वीरशिशुकाकृतिरप्रमेय-

माहात्म्यसारसमुदायमयः पदार्थः ॥ ३९ ॥

10 आश्चर्यम् ।

सम्भाव्यमिष्टभुवनाभयदानपुण्य-

सम्भारमस्य वपुरत्र हि विस्फुरन्ति ।

लक्ष्मीश्च सात्त्विकगुणज्वलितं च तेजो

धर्मश्च मानविजयौ च पराक्रमश्च ॥ ४० ॥

¹ भगवन् om. Md, Mt, Mg only.

² प्रतिप्रस्तुतप्रतीपमेतत् Md, Mt प्रस्तु-
तेऽर्थे विपरीतमेतत् Mg प्रस्तुतप्रतीपमेतत्
cett.

³ अत्तणो om. K only.

⁴ माहप्प° I₁, Md माहप्य° K, Bo
माहाप्य° E, Sc महाप्य° W माहप्य°
I₂.

^{4a} धीरमहण आत्मनो माहात्म्यशोभि-
तोऽस्य विनयः add. *chāyā*, Sc.

⁵ अहो गुणपरगुणोत्कर्षत्वे परिणाम-
ग्राहि I₁, I₂, Md अहो खगुणपरगुणोत्कर्ष-
परिणामग्राहि W अहो खगुणपरगुणोत्कर्ष-
परिणामग्राहि Sc अहो परगुणोत्कर्षपरि-
णामग्राहि K As K, but ग्राही E अहो
गुणोत्कर्षपरिणामग्राहि Bo परगुणोत्कर्ष-

षत्वेऽपि परिणामग्राहि Mt अहो गुणप-
रगुणोत्कर्षतत्वेऽपि तत्परिणामग्राहि Mg.

^{5a} तमन्तःकरण चरिता om. E
only.

⁶ No stop, K, W only.

⁷ भावस्त्विति° I₁ भावास्त्विति° Sc
भावास्त्विति° Mt भावस्त्विति° cett. (+ Md,
Mg).

⁸ शयैः स भावैः for शयस्य भावैः K
only.

⁹ हतस्य I₁, K, Bo हि तस्य cett.

¹⁰ मयप° for मयः प° E only.

¹¹ किञ्च for आश्चर्यं Mt आश्चर्यं om.
Mg आश्चर्यं cett.

¹² सप्त° for मिस्र° Mt only.

¹³ पुण्यदान° for दानपुण्य° E only.

अयं हि ।

चातुं लोकानि²व परिणतः कार्यवानस्त्रवेदः

स्रांचो धर्मः श्रित इव तनुं ब्रह्मकोशस्य गुह्यै ।

सामर्थ्यानामिव समुदयः सञ्चयो वा गुणाना-

5 माविर्भूय⁹ स्थित इव जगत्पुण्यनिर्माणराशिः ॥४१॥

प्रकाशम् । हे भवत्यः प्रविशन्वियं वधूरभ्यन्तरमेव ॥

रामः । स्वगतम् । एवमेव ॥

नेपथ्ये ।

सीरध्वजो धनुष्पाणिरित एवाभिवर्तते ।

10 गौतमश्च शतानन्दो जनकानां पुरोहितः ॥४२॥

सख्यः । भट्टिदारिए परागदो एव तादो । एहि अभ्यन्तरं¹³
पविस म्ह ॥¹⁴

सीता । स्वगतम् । भञ्जवदि सङ्गामसिरिए एसो दे अञ्जली ॥^{18a}

इति निष्क्रान्ताः स्त्रियः ॥

¹ अहं हि corr. to अयं हि Bo पुनः
स्वगतं Mg अयं हि cett.

² लोकानि च for लोकानिव Bo only.

³ परिमितः corr. to परिणतः by orig.
scribe, Bo.

⁴ कायमख्यं Bo कामवाणाख्यं Md
कायवानख्यं cett. (+ Mt, Mg).

⁵ स्रांचो for चाचो I₁ only.

⁶ धर्म for धर्मः E only.

⁷ सामर्थ्या for सामर्थ्या I₁ only.

⁸ दायः for दयः W, I₂ only.

⁹ याख्यं for य ख्यं E only.

¹⁰ रन्तरं for रभ्यन्तरं E only.

¹¹ भट्ट for भाट्ट K, E, W only.

¹² जेव for एव E only.

¹³ अभ्यन्तरं I₁, Md अव्यन्तरं Sc
अभ्यन्तरं W अव्यन्तरं I₂ अभ्यन्तरं Bo
अवन्तरं K अन्तरं E.

¹⁴ भट्टिदारिके परागत एव तातः । एह्य-
भ्यन्तरं प्रविशामः add, chāyā, Sc.

¹⁵ भञ्जवदि I₁ भञ्जवदि K, Bo, Md
भञ्जवदी E भञ्जवदि W भञ्जवदि Sc, I₂.

¹⁶ सङ्गामं I₁, W, Sc, I₂ सङ्गामं
K, E, Md संवर्तं corr. to सङ्गामं
by orig. scribe, Bo.

¹⁷ सिरि W, Sc सिसिीए E सिरिए
cett.

¹⁸ एसो for एसो Md, Mt, Mg only.

^{18a} भगवति सङ्गामश्चि एष तेऽञ्जलि-
रिति निष्क्रान्ताः add. chāyā, Sc.

जाम° ।

स एष राजा जनको मनीषी

पुरोहितेनाङ्गिरसेन गुप्तः ।

आदित्यशिष्यः किल याज्ञवल्क्यो

5 यस्मै मुनिर्ब्रह्म परं विवत्रे ॥४३॥

सद्वृत्त एषः । तथापि तु⁴ क्षत्रिय इति शिरःशूलमुत्कीपयति ॥

ततः प्रविशतः सभ्रान्तौ जनकशतानन्दौ ॥

शता° । राजन् किमत्र युक्तम्⁷ ॥

जन° । भगवन् ।⁹

10 ऋषिरयमतिथिश्चेद्विष्टरः पाद्यमर्घ्यं

तदनु च मधुपर्कः कल्प्यतां¹¹ श्रोत्रियाय ।

अथ¹² तु रिपुरकस्माद् द्वेष्टि नः पुत्रभाण्डे

तदिह नयविहीने कार्मुकस्याधिकारः ॥४४॥

¹⁴इति परिक्रामतः ।

15 रामः । तत् किमिति बाष्पायितं भगवता¹⁶ ॥

¹ प्रमीषी for मनीषी E only.

² युक्तः for गुप्तः E only.

³ सद्वृत्त for सद्वृत्त Mt only.

⁴ तु om. W only.

⁵ °मुत्कीपयति I₁, E, Bo, I₂ °मुत्की-
परति Md °मुत्काम्ययति W, Sc, Mt, Mg
°मुत्पादयति K.

⁶ प्रविशतः om. W, Sc, I₂.

⁷ च नो भवेत् add. E only.

⁸ जन° । भगवन् om. E only.

⁹ किमन्यत् add. Mt, Mg only.

¹⁰ °मद्यं for °मर्घ्यं I₁ only.

¹¹ कल्प्यतां K, Mt, Mg कल्प्यता E
कल्प्यतां cett.

¹² अथ नु W, Sc, I₂ अधम° Mt अथ
तु cett.

¹³ °भाण्डं for °भाण्डे Mt only.

¹⁴ इति परिक्रामतः om. Md only.

¹⁵ °मित्यति I₁, Bo, W, Sc, I₂, Mg
मिति cett.

¹⁶ भगवता K भवता in text and ग
along margin, E भवता cett.

जाम० । न किञ्चित् ।¹

सम्भूयेवं सुखानि चेतसि परं भूमानमातन्वते

यचालोकपथावतारिणि रतिं प्रस्तौति नेचोत्सवः ।

स त्वं नूतन एव कङ्कणधरः श्रीमान् प्रियश्चेतसो

हन्तव्यः परिभूतवान् गुरुमिति प्रागेव दूयामहे ॥४५॥

रामः । भार्गव ज्ञायते⁷ मामनुकम्पस इति ॥

जाम० । अरे किमुत चातोऽसि ।

अमृताध्मातजीमूतस्निग्धसंहननस्य ते ।

कुठारः कन्धुकण्डस्य कष्टं कण्ठे पतिष्यति ॥४६॥

रामः ।¹³ सत्यमेव करुणया प्रतिक्षिप्तोऽसि ॥

जाम० । आः ।¹⁵ मय्येव भुक्कुटिधरः संवृत्तः । अरे¹⁷ क्षत्रियडिम्भ त्वं
किल¹⁸ शिशुर्नववधूटिकापरिग्रह इत्यपूर्वमुपतप्यतेऽस्माभिः ।

¹ किन्तु add. Mt, Mg एतत् add. K only.

² ०येव W, Sc ०येह E ०येव cett.

³ यच लोक० for यचालोक० I₁ only.

⁴ नेचोत्सवः corr. to तचोत्सवः W ने-
चात्सवः Md, Mt, Mg नेचोत्सवः cett.

⁵ श्रीरामान् for श्रीमान् Bo only.

⁶ Folio 19 begins with न्तव्यः परिभूत-
वान् Cu.

⁷ रूपेण add. Mt only.

⁸ जाम० om. E only.

⁹ अये for अरे Bo only.

¹⁰ ०मुत चातो I₁, K, Sc, Md ०मुत
चातो corr. to मुत चतो Cu ०मुत चतो
W ०मुत भान्तो Bo, E, I₂ ०मुज्ञान्तो Mt.

¹¹ ०स्निग्धं for ०स्निग्ध० Bo only.

¹² कण्डं Sc, I₂ कण्ड corr. to कण्ठे W
कण्ठे cett.

¹³ आः add. Mt, Mg only.

¹⁴ परिक्षिप्तोऽसि I₁ प्रतिक्षिप्तोऽसि Bo,
E, W, Sc, I₂, Cu (corr. fr. चाक्षिप्तोसि)
प्रतिक्षिप्तासि Md प्रक्षिप्तोऽसि Mg आ-
क्षिप्तोऽसि K प्रतिक्षिप्तोऽस्मि Mt.

¹⁵ किं add. Md, Mt, Mg only.

¹⁶ भुक्कुटी० Mg भुक्कुटि० Cu, E, K, Bo
भुक्कुटि० I₁, W, Sc, Md भुक्कुटि० I₂.

¹⁷ अरे add. I₁ only.

¹⁸ किञ्चल for किल I₂ only.

¹⁹ ०ग्रहः सुन्दरः Mt ०ग्रहसुन्दरः Mg
०ग्रह cett.

²⁰ इति पूर्व० Mt इत्यापूर्व० E इत्यपूर्व०
cett.

सुप्रसिद्धः प्रवादोऽयमिति^१हेति च गीयते ।

जामदग्न्यः स्वयं रामो मातुर्मूर्धानमाच्छिनत् ॥४७॥

अपि च^३ रे मूढ ।

उक्तृत्योक्तृत्य गर्भानपि शकलयतः क्षत्रसन्तानरोषा-

५ दुहामस्यैकविंशत्यवधि विधमतः सर्वतो राजवंश्यान् ।

पिच्यं तद्वक्तृपूर्णहृदसवनमहानन्दमन्दायमानं

क्रोधाग्निं कुर्वतो मे न खलु न विदितः सर्वभूतैः स्वभावः ॥४८॥

रामः । नृशंसता हि नाम^{११} तच्च पुरुष^{१२}दोषः । तच्च का विकृत्यना ॥

जाम० । १३ आ^{१४} क्षत्रियवटो । अति^{१६} नाम प्रगल्भसे ।

१० प्रहर नमतु^{१०} चापं प्राक्प्रहारप्रियोऽहं^{१८}

मयि तु कृतनिघाते किं विदध्यात्^{२०} परेण^{२१} ।

धगि^{२२}ति विततवह्यज्ञारभास्वत्कुठार-

प्रविघटितकठोरस्कन्धबन्धः कबन्धः ॥४९॥

१ ०सिद्ध प्र० for ०सिद्धः प्र० E only.

२ ०मितिहासिषु Mg ०मिति (om. हेति च) Bo ०मितिहेति च cett.

३ च रे मूढ राजवंश्यान् om. Bo अपि च रे मूढ om. K अपि च रे मूढ by rev. along margin, Cu. As in text, cett.

४ ०शेषा० corr. to ०रोषा० Cu.

५ ०मुहान्तस्य Md, Mg ०मुहातस्य I₂ ०मुहामस्य cett. ०मुहामस्यैकविंशत्यवधि Mt. for ०मुहामस्यैकविंशत्यवधि Mt.

६ ०वंशान् for ०वंश्यान् E only.

७ ०क्तापूर्णं I₁ ०क्तपूर्णः Md, Mt, Mg ०क्तपूर्णं W, Sc ०क्तपूर्णं cett.

८ ०मन्द० only for ०महानन्द० Bo only.

९ ०मान० for ०मानं Md, Mt, Mg.

१० क्रोधानि E क्रोधाग्नेः Md, Mt, Mg क्रोधाग्निं cett.

११ तावत् for नाम तच्च E only.

१२ पुरुषस्वभाव० for पुरुष० Mt only.

१३ नृशं add. Bo only.

१४ निर्भय० for आः Mg only.

१५ अतीव Mt अति हि Mg अति cett.

१६ नमतु corr. to नमय by rev., W नमय Md नमतुय K नमतु cett. (+ Mt, Mg).

१७ चाप० for चापं E only.

१८ ०यं corr. to ०हं Cu.

१९ ०निघाते Bo ०निपाते E, W, Sc ०निपोत I₂ ०निघाते cett.

२० ०दध्या corr. to ०दध्याः Cu ०दध्या E ०दध्यात् Bo, W, Mt ०दध्याः cett.

२१ चिरेण for परेण Mt only.

२२ धगिति विगतं I₁, Bo, E, Md धगि- तविनत० in text and ग above न by rev., Cu धगिति विगतं I₂, Mg धगिति वि- तत० Sc धगिति वितत० K, W वितर झटिति Mt.

२३ ०प्रति० for ०प्रवि० Md only.

जनकशतानन्दौ । वत्स रामभद्रं विस्रब्धं तावदास्व ॥

रामः । कष्टमनुज्ञानापेक्षः संवृत्तोऽस्मि ॥

जाम् । अपि सुखमाङ्गिरस ॥

शता० । विशेषतस्त्वद्दर्शनात् । अपि च ।

5 त्वं नः पूज्यतमोऽतिथिर्यदि पुनः सज्जातिथेया वयम्⁸ ।

जाम् । पुरोधः । सुचरितवृत्तः श्रोत्रियो गृहमेधी याज्ञवल्क्य-

शिष्यः । तत्र सर्वं युज्यते । किन्तु नाहमातिथ्यकामः ॥

शता० । कन्यान्तःपुरमक्रमात् प्रविशता सन्दूषिता नः स्थितिः ।

जाम् । अरण्यवासी ब्राह्मणोऽहमनभिज्ञः परमेश्वरगृहाचारस्य ॥

10 रामः । शोभत एव दत्तभुवनैकदक्षिणस्य सामन्तेष्वहङ्कारोत्प्रासः ॥

जन० । पापं वाञ्छसि कर्म राघवशिशवास्मत्सनाथे कथम् ।

प्रविश्य कञ्चुकी ।

देव्यः कङ्कणमोचनाय मिलिता राजन्वरः प्रेष्यताम् ॥ ५० ॥

जनकशतानन्दौ ।

15 वत्स रामभद्रं श्वश्रूजनस्त्वामाह्वयति । तद् गम्यताम्

1 नाम for रामभद्र E only.

2 ंध्यः Mt ंध्य E ंध्य cett.

3 ंमभ्यनुज्ञः Mg ंमवज्ञानापेक्षः K

०मनुज्ञानापेक्षः cett.

4 ०रसः corr. to ०रस W.

5 न for नः E only.

6 तुनः I₁, Bo, E नुनः Cu, I₂ नुतः W, Sc पुनः K, Md ततः Mt.

7 सभातिथेया W सत्यातिथेया Sc सज्जाविधेया Mt सज्जातिथेया cett.

8 अमी for वयं Mg only.

9 Substitutes for this whole speech :

त्वं राज्ञस्तु पुरोहितो हि गृहमेधी याज्ञवल्क्यः स्वयं शिष्यो भूपतिरत्र युक्तमखिलं किन्त्वसि नातिथ्यधीः Mt.

10 तदत्र for तत्र Mg only.

11 ०ता न E, Md, Mt, Mg ०तान्तः० Mt

०ता नः cett.

12 आरण्य० for अरण्य० Md, Mt, Mg only.

13 ०ग्रहा० for ०गृहा० Sc, I₂ only.

14 ०भन for ०भत Cu, K, W, Sc.

15 ०मन्तेऽह० for ०मन्तेष्वह० Md, Mt, Mg only.

16 ०त्प्रासः I₁ ०त्प्रासः corr. to ०त्प्रासः Cu ०त्प्रासं E ०त्प्राशः I₂ ०त्प्रासः cett.

17 वीक्षसि for वाञ्छसि W, Sc only.

18 ०त्समचे for ०त्सनाथे E only.

19 कञ्चुकी in orig., and २ by rev., Cu कञ्चुकी cett.

रामः । भगवन् जामदग्न्य । एवमादिशन्ति गुरवः ॥

जाम० । को¹ दोषः । क्रियतां लोकधर्मः । पश्यन्तु च² त्वां³
ज्ञातर्यः । किन्तु⁵ न चिरं जनमदेष्वारण्यकास्तिष्ठन्ति । गन्तुकामो
ऽस्मि । अतो न कालः प्ररिक्षेन्नव्यः ॥

5 रामः । एवम् ॥⁶

प्रविश्व सुमन्त्रः⁷ । भगवन्तौ⁸ वसिष्ठविश्वामित्रौ भवन्तः¹⁰ सभार्गवा-
नाह्वयतः¹¹ ॥

इतरे¹² । क्व भगवन्तौ¹³ ॥

सुम०¹⁴ । महाराजदशरथस्यानितके ॥

10 रामः¹⁵ । गुरुवचनाद् गच्छामः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥¹⁶ द्वितीयोऽङ्कः ॥

¹ को दोषः om. Mg only.

² च om. Md, Mt, Mg only.

³ त्वा Bo त्वां om. E त्वां cett.

⁴ ज्ञातव्यः for ज्ञातयः W only.

⁵ जोषं add. Mt only.

⁶ इति निष्क्रान्तः add. Mt, Mg only.

⁷ सुमन्त्रः orig. ; but २ also by rev.,

Cu सुमन्त्रः cett.

⁸ भवन्तौ for भगवन्तौ W only.

⁹ वशिष्ठ० Cu, E, Sc, I₂ वसिष्ठ० all cett.

¹⁰ भगवतः for भवतः Bo, E only.

¹¹ इति add. W, Sc only.

¹² जा० रे W जाम० रे Sc इति रे I₂

इतरे cett.

¹³ भवन्तौ for भगवन्तौ W only.

¹⁴ सुम० om. E only.

¹⁵ इतरे for रामः Mt, Mg only.

¹⁶ परशुरामसंवादो add. I₁, Bo, Sc, I₂

परशुरामसंवादो नाम add. W, E, Md only.

¹ततः प्रविशतो² वसिष्ठविश्वामित्रौ जामदग्न्यशतानन्दौ च ॥

वसिष्ठविश्वामित्रौ । जामदग्न्य

इष्टापूर्तविधेः सपत्नशमनात्प्रेयान् मघोनः सखा

येन द्यौरिव वज्रिणा वसुमती वीरेण राजन्वती ।

5 यस्यैते वयमयतः किमपरं वंशश्च वैवस्वतः

सोऽयं त्वां तनयप्रियः परिणतो राजा स्वयं याचते ॥ १ ॥

तद् वीर¹² विरम¹³ शुष्ककलहात् । इदं त्वस्तु ।

सञ्ज्ञायते वत्सतरी सर्पिषन्नं च पच्यते ।

श्रोत्रिय¹⁷ श्रोत्रियगृहानागतोऽसि जुषस्व नः ॥ २ ॥

¹ श्रीशं वन्दे begins E only.

² उपविष्टौ add. Mt, Mg only.

³ वशिष्ठ° K, E, Bo, E, Sc, I₂ वसिष्ठ° cett.

⁴ जामदग्न्यशतानन्दौ च om. W only.

⁵ वशिष्ठ° Sc, I₂ विशिष्ठ° E वसिष्ठ° cett.

⁶ वसिष्ठः only for वसिष्ठविश्वामित्रौ K, वसिष्ठः in orig. and विश्वामित्रौ along margin by rev., Cu वसिष्ठविश्वामित्रौ cett.

⁷ जामदग्न्यं प्रति W, Md, Mt, Mg जामदग्न्य cett.

⁸ मयो नः for मघोनः Bo only.

⁹ वंशश्च for विश्वस्व Mt only.

¹⁰ तनयः for तनयप्रियः Bo only.

¹¹ स्वयं K स्वयं corr. to मयं Cu शमं Mt मयं by rev. along margin, Sc मयं cett.

¹² वीर om. W, Sc, I₂ only.

¹³ विरम² for विरम Mt only.

¹⁴ संज्ञायते corr. to संज्ञायते Cu संज्ञायते K, W, Sc संज्ञायते I₂ संज्ञायते cett.

¹⁵ सर्पिषान्नं E सर्पिष only for सर्पिषन्नं च Bo सर्पिषन्नं cett.

¹⁶ Along margin: 'the calf is killed, the rice boiled,' W.

¹⁷ श्रोत्रिय corr. to श्रोत्रियः Cu श्रोत्रिय K, Sc श्रोत्रियः om. I₂ श्रोत्रियः cett.

¹⁸ गृहा° I₂ गृहा° corr. to गृहा° Sc गृहा° cett.

जामदग्न्यः । अत्र वो विज्ञापयामि किं¹ न² क्षमे । यदि रामः
प्रकृष्टवीर्यो न स्यात् पश्यन्तु भवन्तः ।

रामः कर्मभिरद्भुतैः शिशुरपि ख्यातस्ततो भार्गवः

कस्मात् प्राप्य तिरस्क्रियामसहनोऽप्यस्थादिति प्रस्तुते ।

5 को विद्याद् गुरुगौरवादिति भवेज्⁷ ज्ञातापि वक्ता पुन-
र्न त्वेवास्ति यथास्थितस्य सुलभद्वेषं हि वीरव्रतम् ॥ ३ ॥
अपि⁹ च ।

यशसि निरवकाशे विश्वतः श्वेतमाने

कथमपि वचनीयं प्राप्य यत्किञ्चिदेव ।

10 कृतविततिरकस्मात् प्राकृतैरुत्तमानां

विरमति न कथञ्चित् कश्मला किंवदन्ती ॥ ४ ॥

वसिष्ठः । अयि¹¹ वत्स¹² किमनया यावज्जीवमायुधपिशाचिकया ।

ओचियोऽसि जामदग्न्य । पूतं¹³ भजस्व पन्थानमारण्यकश्चासि ।¹⁴

¹ किं तु I₁, Cu किं तु Bo, W, Sc, I₂,
Md किंतु E किञ्च K.

² विनयक्षमोऽयं for किं न क्षमे यदि
Mt only.

³ क्षमेत for क्षमे K only.

⁴ तस्मात् Mt only.

⁵ ऽप्यस्थादिति for ऽप्यस्थादिति Md, Mt,
Mg only.

⁶ विद्याद् Sc, Md वीर्याद् Mt दद्याद्
Mg विद्या corr. to विद्याद् W विद्याद्
cett.

⁷ भवे ज्ञाता° I₁, E भवे ज्ञाता° corr.
to भवेत् ज्ञाता° Cu भवेच्छाता° Bo, Md

भवेच्छातो° W भवेज्ज्ञाता° I₂ भवेज्जा-
तो° Sc भवेत् ज्ञाता° K.

⁸ तथाविधश्च for यथास्थितस्य Mt only.

⁹ अपि च om. W, Mt, Mg only.

¹⁰ खेतमारे corr. to श्वेतमाने Cu खेत-
माने I₂ चेतमाने Bo, Mt खेलमाने E
खे - - - K श्वेतमाने cett.

¹¹ अयि I₁, Cu, I₂, Mt, Mg, E अयि
om. W अपि K, Bo, Sc, Md.

¹² भार्गव for वत्स E only.

¹³ भूतं K भूतं corr. to पूतं Cu पूतं
cett.

¹⁴ पन्थानं परशुरामारण्यक° Bo only.

तत्¹ प्रचिनु चि²त्तप्रसा³दनीश्चतस्रो मैत्र्यादिभावनाः । प्रसीद⁴तु हि
 ते विशोका⁵ ज्योतिष्मती नाम⁶ चि⁷त्तवृत्तिः समा⁸पयतु परशुं च ।
 तत्प्रसाद⁹जमृतम्भरा¹⁰भिधानमबहिः¹¹साधनोपा¹²धेयसर्वार्थसामर्थ्यमप-
 वि¹³द्विविधोपरागमूर्जस्वलमन्तर्ज्योतिषो दर्शनं¹⁴ प्रज्ञानमभिस-
 5 भवति । तद्वाचरितव्यं ब्राह्मणेन तरति¹⁶ येन मृत्युं¹⁷ पाप्मानम् ।
 अन्यत्र चाभिनिविष्टोऽसि । पश्य¹⁸

परिषदियमृषीणामेष¹⁹ वृद्धो युधाजित्

सह नृपतिरमात्यैर्लोमपादश्च वृद्धः ।

¹ तत् परिचिनु I₁, Mg तत् प्रविचिनु
 E वत्सतरीमनु Mt तत् प्रचिनु cett.

² चित्त° K, Bo, W, Sc, Mg चित्त
 by rev. along margin, Cu. Om. I₁, E,
 I₂, Md.

³ °नाश्चतस्रो W, Sc °नीयचतस्रो E,
 I₂ °नीश्चतस्रो cett.

⁴ प्रत्यासीदति for प्रसीदतु Mt, Mg only.

⁵ प्रस्फुरतु च add. E only.

⁶ नाम om. Md only.

⁷ चित्त° om. Mt योग° for चित्त°
 Mg चित्त° cett.

⁸ समापयतु परशुश्च I₁, I₂ समापयतु
 परशुश्च corr. to ग्राममुपधातु परशुश्च Cu
 समापयतु परशुं च Bo, E, Sc, K, Md
 समापयतु परशुर्ल W समापयतु परशुं च
 om. Mt, Mg.

⁹ °साद° in orig. and ज by rev. along
 margin, Cu °साद° only E °सादज°
 cett.

¹⁰ Along margin : 'Ritambara—a kind
 of Prajnana, this is 'Vaidika', W.

¹¹ °मवेहि° for °मबहिः° Md, Mt only.

¹² °पधेय° Bo °पाधेय° corr. to °पा-
 धेयं Cu °पधवं E °पाधेय° cett.

¹³ °विद्व° om. Md only.

¹⁴ दर्शनं प्रज्ञान° I₁, Bo, Sc, I₂, W, Md
 दर्शनसम्प्रज्ञान° E दर्शनम् । प्रज्ञान° Cu,
 K दर्शनम् । यतः प्रज्ञान° Mt प्रज्ञान-
 मभिसम्भवति om. Mg.

¹⁵ तद्वाचरि° E तद्वाचरि° Md तद्व-
 माचरि° Mt तद्व्याचरि° Mg तद्वाचरि°
 cett.

¹⁶ तरन्ति W, Sc तरते Bo तरति येन
 om. Cu, I₂ तरति cett.

¹⁷ मृत्यु° E, Sc, I₂ मृत्यु° corr. to मृत्युं
 Cu मृत्युं cett. 'World' by rev. above
 मृत्युं W.

¹⁸ पश्य° for पश्य Mt only.

¹⁹ °मच वीरो for °मेष वृद्धो Mt only.

अयमविरतयज्ञो ब्रह्मवादी पुराणः

प्रभुरपि जनकानामद्रुहो याचकांस्ते ॥ ५ ॥

जाम° । एवमेतत् । किन्तु

शत्रुमूलमनुखाय न पुनर्द्रष्टुमुत्सहे ।

5

अस्वकां⁴ देवमाचार्यमाचार्यानीं⁵ च⁶ पार्वतीम् ॥ ६ ॥

विश्वामित्रः । यदि गुरुष्वनुरुध्यसे चेत्तयस्व मामपि ततः⁹ । किञ्च¹⁰

हिरण्यगर्भादृषयो बभूवु-

¹¹र्वसिष्ठभृगवङ्गिरसस्त्रयो ये¹² ।

योऽयं वसिष्ठो¹³ भृगुनन्दनस्त्व-

10

¹⁴मयं हि तस्याङ्गिरसः प्रपौत्रः ॥ ७ ॥

जाम° ।

प्रायश्चित्तं चरिष्यामि पूज्यानां वो व्यतिक्रमात् ।

न त्वेवं¹⁵ दूषयिष्यामि शस्त्रग्रहमहाव्रतम् ॥ ८ ॥

¹⁶तथा हि ।

15

यतो विमुक्तेरपि मानरक्षणं

प्रियं निसर्गेण¹⁷ तथा च¹⁸ पश्य मे ।

¹ °चारी for °वादी Mt only.

² जनकानामव वो E जनकानामङ्ग हे W, Sc जनकानामद्रुहो cett.

³ °कास्ते for °कस्ते Bo only.

⁴ Foll. 21 and 22 beginning with कं देव° and ending with वटोः चचि (p. 75, l. 14) are missing, Cu.

⁵ °र्याणीं K, E, W °र्यानीं cett.

⁶ तु corr. to च Sc.

⁷ विश्वामित्रः om. Mt only.

⁸ चिन्तयस्व W, Sc only.

⁹ ततं I₁, I₂ तः Bo ततः cett.

¹⁰ किञ्चित् for किञ्च Mg only.

¹¹ °र्वसिष्ठ° E only.

¹² पि for चे Md only.

¹³ वसिष्ठो K, E only.

¹⁴ °मेयो for °मयं E only.

¹⁵ त्वेव for त्वेवं K only.

¹⁶ तथा हि om. E only.

¹⁷ विसर्गेण E only.

¹⁸ यस्य for पश्य E only.

सनाभयो यूयमयं च¹ कर्कशः

शरासनं ज्याकिणलाञ्छनो भुजः ॥९॥

विश्वा° । स्वगतम् ।

सम्पूजितं हि माहात्म्यमुद्गिरन्त्यः पदे पदे ।

5 अपि मर्मविधो वाचः सत्यं विस्माययन्ति माम् ॥१०॥

जाम° । अपि च⁶ भगवन् कुशिकनन्दन ।

ब्रह्मैकतानमनसो हि वसिष्ठमिश्रा-

स्वं ब्रूहि वीरचरितेषु गुरुः पुराणः ।

वंशे विशुद्धिमति येन भृगोर्जनिन्वा

10 शस्त्रं गृहीतमथ तस्य यदच युक्तम् ॥११॥

वसि° । स्वगतम् ।

कामं गुणैर्महानेष¹⁰ प्रकृत्या पुनरासुरः ।

उत्कर्षात् सर्वतोवृत्तेः सर्वाकारं हि हृष्यति ॥१२॥

विश्वा° । वत्स एतद् ब्रवीमि ।

15 एकव्यक्त्यपराधकोपविकृतस्वं क्षत्रजातेरपि

प्रागाधाननिरन्वयप्रमथनादुच्छेदमेवाकरोः ।

त्रिःसप्तावधि विप्रशुक्रजमपि क्षत्रं¹⁴ तदेवोद्धरन्

वृद्धैः¹⁵ स्वैश्चवनादिभिर्नियमितः क्रोधाच्चरंसीरिति ॥१३॥

¹ च om. E, Bo only.

² ऽसने for ऽसन° Bo only.

³ ऽमुद्गिरन्ति W, Sc only.

⁴ मर्मविधो W, Sc, I₂ मर्मविधि E

मर्मविधो cett.

⁵ विस्माययन्ति I₁, K₁, I₂ विस्माप-
यन्ति E, Bo, W, Sc, Md रोमाञ्चयन्ति
Mt, Mg.

⁶ च om. E, Bo only.

⁷ All read वसिष्ठ°.

⁸ विशुद्ध° corr. to विशुद्धि° W विशुद्ध°
E, Sc, I₂ विशुद्धि° cett.

⁹ किमच for यदच Mt only.

¹⁰ ऽनेषः E only.

¹¹ एकः श्रुत्य° for एकव्यक्त्य° E only.

¹² धार° for ऽधान° I₁, Mg only.

¹³ त्रिसप्ता° Sc, I₂ only.

¹⁴ तदेवोद्धरत् Bo, I₂ तदेवोद्धृतं Mt
तदेवोद्धृतं Mg तदेवोद्धरन् cett.

¹⁵ तै° for स्वै° Bo, Md, Mt, Mg only.

जाम० । व्यरंसिषमेव पितृवधप्रयुक्तात् स्त्रवधमहाधिकारात् ।
किमच निहवः ।

परशुरशनिखण्डः स्त्रघातं विहाय

प्रियमपि समिदिधमव्रश्चनः किं न जातः ।

5

निभृतविशिखदंष्ट्रश्चापदण्डोऽपि धत्ते

विगलितविषवहेः साम्यमाशीविषस्य ॥१४॥

⁸ एवं मया नियमितश्चवनादिवाक्यैः

कोपानलश्च परशुश्च पुनर्यथा तैः¹⁰ ।

¹¹ कालेन पार्थिवकुलैः ककुभो महद्भि-

10

दैग्धोत्थितैरिव वनैर्गहनाः क्रियन्ते ॥१५॥

¹⁴ निमित्तान्तरात्तु शीर्षच्छेद्यो राम इति । अथेदानीम्

एतस्य¹⁵ राघवशिरोः कृतचापलस्य

लूत्वा शिरो मयि वनाय पुनः प्रयाते ।

¹ ह्रीर्वः for निहवः E only.

² षण्डः Sc, I₂ ञण्डः Mt ञण्डः
cett.

³ सूतं for ञघातं Mt only.

⁴ दंष्ट्रः आपदेद्भो W, Sc only.

⁵ प्रशमितं for विगलितं Mt only.

⁶ विषयं for विषं E only.

⁷ माशीविषस्य Bo माशीविषस्य corr.
to माशीविषस्य by rev., W माशीविषस्य
cett.

⁸ अपि च add. K only.

⁹ र्यद् for र्यथा Mt only.

¹⁰ तौ changed to तै I₁ तौ Md, Mg
ताः E एतौ Mt एताः K तैः Bo, W,
Sc, I₂.

¹¹ For these last two lines of the verse
are substituted : देवस्य सम्यति धनुर्मथनेन
सत्यमुत्थापितौ रघुमुतेन तथा प्रसह्य by
Mt only. Cett. as in text, excepting K,
for which see 12 and 13 below.

¹² समन्ताद् for महद्भिर् K only.

¹³ र्गहनीक्रियन्ते for र्गहनाः क्रियन्ते
K only. [only.]

¹⁴ This whole prose line omitted by Mt

¹⁵ एकस्य for एतस्य Mt only.

स्वस्थाश्चिराय रघवो जनकाश्च सन्तु

मा भूत् पुनर्वत³ कथञ्चिदतिप्रसङ्गः ॥ १६ ॥

शतानन्दः । आः⁴ शक्तिरस्ति⁵ कस्यचिद् विदेहराजस्य राजर्षेया-
ज्यस्य मे⁸ प्रेयसम्भायामथैवस्कन्दितुम् । किमङ्ग¹⁰ जामातरम् ।

5 वयमिह यथा गृह्यो वह्निस्तथैव चिरं स्थिताः

सुचरितगुरुस्तम्भाधारे गृहे गृहमेधिनः¹² ।

यदि परिभवस्तत्रान्यस्मादुपैति धिगस्तु¹³ नः

प्रियमपि ततो धिग् ब्राह्मण्यं धिगाङ्गिरसः कुलम् ॥ १७ ॥

विश्वा० । साधु वत्स गौतम साधु । कृतकृत्य एष राजा सीरध्वज-

10 ¹⁵ स्वया पुरोहितेन ।

न तस्य¹⁶ राष्ट्रं व्यथते न भ्रश्यति न जीर्यति ।

त्वं विद्वान् ब्राह्मणा यस्य राष्ट्रगोपः¹⁷ पुरोहितः ॥ १८ ॥

जाम० । गौतम त्वयेव¹⁸ ¹⁹ बहुभिः क्षत्रियपुरोहितैर्ब्रह्मतेजसा

1 स्वस्था स्थिराय E only.

2 जनकप्रमुखाश्च for जनकाश्च E only.

3 र्वतः इयं for र्वत कथं Bo only.

4 आः om. I₁, W, Sc, I₂, Md, Mt, Mg

only.

5 रस्य for रस्ति W only.

6 कस्य वा for कस्यचिद् Mt only.

7 विदेहराजर्षे० for विदेहराजस्य राज-
र्षे० K only.

8 प्रवयसः for मे प्रेयसः Mt only मे
ज्यप्रेयसः for मे प्रेयसः K only.

9 यामव० for यामयव० Md only.

10 पुनः add. Mt only देवस्य धनुर्मथनेन
सत्यं add. Mg only.

11 ग्राह्यो Mg only.

12 मेधिनां Mt, Mg only.

13 न E तत् Mt, Mg नः all cett.

14 ब्रह्मण्यं Md, Mt, Mg only.

15 त्वया पुरोहितेन om. Md. only. त्वया
पुरोहिते -- ॥ जा० ॥ for त्वया पुरोहितेन
E only.

16 राष्ट्रं K, Md राज्यं I₁, Bo, E, W,
Sc, I₂

17 गोप्त only for राष्ट्रगोपः E only.

18 त्वयैव E, W, Sc, Mt, Mg त्वयेव
cett.

19 बङ्गभिः om. Mt only.

20 क्षत्रिय om. Md only.

21 पुरोहितेन Mt पुरोहि I₁ पुरोहित
I₂ पुरोहितैर् cett.

¹ स्फुरितमासीत् । किन्तु प्राकृतानि तेजांस्यप्राकृते² ज्योतिषि प्रशस्यन्ति ॥

शता³ । सक्त्रोधम् । ⁴ अरे अनङ्गन् । निरपराधराज⁵न्यकुलकदन-
महापातकिन्⁸ । अशिष्ट⁹विकृतचेष्ट¹⁰ । बीभत्सकर्मन्¹¹ । अपूर्व-
⁵ पाषण्ड । काण्डीर । काण्डपृष्ठ । कथमस्यामपि दिशि प्रगल्भसे ।
ननु च रे त्वमसि ¹⁴ किं ब्राह्मण एव । अहो महाब्राह्मणस्याचारः ।
मातुरेव शिरश्छेदो गर्भाणां चापकर्तनम् ।

राज्ञां¹⁷ च सवनस्थानां ब्रह्महत्यासमो वधः ॥१९॥

जाम¹⁸ । आः स्वस्तिवाचनिक¹⁹ दुष्ट²⁰ । सामन्तपुरोहित । अपि
¹⁰ च²² रे अहल्यायाः पुत्र । अहं तव काण्डपृष्ठः ॥

¹ स्फुरित° Bo स्फुरित° I₁ स्फुरित°
K स्फुरित° cett.

² °कृतेन ज्योतिषा E only.

³ सक्त्रोधम् om. Mt only.

⁴ अरे रे अनङ्गन् पुरुषाधम Mt अरे
पुरुषाधम अनङ्गन् Mg अरे अरे अनङ्गन्
I₂ अरे अनङ्गन् cett.

⁵ °राजन्य° K, Mt °राज° cett.

⁶ °दहन° for °कदन° E only.

⁷ A stop added after °कदन° Md only.

⁸ A stop added here, I₁, K, E only.

⁹ A stop added here, Bo, Md only.

¹⁰ A stop added here, Bo, Md only.

¹¹ A stop added here, cett.

¹² °पाखण्डीर Bo °पाखण्ड K °पा-
षण्ड cett.

¹³ काण्डीरपृष्ठ for काण्डपृष्ठ Md only.

Added along margin : स्वात्काण्डवांसु का-
ण्डीर इत्यमरः । काण्डः सायकः । सायकः
प्रकरः काण्डः कङ्कपत्रः शिलीमुख इति
कोशान्तरात् । शस्त्राजीवे काण्डपृष्ठाद्युधि-
चायुधिकाः समा इत्यमरः by Sc.

¹⁴ किं वा Bo किमपि Mt किं only
cett.

¹⁵ महान् W, Sc महा om. Mt महा
cett.

¹⁶ चापि कर्तनम् for चापकर्तनम् E only.

¹⁷ राज्ञा E only.

¹⁸ स्वस्तिवाचनिक om. Md, Mg only.

¹⁹ निष्कष्ट add. Mt only.

²⁰ दुष्ट K, E, Md, Mg. दुष्ट om. Mt
दुष्ट I₁, Bo, W, Sc, I₂.

²¹ सात्यन्त° for सामन्त° E only.

²² चारे for च रे W only.

¹शता° । आः² दुष्ट³ दुर्मुख । भृगुप्रसवपांसन ।

राजानो गुरवश्चैते महिम्नैव महाक्षमाः ।

क्षमन्तां नाम न त्वेवं शतानन्दः क्षमिष्यते ॥ २० ॥

इति कमण्डलूदकेनोपसृष्टति ॥

5 वसि° । कः कोऽत्र भोः । प्रसाद्यतां प्रसाद्यतामयं धवि°चनिर्धूत

¹⁰इवामिः प्रणीतपृषदाज्याभिघारघोरस्तनूनपात् समिध्यमानदारु-
णब्रह्मवर्चसज्योतिराङ्गिरसः ॥

शता° । संसरन्म । शापोदकं गृहीत्वा । भो¹³ भोः सभासदः । पश्यन्तु
भवन्तः ।

10

सक्रोधः¹⁴ प्रसभमहं पराभिघाता-

दुष्टूय¹⁶ दुततरमाततायिनं वः ।

उत्पातक्षुभितमरुद्विघट्यमानो

वज्राग्निर्दुममिव भस्मसात्करोमि ॥ २१ ॥

¹ शता° . . . न त्वेवं om. (verse 20, b)

I₂.

² आः om. W, Sc only.

³ दुष्ट om. E only.

⁴ दुरात्मन् add. Mt only.

⁵ प्रसवासन for प्रसवपांसन E only.

⁶ ष्यति for ष्यते Mt only.

⁷ वशिष्ठः E, Sc वसिष्ठः all cett., but
Mt which reads नेपथ्ये instead.

⁸ Only one प्रसाद्यतां E only.

⁹ धविन्न° changed to धुविच° Sc
चविच° E पितृ° Mt धविच° I₁, K, Bo,
W, I₂, Md.

¹⁰ इवामि K इषामिः om. Mt, Mg
इवामिः cett.

¹¹ अभिप्रणीत° for प्रणीत° Mt, Mg
only.

¹² °घोर° om. E only.

¹³ Only one भोः Bo, E only.

¹⁴ सक्रोध° for सक्रोधः Mt only.

¹⁵ प्रसभमहत्तराभिधाना° E प्रसभमहं
न भिघाता in orig., and परा above न by
rev. W प्रसभमहं त्तराभिघाता° I₂ प्रस-
भमहं पराभिघाता° cett.

¹⁶ °दुष्टूत° Mg °दुष्टूतं Sc °दुष्टूय
cett.

¹⁷ °द्विषद्यमानो I₁, I₂, Md °द्विषद्यमा-
नो E °द्विषद्यमानो Bo °द्विषद्यमानो
W, Sc (Sc marks षद्य and has द्य along
margin) °द्विषद्यमानो K.

नेपथ्ये । प्रसीद भगवन् । गृहानुपगते प्रशाम्यतु ²दुरासदं
तपस्तेजः ।

स्त्राघ्यो ³गुणैर्द्विजवरश्च निजश्च बन्धु-

स्तस्मिन् गृहानुपगते सदृशं किमेतत् ।

5 विद्वानपि प्रचलितस्तु यदेष मार्गात्

क्षान्नं हि तत्र विजयाय शमं भज ⁷ त्वम् ॥ २२ ॥

वसि⁸ । शापोदकमपहरन् । वत्स शतानन्द । यथाह सच्चन्धी महारा-
जदशरथः । अन्यच्च ।

यत्कल्याणं किमपि मनसा तद्वयं वर्तयाम-

10 स्त्वं जाबालिप्रभृतिसहितः ¹² शान्तिमध्यमि कुर्याः ।

जेतुं जैत्रानथ खलु जपन् ¹⁴ सूक्तसामानुवाकान्

अस्मच्छिथैः सह स भगवान् वामदेवो वृणोतु ¹⁶ ॥ २३ ॥

¹⁷ परिष्वज्य निष्क्रामयति ॥

जाम⁹ । पश्यत ¹⁹ वटोः क्षत्रियावष्टब्धस्य गर्जितानि । तत् कि-

¹ प्रसीदतु for प्रशाम्यतु Mt only.

² दुरासदं om. Mt only.

³ गुणै⁹ I₂ only.

⁴ प्रचलित⁹ Mt only.

⁵ मार्जे for मार्गात् Bo only.

⁶ क्षत्रं W कान्तं Bo क्षान्नं cett.

⁷ भजध्वं for भज त्वं W only.

⁸ वशि⁹ for वसि⁹ E only.

⁹ मपि हरन् E only.

¹⁰ कमपि E only.

¹¹ स्त्वं for स्त्वं E only.

¹² महितः Md only.

¹³ मध्यमि W only.

¹⁴ जपत् W, K जप I₂ जयत् E

यजुः Bo जपन् I₁, Sc, Md

¹⁵ वक्ता⁹ for वाका⁹ E only.

¹⁶ गृणातु for वृणोतु Bo, W, Sc only.

¹⁷ शतानन्दः add. Mt only.

¹⁸ निष्क्रामति E, Md, Mg निष्क्रान्तः

Mt निष्क्रामयति cett.

¹⁹ पश्य for पश्यत Mt only.

²⁰ Folio 23 begins with यावष्टब्धस्य Cu.

मनेन । भो भोः कोसलेश्वरविदेहप्रसादोपजीविनो ब्राह्मणाः सप्त-
कुलपर्वतद्वीपगोचराश्च सर्वक्षत्रियाः वदामः⁴ ।

तपो वा शस्त्रं वा व्यपदिशति यः कश्चिदिह वः

स दर्पादुहामद्विषमसहमानः कलंयतु ।

5 अरामां निःसीरध्वजदशरथीकृत्य जगती-

मनुभ्रस्तकुल्यानपि परशुरामः शमयति ॥ २४ ॥

नेपथ्ये । 'भार्गव' अति हि⁹ नामावलिपसे ॥

जाम¹⁰ । असूयति नामायमस्मदवलेपाय जनकः¹⁰ संरब्धश्च ॥

प्रविश्य जनकः ।

10

शत्रुध्वंसात्परिणतिवशाद् गृह्यतन्त्रप्रधाने

नैरन्तर्यादथ च परमब्रह्मतत्त्वोपलम्भात् ।

क्षात्रं तेजो विजयि सहजं यद्वरंसीदिदं तत्

प्रत्युद्भूय त्वरयति पुनः कर्मणे कार्मुकं नः ॥ २५ ॥

¹ कोश्लेश्वर⁰ Bo, Cu, K कोसलेश्वर⁰

I₁, W, Sc, I₂, Mg कौसलेश्वर⁰ E कौ-
शलेश्वर⁰ Md कोसल⁰ only Mt.

² 'विदेहोप' Md, Mg 'विदेहेश्वरप्रसा-
दोप' Mt 'विदेहप्रसादोप' cett.

³ क्षत्रियाधाराः for सर्वक्षत्रियाः Mt
only.

⁴ वदामः om. Mt only.

⁵ व्यवहरति for व्यपदिशति Mt only.

⁶ 'माना' for 'मानः' W only.

⁷ सवलयतु for कलयतु I₁, E, I₂, Md,
Mt, Mg only.

⁸ भार्गव² I₁, W, Sc, I₂ भार्गव corr.
to भार्गव² by rev. Cu भार्गव cett.

⁹ हि om. E only.

¹⁰ जनकश्च E only.

¹¹ गृह्यं तन्त्रप्रधाने Bo गृह्यतन्त्रप्रधाने
W, K गृह्यं तं तत्र प्रधाने Sc गृह्यतत्र-
प्रधाने I₂ गृह्यतन्त्रप्रधाने cett.

¹² 'तत्त्वो' corr. to 'तन्त्रो' Cu 'तन्त्रो'
Bo, E, W, Md 'तत्रो' Sc, I₂ 'तत्त्वो'
I₁, K, Mt, Mg.

¹³ क्षत्रं I₁ only.

¹⁴ विजयति for विजयि Bo only.

¹⁵ यद्वरं⁰ Bo यद्वरं⁰ I₁ यद्वरं⁰ E
यद्वरं⁰ cett.

¹⁶ कार्मुकश्च for कार्मुकं नः Bo only.

जाम° । भो जनक ।

त्वं ब्रह्मण्यः किल परिणतश्चासि धर्मेण युक्त-

स्त्वां वेदान्तेष्वचरम¹ ऋषिः सूर्यशिष्यः शशांस ।

इत्याचारादसि यदि मया प्रश्नयेणोपजुष्ट-

5 स्तत्किं³ मोहादविदितभयः⁴ कर्कशानि ब्रवीषि ॥ २६ ॥

जाम° । अण्डभेदनं क्रियते प्रश्नयश्चेति⁷ । ऋणुत भोः⁸ सभासदः ।

भृगोर्वंशे जातस्तपसि च किलायं¹⁰ स्थित इति

द्विषत्यप्यस्माभिश्चिरमिह तितिक्षैव हि कृता ।

यदा¹¹ भूयोभूयस्तृणवदवधूनोत्यनिभृत-

10 स्तदा¹² विप्रऽप्यस्मिन्नमतु धनुरन्यास्ति न गतिः ॥ २७ ॥

जाम° । सरोषहासाक्षेपम् । किमात्य भोः किमात्य धनुरिति ।

14 आश्चर्यम् ।

क्षत्रालोकक्षुभितहुतभुक्प्रस्फुलिङ्गाट्टहासं

हास्यः¹⁵ पश्यन्नपि रिपुशिरःशाणशातं¹⁸ कुठारम् ।

¹ °ष्वचरमृषिः Md, Mg °ष्वरमत
गुरुः Mt °ष्वचरम ऋषिः cett.

² शशंस Mg only.

³ मोहा° in the orig., and रोषा above
it by rev., Cu मोहा° K, Mt रोषा° cett.

⁴ °भयात् K °भयात् corr. to °भयः
Cu °भयः cett.

⁵ कर्कश प्रब्रवीषि for कर्कशानि ब्रवीषि
Md only. Two lines beginning with
कर्कशानि and ending with निभृतस्तदा वि
(verse 27 below) greatly injured, Cu.

⁶ अण्ड° I₁, K₁, I₂, Md अच E अन्त°
W, Sc अं Bo अन्त° changed to अच Cu.

⁷ °क्षेति for °क्षेति Bo only.

⁸ भो भोः for भोः Cu, K only.

⁹ भृत° for जात° Mt only.

¹⁰ किलावस्थित K only.

¹¹ यथा for यदा Mt only.

¹² °स्तथा for °स्तदा Mt only.

¹³ °रव्याहतगति K °रव्याहतगति and
also न्यास्ति न along margin by rev., Cu
°रन्यास्ति न गतिः cett.

¹⁴ अहो add. Mt, Mg only.

¹⁵ हास्यः Bo, W, Sc धृष्टः (a probable
correction from हास्यः) Cu हास्यः cett.

¹⁶ रिपु om. E only.

¹⁷ °शाण° Mt, Mg, Bo °शान° K
°स्थान° corr. to °शान° Cu °स्थान° in
orig., and शा along margin, Sc °स्थान°
I₁, E, W, I₂, Md.

¹⁸ °शीतं K °शान्तं E, Bo, Md, Mg
°शातं cett.

दत्तोत्सेकः प्रलपति मया याज्ञवल्क्यानुरोधा-

न्मिथ्याध्मातः किमपि जरसा जर्जरः क्षत्रबन्धुः ॥ २८ ॥

जन० । सविगमं । किमच^३ बहुना ।

ज्याजिह्वा वलयितोक्तट्कोटिदंष्ट्र-

मुन्नारिघोरघनर्घर्घरघोषमेतत् ।

यासप्रसक्तहसदन्तकवक्त्रयन्त्र-

जृम्भाविडम्बिविकटोदरमस्तु चापम् ॥ २९ ॥

इति धनुरारोपयति ॥

नेपथ्ये । विरम नरपते कथं द्विजेऽस्मि-

न्नाविरतयज्ञवितीर्णगोसहस्रः ।

तव पलितनिरन्तरः^९ पृषत्कं

स्पृशति पुराणधनुर्धरस्य पाणिः ॥ ३० ॥

जन० । सखे महाराज दशरथ ।

अस्मानधिक्षिपतु नाम न^{१२} किञ्चिदेतत्

कस्य द्विजे परुषवादिनि चित्तभदेः ।

वत्सस्य मङ्गलविरुद्धमयं तु पापः

कर्णे रटन्^{१३} कटु^{१४} कथं नु^{१५} वटुर्विषह्यः ॥ ३१ ॥

^१ रजसा for जरसा I₁, W, I₂ only.

^२ सवेगम् E, I₂ only.

^३ किमलमन्त्र for किमच E only.

^४ वलयितो for वलयितो Se, I₂ only.

^५ कोटि for कोटि E only.

^६ घर्घुर E घर्घुर Mt घर्घुर cett.

^७ धनुरारोपयति Bo धनुःशरारोपयति

E धनुरारोपयति cett.

^८ कथश्चिद् for कथं W only.

^९ निरन्तर K निरन्तरः I₁ निरन्तरः

Bo निरन्तरः cett.

^{१०} धनुरस्य for धनुर्धरस्य E only.

^{११} अस्मानविक्षिपतु Bo अस्मामधिक्षेपतु
E अस्मानधिक्षिपतु cett.

^{१२} न om. Bo only.

^{१३} Folio 24 beginning with वटु and
ending with गुरौ वसिष्ठे (p. 82, verse 39
below) missing, Cu.

^{१४} कटु om. Bo only.

^{१५} नु I₁, K, Bo, W तु E, Md न Se
नु om. I₂.

जाम° । ¹आः दुरात्मन् ²क्षत्रियापसद वटुरित्यधि⁵क्षिपसि ।

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ यावद्विशकलितयकृत्स्नोमवक्षोरुहान्-

त्तायुग्रन्थ्यस्थिशुक्रव्यतिकरितजरत्नधरादन्तकण्डः ।

मूर्धच्छेदादुदञ्चललधमनिशिरारक्तडिगडीरपिण्ड-

5 प्रायः¹³प्राग्भारघोरं पशुमिव परशुः पर्वशस्त्रां¹⁴ शृणातु ॥ ३२ ॥

प्रविश्यान्तरे दशरथः । भो¹⁶ भार्गव ।

एष¹⁷ नो नरपतिर्यथा स्थितः¹⁸

¹⁹स्वं शरीरमपि न²⁰ स्थितं तथा ।

तत्र वाक्पारिभवैः कृतैर्वयं²²

10 सर्वथैव ननु²³ दुःखमास्महे ॥ ३३ ॥

¹ आः om. K only.

² क्षत्रि om. I₁ only.

³ पशद I₂, Md पसद cett. (+ Mt, Mg).

⁴ वज्र° for वटु° I₁ only.

⁵ त्यविक्षिपसि for त्यधिक्षिपसि Sc₁, I₂ only.

⁶ यत्कृत्स्नोमवचोदुकान्तः I₁, K₁. As I₁, but has lacuna for त्स्नो Bo यत्कृत्स्नोमवचोदुकान्त° E यत्कृत्स्नोमवचोदुकान्त° corr. to यत्कृत्स्नोमवचोदुकान्त° Sc यत्कृत्स्नोमवचोदुकान्त° and रह with the (?) mark along margin by rev., W यत्कृत्स्नोमवचोदुकान्त° I₂ यत्कृत्स्नोमवचोदुकान्त° Mg यत्कृत्स्नोमवचोदुकान्त° Md.

⁷ स्त्रायुय° W, Sc स्त्रायुय° Bo स्त्रायुय° cett.

⁸ शुक्र° K शुक्र° Mt शुक्र° cett.

⁹ जगत्° for जरत्° E only.

¹⁰ दन्तकण्डः K, E, Sc, I₂ दन्तकण्डः I₁, Bo, Md दन्तखण्डः W, Mg.

¹¹ शिरा° K, E, W, Sc, I₂ सिरा° cett.

¹² सक्त° Mg दत्त° Mt रक्त° cett.

¹³ प्रायप्राग्भारघोरं K, Md प्राग्भा-रादव घोरः E प्राचाख्यधारघोरं Mt प्रायः प्राग्भारघोरं cett.

¹⁴ शस्त्रां E only. [cett.]

¹⁵ शृणातु E, I₂ क्षिणातु Mt शृणातु

¹⁶ भो भार्गव I₁, Md, Mg भो भो भार्गव भार्गव Mt भो भार्गव cett.

¹⁷ एव for एष I₂ only.

¹⁸ स्थितं Mg only.

¹⁹ स्वशरीर° for स्वं शरीर° E only.

²⁰ न om. E only. नास्थितं Mt न स्थितं all others.

²¹ वाक्पाविभवैः E only.

²² कृतैरलं Md, Mg only.

²³ नु for ननु Bo only.

¹जाम० । ततः किम् ।

दश० । ततश्च न² क्षम्यते ॥

जाम० । त्वमप्यपरः प्रभविष्णुरिव मामवस्कन्दयसि । चेतयस्व
नित्यनिरवयहः प्रकृत्यैव रामोऽस्मि⁴ जामदग्न्यः क्षत्रियश्च भवान् ॥

5 दश० । अतः खलु नोपेक्ष्यसे ।

दुर्दान्तानां दमनविधयः क्षत्रियेष्वायतन्ते

दुर्दान्तस्त्वं वयमपि च ते क्षत्रियाः शासितारः ।

सद्यः शान्तो भव किमपरं दम्यसे सोऽधुनैव

क्व ब्रह्माणः प्रशमनपराः क्षत्रधार्यं क्व चास्त्रम् ॥ ३४ ॥

10 जाम० । विहस्य । चिरस्य खलु कालस्य जामदग्न्यः सनाथो वर्तते
यस्य यूयं क्षत्रिया राजानो विनेतारः ॥

दश० । अरे किमत्र काचिद् भ्रान्तिः ।

⁹अज्ञो वा ¹⁰यदि वा विपर्ययगतो¹¹ ज्ञानेऽथ सन्देहभृद्¹²

दृष्टादृष्टविरोधि कर्म कुरुते यस्तस्य गोप्ता गुरुः ।

15 निस्सन्देहविपर्यये सति पुनर्ज्ञाने¹⁵ विरुद्धक्रियं

राजा चेत्पुरुषं न शास्ति तदयं प्राप्तः¹⁷ प्रजाविप्लवः ॥ ३५ ॥

¹ For this and the next line: दश ॥
जा० ॥ ततः किं ततश्च क्षम्यताम् E only.

² नः Bo न I₁, W, Sc, Md. न om.
K, E, I₂.

³ क्षम्यताम् K, E क्षम्यते cett.

⁴ स्मि om. Bo only.

⁵ जाम० for जामदग्न्य, but afterwards
struck out by rev., W only.

⁶ उपेक्षसे Bo only.

⁷ अप्चापतन्ते Sc, Md only.

⁸ नोऽधु० Md, Mg वाधु० Mt सोऽधु
cett.

⁹ आज्ञा Mt अज्ञो E अज्ञो cett.

¹⁰ यदि वा om. Bo only.

¹¹ गतज्ञानोऽथ Mt गतो, but om.
ज्ञानेऽथ . . . सति पुनर् (verse 35c) I₂
गतो ज्ञानेऽथ cett.

¹² भृद् for भृद् Mt only.

¹³ दृष्टा दृष्टं E दृष्ट (दृष्टा om.) Bo
दृष्टादृष्टं cett.

¹⁴ विपर्ययेः Sc विपर्यये W विपर्यये
cett.

¹⁵ ज्ञाति Sc only.

¹⁶ क्रिये E, Sc only.

¹⁷ प्रातः for प्राप्तः Md only.

विश्वा० । युक्तमाह भो¹ महाराजः ।

अनुत्पन्नं ज्ञानं यदि ²यदि च सन्देहविधुरं

विपर्यस्तं वा स्यात् परिचर वसिष्ठस्य चरणौ ।

ध्रुवं ज्ञाने दोषः कथमपरथा दुर्यवहति-

5 विंशुद्धौ चेत् पापं चरसि न सहन्ते⁴ नृपतयः ॥३६॥

जाम० ।⁵

धर्मे⁶ ब्रह्मणि कार्मुके⁷ च भगवानीशो ⁸हि मे शासिता

सर्वस्वचनिबर्हणस्य विनयं कुर्युः कथं क्षत्रियाः ।

सम्बन्धस्तु वसिष्ठमिश्रविषये मान्यो जरायां न¹³ तु

10 स्पर्धायामधिकः समश्च तपसा ज्ञानेन¹⁴ चान्योऽस्ति

¹⁵मे ॥३७॥

वसि० । भृगुप्रसवात् पराजय इति प्रियं नः । किं तु¹⁷ खलु¹⁸

19 अस्माभिरेव पाल्यस्य प्रशस्तत्वात्प्रियस्य ²⁰नः ।

अस्मद्गृहे पुराणस्य पश्याचारस्य विज्ञवम् ॥३८॥

¹ असौ for भो K only.

² राज I₂, Md, Mt, Mg only.

³ यदि om. Bo, I₂ only.

⁴ च add. E only.

⁵ कौशिक add. Mt, Mg only.

⁶ अधर्मे for धर्मे Bo only.

⁷ ब्राह्मण for ब्रह्मणि Mt only.

⁸ कार्मुकं for कार्मुके Bo only.

⁹ सि for हि Mt only.

¹⁰ निवहणे विनयनं for निवर्हणस्य विनयं K only.

¹¹ सम्बन्धस्य for सम्बन्धस्तु E only.

¹² विषयो for विषये K only.

¹³ नतु I₁, E, Bo, W, Md ननु K, Sc, I₂.

¹⁴ ज्ञाने च मान्यो for ज्ञानेन चान्यो Md, Mt, Mg only.

¹⁵ कः for मे Mt, Mg only.

¹⁶ पराभव for पराजय E only.

¹⁷ तु K, E, W, Md नु I₁, Bo, Sc, I₂.

¹⁸ खलु om. Mt only.

¹⁹ जाम । सोपालम्भम् add. Mg only.

²⁰ च for नः K only.

²¹ गृहे W गृहे E, I₂ गृहे cett.

²² चारविज्ञ W only.

¹ जनकदशरथविश्वामित्राः । अनार्यं निमर्याद ।

जगत्सनातनगुरौ वशिष्ठेऽपि² निरङ्कुशः ।

व्यालद्विप इवास्माभिरुपक्रम्यैव दम्यसे ॥३९॥

जाम° । एवमवधूतोऽस्मि ।

5

अन्तर्धैर्यभरेण वृद्धवचनात्सम्पीड्य पिण्डीकृतो

हृन्मर्माश्रितशल्यवत्परिदहन्मन्युश्चिरं यः⁶ स्थितः ।

⁷ स्फूर्जत्येष⁸ स एव⁹ सम्प्रति मम न्यक्कारभिन्नस्थितेः

कल्पापायमस्तप्रकीर्णपयसः सिन्धोरिवौर्वानलः ॥४०॥

दिष्ट्या¹³ ।

10

निकारः¹⁴ प्राप्नोऽयं ज्वलति परशुर्मन्युरिव मे

पृथिव्यां राजानो दशरथबले सन्युपहिताः ।

पुनर्द्वाविंशोऽपि प्रकुपितकृतान्तोत्सवकर-

श्चिरात् क्षत्रस्यास्तु प्रलय इव घोरः परिमरः¹⁶ ॥४१॥

¹ This line and verse 39 om. Md only.

² वशिष्ठे Sc, I₂ only.

³ Folio 25 begins with पि निरङ्कुशः Cu.

⁴ अभिरुपक्रम्यैव Mt अभिरुपक्रम्यैव
Mg अभिरुपक्रम्यैव K अभिरुपक्रम्यैव corr.
to अभिः परिक्रम्यैव Cu अभिरुपक्रम्यैव cett.

⁵ परिहरन् for परिदहन् Mt only.

⁶ यः स्थितः I₁, Cu मन्मथः Sc यः
स्थितः cett.

⁷ स्फूर्ज° I₁ स्फूर्ज° Cu सूर्ज° I₂ स्फूर्ज°
cett.

⁸ त्वेष Cu, K त्वैव cett.

⁹ एव Cu, E, K एष cett.

¹⁰ स्थितः E only.

¹¹ कल्पाणाय for कल्पापाय° Md, Mt,
Mg only.

¹² महन् for मरुत Bo only.

¹³ किं¹⁴ add. I₁ only.

¹⁴ निकार प्रा° K, Bo विकारं प्रा° Mt
निकारः प्रा° cett.

¹⁵ कुले सन्युपरताः for बले सन्युपहि-
ताः Mt only.

¹⁶ परिमरः I₁ परिमदः Mt परिभवः
Bo परिसरः cett.

¹ वसि० । कष्टं भोः कष्टम् ।

कामं हि नः स्वजन एष तथापि दर्पाद्
घोरं व्यवस्यति कथं नु² भवेदवध्यः ।

सन्दूषितेन च मया ⁴सकृदीक्षितश्चेद्

5

वत्सस्य भार्गवशिशोर्दुरितं हि तत्स्यात् ॥ ४२ ॥

⁷ विश्वा० । अब्रह्मवर्चसमिवाम्भस्यशस्त्रसामर्थ्यमरे जामदग्न्य
मन्यसे ।

ब्रह्मक्षत्रसमाजमाक्षिपसि यद्वत्से च घोराशय-

स्तेनातिक्रमणेन दुःखयसि नः¹⁰ पाल्योऽसि सन्मन्धतः ।

10

¹¹ अतस्त्वां प्रति कोपनस्य तरलः शापोदकं दक्षिणः

प्राक्संस्कारवशेन चापमितरः पाणिर्ममान्विध्यते¹³ ॥ ४३ ॥

जाम० । ननु भोः कौशिक ।

त्वं ब्रह्मवर्चसधरो यदि वर्तमानो

यद्वा स्वजातिसमयेन धनुर्धरः स्याः ।

¹ वशि० Sc, I₂ दशरथः Mt वसि०
cett.

² तु K, E नु cett.

³ भवेत् स वध्यः for भवेदवध्यः E only.

⁴ सकृदीक्षि० Mt Lacuna K मुञ्जरी-
क्षि० cett.

⁵ दुर्द्विहितरं for दुर्द्विरितं E only.

⁶ न स्यात् for तत्स्यात् Md only.

⁷ विश्वा० om. Cu only.

⁸ मिवाम्भस्यशस्त्रं I₁ मिवाम्भस्य-
शास्त्रं corr. to मिवाम्भस्यमितशस्त्रं Cu
मिवाम्भस्यमितमस्त्रं E मिवाम्भस्यशस्त्रं
Sc, I₂. Orig. मिवाम्भस्यशस्त्रं; but
माम्भस्य struck out and स्मित substituted
by rev., W मिवाम्भस्यशस्त्रं Md मिव

भंशितशस्त्रं Mg मिव भंशितं Mt मिव-
वाम्भस्यशस्त्रं K. [Mg only.

⁹ मर्थ्यं जीवलोकमिवारे for मर्थ्यमरे

¹⁰ नः पाल्योऽपि Mt नाल्योऽसि Bo
नः पाल्योऽसि cett.

¹¹ आतस्त्वां I₁, Md अस्त्वां Bo, I₂
अतस्त्वां corr. to अन्तस्त्वां W आन्तस्त्वां
corr. to अन्तस्त्वां Cu अन्तस्त्वां E, Sc
आस्तां for आतस्त्वां K

¹² चापमितरः I₁, I₂ पापमितः Bo
चापमितरः cett.

¹³ ष्यति corr. to ष्यति Cu ष्यति E,
Bo, W, Sc, I₂, Mg ष्यति I₁, K, Md.

¹⁴ वरो corr. to धरो Cu धनो Mt
धरो cett.

उग्रेण भोस्तव तपस्तपसा दहामि

पक्षान्तरे तु सदृशं परशुः करोतु ॥४४॥

नेपथ्ये । अयमहं भोः कौशिकान्तेवासी रामः प्रणम्य विज्ञा-
पयामि ।

5 पौलस्त्यविजयोद्दामकार्तवीर्यार्जुनद्विषम् ।

जेतारं क्षत्रवीर्यस्य विजयेयं नमोऽस्तु वः ॥४५॥

⁶दश° । ⁷प्राप्नो रामभद्रः । कथं हि नामैतत् ॥

⁸जन° । हन्त भोः प्रशस्तम् । अनुजानीत । विजयतां रामभद्रः ।

अयं विनेता दृप्तानामेष¹⁰ वीरो जगत्पतिः ।

10 वयं वसिष्ठधौरेयाः सर्वे प्रतिभवोऽत्र¹² वः ॥४६॥

¹³दश° ।

नन्वद्यैव प्रथितयशसामूढरक्षाव्रतानां

याज्यानां वो गुणवति गृहे रामभद्रः¹⁴ सुजातः ।

ज्ञानज्योतिःपरिगतभवद्भूतभयाः¹⁵ प्रभावं

15 ¹⁶यद्भूलाणः ¹⁷कमपि शिशुकेऽप्यत्र संवेद्यन्ते ॥४७॥

¹ पक्षान्तरेण Mt पक्षान्तरे च Mg
पक्षान्तरे तु cett.

² °योद्धन्त° for °योद्दाम° K only.

³ °द्रुहं for °द्विषं Md only.

⁴ क्षत्रवीर्यस्य Cu, Mt, Mg क्षत्रवीर्यस्य
K कार्तिकेयस्य cett. जेतारं... विजयेयं
om. Bo.

⁵ विजयाय for विजयेयं Mt only.

⁶ जनकः for दश° Mg only.

⁷ कथं add. Mt only.

⁸ विश्वा° for जन° Mt, Mg only.

⁹ °मनुजानीत Cu, E, K °मभ्यनुजानीत
cett. [cett.]

¹⁰ °नां मय Bo °नामेक° Mt °नामेष

¹¹ वशि° for वसि° Sc, I₂ only.

¹² त्रयः for च वः W only.

¹³ दश° om. K, E दश° by rev. along
margin, Cu दश° cett.

¹⁴ °भद्रः सु° I₁ °भद्रः सु° corr. to
°भद्रसु Cu °भद्रः सु K, E, Bo, Mt
°भद्रसु W, Sc, I₂, Md.

¹⁵ °भवप्रभावो for °भयाः प्रभावं Mt
only.

¹⁶ यद्भू° changed to यं ज° Cu यद्भू°
cett.

¹⁷ किमपि Mt, Mg only.

¹⁸ सस्मावयन्ति Mt only.

जाम० । एहि । मन्ये राजपुत्र जामदग्न्यं विजेष्यसे । सस्मितम् । न^१
हि विजेष्यसे । दुर्द^३मो हि रेणु^४कापुत्रस्त्वदन्तकः । तथा हि सम्प्रति^६

कृत्क्षत्रियकण्ठक^७न्दरसरत्नीलालनिर्वा^९पित-

प्रत्युद्भूतशिखाकरालहुतभुग्^{१०}ङ्कारिभिर्मार्गणैः ।

5

एतद्वस्मरकालरुद्रकवलव्यापारमभ्यस्यतु

ब्रह्मस्तम्बनिकुञ्जपुञ्जितघनज्याघोषघोरं धनुः ॥४८॥

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ ^{११}तृतीयोऽङ्कः ॥

^१ सस्मितो I₁ only.

^२ न हि विजेष्यसे om. Cu only.

^३ दुर्दमो E only.

^४ रेणुकियस्त्व० for रेणुकापुत्रस्त्व० E only.

^५ After पुत्रः adds क्रूरकर्मा by rev., Cu

^६ हि add. Bo only. [only.

^७ कृत० I₁, E₁, Sc कृत० cett.

^८ कन्दरसरत् Cu कन्दविगलत् Md,

Mg कन्दरसरत् cett.

^९ Folio 26 beginning with पित . . .

and ending with सानुचरसुन्दोपसुन्दपुत्रो-
पल्लवा (p. 89, l. 1) missing, Cu.

^{१०} गङ्गाङ्कारि० W, Sc, I₁ गङ्गाङ्कारि०

E, K, Mg गङ्गाङ्कारि० Md कारि० only

Bo गङ्गाङ्कारि० I₂.

^{११} संदृष्टो नाम add. I₁, Bo, W, Sc, I₂,

Md भवभूतिविरचिते add. E only.

1 नेपथ्ये² । भो भो वैमानिकाः । ³प्रवर्त्यन्तां मङ्गलानि ।

कृशाश्वानेवासी जयति भगवान् कौशिकमुनिः

सहस्रांशोर्वंशे⁴ जगति जयति क्षत्रमधुना ।

विनेता क्षत्रार्जगदभयदानव्रतधरः⁵

5 शरण्यो लोकानां दिनकरकुलेन्दुर्विजयते ॥ १ ॥ ^{5a}

ततः प्रविशतः सम्भ्रान्तौ विमानेन ⁶सूर्यणखामाल्यवन्तौ ॥

माल्यवान् । वत्से ⁷दृष्टस्त्वया दिवौकसामेकायनीभावो यदिन्द्रा-

दयः ⁹स्वतो वन्दित्वमुपगताः ॥

¹¹सूर्यणखा । ए हि ¹² ¹³तुम्हेहिं णिरूविदं विसंवदइ¹⁴ । सम्पदं च

10 उक्लम्पिद¹⁵ मिह । ता किं एत्थ करणिज्जम् ॥

माल्य° । यासौ राज्ञा दशरथेन प्राक्प्रतिश्रुतवरद्वया¹⁷ राज्ञी भर-

तमाता कैकेयी तस्या¹⁸ मन्थरा नाम परिचारिका दशरथस्य

¹ Begins श्रीशं वन्दे E only.

² नेपथ्ये om. E, Md only. 'Indra speaks' along margin by rev., W.

³ प्रवर्त्यन्ताम् K, E, Bo प्रवर्त्यन्ताम् २ cett.

⁴ °र्वंशे I₁ only.

⁵ °धनः I₁, Bo, Mt, Mg °धारः I₂ °धरः K, E, W, Sc, Md.

^{5a} इति चूलिका add. Mt only.

⁶ सूर्यणखा K सूर्यनखा E, Md सूर्य-णखा cett. (+ Mt, Mg).

⁷ वृष्ट° for दृष्ट° W only.

⁸ °मेकायतनीभावः K, Mt °मेकायन-भावः cett.

⁹ ततो Bo च स्वतो E स्वतो cett.

¹⁰ °मुपागताः E, W °मभ्युपागताः K °मुपगताः cett.

¹¹ सूर्य° K, Md सूर्य° cett. (+ Mt, Mg).

¹² हं for हि W, Sc only.

¹³ तुम्हेहि Bo, E, I₂ तुम्हेहिं cett.

¹⁴ °संवदइ I₁, E, Md °संवद्वा W °संवदद्वा Sc °संवदद्वा I₂ °संवदद् K °संव only Bo.

¹⁵ °म्पिअ K °म्पिद cett.

¹⁶ योऽसौ E only.

¹⁷ °द्वयी Bo °द्वय Md °द्वया cett. (+ Mt, Mg).

¹⁸ तथा for तस्या Mt only.

वार्ताहारिणी मिथिलामयोध्यायाः सम्प्रेषिता मिथिलोपकण्ठे
वर्तत इति सम्प्रत्येव मे निवेदितं चारैकैः । तस्यास्त्वया शरीरमा-
विश्य एवमेवं च⁴ कर्तव्यम् ॥ इति कर्णे कथयति ॥

⁵शूर्प^० । किं⁶ मस्यध करिस्सदि एवं^{7*} णामं^{7a*} त्ति ॥

5 माल्ल^० । भिद्ये⁸ नो सवृत्तमिद्धाकुगृहेषु विशेषतस्तद्दृश्य
विजिगीषोः ॥

¹⁰शूर्प^० । तदो किम् ॥

माल्ल^० । ततो¹¹नेन योगाचारन्यायेन सुदूरमाकृष्य रक्षसामं¹²ङ्क-
मुपनीतस्य विन्ध्यकान्तारेष्वदेशज्ञस्य विचरतः¹³ सुकराण्यवस्कन्द-
10 नानि स्युः । विराधदनुकवन्धप्रभृतयो हि दण्डकारण्यसचे¹⁵षु ती-
क्ष्णाश्चरिष्यन्ति । शक्या¹⁶ हि ¹⁷लुप्तप्रभुशक्तेरुत्साहशक्तिच्छन्नना-

¹ हारिणी om. Bo only.

² मिथिलानाम^० W मिथिलम^० Bo
मथिलाम^० E मिथिलाम^० cett.

³ चारैः K only.

⁴ च om. E only.

⁵ सू^० for शू^० Md only.

⁶ किं मस्यध K किं मस्यध Md किम-
स्यध I₁ किमस्यध Bo किमस्यं E किम
साध I₂ किमु साधमा W, Sc.

⁷ एवं Bo, Md, E एवं^० cett (+ Mt,
Mg).

^{7a} णामेति all MSS.

⁸ भिद्यते Bo only.

⁹ सवृत्तिमि^० Md सवृत्तमि^० Mt, Mg
सवृत्तिमि^० cett.

¹⁰ सू^० K, W, I₂ शू^० cett.

¹¹ तत एतेन for ततो^०नेन W, Sc only.

¹² रक्षसाकसु^० Bo रक्षसामन्तिकसु^० W,
Sc रक्षसामङ्कसु^० cett.

¹³ लक्ष्मण सहायस्य रामस्य राक्षसस्य
add. Mg only.

¹⁴ सुकरकार्या^० for सुकरा^० Mg only.

¹⁵ ंसचिषु W, Sc. Lacuna E ंसचेषु
cett.

¹⁶ शक्यो Md शक्ता Mt, Mg शङ्का
I₂ शक्या cett.

¹⁷ लुप्तप्रभुशक्तिरक्ष^० Md लुप्तप्रभुशक्तिर-
त्साहशक्तिं च क^० Mt, Mg लुप्तप्रभुशक्तिर-
त्साहशक्तिरक्ष^० cett.

भिसन्धातुम् । ²अनिवर्तनीयश्च रावणस्य सीतास्वीकारग्रहः । स
चैवमीषत्करः सप्रयोजनश्चेति ॥

⁴शूर्प° । अह लक्खणसहा⁵अत्तणे वि⁷ किं⁸ पञ्चो⁹अणम् ॥

¹⁰मात्थ° ।

5 ¹¹वीरोऽस्त्रपारगश्चिन्त्यो यथा रामस्तथैव सः ।

¹²छद्मदण्डप्रयोगस्तु यथैकस्मिंस्तथा द्वयोः ॥२॥

¹³शूर्प° । मम ¹⁴दुञ्च एव एदं ण जुत्तं पडिभादि । जं च ¹⁶ ¹⁷दूर-
ट्टिदस्स दासरहिणो सस्मिधाणकरणं जं च अणावड्वेरेस्स अप्प-
डिसमाधेअं इत्थिआवेरं ति ॥

10 ²²मात्थ° । स तावद् भूम्यान्तर्यतः प्रत्यासन्न एव । ²³सानुचरसु-

¹ °मभिसन्धातुम् Sc °मभिसन्द्गतुम्
Bo °मभिसन्धातुम् Mt °मभिसन्धातुम्
cett.

² अनुवर्त° Md, Mt, Mg अनिवर्त° cett.

³ °परिग्रहः for °ग्रहः Sc only.

⁴ सू° for शूर्प° K, Md only.

⁵ लक्खण° K, E, Md, Mt, Mg लक्खण°
cett.

⁶ °महाअत्तणे Sc, I₂ °महाअत्तणे corr.
to °सहाअत्तणे W °साहाअत्तणे E °सहा-
अत्तणे cett.

⁷ वि K पि cett.

⁸ पि add. I₁, W, Sc, I₂, Bo, Md, Mt,
Mg (but not K, E).

⁹ पञ्चोअणम् I₁, K, Bo पिञ्चोअणम्
W, Sc, I₂ पञ्चोअणम् E पञ्चोअणम्
Md.

¹⁰ मात्थ° om. I₁ only.

¹¹ वीरोऽस्त्र° I₁, K, Md वीरास्त्र° Bo,
W, Sc, I₂ वीरश्च E.

¹² ब्रह्म in orig., कस्य by rev., along
margin, W.

¹³ सू° K, I₂, Md only.

¹⁴ दुञ्च एव K दुदिपि Bo दु दिअं
एव cett.

¹⁵ °हादि Md, Mt, Mg °भादि cett.

¹⁶ च om. K only.

¹⁷ दूरविदस्स W, Sc, I₂ दूरट्टिदस्स
cett.

¹⁸ दाशर° Md, Mt, Mg only.

¹⁹ असा° for अणा° E only.

²⁰ अप्पडिसमाधेयं W अपडिसमाधे-
E अपडिसमाधेअं cett.

²¹ इत्थं आ W, I₂ इत्थं आ corr. to
इत्थं अ Sc इत्थिआ cett.

²² भूम्यान्तर्यतः E भूम्यां वर्तयतः Sc
भूम्यां वर्तयतः corr. to भूम्यां वर्तते यतः W
भूम्यान्तर्यतः I₁, K, Bo, I₂, Md.

²³ सानुचरः W, Sc, Md, Mt, Mg सानु-
चर° cett.

न्दोपमुन्दपुत्रोपप्लवात्² ताट³कारिः कथमनाबद्धवैरः । अप्रतिविधेयं
च रामरावणयोरितरथापि⁶ वैरम् । पश्य⁷ ।

पाल्यं तस्य जगद्वयं तु⁸ जगतो नित्यं हठादेशिनः

सामैवं सति कीदृगप्रियकृता शश्वद्विरुद्धात्मना ।

5

कानर्थान् रघुनन्दनो मृगयते देवैः पतिर्यो वृत-

स्तस्माद्दानमपीह नास्ति न भिदा तस्येषवः¹⁰ साधनम्

॥ ३ ॥

¹¹ न दण्डोऽप्यधिके शत्रौ न प्रकाशः प्रकाशते ।

तूष्णीन्द्राडस्तु कर्तव्यस्तस्य चायमुपक्रमः ॥ ४ ॥

10

तथा सति सीतापहारतः किमपरं कुर्यात् । किञ्च¹² ।

हृतजानिररातिभिः¹³ सलज्जो

यदि¹⁴ मृत्योः शरणं¹⁵ गतोऽन्यथापि¹⁶ ।

मृदितो मृत एव निष्प्रतापः

परित¹⁷प्याप्यथवा घटेत सन्धौ ॥ ५ ॥

¹ °पुत्रोपमर्दकः W °पुत्रोपमर्दकः Sc
°पुत्रोपप्लवात् cett.

² च add. Mt, Mg only.

³ ताटका° W, Sc, Mt, Mg ताडका°
I₁, K, E, I₂, Md ताटका° corr. to ताड-
का° Cu तारका° Bo. Folio 27 begins
with ताडकारिः Cu.

⁴ अनारब्ध° for अनाबद्ध° Mt only.

⁵ प्रति° corr. to अप्रति° by rev., Cu.

⁶ पि om. Md only.

⁷ पश्य om. Bo पश्य by rev. along
margin, Cu पश्य cett.

⁸ तु K, W, Sc, I₂ तु cett.

⁹ हठाद्वेषिणः Md, Mg हतादेशिनः Mt
हठाद्वेषिणः K हठादेशिनः cett.

¹⁰ तस्येषवः Cu, W तस्यैव नः Mt, Mg
तस्येषवः cett.

¹¹ न दण्डोऽप्यधिके Md दण्डोऽप्यभ्य-
धिके Mt तदण्डोऽप्यधिके Mg न दण्डो
ऽप्यधिके cett.

¹² ततश्च for किञ्च Mt only.

¹³ हृतजाय आराति° E only.

¹⁴ मृत्योः K, W, Sc मृत्युः cett.

¹⁵ गतः K, W, Sc ततः cett.

¹⁶ तु for पि Mt only.

¹⁷ परितप्तो यदि वा for परितप्याप्यथवा
Mt only.

उत्तिष्ठेत् वधाय नः परिभवप्रौढेन चेन्मन्युना
 नेष्टे तत्प्रसरं निरोद्धुमुदधिस्तिग्मांशुवीर्यो हि सः ।
 किन्तु प्राक्प्रतिपन्नरावणमुहृद्भावेन भीमौजसा
 शत्रुर्वज्रधरात्मजेन हरिणा घोरिणा घानिष्यते ॥ ६ ॥

5 अनेन च प्रसङ्गेन ⁸ बह्वनुसन्धातव्यम् ॥

⁹ शूर्पं० । किं विञ्च ॥

माल्य० । ¹⁰ रावणप्रियासि वत्से कार्यज्ञा च ¹¹ अतो ^{11a} निःशङ्क-
 मावेद्यते ¹² हृदयखेदः ¹³ ।

क्षितेरानन्तर्यादपकृदपकृत्यश्च सततं

10 ¹⁵ द्विधा रामः शत्रुः प्रकृतिनियतः क्षत्रिय इति ।

तृतीयो मे नम्रा रजनिचरनाथस्य सहजो

रिपुः ¹⁶ प्रत्यासत्तेरहिरिव भयं नो जनयति ॥ ७ ॥

कुम्भकर्णस्तु सन्नप्यसत्समः । ¹⁷ कृत्रिमस्वापव्यसनादविनयाच्च ¹⁸ ।

विभीषणस्त्वाभिगामिकात्मगुणसम्पन्न इति ²⁰ अनुरक्ताः प्रकृतयः ।

¹ उत्तिष्ठेत् for उत्तिष्ठेत् Bo only.

² प्रेक्षेत् तन् for प्रौढेन चेन् Mt only.

³ प्रसरति for प्रसरं E only.

⁴ प्रीतिः for किन्तु Mt only.

⁵ हरिणा Bo only.

⁶ घोरिणा for घोरिणा Mt only.

⁷ घानिष्यते I₁, Cu, K, Md घातिष्यते
 W, Sc, I₂, Mt, Mg घातयिष्यते E घी-
 तिष्यते Bo.

⁸ बह्वनु० for बह्वनु० Sc only.

⁹ शूर्पं for शूर्पं Cu, K, Md only.

¹⁰ First half of this line greatly damaged,
 Cu.

¹¹ च om. E only.

^{11a} यतो all MSS.

¹² मावद्यति Cu only.

¹³ भेदः for खेदः Mt only.

¹⁴ दसकदधृष्टश्च Md, Mg दसकदप-
 कृत्या च Mt दसकदपकृत्यश्च K दप-
 कृत्यश्च Cu दपकदपकृत्यश्च cett.

¹⁵ This line is greatly damaged in Cu.

¹⁶ रिपुः I₁, Bo, E, I₂ रिपुः प्र० cett.

¹⁷ कृत्रिमं om. I₁, E, Bo, W, Sc, I₂,
 Md only.

¹⁸ दपायाद्वा for दविनयाच्च Mg only.

¹⁹ त्वाभिगां Cu, K, Md, Mt, Mg

त्वागां cett.

²⁰ एवं add. Mt एनं add. Mg only.

खरदूषणत्रिशिरसस्तु ¹कुलसदृशवृत्तयो राजानमुपतिष्ठन्ते ²यतस्ते
वत्सेनेव धेनुं राजानमर्थान् ³दुहन्ति । उपजापिताश्च प्रतिदुहन्ति
प्रकृतयः ⁵। तदिदमन्तर्भेदज्जरं राजकुलमभियुक्तमात्रं रामेण भेद्यते ।
यथोक्तं ⁷लघ्वपि व्यसनपदमभियुक्तस्य ⁹कृच्छ्रसाध्यं भवतीति । तत्र
⁵च ¹⁰विभीषणावग्रहतः ¹¹प्रतिविधानम् ¹²। न ¹³तु प्रकाशदण्डस्तू-
ष्णीन्द्रण्डः संरोधनमपसारणं वा स्यात् । तत्र प्रकाशदण्डमभिन्न-
सम्बन्धाः कथं राक्षसास्तितिक्षेरन् ¹⁷। तूष्णीन्द्रण्डोऽपि प्राज्ञैरनुमी-
यमानः प्रकृतिकोपको ¹⁸रामेऽभियोक्तरि ¹⁹दुरन्तः स्यात् ।

संरोधने त्वभिभवाद्बिहिते तदेक-

10 मैत्र्या खरप्रभृतयश्च तदा विकुर्युः ।

निर्वास्यमानमपि तं परिवारयेयु-

स्तस्मात् खरप्रभृतयः पुरतो ²¹विचिन्त्याः ॥ ८ ॥

तत्र रामस्योपयोग इति ॥

¹ सङ्गवृत्तयो for कुलसदृशवृत्तयो Mt, Mg only.

² यतस्ते om. Md, Mt only यतस्तेन Mg यतस्ते cett.

³ दुहन्ति for दुहन्ति I₁ only.

⁴ प्रतिदुहन्ति Cu प्रतिदुह्यन्ति K, E प्रतिदुहन्ति Bo प्रतिजपन्ति cett.

⁵ कृतयः for प्रकृतयः I₁, I₂ only.

⁶ आभेद्यते Bo भिद्यते E, Mt, Mg भेद्यते corr. to भेद्यते Cu भेद्यते cett.

⁷ नीतिशास्त्रे add. E only.

⁸ अतिलघ्वं for लघ्वं Mt only.

⁹ न add. I₁, Bo, E, W, Sc, I₂, Md, Mg only.

¹⁰ च om. E only.

¹¹ ग्रहस्य for ग्रहतः Mt, Mg only.

¹² कर्तव्यम् add. Mt, Mg only.

¹³ न for स Mt only.

¹⁴ तूष्णीन्द्रण्डः om. K only.

^{15,16} प्रकाशदण्डमभिन्नं I₁, Bo, I₂, Md प्रकाशदण्डमभिन्नं E प्रकाशदण्ड अभिन्नं Cu, K प्रकाशदण्डः सम्भिन्नं W, Sc.

¹⁷ सास्तितिक्षेरन् for सास्तितिक्षेरन् Bo only.

¹⁸ प्रकृतिको Bo प्रकृतिकोपको W, Sc प्रकृतिकोपको cett.

¹⁹ दुरितं corr. to दुरन्तः by rev., W.

²⁰ तदेकमैत्र्या I₁, K, Bo, E, W, Sc तदेकमैत्र्या I₂ तदेकमैत्र्यात् Md तदेव मैत्र्यात् corr. to तदेकमैत्र्यात् Cu.

²¹ पुरतो विवर्त्याः Md पुर एव चिन्त्याः Mt, Mg पुरतो विचिन्त्याः cett.

¹शूर्पं । ²अहो अंगुजीवित्तणस्स अंगरुअदा जं रावणस्स खर-
प्पमुहाणं च ⁵तुल्ले वि ⁶कुलसखन्धे एवं मा⁸दामहो चिन्तेदि ॥

माख्यं । ईदृशः कुलपुत्रकाचारः ॥

¹⁰शूर्पं । वि¹¹णा खरप्पमुहेहिं विभीषणस्स का पडिवत्ती ॥

⁵माख्यं । प्राज्ञः खल्वसावुत्प्रेक्षितविप्रकारः स्वयमेवापसर्पेत ।
उपेक्षणीयस्त्वस्माभिर्न चैतन्मन्तव्यमौरसं भयमिति । ¹⁸यतः ।

बाल्यात्प्रभृत्येव विरुढसख्यः

सुग्रीवमेधं ध्रुवमाश्रयेत् ।

वालिप्रसादीकृतभूमिभागे

कुमारभुक्तौ स्थितमृष्यमूके ॥ ९ ॥

10

¹ शूर्पं for शूर्पं K, Md only.

² Left half of this line and the next greatly damaged along the top margin, Cu.

^{2a} अंगुजीवित्तणस्स Cu अंगुजावित्त-
णस्स I₁ अंगुजिनित्तणस्स E अंगुजीड-
त्तणस्स Md, Mt, Mg अंगुजीवित्तणस्स Sc
अंगुजीवित्तणस्स cett.

³ अंगरुअदा I₁, I₂, Md गरुअदा
K, Cu, Bo गरुअदा W, Sc (also मत्ता
in red ink along margin below अदा)
अरुअटा E.

⁴ खरप्पमुहाणं . . . विभीणस्स (line 4
below) along margin by rev., Cu.

⁵ अ for च K. Injured, Cu.

⁶ पि W. Injured, Cu वि cett.

⁷ एत्तं Bo एव E. Injured, Cu एवं

⁸ मदा⁹ for मादा⁹ W. [cett.]

⁹ कुलपुत्राचारः K कुलपुत्रकाचारः by
rev., Cu खलु कुलाचारः Mt कुलपुत्रका-
चारः cett.

¹⁰ शूर्पं for शूर्पं Sc, I₂, Md, K only.

¹¹ विण W विणा Bo विणा cett.

¹² विभीषणस्स E, Md, Mt, Mg विही-
सणस्स K विभीसणस्स cett.

¹³ °वत्ति for °वत्ती E only.

¹⁴ °विप्रकारः Cu, K °विकारः cett.

¹⁵ उत्प्रेक्षणीयं I₁ स उपेक्षणीयं E
उत्प्रेक्षणीयं Sc, I₂, Md, Mg. Orig. उपे-
क्षणीयं, and न inserted before it by rev.,
Cu उपेक्षणीयं K, Bo, W, Mt.

¹⁶ च तन्मं K च तन्मं corr. to चैतन्मं
Cu चैवं मं E, Mt चैतन्मं cett.

¹⁷ °व्यं मौरसं W, Sc °व्यमौरसात् Mt,
Mg °व्यमौरसं cett.

¹⁸ यतः om. Mg only.

¹⁹ °सख्यं Mt, Mg only.

²⁰ °मेव Cu, K °मेघ cett.

²¹ °येत् E only.

²² वाली I₁, W वालिं cett.

²³ °प्रसादीर्घकृतं I₂ only.

²⁴ °मृष्यं Mt, Mg °मृष्यं cett. स्थित
. . . वालिं वावा (next page, line 3) by
rev. along top margin; and स्थित . . .
यतिष्ठते न रामो almost all destroyed, Cu.

ततश्च¹ वालिना² यतिष्यते । न³ रामोप⁴श्रयेण⁵ रामोप⁶श्लेषणेन
वा नोपेक्षेत वाली⁷ ॥

⁸शूर्पं । ⁹अथ¹⁰ रामो परसुरामविजई¹¹ जणिदविरोधं वालिणं¹²
वावादेदि ततो¹⁴ विभीषणरामसञ्जोओ¹⁵ अणत्थो¹⁶ त्ति सम्भावेमि ॥

5 मात्थं । ननु वत्से ।

यो वालिनं हन्ति हता वयं¹⁹ स्स-

स्तेन ध्रुवं तच्च तु सर्वनाशे²⁰ ।

एकः स जीव्यात्²¹ कुलतनुरस्मै

रामः श्रियं²² धर्ममयो ददाति²³ ॥ १० ॥

10 ²⁴शूर्पं । सास्रम् । एवं²⁵ पिं दाव होदु ॥

¹ सततश्च K, E तचखश्च Mt, Mg.
Injured, Cu ततश्च cett.

² वालिना यतिष्यते W, Sc वालिन्या-
पतति Mg वालिना घातिष्यते Mt. In-
jured, Cu वालिना यतिष्यते cett. Stop
after यतिष्यते E only.

³ न add. all but Mt, Mg only.

⁴ रामोपश्रयेण I₁, Cu, K, I₂ सामो-
पश्रयेण E रामोपाश्रयेण cett.

⁵ No stop here, Cu, E, Bo. Stop
here, cett.

⁶ रामोपश्लेषणेन om. E रामोपश्लेषणे
Mg रामोपश्लेषणेन cett.

⁷ वालिप्रसादम् for वाली Md only.

⁸ सू° for शू° K, Md only.

⁹ सास्रम् add. Mt, Mg only.

¹⁰ अथ K, E अहो Cu अ corr. to
अद् by rev., W अथ cett.

¹¹ परसु° I₁, K परसु° cett.

¹² °विजई Cu °विजई I₁, Md, Mt, Mg
°विजयी cett.

¹³ वालिणं Cu, E वालिनं cett.

¹⁴ वावादेदि changed to वावादहि Cu
वावादेहि Bo, W, Sc, I₂ वावादेदि cett.

¹⁵ ततो K ततो by rev., Cu तदो
cett.

¹⁶ विभीषण° I₁, K, W, Sc, I₂ विभी-
सण° cett.

¹⁷ अणत्थे for अणत्थो E only.

¹⁸ ति E, Sc त्ति cett.

¹⁹ स्स स्तेन Cu च तेन Mt स्सस्तेन cett.

²⁰ °नाशः for °नाशे K, E only.

²¹ जिज्यात् Bo जीयात् W, Sc जी-
व्यात् cett.

²² श्रयं Bo प्रियं Mt श्रियं cett.

²³ दधातु for ददाति Mt only.

²⁴ सू° for शू° Cu, K, Md only.

²⁵ एवं corr. to एवं Cu एवं K, W
एवं cett. सास्रवं for सासं एवं E.

^{25a} वि all MSS.

मात्स्यं । गम्यतामिदानीं वत्से यत्र प्रेषितासि । सुकरं चैतत्
प्रयोजनं ² यदि जनकदशरथान्तिके वसिष्ठविश्वामित्रौ न स्याताम् ।
अहमपि लङ्कामेव गच्छामि ॥

⁶शूर्पं । हा अश्व तु ए वि दुक्खं पेक्खिद्वम् ॥

5 मात्स्यं ।

हा वत्साः खरदूषणप्रभृतयो वध्याः ¹¹ स्थ पापस्य मे
हा हा वत्स विभीषण त्वमपि मे कार्येण हेयः ¹² स्थितः ।
हा मद्गतल ¹³ वत्स रावण महत्पश्यामि ते सङ्कटं
वत्से कैकसि ¹⁴ हा हतासि ¹⁵ न चिरात्त्रिन्पुत्रकान् ¹⁶ पश्यसि

10

॥ ११ ॥

इति निष्क्रान्तौ ॥

॥ विष्कम्भकः ॥

ततः प्रविशतो वसिष्ठविश्वामित्राभ्यां सह जनकदशरथौ ॥ राजानावन्योन्यं परिष्वज्य ।
²⁰जनकः । राजन् दिष्ट्या वर्धसे यदीदृशस्ते वत्सो रामभद्रः ।

¹ तत् for चैतत् E only.

² यदि Cu, E, K, Mt यदा cett.

³ ण्ययोरन्तिके for ण्यान्तिके E only.

⁴ विशिष्ठं E वशिष्ठं Cu वसि W
वसिष्ठं cett.

⁵ स्याताम् I₁ only.

⁶ सू० for शू० Cu, K, Md only.

⁷ दुवन्त corr. to दुक्ख Cu दुक्खं K
दुःखं cett.

⁸ पोखिद्वम् I₁ पेखिद्वम् Bo, Sc,
I₂, W, K पेक्खितद्वम् E पेक्खिद्वम्
Md पेस्तिद्वम् changed to पैस्तिद्वम्
Cu.

⁹ ण्चिशिरसो for ण्प्रभृतयो Mt only.

¹⁰ वधा I₁. Orig. वध्याः; but : dropped

by rev., W दग्धाः E दध्याः I₂ वध्याः
cett.

¹¹ स्व for स्थ E only.

¹² हेय I₁ हेय corr. to हेयः Cu देवः
Bo हेयः cett.

¹³ वत्स om. Bo only.

¹⁴ कैकसि Mt only.

¹⁵ हता० for हता० Bo only.

¹⁶ पश्यसि Cu, K द्रक्ष्यसि cett.

¹⁷ विष्कम्भः E, W विष्कम्भः changed to
विष्कम्भकः Cu मिश्रविष्कम्भः Mt, Mg
विष्कम्भकः cett.

¹⁸ वशि० E, Sc, I₂ वसि० cett.

¹⁹ राजानावन्योन्यं परिष्वज्य om. K only.

²⁰ जनकः om. Md only.

अप्राकृतानि च गुणैश्च निरन्तराणि
 लोकोत्तराणि च फलैश्च महोदयानि ।
 वीरस्य यस्य महतश्चरिताङ्गुतानि
 नास्माकमेव जगतामपि मङ्गलानि ॥ १२ ॥

5 वसिष्ठः² । विश्वामित्रं परिष्वज्य । सखे कुशिकनन्दन ।

अस्माभिरप्यनाशास्यो रामस्य महिमान्वयः ।

यत् कृतास्तेन कृतिनो वयं च³ भुवनानि च ॥ १३ ॥

विश्वामित्रः । प्रकृष्टपुण्यपरिपाकोपादान एष⁴ महिमा । के⁵
 वयमेतावतः प्रकर्षस्य⁶ ॥

10 ⁷ दशरथः । भगवन् कुशिकनन्दन मा मैवम् ।

आदित्याः कुलदेवतामिव नृपाः पूर्वे⁸ दिलीपादय-
 स्तेजोराशिमरुन्धतीपतिमृषिं भक्त्या⁹ यदाशिश्चयन्¹⁰ ।

पाकः¹¹ स्नाध्यतरश्च भूरितपसां सत्याशिषामाशिष-

स्तासामप्ययमेव मङ्गलनिधिर्यन्नः¹² प्रसन्नो भवान्¹³ ॥ १४ ॥

¹ After अप्राकृता repeats आदित्या . . . दिलीपा (verse 14a), which the rev. omits and supplies नि च . . . निरन्तराणि Cu.

² वशिष्ठ Cu वसिष्ठ cett.

³ च om. Bo only.

⁴ एव for एष K only.

⁵ किं रयं for के वयं Bo only.

⁶ प्रकर्षस्य K, E प्रकर्षस्य and also ह above क by rev., Cu प्रहर्षस्य cett.

⁷ जनकः for दशरथः Mg only.

⁸ पूर्वं changed to पूर्व W पूर्व cett.

⁹ भक्ता corr. to भक्त्या Cu.

¹⁰ शिश्चयुः K only.

¹¹ पाकः स्नाध्यतरश्च K, E पाकस्नाध्यतरश्च corr. to पाकस्नाध्यतराश्च Cu पाकस्तस्य च याश्च Mt पाकस्नाध्यतराश्च cett.

¹² विधिं and also न above वि by rev., Cu धि only E निधिं Mt विधिं cett.

¹³ भगवान् Bo only.

¹ वसि० । सत्यमीदृशो विश्वामित्रः ।

यद्वाचां विषयमतीत्य चेत्तंसां वा

पर्यायात्परमतिशयनस्य वा यत् ।

ब्रह्मर्षौ तदिह दुरासदे समिद्धं

5

तेजोभिर्ज्वलति महत्त्वमप्रमेयम् ॥ १५ ॥

विश्वा० । भगवन् मैत्रावरुण ।

सनत्कुमाराङ्गिरसौ गुरू विद्यातपोमयौ ।

स्तौषि चेत्सत्य० एवास्मि सत्यसन्धा हि ते गिरः ॥ १६ ॥

रामभद्रे तु नाश्चर्यमेतत् । महाराजदशरथो हि तस्य प्रसविता ।

10

साक्षात्पुण्यसमुच्छ्रया इव मनोर्वैवस्वतस्यान्वये

राजानस्त्वदपेक्षितेन विधिना गोपायितारः प्रजाः ।

ये¹¹ भूताः प्रथमे पवित्रचरितास्तेषामयं धूर्धरो

¹² वीरः क्षत्रियपुङ्गवो गुणनिधिः स्नाय्यो धरित्र्याः पतिः

॥ १७ ॥

¹ वशि० for वसि० Cu only.

² चेतसा E, Bo तेजसां Md, Mg
चेतसां cett.

³ ब्रह्मर्षे Mt only.

⁴ महत्तपोऽग्रं W, Sc महत्त्वमग्रं Mt,
Mg महत्तयाग्रं cett.

⁵ विधा० W धिया० Bo विद्या cett.

⁶ ०त्सत्यमेवासि corr. to ०त्सत्यमेवासि
by rev., W ०त्सत्यमेवासि Md, Mg ०त्सुत्य
एवासि Mt ०त्सत्य एवासि cett.

⁷ नित्यशुद्धा for सत्यसन्धा Mt only.

⁸ जनयिता for प्रसविता Mt only.

⁹ ०समुधाया Bo ०समुक्षया I₂ ०समु-
च्छयाद् Mg ०समुच्छया cett.

¹⁰ गोपायितारः W only.

¹¹ जे K मे Sc, I₂ Wanting, Bo धे
cett.

¹² दुर्धरो for धूर्धरो Mt only.

¹³ वीर० for वीरः E only.

अपि¹ च ।

अरिष्ट²स्त्वाष्टस्य प्रश्न³मनविधौ जम्भदमनः

स विश्लेषामीशः पतिरपि निकाय⁴स्य मरुताम् ।

विजे⁵तारं सेनाः सततमपहनारमसुरान्

5 अमुं वीरं वत्रे बहुषु समनीकेषु मघवा ॥ १८ ॥

सोऽयमीदृशः कथमनीदृशं प्रसूते ॥

⁶वसि० । कथमचाश्चर्यं नाम ।

मरुत्तन्तं देवं य⁹ इह भगवन्तं विजयते

विजि¹⁰ग्ये तं राजा युधि दशमुखं हैहय¹¹पतिः ।

10 निहन्तारं तस्य प्रथितमहिमानं त्रिभुवने

महावीरं जित्वा किमिव हि न वत्सेन विजितम् ॥ १९ ॥

दश० । तत् किमित्ययं द्विधा भिद्यते¹³ लोकः ॥

विद्या० । एष वत्सो रामभद्रः सजामदग्न्य इत एवाभिवर्तते ।

य एषः

15 वीरश्रिया च विनयेन¹⁴ च रोचमानो

मान्ये मुनाववनतश्च गुणोन्नतश्च ।

¹ अपि च om. K अपि च by rev., Cu
अपि च cett.

² अरिष्टत्वा० Cu, K, Bo अरिष्टस्त्वा०
cett.

³ प्रश्न० E प्रश्न० corr. to प्रश्मन०
by rev., W प्रश्मन० cett.

⁴ विनायस्य for निकायस्य E only.

⁵ विजेतारं Mt only.

⁶ सेना for सेनाः E only.

⁷ सोऽयम् om. Mt only.

⁸ वसि० K. Orig. वसि obliterated by
paint, Cu व० ॥ E वसि० om. cett.

⁹ यद् for य I₁ only.

¹⁰ विजज्ञे Sc, I₂ विजज्ञे corr. to विजिज्ञे
W विजिज्ञे Md विजये Bo विजिग्ये
cett.

¹¹ हैहयपतिः for हैहयपतिः I₂.

¹² निहन्तारं Bo only.

¹³ विभज्यते for भिद्यते Mt, Mg only.

¹⁴ विनयेन Cu, K, Mt विजयेन cett.

¹⁵ मान्ये for मान्ये Md, Mg only.

लज्जां वहन् भृगुपतौ हृतवीर्यदर्पे

शिथो गुराविव कृतप्रथमापचारः ॥ २० ॥

ततः प्रविशतो रामजामदग्न्यौ ॥

रामः । यद् ब्रह्मवादिभिरूपासितवन्द्यपादे

5

विद्यातपोव्रतनिधौ तपतां वरिष्ठे ।

दैवात् कृतस्त्वयि मया विनयापचारस्

तत् त्वं प्रसीद भगवन्नयमञ्जलिस्ते ॥ २१ ॥

जामदग्न्यः । ⁴अपराद्धमेव⁵ त्वया जामदग्न्यस्य नो⁶पकृतम् ।

पुण्या ब्राह्मणजातिरन्वयगुणः शास्त्रं चरित्रं च मे

10

येनैकेन हतान्यमूनि हरता चैतन्यमात्रामपि ।

एकः सन्नपि भूरिदोषगहनः ¹⁰सोऽयं त्वया प्रेयसा

वत्स ब्राह्मणवत्सलेन शमितः क्षेमाय दर्पामयः ॥ २२ ॥

रामः । कथं नापराद्धं मया यदायुधपरिग्रहं यावदारूढो दुर्योगिः ॥

जामः । एष एव¹³ वो न्यायः¹⁴ ।

15

असाध्यमन्यथा दोषं¹⁵ परिच्छिद्य शरीरिणाम् ।

यथा वैद्यस्तथा राजा शस्त्रपाणिभिर्षज्यति ॥ २३ ॥

¹ हृत° Cu, K धृत° Mt हृत° cett.

² पाद° for पादे Bo only.

³ °पचार° Cu, K, Mt °पराध° cett.

⁴ न add. K only.

⁵ °द्धमेव Cu, K °द्धं वत्स cett.

⁶ ननूप° Mt प्रत्युतोप° K नोप° cett.

⁷ शस्त्रं E साध्यं Mt शास्त्रं cett.

⁸ हतानि Cu हतानि cett.

⁹ हता corr. to हरता by rev., Cu.

¹⁰ सेयं for सोऽयं I₁ only.

¹¹ वत्सलेन शमितः changed to वत्सले

निशमितः by rev., W वत्सलेन शमितः cett.

¹² मदायुध° Md, Mg यदायुध° Mt यदायुध° cett.

¹³ एव वो K एव only Cu एष एव वो न्यायः cett. except Mt, which omits these words.

¹⁴ नायः Bo अन्यायः E न्यायः cett.

¹⁵ दोषि for दोषं I₂ only.

¹⁶ °च्छेद्य E only.

¹⁷ °रिणाम W, I₂ only.

¹⁸ °भिर्षज्यति Cu, K, Bo °विषह्यति

रामः । कोऽहमुक्तिप्रत्युक्तिकायां भगवतः । तस्मादित² इतो
भगवान्³ ।

जाम° । क्व पुनर्मया वत्स गन्तव्यम् ।

रामः । यत्र तातश्च तातजनकश्च । अथवा शान्तम्⁵ । उत⁶ यत्र
5 भगवन्तौ मैत्रावरुणकौशिकौ ॥

जाम° । ⁷ इदमिदानीमशक्यम् । ^{8a} अनतिक्रमणीयश्च राजनिर्देशः ।
¹⁰ परिक्रम्य । हे भगवन्तौ ।

स एष रामः सौम्यत्वादचण्डश्चण्डविक्रमः ।

यस्य प्रतिष्ठितं जैत्रं जामदग्न्येऽपि शासनम् ॥२४॥

10 ¹¹ राजानौ । अतिगम्भीरः सौजन्योद्गारः ॥

रामः । एष वो रामशिरसा प्रणामपर्यायः ॥

सर्वे । एह्येहि वत्स ॥ इति परिष्वजन्ते ॥

जाम° । भगवन् मैत्रावरुण¹³ । एष जमदग्निपुत्रः प्रणम्य कौशिकेन
सार्धमत्र भगवतो¹⁴ विज्ञापयति ।

I₁, E, W, Sc, I₂ °भिषज्यते Mt, Mg
°विष्वति Md.

¹ भवतः Bo only.

² °दितो for °दित इतो Bo only.

³ भगवन् corr. to भगवान् Cu भवान्
Bo भगवन् Md, Mt, Mg भगवान् cett.

⁴ तात° om. E only.

⁵ शान्तौ Mt शातम् E, Sc शान्तम्
cett.

⁶ उत यत्र changed to उभयत्र Cu उत
om. Mt उत यत्र cett.

⁷ स्वगतम् add. Mg only. [cett.]

⁸ इदमिदा° I₁, Cu, K इदमिदमिदा°

^{8a} अनतिक्रमणीयश्च राजनिर्देशः om.
Mt only.

⁹ °निर्देशः K, E, Bo °निर्देशः cett.

¹⁰ विश्वामित्रः add. Mg only.

¹¹ राजानौ by rev. along margin, Cu
विश्वामित्र° substituted by K वसिष्ठविश्वामि-
त्रौ substituted by Mg राजानौ cett.

¹² सौजन्यगर्वो° for सौजन्यो° Mg only.

¹³ °वरुणि W only.

¹⁴ भगवतौ E भवतो Mt, Mg भगवतो
cett.

¹⁵ °पयति Cu, E, K °पयामि cett.

वृद्धा¹तिक्रमसम्भृतस्य महतो निर्णिक्तये पाप्मनः

प्रायश्चेतनमादिशन्तु गुरवो रामेण दान्तस्य मे ।

प्राग्धर्मस्य भवन्त एव परमं द्रष्टार⁵ आसन् गुरो-

र्लब्धा⁶ ज्ञानमनेकधा प्रवचनैर्मन्वा⁷दयः प्राणयन्⁸ ॥२५॥

5 वसि⁹ । अद्य¹⁰ नः श्रोत्रियाणां¹¹ गृहे जातोऽसि ।

दुर्विनीते त्वयि वयं दुःखिताः सुखिनोऽन्यथा ।

निसर्गो ह्येष वृद्धानां यत्तु¹² श्रेयस्तथैव तत् ॥२६॥

तत् परिपूत¹³ एवासि ॥

विश्वा¹⁴ । अपहृतं¹⁵ ते विद्मः¹⁶ पाप्मानं रामभद्रेण¹⁷ । यतः प्राय-

¹ वृत्वा° for वृद्धा° E only.

² °सम्भृतस्य I₂ °सम्भवस्य changed to °संवृत्तस्य by rev., W °सम्भवस्य Mt °सम्भृतस्य cett.

³ पाथानः I₂ पाप्मानः Sc पाप्मनः cett.

⁴ परम W हि परं Mt परमं cett.

⁵ द्रष्टा for द्रष्टार I₁ only.

⁶ °र्लब्धा ज्ञानतुम° I₁ °र्लब्धा ज्ञानम° Cu, E, Sc, Md °र्लब्धा ज्ञानतुम° Bo °र्लब्धा ज्ञानम° K, W, Mt, Mg लम्प्ता जानुम° I₂

⁷ °र्मन्वादिभिः for °र्मन्वादयः W only.

⁸ प्राणमन् Md प्राणिनः Mt प्रीणयन् Sc प्रीणयन् corr. to प्रीणयत् by rev., W प्राणयन् cett (+ Mg).

⁹ वशि° Bo, E दशरथः Mt वसि° cett.

¹⁰ अनद्यः for अद्यनः W, Sc only.

¹¹ कुले for गृहे Mt only.

¹² यत्तु I₁ K यत्तु corr. to यत्तु Cu यत्तु cett.

¹³ परिपूरित E परिभूत Md परिपूत cett. (+ Mt, Mg).

¹⁴ अद्य नः श्रोत्रियाणां कुले जातोऽसि । दुर्विनीते वत्स add. Mt only.

¹⁵ अपहृतं corr. to अपहृतं W आपहृतं E अपहृतं cett.

¹⁶ ते विद्मः Sc तेजः Mg ते विद्मः cett.

¹⁷ द्रेण । यतः . . . परोहन्ति । इति निष्का om. (page 109, l. 14) here ; and supplies it after इव मे तीव्रः (p. 127, l. 8) I₂.

श्चि¹त्तमिव राजदण्ड²मयेनसो³ निष्क्रय⁴मामनन्ति धर्माचार्याः । किं
 पुनर्यदत्र भगवान्⁵ वसिष्ठः प्रजापालं⁶सन्निधौ प्रशास्ति ॥

रामः । एतानि^{9a} तानि^{9a} भवतां¹⁰ साक्षात्कृतधर्माणां¹¹मृषीणां
 प्रसन्नगम्भीरपावनानि वचनानि ॥

5 दश⁰ । भगवन्¹² जामदग्न्य ।

निसर्गतः पवित्रस्य किमन्यत्पावनं¹³ तव ।

तीर्थोदकं¹⁴ च वह्निश्च¹⁵ नान्यतः शुद्धि¹⁶मर्हतः ॥ २७ ॥

जाम⁰ । आत्मगतम्¹⁷ । भगवति वसुन्धरे प्रसीद रन्ध्रदानेन¹⁸ ॥

जनकः²⁰ । भगवन् यदि प्रसन्नोऽसि तद्विषय²¹ोपवेशनात्²² परि-

10 पुनीहि²³ गृहान् । एतत् पूतमासनं भगवतः ॥

¹ °त्त इव Sc, I₂, Md, Mt, Mg °त्त इव
 changed to °त्तं इव W °त्तं इव cett.

² °दंमये⁰ Bo only °दण्डोऽये⁰ cett.

³ °नसा for °नसो Bo only.

⁴ निःक्रियामा⁰ E निःक्रयमा⁰ K नि-
 क्रमणमा⁰ Mg निष्क्रयमा⁰ cett.

⁵ पुनर्यदत्र Mt only पुनरत्र the rest.

⁶ भगवन् Bo भवान् Md, Mt, Mg
 भगवान् cett.

⁷ वशि⁰ for वसि⁰ E only.

⁸ °पाल⁰ for °पालन⁰ W, Sc, Md, Mt,
 Mg.

⁹ जाम⁰ for रामः Mg only.

^{9a} तानि om. K, E only.

¹⁰ भवतां Cu, E, K, Mt, Mg भवतां
 om. cett.

¹¹ °धर्मिणा⁰ E °ब्रह्मणा⁰ Mt, Mg
 °धर्माणा⁰ cett.

¹² भगवन् om. E only.

¹³ °वनान्तरेः E, K °वनं तव cett.

¹⁴ °कश्च for °कं च W only.

¹⁵ वान्य⁰ for नान्य⁰ E only.

¹⁶ शुचि⁰ for शुद्धि⁰ K only.

¹⁷ आत्मगतम् Cu, E, K. Om. cett.

¹⁸ Omits this line and the next two,
 E only.

¹⁹ °दाने corr. to °दानेन by rev., Cu
 °दानाय K °दानेन cett.

²⁰ जनकः by rev. along margin, Cu.

²¹ °स्रब्धो⁰ I₁, W, Md °स्रब्धो⁰ Sc
 °स्रब्धो⁰ Bo °स्रब्धो⁰ Cu °स्रब्धो⁰ I₂
 °श्रब्धो⁰ K.

²² °नात्रः परि⁰ K °नात्र परि⁰ corr. to
 °नात्रः परि⁰ Cu °नात् परि⁰ cett.

²³ नः add. Mt only.

²⁴ तत् for एतत् Mt only.

¹जाम° । यदभिरुचितं सूर्यशिष्यान्तेवांसिने राजन्यश्रोत्रियाय ॥

सर्वं उपविशन्ति ॥

⁴दश° ।

जनपदबहिर्निष्ठा यूयं गृहस्य परिग्रहाद्

5 वयमपि निजैर्ययाः कार्यैस्ततो न बभूव यः ।

⁶स इह भवतामद्यास्माभिर्मनोरथवाञ्छितः

सुचरितपरीपाकात्प्राप्तश्चिरस्य समागमः ॥ २८ ॥

अत्र च ।

का ते ⁸स्तुतिः स्तुतिपथादतिवृत्तधाम्नः

10 किं दीयतामविकलक्षितिदायिने ¹¹ च ।

शान्तस्य किं परिजनेन ¹²मुने तथापि

पुत्रैः समं दशरथोऽद्य वशंवदस्ते ॥ २९ ॥

जाम° । यूयमीदृशा इति किमत्राश्चर्यम् ।

¹³प्रेङ्गं धाम यदामनन्ति ¹⁴सुधियः सोऽयं निधिर्ज्योतिषां

15 देवो वः सविता कुलस्य किमतो भूतैः प्रशंसापदम् ¹⁵ ।

¹ जाम° om. E only.

² °वाशिने I₁, Bo only.

³ विशन्ति corr. to उपविशन्ति by rev.,

Cu.

⁴ दश° om. Mg दश° by rev., Cu

दश° cett.

⁵ °गृहा° for °ग्रहा° I₁ only.

⁶ तद् for स Mt only.

⁷ °परिपा° for °परीपा° K, E, Bo only.

⁸ स्तुति I₁ स्तुति corr. to सुतिः Cu

सुतिः cett.

⁹ °पदा° for °पथा° E only.

¹⁰ °वृत्त° corr. to °वृत्ति° by rev., Cu

°वृत्त° cett.

¹¹ °यिनस्ते Mt °यिने वां E °यिने च cett.

¹² मुनेः Mt only.

¹³ प्रेङ्गं Mt प्रेङ्गं K चिधं Bo प्रेङ्गं cett.

¹⁴ स्व° for सु° I₂ only.

¹⁵ प्रशंसापद I₁ प्रसंशापदं Sc, I₂ प्रशं-
सापदं W (corr. fr. प्रशंसापदं by rev.) K,
Md, Mt, Mg प्रशंसापदं cett.

यज्ज्ञानः परमार्थराजः ऋषयस्ते यूयमिह्वाकवो

येषां वेद³ इवाप्रमेयमहिमा⁴ धर्मे वसिष्ठो गुरुः ॥ ३० ॥

अपि⁶ च ।

सङ्ग्रामेष्टसमाप्तिदं दिविषदां भर्तुर्धनुः साधनं

5 सप्तद्वीपनिविष्टयूपनिचयश्चेत्यङ्किता भृगृहाः ।

शश्वत्कीर्तिनिबन्धनं भगवती भागीरथी सागरः

प्रख्यातानि¹¹ च तानि तानि भवतां भूमानमाचक्षते ॥ ३१ ॥

वसिष्ठविश्वामित्रौ ।¹³ अपवार्च । एतदपि शिक्षितं वत्सेन ॥

जाम^० । रामभद्र मामनुमोदस्वारण्यगमनाय ॥

10 विश्वा^० । मामप्यथ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ भवन्तोऽनुजानन्तु ।

रघुजनकगृहेषु गर्भरूप-

व्यतिकरमङ्गलवृद्धयोऽनुभूताः ।

^{16a} भृगुपतिदमन- ।¹⁷ इत्यर्धोक्ते विरम्य ।

भृगुपतिविदितोन्नतिं च वत्सं

15 प्रियमभिनन्द्य सुखी गृहानुपेयाम् ॥ ३२ ॥

¹ यज्ज्ञानः Sc only.

² सत्य^० for यूय^० E only.

³ देव for वेद E only.

⁴ धर्मे Bo only.

⁵ वशि^० for वसि^० Sc, I₂ only.

⁶ Folios 31 and 32 beginning with अपि च and ending with संसारस्स । जत्य ई (p. 109, l. 13) missing, Cu.

⁷ ०मेष्टसमाप्तिदं K ०मेष्टसमाप्तिदं I₁, Md, Mg ०मेष्टमयप्रदं Mt ०मेष्टसमाप्तिदं cett.

⁸ ०निचय^० K, E, Bo ०यजन^० Mt ०निलय^० cett.

⁹ भृगृहाः W, Sc, Md, Mg भूमयः Mt भृगृहाः cett.

¹⁰ शश्वत् Md, Sc only.

¹¹ ०ताचरितानि for ०तानि च तानि Md,

¹² ०चक्षहे E only. [Mg only.

¹³ अपवार्च om. Mt only.

¹⁴ ममाप्य^० for मामप्य^० W only.

¹⁵ ०प्यधुना for ०प्यथ Mt, Mg only.

¹⁶ तत्रभवन्तो for भवन्तो K, E only.

^{16a} भृगुपतिदमन . . . विरम्य om. Mt, Mg only.

¹⁷ ०दमने for दमन E, Md only.

¹⁸ ०प्यर्धो^० Md ०प्यर्धो^० corr. to त्वर्धो^० W इत्यर्धो^० cett.

¹⁹ ०विजयो^० for ०विदितो^० Mt, Mg only.

²⁰ ०पेयाम् E, K, Md ०पेया I₂ ०पैमि W, Sc ०पेयी I₁, Bo.

दश० । वत्स रामभद्र प्रस्थितस्ते भगवान् कौशिकः ॥

विश्वा० । सात्त्वं राममालिङ्ग्य । अहमेव सौम्य न त्वां मोक्तुमुत्सहे ।

किन्त्वनुष्ठाननित्यत्वं स्वातन्त्र्यमपकर्षति ।

सङ्कटा ² ह्याहिताग्नीनां प्रत्यवायैर्गृहस्थता ॥ ३३ ॥

5 वसि० । ³ गृहात् स्वगृहं गन्तुमागन्तुं च कामचारः ॥

विश्वा० । भगवन् यद्यनुरुध्यसे तदेहि सिद्धाश्रमपदमुभौ गच्छा-
वः । त्वां पुरस्कृत्य गच्छन् मधुच्छन्दसो मातुः सत्कार्यो भविष्यामि ॥

वसि० । किमेतावत्यपि भवानस्मासु न प्रभवति ॥

राजानौ । रमणीयपावनो ब्रह्मर्षिसङ्गमः ¹¹ ।

10 अन्योन्यमाहात्म्यविदोरन्यैरविदितात्मनोः ।

विराजते विरोधोऽपि नाम स्नेहे ¹³ तु का कथा ॥ ३४ ॥

¹⁴ नेपथ्ये । एषा रामवधूर्गुरुन् वन्दते ॥

ऋषयः । वत्से जानकि ।

वीरेण ते ¹⁶ विनयमाङ्गलिकेन पत्या

वृचदुहः प्रशमितेषु महाभयेषु ।

¹ नित्वात्स्वातन्त्र्यमपकर्षति K नित्वा-
त्स्वातन्त्र्यमपि कर्षति E नित्यत्वं स्वातन्त्र्य-
मपकर्षति cett.

² त्या० for ह्या० Bo, I₂ only.

³ स्वगतम् add. Mg only.

⁴ गृहात्स्वगृहं मागन्तुं corr. to गृहात्स्व-
गृहमागन्तुं W गृहा स्वगृहं मागन्तुं E
स्वगृहात्स्वगृहं गन्तुमागन्तुं Mt गृहात्स्वगृहं
गन्तुमागन्तुं cett.

⁵ कामाचारः Bo, E only.

⁶ ंध्यते I₁, Bo, Sc, I₂ ंध्यते corr. to
ंध्यसे W ंध्यसे Mt, K ंध्यत्से E ंध्यते

⁷ पदं om. E only.

[Md.

⁸ यातुः E only.

⁹ तावता भगवा० for तावत्यपि भवा०
E only. [cett.

¹⁰ ंणीयः पा० E, W, Sc ंणीयपा०

¹¹ ंसङ्गः K, E ंसङ्गमः cett.

¹² ंरक्षौ Sc ंरक्षे E ंरक्ष्ये cett.

¹³ स्नेहेषु for स्नेहे तु K, Md, Mg only.

¹⁴ नेपथ्ये om. Mt only.

¹⁵ गुरुं त्वां वन्दते W गुरुं त्वं दत्ते J₂
गुरुं दत्ते Bo गुरुं त्वा दत्ते Sc गुरुं
वन्दते cett.

¹⁶ ते om. Bo only.

¹⁷ विजय० for विनय० Md, Mt, Mg only.

¹⁸ महाह्वयेषु Mt महाभयेषु om. Bo

महाभयेषु cett.

क्षत्रप्रकाण्डगृहिणीबहुमानपूजाम्

उर्जस्वलामपि शची मनसा करोतु ॥३५॥

रामः । स्वगतम् । अचिरात् समूलकाषं कषितेषु राक्षसेष्वेवं स्यात् ॥

क्षयः । स्वस्त्येवमेवासतां भवन्तः ॥ ६ उन्तिष्ठन्ति ७ ॥

5 इतरे । उत्थाय । नमो नमो वः ॥

जाम० । भवन्तौ जामदग्न्योऽभिवादयते ॥

वसिष्ठविश्वामित्रौ ।

स्थिरस्ते प्रशमो भूयात् प्रत्यग्ज्योतिः प्रकाशताम् ।

अच्छिन्नशिवसङ्कल्पमन्तःकरणमस्तु ते ॥३६॥

10

इति¹⁴ निष्क्रान्तौ ॥

जाम० । किञ्चित् परिक्रम्य स्थित्वा च¹⁵ । वत्स¹⁶ रामभद्र¹⁷ इतस्तावत् ॥

रामः । उपश्रित्य । आज्ञापय ॥

जाम० । यन्मया क्षत्रियोच्छेदविश्रान्तेनावधारितम् ।

तदेतदधुना धत्ते धनुः कारणशून्यताम् ॥३७॥

1 स्वगतम् om. Mt only.

2 काषितेषु K कषितेषु E कषितेषु cett.

3 ०ष्वेव for ०ष्वेवं E only.

4 अस्त्येव for स्वस्त्येव Mt only.

5 उन्तिष्ठन्तु add. E only.

6 इति add. Mt, Mg only.

7 ०ष्ठति Bo only.

8 इतरे om. E only.

9 भगवन्तौ I₁, Bo, Md, Mg भवतौ

I₂ भवन्तौ cett.

10 ०दयत corr. to ०दयति W ०दयते

cett.

11 वशि० Sc, I₂ वसि० cett.

12 अविच्छिन्न० E only.

13 ०कर्ण० K ०प्रकरण० E ०करण० cett.

14 वसिष्ठविश्वामित्रौ add., but struck out, Bo.

15 वा for च Bo only.

16 वत्स om. Md only.

17 भद्र om. E only.

18 ०हृत्य E, Mt, Mg ०श्रित्य cett.

19 ०विश्रान्ते० Mt only.

20 तदेवम० Md, Mg ददेतद० E तदे-

तद० cett.

इध्मादिप्रयोजनमस्तु परशुः ।

पुण्यानामृषयस्तटेषु सरितां ये दण्डकायां वने

भूयांसो निवसन्ति तेषु सततं लङ्कासदो राक्षसाः ।

विध्वंसाय चरन्ति तत्प्रमथनेष्वस्योपयोगो भवेत्

5 सम्प्रत्येष⁷ स⁸हामुनैव धनुषा वस्तेऽधिकारः⁹ स्थितः ॥ ३८ ॥

¹⁰ अर्पयति ॥

रामः । प्रणम्य¹¹ । प्रतिगृहीतेयमाज्ञा ॥

जाम¹² । साक्षं परिक्रम्य¹³ । आयुष्मन्¹⁴ प्रतिनिवर्तस्व¹⁵ इति निष्क्रान्तः ॥

रामः । सवाष्पम्¹⁶ । गतो भगवान्¹⁷ भार्गवः । विचिन्त्य¹⁸ । तदपि ना-

10 मान्येन केनचिदुपायेन दण्डकारण्यानीं प्रतिष्ठेयम्¹⁹ । कथं²⁰ राम-
प्रियाद् गुरुजनादेवं स्यात् ।

न्यस्तशस्त्रे²¹ भृगुपतौ परतन्त्रे तथा मयि ।

कष्टमुत्सारिताः क्रूरैर्यातुधानैस्तपोधनाः²² ॥ ३९ ॥

¹ ०दिप्रयोजनस्तु E ०दिप्रयोजनस्तु
Mt ०दिप्रयोजनस्तु Mg ०दिप्रयो-
जनस्तु cett.

² सरितो K only.

³ ०काथा E only.

⁴ राक्षसः W only.

⁵ ०ध्वस्यो K, E स्वस्यो I₁, Bo, I₂
धस्यो W, Sc स्वस्यो corr. to स्वस्यो
Md तन्तो Mg [cett.

⁶ भवत् I₂, K, Md भव I₁ भवेत्

⁷ ०त्येष K, E, Mt ०त्येव cett.

⁸ सहा E, Mt, Mg सचा K सता
cett.

⁹ ०कार I₁, E ०कारः K, Bo ०कारिः
Md ०कारा W, Sc, I₂.

¹⁰ इति धनुः add. Mt only.

¹¹ प्रणम्य om. K, Mg only.

¹² परिष्वज्य for परिक्रम्य Mg only.

¹³ राजन् for आयुष्मन् Md only.

¹⁴ इदानीम् add. Mt only.

¹⁵ सवाष्पगद्गद्म् for सवाष्पम् Mg only.

¹⁶ भगवन् भार्गवः Md भार्गवो भगवान्

E भगवान् भार्गवः cett. (+ Mt, Mg).

¹⁷ तद् om. Mt एतद् for तद् E, K
तद् cett.

¹⁸ ०रण्यानां Bo, Sc, I₂ ०रण्यानां corr.
to ०रण्यानां W ०रण्यानीं cett.

¹⁹ प्रति गच्छेयम् for प्रतिष्ठेयम् E only.

²⁰ च add. all but K, E, W.

²¹ ०शस्त्र for ०शस्त्रे E only.

²² कष्ट for कष्ट E only.

²³ ०धनः for ०धनाः I₁ only.

नेपथ्ये । ¹आर्य आर्य ।

मध्यमायाः प्रियसखी मातु³र्वो मन्यरेति या ।

सा⁴ प्राप्तेयमयोध्यायास्तव राम दिदृक्षया ॥४०॥

रामः । साधु⁵ ⁶यदस्यां शिशुजनप्रवासवैमनस्यं विच्छिद्येत⁷ ।

⁵ तद् वत्स लक्ष्मण ⁸उपसर्पय ॥

ततः प्रविशति लक्ष्मणः मन्यराविषा शूर्पणखा च ॥

¹¹शूर्पणखा । ¹²आवेसि¹³अमन्यरासरीरा सुप्पणहा अहम् । वसिष्ठ-
विस्सामित्तगमणेण सुसमाहिदम् । ¹⁶अहो एसो परसुरामविजई¹⁸
खत्तिअकुमारओ ¹⁹रामो । निर्वण्यं । अहो समग्गसोहग्गलच्छीप-
¹⁰रिग्गहेण लोअणरसाअणं सोम्मं से²⁵ सरीरणिम्माणम् । भो

¹ आर्य K, E आर्य² cett.

² प्रिय . . . मन्यरेति या om. Bo only.

³ ंनो for ंवो Mt only.

⁴ प्राप्ता सेयम° for सा प्राप्तेयम° E only.

⁵ साधु om. K only.

⁶ यदस्यां I₁, K यदिदमस्यां cett.

⁷ विच्छिन्धात् Mg only.

⁸ तामुपनय for उपसर्पय Mg only.

⁹ मन्यराविष्टा Md मन्यराविषा om.
E, Mt, Mg मन्यराविषा cett.

¹⁰ शूर्पणखा E शूर्पणखा K, Md शूर्प-
णखा I₂ शूर्पणखा cett. (+ Mt, Mg).

¹¹ शू° I₁, Bo, E, W, Mt, Mg सू° cett.

¹² स्वगतम् add. Mt, Mg only.

¹³ ंशिअ for सिअ Sc, I₂ only.

¹⁴ वसिष्ठ° Md, Mt, Mg वसि only E
वसिष्ठ° cett.

¹⁵ °हितम् I₁, W, Sc, I₂ °हिद ह्नि E
°हिदम् cett.

¹⁶ अहो K, E अन्हो cett.

¹⁷ परसु° E, Sc, I₂ परसु° cett.

¹⁸ °विजयी Sc °विजए K °विजई
cett.

¹⁹ कुमारो E कुमालो K कुमारओ
cett.

²⁰ रामो om. Md, Mt, Mg only.

²¹ °सोहग्ग° om. Bo only.

²² °लची° for °लच्छी° Sc only.

²³ °परिगाहेण Sc, I₂ °परिगाहेण K
°परिगहेण cett.

²⁴ °रसाअण I₁ °रसायण E रसा-
अण Md रसाअणं cett. (+ Mt, Mg).

²⁵ से om. Bo only.

²⁶ °निम्माण I₁, E °णिम्माणं cett.

दाणिं¹ चिरञ्जालवेहद्वदुक्खपम्भुसिदसंसारसोक्खस्स वि जणस्स
चारित्तधीरमुपूरिदं² पुणो वि हिञ्जअं परिप्फुरावेदि ॥

रामः । प्रणिपत्य⁵ । अपि मन्थरे⁷ कुशलमन्वायाः ॥

⁸ शूर्पं । सुहं कुसलं च¹⁰ । वच्छ¹¹ सदा¹² एसा¹³ पणहुदत्थणी
5 मज्झमा दे मादा परिस्सजिञ्ज आणवेदि । पुत्तञ्ज पुरा पडिस्सादे
दुवे वरे महाराञ्जं¹⁵ जाणवेमि । तस्स¹⁶ मे विस्सत्तिहारओ होहि ।
एस तादस्स कज्जलेहो ॥¹⁷

लक्ष्मणः । गृहीत्वा वाचयति ।

अस्वेकेन वरेण वत्सभरतो भोक्ताधिराज्यश्रियः¹⁸

10 ¹⁹ स्वगतम् । कथमेतदार्ये तिष्ठति कनिष्ठस्यार्यभरतस्य राज्य-
प्रार्थनम् ॥

²² प्रकाशम् । यावन्त्येन विहाय कालहरणं रामो वनं दण्डकौ²³म् ।

¹ दाणीं for दाणिं W only.

² °पम्भंसिद° E °पमूसिद° Bo °पम्भ-
सिद° cett.

³ चारिणो for पुणो Bo only.

⁴ परिप्फुरा° for परिप्फुरा W, I₂ only.

⁵ उपसृत्य for प्रणिपत्य Mt only.

⁶ अपि I₁, K अधि Sc, I₂ अपि
cett.

⁷ अपि add. Mt, Mg only.

⁸ सू° for शू° K, Md only.

⁹ कुलंसं E कुशलं K, W, Sc, I₂ कुसलं
cett.

¹⁰ अ for च E, K, Md, Mt, Mg only.

¹¹ वक्का I₁ वक्का Bo वक् K, E, Md
चक्क corr. to वक्क W वक्क Sc क्क I₂.

¹² सदा E सदा K, W, Sc सदा
cett.

¹³ एसा om. Bo, W, Sc, I₂ only.

¹⁴ पणहुदत्थणी I₁ पणहुदत्थणी K, E,
W, Sc पणहुदत्थणी Bo पणहुदत्थणी I₂
पणहुदत्थणी Md.

¹⁵ °रायं I₁, I₂ राओ W °रायेओ
Sc °राञ्जं cett.

¹⁶ तस्स E तस्स K एत्थ cett.

¹⁷ इति लेखमर्पयति add. Mt, Mg only.

¹⁸ °राज्यस्व ते for °राज्यश्रियः Mg only.

¹⁹ स्वगतम् . . . राज्यप्रार्थनम् om. Mt,
Mg only.

²⁰ °स्वार्थस्व K, E °स्वार्थ° corr. to
°स्वार्थ° W °स्वार्थ° cett.

²¹ भरतस्य om. K only.

²² प्रकाशम् om. Mt, Mg only.

²³ °काम K, E, W, Sc, I₂ °काम
cett.

¹स्वगतम् । हा अस्व किं ^{1a}कृतं त्वया ²आर्यगमनवरणेन ॥

³प्रकाशम् । तस्यां चीर⁴धरश्चतुर्दश समास्तिष्ठत्वसौ तं पुनः
सीतालक्ष्मणमात्रकात्परिजनादन्यो न चानुव्रजेत्
॥४१॥

⁵स्वगतम् । हा पाप⁶रण्डे मातृबन्धु ।

5

सदा भरतश्चुम्नलक्ष्मणार्यमुखैः कृताम् ।

अवेति व्याहृतिं हित्वा किं कृतं पापया त्वया ॥४२॥

रामः । अहो प्रसाद⁹प्रकर्षः ।

तत्रैव गमनादेशो यत्र पर्युत्सुकं मनः ।

न चैष ¹⁰विरहो जातः स च वत्सोऽनुजो नृपः ॥४३॥

10

लक्ष्मणः । दिष्ट्यानुमोदितोऽहमार्येण ॥

रामः । ¹²आर्ये मन्थरे एष ¹³प्रस्थितोऽस्मि ॥

¹⁴शूर्यः । रामो दाणिं ¹⁵भञ्जवदो संसारस्स जत्थ ईरिसा ¹⁷वि
कप्पदुमा ¹⁸परोहन्ति ॥ इति निष्क्रान्ता ¹⁹॥

¹ स्वगतम् . . . वरणेन om. Mt, Mg only.

^{1a} त्वया कृतं for कृतं त्वया K only.

² आर्यस्य for आर्यं E only.

³ प्रकाशम् om. Mt, Mg only.

⁴ चीरश्च° Bo चीरवरश्च° Md, Mg
चीरधरश्च° cett.

⁵ स्वगतम् . . . मातृबन्धु om. Mt only
स्वगतम् om. K only.

⁶ पापे K घटपे E पाप° cett.

⁷ मात्रबन्धु corr. to मातृबन्धो W मा-
तृबन्धो K मातृबन्धु: Bo मातृबन्धु cett.

⁸ °हृतिं for हृतिं Bo, Md, Mt, Mg only.

⁹ प्रसादप्रकर्ष° Bo प्रसादोत्कर्षः Mt
प्रसादप्रकर्षः cett.

¹⁰ च ते K चेष्ट Mt चैष cett.

¹¹ वत्सौ नृपोऽनुजः I₁ वत्सो नृपो
ऽनुजः Bo वत्सोऽनुजो नृपः K वत्सा-
नुजो नृपः E वत्सो ममानुजः W, Sc
वत्सोऽनुजोऽनुजः Md वत्स नृपानुजः I₂.

¹² अर्ये I₁ अरि W, Sc आर्ये cett.

¹³ अहं add. Mt only.

¹⁴ सू° for शू° Md only.

¹⁵ दाणीं W only.

¹⁶ भञ्जवदो Bo भवदो I₂ भञ्जवदो
cett.

¹⁷ Folio 33 begins with रिसा वि Cu.

¹⁸ °दुमा K, W, Sc °हुमा Md, Mt,
Mg °दुमा cett.

¹⁹ °न्ता: Cu, W, Sc °न्ता cett.

लक्ष्म० । ¹ अये मातुलो युधाजिदार्यभरतसहचरस्तातमुपसर्पति ॥

रामः । दिष्ट्या² कष्टं च ।

अपरिष्वज्य भरतं नास्ति मे³ गच्छतो धृतिः ।

अस्मत्प्रवासदुःखार्ते न त्वेनं द्रष्टुमुत्सहे ॥४४॥

5 प्रविश्य युधाजिद्वरतो । दशरथमुपहृत्य । देव श्रूयतां यदेकायनीभूय
प्रकृतयस्त्वां विज्ञापयन्ति ।

चय्यास्ताता यस्तवायं तनूज-

स्तेनाद्यैव स्वामिनस्ते प्रसादात् ।

राजन्वत्यो रामभद्रेण राज्ञा

10 लब्धक्षेमाः पूर्णकामाश्चरामः⁹ ॥४५॥

दश० । सखे जनक ।

¹⁰ प्रियकल्याणकामाभिः प्रजाभिश्चोदिता वयम्¹¹ ।

किन्तु रामप्रियौ नेह मैवावरुणकौशिकौ ॥४६॥¹²

जनकः ।

15 परोक्षे सुकृतं कर्म तयोः प्रीतिं करिष्यति ।

मन्वजो वामदेवस्तु भगवानास्त एव हि ॥४७॥

¹ अए K अर्ये E आर्य Mt अये cett.

² दिष्ट्या² E only दिष्ट्या कष्टं च om. Mg only.

³ मे गच्छतो धृतिः om. Sc only.

⁴ अत्रित्व I₁, I₂ अत्रित्व Sc अस्थित्व Md अस्थित्व cett. (+ Mt, Mg) अत्रित्व । देव om. Bo only.

⁵ भूपतय⁵ I₁, I₂ प्रतय⁵ corr. to भूपतय⁵ Cu भूतय⁵ Md सर्वाः प्रकृतय⁵ Mt, Mg प्रकृतय⁵ K, E, Bo, W, Sc.

⁶ राजन्वती Bo राजन्वत्ये corr. to

राजन्वत्य W राजन्वन्ती Mt राजन्वत्यो cett.

⁷ लब्धक्षेमः I₁, E लब्धप्रिमाः W, Sc लोकाः सर्वे Mt लब्धक्षेमाः cett.

⁸ अमश् Cu (corr. fr. अमाश्), Bo, Sc, I₂ अमाश् W (corr. fr. अमश्), I₁, E, K, Md.

⁹ सन्तु for रामः Mt only.

¹⁰ प्रियं Cu, E प्रियं Mt प्रिये om. K प्रिये cett.

¹¹ ये for वयम् Bo only.

¹² This verse repeated by I₁ only.

दश० । यद्येवं तदयमेव¹ जामदग्न्यविर्जयमहोत्सवः प्रसज्यताम-
भिषेकमहोत्सवेन ॥

³रामः । इदमिदानीं कथम् ॥

⁴दश० । सुमन्त्र सन्निधाप्यन्तामाभिषेचनिकाः सम्भाराः । यश्च
5 येनार्थी स तेन पर्याप्तकामः कर्तव्यः ॥

रामः । उपसृत्य प्रणम्य च । अहं तावदर्थी ॥

दश० । वत्स केन ॥

रामः । योऽसौ वरद्वयन्यासस्तं⁹ त्वां माताद्य मध्यमा ।

यथेष्टं नाथते तात तत्प्रसादार्थिनो वयम् ॥४८॥

10 दश० । सत्यसन्धा हि रघवः¹⁰ किं वत्स¹¹ विचिकित्ससे ।

त्वयि दूतेऽपि कस्तस्याः¹³ प्राणानपि¹⁴ धनायते ॥४९॥

रामः । वत्स वाच्यताम् ॥

लक्ष्म० ।¹⁵ अस्त्वेकेन वरेणेत्यादिकं वाचयति ॥

¹ व जामदग्न्य . . . प्रणम्य च (line 6 below) by rev. along margin, Cu.

² ०विजय० om. K only.

³ रामः . . . कथम् om. Mt, Mg only.

⁴ दश० । . . . सम्भाराः om. Mt, Mg only.

⁵ सन्धाप्यन्ताम० Cu सन्निधीयन्ताम० E सन्निधाप्यन्ताम० cett.

⁶ ०मभिषेचनीकाः W ०मभिषेक० E ०मभिषेचनिकाः cett.

⁷ पर्याप्तकामेन K पर्याप्तः E पर्याप्तकामः cett.

⁸ उपश्रित्य I₁, Bo, I₂ उपाश्रित्य E उपश्रुत्य K उपसृत्य cett.

⁹ ०स्तं त्वां माताद्य I₁, K, Cu (corr. fr. ०स्त त्वां माताद्य) ०स्तत्त्वां माताद्य Md ०स्त त्वां माताद्य W, Sc, I₁ ०स्तं त्वा माताद्य Bo त्वां माताद्य E ०स्तं माता मेऽद्य Mt, Mg.

¹⁰ रघवः corr. to राघवः W राघवः E रषयः Bo रघवः cett.

¹¹ वत्स om. E only.

¹² ०सि for ०से Mg only.

¹³ धनीयते Md, Mt, Mg only.

¹⁴ किमाश्चर्यं प्राणा अपि for कस्तस्याः प्राणानपि Mt only.

¹⁵ अस्त्वेकेन . . . रामलक्ष्मणौ (p. 112, l. 3) om. Bo.

¹ इतरे । कथमन्यदेव ² किमपि । हा हताः स्मः ॥

राजा मूर्च्छति ॥

रामलक्ष्मणौ । तात समाश्रयसिहि ।

जनकः । इष्ट्वाकुवंशतिलकस्य नृपस्य पत्नी

तस्मिन् विशुद्धिमपि राजकुले प्रसूता ।

अत्याहितं किमपि राक्षसकर्म कुर्या-

दार्या सती कथमहो महदद्भुतं नः ॥५०॥

रामः । तात ¹¹ ।

सत्यसन्धाः ¹² स्थ यदि वा रामो वा ¹³ यदि वः प्रियः ¹⁴ ।

तत्प्रसीदतु माता नः पूर्णकामास्तु मध्यमा ॥५१॥

दशः । एवमस्तु । का गतिः ॥

जनकः । हा वत्स रामभद्र हा वत्स ¹⁶ लक्ष्मण ।

पुत्रसङ्क्रान्तलक्ष्मीकैर्यद्वृद्धेष्ट्वाकुभिर्धृतम् ।

तया तत् क्षीरकण्ठेन प्राप्तमारण्यकं व्रतम् ¹⁷ ¹⁸ ॥५२॥

¹ सर्वे for इतरे Mt only.

² इदं add. K only.

³ किमपि by rev. Cu.

⁴ हतास्त्राः I₁ हताः स्त्राः W, Md, Mt, Mg हता स्त्राः Cu, E, K, Sc, I₂.

⁵ समाश्रयसिहि K, I₂ समाश्रयसिहि
corr. to समाश्रयसिहि₂ Cu समाश्रयसिहि₂
cett.

⁶ नृपकस्य Bo only.

⁷ पत्नी Cu, E, K तस्मिन् cett.

⁸ तस्मिन् Cu, E, K पत्नी cett.

⁹ विशुद्धिमति Bo विशुद्धिमती W वि-
शुद्धिमति cett.

¹⁰ ँकुले for ँकुले Bo only.

¹¹ तात Cu, E, K तात₂ cett.

¹² सन्धाश्च रघवो K, E सन्धाश्चर
यदि वा corr. to सन्धा स्थ यदि वा Cu
सन्धाः स्थ यदि वा Md, Mt, Mg सन्धा
स्थ यदि वा cett.

¹³ यदि च W, Sc, I₂ वा यदि cett.

¹⁴ प्रियः . . . सङ्क्रान्त (verse 52) om. I₂.

¹⁵ मे माता for तातो नः Mt only.

¹⁶ भद्र for वत्स W only.

¹⁷ ँरण्यक for ँरण्यकं E only.

¹⁸ नतं corr. to वनं Cu व्रतं cett.

वत्से जानकि । धन्यासि यस्यास्ते गुरुनियोगादेव भर्तुरनुग-
मनम् ॥

दश० । हा वत्से जानकि । कङ्कणधरेव रक्षसामुपनीतास्युपहा-
रताम् ॥ इत्युभौ मूर्च्छतः ॥

5 रामः ।⁴ अत्यापन्नो गुरुजनः । कथं नामैतत् ॥

लक्ष० । आर्य ईदृशोऽयमापातकरुणस्नेहसंवेगः । किमत्र क्रियते ।
प्रतिषिद्धं च नः कालहरणं भरतजनन्या । तदलमतिस्नेहकातर्येण ॥

रामः । साध्वाचारनिष्ठुर साधु । अमनुष्यसदृशस्ते चित्तसारः ।
तद्वत्स वैदेहीमानय ॥ लक्ष्मणो निष्क्रान्तः ॥

10 भरतः । मातुल¹⁰ युक्तमेतद्वो गृहस्य ॥

युधाजित् । वत्स¹² उद्भ्रान्तः संवृत्तोऽस्मि ।

पतिर्मृत्योर्वक्त्रे¹³ व्रजति वनमेतत्सुतयुगं

वधूटी रक्षोभ्यो वलिरिव वराकी प्रणिहिता ।¹⁵

¹ °विद्योगा° for °नियोगा° E only.

² किङ्कण° for कङ्कण° I₂ only.

³ °मुपानीता° I₂ °मुनीता° Cu °मुप-
नीता° cett.

⁴ वत्स लक्ष्मण add. Mt, Mg only.

⁵ °पन्नौ for °पन्नो Md only.

⁶ गुरुजनकः for गुरुजनः Mt, Mg
only.

⁷ °शो यमापातकरुण I₁ °शो यमाया-
तकरुण Bo, I₂ °शो यमापातकरुणः Cu
(but : is by rev.), K, Md °शो यमायतः
करुणः E °शो मायातं करुण W °शो

यं मायातकरुण Sc °शो यमपारकरुणः

Mt °शो यमावयोरापातकरुणः Mg.

⁸ °वेशः for °वेगः Mg only.

⁹ °निष्ठ for °निष्ठुर Mt only.

¹⁰ मातुल K, E, I₂ मातुल corr. to
मातुल₂ Cu मातुल₂ cett.

¹¹ पुत्रमे° for युक्तमे° E only.

¹² वत्स om. I₁ only.

¹³ °वक्त्रं Mt only.

¹⁴ वनमेतत्सुतयुगं all but W which reads
वनमेति सुतयुगं, a correction from वनमे-
त्सुतत्सुतयुगं.

¹⁵ प्रतिहिता Mt only.

निरालम्बो लोकः कुलमयशसा तच्च¹ निहतं
स्वसुर्मे दौरात्न्यं जगद्विकलं विक्लवयति ॥५३॥

ततः प्रविशति लक्ष्मणः सीता च ॥³

लक्ष्म० । आर्य इयमार्या ॥

5 रामः । इत⁴ इतः ॥

^{5a} सीता । दिट्टिआ अणुमदं म्हि अज्जेण ॥

^{5a} रामः । सीतालक्ष्मणाभ्यां सह गुरुजनं प्रदक्षिणीकृत्य । ⁶ मातुल ।

एष तातश्च⁷ तातश्च प्रियापत्याश्च मातरः ।

आश्वासनीयाः शोकेऽस्मिन् भवतैव गता वयम् ॥५४॥

इति परिक्रामन्ति ॥

10

युधा० । सविगमं⁹ । कथं वारण्ये त्यजामि ॥ ^{10a} उत्थायानुधावति ॥

भर० । अनुगच्छन् । मातुल¹² ब्रूहि किमिदानीं करोमि ॥

युधा० । रामभद्र¹³ अपेक्षस्व पादपरिचारकमरण्यानुचरं भरतम् ॥

¹ तच्च निहतं Sc, I₂ तच्च निहतं corr. to तच्च निहतं Cu तच्च निहितं Md चैव निभृतं Mg तच्च निहतं cett.

² जगदिदमहो for जगद्विकलं Mg only.

³ Here add सीता । दिट्टिआ अणुको-दिदं हिअं अ Mt, Mg only.

⁴ इतः२ I₁, Bo, W, Mt इतः corr. to इतः२ Cu इतः cett.

⁵ This speech is found only in Cu and K which read as in text above excepting the reading अज्जाए for अज्जेण; and in E which reads: सीता । दिट्टिआ गुमदित्थि अज्जाए.

^{5a} All but Cu, E, and K omit it.

⁶ मातुल२ Mt मातुल corr. to मातुलं प्रति Cu मातुल cett.

⁷ हतश्च E तात एव I₂ तातश्च cett.

⁸ ०मति for ०मन्ति K only.

⁹ सविगमं W only.

¹⁰ वोऽर० for वार० Md, Mt, Mg only.

^{10a} उत्थायानुधावति om. Mt only.

¹¹ अनुगच्छति for अनुधावति Mg only.

¹² ब्रूहि om. E only.

¹³ रामभद्र२ I₁, Bo, W, Sc रामभद्र cett.

¹⁴ पेक्षस्व corr. to प्रेक्षस्व Cu अपेक्षस्व Mt अपेक्षस्व cett.

¹⁵ अनुगतं for अनुचरं Mt only.

रामः¹ । नन्वस्यापि वर्णाश्रमरक्षणे² गुरुनियोगः ॥

भर० । लक्ष्मणस्य शत्रुघ्नस्य वा³ तदस्तु ॥

रामः । किमत्र कस्यचित् स्वरुचिः ॥

भर०⁴ । एतावती मम⁵ स्वरुचिः ॥

5 रामः । आः । शक्यं नाम मयि तिष्ठति त्वयान्येन वा युक्तमुल्ल-
ङ्घयितुम् ॥

भर० । हा हा⁸ कथं परित्यक्तोऽस्मि मन्दभाग्यः ॥ इति मूर्च्छति ॥

युधा० । वत्स समाश्वसिहि¹⁰ ॥

भर० । आश्वस्व । मातुल¹¹ धारयस्व माम्¹² ॥

10 युधा० । वत्स एवं तावत् ॥ भरतस्व कर्णे कथयित्वा । रामभद्र¹³ एवमयं¹⁴
विज्ञापयति । यदेतद् भगवता शरभङ्गेन प्रेषितं तपनीयोपानद्यु-
गलं तदार्यः प्रसादीकरोत्विति ॥

रामः । तदुक्त्युच्य । गृहाणेदं वत्स ॥

भर० । शिरस्वारोप्य¹⁵ । आर्य¹⁶ ॥

¹ रामः । . . . वा तदस्तु (next line)
om. Md only.

² ०रक्षणे Sc only.

³ गुरुनियोगोऽस्तु for तदस्तु Mt, Mg
only.

⁴ भर० . . . स्वरुचिः om. Sc only.

⁵ मम om. I₁ only.

⁶ तु for स्व Bo. Omits a letter before
रुचिः which is probably स्व Cu स्व० cett.

⁷ त्वयाभिनवं पित्रा नियुक्त० for त्वया-
न्येन वा युक्त० Mt only.

⁸ Om. one हा E only.

⁹ त्यक्तो० for परित्यक्तो० I₁ only.

¹⁰ समाश्वसिहि२ I₁, Md, Mt, Mg समा-
श्वसिहि cett.

¹¹ मातुल K, E, I₂, Md, Mt, Mg मातुल
corr. to मातुल२ Cu मातुल२ cett.

¹² धारय त्वाम् E उद्धर माम् Mt
धारयस्व माम् cett.

¹³ भद्र om. K only.

¹⁴ एवं भवन्तं for एवमयं E only.

¹⁵ All but Cu, E, K add २ here.

¹⁶ आर्य I₁, Bo, W, Sc, I₂ आर्यः Md
हा आर्य Mt आर्य om. Cu, E, K.

रामः । परिष्वज्य¹ । मत्पादस्पर्शक्या प्रतिनिवर्तस्व । सम्प्रति
सम्भावय चिरप्रमूढौ तातौ ॥

भर० । अयमिदानीमहं

नन्दियामे जटां⁵ बिभ्रदभिषिच्यार्यपादुके ।

5 पालयिष्यामि पृथिवीं यावदार्यो निवर्तते ॥ ५५ ॥

सीतारामौ प्रदक्षिणीकरोति ॥

लक्ष्म० । आर्य भरत लक्ष्मणः प्रणमति ॥

भरतः परिष्वज्य वाष्पसंभं नाटयति ॥

रामः । वत्स⁸ तातौ सम्भावय ॥

10 भर० । कष्टमद्यापि नोच्छ्रंसितः ॥ इति वीजयति ॥

जनकः । समुच्छ्रस्य सर्वतो विलोक्य । हा हा¹¹ मुषितोऽस्मि ॥

दश० । उच्छ्रस्य¹² । वत्स रामभद्र न¹³ गन्तव्यम्¹⁴ ।

प्राणाः¹⁵ पतन्ति परितस्तमसा वृतोऽस्मि

मर्मच्छिदो मम रुजः प्रसरन्त्यपूर्वाः ।

15 श्वक्ष्णोर्मुखेन्दुमुपधेहि गिरं च देहि

हा पुत्र मय्यकरुणः सहसैव मा भूः¹⁶ ॥ ५६ ॥

¹ वत्स add. Mg only.

² मत्पाद० for मत्पाद० E only.

³ ०स्पष्टि० for ०स्पृष्टि० Cu, K only.

⁴ ०प्रतप्नौ for ०प्रमूढौ E only.

⁵ जटा E न-टा Se नःटां I₂ त्वहं

W जां Bo जटां cett.

⁶ परिष्वज्य for परिष्वज्य K only.

⁷ ०संसं for ०संभं K only.

⁸ वत्स om. K only.

⁹ नोत्ससः Bo नोद्धसितः Cu नोच्छ्र-
सितः cett.

¹⁰ जयति for वीजयति E only.

¹¹ Om. one हा K only.

¹² उच्छ्रस्य om. Mt only.

¹³ मा for न Mg न om. Md. Read

न cett. (+ Mt).

¹⁴ २ add. I₁, Bo, W, Se, I₂ only.

¹⁵ प्रयान्ति for पतन्ति Mg only.

¹⁶ भूत for भूः Bo only.

सोत्वादमिव ¹ निर्भरम् । भोः क्व प्रविशामीदानीं मन्दभाग्यः ॥

इति ⁴ विह्वलो भरतजनकाभ्यां नीयमानो निष्क्रान्तः ॥

युधा० । ⁵ वत्स रामभद्र ।

एकीभूय ⁶ शनैरनेकसमयव्युत्पन्नमेकक्रियं

5

मुक्ताक्रन्दमितस्ततः किमिदमित्युद्भ्रान्तनारीनरम् ।

एतत् ⁹ तत्पुरमन्यथैव सहसा सञ्जातमावेद्यते

यस्मिन् कर्दमितेषु ¹² वर्त्मसु घनैर्वाष्पान्बुभिर्दुर्दिनम्

॥ ५७ ॥

रामः । मातुल ¹⁴ प्रतिनिवर्तस्व । अयं च ¹⁵ वो हस्ते ¹⁶ भरतः ॥

युधा० । ¹⁷ अनुसृध्यस्व मामनुगच्छन्तम् ॥

10

रामः ¹⁸ । शान्तम् ¹⁹ । गुरवो यूयं ²⁰ नानुगन्तारः । आत्मना तृती-
येन गन्तव्यमित्यस्त्राया आदेशः ॥

युधा० । किमहमेकोऽनुगच्छामि । अपि तु सवालवृद्धाः प्रकृतयः ।
किं न पश्यसि ²¹ ।

¹ निर्भरम् om. Mt. only.

² अश्ली० corr. to अश्ली० Cu.

³ भागधेयः for भाग्य Mt only.

⁴ विह्वलो om. I₁ only.

⁵ वत्स रामभद्र Cu, E, Bo वत्स रा-
मभद्र २ I₁, W, Sc, I₂, Md वत्स रामभद्र
पश्य २ Mt, Mg वत्स रामचन्द्र २ K

⁶ शनै० changed to शतै० Cu शनै०
cett.

⁷ रनेकरसमयव्युत्पन्न० Mt रनेकरस-
मयव्युत्पन्न० Mg रनेकसमयव्युत्पन्न० cett.

⁸ अजं for अनरम् Mg only.

⁹ हनैतत् for एतत्त्वत् Mt only.

¹⁰ मन्यदेव for मन्यथैव Mg only.

¹¹ माविधति Md मापद्यते Mt मा-
वेद्यते cett. (+ Mg).

¹² तेऽश्रु for तेषु Sc only.

¹³ वाष्पान्बुभि . . . अनुसृध्यस्व (line 10)
om. K.

¹⁴ मातुल E मातुल corr. to मातुल २
Cu मातुल २ cett.

¹⁵ च om. Bo only.

¹⁶ भरतो हस्ते for हस्ते भरतः Md, Mt,
Mg only.

¹⁷ वत्स add. Mt, Mg only. [Cu.

¹⁸ रामः । शान्तम् by rev. along margin,

¹⁹ पापं शान्तं पापम् add. Mt, Mg only.

²⁰ अनुगन्तव्याः add. Mg only.

²¹ पश्यन्ति for पश्यसि E only.

स्कन्धारोपितयज्ञपात्रनिचयाः स्वैर्वाजयेयार्जितै-

श्रुचैर्वारयितुं ¹ तवार्ककिरणानेते महाब्राह्मणाः ।

साकेताः सह ² सैनिकैरनुपतत्पत्नीगृहीताम्रयः

प्राक्प्रस्थापितहोमधेनव इमे धावन्ति वृद्धा अपि ॥५८॥

5 रामः । मातुल ³ मातुल गुरुभिरेव शिशवो धर्मलोपात् पाल-
यितव्याः । तत् ⁴ प्रसीद नः । प्रतिनिवृत्य ⁵ निवर्त्यतामयं महाजनः ॥

इति प्रणमति ॥

युधा ⁶ । वत्सोत्तिष्ठोत्तिष्ठ । एष ⁷ बोधयित्वा प्रजाः कापि मन्दभा-
ग्यो गच्छामि ।

10 त्वां लक्ष्मण महाबाहो त्वां च वेदेहनन्दिनि ।

आमन्त्रये निवृत्तोऽस्मि पापः कल्याणमस्तु वाम् ॥५९॥

⁸ रुदन् प्रतिनिवृत्य । अहो नु खलु भोः

प्रतिमन्वन्तरं भूतैर्गीयमाना चरिष्यति ।

प्रातः ¹¹ पवित्रं लोकानामियं चारित्र्यपञ्चिका ¹² ॥६०॥

इति निष्क्रान्तः ॥

¹ तवा° changed to नका° Cu तवा°

cett.

² सैथिलै° for सैनिकै° Mt, Mg only.

³ मातुल K मातुल changed to मातुल२

by rev., Cu मातुल२ cett.

⁴ प्रसीद् Cu, E, K प्रसीदत cett.

⁵ प्रतिनिवृत्य निवर्त्यता° I₁, Bo, Cu, W, Sc, I₂ प्रतिनिवर्त्य वत्यता° E प्रति-
वृत्य निवर्त्यता° Md प्रतिनिवर्त्यता° only
Mg निवर्त्यता° only Mt प्रतिनिवर्त्य
निवर्त्यता° K.

⁶ युधा° by rev. along margin, Cu.

⁷ एष बोधत्वा Bo एष वो बोधयित्वा

Mt बोधयित्वा only Mg एष बोधयि-
त्वा corr. to एष वो वञ्चयित्वा Cu एष
बोधयित्वा निवर्त्ययित्वा K एष वो वञ्च-
यित्वा cett.

⁸ रुदन् for रुदन् E only.

⁹ °न्तरे for °न्तरं E only.

¹⁰ °गीय° changed to °र्जाय° Cu °गीय°
cett.

¹¹ प्रायः for प्रातः Sc, Mt, Mg only.

¹² °नां प्रियं for °नामियं E only.

¹³ चारित्र्यपञ्चिका K, E, Md चारित्र्य-
पञ्चिका W आचारमञ्चिका Mt चारि-
त्र्यपञ्चिका cett. (+ Mg).

¹ लक्ष्म° । कथितमार्यस्य शृङ्गवेरपुरवास्तथ्येन निषादपतिना गुहेन
तत्प्रदेशपर्यन्तावस्कन्दिनो विराधराक्षसस्य दुर्विलसितम् ॥

रामः । तेन हि विराधहतकोन्मथनाय सन्निकृष्टप्रयागमनुषक्त-
मन्दाकिनीपवित्रमेखलं चित्रकूटं नामाचलमुपेत्य

5 मुनिभिरुपजुष्टतीर्थो⁴ ⁵ रक्षांसि निहत्य दण्डकां प्राप्य ।

सन्निहितगृध्रराजं क्रमेण⁷ यामो जनस्थानम् ॥ ६१ ॥

इति निष्क्रान्ताः⁸ सर्वे ॥

॥ ⁹ चतुर्थोऽङ्कः ॥

¹ लक्ष्म° by rev. along margin, Cu.

² विरोध° for विराध° E only.

³ °प्रयोग° Cu, I₂, Md, Mt, Mg °प्रयोग°
corr. to °प्रयाग° W °प्रयाग° cett.

⁴ °तीर्थ° for °तीर्थी° W, Sc only.

⁵ हन्तुं रक्षांसि for रक्षांसि निहत्य Mg

⁶ दण्डकं for दण्डकां E only. [only.

⁷ यो for यामो E only.

⁸ निष्क्रान्ताः सर्वे om. E only.

⁹ चारित्रं नाम add. all but Cu, E, K.

¹ ततः प्रविशति सम्पातिः ² ॥

सम्पातिः । नूनमद्य ³ वत्सजटायुरभिवन्दनाय ⁴ मलयकन्दरकुलाय-
मुपासीदति । तथा हि ।

पर्यायक्षणदृष्टनष्टककुभः संवर्तविस्तारयो-

नीहारीकृतमेघमोचितधुतव्यक्तस्फुरद्विद्युतः ।

आरात्कीर्णखणत्खणीकृतगुर्यावोच्चयश्रेणयः

शैनेयस्य ¹³ बृहत्पतत्रधुतयः ¹⁴ प्रख्यापयन्त्यागमम् ॥ १ ॥

¹⁵ दूरोद्बेह्लितवाडवस्य जलधेरुल्लोलभिन्नामसी

रन्ध्रैरापतितेन वेगमस्ता पातालमाध्मायते ।

¹ श्रीं वन्दे begins E only. श्री
begins W only.

² सम्पातिः corr. to सम्पातिः२ by rev.,
Cu.

³ वत्स om. E only.

⁴ वन्दनाय Cu, E, K वादनाय
cett.

⁵ पर्यायात् Mt पक्षाधः Mg पर्यायं
cett.

⁶ दृष्टं I₂ वृष्टं W, Sc दृष्टं cett.

^{6a} नष्टं om. Bo only.

⁷ विस्तारणीं Sc विस्तारणीं corr. to
विस्तारिणीं W निस्तारयो Mt वि-
स्तारयो cett.

⁸ मेघं om. Bo only.

⁹ स्फुटं for स्फुरं Bo only.

¹⁰ कीर्णं corr. to कीर्णं Cu कीर्णं
I₂ कीर्णं cett.

¹¹ खणत्खणीं I₁, W, Sc, I₂ खणख-
णीं Cu खणीखणीं E, K खणखणीं
Bo रवैरणू Md कणाकणीं Mt कणा-
त्कणीं Mg.

¹² ग्रामो Sc ग्रामो corr. to ग्रामो
W ग्रामो E ग्रामो I₂ ग्रामो
cett.

¹³ शैनेयस्य I₁ शैनेयस्य Cu, K, Md
शैनेयस्य Mt, Mg शैनेयस्य cett.

¹⁴ प्रत्या for प्रख्या E only.

¹⁵ अपि च add. Md, Mt, Mg only.

¹⁶ ह्लासितं for द्वेह्लितं Mt only.

¹⁷ रुल्लोकं for रुल्लोलं E only.

¹⁸ मस्तां E only.

¹⁹ ध्मातये E only.

यद् वैकुण्ठवराहकण्ठकुहरस्फारोच्चरजैरव-

धानोच्चण्डमकाण्डकालरजनीपर्जन्यवद्गर्जति ॥ २ ॥

प्रविश¹ जटायुः ।

कावेरीवलयितमेखलस्य साना-

5

वेक²स्मिन् मलयगिरेर्दिवः³ पतामि ।

यत्रार्यो⁴ निवसति काश्यपः शकुन्तः

शैलेन्द्रोऽपर इव विप्रयुक्तपक्षः ॥ ३ ॥

विस्रंसयन्ती परिगृह्य पक्षौ

जाता ममाप्युत्पत्तनश्रमार्तिः ।

10

शक्तिर्हि कालस्य विभोर्जराख्या

शक्त्यन्तराणां प्रतिबन्धहेतुः ॥ ४ ॥

तदयमार्यो मन्वन्तरपुराणगृध्रराजः सम्पातिः । ¹⁰अहो भ्रा-
¹¹तृस्नेहः ।

पुराकल्पे दूरोत्पतनखुरलीकेलिजनिता-

15

दतिप्रत्यासङ्गात्परितपति गात्राणि तपने ।

अवष्टभ्यासौ मामुपरि ततपक्षः शिशुरिति

स्वपक्षाभ्यां श्लोषा¹⁴दविकलमरक्षत्¹⁵ करुणया ॥ ५ ॥

¹ ततः प्रविशति for प्रविश Mg only.

² वेत° for वेक° Mt only.

³ दिवं Mt °दिवि corr. to °दिवः Cu
°दिवः cett.

⁴ °चाद्यो for °चार्यो E only.

⁵ शैलोऽचापर Md, Mg only.

⁶ °यन्ती Mt only.

⁷ °वृत्त्य for °गृह्य Mt only.

⁸ °तन° changed to °तने Cu °ततः
Md, Mt, Mg °तन° cett.

⁹ °अमाय for °अमार्तिः W only.

¹⁰ अहो Sc, I₂ only.

¹¹ भ्रातुः स्नेहः E only.

¹² °तपन्ति E only.

¹³ तपसे Mt only.

¹⁴ मोहा° for श्लोषा° E only.

¹⁵ After मरक्ष Cu om. up to °स्निग्ध-
निर्मलपरिसरा (p. 124, l. 14) and has अत्र
सार्धपत्रवुटिः by rev. along margin.

उपहृत्य । आर्य काश्यप । त्वां जटायुरभिवादये ॥

सम्पा० । एह्येहि वत्स ।

तया पुत्रवती श्येनी गृध्राणां चक्रवर्तिना ।

गरुत्मतेव वीरेण विनता नः पितामही ॥६॥

5 परिष्वज्य । वत्स जटायो । अपि² कालविप्रकर्षान्मन्दीभूतः पितृ-
मरणशोको रामभद्रस्य⁴ ॥

जटा० । तस्य विद्यातपोवृद्धसंयोगः⁵ स्वा च धीरता ।

न्याय्यो रक्षाधिकारश्च दौर्मनस्यं व्यपोहति ॥७॥

सम्पा० । तृप्तिर्विराधमांसानां गृध्रैरावेदितं हि मे ।

10 चित्रकूटाद्यथा रामः⁶ शरभङ्गाश्रमं गतः ॥८॥

तदा च शरभङ्गेन हव्यवाहे⁷ हुता तनुः ।

अथोपसेदिवान् रामः⁸ सुतीक्ष्णादीन् मुनीनपि ॥९॥

जटा० । वाढम् । अधुनागस्त्यवचनाद्रामः पञ्चवट्यां प्रतिवसति ॥

सम्पा० । चिरात् सृत्वा । आः । अस्ति जनस्थाने पञ्चवटी नाम

15 गोदावरीतटोद्देशः । वत्स जटायो विषयबाहुल्यं कालविप्रकर्षश्च
नः⁹ स्मृतिं मुष्णाति¹⁰ ।

कल्पस्यादौ मम परिचयस्तावदासीदुदस्याद्

यावद्विष्णोरुपरि चरणश्चा¹¹रुगङ्गापताकः ।

¹ उपश्रित्य I₁, I₂ उपाश्रित्य W, Sc
उपश्रित्य Bo उपहृत्य E, K, Md, Mg
उपहृत्य om. Mt.

² अयि W अति० Mt अपि cett.

³ मरण० om. K only.

⁴ भद्रस्य . . . मांसानां (l. 9) om. I₁

भद्रः for भद्रस्य Mt only.

⁵ सा च धीरता K सावधीरता E
सावधीरता Bo स्वा च धीरता cett.

⁶ रामः om. E only.

⁷ वाहेऽहुता Md, Mt, Mg only.

⁸ राम Bo नाम W, Sc रामः
cett.

⁹ न I₁, Bo, I₂, Md नः E, K, W, Sc
न om. Mg.

¹⁰ मुष्णाति Md, Mt प्रमुष्णाति K
मुष्णाति cett.

¹¹ आनु० for आरु० Bo, E, I₂ only.

पर्यन्तोष्वप्यवधिवलयस्तेजसां यावद्वि-

र्लोकालोकः परिकलयिता सप्रमस्याम्बुराशेः ॥ १० ॥

जटा° । तत्रैकदा रघुवृषं वृषस्यन्ती शूर्पणखा प्राप्ता ॥

सम्पा° । अहो निर्मर्यादता ।

5

अनेकयुगजीविन्यास्त्रेता ४ यस्यास्त्रयोदशी ।

सा क्षीरकण्ठं तं वत्सं लज्जयन्ती न लज्जिता ॥ ११ ॥

जटा° ५^a ।

तस्याश्च कर्णनासोष्ठकर्तनेन ७ न्यवीविशत् ।

दशाननतिरस्कारप्रशस्तिमिव लक्ष्मणः ॥ १२ ॥

10

१० सम्पा° । तन्निमित्तकस्तर्हि कश्चिदनुबद्धः ११ परैरभियोगः ॥

जटा° । वाढम् । एकेनैव च १२ रामभद्रेण

चतुर्दश सहस्राणि चतुर्दश च राक्षसाः ।

त्रयश्च दूषणस्तरत्रिमूर्धानो १३ मृधे हताः ॥ १३ ॥

सम्पा° । आश्चर्यम् १४ । अथवा नाश्चर्यमेतद्वाशरथौ महत् पुनर-

15 पावृतं वैरद्वारमिति मन्यमानः सम्प्रमुग्धोऽस्मि । तद् १६ वत्स

१ परिकलयिता E, W, Sc परिकलयतः I₁, Bo, K, Md परिकलयिताः I₂ परिसरगतः Mt.

२ रघुनन्दनं W, Sc रघुवृषं I₁, K रघुं Bo रघु E, I₂ रघुवृषं Md.

३ शूर्पणखा E शूर्पणखा Md शूर्पणखा cett. (+ Mt, Mg).

४ यस्य चयो° E only.

५ वृषस्यन्ती for लज्जयन्ती Mt, Mg only.

५^a Omits this line and the next, K only.

६ नासोष्ठ° for नासोष्ठ° E only.

७ कर्तनेन for कर्तनेन Mt only.

८ न्यवीविशत् E न्यवीशसन् Md न्यवीविशत् cett. (+ Mt, Mg).

९ स्तिमपि for स्तिमिव Mg only.

१० सम्पा . . . राक्षसाः (below, l. 12) om. I₂ only.

११ अनुबद्धः W अनुबद्धः Md अनुबद्धः cett. (+ Mt, Mg).

१२ च om. K only.

१३ राणे E मृधे om. K मृधे cett.

१४ Add one more आश्चर्यम् Mt, Mg only.

१५ वैरमिति for वैरद्वारमिति E only.

१६ तद् वत्स जटायो om. Mt only.

जटायो नास्मिन्नवसरे सीतारामलक्ष्मणास्त्वया क्षणमपि मोक्त-
व्याः ।

स्वसुः सोदर्यायाः कथमिव निकारं दशमुख-
स्तथा भूयोभूयः स्वजनविनिपातं च सहते ।

5 मदान्यो मायावी प्रभुरमितवीर्योऽनिकचरः

सपत्नः कष्टं ¹भो निपुणमनुपाल्या हि शिशवः ॥ १४ ॥
अहमपि समुद्रे कृताहूकः शिवतांतिपरिणतिमनुध्यास्यामि ॥
इति निष्क्रान्तः ॥

जटा° । ³उत्पत्य ⁴गगनगमनमभिनीय ।

10 एषोऽहं प्रलयमरुत्प्रचण्डरंहः-

सङ्क्षिप्तप्रथिम पिबन्निवान्तरिक्षम् ।

क्षेपीयो मलयगिरेर्निवासभूभृत्-

संसक्तश्चित्तिरुहजालमभ्युपेतः ॥ १५ ॥

अयमविरलानोकहनिवहनिरन्तरस्निग्धनिर्मलपरिसरारण्य-

15 परिणद्धगोदावरीमुखरकन्दरः सततमभि¹²न्दमानमेघमेदुरितनी-
लिमा जनस्थानमध्यदेशगो गिरिः प्रस्रवणो नाम । इयं च
पञ्चवटी । विभाव्य¹⁴ । अये

¹ भो K, E नी cett.

² शिवतातिपरिणति° Bo, W, Sc, I₂,
Mg वसेजातिपरिणति° I₁ शिवताति-
परिणसीतानुपरिणति° E रवजाति° Md
सीतानुपरिणति° K.

³ उत्पत्य add. K only.

⁴ उत्पत्य E उत्पत्य Mg उत्पत्य
cett.

⁵ गगन om. E, K only.

⁶ निवा° for निवा° Bo only.

⁷ क्षेपीयो W, Sc द्वितीयो Mt क्षेपीयो

cett.

⁸ अभ्युपैमि for अभ्युपेतः Mt only.

⁹ निरचर° E only.

¹⁰ नील° for निर्मल° Mt, Mg only.

¹¹ Begins with रण्यपरिणद्ध° Cu.

¹² अभिनिन्द° W अभिस्वन्द° K,
Md अभिस्वन्द° cett. (+ Mt, Mg).

¹³ प्रस्रवणो Cu, Md प्रस्रवणो Sc, I₂
प्रस्रवणो cett. (+ Mt, Mg).

¹⁴ विभाव्य om. Cu, Mg only.

दूरं हृतश्चित्रमृगेण रामस्य

तया दिशा गच्छति लक्ष्मणोऽपि ।

ततः परिव्राडुटं प्रविष्टो

²विविक्तरूपो दशकन्धरोऽयम् ॥ १६ ॥

5 ³प्रमादः⁴ प्रमादः ।

परःसहस्रैरायुक्तं पिशाचवदनैः खरैः ।

रथं वधूटीमारोप्य पापः ⁵क्वाप्येष गच्छति ॥ १७ ॥

⁶पौलस्त्य⁷ ।

धर्तारः प्रलयेषु ये भगवतो वेदस्य विद्येश्वरा-

10 स्तेषामन्यसम्मवस्य भवतः स्नातस्य वेदव्रतैः¹² ।

जेतुर्नैतलसन्नोऽपि तपसा ¹⁴दृप्तस्य राज्ञः ¹⁵सतो

निन्द्या दुश्चरिता¹⁷ च नाभिजननी जाता कथं दुर्मतिः

॥ १८ ॥

¹ °टज प्र° for °टजं प्र° E only.

² विविक्त° Cu, K धिग्व्यक्त° cett.

³ अहो add. Mt, Mg only.

⁴ प्रमादः प्रमादः I₁, E प्रमादः corr.
to प्रमादः२ by rev., Cu प्रमादः only
cett.

⁵ कोऽप्येष E only.

⁶ अररै add. E only.

⁷ पौलस्त्य E, K पौलस्त्य changed to
पौलस्त्य२ Cu पौलस्त्य२ cett.

⁸ भगवदेतो वैख I₁ भगवतो देवस्य
Cu, E, K भगवतो वेदस्य cett.

⁹ विश्वे W, Sc वेदे° Mt, Mg विश्वे°
cett.

¹⁰ °केतनस्य for °सम्भवस्य Mt only.

¹¹ देव° for वेद° E only.

¹² Repeats रथं वधूटी . . . गच्छति,
but effaces it with paint, Cu.

¹³ जेतुर्नैतल° I₁, Cu, Md, I₂ जेतुर्नवल
Bo जेतुर्वैजल° W, Sc जेतुर्वैतल° Mt, Mg
जेतुस्वैतल° E जेतुतल° K.

¹⁴ दीप्तस्य Mt only.

¹⁵ ततो for सतो Mt only.

¹⁶ दुखरि° corr. to दुःखरि° Cu only.

¹⁷ °तावतारजननी Mt °ता नाभिज-
ननी Bo °ता नाभिजननी corr. to °ता
च नाभिजननी by rev., W °ता च नाभि-
जननी cett.

कथमवज्ञया न शृणोतीव¹ । आः दुरात्मन्² नैर्ऋतापसद ।
तिष्ठ तिष्ठ ।

तुण्डप्रोतशिरःकरोटिशिखराकृष्टिस्फुरत्प्रस्फुटत्-
क्लोमशीहयकृडृतोष्णरुधिरस्त्रायवन्त्रजालस्य ते ।

5 अत्युग्रक्रकचप्रचण्डनखरोक्तकृत्तकृत्तकीकसै-
रङ्गैः खण्डितकन्धराधमनिभिः श्येनीसुतस्तृप्यतु ॥ १९ ॥
⁹ इति निष्क्रान्तः ।
॥ विष्कम्भकः¹⁰ ॥

प्रविश¹¹ लक्ष्मणः । हा¹² आर्ये । ¹³ क्वासि । ¹⁴ कष्टं दशाविपाकमनु-
10 भवत्यार्यो¹⁶ मारीचात्¹⁷ ।

एष¹⁸ मूर्त इव क्रोधः शोकाग्निरिव जङ्गमः ।
कृच्छ्राद्धिभर्ति हृल्लेखलज्जासंवेगिनीं तनुम् ॥ २० ॥

¹ शृणोति for शृणोतीव Mt only.

² नैर्ऋता° Cu, K, W च्छता° Bo

नैर्ऋता° cett.

³ °विवरा° for °शिखरा° Mt only.

⁴ °कृष्ट° for °कृष्टि° Mt only.

⁵ °प्रस्फुट° Cu, W, Sc, I₂ °त्वक्स्फु-
शत् Mt °प्रस्फुटत्° cett.

⁶ °कृतो° I₁, K, Md °द्वतो° W, Sc

°द्वतो° Cu, I₂ °द्वतोष्ठ° Mt °द्वतो° Bo.

Reads °यक्रतद्वतोच्च° for °यक्रद्वतोष्ण° E.

⁷ °ध्वान्° Md, Mt, Mg only.

⁸ °मालस्य Mt only.

⁹ इति om. all but K, Md, Mt, Mg.

¹⁰ विष्कम्भः E विष्कम्भः Cu शुद्धवि-
ष्कम्भः Mt, Mg विष्कम्भकः cett.

¹¹ ततः प्रविशति for प्रविश Mg only.

¹² हा आर्ये om. Bo only.

¹³ क्वासि E only.

¹⁴ कष्ट for कष्टं E only.

¹⁵ °परिपाक° K °विपाक° cett. °वि-
पाकाचार्यो° for °विपाकमनुभवत्यार्यो° Bo.

¹⁶ भगवान् add. W, Sc only अयं add.
Md, Mt, Mg only.

¹⁷ मारीचात् om. W, Sc मारीचशत्रुः
Mt, Mg मारीचात् cett.

¹⁸ मूर्ति W only.

¹⁹ °ज्वलत्° W, Sc °लज्जा° om. E
°लज्जा° cett.

²⁰ संवेगिनी E, K संवेगिनीं Sc सन्दे-
शिनीं Mt संवेगिनीं cett.

तथा¹ हि ।

आभु²भु³कुटीविटङ्कघटनासंसूचितान्तःस्फुर-

द्वैर्यस्तम्भितदुर्यवस्थविततप्रोच्चरडकोपानलः ।

उड्डू⁵मावलिरम्भसामिव निधिर्मध्यज्वलद्वाडवो

5 विद्यु⁷द्विज्जितवज्रगर्भजलदच्छायां समालम्बते ॥२१॥

ततः प्रविशति रामः ॥

रामः ।

⁸न्यक्कारो हृदि वज्रकील इव मे तीव्रः¹⁰ परिस्पन्दते

घोरे¹²न्धे तमसीव मज्जति मनः सम्मीलितं लज्जया ।

10 शोकस्तातविपत्तिजो¹³ दहति मां नास्त्येव यस्मिन् क्रिया

मर्मा¹⁴णीव पुनर्भिन्न¹⁵त्ति करुणा सीतां वराकीं प्रति ॥२२॥

लक्ष्म¹⁶ । आर्य आर्य । न खलु लोकोत्तरकर्माणस्त्वादृशाः

प्रमुह्यन्ति कृच्छेषु ॥

¹ तथा हि om. Bo, W, Sc only.

² आभूम² W, Sc आविभ² Mg भूम²
Bo आभुम² cett.

³ भकुटी³ W भकुटी³ E, Sc भकु-
टी³ cett.

⁴ तान्त⁴ E ताङ्ग⁴ Bo तान्तः⁴
cett.

⁵ उड्डूमावलिरम्भसामिव om. Bo only.

⁶ मध्ये ज्व⁶ E, K only.

⁷ विद्युद्विज्जित⁷ corr. to विद्युद्विज्जित⁷ Cu
विद्युद्विज्जित⁷ Bo विद्युद्विज्जित⁷ E विद्यु-
द्विज्जित⁷ cett.

⁸ न्यक्कारो om. Bo only.

⁹ वल्ल⁹ Bo तप्त⁹ W, Sc वज्र⁹ cett.

¹⁰ तोदः W, Sc तीव्रः cett.

¹¹ स्पन्दते Sc स्फान्द¹¹ Bo स्पन्दते
cett.

¹² घोरधे Bo घोरान्धे K घोरे¹²न्धे
cett.

¹³ वहति Cu, I₂ वह E दहति all
cett. but Bo, which om. दहति मां.

¹⁴ स्त्रिव W, Sc णीव cett. व पुन-
र्भिन्न¹⁴त्ति . . . कर्माणि (p. 128, l. 1) by rev.
along margin, Cu.

¹⁵ पुनरिह्नन्ति for पुनर्भिन्न¹⁵त्ति Mt, Mg
only.

¹⁶ आर्य E, K आर्य आर्य cett.

¹⁷ लोवान्तर¹⁷ Bo only.

रामः । वत्स लोकोत्तराण्येव कर्माणि रामस्य¹ ।

यैर्गुप्तान्यकुतोभयानि भुवनान्यासन् महाभीषव-

स्ते सूर्यान्वयकेतवो नृपतयः पूर्वे तिरस्कारिताः ।

कर्त्तव्यान्तेष्वपि यः स्थितः स गमितः साधुर्जटायुर्दिवं⁸

5 पत्नीं हारयता वने यदकृतं लोकैः कृतं तन्मया ॥ २३ ॥

⁹ हा तात काश्यप शकुन्तराज । क पुनस्त्वादृशस्य महत्तस्तीर्थ-
भूतस्य साधोः सम्भवः ॥

लक्ष्म । पश्यामीव¹² तां पश्चिमावस्थां तातस्य ।

यामोषधिमिवायुष्मन् विचिनोषि¹⁴ वने¹⁵ वने ।

10 सा सीता¹⁶ मम च प्राणा रावणेनोभयं हृतम् ॥ २४ ॥

इत्येतदेवाभिधाय वीरलो¹⁸कमधिष्ठितस्तातः ॥

^{18a} रामः । वत्स¹⁹ हृदयमर्माविधः²⁰ खल्वमी कथोद्घाताः ॥

¹ रामस्य om. Mt only.

² °प्तानि कुतो° corr. to °प्तान्यकुतो° Cu.

³ °भीषव° K, E, Bo, Md °भीराव°
corr. to °भीरव° Cu °भीरव° Sc °भी-
रान° I₂ °भीशव° I₁, W, Mt, Mg.

⁴ °केतोङ्गे for °केतवो Bo only.

⁵ पविचाशयाः for तिरस्कारिताः Md
only.

⁶ For the last two lines of the verse
अथाहं जनकात्मजामिह वने दत्वासुरेभ्यः
पुनः तं वंशं सुतरां कलङ्कविकलं छत्वा
प्र . . . read by Md only.

⁷ स्थिरः Mt, Mg only.

⁸ °दिवे E only.

⁹ कथं पश्चिराजः । उपसृत्य add. Md
only.

¹⁰ °स्तादृशस्य E, Bo only.

¹¹ महातीर्थ° E only.

¹² पश्यामि for पश्यामीव Mt only.

¹³ °मावस्थां K, E, W, Md, Mt, Mg

°मामवस्थां cett.

¹⁴ °नोमि Mt only.

¹⁵ महावने for वने वने Mt, Mg only.

¹⁶ देवी for सीता Mg only.

¹⁷ इत्येवमभि° for इत्येतदेवाभि Mg
only.

¹⁸ °लोके गतस्तातः for °लोकमधिष्ठित-
स्तातः E only.

^{18a} रामः । . . कथोद्घाताः om. E.

¹⁹ वत्स K, Bo वत्स contr. to वत्स २ Cu
वत्स वत्स cett.

²⁰ °मर्माभिधः K, Bo °मर्मभिदः Mt,
Mg °मर्माविधः cett.

¹ लक्ष्म° । अथ किम् ॥

रामः । किं हि नामैतत् करिष्यते यदेतावतः परिभवा³तिप्रसङ्गस्य तुल्यं स्यात् ।

प्रागेव राक्षसवधाय मतिः स्थिता मे

5 वध्या हि ते बहुभिरेव ⁵ यतो निमित्तैः ।

तन्मात्रके त्विह ⁶ ⁷ कृतेऽपि कुतः ⁸ शमो ⁹ मे

कृत्यं कुलस्य कदनात् परतश्च नान्यत् ॥ २५ ॥

¹² तथापि वत्स ।

प्रचण्डपरिपिण्डितः स्तिमितवृत्तिरन्तर्मुखं

10 पिबन्निव मुहुर्मुहुर्भटिति मन्युरुच्चैर्ज्वलन् ।

शिखाभिरिव निश्चरन्ननुपलब्धदाह्यान्तरः

पयोधिमिव वाडवो दहति मामतस्त्रायताम् ॥ २६ ॥

¹ For this speech and the next read as follows: लक्ष्म° । अथ किम् । रामः । किं हि &c. Mg रामः । अथ किम् । किं हि &c. E, Mt. Orig. लक्ष्म° । अथ किम् । रामः । किं हि &c. corr. by rev. to लक्ष्म° । अतस्त्विन् दुरात्मनि सर्वप्रकारेण वैरानुष्णमुपगच्छावः । अथ किम् । रामः । किं हि &c. Cu लक्ष्म° । अतश्च (आतश्च Bo ; अतश्च K, W, Sc, Md) तस्मिन् दुरात्मनि सर्वप्रकारेण वैरानुष्णमुपगच्छावः । रामः । अथ किं । किं हि &c. Bo, W, Sc, K, Md लक्ष्म° । अतश्च (आतश्च I₁) तस्मिन् दुरात्मनि सर्वप्रकारेण वैरानुष्णमुपगच्छावः । रामः । अथ किं । रामः । किं हि &c. I₁, I₂.

² नाम तत् for नामैतत् Bo only.

³ भवातिप्र° Mt भवस्तेप्र° I₂ भवातिप्र° cett.

⁴ सङ्ग° corr. to सङ्गस्य° by rev., Cu.

⁵ ततो for यतो E only.

⁶ त्विह Cu, Bo, Sc, I₂ त्विह corr. to त्विह W त्विह cett.

⁷ हते for कृते Md, Mt, Mg only.

⁸ कृतः for कुतः Mt only.

⁹ समा मे corr. to शमो मे Cu समाप्तं K शमो मे cett.

¹⁰ शमनात् Mt only.

¹¹ परश्च E only.

¹² तथा हि for तथापि Mt only.

¹³ पिण्डितः E, K, I₂ पिण्डित° Md पिण्डित° cett. (+ Mt, Mg).

¹⁴ मुखं Cu, K wanting Bo मुखः

¹⁵ निश्चल° Mt only. [all cett.]

¹⁶ नुपलब्ध° W नूपलब्ध° Cu नुपलब्ध° I₂ नुपलब्ध° Mt नुपलब्ध° all

¹⁷ वाह्या° for दाह्या° E only. [cett.]

¹⁸ मामित° for मामत° K only.

लक्ष्म० । एतान्यतिसम्भ्रान्तविविधमृगयूथान्युन्मत्तचरदश्वापदकुला-
क्रान्तविकटगिरिगह्वराण्यरण्यानि दक्षिणां दिशमभिवर्तन्ते ।

² तदेभिरेव पथिभिर्भवावः ॥

रामः । ⁴ अद्दृष्टपूर्वाः खल्वमी जनस्थानविभागाः ⁶ ॥

5 लक्ष्म० । ननु तदैव ⁷ तातमारुणिं गृध्रराजमग्निं साकृत्य निर्गतो योः
पञ्चवद्व्याश्रमादावयोः कोऽपि कालो ¹¹ वर्तते ¹² यतो दूरविच्छि-
न्नाः सम्प्रति जनस्थानसीमानः । यथा चैतान्यगतः प्रतिभयजन-
नान्यरण्यानि तथा ¹⁴ नूनमसौ जनस्थानपश्चिमः ¹⁶ कुञ्जवान् ¹⁸ नाम
भवेत् ¹⁹ दनुकबन्धाधिष्ठितो दण्डकारण्यविभागः ॥

10 रामः ²⁰ । द्रष्टव्य एव स दुरात्मा कान्तारमण्डूकः ॥

नेपथ्ये । कः कोऽत्र भोः । ²¹ परिचायतामनेन ²² राक्षसकवन्धेना-
नुकृष्यमाणामरण्ये ²⁴ स्त्रियम् ।

¹ एतान्येव हि W, Sc एतान्यहि I₂
एतान्यति° all cett.

² तदेव for तदेभिरेव Sc only.

³ भावः Bo र्विभावयामः Mt र्व-
वावः cett.

⁴ वत्स add. Mt only.

⁵ अद्दृष्टः पूर्वाः Bo अद्दृष्टः पूर्वः E
अद्दृष्टपूर्वाः cett.

⁶ भागः E, I₂ only.

⁷ तदैव E तथैव Mt तदैव cett.

⁸ तातमारुणिं W मारितं Mt तात-
मारुणिं cett.

⁹ मातृसा° for मपिसा° Bo only.

¹⁰ निर्घातयोः Md, Mg only.

¹¹ कालोऽतिवर्तते Sc कालो निवर्तते
W कालो वर्तते cett.

¹² यदा for यतो W, Sc, I₂ only.

¹³ भयजनानन्य° Bo, I₂ भयजनान्य°

Sc भयजनान्य° corr. to भयजनान्य°

Cu भयजनानन्य° corr. to भयजनानन्य°

W भयजनानन्य° cett.

¹⁴ नियतम° for नूनम° Mg only.

¹⁵ जनस्थान om. Mg only.

¹⁶ पश्चिमतः for पश्चिमः Mg only.

¹⁷ कुञ्जर° for कुञ्ज° Mt, Mg only.

¹⁸ वान्न भव E वान्न भव corr. to

वान्नम (om. भवेत्) Cu वान्न नाम भवेत्

K वान्न नाम only, cett.

¹⁹ दनुज° for दनु° E only.

²⁰ रामः om. Mt only.

²¹ One more परिचायतां added by all

but Cu, K.

²² दुरात्मना added by all but K दुरा-

त्मना added by rev. along margin, Cu.

²³ नानुक्रुष्य° Cu, K नानुक्रुष्य° cett.

²⁴ रणस्त्रियं Md, Mt, Mg only.

¹अहं हि अमणा² नाम सिद्धा³ शबरतापसी ।
मतङ्गाश्रमवास्तव्या रामान्वेषिण्युपागता ॥२७॥

रामः । वत्स लक्ष्मण गच्छ⁵ ॥

⁶लक्ष्मणः । एष गतोऽस्मि ॥

इति निष्क्रान्तः ॥

5 रामः ।

प्रिये हा हा⁷ क्वासि प्रकिर मधुरां वाचमथवा
पराभूतैरित्थं विलपनविनोदोऽप्यसुलभः ।

अनिन्द्यः पौलस्त्यो व्रजतु⁸ परिवादो मयि पुनर्
⁹यतो¹⁰ रुढे वैरे बहुगुणमनेन प्रतिकृतम् ॥२८॥

10

ततः प्रविशति लक्ष्मणः अमणा च ॥

लक्ष्मणः ।

तत् कूरदन्तकरपचनिकृत्तसत्त्व-

सङ्घातनिःसरदसृक्प्लुतकूर्चगुच्छम् ।

वक्त्रं वपुश्च विकृताकृति दीर्घबाहो-

रार्येण राक्षसकुतूहलिना न दृष्टम् ॥२९॥

15

आर्ये अमणे¹⁶ । अयमार्यः¹⁷ ॥

¹ इयं for अहं E only.

² अमणा all.

³ सिद्धशबरः E only.

⁴ उपागतं Cu, Bo उपगता W उपागता cett.

⁵ गच्छ K, E गच्छ corr. to गच्छ२ Cu गच्छ२ cett.

⁶ लक्ष्मणः । . . . अमणा च (l. 10 below) om. Mt only.

⁷ हा देवि प्रकृतिमधुरां for हा क्वासि प्रकिर मधुरां Mg only.

⁸ भजतु E only.

⁹ गतो for यतो W, Sc only.

¹⁰ रुढं वैरं K रुढे वैरं corr. to रुढे वैरे Cu रुढे वैरे cett.

¹¹ प्रतिकृतं K, Md, Mt, Mg प्रविद्धतं cett.

¹² अवणा K, Md, Mt अमणा cett.

¹³ सम्पातितचरदं for सङ्घातनिःसरदं Mg only.

¹⁴ दृष्टकृतं Bo दृष्टकृतं corr. to दृष्टकृतं Cu दृष्टकृतं I₂ दृष्टकृतं cett.

¹⁵ कृत for कृति W only.

¹⁶ अमणे all.

¹⁷ अमर्याः for अमार्यः Bo only.

अमणा । जयतु¹ देवः ॥

रामः । अथास्मत्पर्यन्वेषणे किं प्रयोजनम् ॥

²अम० । शृणोषि रावणानुजं विभीषणम् ॥

रामः । कस्तं⁴ न शृणोति ॥

5 अम० । स च यदैव देवेन खरदूषणप्रभृतयो निहतास्तदैव
बन्धुभ्यः कस्यापि हेतोः परिक्रम्य⁷ सुग्रीवसख्यादृष्टमूके⁹ वर्तते ।
तस्यायमात्मसमर्पितो लेखः ॥ इति लेखमर्पयति ॥

लक्ष्म० । गृहीत्वा वाचयति । स्वस्ति¹¹ रामदेवं¹² प्रणम्य विभीषणो
विज्ञापयति ।

10 विश्विष्टभागधेयानां द्वयी¹⁴ नः परमा गतिः ।

धर्मः प्रकृष्यमाणो वा गोप्ता धर्मस्य वा¹⁵ भवान् ॥ ३० ॥

रामः । वत्स ब्रूहि किं¹⁶ सन्दिश्यतामेवंवादिनः प्रियसुहृदो लङ्के-
श्वरस्य¹⁷ तत्रभवतो महाराजविभीषणस्य ॥

¹ जयतु Cu, K, Mg जयतु² E जय
Bo जयति² cett.

² अथैऽस्तत् E, Bo, W, Sc, I₂
अस्तत् only Mt, Mg अथास्तत् cett.

³ अम० । . . . शृणोति (next line) om.
Bo.

⁴ कथं for कस्तं E only.

⁵ यदैव देवेन Cu, K, Mt यदैव वृत्तेन
E देवो न यदैव Bo यदैव only Mg
देवाद्यदैव cett.

⁶ विशिरसो for प्रभृतयो Mt, Mg
only.

⁷ अपक्रम्य for परिक्रम्य Mt only.

⁸ दृष्टमूकेन Cu दृष्टमूके I₁, Bo, Mt,
Mg दृष्टमूके cett.

⁹ दृश्यते for वर्तते Mg only.

¹⁰ आत्मसमस्तमर्पितो लेखः Cu आ-
त्मसमस्तमर्पितो लेखः K आत्मसमर्पितो
लेखः cett.

¹¹ स्वस्ति om. Cu, K only.

¹² प्रणम्य om. Mt only.

¹³ विशिष्टं for विशिष्टं K only.

¹⁴ द्वीपिनः for द्वयी नः E only.

¹⁵ वै for वा E, W, Sc, I₂.

¹⁶ सन्दिश्यं Cu, K प्रसन्दिश्यं Bo
प्रतिदिश्यं Sc प्रतिसन्दिश्यं cett.

¹⁷ तत्रभवतो om. Mt तत्रभगवतो K
तत्रभगवतो corr. to तत्रभवतो Cu तत्र-
भवतो cett.

लक्ष्म० । यदा लङ्केश्वरः प्रियसुहृदित्युक्तमार्येण तत् किमवशिष्यते
सन्देशस्य ॥

रामः । यथाह¹ सौमित्रिः ॥

अम० । अनुगृहीताः² स्मः ॥

5 लक्ष्म० । आर्ये³ अमणे । कथय विभीषणसम्पर्कादस्ति काचिदा-
र्यायाः प्रवृत्तिः ॥

⁴अम० । वर्तमाने नास्ति । यदा पुनर्दुरात्मना रावणापसदेनाप-
ह्रियमाणायाः सस्तमनसूयानामाङ्गमुत्तरीयं⁸ तच्च⁹ तैर्गृहीतम् ॥

रामः । हा प्रिये महारण्यवासप्रियसखि विदेह¹¹जनन्दिनि ॥

10

इति संवरणं नाटयति ॥

लक्ष्म० । ¹²आर्ये केन कस्य वा हेतोस्तृहीतम् ॥

अम० । ऋ¹³थमूके रामगुणपक्षपातात् सुग्रीवविभीषणहनूमत्प्रभृ-
तिभिः¹⁶ ॥

रामः । ¹⁷द्रष्टव्या हि निष्कारणप्रियकारिणी भुवनमहनीयमहि-

¹ वाहं for यथाह सौमित्रिः Cu (by rev. along margin), K only.

² ताः स्मः Md, Mt ताः स्म K तासि Mg तास्मः cett.

³ अमणे all.

⁴ अमणा by rev. along margin, Cu.

⁵ रावणेनाप० Mt, Mg राक्षसापसदे-
नाप० (prob. corr. fr. रावणापसदेना०) Cu
रावणापसदेनाप० cett.

⁶ हतायाः for ह्रियमाणायाः Mg

⁷ मनुसूया० E only. [only.

⁸ रीयान्तरिताभरणजालं for रीयं
Mt only.

⁹ तच्च om. Mt only.

¹⁰ स only for वास० Cu.

¹¹ राज० om. E only.

¹² आर्ये om. Mt only.

¹³ ऋस्य० I₂ ऋस्य० Mt, Mg ऋथ०
cett.

¹⁴ विभीषण० om. Cu, K only.

¹⁵ हनु० for हनू० E, W, Sc only.

¹⁶ भृतिना K भृति corr. to भृतिना
by rev., Cu भृतिभिः cett.

¹⁷ वत्स add. Mt, Mg only.

¹⁸ क्रिया० for प्रिय० Mt only.

मानस्ते महात्मानः । तच्च¹ सीतावासः श्रुतमभिज्ञानम् । तदृष्य-
मूकमभिसन्धाय तावद् गच्छामः ॥

श्रम° । इत⁴ इतस्तर्हि देवः ॥

परिक्रामन्ति ॥

लक्ष्म° । हनूमान् हनूमानिति⁷ महानेष⁸ वीरवादः । तत्रभवतो
5 जातमात्रस्य सतः⁹ समुद्भ्रान्तदेवासुराण्यद्भुतोदाहरणान्यनुश्रूयन्ते ।
अपि च किल ।

यद्वज्रकर्षणे वीर्यं यद्वायौ वा¹³ समुन्नेते ।

यद्वाल्लिनि महाबाहौ तच्च¹⁵ वीरे हनूमति¹⁶ ॥३१॥

श्रम° । एवमीदृशो हेमगिरिवास्तव्यस्य¹⁷ तत्रभवतः स्रवङ्गपुङ्गवा-
10 नीकवृद्धयूथपतेः केसरिणः क्षेत्रसम्भवः¹⁹ सूनुराजनेयो हनूमान्²⁰

¹ तच्च सीतावास श्रुतम् I₁ तच्च सी-
तावासश्रुतम् corr. to तच्चसीतावस्त्रं ध्रुवम्
Cu तच्च सीतावास । श्रुतम् Bo तच्च
सीतावासः श्रुतम् E तच्च सीतावास
श्रुतम् I₂ तच्च सीतावासश्रुतम् corr. to
तच्च सीतावासश्च्युतम् W तच्च सीता-
वासश्रुतम् Sc तच्च सीतावासश्च्युतम् Md
तद्वत्स तस्याः संश्रुतम् Mt, Mg तच्च
सीमस्त्रं ध्रुवम् K.

² तदृश्य° I₁, Bo तदृश्य° corr. to
तदृष्य° Cu तदृष्य° cett.

³ गच्छामः for गच्छावः Cu, K only.

⁴ इत om. Md only.

⁵ परिक्रीमतः Bo परिक्रामन्ति K,
Md, Mg सर्वे परिक्रामन्ति Mt प्ररि-
क्रामन्ति cett.

⁶ Om. one हनूमान् E, W, Sc, I₂, Md
only.

⁷ इति महान् om. Md only.

⁸ महानयं for महानेष Mt, Mg only.

⁹ तस्य W, Sc, I₂ सतः om. E सतः
cett.

¹⁰ समुद्भूत° for समुद्भ्रान्त° K only मुद्भा-
न्तदेवा° om. Bo only.

¹¹ °राष्ट्राश्चर्यान्° for °राष्ट्रद्भुतोदा-
हरणान्य° Mt only.

¹² यद्वज्रकर्षणे W, Sc यद्वज्रकर्षणे Bo
यद्वज्रलक्षणे Mt यद्वज्रकर्षणे cett.

¹³ वा om. E only.

¹⁴ °न्नते K °न्नतं I₁, Mt °न्नतिः cett.

¹⁵ तत्र for तच्च Cu only.

¹⁶ हनु° for हनू° K, Bo only.

¹⁷ °व्यः for °व्यस्य K only.

¹⁸ स्रवङ्गानीक° Bo only.

¹⁹ तत् add. K only.

²⁰ हनु° K, Sc only.

नाम । यस्य रेतोधाः पिता भगवान् मातरिश्वा । तत् किं
हनूमतैकेन ।

अम्भोधेनो^३रिकेलीरसमिव चुलुकै^४रुचुलुम्पन्त्यपो ये

येषामुत्क्षेपहेतुः^{५*} शिखरिषु लकु^६चोदुस्वरप्राय एकः^७ ।

5 ब्रह्मस्तम्बं निवासदुममिव रभसाद्विप्रकर्तुं क्षमा ये

तेषां कोट्योऽप्यसङ्ख्याः सुतममरपतेर्वानराणां नमन्ति

॥ ३२ ॥

रामः । ^{११}आर्ये हस्तदक्षिणेन ^{१३}सुमहानग्निं सञ्चयः । तत्किमेतत् ॥

अमं । लक्ष्मणकुमारेण तस्य ^{१६}योजनबाहोश्चितेयमभिसृष्टा ॥

10 रामः । साधु^{१८} कृतम् ॥

^१ भतान् I₂ only.

^२ हनु° Cu, E हनु° corr. to हनू° K
हनू° cett.

^३ नारिकेली° Cu, K, Bo, Sc, Mt, Mg
नारिकेली° E नारिकेली° cett.

^४ चुलुकि° I₁, K, E, I₂ चुलुकि° cett.

^५ रुचुलुम्पन्त्यपो I₂ रुचुलुम्पन्त्यपो Cu
रुचुलुम्पन्त्यपो Bo रुचुलुम्पन्त्यपो W
रुचुलुम्पन्त्यपो Sc रुचुलुम्पन्त्यपो Md
रुचुलुम्पन्त्यपो I₂ राशुलुम्पन्त्यपो E
राशुलुम्पन्त्यपो K रुदिलिम्पन्त्यापा Mt
रुदिलिम्पन्त्यपो Mg.

^{५*} लीला for हेतुः Mt only.

^६ लकु° K, E लिकु° corr. to लकु° Cu
लिकु° cett.

^७ एव K एकः Cu, Bo एषः corr. to
एकः I₁ एषः cett.

^८ विसः for ब्रह्म° Md only.

^९ ह्य° for °प्य° E only.

^{१०} नयन्ति E, I₂ only.

^{११} आर्ये om. E only.

^{१२} हस्तं द° Cu हस्तं द° Mt, Mg हस्तं द°
cett.

^{१३} सु om. E only.

^{१४} नस्थि° for नग्नि° Mt only.

^{१५} लक्ष्मण कुमारेण corr. to लक्ष्मणेन
कुमारेण Cu कुमारलक्षणेन K लक्ष-
णेन only Mt, Mg लक्ष्मणकुमारेण cett.

^{१६} मारितस्य for तस्य K only.

^{१७} यमिति° for यमभि° Mt only.

^{१८} साधु Cu, E, K, I₂ साधु_२ cett.

लक्ष्म० । ¹ आर्य पश्य पश्य ।

² सौहित्यात्पृथवः कथन्ति रुधरोत्सेकाश्चमत्कारिण-

ष्टात्कारोत्कटमुच्चरन्ति नलकास्वङ्गांसविसंसनात् ।

उत्सर्पन्त्यथ मेदसां विकलनादुडुडुदा ⁶ वीचय-

5 श्वित्रं चित्रमुदेति कोऽप्यमितो दिव्यः शमशानालयात्

॥ ३३ ॥

प्रविश्य ⁹ पुरुषः । जयतु ¹⁰ जयतु रामदेवः ।

दनुर्नाम श्रियः ¹¹ पुत्रः शपाद्राक्षसतां गतः ।

इन्द्रास्त्रकृतकाबन्धः ^{12a} पूतोऽस्मि भवतः ¹³ श्रयात् ॥ ३४ ॥

10 रामः । ¹⁴ प्रियं नः ॥

दनुः । राम ¹⁵ माल्यवत्प्रयुक्तेन च मया युष्मदासादनाय दूषित-

मरण्यमासीत् । ¹⁸ अलं वा तत्कालकाश्मल्यस्मरणेन । सम्प्रति

¹ आर्य पश्य K, Bo आर्य पश्य corr.
to आश्चर्यं पश्य Cu आर्य पश्य२ cett.

² साहि० Bo only.

³ °ष्टात्कारो० corr. to °ष्टाङ्कारो० W
°ष्टात्कारो० cett.

⁴ °मुच्चरन्ति K, E, Mt °मुत्कटि corr.
to °मुच्चरन्ति Cu °मुत्कटन्ति cett.

⁵ विलयना० for विकलना० Mt only.

⁶ °दानां चय० for °दा वीचय० W, Sc,
I₂ only.

⁷ दिव्य० I₁, E, Cu, W दिव्यः cett.

⁸ °नानलात् for °नानलायात् Mt, Mg
only.

⁹ दिव्यपुरुषः for पुरुषः all but Cu, K.

¹⁰ जयतु जयतु Cu, E, K जयति जयति
cett.

¹¹ श्रियं पुत्रः Bo श्रिया युक्तः W, Sc
श्रियः पुत्रः cett.

¹² स्त्रकृत ... रण्यमासीत् (l. 12 below)
om. I₂.

^{12a} पूतोऽहं E मुक्तोऽस्मि Mg पूतो
ऽस्मि cett.

¹³ भवतः श्रयात् Cu भवतां शरात् Md
भवदाश्रयात् Mt, Mg भवतः शरात् K
भवतां श्रयात् cett.

¹⁴ प्रियं नः२ E प्रियं Cu, K प्रियं
प्रियं नः cett.

¹⁵ राम om. all but Cu, E, K.

¹⁶ °मुक्तेन for °युक्तेन E only.

¹⁷ °दास्यन्दनाय Mt only.

¹⁸ अलं वा तत्काल० om. Mt only.

¹⁹ °काश्मल० Cu (corr. fr. °काश्मल्य०),
E °कौशल्य० W, Sc °काश्म० K °का-
श्मल्य० cett.

²⁰ °मरणेन for स्मरणेन E only.

¹ तु युष्मत्प्रभावात् प्रबुद्धसहजज्योतिषः परोक्षमेव मे वस्तु किञ्चित् प्रतिभाति । तच्च वः प्रतिबोधनाय कृतमहोपकारेभ्यः कथ्यते ।

प्रार्थ्य माल्यवता वाली युष्मद्भाते नियुज्यते ।

तेनापि रावणे मैत्रीमनुरुध्य व्यपेक्ष्यते ॥ ३५ ॥

5 रामः⁸ । एष एव पन्थाश्चारिचस्थानाम् ।

¹⁰ नैतादृशः सुहृत्कार्ये माध्यस्थ्यमवलम्बते ।

ममायस्मिन् महावीरे¹³ सोत्कण्ठमिव मानसम् ॥ ३६ ॥

इतरे¹⁴ । कान्यत्र रामदेवादमून्यक्षराणि¹⁶ ॥

रामः । भद्र¹⁷ कृतं सौजन्यम् ।¹⁸ अधुना चिरं¹⁹ नन्दतु²⁰ महा-

10 भागः²¹ स्वेषु²² लोकेषु ॥

²³ दनुर्निष्क्रान्तः ॥

¹ तु om. E, Bo only.

² सहजज्योतिषः Cu सहजज्योतिषः corr. to सहजज्योतिषः W सहज्योतिषः Sc सजज्योतिषः Bo सहजज्योतिषः cett.

³ मिव मे वस्तु K, Mt मिव मे वस्तु corr. to मिवमेव Cu मीवास्तु Md, Mg मिव वस्तु cett.

⁴ किञ्चिद्वच W, Sc किञ्चिच्च Md किञ्चित् Mt, Mg किञ्चिन्न cett.

⁵ प्रविबोधनाय Cu प्रतिविधानाय Mt प्रतिबोधनाय cett.

⁶ युष्मद्भाते Sc only.

⁷ व्यपेक्षते corr. to व्यपेक्ष्यते W व्यपेक्ष्यते Bo व्यपेक्षते E, Sc, Md अभ्युपेक्षते Mt, Mg व्यपेक्षते corr. to व्युपेक्षते Cu व्यपेक्ष्यते cett.

⁸ रामः om. Md only.

⁹ श्चारिचस्थानां W श्चारिचस्थानं Sc श्चारिचस्थानं corr. to श्चारिचस्थ Cu श्चारिचस्थ K श्चारिचस्थ E श्चारिचस्थानं cett.

¹⁰ नैतादृशः E, K न तावदृशः corr. to नैतावदृशः Cu न तादृक् W न तादृशः cett.

¹¹ माध्यस्थ्यं I₁, K, W, Sc माध्यस्थ्यं Bo, Md माध्यस्थ्यं corr. to माध्यस्थ्यं Cu मध्यस्थ्यं E, I₂.

¹² लम्ब्यते Cu, Sc only.

¹³ मीर्ये for मीरे Bo only.

¹⁴ दनुः for इतरे Mt only.

¹⁵ दमून्यक्षराणि ... सरीन्वाधो मुक्तवा (l. 5, next page) by rev. along margin, Cu.

¹⁶ नाम add. I₁, Bo, W, Sc, I₂ only.

¹⁷ भद्र K, Md, Mt, Mg भद्रं Bo, W, Sc, I₂ भद्रं corr. to भद्र I₁ भद्र om. Cu, E.

¹⁸ तच्च add. W, Sc only.

¹⁹ चिरं om. all but Cu, E, K.

²⁰ नन्दतु Cu, E, K, Mt नन्द cett.

²¹ भागः Cu, E, K, Mt भाग cett.

²² स्वेषु कालेषु E स्वितेषु लोकेषु Mt स्वेषु लोकेषु cett.

²³ इति add. all but Cu, K.

लक्ष्म० । आर्ये वालिरावणयोः किन्निबन्धना मैत्री ॥

¹अम० ।

कैलासे तुलिते जिते³ त्रिभुवने दृष्यन्तमभ्युद्यतं

दोर्युद्धाय दशास्यमिन्द्रतनयः प्रक्षिप्य कक्षांनरे ।

5

साध्यं कर्म समाप्य सप्तसु सरिन्नाथेष्वथो मुक्तवां-

ननुमुक्ताय नताय¹⁰ याचितवते सख्यं च तस्मै ददौ ॥३७॥

¹¹लक्ष्म० । दुरात्मन् पौलस्त्यकुलपांसन । एष ते क्षत्रियपरिता-

पिनो वीर्यस्योत्कर्षः ॥

रामः । एवमुत्तरोत्तरभा¹²वैश्विचीयते जीवलोकः ॥

10

लक्ष्म० । ¹³आर्ये पुरत एष ¹⁴शुभ्रो ¹⁵गिरिः किन्नामधेयः ॥

अम० ।

नायं गिरिर्यशोराशिरिव¹⁶ वीरस्य वालिनः ।

एष दुन्दुभिदैत्येन्द्रमहिषस्यास्थिसञ्चयः ॥३८॥

¹ अवणा I₁, Bo अ० E अम० cett.

² कैलासे Sc, I₂ only.

³ जिते पि तं त्रिभुवने W, Sc जितेऽपि भुवने Cu सिते त्रिभुवने E जिते त्रिभुवने cett.

⁴ अमभ्यागतं Cu, K अमभ्युद्यतं E अमभ्युद्यतं cett.

⁵ प्राक्षिप्य Md only.

⁶ कक्षांनरे Cu, K, Mt, Mg कक्षालये cett.

⁷ नदीन्यथेषो Bo नदीनाथेष्वथो Md सरिन्वाथो Cu सरिन्नाथेष्वथो K नदीनाथेष्वथो cett. (+ Mt, Mg).

⁸ जप्त० for मुक्त० Mg only.

⁹ वानुमुक्ताय for वानुमुक्ताय W, Sc only.

¹⁰ याजित० corr. to याचित० Cu only.

¹¹ लक्ष्म० om. E only.

¹² भावश्चिचीयते I₁, Md, Mt, Mg भावश्चिचायते W, Sc, I₂ भावश्चिचीयते corr. to भावैश्चिचीयते Cu भावैश्चिचीयते cett.

¹³ आर्य for आर्ये W only.

¹⁴ एष ते W, Sc एव Bo एत I₂ एष cett.

¹⁵ शुभ्रो K शुभा corr. to शुभ्रो Cu शुभ्रं Bo शुभ्र० cett.

¹⁶ रति० for रिव Mt only.

¹⁷ माहिष्य० I₁, I₂, Md माहिष० E माहिष० cett.

¹ लक्ष्म° । उपरुद्धान्यनेन वर्त्मानि । तत्² परिहृत्य गच्छामः ॥

रामः । नन्वेहि ॥

³ पादेन क्षिपति ॥

⁴ अम° । आश्चर्यम् ।

यत्सङ्क्रन्दननन्दनः कपिवृषा निर्मथ्य दोःस्तम्भयो-

5

र्यापारेण निरास्थदस्थिगिरिवद् देवद्विषो दुन्दुभेः ।

तत्कङ्कालमकाण्डपाण्डुरघनप्रस्पधिं रुन्धत्पुनः

पादाङ्गुष्ठविवर्तनादयमितो निर्विन्ध्यमाविध्यति ॥ ३९ ॥¹²

¹ लक्ष्म° । . . . नन्वेहि om. (l. 2 below).
The rev. supplies लक्ष्मणः only along
margin, Cu उपरु° . . . नन्वेहि (l. 2
below) om. E.

² तं Md, Mg इदं K तत् cett.

³ पादेन क्षिपति Cu पादेन क्षिपति E
इति तत् पदेन क्षिपति W, Sc पादाङ्गुष्ठेन
क्षिपति Mt लक्ष्म° । पादेन क्षिपति K
पदेन क्षिपति cett.

⁴ राम corr. to अम Cu.

⁵ आश्चर्यं पश्य corr. to आश्चर्यं पश्य Cu
आश्चर्यं २ Md आश्चर्यं cett.

⁶ क्लेशेनैव तदाश्व in the orig. text and
यत्सङ्क्रन्दनः by rev. along margin, Cu
क्लेशेनैव सवासविः Mg यत्सङ्क्रन्दननन्दनः
cett.

⁷ निरास्थरास्थितगिरिर् I₁, E, I₂ नि-
रास्थदस्थिगिरिवद् Cu, Md निरास्थदा-
स्थितगिरिर् Bo, W, Sc. (In W and Sc
निरास्थ is a corr. fr. निरास्थि). निरा-
स्थदस्थि - - वद् K.

⁸ तत्कङ्कालमकालपाण्डुरघन° I₁, Mt
यत्तत्कालमकालपाण्डुरघन° Md यत्त-

त्कालमकाण्डघस्रवन° corr. to यत्तत्कालम-
काण्डघस्रवन° Cu तत्कङ्कालमकाण्ड-
पाण्डुरघन° cett.

⁹ रुन्धत्पुनः W, Sc, Bo तुं रुन्धत्पुनः
corr. to रुन्धत्पुनः I₂ रुन्धत्पुनः Cu, E,
I₂, Mt, Mg रुन्धत्पुनः K रुन्धत्पुनः corr.
to रुन्धत्पुनः Md.

¹⁰ निर्वर्त° Md only. निर्विन्ध्य° corr. to,
निर्विन्ध्य° I₁ निर्विन्ध्य° Bo.

¹¹ निर्विन्ध्य° K, Cu (prob. corr. fr. निर्विन्ध्य)
निर्विन्ध्य° E निर्विन्ध्य° Md निर्विन्ध्य° W
(corr. fr. निर्विन्ध्य) Sc.

¹² I₁ and Bo repeat this whole speech
of अमणा but with v. l. In this repeated
passage for अम I₁ has राम and Bo रामः.
For यत्सङ्क्रन्दननन्दनः both read क्लेशेनैव
तदापि सः. For निरास्थदस्थि गिरिवद्
I₁ reads निरास्थदस्थि गिरिवद्, while Bo
निरास्थदस्थि गिरिव and omits the follow-
ing देव. For तत्कङ्कालमकाण्डपाण्डुर-
घन° both read. यत्तत्कालमकाण्डघस्र-
रघन°. For रुन्धत् I₁ has रुन्धन्, while
Bo रुन्धत्. And for निर्विन्ध्य° Bo has
निर्विन्ध्य°, and I₁ निर्विन्ध्य°.

लक्ष्म° । प्रशान्तगम्भीरनीलविपुलश्रीररण्यगिरिभूमिः प्रसज्यते ॥

अम° । ऋथं⁴मूकपम्पापर्यन्तभूमयः खल्वेताः । तथा चाग्रतो
मतङ्गाश्रमपदम् । यत्र⁵ शून्येऽपि सन्निहितसोमचर्षकविशेषपात्र-
परिकरास्तीर्णबर्हिर्ध्रुवानाज्यगन्धिरद्यापि भगवान् वैश्वानरः
⁵ समिध्यते ॥

रामः । अचिन्त्यसमुद्भयस्तपसां विशेषाः¹¹ ॥

अम° । देव¹² पश्य पश्य¹³ ।

इह समदशकुन्ताक्रान्तवानीरमुक्तै-

प्रसवसुरभिशीतस्वच्छतोया वहन्ति ।

10

फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्ज-

स्खलनमुखरभूरिस्तोतसो निर्भरिण्यः ॥४०॥

अपि च ।

दधति कुहरभाजामत्र भल्लूकयूना-

मनुरसितगुरूणि¹⁶ स्त्यानमम्बूकृतानि ।

¹ °नील° om. Mg only.

² °विपुल° om. Bo only.

³ प्रसज्यते om. E only.

⁴ ऋथं for ऋथं I₁, Mg only.

⁵ चिरशून्ये for शून्ये Mt, Mg only.

⁶ सन्निहित° corr. to सन्तानित° W सन्नि-
हित° cett.

⁷ °चमसादिविविधपात्रपरिकरास्तीर्ण°
Mt °चमसादिविशेषपात्रास्तीर्ण° Mg. As
text, cett.

⁸ °रिध्रवानाज्यगन्धि° corr. to °रिध्र-

धान्याज्यगन्धि° Cu °रिध्राधानाज्यगन्धि°
E °रिध्रवानाज्यगन्धि° I₂ °रिध्रवा-
नाज्यगन्धि° cett.

⁹ वैश्वानरः om. Cu only.

¹⁰ दधति Mt only.

¹¹ विषाः for विशेषाः E only.

¹² देव om. K only.

¹³ Om. one पश्य Cu, I₂ only.

¹⁴ °मुक्त° om. Bo only.

¹⁵ °मुख° for °मुखर° E only.

¹⁶ स्थान° for स्त्यान° E only.

शिशिरकटुकषायः स्थायते ¹सल्लकीना-

मिभदलितवि²कीर्णग्रन्थिनि³थन्दगन्धः ॥४१॥

⁴लक्ष्म० । तत् किमभित एव प्रवृद्धपौर⁵स्यमार्स्तविह⁶न्यमान-
कदम्बानि काननानि सङ्गलितवाष्पघटलया ⁸दृशा परिक्षिप्य
⁵धनुरवष्टभ्य ⁹धीरधा¹⁰रितशरीरेणार्येण ¹¹सपदि स्थायते ॥

रामः¹² । वत्स किं न ¹³पश्यसि ।

स्थितमुपनतजृम्भार्गर्भविस्त्रैः ¹⁵कदम्बैः

कृतमविकलकण्ठैस्ताण्डवं नीलकण्ठैः ।

¹⁷उपरिविघटमानप्रौढतापि^{17a}च्छनीलः ¹⁸

10 अयति शिखरमद्रे¹⁹नूतनस्तोयवाहः ॥४२॥

लक्ष्म० । स्वगतम् । अपि नामायमार्यः केनचिद्रसान्तरेण विक्षिप्येत ²¹॥

¹ शल्ल० K only.

² विदीर्ण० K only.

³ निष्पन्द्० I₁, E निःपन्द्० Cu
निष्पन्दि Bo, W निष्पन्दि I₂, Md
निष्पन्द्० K, Mt निष्पन्दि Sc.

⁴ लक्ष्म० om. Md only लक्ष्म० तत् om.
Mt only.

⁵ पौरस्थ० Bo पौरस्थ० Cu पौर-
स्थ० E पौरस्थ० cett.

⁶ Has also च । रित in pencil along
margin, probably as v. l. for छ of प्रवृद्ध
and रत of मादत I₁.

⁷ धूयमान० for विहन्यमान० Mt only.

⁸ दृशा om. Bo only.

⁹ धीर० om. E, K, Md, Mt, Mg only.

¹⁰ चारित० I₂ चरित० Sc चारिणा
W धात० E धारित० cett.

¹¹ सम्प्रति for सपदि Mt only.

¹² रामः Mt रामः by rev., Cu अयम०

cett.

¹³ पश्य corr. to पश्यसि by rev., Cu.

¹⁴ गर्भविस्त्रैः Cu गर्भविस्त्रैः Mt गर्भ-
विस्त्रैः cett.

¹⁵ कदम्बैः om. Bo only.

¹⁶ मतिकल० for मविकल० I₁ only.

¹⁷ अपि च for उपरि० Mt, Mg only.

^{17a} मानः for मान० K only.

¹⁸ तापिच्छ० Md, Mt, Mg तापिच्छ०
corr. to तापिच्छ० Cu तापिच्छ० cett.

¹⁹ शिर० I₁ शिशिर० I₂ शिखर०
cett.

²⁰ मद्रौ नू० for मद्रै नू० Mt only.

²¹ विक्षिप्येते I₁, Cu, K विक्षिप्येते E
विक्षिप्येते cett.

नेपथ्ये । मातामह निर्वर्तस्व निर्वर्तस्व ।

तन्त्रियोगादयुक्तोऽपि वधः साधोः करिष्यते ।

पूज्योऽसि ननु मित्रस्य यो गुरुर्गुरुरेव सः ॥ ४३ ॥

लक्ष्म । आर्ये कोऽयम् ॥

5 अम । देव पश्य⁶ पश्य ।

विभ्राणश्चारु चामीकरकमलमयं दाम दत्तं मघोना

पिङ्गेनाङ्गेन सन्ध्याच्छुरित इव महानस्रुवाहस्तडित्वान् ।

उत्पाताविडम्भूर्तेर्दधदुपरि गिरेर्गैरिकाङ्गस्य लक्ष्मी-

मन्तः सीमन्तरेखामिव वियति¹² जवादिन्द्रसूनुस्तनोति

10 ॥ ४४ ॥

¹³ लक्ष्म । आर्ये आर्ये दिष्ट्या¹⁴ प्राप्तः स¹⁵ वीरगोष्ठीविनोददान-

^{16a} प्रियसुहृन्माघवतः¹⁷ ॥

रामः । खगतम्¹⁸ । महावीरः¹⁹ सः ॥

1 पितामह² for मातामह Mt only.

2 निर्वर्तस्व Cu, E, W, Sc निर्वर्तस्व²

cett.

3 त्रियोगा³ for त्रियोगा³ Sc only.

3a दमुक्तो^{3a} K दमुक्तो^{3a} corr. to

दमुक्तो^{3a} Cu दमुक्तो^{3a} cett.

4 पूज्योऽसि I₁, Mt पूज्योऽपि corr. to
पूज्योऽपि Cu पूज्यस्त्वं Mg पूज्योऽपि
cett.

5 गुरुश्च corr. to गुरुरेव Cu only.

6 पश्य corr. to पश्य² by rev., Cu.

7 विभ्राणं चा⁷ Cu विभीषणश्चा⁷ E

विभ्राणश्चा⁷ cett.

8 पि गगनेन for पिङ्गेनाङ्गेन E only.

9 ऽडित्वात् K, Sc ऽडित्वात् I₂ ऽडि-
त्वान् Mt, Mg ऽडित्वान् cett.

10 मूर्ति¹⁰ for मूर्ते¹⁰ I₂ only.

11 कां वस्व K काङ्गस्व Mg काङ्गस्व
cett.

12 जयति for वियति Mt only.

13 लक्ष्मण by rev. along margin, Cu.

14 दृष्ट्या for दिष्ट्या W only.

15 स by rev., Cu.

16 गोष्ठीविनोददान¹⁶ K, E गोष्ठी-
दान¹⁶ in text and विनोद by rev. along
margin, Cu गोष्ठीदान¹⁶ cett.

16a प्रियः for प्रिय^{16a} W only.

17 माघवतः Cu (corr. fr. माघवतः)
W माघवतः Md, Mt, Mg माघवतः
cett.

18 खगतम् om. Mt only.

19 वीररसः for वीरः सः E only.

ततः प्रविशति वाली ॥

वाली ।

लोकालोकालवालखलनपरिवहत्सन्नमाम्मोधिपूरं
विश्विथत्पर्वेकल्पचिभुवनमखिलोत्खातपातालमूलम् ।

5

पर्यस्तादित्यचन्द्रस्तवकमवपतञ्जूरितारोप्रसूनं

ब्रह्मस्तम्भं ⁵धुनीयामिह हि° मम विधावस्ति तीव्रो वि-
षादः ॥ ४५ ॥

एवं नामायुक्तमनुरुध्यमानाः पुमांसो महत्ययुक्तगह्वरे पात्यन्ते ।
यदनेन माल्यवता पौलस्त्यमैत्रीदिवसमनुस्मर्य तच्चभवतो रधु-
10 ध्वजस्य निधने नियुक्तोऽस्मि । अहो ग्रहः । प्रातरारभ्य मामनु-
बध्नन् किष्किन्धायां प्रस्थाप्य सम्प्रति निवृत्तः । कष्टं¹³ भोः कष्टम् ।
दौरात्यादरिभिर्निजार्जवशुचौ मायाविभिर्विज्जिते
धर्मात्मन्यतिथौ निजानपि जगत्पूज्ये गृहानागते ।

¹ °लसत्° for °वहत्° all but K, Mt, Mg only.

² प्रमाओधिपूरं by rev. along margin, Cu.

³ °त्पूर्व° corr. to °त्पर्व° W °त्पन्न° E °त्पर्व° cett.

⁴ °धारा° Cu °ताप° Sc °तात्पत्° I₂ °तारा° cett.

⁵ धुनी° K, Cu (prob. corr. fr. जुनी°) जुनी° cett.

⁶ तु for हि Mt only.

⁷ विवस्ति for विधावस्ति by rev., Cu.

⁸ नामायुक्त° I₁ नाम मुमुक्त° Cu नाम युक्त° E, I₂, Md नामयुक्तमुक्त° Bo नाम युक्तमनुक्त° W, Sc तावदनुयुक्त° Mt नामायुक्तमुक्त° K.

⁹ °मुक्त° for °युक्त° Cu only.

¹⁰ निपा° for पा° Mt, Mg only.

¹¹ दि of दिवस effaced with paint and प्रतिश्रवम° along originally vacant space by rev., Cu °प्रतिश्रवम° K °दिवसम° cett.

^{11a} नुस्कार्य तच्चभवतो also by rev., Cu.

¹² °न्धायाः F, W, Sc, I₂ °न्धायां cett.

¹³ भोः कष्टं भो Cu कथं भोः कष्टं E भोः कष्टं K कष्टं भोः कष्टं cett.

¹⁴ Originally a short vacant space for दौरात्य . . . विभि; shows the omission supplied by rev., Cu.

¹⁵ निरागसि Mt, Mg निजानपि cett.

¹⁶ महाना° for गृहाना° Md only.

एतस्मिन्नुचितं न नाम विहितं वाचापि¹ नोक्तं^{1a} प्रियं
 धिक् पापेन मया रिपाविव कथं बद्धो² वधायोद्यमः
 ॥४६॥³

कथितं च सम्प्रत्येव मे चारकैः । विभीषणेन सुग्रीवस्याप्यना-
 5 ख्याय रामान्तिकं श्रमणा⁵ प्रेषिता । प्रतिपन्नलङ्काधिपत्यञ्च तस्य⁶
 दाशरथिरस्मिन् मतङ्गाश्रमोपकरणे वर्तत इति । भवत्ववतरामि ।
 तथा नाटयति । कः कोऽत्र भोः ।

विजितपरशुरामं सत्यधर्माभिरामं
 गुणनिधिमभिरामं द्रष्टुमभ्यागतोऽस्मि ।

10 भवति च फलवत्ता चक्षुषस्तत्र दृष्टे
 भवति च रमणीयो दर्पकण्डूनिर्काषः ॥४७॥

रामः । वत्स सौमित्रे । मामिहस्यमावेदय महाभागाय ॥

लक्ष्मणः । उपसृतं । अयमार्यस्तिष्ठति । तदुपसर्पतु महाभागः ॥

वाली । अपि त्वं⁹ पुनरसौ लक्ष्मणः ॥

15 लक्ष्मणः । अथ किम् ॥

उपसर्पतः ॥

¹⁰वाली । स्वगतम् ।

स एष रामश्चरिताभिरामो

धर्मैकवीरः¹¹ पुरुषप्रकारः¹² ।

¹ पि नोक्तं . . . द्यमः has been supplied by rev., Cu.

^{1a} नावेदितं for नोक्तं प्रियं Mt, Mg only.

² रिपुर्घोऽधमः for वधायोद्यमः Md, Mt, Mg only.

³ End here—Cu, Mt, Mg. For K see Appendix A.

⁴ •त्येव मे W, Sc, Md •त्येव E •त्येवमेव I₁, Bo, I₂.

⁵ श्रमणा Bo, W, Sc, E श्रवणा I₁,

⁶ तस्य om. Bo only. [I₂, Md.

⁷ फलं Sc फलं corr. to फलं W फलं cett.

⁸ •कषायः for निकाषः E only.

⁹ असौ only for पुनरसौ E only.

¹⁰ वाली om. I₁ only.

¹¹ •वीर for •वीरः E only.

¹² पुरुषः for पुरुषं Bo only.

स्वान्येव पूर्वाणि परैश्चरिचै-
र्योऽत्यङ्गुतैरप्रतिमोऽतिशेते ॥४८॥

प्रकाशम् । राम

आनन्दाय च विस्मयाय च मया दृष्टोऽसि दुःखाय वा¹
5 वैतृष्यं तु ममापि सम्प्रति कुतस्त्वदर्शने चक्षुषः ।
त्वत्साङ्गन्यमुखस्य² नास्मि विषयस्तत्किं वृथा व्याहृतै-
रस्मिन्विश्रुतजामदग्न्यदमने³ पाणौ धनुर्जृम्भताम् ॥४९॥

रामः ।

दिष्ट्या यदद्य दृष्टस्त्वं सत्यमेतच्च युज्यते ।
10 किन्त्वशस्त्रेषु युष्मासु कथं रामोऽस्तु सायुधः ॥५०॥
वाली । विहस्य । भो महाशूत्रिय । किमित्यननुकम्पनीयानर्पेवम-
स्माननुकम्पसे ।

ज्ञाता एव वयं जगत्सु चरितैर्वाग्भिः किमाख्यायते
संयत्तो भव⁴ सत्यमस्ति भवतः सत्यं मनुष्यो भवान् ।
15 शस्त्रैरव्यवधीयमानविजयाः प्रायो वयं तेषु चेद्
ग्राहस्ते सुखमा⁵स्व सन्ति गिरयो यैर्वानराः शस्त्रिणः
॥५१॥

तदितः स्थलीमधितिष्ठावः ॥

¹ वा om. E only.

² वैतृष्यं E वैतान्यं Bo वैतृष्यं I₁,
W, Sc, I₂, Md.

³ नास्ति W, Sc only.

^{3a} °हृदने Bo °विजये Md °दमने
I₁, E, W, Sc, I₂.

⁴ °जृम्भते Md only.

⁵ °त्यनु° for °त्यननु Bo only.

⁶ °यानस्माननु° E °यानस्मानधेवमनु°
Md °यानधेवमस्माननु° cett.

⁷ सम्प्रतो Bo सम्प्रतो E संयत्तो cett.

⁸ भव सत्यमस्ति om. I₂ only.

⁹ शस्त्रैः स्त्रैः रूपधीय° E only.

¹⁰ °साय्यसन्ति W only.

लक्ष्म० । ¹आर्य यथाह महाभागः । स्वजातिसमयव्यवस्थिता
युद्धधर्मा इति ॥

वालि रामौ । अन्योन्यमुद्दिश्य ।

कामं त्वया सह श्लाघ्यो वीरगोष्ठीमहोत्सवः ।

5 किन्विदानीमतिक्रान्ते त्वय्यवीरा वसुन्धरा ॥ ५२ ॥

परिक्रम्य निष्क्रान्तौ ॥

लक्ष्म० । कथमास्फालिते धनुषि कुपितः साङ्गुन्दनिः । तथा हि ।

गर्जत्पर्जन्यघोरस्तनितमविरतारम्भगम्भीरमन्त⁶-

गुञ्जन् गुञ्जाभजृम्भाविवृतमुखविशद्विश्वदिकचक्रवालः ।

10 संरम्भोत्तम्भतुङ्गस्थितवितततडित्पिङ्गलाङ्गूलकेतु-

र्यस्तं विस्तार्य दर्पादपिहितगगनोत्सङ्गमङ्गं धुनोति

॥ ५३ ॥

नेपथ्ये । विभीषण विभीषण ।

आर्यस्य वालिन इव ध्वनिरेष नूनं

15 तस्यैव नूतनघनस्तनितप्रचण्डः ।

मौर्वीरवश्च कुत एष भयानकः स्याद्

व्यापारितं किमु हरेण धनुः पिनाकम् ॥ ५४ ॥

लक्ष्म० । आर्ये अयं नु⁸ कः ॥

¹ आह for आर्य Bo only.

² स्वजाति० repeated Bo only.

³ ०समा for ०धर्मा E only.

⁴ ०त्वनित्यम० for ०न्विदानीम० E only.

⁵ ०लितः । धनुषि समार्थे कुपितः Bo only.

⁶ ०मन्तुङ्गा० Sc ०मन्तगुञ्जा० Bo

०मन्तगुञ्जा I₁, E, W, I₂, Md.

⁷ विभीषणः Md विभीष० E विभी-

षणः I₁, Bo, W, Sc, I₂.

⁸ तु I₁, Bo नु cett.

अमं । स एष खलु विभीषणसखः सुग्रीवः सविमर्षसंरम्भं
सम्प्रहारमनुसरति । सर्वे च यूथपतयो गिरिगङ्गरेभ्यः सम्पतन्ति ॥

लक्ष्मं । तेन हि सम्प्रति मयाप्यारोपितव्यं धनुः ॥

अमं । एष वालिकायदुन्दुभिकरङ्गसप्ततालगिरिमहीतलान्यव-
5 दार्यं रामतूणीरमधिशयितः शरः ॥

नेपथ्ये ।

मद्बोहाच्छपथात् प्रसीदतु मतिः पौलस्त्यसुग्रीवयो-

हे वीराः कपयः शमोऽस्तु भवतामीशः स एवास्मि चेत् ।

रामात् प्राप्तमहार्घवीरमरणस्याशास्तिरेषाद्य मे

10 योऽहं सूर्यसुतः स एष भवतां योऽयं स वत्सोऽङ्गदः
॥ ५५ ॥

लक्ष्मं । 8 तदयमनुचराज्ञानियन्त्रणोन्मुक्तवीरसमयसङ्गलदसद्यदुः-
खनिभृतैर्यूथपतिभिरार्येण च सपक्षपातवाप्येण वीक्ष्यमाणः 13 स्व-
द्रोहशपथयन्त्रितसशोक्विभीषणेन याच्यमानशरीरसौष्टवः प्रयत्न-
15 निरुद्धनिष्ठुरप्रहारमर्मच्छेदवेदनावेगः परिष्वङ्गव्याजविधृतसुग्रीव-

1 सविमर्षसंरम्भं सम्प्रहारमनु° I₁, W,
Sc, I₂ सविसर्पसंरम्भं प्रहारमनु° Bo सवि-
मर्शं संसरम्भं सप्रहारं समनु° E सविष-
संरम्भं प्रहारमनु° Md.

2 ममा° for मया° E only.

3 °रोपयितव्यं Md °रोपितं corr. to
°रोपितव्यं W °रोपितव्यं cett.

4 वालीवधाय for वालिकाय° E only.

5 °गिरिगङ्गरेभ्यः पतन्मही° for °गिरि-
मही° Md only.

6 °मपि for °मधि° Md only.

7 °हादपथा° for °हाच्छपथा° Sc only.

8 यदय° for तदय° W only, wanting E.

9 °णान्मुक्त° for °णोन्मुक्त° Sc only,
wanting E.

10 °सत्य° for °सह्य° Md only.

11 °पात° W °पातं cett.

12 वीक्ष° for वीक्ष्य° E only.

13 स्वद्रोहशपथ° E, I₂ स्वद्रोरशपथ°

Bo स्वद्रोहशपथ° cett.

14 °शोक° for °सशोक° Md only.

15 °निष्ठुर° om. Bo only.

16 °धृत° for °विधृत° Md only.

कण्ठपरिधीकृत¹स्वकण्ठकनककमलमालागुणः शक्रसूनुरस्यामपि
दशायां वीरश्रिया प्रदीयते ॥

ततः प्रविशतः सुग्रीवविभीषणौ वाली रामश्च ॥

रामः । अप्राकृताभिजनवीर्ययशश्चरित्रान्
पुरायश्रियः कुलमहीधरभूरिसारान् ।
5 एवंविधानपि निपात्य कटुर्विपाकः

सर्वङ्गः कषति हा विषमः कृतान्तः ॥ ५६ ॥

वाली । वत्स विभीषण । पश्य पश्य । सुष्ठु शोभते वत्ससुग्रीवस्य
वक्षसि सहस्रपुष्करमालागुणः ॥

10 सुग्रीवविभीषणौ । अपवार्य ।

अकारणशुष्काशनिपातरौद्रः

⁷ क एष धातुर्विषमो विवर्तः ।

अस्माभिरार्यः शपथैर्निरुद्धैः

कथं विलङ्घ्यः¹⁰ कथमासितव्यम् ॥ ५७ ॥

15 वाली । रामभद्र रामभद्र ॥

रामः । आर्य अयमस्मि ॥

वाली ।

यदासक्तं¹¹ दैवादनभिमतसख्येऽपि हि जने

मया¹² सख्यं प्राणैरनृण इव¹³ तस्याहमधुना ।

¹ °स्व° om. E only.

² °कमल° om. Md only.

³ दीयते for प्रदीयते Bo.

⁴ °तानि जय° for °तामिजन° Bo only.

⁵ °पाकः corr. to °पाके I₁ °पाक° Bo

°पाकः cett.

⁶ °पुष्करस्य माला° E only.

⁷ क एक I₂ कराल° E क एष cett.

⁸ °रार्य E, Bo, Sc °रार्यः cett.

⁹ °रुद्धैः W, Sc °रुद्धः cett.

¹⁰ विलङ्घ्यः for विलङ्घ्यः E only.

¹¹ यदारब्धं W, Sc only यदासक्तं cett.

¹² यथा for मया E only.

¹³ इव om. Md only.

यदन्यत् साधूनां तव च गुणराशेः समुचितं

प्रहाणे¹ प्राणानां तदपि हि² यथाशक्ति विदधे ॥ ५८ ॥

रामः सविनयस्तज्जाशोकस्तिष्ठति ॥

सुग्रीवविभीषणौ जना³न्तिकम् । आर्ये⁴ श्रमणे । कथममृतहृदादिवास्माकं

५ रामदेवादेष⁵ विपाकः ॥

श्रम० । माल्यवता किलैवम् ॥

इति उभयोः कर्णे कथयति ॥

वाली । वत्स⁷ सुग्रीव ॥

सुग्रीवो बाष्पस्नानं नाटयति ॥

वाली । ननु सुग्रीव⁹ ।¹⁰ आः प्रतिकूलिकः¹¹ संवृत्तः ॥

सुग्री० । सकरणम् । आर्य आर्य प्रसीदाज्ञापय ॥

१० वाली । वत्स कथय कस्तवास्मि ॥

सुग्री० । गुरुः स्वामी च ॥

वाली । त्वं तु¹² मम कः ॥

सुग्री० । शिशुः प्रेषश्च ॥

वाली । वत्स कथय क¹³ आवयोरन्योन्यधर्मः ॥

१५ सुग्री० । वशित्वं वो वश्यता च मम ॥

वाली । तं¹⁴ हस्ते गृहीत्वा । तर्हि दत्तोऽसि रामाय । राम¹⁵ नन्वेष

गृह्यताम् ॥

¹ प्रहारे for प्रहाणे Ba only.

² हि om. Bo only.

³ जानाति कं Sc only.

⁴ आर्ये . . . कथं om. Md आर्ये . . .
स्माकं om. Bo.

⁵ ०देववि० E ०देवदेववि० W, Sc
०देव वि० cett.

⁶ किलिवमेवम् E only.

⁷ सुग्रीव om. Bo only.

⁸ ०स्तम्भनं W only.

⁹ सुग्रीव२ W, Sc सुग्रीव I₁, Bo, E,
I₂, Md.

¹⁰ स्वगतम् add. W, Sc only.

¹¹ प्रातिकूलिकः Bo, W, Sc, I₁ (prob.
corr. fr. प्रतिकूलिकः) प्रतिकूलिकः I₂
प्रतिकूलिकः E प्रतिकूलिकः Md.

¹² तु I₁, Bo, W, Sc, Md तु E, I₂.

¹³ क om. Bo only.

¹⁴ तं om. Bo only.

¹⁵ रामभद्र W, Sc राम I₁, Bo, I₂, Md
रामाय E.

रामसुग्रीवौ । को हि पूज्यस्य गुरोर्वचनं न¹ बहु मन्यते ॥
विभी० । अहो विस्तरस्थानेऽपि धर्मोपपत्तिपरिशुद्धः सङ्क्षेपः ॥
वाली । वत्स सुग्रीव । अथ ब्रह्मपुत्रादाचार्याज्जास्त्वतः अधीत-
धर्मपारायणवचनेन कीदृशस्त्वया मैत्रीधर्म आगमितः ॥

5 सुग्री० ।

प्राणैरपि² हिते वृत्तिरद्रोहो व्याजवर्जनम् ।

आत्मनीव प्रियाधानमेतन्मैत्रीमहाव्रतम् ॥ ५९ ॥

वाली । रामभद्र तवापि भगवतः सहस्रकिरणान्वयपुरोहिताङ्ग-
सिंहादेव एव⁴ सम्प्रदायः ॥

10 रामः । आर्य अथ किम् ॥

वाली । तदनेन मैत्रीधर्मेण भवद्भ्यामन्योन्यस्य वर्तितव्यम् । मद-
नुरोधात् क्रियतामुपनिबन्धः । अग्निसाक्षिकाच्च समयो नातिवर्तते ।
सन्निहित एवायं मतङ्गयज्ञाग्निः ॥

रामसुग्रीवौ । अन्योन्यहस्तग्रहम् ।

15

पुण्ये मतङ्गयज्ञाग्नौ सख्यं⁷ निर्वृत्तमावयोः ।

समेव⁸ हृदयं तेऽस्तु तवेव⁹ हृदयं च मे ॥ ६० ॥

वाली । रामभद्र अयं तु वत्सो विभीषणस्त्वया प्रतिश्रुतलङ्का-
धिराज्य¹⁰ एव पुरतः श्रमणायाः ॥

विभी० । सलज्जाशङ्कम् । कथं¹¹ ज्ञातोऽस्मि ॥

¹ न after गुरोर्वचनं I₁, Bo, W, Sc, I₂,
Md; before, E.

² ०रविहते for ०रपि हिते E only.

³ ०वलं for ०व्रतं E only.

⁴ हि add. W only.

⁵ ०दायकः for ०दायः E only.

⁶ ०काच्च I₁, Bo, E, I₂ ०काच्च W, Sc,
Md.

⁷ निर्वृत्तं I₁, W, I₂ निर्वृतं Sc, Md
निवृत्तं E निवर्तं Bo.

⁸ समेव E only.

⁹ तवेव E only.

¹⁰ ०राद्र for ०राज्य Md रा only
Bo.

¹¹ जातो for ज्ञातो E only.

अमणालक्षणी । अहो चारचक्षुष्मता ॥

रामः । अथ किम् ॥

विभी० । तर्हि प्रसन्नं देवेन ॥

इति¹ प्रणमति ॥

सुग्री० । मयाप्यविदितः अमणावृत्तान्तः फलितस्त्विति तर्किता-
5 थोऽस्मि ॥

रामः । हे प्रियसुहृदौ महाराजसुग्रीवविभीषणौ । एष वामि-
दानीं सौमित्रिः ॥

लक्ष्म० । ²आर्यो लक्ष्मणोऽभिवादयते ॥

उभौ । एह्येहि वत्स ॥

इत्यालिङ्गतः ॥

10 अम० । अतिगम्भीरः³ ⁴सुरसः स्वीकारः ॥

वाली । वत्स विभीषण । तवाप्यलमिदानीं स्वार्थशालीनतया ।
एवंपरिणाममेवैतद्वत्सु । रावणो हि⁷ नास्त्येवेति मद्बृत्तान्तेनैव
व्याख्यातम् । अपत्यस्नेहसाम्येऽपि⁸ पिण्डोपजीविनो विशेषतो
रावणहितोपस्थानं धर्मः । स्वयं कथयितुं सम्यग्विभीषणस्य
15 प्रेयसा¹¹ योग इति मातामहस्य युक्तम्¹² । महान्त एव हि¹³
तादृशमगाधसत्त्वानामविनयपरिस्पन्दितं¹⁴ जानन्ति । प्रचलन्ति
हि मे प्राणाः । तदवसानप्रपातलमुपनयन्तु मां भवन्तः ॥

¹ इति प्रणमति om. Md only.

² आर्यो I₂, Bo आर्य E आर्यो I₁,
W, Sc, Md.

³ गम्भीर for गम्भीरः E only.

⁴ स्वरसः E, Bo, W, Sc, I₂, Md स्वरसः
corr. to सुरसः I₁.

⁵ स्वाप० for स्वार्थ० E only.

⁶ तसु E तदसु Md तद्वत्सु cett.

⁷ हि om. E only.

⁸ पि om. E only.

⁹ रावणो for रावण० Bo only.

¹⁰ कथयितं Md only.

¹¹ प्रेयसा I₁, Bo, I₂, Md प्रयसा E
प्रेयसो W, Sc.

¹² युक्तम् om. E only.

¹³ हि om. E only.

¹⁴ तादृशः समगाध० E तादृश सम-
गेध० Bo तादृशमगाध० cett.

¹⁵ स्पन्दितं for स्पन्दितं Md only.

¹⁶ प्रपातल० I₁, Bo, E, I₂ प्रपातस्थल०
Sc, Md प्रयातस्थल० corr. to प्रयानस्थल०
W.

¹ नीलप्रभृतयः ।

हा वीर हा मघवनन्दन मन्दराद्रि-
निष्कम्पसार जगदप्रतिमल्लवीर ।

उद्दर्पदुन्दुभिनिशुम्भपटुप्रचण्ड-

दोर्दण्डमण्डल गतोऽसि हहा हताः स्मः ॥ ६१ ॥

इति रुदङ्गिस्त्रैर्धार्यमाणः परिक्रम्य ।

⁴वाली । भो महात्मानः स्रवङ्गमपुङ्गवाः ।

सुयीवाङ्गदयोः प्रभुत्वमिह यत् सौजन्यमेतद्वि वो

मात्मीत्यैव तु नावधीर्यमनयोर्यद्वो महिम्नः क्षमम् ।

10 प्राप्नः⁶ सम्प्रति रामरावणरणः स्नेहस्य निर्व्यञ्जक-

स्तस्मिन्नञ्जलिरेष शान्तमथवा वीर्येषु वः के वयम् ॥ ६२ ॥

किञ्च ।

कर्णावर्जितदिङ्मतङ्गजयुगङ्ग्वीपमर्दाश्च ते

पुच्छाच्छोटदलत्समुद्रविवरैः पातालभ्रम्पाश्च ताः ।

15 कापेयस्य च पौरुषस्य च तथा प्रेम्णो गरिम्णाश्च यद्

दोष्णामुन्मथितद्विषां¹⁰ सुसदृशं तन्मा¹¹ स्म वो विस्मरत्¹²

॥ ६३ ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ पञ्चमोऽङ्कः¹³ ॥

¹ नीलप्रभृतयः om. Bo only.

² निशुम्भ I₁, Bo, I₂ निशुम्भ cett.

³ हताः स्म I₁, Sc हताः स्मः Bo, Md, I₂
हता स्मः E हता स्म W.

⁴ वाली om. E only.

⁵ प्रातः for प्राप्नः Bo only.

⁶ रेव for रेव Bo only.

⁷ द्वन्द्वाप I₂ only.

⁸ च्छोट I₁, E, I₂, Md च्छाट Bo
स्फोट W, Sc.

⁹ भ्रम्पा I₁, E, I₂, Md भ्रञ्जा W
रम्पा Bo भ्रम्पा Sc.

¹⁰ सुसदृशं I₁, Bo, Md स्वसदृशं E, W,
Sc, I₂.

¹¹ तन्मा स्म I₁, E, Bo, Md तन्माद्य W,
Sc तन्मा (om. स्म) I₂.

¹² विस्मरत् changed by rev. to व्यस्मरत्
W.

¹³ Here end I₁, Bo, Md. For end
colophons see Introduction.

¹ततः^{1a} प्रविशति विषखो² माखवान् ॥

माखवान्³। सचिन्तम्। अहह⁴ रक्षःपतेर्दुर्विनयविटपिकोरकाः परितः
प्रकीर्णा इव ।

वीजं यस्य विदेहराजतनयायाञ्चाङ्कुरोऽपि⁵ स्वसु-
5 योचा⁷ तौ परिवञ्चितुं किसलयं मारीचमायाविधिः ।

शाखाजालमयोनिजापहरणं तस्य⁸ स्फुटं कोरकाः

कीशाधीशवधोऽनुजस्य गमनं सख्यं तयोस्तेन च ॥ १ ॥

अयमचिरादेव फलोन्मुखोऽपि भवितेति मन्ये । यतो वृद्धबु-
द्धिरनागतं पश्यति । निःश्चस्व¹⁰ । अहो वामता भागधेयानाम् ।

10 व्यसनेऽस्मिन् मन्त्रशक्त्या यद्यत्प्रतिकृतं मया ।

अलसस्य यथा कार्यं तत्तत्प्रच्युतमात्मना ॥ २ ॥

¹ Begins ॥ श्रीशं वन्दे ॥ E.

^{1a} Folio 5 beginning with (?) and ending with कपिपुङ्ग (next page, l. 7) missing—B.

² निषखो add. W, Sc, I₂ only.

³ माखवान् om. E only.

⁴ अहह । रक्षः om. E only.

⁵ °तनयायाञ्चा° corr. by the orig. scribe to °तनयायाञ्चा. °याञ्चा° marked with (ll) above by the rev. who adds च्यां

along the bottom margin, W °तनया-याञ्चा° Sc °तनयायाञ्चा° I₂ °तनया-ज्वा° E °तनया यचा° K.

⁶ पि om. E only.

⁷ याचा तौ परिवञ्चितुं E, Sc, I₂ याचा तौ परिचुम्बितुं W नासाकर्णविकर्तनं K.

⁸ तत्र स्फुरत्कोरकाः E only.

⁹ कीशा° E, K कीशा° W, Sc, I₂.

¹⁰ निःश्चस्व Sc, I₂, K निःखस्व W विश्वस्व E.

¹सानुतापम् । साचिव्यं नाम महते सन्तापाय ।

यत्किञ्चिद्दुर्मदाः ²स्वैरमाद्रियन्ते ³निरर्गलम् ।

तत्र तत्र प्रतीकारश्चिन्त्यो वक्रे विधावपि ॥३॥

अहो दुरात्मनः सचिववदोः सर्वातिशयि चरितम् । यत्
⁵तथाविधशैर्योष्माणं कपिचक्रवर्तिनं ⁷शनैः संयमयता किं नाम
 न विहितम् । स्वरणं नाटयित्वा । उक्तं च किष्किन्धातः प्रतिनिवृत्तेन
 चारकेण यत् सीतामन्वेष्टुमनुदिशमभिदुदुवुः कपिपुङ्गवा ¹⁰ इति ॥

नेपथ्ये ।

¹¹भ्रान्तीः सप्ताधिकानां प्रविदधदस्त्रैरर्चिषां चक्रवालैः

10

¹²प्राचीराणामलस्यप्रसृतिरतिसमुत्तमरौक्तालयेषु ।

अर्धश्रुष्टापसर्पद्रजनिचरभटोज्जाढकल्पान्तशङ्कां

लङ्कां ¹⁵प्रौढो हुताशः सह परिदलता ¹⁶च चिकूटेन
 लीढे ॥४॥

¹ सानुतापम् om. E only.

² स्वर° for स्वैर° E only.

³ °यन्तो E only.

⁴ प्रकार° for प्रतीकार° E only.

⁵ °तिशयचरितं E only.

⁶ °विधि° for °विध° I₂ only.

⁷ शनैः K शरैः E, W, Sc, I₂.

⁸ संयमता E only. [only.

⁹ °मनुमार्गयन्तोऽनु° for °मन्वेष्टुमनु° K

¹⁰ Folio 6 begins with वा इति B.

¹¹ आः सप्ताधिकश्च प्रवि° in the text
 and चिः प्रतीकं प्र added for °धिकश्चप°
 along the top margin, B भ्रान्ताः समा-
 धिकानां प्रवि° E भ्रान्तीः सप्ताधिकानां
 प्रवि° K, W, Sc, I₂.

¹² प्राचीरा° B, K, E, I₂ प्राचीरा°
 W, Sc.

¹³ °द्रजनिचर° B, K, W, Sc, I₂ °द्रज-
 नीचर° E.

¹⁴ °शङ्कां B, K, E °शङ्कं W, Sc, I₂.

¹⁵ लङ्कां प्रौढो E, K लङ्कां प्रौढो B
 लङ्का प्रौढो Sc, I₂ लाङ्काप्रौढो W.

¹⁶ परिदलता चिकूटेन लीढे B परि-
 लसता चिकूटेन लीढे K परिदलतो-
 चैस्त्रिकूटेन लीढे E परिदलितोऽब्धेस्त्रि-
 कूटो न लीढे W परिदलितोऽब्धेस्त्रिकूटेन
 लीढे I₂ परिदलितोऽब्धेस्त्रिकूटेन लीढे
 Sc लब्धलोपे पञ्चमी अन्धिमारभेत्यर्थः
 added along margin, Sc.

प्रविश्यापटीक्षेपेण सम्भ्रान्ता चित्रटा । परिज्ञा²द्दु परिज्ञाद्दु कणिट्ट-
मादामहो ॥ इति सोरसाडनं पतति ॥

मान्य° । वत्से अलं⁴ कातरतया । किमिदमुच्चैरत्याहितम् ॥

त्रिज° । उत्थाय⁵ । कणिट्टमादामह । किं कहेमि⁶ मन्दभा⁷ङ्गी ।
5 एसो खु⁸ को वि दुष्टवा⁹णरो सञ्जलं¹⁰ विडज्जिअ¹¹ एअरं खणमेत्त¹²एण
तिक्खणहरिणक्खेवविक्खित्तविविहरक्खसलोओ अक्खेण¹⁴ क्खु¹⁵
कुमालएण अणुवन्धिज्ज¹⁶माणो तस्सिं¹⁷ कदन्तलीलं¹⁸ कदुअ भत्ति
णिक्कन्तो ॥²⁰

¹ प्रविश्यापटीक्षे° corr. to प्रविश्यापटीक्षे°
B प्रविश्यापटीक्षे° K प्रविश्यापटीक्षे° E,
Sc, I₂ प्रविश्यापटीक्षे° corr. to प्रविश्या
पटीक्षे° W.

² परिज्ञाद्दु B, E परिज्ञाद्दु²
K, I₂ परिज्ञाद्दु² Sc परिज्ञाद्दु²
changed by rev. to परिज्ञाद्दु² W.

³ कणिट्टमादामहो K, Sc कणिट्टमा-
दामहो I₂ कणिट्टमादामहो W कणिट्ट-
मादामह E मातामहो only K. The
chāyā परिज्ञातुं कनिष्ठमातामहः along
margins, W, Sc.

⁴ कातरतया B, K, Sc, I₂ कातरया
W करितया E.

⁵ उत्थाय om. B only.

⁶ कहेमि B only. [cett.

⁷ भारणी B भारणी I₂ भाङ्गी

⁸ क्खु E खु cett.

⁹ वाणरो I₂ वाणसो W वाणरो
cett.

¹⁰ सञ्जलं B सयलं E सञ्जलं cett.

¹¹ विडज्जिअ E, I₂ विडज्जिअ Sc
विगज्जिअ B विडज्जिअ K विडज्जिअ W.

¹² मत्तेप्रणे corr. to मत्तेण B मत्तेण
cett.

¹³ तिरखणहणिखेवविक्खित्त° K ण्ति-
खणहणिखेवविक्खित्त° E तिरकणह-
रणिक्खेवविक्खि (corr. fr. ण्विरिक्ख) त्त° B
तीरकखणहरिणीखेवविक्खित्त° W, Sc
तिरकखणहरिणीवेव विक्खित्त° I₂.

¹⁴ अक्खेण I₂, K अक्खेण E अक्खेण
Sc अक्खेण W.

¹⁵ खु W, K क्खु Sc ववु I₂ क्खु
om. E.

¹⁶ वन्धिज्ज° K, W, Sc वन्धिज° I₂
वत्स° E.

¹⁷ तस्सिं B, K तस्सि E, W, Sc तस्सिं
I₂.

¹⁸ कदन्तलीलं W, Sc, I₂ कटन्तलीलं E
अणज्जं instead, K.

¹⁹ णिक्कन्तो। अ। B णिक्कन्तो E णि-
वुत्तो W, Sc णिक्कन्तो I₂ णिवुत्तो K.

²⁰ The chāyā added: कनिष्ठमातामह किं
कथयामि मन्दभागिनी° एष खलु कोऽपि
दुष्टवानरः सकलमपि -- (धग्धा instead,
Sc) नगरं चणमात्रेण तीराकर्षणहरिणी-
क्षेपविधिप्राविधराचसलोकोऽक्षेण खलु
कुमारकेणानुबध्यमानसस्मिन् कृतान्तलीलां
कृत्वा झटिति निवृत्तः W, Sc.

माख्ण° । सखेदम् । किं नाम दग्धं नगरम् । हतोऽस्यः कुमारः ।
अपि को नामायं कपिः स्यात् । सस्वरणम् । उक्तं च² चारकेण
हनूमानवाचीं दिशमिति । अहह ।

तूलदाहं⁵ पुरं लङ्कां दहतैव हनूमता ।

5 अपि लङ्कापतेस्तीव्रः प्रतापो निरवाप्यत ॥ ५ ॥

वत्से अपि तेन सीताप्रवृत्तिरूपलब्धा ॥

त्रिज° । कर्णिट्टमादामह पुरदो जेव्व⁷ को वि मक्कंडपरमाणू तीए
सह¹⁰ मन्तअन्तो दिट्ठो । तीए वि उम्मोचिअ केसाहरणं अहिस्साणं
ति¹² से¹³ हत्थे समप्पिदं । एत्तिअं जाणामि ॥

10 माख्ण° । किं न पर्याप्तम् । साशङ्कम् । एकेनैव कपिपरमाणुना
तावदेवमनुष्ठितम् । एवं परःशताः कोट्यः श्रूयन्ते सम्प्रति
सुग्रीवभुजबलपरिपालिते कपिसर्गे ॥

त्रिज° । सवितर्कम् । कहं तारिसी सुउमारदंस्सणा वि¹⁵ सुसिणिद्ध-
वाहारा वि¹⁶ माणुसी वि सीदा अम्हाणं रक्खसाणं पि¹⁷
15 रक्खसी जादा ॥

¹ स्वरणं नाटयित्वा for सस्वरणम् E only.

² च चारकेण K, W, Sc, I₂ चारकेण only E चापसर्पेण B.

³ हनु° for हनू° E only.

⁴ प्राचीं दिशमिति for अवाचीं दिशमिति E only.

⁵ पुरीं for पुरं E only.

⁶ कर्णिट्ट° K only.

⁷ ज्वि Sc जेव्व cett.

⁸ मक्कंड° K, E, Sc, I₁ मक्कट° B मक्कण्ड° W.

⁹ °माणू for °माणू E only.

¹⁰ सह B, E, K समं W, Sc स I₂.

¹¹ दुःमोचिअ for उम्मोचिअ E only.

¹² ति om. E only.

¹³ से B, K तस्स E, W, Sc स I₂.

¹⁴ सविमर्षं B सवितर्कं cett.

¹⁵ सुसिणिद्धवाहारा K, W, Sc, I₂.
Orig. सुसिणिद्धवाहारा; but ि of सि has been marked by rev. as intended to be omitted, B सुसिणध्दवाहारा E.

¹⁶ द्वि E वि cett.

¹⁷ All MSS. read वि.

मात्स्यं । वत्से युज्यतेऽपि ।¹

पतिव्रतामयं ज्योतिः शान्तं दीप्तं² च घुष्यते ।

विमृश । अथवा³ किं नाम सा वराकी ।

दुष्कर्मणां परीपाकः स्वेषामेवैष दीयते ॥ ६ ॥

5 चिजं । कणिट्टमादामह पढं⁷ं खु दण्डकार⁸खपेरं⁹न्तपरिट्टि¹⁰दवि-
विहमहीहरप्पदेसेसु णिवासो जेव¹² अम्हाणं रक्खसाणं विहारो¹³
क्खु णिखिलम्मि जम्बूदीवे । सम्पदं खु¹⁵ इह णअरे वि अक्खमो¹⁶
णिवासो । का¹⁷ गदी । को पडिअरो¹⁸ ॥

मात्स्यं । वत्से किमेवमतिकातरासि । पश्य ।

10 दुर्गोऽयं¹⁹ च चिकूटस्तदुपरि नगरं सप्रधातुप्रकार-
प्राकारं दुस्तैरेषा निरवधिपरिखाप्यब्धिरभङ्गघोर्मिः ।

¹ यतः add. B only.

² दीप्तं च पुष्यसे for दीप्तं च घुष्यते E.

³ अथ for अथवा K only.

⁴ परिपाकः E only.

⁵ स्वेषामेवैष B, E, K स्वेषामेवैष I₂
स्वेषामेवैष W, Sc.

⁶ कणिट्टं E only.

⁷ पढं B पढं E पढं K पढं
W, Sc, I₂. Along margin by rev.: 'The
Rakashasas once people[d] Jamb-Dwipa—
if now driven from Lanka where are they
to go', W.

⁸ कारखं for कारखं K only.

⁹ Orig. पेरन्तं, but changed to परन्तं
by rev., B पेरन्तं cett.

¹⁰ परिच्छिदं B परिच्छिदं E परि-
च्छिदं cett.

¹¹ विविहं om. E विहं K विविहं
cett.

¹² ज्जिव B ज्जिव E ज्जिव K, W, Sc, I₂.

¹³ विहारो B, E, K विहारा W, Sc
विहोरा I₂.

¹⁴ जम्बूदीवे B जम्बूदीवे E जम्बूदीपे
K, Sc, I₂ जम्बूदीपे W.

¹⁵ खु B, K, W, I₂ क्खु E, Sc.

¹⁶ अक्खमो K, E, Sc अववमो I₂
अखमो W.

¹⁷ गदी E, K गई B, Sc गइ W
गरी I₂.

¹⁸ पडिं for पडिं E only.

¹⁹ दुर्गोऽयं च चिकूटं E दुर्गे सोऽयं
चिकूटं B दुर्गोऽयं चिकूटं K, W,
Sc, I₂.

²⁰ सप्रधातुप्रकारं E only.

²¹ दुर्गमेषा for दुस्तैरेषा E only.

²² प्यच्चिं for प्यब्धिं I₂ only.

²³ रभ्रङ्गघोर्मिः E only.

विमृश्य । अथवा किमनेन ।

दोर्दण्डा एव दुष्यद्रिपुदलनमहासचदीक्षाप्रतीक्षारक्षोनाथस्य
वामाक्षिस्यन्दनं सूचयन् । सव्यथम् ।

किं³ नो विधिरिह वचनेऽप्यक्षमो दुर्विपाकः ॥ ७ ॥

5 वत्से वत्सस्य कुम्भकर्णस्य निद्रापगमसीम्नः कियदवशिष्टम् ॥

त्रिजं⁴ । कणिष्ठमादामह अस्मिं⁴ जेव⁵ कसणचउद्दहीदिअहे
चउत्थो मासो⁷ परिसमत्तो ॥

मात्थं⁶ । कथमद्यापि विप्रकृष्टतमः किल⁸ प्रबोधकालः । सस्वरणम् ।
विमृश्यमाने तु दिष्ट्या कनिष्ठवत्स एव दूरदर्शी यस्याविमृश्यका-
10 रितापि¹¹ शुभोदका । सुबहुशोऽप्यभिसन्धीयमाने कुलप्रतिष्ठातनुं
तमेवोत्पश्यामि ॥

त्रिजं^{11a} । ससम्भ्रमम् । कणिष्ठमादामह हद्दी¹² हद्दी¹³ । सन्तं पावं
पडिहदममङ्गलम्¹⁴ ॥

मात्थं । किमिति ॥

¹ °दीक्षाप्रतीक्षा B, I₂ °दीक्षाप्रतीक्षा
K, E °दीक्षाः प्रतीक्षा Sc °दीक्षा
प्रतीक्षा: corr. by rev. to दीक्षा प्रतीक्षा: W.

² सूचयित्वा for सूचयन् E only.

³ Lacuna for किं नो B.

⁴ अस्मिं B, K अस्मिं W, Sc, I₂
आस्मि E.

⁵ जेव B जेव्व K जेव्व E, W, Sc, I₂.

⁶ °चउद्दसी B only.

⁷ परि om. E only.

⁸ किल om. B only.

⁹ स्वरणः for सस्वरणं E only.

¹⁰ यस्याविमृ° B, E, K, I₂ यस्य विमृ°
W, Sc.

¹¹ प्रायः add. B only.

^{11a} त्रिजं । . . . किमिति (l. 14 below)
om. K only.

¹² कनिष्ठं E only.

¹³ हद्दी२ B, W हद्दी Sc, I₂ हद्धि
and र for २ E.

¹⁴ पडिहतं E only.

चिज० । कणिट्टमादामहस्स अञ्चं णञ्चवञ्चणोवणासो अणस्सिं
जेव³ 4 कस्सिं⁵ अमङ्गले जेव⁶ विस्सन्तो⁷ ॥

माब्ब० । वत्से न⁸ तदनुसन्धायोक्तम् । एवं किलावसीयते । यतः

न कुत्राप्यन्यत्र प्रबलभवितव्यादयमहो

5 विशुद्धो नीत्यध्वा पतति न च तत्पान्थधिषणा ।

यथा स्वैरं¹¹ भ्राम्यन्निरवधि वियत्यस्तशिखरं

व्युदस्यायं भास्वांस्तदनुगतघसार्चिरपि सा ॥ ८ ॥

तदत्र प्रतीकारेषु केवलमतिसन्धानजृम्भितमवशिष्यते । कृत-
मनेन¹⁵ । वत्से अवैषि किमुपक्रमस्तावहेवो¹⁶ दशकन्धरः ॥

10 चिज० । कणिट्टमादामह सामी¹⁷ खु¹⁸ सम्पदं सञ्चतोभहं णाम
अट्टालञ्चं²⁰ आरुहिञ्च तीए रक्खसकुलकालरत्तीए अधिट्टिदं²¹ असो-

1 णञ्चवञ्चणोवणासो B णञ्चवञ्चणोव-
णासो K, W, Sc णञ्चवञ्चणोवणासो E
णञ्चवञ्चणोवणासो I₂.

2 अणस्सि B अणस्सिं K अणसिं E
अणस्सिं W, Sc, I₂.

3 जेव B जेव K जेव E, W, Sc, I₂.

4 कस्सि I₂ कस्सिं K कस्सिं cett.

5 वि add. B only.

6 जेव B जेव K जेव W, Sc, I₂
जेव E.

7 विस्सन्तो B विस्सन्तो E विस्सन्तो
cett.

8 न तदनुसन्धायोक्तं K, E, I₂ तदनु-
सन्धाय नोक्तं B नैतदनुसन्धायोक्तं Sc
नैतदनुसन्धायोक्तं W.

9 विशुद्धो नीत्यध्वा K, B विशुद्धो
मीत्यध्वा E विशुद्धैवोत्पत्त्या W, Sc वि-
शुद्धैवोत्पत्त्य I₂.

10 तत्पान्थ० B, K तत्पान्थ० I₂ तत्पाप०
E, W, Sc.

11 स्वैरं for स्वैरं E only.

12 विपर्यस्त० E only.

13 व्युदस्या० E only.

14 केवलमति० B, K, I₂ केवलं मति०
E, W, Sc.

15 मनेन for मनेन K only.

16 हेव० for हेवो W only.

17 सामि E only.

18 खु B, E क्खु K, W, Sc, I₂.

19 सञ्चतोमहञ्चं B सञ्चतोमहं K, I₂, Sc
सञ्चतोमहं E सञ्चतोमहं W.

20 अट्टालञ्चं B अट्टालञ्चं K अट्टालञ्चं
E अट्टालञ्चं Sc अट्टालञ्चं W अट्टालञ्चं I₂.

21 असोकवणिञ्चं B असोकवणिञ्चं E
असोकवणिञ्चं K, W, Sc, I₂.

अवणिञ्चं जेव¹ पुलो²अन्तो चिट्ठदि । अखं³ च^{3a} । इदोहि⁴मुहं
पउत्ताए⁵ एसा पउत्ती⁶ सुदा । एदं णअरवुत्तनं अणु⁷हविअ किं
पि^{7a} दुम्माणाअन्ती सामिणी देवं¹⁰ पडिवोहेदुं¹¹ तहिं जेव¹²
पत्थिदत्ति¹³ ॥

5 मात्थं । वत्से स्त्रीवेऽपि वरं सा खलु देवी¹⁴ मन्दोदरी यन्मतिः
प्रतिबोधनायोत्ताम्यति । न पुनर्देवो यः प्रतिबोधितोऽद्यापि न
बुध्यते । तदेहि तावदभ्यन्तरं प्रविश्य प्रणि¹⁷धिकृत्यं विचारयामः ॥

इति निष्क्रान्ती ॥

॥ विष्कम्भकः¹⁸ ॥

10

ततः प्रविशति सोत्कण्ठो रावणः ॥

रावणः । सीतां विभाव्य ।

मुखं¹⁹ यदि किमिन्दुना यदि चलाञ्चले लोचने
किमुत्पलकदक्षकैर्यदि तरङ्गभङ्गी²⁰ ²¹भ्रुवौ ।

¹ ज्जिव B जेव cett.

² पुलोअन्तो B, K पुलोयंवो E पुलो-
अन्तो W पुलोअन्तो Sc, I₂.

³ अखं E अणं K, Sc, I₂. Prob. अणं
changed to अणं W.

^{3a} अ all MSS.

⁴ इदोहिमुहं B, E, K इहिमुहं W,
Sc, I₂.

⁵ पउत्ताए एसा K, E पउत्ताए मये
एसा B उपता एसा W, Sc उम्पत्ताए
एसां I₂.

⁶ पउत्ति E पउती Sc पउत्ती cett.

⁷ ०हवि for ०हविअ B only.

^{7a} वि all MSS.

⁸ ०अन्ती K, E, W, Sc ०एती B
०एअन्ती I₂.

⁹ सामणी B सामिणी K, E, Sc
सामीणी W सामिणि I₂.

¹⁰ देवं om. W, Sc, I₂, B only.

¹¹ पडिवोधेदुं B पडिवोहेदुं E पडि-
वोहेदुं W, Sc, I₂ पडिवोहिदुं K.

¹² जेव all.

¹³ ०देत्ति K, I₂ ०देत्ति E, W, Sc.

¹⁴ देवी om. E only.

¹⁵ प्रबोधं for प्रतिबोधं E only.

¹⁶ प्रतिबोवितोऽप्यद्यापि B प्रतिबोधि-
तोऽपि E प्रतिबोधितोऽद्यापि K, W, Sc
प्रविबोधितोऽद्यापि I₂.

¹⁷ प्रणिधीं E only.

¹⁸ मिश्रविश्रम्भकः B विष्कम्भकः cett.

¹⁹ मुखं W only.

²⁰ ०भङ्गी B only.

²¹ भ्रुवोः K only.

किमात्मभवधन्वना यदि सुसंयताः कुन्तलाः

किमम्बुवहडच्चैर्यदि तनूरियं किं श्रिया ॥९॥

सस्तरणोद्भासम् । अहो हलमुखविनिर्भिन्नविश्वम्भराविर्भूतयोषिद्र-
त्ममनुवधता मम मनोरथेन चिराय फलितम् । विमृश्च । अनुकू-
लस्य विधेः किलायं विलासः^३ । सगर्वम् । अथवा क एष विधिरपि ।

पिष्टा ब्रह्माण्डमस्मादथ भुवनविभागान् व्युदस्यापि किञ्चि-

ब्रह्माणं चाधिकृत्याप्रतिमरुचिर्भरं स्वं प्रतापं यशश्च ।

सूर्येन्दू संविधाय स्वयमधिकतरं निर्वृतः स्यामहं चेन्

न स्यादालस्यदोषः सकरुणमथवा कोऽनुकम्पेषु कोपः

10

॥१०॥

ततः प्रविशति मन्दोदरी चेटी च^८ ॥

चेटी । इदो^९ इदो भट्टिणी^{१०} । एदं अट्टालअसोवाणमग्गदुआर-
अम् । ता^{१४} आरोहदु भट्टिणी^{१५} ॥

मन्दोदरी । सोपानारोहणं नाटयित्वा । रावणं निरूप्य । कहं एसो महारा-^{१६}

^१ ०म्बुवहं B, E, K, I₂ ०म्बुवहं W, Sc.

^२ ०मनुवधता B, E, K, I₂ ०मनुभवतो W, Sc.

^३ विलासः B, K विश्वासः E, W, Sc, I₂.

^४ ०भागान् B, E ०भागान K ०भागात् W, Sc, I₂.

^५ कश्चिं for किञ्चिं K only.

^६ ०भरं B ०तरं cett.

^७ अकैन्दू B सूर्येन्दू cett.

^८ च om. B only.

^९ इदो B, E, K इदो W, Sc, I₂.

^{१०} भट्टिणी B, E, Sc भदिणी I₂ भट्टिनी W भट्टिदाणी K.

^{११} अट्टालअ K अट्टाल B, E अदा-
नअ I₂ अराजअ Sc अखलअ W.

^{१२} ०सौअवाणं B ०सौवाणं W, I₂
सोवाण K, E, Sc.

^{१३} ०दुवारं B ०दुआअं K ०दुआरअं
E, Sc ०दुआरअं W ०दुआरअ I₂.

^{१४} ता B, E, K, I₂ तं W, Sc.

^{१५} भट्टिणी B, E, K, Sc भदिणी I₂
भट्टिनी W.

^{१६} ०रायं for ०राअं B only.

अदसकन्धरो उवविट्टो चिट्ठदि । निर्वर्ण । कंह असोअवणिआसम्मूहं
पुलोएदि । सखेदम् । कंह ईरिसे⁶ वि⁷ रिउवक्खाहिओए सम्पत्ते
राअकज्जणिरवेक्खो लक्खीअदि महाराअदसकन्धरो । इति उपस्यत्त ।
जेदु जेदु महाराअदसकन्धरो ॥

5 राव° । आकारसंवरणं नाटयित्वा । कथं मन्दोदरी । इति पात्रैः समुपवे-
शयति ॥

मन्दो° । तथा कृत्वा । महाराअ किं एत्थ चिन्तिदम् ॥

राव° । कुच ॥

मन्दो° । ¹⁷रिउवक्खाभिओए¹⁹ ॥

10 राव° । सोत्वासम् । कथं रिपुस्तत्पक्षस्तदभियोगश्चेत्यश्रुतं श्राव्यते
देव्या ।

²⁰योऽहं द्वाभ्यां भुजाभ्यां मृधभुवि युगपन्मत्तदिग्दन्तिदन्तान्
रुद्ध्वा दोर्भिश्चतुर्भिः सरभसपतितान्दिकपतीनपरौत्सम् ।

- ¹ °कन्धरो E only.
² उवविट्टो W उवचिट्टो B उवविट्टो
cett.
³ चिट्ठदि B, E, K, I₂ वट्टदि W, Sc.
⁴ °सम्मूखं B only सम्मूहं cett.
⁵ पुलोवेदि for पुलोएदि E only.
⁶ इरिसे for ईरिसे E, Sc only.
⁷ वि om. E only.
⁸ रिउ° B रिउ° cett.
^{8a} °वक्खाहिओए all.
⁹ राय° for राअ° B only.
¹⁰ °णिकखेवो Sc °णिकखेवो W शिर-
वेक्खो cett.
¹¹ लक्कीयदि B लक्खीयदि E लक्खी-
अदि cett.

- ¹² °राय° B °राअ° E, K, Sc, I₂
°राजाअ° corr. to °राअ° W.
¹³ °दश° for °दस° Sc, I₂ only.
¹⁴ °राय° for °राअ° B only.
¹⁵ °दसकन्धरो B, K, W, I₂ °दसकन्धरो
E °दशकन्धरो Sc.
¹⁶ °राय° for °राअ° B only.
¹⁷ एत्थ add. B only.
¹⁸ रिउ° B रिउ° K, W, Sc, I₂ दु° E.
¹⁹ °पक्खाभिओए B °वक्खाभिओए E
°पक्खाभिओए W, Sc, I₂ °क्खाभिओए K.
²⁰ द्वाभ्यां for योऽहं B only.
²¹ सरभसपतितान् B, E, K सरभसमपि
तान् W, Sc सरभसपरितितात् I₂.

दीप्य¹इजादिचण्डप्रहरणपतनक्षुखवक्षस्वचो मे

तस्यापि प्रातिभञ्ज्यादिपुरिति कलितः कोऽप्यपूर्वः

प्रमा³दः ॥ ११ ॥

भवतु । तथापि श्रोतव्यम् । देवि स कः ॥

5 मन्दो । ⁴णिखिलवलीमुहचक्काणुगदसु⁵गीवग्गेसरो ⁶सहकणिट्टो
दासर⁷ही रामो त्ति⁸ सुणीअदि ॥

राव⁹ । किं सहानुजस्तापसः । देवि किं⁹ तेन तैर्वा ॥

मन्दो । महाराअ समुदाओ खु¹⁰ सङ्कीअदि । अवरं च^{11a} ।

साअरवेलासु सेण¹² विणिवेसिअ¹⁴ आहूदो रेण साअरो ए

10 णिग्गदो भवणादो । तदा तु । संकृतमाश्रित्य ।

प्रायु¹⁵ङ्गास्वं स किञ्चिज्जलनिधिकुहरे यन्महिम्ना क्षण¹⁶ार्धा-

दावृत्यावृत्य चक्रभ्रममखिलमभूत् क्वायतः¹⁷ शोणमम्भः ।

¹ दीप्य¹ K, W, Sc, I₂ दृप्य¹ E
स्फूर्ज¹ B.

² प्रातिमल्या² for प्रातिभञ्ज्या² E only.

³ प्रवादः B प्रमादः K, E, I₂ प्रसादः
W, Sc.

⁴ णिखिल⁴ K, W, I₂ निखिल⁴ B, E
णिखल⁴ Sc.

⁵ सुग्गीवग्गेसरो B, K सुग्गिवाग्गेसरो
E सुग्गीवअग्गेसरो W, Sc सुग्गिवग्गे-
सरो I₂.

⁶ सहकणि⁶ for सहकणि⁶ E only.

⁷ ०धी for ०ही B only.

⁸ त्ति B, K, Sc, I₂ ति E, W.

⁹ किं तेन ते तैर्वा सः B किं तेन तेन
तैर्वा E किं तेन तैर्वा K किं गतेन ते

तैर्वा सः Sc, I₂ किं गतेन ते तैर्वा सः
corr. to किं तेन ते तैर्वा सः W.

¹⁰ खु B, E, K क्खु W, Sc, I₂.

¹¹ ०यदि for ०अदि B only.

^{11a} अ all MSS.

¹² साअरं वेलासु B साअलेखासु E
साअरवेलासु K, W, Sc, I₂.

¹³ सेण B, K सेण¹³ E सेसा I₂ सेव्यं
W स्से Sc.

¹⁴ सप्पिवेसिअ for विणिवेसिअ E only.

¹⁵ प्रायुक्ता¹⁵ B, E प्रायुङ्गा¹⁵ K, W,
Sc, I₂.

¹⁶ क्षपा¹⁶ for क्षणा¹⁶ Sc only.

¹⁷ ०दावृत्य व्यक्तचक्रभ्रम¹⁷ E ०दावृत्यात्
चक्रभ्रम¹⁷ cett.

¹⁸ कयतः for क्वायतः E only.

उन्मूर्च्छन्नक्रचक्रं भटिति परिदलत्कच्छपौषं प्रमुह्यद्-

भूयःपाथोमनुष्यं स्फुटदंतुलरवं प्रस्फुरच्छङ्खशुक्ति ॥ १२ ॥

राव० । सावन्नम् । किं ततः ॥

मन्दो० । महाराञ्च² तदो अ पुङ्खमेत्तपेक्खि³ज्जमाणतिकत्तसरणि-
5 अरपम्हलिदसरीरेण साञ्चरेण णिक्कमिञ्च सलिलादो सवादवड्डणं
अभत्थिञ्च मग्गो उवदिट्ठो । साहसिएण उण तेण⁶ साहिज्जदि
त्ति सुणीञ्चदि ॥

राव० । सहासम् । अस्तु । श्रूयते । देवि कीदृशः ॥

मन्दो० । महाराञ्च⁹ वलीमुहसहस्साणीदेहिं महीहरेहिं सेदू णि-
10 म्मीञ्चदि ॥

राव० । देवि विप्रलब्धासि केनचित् । अकलितगाम्भीर्यमहिमा
किलायं पाथोनाथः¹¹ । पश्य¹² ।

¹³ जम्बूद्वीपेऽथवान्येषु द्वीपेष्वपि महीधराः ।

यावन्तस्तैः कुक्षिकोणोऽप्यस्य न भ्रियते किल ॥ १३ ॥

¹ °दतुलगिरिप्रस्फुरच्छङ्ख° B °दतुल-
रवं प्रस्फुरच्छङ्ख° K °दतुलखप्रस्फुटच्छङ्ख°
E, I₂ °दतुलरवं प्रस्फुटच्छङ्ख° W, Sc.

² °राय for °राञ्च B only.

³ पेक्खि° for पेक्खि° W only.

⁴ °सरीरे B सरीरेण cett.

⁴⁸ साञ्चरेण om. all but K, E.

⁵ °पड्डणं for °वड्डणं K only.

⁶ तेण for तेण I₂ only.

⁷ साहिज्जदि त्ति K साहि इवित्ति B

साहिज्जवित्ती E साहिज्जवित्ती W सा-
हिज्जवित्ति I₂ साहिज्जवित्ति Sc.

⁸ सुणीञ्चदि B, K, W, Sc मणीञ्चदी
E मणीञ्चदि I₂.

⁹ °राय for °राञ्च B only.

¹⁰ णिम्मीचदि B णिम्मीञ्चदि K, W
णिम्मीञ्चदि Sc, I₂ सीम्मीञ्चदी E.

¹¹ पाथःपतिः B पाथोनाथः cett.

¹² पश्य om. all but B, K.

¹³ जम्बू° for जम्बू° E only.

¹⁴ भ्रियते W, Sc भ्रियते I₂ भ्रिये K

भ्रियते B क्रियते E.

अपि च । साहसिकेनेति वदन्या देव्या विस्मृतप्रायं जगत्त्रयो
ऽपि साहसिकः । मत्साहसे तु

उत्पुथंजलधमनिस्फुटप्रसर्पत्-

प्रत्ययक्षतजभूरीनिवृत्तपाद्यः ।

5

हर्षाश्रुप्रचुरमधुस्मितस्फुटश्री-

वक्त्राञ्जार्चितचरणः शिवः प्रमाणम् ॥ १४ ॥

मन्दो^१ । महाराज^२ ओधारेहि^३ किं पि^४ अक्षारिसी रञ्जणा
कस्^५ वि^६ वलीमुहस्स हत्यप्फंसादो उवरि जेव्व^७ चिट्ठन्ति ते
महीहरा जलम्मि त्ति^८ ॥

10 राव^९ । सशिरःकम्पम् । इदं तदप्रतीकार्यं मौग्ध्यमबलानां यद् या-
वाणोऽपि स्रवन्त इति । देवि किं बहुनोक्तेन^{१०} ।

श्रुतं मे^{११} जानाति^{१२} श्रुतिकविरथाज्ञां सहचरः

स शच्या धैर्यं चाशनिरथ यशोऽदस्त्रिभुवनम् ।

^१ विस्मृतप्रायः B, E, K विस्मृतप्रायः
Sc, I₂ विस्मृतप्रायः corr. by rev. to
विस्मृतप्रायं W.

^२ जगत्त्रयोऽपि साहसिकः om. all but B.

^३ उत्पुथं B, I₂ उत्पुथं E, W, Sc, K.

^४ श्रीवक्त्रा W, B श्रीवक्त्रा K, E,
Sc, I₂.

^५ कस् for कस् B only.

^६ जं add. E only.

^७ वि all MSS.

^८ अक्षारिसी B, E, K अक्षारिसी W,
Sc अक्षणा I₂.

^९ रञ्जणा B रञ्जणो E रञ्जणा K,
W, Sc रञ्जणा om. I₂.

^{१०} कस् for कस् W only.

^{११} वि om. E only.

^{१२} हत्यप्फंसादो B हत्यप्फंसादो E, K
हत्यपुणदो Sc हत्यपुणदो W हत्यपुसा-
दो I₂.

^{१३} जेव्व E, W, B जेव्व K, Sc, I₂.

^{१४} चिट्ठन्ति B चिट्ठण्डि E चिट्ठन्दि
K, W, Sc चिट्ठन्दि I₂.

^{१५} त्ति B, K, I₂ ति E, W, Sc.

^{१६} प्रति for प्रती K only.

^{१७} बहूना for बहूनोक्तेन K only.

^{१८} जानाति मे for मे जानाति E only.

^{१९} शिवगुरु for श्रुतिकवि K only.

बलं कैलासाद्रिः किमपरमहो साहसमपि

क्षरत्कीलालाम्भः क्षपितचरणः खण्डपरशुः ॥ १५ ॥

नेपथ्ये महान् कलकलः ॥

मन्दो^१ । महाराज परित्ता^२एहि परित्ताएहि । इति सत्रासमुदीचते ॥

५ राव^३ । देवि^३ अलं शङ्कया ॥

पुनर्नेपथ्ये । भो भो लङ्काद्वाररक्षिणो राक्षसाः ।

दत्त^५ द्वाराणि तूर्णं सरलतरगुरुरश्मसारार्गलाश्च

क्षेप्यं^७ तच्छस्त्रजातं तदुपरि नयत स्वान्ययोश्चावधत्त ।

नीरुद्धं^९ निर्विघ्नासून् शिशुयुवतिजनान् वीवंधांश्चाद्रियध्वं

10

प्राप्तः सुयीवमुख्यप्लवगपरिवृतः^{१३} सानुजो रामभद्रः^{१४}

॥ १६ ॥

नेपथ्ये^{१५} धर्मविष्टा प्रतीहारी^{१६} । भट्टा एसो पडिहारभूमीए चिट्ठदि
सेणावदी^{१८} पहन्थो विणविदुकामो ॥

^१ ०राय for ०राञ्च B only.

^२ परित्ताएहि^२ B, E, K, I₂ परित्ता-
हि^२ W परिताहि^२ Sc.

^३ देवि om. K only. [W, Sc.

^४ राक्षसाः B, E, K, I₂ राक्षसगणाः

^५ दत्तं for दत्त I₂ only.

^६ सरलतरगुरुरश्मसारार्गलाश्च B, K,
I₂ सरलतरगुरुरश्मसारार्गलाश्च W सर-
लतरगुरुरश्मसारार्गलाश्च Sc सरलतगु-
रुरश्मसारार्गलाश्च E.

^७ क्षेप्यं तच्छस्त्रं B क्षेप्यं तच्छत्रं E
क्षिप्यं तच्छस्त्रं I₂ क्षिप्यन्तां क्स्त्रं W
क्षिप्यन्तां शस्त्रं Sc क्षिप्रं तच्छस्त्रं K.

^८ स्वान्ययोश्चां B, E, K, I₂ स्वान्य-
योश्चां Sc स्वान्यपीश्चां W.

^९ नीरुद्धं B रुन्ध्वं E, W, Sc, I₂
रुन्ध्वं K.

^{१०} निर्विघ्नासून् B, E निर्विघ्नासून् I₂
निर्विघ्नासून् W, Sc स्वान्वियासून् K.

^{११} जना for जनान् E only.

^{१२} विवंधाश्च for वीवंधाश्च E only.

^{१३} ०वृतः B, E, K ०हतः W, Sc
०दतः I₂.

^{१४} ०भद्रः K, E, W, Sc, I₂ ०चन्द्रः B.

^{१५} ०धर्मं B, E, K, I₂ ०धर्मं W, Sc.

^{१६} २ add. E only.

^{१७} भूमीए B, E, K भूमिए W, Sc, I₂.

^{१८} सेणा क्षिं and below it पदि B
सेणावदि E सेणावदि Sc, I₂ सेणावदि W
सेणावदी K.

^{१९} विणविदुं orig., but prob. f of विदु
is intended to be dropped, B विणविदुं
E, K विणविदुं W, Sc, I₂.

राव० । कथं सेनापतिः प्रहस्तः । प्रवेश्य ॥

प्रती० । तथा ।

इति निष्क्रान्ता ॥

ततः प्रविशति प्रहस्तः ॥

प्रहस्तः । अहो मनुष्यपोतस्य तावदत्यूर्जस्वलं चरितम् । तथा हि ।

5

¹भीमं गोष्पदवद्विलङ्घ्य² परितः कल्लोलमालाकुलं

पाथोनाथमुपेत्य मन्थरंतरं लङ्कानिवडेक्षणः ।

स्कन्धावारमसौ निवेश्य विषमे सौवेलमूर्ध्नि स्वयं

कैश्चिद्धानरपुङ्गवैः परिवृतोऽध्यास्ते पुरः प्राङ्गणम् ॥ १७ ॥

पुरो⁴ निरूप्य । कथमयं लङ्केश्वरः । ⁵उपसृत्य । जयति जयति

10 लङ्केश्वरः ॥

राव० । भद्र सेनापते किंहेतुरयं कलकलः ॥

प्रह० । स्वगतम् । कथमद्याप्यनभिज्ञ एव देवः । भवतु । कार्यमात्रं

विज्ञापयामि । प्रकाशम् ।

पुरं निःशेषघटितकपाटद्वारमावृतम् ।

15

रक्षा चाग्निर्भक्तिमद्भिः कौणपैः परितः कृता ॥ १८ ॥

राव० । किमिति ॥

प्रह० । स्वगतम् । कथं सैवावस्था । भवतु । प्रकाशम् । देव लङ्केश्वर ।

मनुष्यपोतमात्रेण सानुजेन पुरी तव ।

रुध्यतेऽद्य⁹ यथा सारं¹⁰वीवधाद्यपि दुर्लभम् ॥ १९ ॥

¹ भीमं changed to भीष्मं W भीमं
cett.

² लङ्घ्य for लङ्घ्य K only.

³ मन्थरतरं W, Sc, I₂, B मन्थरतलं E
शैलशिखरं K.

⁴ पुरो निरूप्य W, Sc, I₂, K, B पुरो
ऽवलोक्य E.

⁵ उपसृत्य । जयति जयति लङ्केश्वरः
om. all but B.

⁶ विशेष for निःशेष B only.

⁷ कपाट K, W, Sc, I₂, E कवाट B.

⁸ वृत्त for वृतं Sc only.

⁹ तेऽद्य K ते स्य cett.

¹⁰ सार B, E, K, I₂ सारं W, Sc.

प्रविश्य प्रतीहारी। भट्टा¹ एसो को वि वलीमुखो रामस्स दूतो³
त्ति⁴ भणिअ⁵ पडीहारदेसे⁷ चिट्ठिदि ॥

राव०। सावज्जम्। वलीमुखः। प्रवेशय ॥

प्रती०। तहा। इति निष्कस्याङ्गदेन सह प्रविश्य। तं प्रति। एसो भट्टा¹⁰।

5 उवसप्प ॥

अङ्गदः। उपस्यत्य। जयति जयति परममा¹¹हेश्वरो लङ्केश्वरः ॥

राव०। सुग्रीवानुचरो भवान् ॥

अङ्ग०। ¹²नहि नहि ॥

¹³राव०। तर्हि कस्य ॥

10 अङ्ग०। लङ्केश्वर श्रूयतां योऽहं¹⁴ यदर्थमागतश्च ॥

दृष्यद्राक्षसचक्रकाननमहादावानलस्याज्ञया

दूतो दाशरथेस्तदीयवचसा त्वामागतः शसितुम्।

सीतां मुञ्च भजावरोधनमुह्महायादपुत्रान्वितः

सौमित्रेश्वरणी न¹⁵ चेत्तदिषुभिः शसिष्यसे दुर्मदः ॥२०॥

15 राव०। सहासम्। वलीमुखोऽपि वाचाटः। किं वक्तव्यम् ॥

¹ भट्टा K, W, Sc, B भट्टा I₂ महा-
रात्र E.

² रामस्स for रामस्स B only.

³ दूतो B, E दूदो K, W, Sc, I₂.

⁴ ति for त्ति E only.

⁵ भणिअ E भणिअ W भणिअ cett.

⁶ पडि० for पडी० E only.

⁷ ०देसे B, E, K ०देशे W, Sc, I₂.

⁸ चिट्ठिदि Sc, I₂ चिट्ठिदि cett.

⁹ ०मुखं for ०मुखः W only.

¹⁰ भट्टा उवसप्प K, Sc, I₂ भट्टा उपसप्प
E भट्टा उवसर्प W भट्टानुवसप्प B.

¹¹ ०माहि० K, W, Sc, I₂ ०महि० B, E.

¹² नहि B नहि नहि cett.

¹³ राव०। तर्हि कस्य। अङ्ग०। om. E
only.

¹⁴ योऽयं for योऽहं E only.

¹⁵ च for न E only.

अङ्ग० । अहं यत्किञ्चित् स्याम् । त्वं तु सिद्धान्तमेवावधारय ।

तत्पादाञ्जनखं किं वा तत्तीक्ष्णेषु मुखं नताः ।

स्पष्टारस्तेऽद्य मूर्धानस्तयोरभिमतं वद ॥ २१ ॥

राव० । सक्रोधम् । कः कोऽत्र भोः । यत्किञ्चिद्वादिनोऽस्य मुखं
5 संस्क्रयात् ॥

प्रह० । देव दूतः किलायम् । किमत्र क्रोधेन ॥

राव० । एतन्मुखसंस्कार एव तपस्विनः प्रत्युत्तरीकरणम् ॥

अङ्ग० । उद्गोमकूपस्फुरणमभिनीय ।

यथासङ्ख्यं⁷ तीक्ष्णक्रकचविषमकूरनखर-

10

प्रगल्भव्यापारप्रमथितसिराबन्धशिथिलैः ।

शिरोभिस्ते दिग्भ्यो वलिमनुपहत्यैव किमहं

निर्वर्तेयं स्यां चेन्न रघुपतिदूत्येन परवान् ॥ २२ ॥

¹¹ इत्युत्प्लुत्य निष्क्रान्तः ॥

¹² राव० । निरूप्य । अहो जातिमुलभं चापलमप्रतीकार्यम् ॥

15

प्रह० । देव निदेशाक्षरमालिकापरिग्रहायोक्तएतत् हृदयम् ॥

¹ ०मेव धारय for ०मेवावधारय B only.

² तत्पादाञ्जनखस्ते वा तत्तीक्ष्णेषु मुखं तव B तत्पादाडवन इव किं वा तत्तीक्ष्णेषु मुने ताः E तत्पादाञ्जनखं किं वा तत्तीक्ष्णेषु मुखं नताः K, W, Sc, I₂.

³ स्पष्टारोऽद्यैव B स्पष्टारत्नैव E स्पष्टारस्तेऽद्य corr. to स्पष्टारस्तेऽद्य W स्पष्टारस्तेऽद्य K, Sc, I₂.

⁴ ०त्तरीकरणं B ०त्तरीकरणीयं E ०त्तरीकरणं K, W ०त्तरीकारणं Sc, I₂.

⁵ उपेद्रकूपः स्फुरणं E उद्गोमकूप-

स्फुरणं Sc उद्गोमकूपः स्फुरणं I₂ उद्गोमकूपस्फुरणं W, K, B.

⁶ ०मभिनीय for ०मभिनीय B only.

⁷ ०सख्यं for ०सङ्ख्यां B only.

⁸ ०विषयम for ०विषम B only.

⁹ ०व्यापारं for ०व्यापार E only.

¹⁰ निर्वर्तेयं स्यां B, K निर्वर्तेयं स्या E निर्वर्ते यस्यां W, Sc, I₂.

¹¹ इत्युत्प्लुत्य E, K इत्याप्लुत्य W, Sc इत्युत्प्लुत्य I₂ इत्पु B.

¹² राव० । . . . निदेशः (I. I, next page) om. K.

राव० । किमत्रापि प्रष्टव्यो निदेशः ।

चोद्यन्तामभितोऽर्गलानि भुवनप्रख्यातसारोद्भवैः

पाद्यन्तां परितोऽरराणि च परव्याक्षेपिभी⁴ राक्षसैः ।

मण्ड्यन्तां रिपुघस्मरप्रहरणालङ्कारभङ्गा भुजाः

5 खण्ड्यन्तां च मुहुर्विवल्गनवृथोत्थानोत्कटा मर्कटाः

॥ २३ ॥

प्रह० । यदाज्ञापयति महाराजः ॥

इति निष्क्रान्तः ॥

नेपथ्ये महान् कलकलः । सर्वे ससम्भ्रममाकर्णयन्ति ॥

पुनर्नेपथ्ये ।

10

वध्यन्ते¹¹ऽस्य¹²पुङ्गवाः प्रतिभयाभोगैः स्रवङ्गाधिपै-

र्वध्यन्ते च वितर्दिकाः प्रतिदिशं कृतैरदो¹⁴मूर्धभिः ।

छिद्यन्ते¹⁵ च बहिःप्रपित्सव इमे मध्ये क्रुधान्धाः क्षणाद्

भिद्यन्ते पुरगोपुराः प्रतिदिशं क्षिप्रैश्च गण्डोपलैः ॥ २४ ॥

राव० । ¹⁶ऊर्ध्वमवलोक्य सक्रोधमुत्थाय च । कथमेते तपस्विपक्षपाता-

¹ निवेशः for निदेशः E only.

² चोद्यन्तां K, W, Sc, I₂ तोद्यन्तां E भज्यन्तां B.

³ ०तोऽरराणि B ०तो ररानि E, K, W, Sc, I₂.

⁴ ०भीमाक्षसैः for ०भी राक्षसैः E only.

⁵ मथ्यन्तां W, Sc मण्ड्यन्तां cett.

⁶ ०प्रहरणालङ्कारभङ्गा E, K ०प्रहरणं । लङ्कारभङ्गा B ०प्रहरणं विचोभ्य भङ्गा W, Sc ०प्रहरणं विचोभ्यन्ते भङ्गा I₂.

⁷ After विचोभ्य W and Sc and after विचोभ्यन्ते I₂ add: तदेवि त्वमभ्यन्तरे प्रविश । अहमपि तावत् कैश्चिलङ्कारचकैः (om. last चकैः I₂).

⁸ ०थोत्पानो E ०थोच्छानो Sc ०थोत्पानो cett.

⁹ देव for महाराजः E only.

¹⁰ ससम्भ्रममा E, K, Sc सम्भ्रममा W सम्भ्रमा I₂.

¹¹ वध्यन्ते I₂ वध्यन्ते E वध्यन्ते cett.

¹² ०स्य K, W, Sc ०स्त्रिय I₂ ०स्तप E ०सुर B.

¹³ प्रतिभमया for प्रतिभया E only.

¹⁴ ०रदो corr. to ०रहो B ०रदो cett.

¹⁵ छिद्यन्ते B छेद्यन्ते E छिद्यन्ते cett.

¹⁶ ऊर्ध्वमवलोक्य सक्रोधमुत्थाय च K ऊर्ध्वमवलोक्य सक्रोधं E सक्रोधमुत्थाय ऊर्ध्वमवलोक्य च B ऊर्ध्वमवलोक्य सक्रोधमुत्प्रेक्ष्य च W, Sc, I₂.

दनात्मज्ञा वासवपुरःसरा दिवौकसोऽपि मत्सरेण विक्षोभ्यन्ते ।
तद्देवि त्वमभ्यन्तरे प्रविश । अहमपि तावत्

कैश्चिहोभिः प्रमत्तान् स्रवगपरिवृढान् दिक्षु विक्षिप्य दक्षै-
रन्यैः पिष्ट्वापि युद्धाभिन्नयविधिर्नटौ तौ तपस्विप्ररोहौ ।

5 शिष्टैः कृष्ट्वा⁶ स्वचेतःप्रतिफलितवृथारन्ध्रमात्रप्रविष्टान्
दुष्टांस्त्रैविष्टपानथपगतकरुणस्तैः पिपर्मि⁸ स्वकाराम्⁹
॥ २५ ॥

इति विकटं परिक्रम्य¹⁰ निष्क्रान्तः ॥

ततः प्रविशति रथेन सपरिवारो वासवः सूतश्च ॥

10 ¹¹मातलिः । देव दिवस्पते¹² । यथा तावदधिलङ्कमेघः
संवर्त¹³प्रकटविवर्तसप्रपाथो-

नाथोर्मिव्यतिकरविभ्रमप्रचराडः ।

निर्घोषः स्फुरति भृशं परःसहस्र¹⁴-

व्यावल्गत्प्रबलगतागतास्रपाणाम् ॥ २६ ॥

15 तथा तर्कये युयुत्सया निर्यियासति नक्तञ्चरचक्रवर्तीति ॥

¹ मत्सरेणो Sc मत्सरियो W मत्सरेण
cett.

² विबुभ्यन्ते W, Sc विबोभ्यन्ते cett.

³ अभ्यन्तरं B अभ्यन्तरमेव E अभ्यन्तरे
cett.

⁴ ०विनय० for ०मिनय० K only.

⁵ ०गती E ०गदौ I₂ ०नटौ cett.

⁶ छष्टान् B छष्टा I₂ छष्टा cett.

⁷ ०करुणैस्तेः B ०करुणरतैः E ०कर-
णस्ते I₂ ०करुणस्तैः K, W, Sc.

⁸ पिपर्मि B, E, K, I₂ विमर्मि W, Sc.

⁹ कारा स्याद्वन्धनालये add. along
margin, Sc.

¹⁰ परिक्रम्य for परिक्रम्य B only.

¹¹ मातलिः om. B only.

¹² दिवस्य ते B, Sc दिवस्यते cett.

¹³ प्रलय by rev. above संवर्त W.

¹⁴ परैःसहस्रं corr. to परैःसहस्र B
परःसहस्रं cett.

¹⁵ ०स्रपा० K, W, B ०स्तपा० E, Sc, I₂.

वास० । सूत पश्य¹ पश्य ।

दृढतरमभियोगं वीक्ष्य² रक्षोविनेता

सह तनुजसर्ग³भ्रंशे⁴रक्षःसहस्रैः ।

संरभसमरराणि द्रागपावृत्य विद्रा-

5

वितनिखिलवनौका निर्गतोऽयं नगर्याः ॥ २७ ॥

शब्दश्रवणं नाटयित्वा । आः क एषः कौवेर्याः ककुभः क्कणत्कनक-

किङ्किणीजालमा⁵लिना⁶ विमानेन सरभसमित एवाभ्येति ॥

सूतः । निर्वर्णं । देव भवतैव गन्धर्वराज्याधिपत्याभिषेककृतमहाप्रसा-
दश्चित्ररथः ॥

10

⁸ततः प्रविशति विमानाधिबृहद्विश्वरथः ॥

चित्ररथः । जयति जयति देवराजः ॥

वास० । गन्धर्वराज समरदिदृक्षानिर्भरं किं चेतः ॥

चित्र० । तदपि⁹ ॥

वास० । किमन्यत् ॥

15

चित्र० । अलकेश्वरनिदेशः ॥

वास० । कीदृशः ॥

चित्र० । दुर्वा¹⁰धो जनिदिवसान्मम प्रवृद्धः

कोऽप्याधिः प्रबलतमोऽथवा चिलोक्ताः ।

तस्येदं निधनदिनं विधेर्विलासात्

20

कल्याणी परिणतिरस्तु वान्यथा वा ॥ २८ ॥

तद्वगन्तुमहं प्रहितः ॥

¹ पश्य E पश्य२ cett.

² रक्ष्यो for रक्षो I₂.

³ सगर्भं for सगर्भं E only.

⁴ प्रेक्ष्य for प्रेक्ष्य E only.

⁵ मौलिना B मालिना cett.

⁶ विना विमानेन add. B only.

⁷ राज्याभिषेक E राज्याधिपत्या-
भिषेक W, Sc, I₂, B राज्याधिपत्याभि-
षेके K.

⁸ ततः . . . चेतः । चित्र० om. E only.

⁹ अन्यदपि add. W, Sc only.

¹⁰ दुर्वादो E दुर्वाधो cett.

वास० । सकुल्यानामप्येष मनोरथः ॥

चित्र० । किं चित्रम् । सहजाः किल ते मिथः शत्रवः । कृत्रिम-
तापि निधिपुष्पकादिहरणवृत्तेन दुर्वृत्तस्य सुप्रथिता । अथवा³ ।

यावच्चिलोक्त्यां किल जन्तुजातं

5 तत् सर्वमस्योद्धतदुश्चरित्रैः ।

कदर्थितं श्रीरघुनन्दनस्य

प्रीत्या विधत्ते विजयप्रतीक्षाम् ॥२९॥

वास० । निरूप्य । गन्धर्वराज यदिदमधित्यकांतः⁵ सुवेलाद्रेरकाण्ड

एव प्रबलकिलकिलाकोलाहलमुखरितहरिन्मुखं वलीमुखचक्रम-
10 क्रममेवोच्चलितं तथा मन्ये पतितमेव प्रहरणैरिति ॥

चित्र० । देवराज पश्य¹⁰ पश्य ।

अयं रक्षोनाथः क्षितिधरशिरोबन्धुरतरे

रथे तिष्ठन् प्रष्टः¹¹ प्रधनरसनिष्णातमनसां¹³ ।

मुहुर्जीवाघोषैर्बधिरयति दिक्प्रान्तशिखरि-

15 प्रतिध्वानाध्मातैर्गगनविवराभोगमभितः ॥३०॥

¹ सकलानां E कुल्यानां K सकु-
ल्यानां cett.

² पुष्पकापहरणादिकवृत्तेन दुर्वृत्तस्य B
पुष्पकादिहरणवृत्तेन दुर्वृत्तस्य K पुष्प-
कादिहरणवृत्तेन दुर्वृत E पुष्पकादिहर-
णवृत्तेर्दुर्वृत्तस्य W, Sc, I₂.

³ अथवा om. K only.

⁴ अथापि यावत् for यावच्चिलोक्त्यां
K only.

⁵ कान्तः B कान्तः cett.

⁶ किलकिल B किलकिला cett.

⁷ हरिन्मुखं E, W, Sc, I₂ करिन्मुखं

B कोलाहलमुखरं for कोलाहलमुखरि-
तहरिन्मुखं K.

⁸ चक्रं समेवो K चक्रमक्रममेवो
cett.

⁹ चकितं E च्चलितं cett.

¹⁰ पश्य E पश्य cett.

¹¹ पुरोगाग्रेसरप्रष्टायतःसरपुरःसराः
added along margin, Sc.

¹² प्रबलरसं B प्रधनरतं E प्रध-
नरसं K, W, Sc, I₂.

¹³ मनसा E मनसान् K मनसां
cett.

¹⁴ नध्मा E नाध्मा cett.

वास० । गन्धर्वराज न तुलाधृतस्तावदनयोर्वीरिसमयोचितः परि-
करः । सविगम् । सूत^१ सूत साङ्गामिकं मे^२ रथमुपहर रामभद्राय ।
अहमपि गन्धर्वराजाधिष्ठितं विमानमेवाधितिष्ठामि ॥

इति तथा करोति ॥

5 सूतः । यदाज्ञापयति देवराजः^४ ॥

इति निष्क्रान्तः ॥

चित्र० । देवराज कथमप्रतिसन्धेयं तुमुलम् । तथा हि ।

रक्षोभिर्विपिनौकसां परिवृढैश्चारादपास्तक्रमं

मुष्टामुष्टि कचार्कचि प्रहरणप्रक्षेपमूढात्मभिः ।

प्रारब्धं रणकर्म दुर्धरमिथोनिष्पेषशीर्यङ्गपु-

10 निष्क्यूतास्रभूरीभिरेव सरणिर्दुःसञ्चराभूद्यथा ॥ ३१ ॥

अपि च ।

वीराणां रुग्डरुग्डप्रविघटनपटुस्फारदोर्दग्दखग्द-

व्यापारक्षिप्यमाणप्रतिभटविकटाटोपवर्धप्ररूढः ।

कूटः कोऽप्येष युद्धाजिरभुवि जरठश्चिकूटानुकारी

15 लीयन्ते यत्र शत्रुप्रपतनविवशाः कोटिशः शूरकीटाः

॥ ३२ ॥

^१ सूत E सूत२ cett.

^२ मे om. E only.

^३ सुपाहर B सुपहर cett.

^४ देवः W देवराजः cett.

^५ मतिसन्धेयं K, W, Sc, I₂ मप्रति-
सन्धेयं B मसि सन्धेयं E.

^६ कच B कचि cett.

^७ प्रारब्धं K प्रारब्धं cett.

^८ नदी० for न्वरी० K only.

^९ सरिणी E सरणिर् cett.

^{१०} रुग्डरुग्ड B रुग्डरुग्ड I₂ रुग्डरुग्ड
E रुग्डरुग्ड K, W, Sc.

^{११} पटलं E पटुं cett.

^{१२} स्फुरद् E स्फारं cett.

^{१३} वर्धा० for वर्ध्म० E only.

^{१४} जरठं B जरठं cett.

वास० । गन्धर्वराज इत¹ इतः ।

प्रास²प्रोतप्रवीरोल्वणरुधिरपरामृष्टबुक्काजिघत्सा-

धावद्गुग्गाधिराजाप्रतिमतनुरुहच्छायया वारितो³णाः ।

विश्राम्यन्ति क्षणार्धं प्रधनपरिसरेष्वेव मुक्ताभि⁴योगा

5 धीराः शस्त्रप्रहारव्रणभररुधिरोज्जारदिग्धाखिलाङ्गाः ॥ ३३ ॥
इतोऽपि ।

प्रतीक्षन्ते धीराः प्रतिमुखमुरोभिः⁵ सरभसं

विपक्षाणां हे⁶तीः प्रतिनियतधैर्यानुभवंतः ।

विदी⁸र्णत्वभारा⁹ दलितपिशिता¹⁰श्छिन्नधमनि-

10 प्रकारडास्थिस्त्रायुस्फुटतरविलक्ष्यान्निवहाः ॥ ३४ ॥

चित्र० । देवराज अपूर्वोऽयं रक्षःपतेः सङ्ग्रामावतरणसर्गः ।

तथा हि ।

प्रेथाः¹³ सङ्ग्रामसीमन्यनुजशतवृतो¹⁴ मेघनादोऽपि पार्श्वे

वामेऽन्यत्र प्रवीरेष्वतिविषममदो बोधितः कुम्भकर्णः ।

15 कैकस्या¹⁶ बन्धुवर्गोऽप्ययमतिविकटः पृष्ठतस्तिष्ठमानोऽ

ध्यास्ते मध्यं¹⁷ निषण्णो रथशिरसि भृशं विन्ध्यवहुर्विगाहः

॥ ३५ ॥

¹ इत om. I₂ only.

² प्रासप्रोत० B, K, Sc, I₂ प्रातःप्रोत०
W मासपोत० E.

³ वारितोणाः B, E, K वारितोत्याः
W, Sc, I₂.

⁴ मुक्ताभिघान्धा B मुक्ताभियोगा cett.

⁵ मुरोभिः I₂ मुराभिः E मुरोभिः
cett.

⁶ हेतिः E हेतीः cett.

⁷ नुभवः E नुभवतः cett.

⁸ विदीर्णं W विदीर्णं cett.

⁹ भारान् B भारा cett.

¹⁰ शितं W शिता cett.

¹¹ श्छिन्ना E श्छिन्नायु cett.

¹² लक्ष्यान् E लक्ष्यान्त्र cett.

¹³ प्रेथ्यः W, Sc प्रेथाः cett.

¹⁴ वृतो Sc, I₂ वृतो cett.

¹⁵ विषममदो बो E, K, I₂ विषम-
मदो द्वो W, Sc विकटमदो बो B.

¹⁶ विक्रम्या B कैकस्या cett.

¹⁷ मध्यं B, E, I₂ मध्ये K, W, Sc.

वास० । गन्धर्वराज एवमभियोगोद्धुरं द्विषन्तमभिवीक्ष्यापि नि-
ष्प्रकम्प एव रामभद्रः । अथवोचितमेवैतत् । यतः

न कम्पन्ते भृङ्गामरुति किल वाति प्रतिदिशं
समुन्मूर्छितसाराः कुलशिखरिणः किञ्चिदपि ते ।

5 न मर्यादां तेऽपि प्रतिजहति गाम्भीर्यगरिम-
स्फुरद्धार्वह्मणोऽकलितमहिमानोऽम्बुनिधयः ॥ ३६ ॥
चित्र० । देवराज पश्य⁴ ।

भक्तिप्रह्वं कथमपि यवीयांसमुत्सृज्य चापा-
रोपच्ययाङ्गुलिकिसलयं मेघनादक्षयाय ।

10 ⁵ लक्ष्मीकृत्य प्रधनकुशलं सानुजं राक्षसेन्द्रं
जीवां भूयो रघुपतिवृषा स्पर्शतः संस्करोति ॥ ३७ ॥
कथमेतदतिदुष्करमिव मन्ये । तथा हि ।

आक्रम्यैकैकमेते रजनिचरभटाः कोटिशः शस्त्रवर्षै-
र्भास्वद्वंशप्ररोहं पिदधति परितः सत्क्रियायौगपद्याः ।

15 अथवा किं नाम दुष्करम् ।

एतावप्युत्पभावकलितमहिमप्राभवौ युद्धभूमा-
विन्धाते शत्रुशस्त्रप्रविदलनफलस्पष्टबाणाभियोगौ ॥ ३८ ॥

¹ ०मेव तत् E ०मेवैतत् cett.

² माभाग्य० E गाम्भीर्य० cett.

³ ०द्वार्वह्मणो B, K, I₂ ०द्वारग्रह्मणो E
०द्वार्वह्मणो changed to ०द्वारग्रह्मणो Sc
०द्वारग्रह्मणो changed to ०द्वारवह्मणो W.

⁴ पश्य२ E only.

⁵ लक्ष्मी० K लक्ष्मी० E, W लक्ष्मी०
B, Sc, I₂.

⁶ स्पर्शनैः B स्पर्शतः E, W, Sc, I₂
स्पर्शतः K.

⁷ सङ्करोति for संस्करोति E only.

⁸ रजनी० for रजनि० E only.

⁹ ०योग० for ०यौग० E only.

¹⁰ ०महिम० B, K, Sc ०महिमा० W, I₂
०महि० E.

¹¹ ०भीमा० corr. to ०भूमा० Sc.

¹² ०सृष्ट० for ०सष्ट० E only.

समन्ततोऽवलोक्य । ¹अहो कथमेते वनौकसोऽपि महति सपत्न-
सङ्घट्टे स्वाभिधानयोगमेव व्याख्यान्ति । पञ्चषाः केवलं रामभद्र-
पादमूलमासेवन्ते । तथा हि ।

सुग्रीवः स्यन्दनस्याग्रे साङ्गदाः ⁵पृष्ठतः पुनः ।

5 पञ्चषा जाववान् भावी लङ्काधीशोऽपि पार्श्वयोः ॥३९॥

विचिन्त्य । ⁸हनुमान् पुनः कनीयांसं काकुत्स्थम् । सविमर्शम् ।
वरमेत एवोभयथा रामभद्रपादपद्मोपसेविनः । यतस्तावदेतेषां ¹⁰

स्वामिभक्तिश्च धैर्यं च व्याख्याते ¹¹गात्रमक्षतम् ।

रक्षोऽभियोगस्वन्येषां दृश्यते दैन्यमप्यलम् ॥४०॥

10 वासम् । गन्धर्वराज मानुषे लोके वात्सल्यं नाम केवलमखिले-
न्द्रियवशीकरणचूर्णमुष्टिः । ¹³यतः ।

सौमित्रिः कृतहस्तताप्रभृतिभिर्न्यूनो न ¹⁴कैश्चिद्गुणैः

सारेणापि पुनः प्रसिद्धमहिमा शौर्योष्मणा रावणिः ।

इत्थं तुल्यतरे किल व्यतिकरे रामस्य रक्षःप्रभो-

15 श्रान्योन्यं शरवृष्टिरेव वलते दृष्टिस्तयोर्वत्सला ॥४१॥

¹ अह for अहो E only.

² सङ्घट्टे B, K, E सन्यहे I₂ सङ्घरे
W, Sc.

³ स्वामिधानं E, B, W, Sc, I₂ स्वस-
न्निधानं K.

⁴ व्याख्यान्ति B, E, K, I₂ व्यापयन्तः
W, Sc.

⁵ सोऽङ्गदः B सीङ्गदः Sc सागदाः
E साङ्गदः corr. by rev. to साङ्गदाः W
साङ्गदाः K.

⁶ पञ्चषा K, E, W, Sc, I₂ अग्रे तु B.

⁷ जाववान् B जाम्बवान् K, W, Sc
जाम्बवान् E जीववान् I₂.

⁸ हनुं B, E, K, Sc, I₂ हनुं W.

⁹ कनीयःसं for कनीयांसं B only.

¹⁰ देतयोः for देतेषां B only.

¹¹ व्याख्यातो for व्याख्याति W only.

¹² दैवमं for दैन्यमं K only.

¹³ यतः om. B only.

¹⁴ कश्चिं for कैश्चिं E only.

¹⁵ शौर्योष्मणा B, E, K, I₂ शौर्याग्रणी
W, Sc.

चित्रं । देवराज युक्तमेवैतत् । एवं वात्सल्यमनुरुध्यन्ते किल
महात्मानः । साङ्गतौत्सुक्यम् । पश्यतु देवराजः ।

सौमित्रेर्वाणवजैरधिकतरममी मर्मवेधं प्रविद्धा

धावन्तः क्षमाधरेन्द्रा इव रजनिचराः शेरते युद्धसीम्नि ।

5 रक्षोनाथोऽपि पुत्रान् कतिचन पतितान् वीक्ष्य रामा-
भियोगं

सन्यज्यानिष्टशङ्की¹ निपतति तरसा² मेघनादोपकण्ठम्
॥४२॥

तदेतदत्याहितमाशङ्के ॥

10 वासं । गन्धर्वराज किमत्र नामात्याहितम् । अपरिच्छेद्यमहि-
मानः किलैते ककुत्स्थकुलप्ररोहाः । तथा हि ।

परःसहस्रं⁴ रजनीचरेन्द्रा

यथास्य वीरस्य किलैकलक्ष्यम् ।

तथा रणेष्वाद्भुतवीरगोष्ठी-

15 भूषायमाणो दशकन्धरोऽपि ॥४३॥

चित्रं । देवराज बहुभिरेकस्याभियोगेऽपि शुभोदकीर्त्येतदबहुव्य-
क्तिनिष्ठम् । सचमत्कारम् । इतोऽवधत्तां देवराजः ।

रक्षोनाथे सरभसमितो निर्गते विग्रहेच्छुः

क्षुभ्यत्युच्चै रघुपतिशरैः कीलितः कुम्भकर्णः ।

20 कुम्भोऽप्येतां पितुरुपनतां वीक्ष्य वस्थां वपुष्मान्
गर्वः किं वा निपतति जवाज्जङ्गमः क्षमाधरेन्द्रः ॥४४॥

¹ शङ्कां for शङ्की E only.

² रभसात् for तरसा K only.

³ काकु° for ककु° E only.

⁴ सहस्र° for सहस्रं° E only. [only.

⁵ दकीर्णि एतद्° for दकीर्त्येतद्° E

⁶ इतो धावतां for इतोऽवधत्तां E only.

⁷ वपुष्मान् गर्वः K, W, Sc, B वपुष्मा-
नार्तः E चपुष्मान् वैगः I₂.

⁸ वा निपतति K, W, Sc, I₂, B वापि
पतति E.

साङ्गुतम् । अहो छिद्रसञ्चारिता मर्कटजातेः । यतः ।

उद्दिश्याराहशरथकुलाङ्कुरमाद्यं पतन्तं

²दृप्तं कुम्भं मृधभुवि कपिः कोऽपि मध्ये रुरोध ।

सविशेषं निर्वर्ण्य । कथं सुग्रीव एव । सविचिकित्सम् ।

5

दोःस्तम्भाभ्यां सरभसमथापीड्य विक्षिप्य भूमौ

क्रान्तायेनं प्रतिघविर्वशं माषपेषं पिपेष ॥४५॥

साशङ्कम् ।

⁵एतन्निरीक्ष्य निपपात च कुम्भकर्णः

सुग्रीवमुग्रतरविदुतिरग्रहीच्च ।

10

उन्मोच्य सोऽपि निपुणः स्वममुष्य नासां

लज्जां स्वमुश्च युगपत् किल निश्चकर्त्त ॥४६॥

वास० । गन्धर्वराज इत⁶ इतः ॥

लघुरघुपतिरेष राक्षसाना-

मधिभुवि किं च कुमारमेघनादे ।

15

किमपि चरितमद्भुतं व्यतानीत्

सपदि यथा प्रतिघान्धतामधाताम् ॥४७॥

अहह । इदमतिदुष्करं¹¹ प्रति¹²संविधानमापतितमस्य रघुशिशोः ।

तथा हि ।

¹ °चारता for °सञ्चारिता E only.

² दृप्तं B, E, K सप्तं I₂ सत्यं W, Sc.

³ कोपक्रोधाभर्षरोषप्रतिघादुद्धुधौ
स्त्रियौ added along margin by Sc.

⁴ °विवशं E, K °विवशो cett.

⁵ एवं निरी० for एतन्निरी० E only.

⁶ इत om. K only.

⁷ °मपि भुवि E °मधिभुवि cett.

⁸ °नादे B, E, K, I₂ °नादं W, Sc.

⁹ °ताङ्गुतं for °तमङ्गुतं W only.

¹⁰ °मधातां B, K, I₂ °मधत्तं corr. to
°मधातं W °मधत्तं E °मधात्तं Sc.

¹¹ °दुष्करं E, K, I₂ °दुष्करं W, Sc
°दुकरं B.

¹² प्रति¹²संविधानं W, Sc, K, B प्रति-
सान्धानं E प्रतिशंविधानं I₂.

यावन्मन्त्रप्रभावाद्दुरधिगमगतीन् मेघनादप्रणुन्नान्
 दुर्भेद्यान्नागपाशान् विहगपरिवृढास्त्रप्रयोगाच्चधूनोत् ।
 तावद्रक्षोविनेचा पुनरतिरभसं मर्मणि क्रोधभूम्ना
 गाढं विद्धः शतध्या हनुमति सहसा मोहनिघ्नो⁴ न्यप-
 5 प्तत् ॥ ४८ ॥

चित्रं । देवराज अयमचाङ्गततरो विमर्दः । यदा तु भ्रातुर्मोहम-
 धिगम्य भाविलङ्घेश्वरादक्रममेव कर्णवीरानुभावभावितचित्तवृ-
 त्तिस्तथाविधस्यापि दर्शनोत्सुकः समरुध्यत परितः कुम्भकर्णप्रमु-
 खया रक्षःपृतनया तदा पुनरिदमेव प्रत्यकार्षीत् । तथा⁸ हि ।

10 पुरां⁹ जेता¹⁰ पूर्वं त्रिपुरविजये यामुदवहत्
 स्थितिं तामेवा¹¹यं रघुपतिवृषाश्रित्य वपुषा ।

क्षणाद्रक्षोनाथानुजमिषुभिराच्छिद्य कणश-

श्रमं भस्मीकृत्याप्यनुजमभियात्युत्सुकतमः ॥ ४९ ॥

निर्वर्ण । अहो¹⁴ वात्सल्यमहिमा रघुपुङ्गवस्य येन पुनर्विषयी-
 15 कृतमात्रामेवानुजस्यावस्थामभिजानाति स्म । परितो निरुध्य । सहर्षम् ।
 दिष्ट्या स्वस्ति रघुकुलकुमाराभ्यामेताभ्यामुत्पश्यामि यतस्तावदेत-

¹ °दुरधिगमगती° K °दुरधिगमगती°

B °दुरधिगमनती° E °दुरधिगमगती°

I₂ °द्वनधिगमगती° W, Sc.

² °वृढोऽस्त्र° E, I₂ °वृढास्त्र° cett.

³ शतध्यां E शतध्या cett.

⁴ °निघ्नोऽभ्यपप्तत् B °निघ्नोन्यपप्तत्
 K, E, I₂ °निघ्नोऽप्यपप्तत् W, Sc.

⁵ °रादक्रममेव B, E, K °रदक्रममेव

I₂ °रदत्तक्रममेव Sc °रचक्रममेव corr.

to °रदत्तक्रममेव W.

⁶ समरुध्यते B समरुध्यत E सम-
 रुध्यत K, W, Sc, I₂.

⁷ °मुखया E °प्रमुखया cett.

⁸ तथा हि om. B only.

⁹ पुरां K, E, W पुरा B, I₂ पुरं Sc.

¹⁰ जिता Sc जेता cett.

¹¹ °मेवाद्यं W °मेवाद्यं cett.

¹² °नाथोऽनुज° E °नाथानुज° cett.

¹³ भस्मीकृत्याप्यनुज° B, K, Sc, I₂

भस्मीकृत्याप्यनुज° W भस्मीकृत्याप्यनुज° E.

¹⁴ अहो E अहो cett.

¹⁵ °मात्रामवे अनुज° E °मात्रामेवानुज°
 cett.

योरस्मिन् व्यसनमहार्णवे यातुधानाधीशेनापि सपरिवारेण कुम्भ-
कर्णवधात् सम्भ्रान्तम् । पुनरेतौ निर्वर्ण्य । कथमद्यापि प्रमुग्धावेव ।
विषमो व्यसनव्यतिकरस्तावदापतितः । यतः ।

बहुच्छलानि रक्षांसि रिपवस्तूवरौ स्वयम् ।

5 एषा⁵वस्थापि कपयः सहायास्तेऽपि विक्रवाः ॥५०॥

तत् किमुपक्रमं दैवमचेति न ⁷जाने ॥

वास^० । गन्धर्वराज किमेवमाशङ्कसे । पश्य । जाम्बवत्प्रतिबोधितः
किलायमचिन्त्यमहिमप्रथिमा प्राभञ्जनिः । सम्प्रति¹⁰

उत्स्फूर्जेद्रोमकूपः¹² प्रलयपरिमिलत्पांसुवर्षानुकारी

10 किञ्चिद्भुगनाग्रपुच्छाप्रतिमविवलनापास्तनक्षत्रचक्रः ।

भूम्नोत्सुक्यानुरूपव्यवसिति¹⁶रधिकं पर्यवप्नुत्य गत्वा

क्वापि प्राज्ञः क्षणार्धात् कमपि गिरिमसावाहरन्नाजगाम

॥५१॥

¹ ०रस्मिन् B ०रन्यस्मिन् cett.

² ०व्यसन^० om. B only.

³ विषमो व्यसनव्यति^० B, E, K विषमो
व्यनव्यति^० I₂ विषमे ध्यानव्यति^० W, Sc.

⁴ ०वस्तूवरौ B, K ०वस्तवरौ I₂ ०वस्तु
वरौ E ०वस्तवशे Sc ०वस्तवशौ W.

⁵ एषवस्था^० E एषावस्था^० cett.

⁶ देव^० E दैव^० cett.

⁷ ज्ञायते B जाने cett.

⁸ जाम्बवत्प्रति^० B जाम्बवत्प्रति^० K
जीववत्प्रति^० E, Sc, I₂ जीववत्प्रति^० W.

⁹ ०महिमप्रथिमा B, E, K ०महिमा

प्रथमा I₂ ०महिम्ना प्रथमः W ०महिम्नां
प्रथमः Sc.

¹⁰ हि add. E only.

¹¹ प्रस्फूर्जे K उत्स्फूर्जे E उत्स्फूर्जे
cett.

¹² ०कूपः W, Sc, E ०कूप B, K, I₂.

¹³ ०त्पांसु B, E, Sc, I₂ ०त्पांशु W, K.

¹⁴ ०भुगनाग्र^० E ०भुगनाग्र^० cett.

¹⁵ ०विवकरा^० B ०विवलना^० cett.

¹⁶ पर्यवप्नुत्य E पर्यवप्नुत्य cett.

¹⁷ ०मसौ वाहयन्ना^० B ०मसावाहरन्ना^०
cett.

चिच० । विभाव । सोल्लासम । देवराज पश्य¹ पश्य ।

यथा चन्द्रालोकं कुमुदनिवहश्चुच्चकमणिं

दृष्टत्सारस्तत्त्वामृतमपि भवाम्भोनिधिगतः ।

तथा सम्मा³चैतौ हनुमदुपनीताद्रिमरुतं

5 ऋटित्युज्जृम्भेते किमपि गहनो वस्तुमहिमा ॥ ५२ ॥

दक्षिणतो विभाव । कथमेष लङ्केश्वरः कल्पावसाननिर्मर्यादं पाथ⁶

इव पाथोनाथस्य राक्षसबलमाकर्षन् पुनरभ्यमित्रमभ्येति । विमृश ।

सम्प्रति तु धर्मयुद्धसम्भावना¹⁰ । प्रतिहतबहुतरप्रधानव्यक्ति रा-

वण¹¹मेघनादशेषमेतद्राक्षसबलमेतावप्युभौ न¹³ गणयेते किं^{13a} पुनः

10 परःसहस्रमप्यस्रपकोटाः । पुनर्लक्षणं निर्वर्ण्य ।¹⁴ एष तु

शाणोत्कीर्णो मणिरिव घनाम्भोदमुक्तो विवस्वान्

निःकोशोऽसिर्भटितिविगलत्कञ्चुकः पन्नगेन्द्रः ।

दीव्य¹⁶त्युच्चैर्लघुरघुपतिः किं नु वा स्यात् किमन्यद्

दिव्यौषध्या जयति¹⁷ महिमा कोऽप्यचिन्त्यानुभावः ॥ ५३ ॥

¹ पश्य पश्य B, E पश्य only, cett.

² ०रस्तत्त्वामृतं K ०रस्तत्त्वामृतं B
०रस्तत्त्वां मृतं E ०रस्तत्त्वामृतमृतं I₂

०रस्तत्त्वामृतं W ०रस्तत्त्वामृतं Sc.

³ ०चैतौ I₂ ०चैतौ cett.

⁴ ०भन्ते E, W ०भन्ते cett.

⁵ कल्पना I₂ कल्पा cett.

⁶ पाथ W पाथ cett.

⁷ ०बलमाकर्षन् B, K, Sc ०बलं माकर्षत्
W, I₂ ०बलप्रकर्षन् E.

⁸ ०भ्यमित्रम B, E, K, I₂ ०भ्यमित्र्यम
W ०भ्यमित्रम changed to ०भ्यमित्र्यम Sc.

Added along margin: जैत्रस्तु जिता यो
गच्छत्यलं विद्विषतः प्रति । सोऽभ्यमित्र्यो
ऽभ्यमित्र्योऽप्यभ्यमित्र्य इत्यपि Sc.

⁹ ०मध्येति corr. to ०मभ्येति W.

¹⁰ ०वना । प्रति B ०वनाप्रति cett.

¹¹ रावणं E, I₂ रावण K, W, Sc, B.

¹² ०बलमेतावप्युभौ B, E, K, I₂ ०बल-
मेताभ्यामवगणितमित्येतावप्युभौ W, Sc.

¹³ गणयेते B गणन्ते K, W गणयन्ते
E, Sc, I₂.

^{13a} किं पुनः om. all but E, K.

¹⁴ एष B, E, K एवं W, Sc एव I₂.

¹⁵ घनान्ताद्विमुक्तो B घनाभ्यामुक्तो E
घनाभ्योदमुक्तो K, W, Sc, I₂.

¹⁶ दीव्य K, E, Sc, I₂ दिव्य W
दीव्य B.

¹⁷ जगति E जयति cett.

निष्पद्य । कथं प्रक्रान्तमेव कपिराक्षसनासीरचरयोर्भटयोः पुनरा-
योधनम् । तथा हि ।

¹ शितैर्वाणैरेके मृधभुवि परे तीक्ष्णनखैरः

क्रियासातत्येनाप्यहमहमिकाक्रान्तमनसः ।

5 मिथो विध्यन्ति स्म⁴ प्रबलतमसम्मर्दविदलत-

⁵ क्षितिश्चोदैः पिष्टातकसुरभिवक्षस्तटभृतः ॥ ५४ ॥

सविशेषं निश्चित्य । तावदन्तरमनयोर्बलयोरधिगंस्यमानप्रातःसन्ध्य-
योर्यावदन्धतमसारुणालोकयोः । तथा हि ।

प्रतिक्षणमियं रक्षःपृतना स्त्रीयतेतराम् ।

10 ⁹ तथा तथा स्रवङ्गानां¹⁰ सेनानन्तगुणैधते ॥ ५५ ॥

वास^० । गन्धर्वराज पुनरितो महत् कदनमुपक्रान्तम् ।

रक्षोनाथो रघूणां त्वरितमधिभुवा रावणिलक्ष्मणेन

इन्दीभूय प्रहृष्यद्भुजबलमहिमाविष्कृतेष्वासशिक्षौ ।

दिव्यास्त्राणां¹² प्रयोगं¹³ प्रतिकृतिमुचितां चाश्रुवानौ¹⁴ मिथोऽमू

15 मूर्ध्नि¹⁵ कल्यावसानज्वलनपरिभवं सैन्ययोः पर्यदाताम् ॥ ५६ ॥

¹ शिवि^० E, I₂ शितै^० cett.

² Added along margin : अहमहमिका
तु सा स्वात् परस्परं यो भवत्यहङ्कारः Sc.

³ विध्यन्ति E, W विध्यन्ति cett.

⁴ स्व E स्र cett.

⁵ ०चित्तिचोदै K ०चित्तिचोदः W, Sc,

I₂ ०क्षमाधूली^० B.

⁶ पिष्टातक^० K, Sc, I₂ पिष्टातक^० W
पिष्टान्तक^० B पिष्टात^० E. Also added
along margin : पिष्टातः पटवासकः इत्यमरः
Sc.

⁷ ०दन्तरसेनयोर्वलयो^० B ०दन्तरमन-
योर्वलयो^० cett. [०गम्यमानं W, Sc.

⁸ ०गंस्यमान^० B, K, I₂ ०गम्यमान^० E

⁹ तथा B, E, K, I₂ यथा W, Sc.

¹⁰ ०नां सेनानन्तगुणैधते B ०ना तत्र
गुणैधते K ०ना त गुणैधते E ०नामन-
न्तगुणैधते W, Sc ०नानन्तगुणैधते I₂.

¹¹ ०तेष्वास^० E ०तेष्वास^० K ०तश्वास^०
B ०तेष्वास^० prob. corr. to ०तेष्वास^० W
०तेष्वास^० Sc, I₂.

¹² शस्त्रा^० B दिव्या^० cett.

¹³ प्रयोगं B, E, K, I₂ प्रयोग^० W,
Sc.

¹⁴ चाश्रुवानौ B चाष्णुवानौ K, I₂
चाश्रुवानौ W, Sc चाष्णुवानौ E.

¹⁵ पर्यदातां K, I₂ पर्यदात्तां W, Sc
पर्यदातां E पार्यदानी B.

चिचं । देवराज दुरवबोधोऽयमनयोर्महावीरयोर्मिथोविमर्दः ।
तथा हि ।

खेडाभिः ककुभः पृषत्कनिकैर्योम द्विधाखण्डितै-

र्देहैर्विद्विषतां धरातलमपि प्रच्छादयन्तौ चिरम् ।

5 कुर्वातेऽश्रुजलाविलेक्षणपथान्येतावकाण्डोच्चर-
द्रोमाञ्जानि सवेपथून्यपि मुहुर्वर्ष्माणि नः पश्यताम्
॥ ५७ ॥

सविशेषं विभाव्य । कथं प्रत्यक्षानुमानाभ्यामुपलभ्यमानमेकमेव
वस्तु विप्रकृष्टान्तरं सम्पद्यते । तथा हि ।

10 अस्माद्¹⁰ रावणवृत्ताद्¹¹ राघववृत्तं तु दशगुणं वीक्षे¹²
अनुमन्येऽनन्तगुणं पार्श्वपतत्कीरणपेन्द्रविनिपातैः ॥ ५८ ॥
परितो निरूप्य । सकृत्काश्चर्यम् ।

यावन्तो रजनीचराः प्रहरणोद्गूर्णङ्गुजाकेतवो

युध्यन्तोऽभिमुखाः स्फुरद्भुजमदाध्माताः पुरो निर्गताः ।

15 प्रक्षिप्ताशुगजालपक्षपवनाधूते प्रतापानले¹⁵
चिचं दाशरथेः क्षणाच्छलभतां यान्ति स्म सर्वेऽपि ते
॥ ५९ ॥

¹ देव B देवराज cett.

² °वीर्ययो° B °वीरयो° cett.

³ Added along margin : खेडा तु सिंह-
नादः स्यादित्यमरः Sc.

⁴ ककुदः E ककुल K ककुभः cett.

⁵ पृषद् E पृषत्क° cett.

⁶ भृशं for चिरं B only.

⁷ °ञ्जानि B, E, W °ञ्जाणि K, Sc, I₂.

⁸ °मानमेव K °मानमेकमेव cett.

⁹ °कृष्टतरं E °कृष्टान्तरं cett.

¹⁰ अस्माद् E अस्माद् corr. to अस्माद् W
अस्माद् cett.

¹¹ °वृत्तान्ताद् B, E °वृत्ताद् cett.

¹² वीक्ष्य for वीचे E only.

¹³ °जाकेतवो Sc, B °जाकेतवो W
°जाः केतवो E, K, I₂.

¹⁴ °न्तोऽभि° E °न्तोऽभि° cett.

¹⁵ °शुग° E, K, Sc, I₂, B °शुग° W.

¹⁶ प्रतापानले K, W, Sc, I₂ प्रतापामले
B प्रतापाने E.

सविमर्शम् । एवं किलेयं पाञ्चभौतिकी सृष्टिः ।

त्रैलोक्यमप्यपर्याप्तं रक्षसां स्थातुमप्यदः ।

येषां ते केवलं भूमौ विलिल्युः पञ्चतां गताः ॥ ६० ॥

वास० । गन्धर्वराज पश्य^२ विस्मयनीयविप्रलम्भौ किलामू रा-
५ वणरावणी । यतः ।

एताभ्यां राघवाभ्यां सकुतुकमिषुभिश्छिद्यमानेषु मूर्ध-
स्वेकस्यैकोऽप्यनन्तः किमु सदृशगुणो वर्णनीयः परस्य ।

एतत्सम्पश्यतो रप्यतिचिरमनयोः कोऽप्यचिन्त्यः^६ प्रभावो

^७ यन्नोत्साहो न धैर्यं विरमति न शिरश्छेदतः पत्रिणोऽपि

10

॥ ६१ ॥

नेपथ्ये । भो^{१०} भो^{११} रामभद्र किमद्याप्यपेक्षसे^{१२} दुर्वृत्तमेनं कथं
१३ चैकक्रियासाध्यमेतावन्तमर्थम्^{१४} ।^{१५} ^{१६} अवधत्स्व तावत् ।

भवान् सीतां लोकस्त्रिभुवनगतः प्रीतिमुचितां

कनीयान् पौलस्त्यः पुरममरतां स्वां पुनरयम् ।

15

किमत्रान्यत् साक्षात्कृतपरमतत्त्वो मुनिगणः

प्रसादप्रोन्मीलन्मुदि मनसि शान्तिं च लभताम् ॥ ६२^{१७} ॥

^१ लिल्युः पञ्चत्वां K विलिल्युः पञ्चतां

^२ पश्य२ E पश्य cett. [cett.]

^३ रावणरावणी B, E, K रामरावणौ
W, Sc रावण I₂.

^४ सदृशगुणो वर्णनीयः B, K सदृशगु-
णैर्वर्णनीयः E सरसगुणौ वर्णनीयौ W,
Sc सदसगुणौ वर्णनीयः I₂.

^५ इत्थं सम्प० B एतत्सम्प० cett.

^६ न्यः प्र० B, K, Sc, I₂ न्यं प्र० E

^७ यन्नो० K यन्नो० cett. [न्यप्र० W.]

^८ वितरति E विरमति cett.

^९ श्छेदतः K, Sc, I₂, B श्छेदने E

श्छेदनः corr. to श्छेदतः W.

^{१०} भो भो . . . कनीयान् (l. 14 below)
om. K only.

^{११} भो B, E भोः W, Sc, I₂.

^{१२} दुर्वृत्त० . . . तावत् (next l.) here
om. B.

^{१३} चैकक्रिया० E वैकक्रिया० Sc, I₂
वै क्रिया० W.

^{१४} मय for मर्थ E only.

^{१५} This stop in I₂ only.

^{१६} प्रवधत्स्व E अवधत्स्व cett.

^{१७} Here added नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।

दुर्वृत्तमेनं कथं चैकक्रियासाध्यमेतावन्तमर्थ-
मवधत्स्व तावत् in B.

चित्र° । निशम्य । कथमेष दिव्यर्षिगणोऽपेतयोर्वधाय राघवौ
त्वरयति । अथवा दुर्वृत्तप्रशान्तिः कस्य न मनःप्रसन्नै । ससम्भ्रमाङ्ग-
तौत्सुक्यम् । देवराज पश्य³ ।

5 आभ्यां ब्रह्माच्युतासस्मरणसुरभिभिर्मार्गणै राघवाभ्यां
मूर्धानश्चिच्छिदाते रजनिचरपते रावणेश्चाक्रमेण ।
पश्चाद्रक्षःकबन्धो मृधभुवि विवशः सोऽपि रक्षोऽवरोधः
क्षोण्यां श्रीदाशरथ्योः शिरसि च वियतः पुष्पवर्षः
पपात ॥ ६३ ॥

वास° । नेपथ्यामिमुखमवलोक्य । सोल्लासम् । गन्धर्वराज पश्य तावत् ।
10 एते किल त्रिभुवनशचोर्दशकन्धरस्य निधनवृत्तान्तश्रवणेन प्रमो-
दनिर्भराः ¹¹सहमहर्षयः सुमनसः ¹²कमपि ¹³महोत्सवमनुबुभूषन्तो
मामेव प्रतीक्षन्ते । तद् गच्छाम्येतेषां मनोरथसम्पादनाय । त्वम-
प्येतद्वृत्तान्तनिवेदनेन प्रियसखमलकेश्वरं प्रीणय ॥

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ षष्ठोऽङ्कः ॥

- 1 °शान्तिः K °प्रशान्तिः cett.
2 °प्रसन्नै B, K °प्रीति E, W, Sc
3 पश्य२ B पश्य cett. [प्रसै I₂.
4 °स्मरणं E °स्मरण° cett.
5 रजनी° E रजनि° cett.
6 °श्चाक्रमेण B °स्य क्रमेण cett.
7 °कबन्धो B, E, K कबन्धौ W, Sc, I₂.
8 रक्षो विरोधः E रक्षोऽवरोधः cett.
9 °वर्षः B °वर्षः K, I₂ °वर्षं Sc
वर्त W °वृष्टिः E.

- 10 नेपथ्यामिमुखमवलोक्य om. B only.
11 सहमहर्षयः E सहमहर्षयः cett.
12 कमपि E, K, B कपि corr. to कमपि
W कपि° Sc, I₂.
13 सुमहो° E महो° cett.
14 °मनुबुभूषन्तो E °मनुबुभूषन्तो cett.
15 प्रतीक्षन्ते E प्रतीक्षन्ते cett.
16 प्रीणय E, K, W, Sc प्रीणीय B
प्राणय I₂.

¹ततः प्रविशति शोकाकुला लङ्का ॥

लङ्का । साक्रोशम् । हा महाराज² ³दसकन्धर ⁴तेल्लोक्कवीरलच्छी-
पडिग⁵हणदुल्ललिद । हा सञ्ज⁷लरक्खसलोअपडिवा⁸लणसम⁹त्थदु-
म्मद¹⁰भुअ¹¹दण्ड । हा पसुवड्पा¹²दजुअल¹³च्चणीव¹⁴जुज्जन्त¹⁵मुड¹⁶मुह¹⁷पुण¹⁸डरीअ¹⁹ ।
⁵हा ²⁰केकसी²¹पुत्त²²तिल²³अ । हा वन्धुअ²⁴णव²⁵च्छल । कहिं²⁶ मए²⁷ तुमं²⁸
पेक्खिद²⁹वो । हा कुमार³⁰कुम्भअ³¹ण । हा वच्छ³² मेहणा³³द । कहिं

- ¹ श्रीशं वन्दे begins, E only.
² °राय B °राअ cett.
³ दस° E, K दश° cett.
⁴ हा add. B only.
⁵ तल्लोक° B तेल्लोक° E, K, I₂ तेल्लोक्क°
Sc तेलोक्क° W.
⁶ °पडिगाहण° B °पडिगहण° E, K
°पडिगाह° I₂ °पडिगह° Sc °परि-
गाह° W.
⁷ सञ्जयल° B सञ्जल° cett.
⁸ °वाललण° B °वालण° cett.
⁹ °संमत्थ° B °समत्थ° cett.
¹⁰ °दुस्सद° B °दुम्मद° cett.
¹¹ भुय B °भुअ° cett.
¹² °पाअ° E °पाद° cett.
¹³ °जुयल° B °जुअल° cett.
¹⁴ °अच्चणी° E °च्चणी° cett.
^{14a} °पजु° all MSS.
¹⁵ °युजन्त° B °जुत्त° E °जुज्जन्त°
cett.

- ¹⁶ रुद्ध add. between °जुज्जन्त° and
°मुड° B only.
¹⁷ मुड . . . पुत्त° (l. 5 below) om. K.
¹⁸ °पुं° for °मुह° B only.
¹⁹ °रीय° B °रीअ° cett.
²⁰ ह B हा cett.
²¹ कीकसी° corr. to कैकसी° B कैकसी°
E कैकसी° W, Sc, I₂.
²² °तिलय B °त्तिलेअ W °तिलअ
cett.
²³ °अण° K °जण° E °यण° B
°अरग° W, Sc °असा° I₂.
²⁴ °वत्सल E °वच्छल cett.
²⁵ कहं I₂ कहिं cett.
²⁶ मए K, I₂ मये E स एव B से
W, Sc.
²⁷ पेक्खिद° K पेक्खिद° cett.
²⁸ °अण K, Sc °अण E, W, I₂.
²⁹ वत्स E वच्छ cett.
³⁰ °णाद B °णाह E °णाअ cett.

सि । देहि मे पडिव¹अणम् । परितो² विलोक्य । कहं को वि ण³
⁴मन्तेदि । ऊर्ध्वमवलोक्य । हा दुष्टदे⁵दुष्टि⁶लसिञ्च कीस एव⁷ परिणदं
 सि । अहवा को एत्थ⁸ भवदो उवालम्भो । अत्तणो एव⁹ दुच्चरिदं
 एदं¹¹ विपरिणमेदि ॥ इति सानुक्रोशं रोदिति ॥

5

ततः प्रविशत्यलका ॥

अलका । अहो कथमस्य रक्षःपतेरपूर्वः कोऽप्ययं दशापरिपाकः ।
 यदेतावानपि रक्षःसर्गः¹⁴ क्षणेनैव विभीषणमात्रशेषः संवृत्तः ।
 शब्दश्रवणं नाटयित्वा । परिक्रम्य । कथं कनीयसी मे भगिनी प्रत्ययभर्तृ-
 विरहव्यथाविधुरा क्रन्दन्ती लङ्का । उपप्लव्य । भगिनि समाश्वसिहि¹⁵
¹⁰ समाश्वसिहि ॥

लङ्का । विभाव्य । कहं वहिणिञ्चा मे¹⁶ अलञ्चा¹⁷ ॥

अल० ।¹⁸ भगिनि समाश्वसिहि समाश्वसिहि । एवं किलेयं लो-
 कयात्रा ॥

¹ °वयणं B °वअणं cett.

² °तोऽवलोक्य E °तो विलोक्य cett.

³ न W छा E ण cett.

⁴ मन्तेदि K, W, Sc, I₂ मन्तेदि E
 मन्तेहि B.

⁵ °देव° B °देव° K, W, Sc, I₂
 °देव° om. E.

⁶ °दुष्टिलस कीस B दुष्टिलसिञ्च कीस
 K, W, Sc, I₂ °विलास कीस E.

⁷ एव B, K, Sc, I₂ एवं E एव corr.
 to एव W.

⁸ भवदो om. E only.

⁹ अच्च E एव cett.

¹⁰ दुच्चिदं E दुच्चरिदं cett.

¹¹ एदं om. E only.

¹² णमदि E णमेदि cett.

¹³ °परी° K °परि° cett.

¹⁴ रक्षःसर्गः B रक्षःसर्गः cett.

¹⁵ समाश्वसिहि K once only.

¹⁶ मह B मे cett.

¹⁷ अलया B, E अलञ्चा cett.

¹⁸ भगिनि समाश्वसिहि समाश्वसिहि
 om. E.

¹⁹ समाश्वसिहि समाश्वसिहि B समा-
 श्वसिमि समाश्वसिमि W समास्वासि समा-
 स्वासि I₂ समास्वमि समास्वमि Sc
 समाश्वसिहि K.

लङ्का । अयि¹ वहिणि²ए कुदो मे आसासो । जुवङ्गणमेत्तसेसा
संवुत्त मिह । एक्को^{4a} उण कुलतन्तू⁵ कुमारविहीसणो⁷ चिट्ठदि त्ति
सुणीअदि । सो वि मह मन्दभाङ्गीए अधसंदाए रिउवक्खं जेव
सेवेदि ॥

5 अल० । अयि¹¹ भगिनि¹² मा मैवम् । न खल्वस्माकं स¹³ रिपु-
पक्षः ॥

लङ्का । कहं विअ¹⁴ ॥

अल० । यस्य रिपुः स गतस्तच्च गतम् । सम्प्रति तु निसर्गसुह-
दस्माकं त्रिभुवनावनप्रसिद्धसन्धो दाशरथिः ॥

10 लङ्का । आश्वस्य । कहं ईरिसो¹⁶ वि ॥

अल० । ईदृश एव ॥

लङ्का । कहं अह¹⁷ सामिसु ईरिसो विपरिणदो ॥

¹ अपि Sc अयि cett.

² णीए E णिए cett.

³ युवङ् B जुवङ् cett.

⁴ भेत्तसेसा B भेत्तसेसा K, W, Sc
भेत्तसेसी I₂ भेतसेसा E.

^{4a} एको all MSS.

⁵ तन्तु E तन्तू cett.

⁶ विभीसणो B विहीसणो E, K,
Sc, I₂ विहिसणो W.

⁷ क्वु add. W, Sc only.

⁸ सुणीयदि B सुणीअदि cett.

⁹ अधसं B, K अधणं cett.

¹⁰ रिउपक्खं B रिउपक्खं W, Sc, I₂
रिउवक्खं K रिउपखे E.

¹¹ अपि Sc अयि cett.

¹² भागिणी E भगिनि K भागिनि
cett.

¹³ स रिपुपक्षः . . . दस्माकं (l. 9 be-
low) om. E only.

¹⁴ अअ W विअ cett.

¹⁵ भुवनावनप्रसिद्धसम्बन्धो K भुवनी-
वनप्रसिद्धं सन्धो B भुवनप्रसिद्धसम्बन्धो
E, W, Sc, I₂.

¹⁶ ईरिसो E, Sc, B इरिसो W हीरिसो
I₂ हीरिसो K.

¹⁷ सारिसु B सामिसु K, W, Sc, I₂
सामीसु E.

अल० । ¹अप्यननुसन्धाने किमेवं भाषसे । शृणु ।

रघुकुलतिलकेऽस्मिन् भ्रातृमात्रद्वितीये

किमपि पितृनिदेशाद्दण्डकां² सम्प्रविष्टे ।

यदुचितममुना ते राक्षसानां विनेत्रा

5

विहितमयमशेषः कर्मणस्तस्य पाकः ॥ १ ॥

लङ्का । हुं तुमं उण³ ईरिसे⁴ पत्थावे कहां एत्थ उवट्टि⁶दा सि⁷ ॥

अल० । अवधत्स्व । अहं किल वैमातृ⁸केण पीलस्येन गन्धर्व-
राजाञ्चिचरणादमुं वृत्तान्तमुपलभ्य शिष्टबन्धुप्रतिबोधनाय विभी-
षणस्य च लङ्काभिषेकसाक्षात्करणाय रावणापहतविमानराजस्य

10 पुष्पकस्य च रामभद्रोपस्थानोपदेशदानाय सन्दिष्टा¹¹ ॥

लङ्का । अम्मो¹² कहां भअवदो पसुवड्णो वि मित्तं णिधाणा-
धिवई सअं¹⁴ एवं¹⁵ उवचरदि रामभद्दम्¹⁷ ॥

¹ अननु° for अप्यननु° E only.

² °कान् B °कां E, K, W, Sc °को I₂.

³ तुण E उण cett.

⁴ ईरिसे E, W, Sc ईरिसे B ईरिसे
I₂ एरिसे K.

⁵ पत्थावे B, K, Sc पत्थावे E पत्थावे
W, I₂.

⁶ उवट्टिदा W उवट्टिदा E उवट्टिदा
B, K, Sc, I₂.

⁷ सी Sc सि cett.

⁸ °मातृकेण B, E, K °मात्रकेण W,
Sc, I₂.

⁹ °राजाञ्चि° W, Sc, B °राजाचि°
K, I₂ °राजचि° E.

¹⁰ °भद्रप्रस्था° for °भद्रोपस्था° E only.

¹¹ समादिष्टा B सन्दिष्टा cett.

¹² अमा E अम्मो cett.

¹³ णिधाणाधिवई B णिधाणाहिवई
W, Sc, I₂ णिधाणाहवई E णिधाणा-
विवही K.

¹⁴ सयं B सअं E, K शाअं I₂ साअं
W सोअं Sc.

¹⁵ एवं E एवं cett.

¹⁶ °चरादे E °चरति W, Sc °चरदि
B, K, I₂.

¹⁷ °भद्दं B °भद्दं E °भद्दं K, W, Sc,
I₂.

अल० । अयि¹ किमत्राश्चर्यम् ।

इदं हि तत्त्वं परमार्थभाजा-

मयं हि साक्षात्पुरुषः पुराणः ।

त्रिधा विभिन्ना प्रकृतिः किलैषा

5 चातुं भुवि स्वेन सतोऽवतीर्णा ॥२॥

लङ्का । कहां अम्ह³ सामिणा रक्खसणा⁴हेण एदं ण⁵ ओधारिदम् ॥

अल० । अयि सरले । शापमहिम्ना किल मूर्खन्मोहः सोऽपि
नापराध्यति ॥

नेपथ्ये कलकलः । उभे ससम्भ्रममाकर्णयतः ॥

10 पुनर्नेपथ्ये । समवर्धत्त भोस्त्रिजगच्चराणि भूतानि ।

वस्वर्करुद्रसहितः स्वयमेष साक्षाद्

वृद्धश्रवाः समभिनन्दति साधु साध्वीम् ।

अग्निप्रवेशपरिनिर्गमशुद्धभावां

सीतां रघूत्तम भवस्थितिमाद्रियस्व ॥३॥

15 अल० । कथमेते दिवौकसोऽपि दशकन्धरगृहनिवासव्यसनकौली-
नशङ्कापनुत्यै कृतपावकप्रवेशनिर्गमनां सीतां⁹ देवीमभिनन्दन्ति ।
अहह ।

पतिव्रतामयं ज्योतिर्ज्योतिषान्येन शोध्यते ।

इदमाश्चर्यमथवा लोकस्थित्यनुवर्तनम् ॥४॥

¹ अपि E, I₂ अयि cett.

² परमार्थं K, W, Sc, B परमार्थं E
यामार्थं I₂.

³ अम्हाणं B अम्ह K, Sc, I₂ अह्य
E, W.

⁴ णादेण W णाहेण cett.

⁵ अधां E ओधां cett.

⁶ समधत्त B समवधत्त cett.

⁷ भवस्थिं B, E, K भवत्स्थिं W,
Sc, I₂.

⁸ गृहं E गृहं cett.

⁹ सीतां देवीं E, K सीतादेवीं cett.

शब्दश्रवणं नाटयित्वा । लङ्का । कंहं मङ्गलतूरखमिस्सा ओ गीदीओ
णिसमीअन्ति ॥

अल० । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । कथं सीताविशुध्यनुमोदनार्थमवतीर्णा-
भिरप्सरोभिर्दिव्यधिगणैश्च रामभद्रनिदेशेन निष्पादिताभिषेक-
5 ल्याणो विभीषणः पुष्पकं पुरस्कृत्य रामभद्रमध्येति । तदेहि तथा-
विधसहजमहिममहंनीयचरितं^{3a} महानुभावावलोकनेन चक्षुः कृता-
र्थयावः ॥

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ति ॥

॥ मिश्रविष्कम्भकः ॥

ततः⁷ प्रविशति पार्श्वगतहनुमत्सुग्रीवः⁹ ससीतालक्ष्मणो रामः ॥

10 रामः । किं चिरायते विभीषणः ॥

ततः प्रविशति पुष्पकं पुरस्कृत्य विभीषणः ॥

विभीषणः । अनुष्ठितः किल मया रामभद्रादेशः । तथा हि सत्कृतं
मातलिमनु

अजस्रगलदससम्भवकिणाङ्कगराडस्थलाः

15 स्वलत्कनककङ्कणं¹² नियमितैकवेणीभृतः ।

क्षमातलविवर्तनातिमलिनाम्बरा मोचिताः

प्रयान्ति किल सस्मिताः¹³ स्म सुरलोकवन्दिस्त्रियः¹⁴ ॥ ५ ॥

¹ °राव० B °रव० cett.

² णिसमीअन्ति B णिसमिअन्ति E
णिसामीअन्ति Sc णिसम्मीअन्ति K णि-
सामीअन्ती W णिसमीअन्ति I₂.

³ °महनीयचरितं om. K only.

^{3a} °चरितं W, Sc, I₂, B °चरिच० E.

⁴ °भावलोक० Sc °भाववलोक० cett.

⁵ परिक्रम्य E परिक्रम्य cett.

⁶ °विष्कम्भः E °विष्कम्भकः cett.

⁷ ततः प्रविशति . . . चिरायते विभी-
षणः om. W, Sc, I₂ only.

⁸ °हनु० B, K °हनु० E.

⁹ °ग्रीवः E, K °ग्रीव० B.

¹⁰ चिरायते E, K चिरायितो B.

¹¹ °संलव० E °सपद्यव० I₂ °सम्भव०
cett.

¹² °कङ्कणं W °कङ्कणं cett.

¹³ सस्मिताः B सम्मिताः E, K सम्मिता
Sc, I₂ सम्मिता changed to संस्मिता W.

¹⁴ °वन्दि० K, W, Sc, I₂ °वन्दी० B
°वन्धी० E.

उपसृत्य¹ । जयतु² जयतु रामभद्रः । देव³ एतदवसानः किल
निदेशः सम्पादितः ।

⁶कार्तस्वराभिर्दृश्याभिः पतिताभिश्च साम्प्रतम् ।

वन्दीभिरिव ताः काराः शृङ्खलाभिरलङ्कृताः ॥ ६ ॥

5 अयं च पुष्पकनामा स¹⁰ विमानराजः ।

असंरुद्धगतेरिष्टप्रवृत्तेर्वशवर्तिनः ।

मनोरथस्यानुगुणं सर्वदा यस्य चेष्टितम् ॥ ७ ॥

रामः । साधु लङ्केश्वर साधु सम्पादितम् । सुग्रीवं प्रति । सखे
वैकर्तने किमत्रावशिष्यते ॥

10 सुग्रीवः ।

उत्खातस्त्रिभुवनकण्टको ऽतिदृष्य-

होर्दण्डाञ्चितमहिमाप्ययं निकारः ।

देव्याश्च प्रतिशमितस्तथाच सन्धा

निर्व्यूढा¹² प्रगुणविभीषणाभिषेकात् ॥ ८ ॥

15 सम्प्रति तु द्रोणाद्रिं प्रत्याहरतो¹⁴ हनूमतः सविशेषं गृहीत-

¹ उपसृत्य Sc उपसृत्य cett.

² जयतु B जयति W जयति E,
K, Sc, I₂.

³ देवाः E देव cett.

⁴ एव तदवसानः W एतदवसानः cett.

⁵ कार्तस्वराभिः W, Sc, B कार्तस्वरी-
भिः E कार्तस्वरोभिः I₂ कर्मात्ररातिः K.

⁶ पतिताभिश्च B, K प्रतीक्षाभिश्च E
पताभिश्च I₂ पताकाभिश्च W, Sc.

⁷ रिव ताः काराः B रिव ताः
कारा K रेषिताः कारः Sc रेषिता-

कारः W रेषिताः काराः I₂ रेषिताः
काराः E.

⁸ शृङ्खला B शृङ्खला cett.

⁹ लङ्कृता E लङ्कृताः cett.

¹⁰ स om. E only.

¹¹ दण्डोचितः E दण्डाञ्चितः cett.

¹² निर्व्यूढा B, I₂ निर्व्यूढा K निर्व्यूढा E
निर्व्यूढ Sc निर्व्यूढ corr. to निर्व्यूढः W.

¹³ णाद्रिप्रत्याहरतो E णाद्रिं प्रत्या-
हरतो cett.

¹⁴ हनु E हनू cett.

प्रवृत्तिर्दुर्मनायते किल कुमारभरतः । तं प्रति वार्ताहरः प्रवि^२-
सृज्यतां प्राभञ्जनिः । स्वयमप्यलङ्क्यतां विमानराजः ॥

रामः । यदभिरुचितं प्रियवयस्याय ॥ इति तथा कृत्वा सर्वे विमानारोहणं
नाटयन्ति ॥

5 सीता । अपवार्थं । लक्ष्मणं प्रति । अम्हेहिं सम्पदं कहिं ^३पत्नीअदि ॥

लक्ष्मणः । देवि रघुकुलराजधानीमयोध्यां प्रति ॥

सीता । अवि समत्तो सो वणवांसस्स अवही ॥

लक्ष्मणः । देवि अद्यतनमेव दिनं तत्^५ ॥ सर्वे विमानगतिं निरूपयन्ति ॥

सीता । साङ्गतम् । अज्जउत्त एदे उण कदमा दूरादो ^७अणिङ्गारिद-

10 णि^८सोसआ वि^९त्थरिज्जन्तसामलत्तणा परिसरा दी^{११}सन्ति ॥

रामः । सखितम् ^{१२} । देवि नैते भुवां परिसराः किन्तु

साक्षात् किलाष्टमूर्तेस्तस्यैषा मूर्तिरस्मयी प्रथमा ।

गीतः सागर इति नृभिरपरिच्छेद्यात्मगाम्भीर्यः ॥ ९ ॥

सीता । जो अम्हाणं जेट्टससुरेहिं किदणिम्माणो त्ति ^{१३} वुडु^{१४}परम्प-

^१ प्रकृति° E °प्रवृत्ति° cett.

^२ प्रतिखज्यतं E प्रविखज्यखज्यतां W
प्रविखज्यतां cett.

^३ पत्नीअदि B पत्नीअदि K, Sc, I₂
पत्नीअदि E अत्थिअदि W.

^४ वणदासस E वणस्स W वणवासस्स
cett.

^५ ततः for तत् B only.

^६ निरूप° W, E, B रूप° K, Sc, I₂.

^७ अणिङ्गारिद° B, K अणिङ्गारि W
अणिङ्गारिदद° Sc अणिङ्गारिद° E
अणिङ्गारिद° I₂.

^८ णि^८सोसआ K णि^८सोसआ B

णि^८सोसा I₂ णि^८सोणं E °दक्षिणोद्देशा
W °दक्षिणोद्देशा Sc.

^९ वि^९त्थरिज्जन्त° B वि^९त्थरिज्जन्त° K
आवि^९त्थरिज्जन्त° Sc, I₂ आवि^९त्थरिज्जन्त°
W अवि^९त्थरिज्जन्त° E.

^{१०} °सामलत्तणा B °सामलत्तण° K, W
°सामलत्तन° I₂ °सामलत्तण° Sc °सा-
मलत्तन° E.

^{११} णसन्ति B दिसन्ति E दीसन्ति cett.

^{१२} सखितम् om. W, Sc, I₂ only.

^{१३} ति E, W त्ति cett.

^{१४} वुडु° K, W वुडु° I₂ वटु° Sc
वुडु° E.

राए ¹सुणीअदि । एदस्स ² मज्जे ³ वि किं एदं दूर⁴प्पसारिदं धवलं-
सुअं विअ ⁵ अहिणवतिण⁶खासु भूमिसु दीसइ ॥

लक्ष्म० । देवि ।

सोत्साहं धृतशासनैः सकुतुर्कैर्वृक्षौकसां नायकै-

5

र्दिक्पर्यन्तधराधरेन्द्रशिखराण्यानाय्य निर्मापितः ।

कल्पान्तावधिवन्दनीयमहिमा लोकस्य सेतुर्नवः

¹⁰ कीर्तिस्तम्भ इवायमार्यचरितस्याम्भोनिधौ लक्ष्यते

॥ १० ॥

रामः । अङ्गुल्या निर्दिशन् । वत्स

10

एता भुवः परिचिनोषि मिलत्तमाल-

च्छायान्धकारिततुषारनिकुञ्जपुञ्जाः ।

उन्मूर्छदच्छमलयाचलतुङ्गशृङ्ग-

प्राग्भारनिष्पतितनिर्भरपूरभाजः ¹³ ॥ ११ ॥

लक्ष्म० । आर्य ता ¹⁴ एवैताः । नातिदूर एव तावदासां स ¹⁶ जी-

15 र्णकन्दरः ।

¹ सुणीयदि B सुणीअदि K, Sc, I₂
सुणीअदी E सुदिअदि corr. to सुदीअदि
W.

² एतस्स B एदस्स E एदस्स cett.

³ मज्जे B मज्झ I₂ मभस्स W मज्ज
Sc मज्जे K मज्ज E.

⁴ दूरं पसां E दूरप्पसां cett.

⁵ व B वि E विअ cett.

⁶ ँखासु K, W ँखासु cett.

⁷ दीसइ B, Sc दीसई K, E, W
दीसई I₂.

⁸ ँपितः B, K, I₂ ँयितः E, W, Sc.

⁹ ँवन्दनीयं B, K ँवन्दनीयं E
ँवन्दनीयं W, Sc, I₂.

¹⁰ कीर्तिं . . . एता भुवः (l. 10 below)
om. K.

¹¹ ँचरितस्यालक्ष्यतेऽम्भोनिधौ B ँच-
रितस्याम्भोनिधौ लक्ष्यते E, I₂ ँचरित-
स्त्वम्भोनिधौ लक्ष्यते Sc ँरचित (corr. by
rev. from ँचरितं) स्त्वम्भोनिधौ लक्ष्यते W.

¹² ँकुञ्जाः K ँपुञ्जाः cett.

¹³ ँभारः W ँभाजः cett.

¹⁴ ता देवैताः E ता एवैताः cett.

¹⁵ नातिसुन्दर W नातिदूर cett.

¹⁶ जीर्णः कलिः B जीर्णकन्दरः cett.

¹ गर्जाजर्जरितासु दिक्षु वधिरे तत्स्फूर्जथुस्फूर्जिते-

व्योन्नि भ्राम्यति दुष्प्रभञ्जनजवादभ्रेऽप्यदभ्रे मुहुः ।

आक्षिप्यान्धयति द्रुमान्धतमसे² चक्षुः प्रविश्य क्षपा

³ यत्रासीत् क्षपिता क्षरज्जलभरे त्वक्सारलक्षीकृते ॥ १२ ॥

5 सीता । खगतम् । अहो पमादो । कहां मह मन्दभाङ्गीए दुट्टदेवेहिं⁷

एदे वि⁸ महाणुभावा ईरिसं अवत्यन्तरं अणुहाविदा ॥

विभी० । देव रामभद्र । दृश्यन्ते किलैताः कावेरीतीरभूमयः ।

यत्पर्यन्तमहीध्रसीन्नि कुहलीमाध्वीकधाराभरी-

हृथत्पूगवनीधनीकृततलैस्तुङ्गैर्जरच्छाशिभिः ।

10 लक्ष्यन्ते विविधाश्रमाः स्थिरतपःस्वाध्यायसाक्षात्कृत-

ब्रह्माणो निवसन्ति यत्र मुनयः कल्पस्थितेः साक्षिणः

॥ १३ ॥

यतो नातिदूर एव किलावाच्यां¹⁶ लोपामुद्रापरिष्कृतपरिसरे¹⁸
दीपयति कौम्मसम्मवं ज्योतिः ॥

¹ गर्जाजर्जरिता° K, W, I₂ गर्जाजर्ज-
रिता° Sc गर्जज्जर्जरिता° E.

² °तमसे changed to °तमसि W.

³ पित्रा° for यत्रा° E only.

⁴ °भरे B, K, I₂ °धरे E, Sc °धरे
changed to °धर W.

⁵ त्वक्सार° B, I₂ त्वत्सार° E
त्वक्सार° K, W, Sc.

⁶ °लक्ष्मी° B °लक्ष्मी° cett.

⁷ °देवेहिं B, K, I₂ °देवेहिं E, Sc
°देवेहिं W.

⁸ व B वी E वि cett.

⁹ °भावा K, Sc °भावि B °हावा
E, W °सावा I₂.

¹⁰ अवर्धतरं for अवत्यन्तरं E only.

¹¹ अणुहाविदो B अणाहाविदा I₂
अणुहाविदा K, E, W, Sc.

¹² कुहली° B, E, K, I₂ कुहलो Sc
कुहलो in text underlined and सुमनो along
margin, W.

¹³ °धाराद्वारी° B, K °धारोद्वारी E
°धारोद्वारी I₂ °धारोद्वारि W, Sc.

¹⁴ °त्सवगवली° for °तूगवनी° E only.

¹⁵ °जलै° W °तलै° cett.

¹⁶ किल om. W only.

¹⁷ °वाध्यं for °वाच्यां E only.

¹⁸ °सरं B, E, K °सरे W, Sc °सर I₂.

रामः । कथमतिक्रान्तमागस्त्याश्रमपदम्² ।

अयं वारां राशिः किल मरुभूद् यद्विलसितै-
रयं विन्ध्यो³ वन्ध्योद्धतविहृतिराध्मानमजहात् ।
⁵ विलिल्ये यत्कुक्षिस्थितशिखिनि वातापिर्वपुषा

स कासां वाणीनां मुनिरकलितात्मास्तु विषयः ॥ १४ ॥
तदप्रमेयविभवा विश्वान्तरात्मसाक्षिणस्ते⁷ महात्मानः कुतश्च
नायभिवन्द्याः ॥ सर्वे तथा कुर्वन्ति ॥

आकाशे । सानुजस्त्वं प्रजां शाधि
कल्पान्तस्थायि ते यशः ।

नामापि राम गृणता-
ममृतत्वाय कल्पताम्¹⁰ ॥ १५ ॥

रामः । आकर्ण्य । कथमशरीरिण्या गिरा परमनुगृहीतो¹¹ महामु-
निवन्दारुः ॥ इतरे¹² अभिनन्दन्ति ॥

विभी¹³ । देव¹⁴ रामभद्र । एतास्ताः पम्पापर्यन्तभूमयः यासु बहोः
कालादनुभूयमानान्यथभिज्ञानानि बलाच्चक्षुराकर्षन्ति । तथा हि ।

¹ °स्वयाश्रम° E, W, B °स्वमाश्रम°
K, Sc, I₂. 'Agastyasrama' along margin
by rev., W.

² सस्तरणं add. B only.

³ वन्ध्योद्धत° B, K वन्ध्योद्धत° E
वन्ध्योद्धत° I₂ चेनाद्धत° W, Sc.

⁴ °ध्यान° E, I₂ °ध्मान° cett.

⁵ बलित्ये for विलिल्ये E only.

⁶ विश्वम्भरा° B विश्वन्तरा° I₂ वि-
श्वान्तरा° K, E, W, Sc.

⁷ स्ते om. W only.

⁸ नामि° W, Sc नाप्यमि° cett.

⁹ °जस्तं E °जस्त्वं cett.

¹⁰ कल्प्यतां E कल्पतां cett.

¹¹ °तोऽहमाशीर्भिः B only.

¹² इतरोऽभिनन्दति B इतरे अभिन-
न्दति I₂ इतरे अभिनन्देति E इतरे
अभिनन्दन्ति K, W, Sc.

¹³ देव om. E only.

¹⁴ Adds 'Pampa' along margin by
rev., W.

¹⁵ °न्यमि° E, W °न्यप्यमि° cett.

¹⁶ °कर्षयन्ति E °कर्षन्ति cett.

बाणेनैकेन विडं विलसति पुरतस्तज्जरत्नालखण्डं
 सोऽपि क्रीडाकपित्वं क्षणमिषुनिवहैरन्वभूदत्र वाली ।
 सौमित्रिः पादघातादिह हि सकुतुकं प्राक्षिपत् ⁴कूटमस्थ्रां
 कावन्धं दृष्टमस्मिन् हनुमति भवतैवोत्तरीयं च देव्याः

5

॥ १६ ॥

सीता । स्वगतम् । किं णाम मह ⁶उत्तरीयं ⁷अज्जउत्तेण हणुमन्तस्स
 हत्थे दिट्ठम् ॥

रामः । सखरणम् । हे ⁹देवि । तदा किल ¹⁰वैक्लव्यादपह्रियमाणाया
 भवत्याः प्रभ्रष्टमनसूयानामाङ्कमुत्तरीयमस्माभिः प्रथममभिज्ञान-
¹⁰मासादितम् ।

दृशोः शरच्छीतकरप्रकाशः

¹³कायेऽपि कर्पूरपरागपूरः ।

स्वान्तेऽपि सान्द्रामृतकुम्भसेक-

स्तदा यदासीत् किल ¹⁴दृष्टमात्रम् ॥ १७ ॥

15

सीता शृङ्गारलज्जां नाटयति ॥

¹ पुरस्त° E पुरतस्त° cett.

² पाली W वाली cett.

³ °घातेरिह B °घातादिह cett.

⁴ कूप° in original and 'ट । ? ।' along margin, W.

⁵ कावंच्हामं म° E कावंचंद्हम° I₂
 कावन्धं दृष्टम° cett.

⁶ मह K, Sc, B सह I₂ सह corr. to
 मह W.

⁷ °रीयं B °रीयं cett.

⁸ हणु° E हनु° W हणु° Sc, I₂
 हनु° K.

⁹ हे om. B only.

¹⁰ किल om. K only.

¹¹ °नामाङ्कितसु° K °नामाङ्कसु° cett.

¹² प्रथममभिज्ञात° B प्रथममभिज्ञान°
 K, E, Sc प्रथममभिज्ञान° W प्रथममे
 ज्ञान° I₂.

¹³ कार्ये I₂ काये cett.

¹⁴ खलु B किल cett.

लक्ष्म । ¹आर्य ।

तातस्य मित्रं किल गृधराज-

स्तं पापमस्मिन् सहसानुबध्नन् ।

गात्रं जराजर्जरितं विहाय

5

यशःशरीरं नवमाललम्बे ॥ १८ ॥

सीता । स्वगतम् । कहां ²मह कारणादो तारिसाणं पि ^{2a} महाणु-
भावाणं ईरिसो अवत्याविसेसो ⁴ णिसमीअदि ॥

सुग्रीवः । देव अतिक्रम्यन्ते किलैता ⁶ दण्डकासीमानः ।

यत्र तेऽपि स्वसुः कर्णनासौष्ठविचिचीषया ।

10

सानुप्लवाः क्वापि यातास्त्रिमूर्धस्वरदूषणाः ॥ १९ ॥

सीता । वेपमाना । अम्मो कहां पुणो वि ⁹ ते ¹⁰ जेव्व ¹¹ रक्खसा
मुणीअन्ति ॥

रामः । देवि अलं शङ्कया । अभिधानमात्रमवशिष्यते ।

शरासनस्य टङ्कारात् सौमित्रेः केवलं किल ।

15

रक्षसां प्रलयः सिंहगर्जनाहन्तिनां यथा ॥ २० ॥ ¹³

¹ आर्य B, E, K अर्य W, Sc आर्या I₂.

² मम B महं E मह cett.

^{2a} वि all MSS.

³ णुभावाणं B, Sc, I₂ णुहावाणं E
णुभावाणं K, W.

⁴ ण्विसेसि I₂ ण्विसेसो cett.

⁵ णिसमीअदि B, I₂ णिसम्माअदि K
णिसम्मीअदी E णिसामीअदि W, Sc.

⁶ लैते B लैता cett.

⁷ दण्डकासीमाः E दण्डकासीमानः

cett. 'Dandaka' added along margin by
rev., W.

⁸ कम्पमाना for वेपमाना K only.

⁹ वि om. B only.

¹⁰ ते om. W, Sc, I₂.

¹¹ जेव्व E, K ज्जेव्व Sc, I₂ व B
ज्जेव्व W.

¹² ण्हन्तिनां K, W, Sc ण्हन्तिनो E
ण्हन्तिनां B ण्हन्तिनां I₂.

¹³ सीतोर्ध्वमवलोकते add. B only.

निरूप्य । किमन्यादृशीव गतिरस्य विमानराजस्य ॥

विभी० । देव अत्युच्चैः किलायं सद्यः^३ सानुमान् । ^४ एनमतिक्रम्य
गम्यते^५ किलार्यावर्तः । तदतिक्रमणायेदमपि मध्यमलोकसान्निध्यं
किञ्चिदुज्झति ॥

५ लक्ष्म० । द्रष्टव्यः किलोत्तमपुरुषमध्यमपदलाञ्छितो^{१०} लोकः ॥

सर्वे^{११} उच्चैर्गतिविगं^{१२} निरूपयन्ति ॥

रामः । निरूप्य । सविस्त्रयम् ।

^{१३} यः पूर्वेषां नः कुलस्य प्रतिष्ठा

देवः^{१४} साक्षादेष धाम्नां निधानम् ।

१० त्रय्याः सारः कोऽपि मूर्तो विवस्वान्

प्रत्यासन्नः पुष्पकारोहणेन^{१५} ॥ २१ ॥

सर्वे कपोतकेन^{१६} प्रणमन्ति ॥

सीता । उच्चैर्निरूप्य । ^{१७} अम्मो कहां दिणम्मि वि तारअाचक्कं विअ
एदं दीसदि ॥

^१ ०दृशी च E ०दृशीव cett.

^२ उच्चैः B अत्युच्चैः cett.

^३ 'Sahya mountain' added along margin by rev., W.

^४ तद् add. B only.

^५ गम्यते B गम्यते I₂ गम्यते cett.

^६ Orig. किलायं विन्तेति; but विन्तेति is meant to be omitted, B किलार्यावर्तः cett. 'Aryavartta' added along margin by rev., W.

^७ ०दुह्यति for ०दुज्झति E.

^८ द्रष्टव्योत्तमं changed to द्रष्टव्य एवोत्तमं B द्रष्टव्यः किलोत्तमं cett.

^९ मध्यम om. here, W, Sc only.

^{१०} मध्यम add. here, W, Sc only.

^{११} अत्युच्चैः K उच्चैः cett.

^{१२} रूपं K निरूपं cett.

^{१३} यः पूर्वेषामन्वयस्य B यः पूर्वेषां नः कुलस्य K, E, Sc, I₂. Text as in K, but सत् added along margin, prob. meant as a v. l. for नः W.

^{१४} देव B, E देवः K, W, Sc, I₂.

^{१५} ०रोहं B, E, K, Sc ०रोपं W, I₂.

^{१६} कपो० B, E, K, I₂ कापो० W, Sc.

^{१७} विस्त्रयं add. E only.

^{१८} ०चक्कं B ०चक्कं cett.

रामः । देवि तारकाचक्रमेवैतत् । अतिविप्रकर्षाद्विकिरणप्रति-
हतचक्षुर्भिर्न दृश्यते किल दिवसे स विमानारोहणादपास्तः ॥

सीता । सकृत्कम् । कहां गच्छणवाडिआए ⁴फुल्लाईं ⁵कुसुमाईं व ⁷दीसन्ति ॥

5 रामः । समन्ततोऽवलोक्य । कथमपरिच्छेद्यदिविभागमिव सम्प्रति
जगत् । यतः ।

संस्तूयन्ते विप्रकर्षाद्भौमा नोपाधयः स्फुटम् ।

आन्तरिक्षाः पुनरमी सर्वतः सदृशा इव ॥ २२ ॥

सुशी० । देव भ्रातुः सौहार्देन विधेयीकृतो यदृच्छया दिग्गतेषु
10 विचरन्भ्युपपन्नवानस्मि । तथा हि ।

उदयास्ताचलावेतौ ¹⁰यत्क्रोडे बाल्यवार्धके ।

विस्रम्भाच्चन्द्रसूर्याभ्यामतीयेते विनिर्भयम् ॥ २३ ॥

अवधत्तामितो देवः ।

कैलासाञ्जनशैलावेतौ तुल्योन्नतत्वपरिणाहौ ।

15 चन्दनमृगमदलेपं गमितौ क्षोण्या नु ¹²वक्षोजौ ॥ २४ ॥

इतश्चायं काञ्चनाचलः । परतश्चायमभङ्गशिखरः ¹⁴शिखरी
गन्धमादनः । ततः ¹⁵परमगम्या मादृशां भूमयः ॥

¹ ०मेवै तत् K, W, Sc, I₂ ०मेतत् B, E.

² ०रोहणादपास्तः B, E, K ०रोहणा-
दपास्त I₂ ०रोहणदयास्त Sc ०रोहण-
दयास्त changed by rev. to ०रोहणे दीयास्त
W.

³ गच्छण० B गच्छण० cett.

⁴ फुल्लाईं B, Sc कुल्लाईं E फुल्लाईं K
फुल्लाईं W फुल्लाहं I₂.

⁵ कुसुमाईं B कुसुमाईं W, Sc, I₂
कुसुमाईं K कुसुमा E.

⁶ व B, K, I₂ व E, W, Sc.

⁷ परितो add. B only.

⁸ दीसन्ति B दिसन्दि E दीसन्दि
cett.

⁹ नोपधायः W only.

¹⁰ यत्क्रोडे . . . ०शैलावेतौ (l. 14 below)
om. E only.

¹¹ कैलासा० W, K, B कैलाशा० Sc, I₂.

¹² नु B, K, E न W, Sc न I₂.

¹³ ०शिखरः B, K ०शिरः cett.

¹⁴ शिखरो E शिखरी cett.

¹⁵ परस्मादग० W, Sc परमग० cett.

रामः । ¹परितो ²विलोक्य । ससम्भ्रमाद्भुतम् । कथमेकपद एव सर्वमहो
चक्षुर्गोचरम् । ⁴अपरिच्छेद्या च सर्गस्थितिः ॥

सीता । ⁵अम्मो एदं किं पि ^{5a}अदिट्टपुरुवं अणारिसं जेव ⁸दीसइ⁹
ण माणुसो णावि पसू ॥

⁵ रामः । देवि अश्वमुखं किन्नरमिथुनमेतत् । प्रायेणैतासु भूमि-
ष्वेवंविधानामेव भूयसां प्रचारः ॥

विभी० । कथं सम्मुखमेवाभ्येति । प्रायेणालकेश्वर¹²निदेशधारि-
णानेन भवितव्यम् ॥

नपथ्ये । देव दिनकरकुलमणे रामभद्र । भवन्तमेकपिङ्गाचलेश्वर-
¹⁰ निदेशादुपप्लोकायितुं साकेतं प्रस्थितयोनौ¹³ सुकृतपरिणामादन्त-
राल एव चक्षुर्विषयोऽसि । तन्निदेशपारतन्त्र्यमपि भूयसे गुणाय
¹⁴यत् पुराणस्यैव¹⁵ पुंसो व्यक्तिपर्यायनिष्ठं महः साक्षात्क्रियते ॥
इति प्रदक्षिणीकृत्यामिवन्देते¹⁶ ॥

सर्वे निरूपयन्ति ॥

¹ परितो विलोक्य । ससम्भ्रमाद्भुतम्
om. here, B only.

² विलो० K, W, Sc, I₂ वलो० E.

³ ०चरम् E, K ०चरः W, Sc, I₂.

⁴ अपरि० B, E, K परि० W, Sc, I₂.

⁵ परितो विलोक्य । ससम्भ्रमाद्भुतम्
added here by B. In this passage, which
it wrongly repeats further on, B reads only
ससम्भ्रमम्.

^{5a} वि all MSS.

⁶ अदिट्टपुरुवं K अदिट्टपुरुवं I₂ अदि-
ट्टपुवं E, W, Sc दिवं पुरुषं B.

⁷ अणा० E, W, Sc, B अणा० K, I₂.

⁸ जेव W, Sc, E, I₂, B जेव K.

⁹ दीसइ W, Sc, I₂, K, B दिसइ E.

¹⁰ ०मिथुन० W, Sc, I₂, K, B ०युगल० E.

¹¹ सम्मुख० B, E, K, Sc, I₂ समुख० W.

¹² ०रनिदेश० B, E, K, I₂ ०रादेश०
W, Sc.

¹³ ०योनौ B, E, K, I₂ ०योरावयोर्धा
W ०योरावयोर्धाचा० Sc.

¹⁴ यत् B, E, K, Sc, I₂ तत् W.

¹⁵ ०स्त्रैव पुंसो व्यक्ति० E, K ०स्त्रैकशो
व्यक्ति० B ०स्त्रैव पुंसोऽभिव्यक्ति० W, Sc, I₂.

¹⁶ ०कृत्य वदन्ते E ०कृत्यामिवन्देते cett.

पुनर्नैपथ्ये कित्तरः ।

आपन्नवत्सल जगज्जननैकबन्धो

विद्वन्मरालकमलाकर रामचन्द्र ।

जन्मादिर्धर्मविधुरैः सुमनश्चकोरै-

5 राचम्यतां तव यशः शरदां सहस्रम् ॥ २५ ॥

तच्चैव⁴ कित्तरि ।

यावत् फणीन्द्रशिरसि स्थितिचक्रमेतद्

यावत् पुनर्यहंगणैः शबलं विहायः⁶ ।

वैदेहि तावदमलो भुवनेषु पुण्यः

10 श्लोकः⁷ प्रशस्तचरितैरुपगीयतां ते ॥ २६ ॥

दम्पती मन्दाचं नाटयतः ॥

इतरे । प्रियं⁸ प्रियं नः ॥

रामः । लङ्केश्वर चिरसञ्चरणादत्र नः⁹ अनुरोधं¹⁰ तर्कये । तद्
वरमिती मध्यमलोकसान्निध्येन¹¹ गन्तुम् ॥

15 विभी० । देव ।

एते ते सुरसिन्धुधीतदृषदः कर्पूरखण्डोज्ज्वलाः

पादा जर्जरभूर्जवल्कलभृती¹² गौरीगुरोः पावनाः ।

¹ °ज्जननैक° B, E, K °ज्जननैक° Sc
°ज्जनैक° in the text and न by rev. along
margin, W °ज्जननैक° I₂.

² जन्मा° E, K, B, W जन्मा° Sc, I₂.

³ °धर्म° B, E, K °कर्म° W, Sc

°चर्म° I₂.

⁴ तच्चैव om. B only.

⁵ °गृह° for °ग्रह° E only.

⁶ विहायः B विहाय cett.

⁷ श्लोक W श्लोकः cett.

⁸ Om. one प्रियं K only.

⁹ नः E, K, I₂ न W, Sc नः छन्द-
स्वारिणां वैमानिकानां B.

¹⁰ °रोधं B, K, W, Sc °रोधे E
°रोध I₂.

¹¹ मध्य° for मध्यम° E only.

¹² °सान्निध्यं गमनं प्रसृतमनुसन्धातुं B
°सान्निध्येन गन्तुं cett.

¹³ °भृती B, E, K, Sc, I₂ °धृती
changed to °वती by rev., W.

तच्चालोकनिरस्तमोहतमसामध्यात्मविद्याजुषां

यत्र ब्रह्मविदां निसर्गमधुरं जागर्ति सौम्यं महः ॥ २७ ॥

लक्ष्म० । आर्य कथमेते ²भुवां परिसराः संस्तुतपूर्वा ^{2a} इवान्यवि-
षयग्राहित्वं न क्षमन्ते चक्षुषोः ॥

5 रामः । निरुध्य । सस्वरणविगम । वत्स ता एवैता गुरुणां कौशिक-
पादानां सञ्चरणेन पवित्रितपर्यन्तास्तपो³वनभूमयः । यत्र तु
तत्रभवतो⁴ याज्ञवल्क्यान्तेवासिनो द्वितीयेन विदेहाधिपतिना
सह⁵ तत्⁶ तत् संलापामृतप्रमोदमनुभवतां⁷ गुरुणां लालनी-
याभ्यामावाभ्यां वाल्योचितमुल्ललितम् ॥

10 सीता । स्वगतम्⁹ । कणिठुतादो¹⁰ त्ति¹¹ सु¹²णीञ्चदि ॥ इति परितः ससृह-
मालोक्ते¹³ ॥

रामः । लङ्केश्वर नोचितमिदानीं गुरुचरणपङ्कजरजःपवित्रितेषु
परिसरेषु¹⁵ विमानाधिरोहणम् ॥

नपथ्ये । भो भो¹⁶ रामलक्ष्मणी । स भगवान् कुशाश्वान्तेवासी
15 वां समाज्ञापयति ॥

उभौ । विमानाधिदेवतामिङ्गितेन¹⁷ संस्तभाय नियुज्य । अवहितौ स्वः¹⁸ ॥

¹ ०विधं for ०मधुरं E only.

² 'Himalaya' added by rev. along margin, W.

^{2a} ०पूर्वा इवान्य० B ०पूर्वान्य० cett.

³ Adds 'Tapovana' along margin, W.

⁴ ०भवतो B, E, K ०भवता W, Sc, I₂.

⁵ सह om. B only.

⁶ Om. one तत् E, W, Sc only.

⁷ ०भवता B ०भवतां cett.

⁸ लालनीयाभ्याम् om. E only.

⁹ कहं add. E, W, Sc, I₂ only.

¹⁰ तादो add. E only.

¹¹ त्ति B, K, I₂ ति E, W, Sc.

¹² सुणीयदि B सुणीञ्चदि cett.

¹³ ०लोक्ते B, E, K, I₂ ०लोक्ते corr.
to ०लोक्ते W ०लोक्ते Sc.

¹⁴ रजः om. W, Sc, I₂ only.

¹⁵ परिसरेषु om. E only.

¹⁶ भो E भोः cett.

¹⁷ संस्तभाय B, E स्तभाय cett.

¹⁸ स्वः B, E, K, Sc, I₂ स्वः W.

Appears to take अवहितौ स्वः as a part of stage-direction; for, unlike all other MSS. joins नियुज्य and अवहितौ in Sandhi and reads नियुज्यावहितौ W.

पुनर्नैपथ्ये ।

पुरीं यथास्थितौ यातं विलम्बेयां¹ च² मानरा ।

अरुन्धती³सहचरं ज्योतिर्वी⁴ सम्प्रतीक्षते ॥ २८ ॥

अहमपि तृतीयकालक्रियानुसन्धानपरवान् मुहूर्तद्वयेनागत

५ एव ॥

उभौ । यथाज्ञापयन्ति गुरवः ॥

पुनर्विमानं सम्प्रतिष्ठते⁶ ॥

रामः । अहो महात्मानोऽपि वार्त्सल्यपरतन्त्राः । यन्महिम्ना

तपःस्वाध्याययोर्लवशो विभक्ते⁷ समये⁸ तत्राध्यागमनमनुरुध्यन्ते ।

अथवा युक्तमेवैतत् । यतः करुणापारतन्त्र्येण मृदुस्वभावास्ते

१० तपोवनरूषु^{१०} तरूषु च किं मनुष्येषु । विशेषे^{११}तस्तु

राज्ञां^{१२} मार्तण्डवंश्यानां गृहे नौ जन्म केवलम् ।

शस्त्रास्त्रज्ञानमुख्यस्तु संस्कारोऽस्मान्महात्मनः ॥ २९ ॥

इतरि । यथाह रामभद्रः ॥

विभी० । विलोक्य^{१३} । किमिदमकाण्ड एव नीहारजालैरिव क्षमार-

१५ जोभिराच्छाद्यन्ते ककुभः ॥

सर्वे सविस्मयं पश्यन्ति ॥

रामः । सवितर्कम् । मन्ये प्राभञ्जनेरस्मत्प्रवृत्तिमुपलभ्य मां प्रत्यु-

१४ द्यातीव ससैन्यो भरतः ॥

¹ ०खेयां B, K, Sc, I₂ ०खेतां E, W.

² च om. and reads मातरः for मा-
नरा E.

³ च add. after ०ती० before ०सह० E
only.

⁴ ०वीं B, K ०मीं E, W, Sc ०मीं I₂.

⁵ सम्प्रतिष्ठते B प्रतिष्ठते cett.

⁶ वात्सल्यं B, E, K, Sc, I₂ वात्सल्ये W.

⁷ विभक्तं E विभक्ते cett.

⁸ काले B समये cett.

⁹ ०ध्यति W ०ध्यन्ते cett.

^{१०} ०रूषु B ०गुरुषु E, W, Sc, I₂
०मृगेषु K.

^{११} ०षस्तु E, I₂ ०षतस्तु cett.

^{१२} राज्ञा E राज्ञां cett.

^{१३} विलोक्य om. B only.

^{१४} प्रत्युद्यातीव B, K, I₂ प्रत्युपद्यातीव

W प्रत्युपातीव Sc प्रत्युद्यावतीव E.

प्रविश १ हनुमान् । सपादपङ्कजस्यर्शं प्रणम्य । देव ।

स्थितो ध्यायन्नन्तः किमपि चरितं स्वेन भवत-

श्चिरं वार्तामेनामथ मदुपलभ्य प्रचलितः ।

जटी चीरी रामेत्यमृतविभवं नाम रसयन् ४

5 मुहुर्हर्षोद्भ्रान्तः प्रकृतिसहितोऽभ्येति भरतः ॥ ३० ॥

रामः । सोक्तासम् । अहो चिरायायुष्मत्सौहार्दमुपलभामह इति
सर्वानन्दानामुपरि वर्तामहे ॥

लक्ष्मण । सौत्सुक्यम् । सखे मारुते कुचार्यः ॥

हनु० । य एते सैन्यस्य पुरतः पञ्चषास्तन्मध्ये पुरःसरः सानुजः

10 स महात्मा भरतः ॥

लक्ष्मणो निर्वर्णयति ॥

सीता । निरूप्य । कहां ८ अणारिसो जेव ९ दीसइ १० ॥

विभी० । ११ हंहो विमानराज । चिराय १२ बन्धुजनदर्शनालिङ्गन-
सम्भावनादिना मिथः १४ प्रमोदमनुभवन्त्येते १५ महानुभावाः । तत्
क्षणं विरम ॥ सर्वे विमानावतरणं नाटयन्ति ॥

१ हनु० E हनु० cett.

२ गाय० K ध्याय० cett.

३ मेता० K मेना० cett.

४ रचयन् K रसयन् cett.

५ हर्षोद्भ्रान्तः B, K, Sc, I₂ हर्षोद्भ्रान्तः E
हर्षोद्भ्रान्त changed to हर्षोद्भ्रान्त by rev., W.

६ चिराय वपुष्मत्सौ० E, I₂ चिराया-
युष्मत्सौ० W, Sc चिराय वपुष्मन् सौ० B
चिरार्थयुष्मत्सौ० K.

७ सर्वानन्दा० W सर्वानन्दा० cett.

८ अणा० B, E, K अणा० Sc, I₂
अस्मा० W.

९ जेव E, W जेव cett.

१० दिसइ E दीसइ cett.

११ अहो K हंहो cett.

१२ दोवाय orig., but struck out, B
चिराय cett.

१३ जन० om. E, K only.

१४ मिथः B, E, K मिथोऽङ्ग० W, Sc
मिथा I₂ मिथा further on in the passage
wrongly repeated, I₂.

१५ भवन्त्येते W भवन्त्येते cett.

१६ नावरणं B नावतरणं cett.

ततः प्रविशतः कतिचनप्रधानपुरुषपरिवृतौ भरतशत्रुघ्नौ ॥

रामः । सरभसं¹ पादपतितं भरतमुत्थाप्य² । एह्येहि वत्स ।

अनुभावयति ब्रह्मानन्दसाक्षात्क्रियामिव ।

स्पर्शस्ते³ जठराम्भोजप्रस्फुरन्नालककेशः ॥ ३१ ॥

5 इति निर्भरमालिङ्ग्य विस्मजति । लक्ष्मणः सपादपतनं⁵ भरतमालिङ्गति । शत्रुघ्नो रामलक्ष्मणावभिवादयति ॥

उभौ । कुलस्थितिमनुवर्तस्व ॥ भरतशत्रुघ्नौ दण्डवत् सीतां प्रणमतः ॥

सीता । कुमारा⁷ जेट्वाणं भादुआणं अभिमदा होह⁸ ॥

रामः । वत्सौ भरतशत्रुघ्नौ ।

10 अस्माकं व्यसनाम्भोधावयं पोतत्वमागतः ।

कपीन्द्रोऽयं च लङ्केन्द्रो मित्रं¹⁰ धर्महिते रतः ॥ ३२ ॥

तत् परिष्वजतम्¹¹ ॥ इति सुग्रीवविभीषणौ दर्शयति ॥

भरतशत्रुघ्नौ तौ परिष्वज्य मिथो¹² ¹³ यथोचितमुपचरतः ॥

भरतः । आर्यं¹⁴ कुलगुरुर्नो¹⁵ भगवान् मैत्रावरुणिः सिंहासन-

15 गृहे¹⁶ सम्पादितसकलाभिषेकसम्भारो भवन्तं प्रतीक्षते । ¹⁷ यथा-
ज्ञापयत्यार्यः ॥

¹ सरभसं E, K, Sc, I₂ सरसं corr. to
सरभसं W सरभसं B.

² मुत्थाप्य B मुत्थापयति cett.

³ स्पर्शस्ते जठरा° B, E, K, I₂ स्पर्श-
स्तेऽव वरा° W, Sc.

⁴ भोजे E भोजं cett.

⁵ वदनं E पतनं cett.

⁶ वर्णस्व W वर्तस्व cett.

⁷ कुमारा B, K, I₂ कुमारो E कुमार
W, Sc.

⁸ होह B, K होन्दु W, Sc होद E
दोह I₂.

⁹ नास्माधावयं पातत्वमागतः E ना-
म्भोधावितौ पोतत्वमागतौ K नाभोधावयं
पोतत्वमागतः cett.

¹⁰ मित्रं B मित्रं cett.

¹¹ जत E जतं cett.

¹² मिथो om. W only.

¹³ यथो is a corr. fr. मिथो W.

¹⁴ कुल om. K only.

¹⁵ नो B नी K नो cett.

¹⁶ गृहे B, E, K ग्रहे W, Sc ग्रह I₂.

¹⁷ यदा B यथा° cett.

रामः । स्वगतम् । कौशिकपादाः प्रतीक्षणीयाः । स च भगवान्¹
मैत्रावरुणरेवमाज्ञापयति । भवतु समयोचितं प्रतिकरिष्यते² ॥
प्रकाशम्³ । यथाज्ञापयति कुलगुरुः ॥ सर्वे परिक्रामन्ति ॥

ततः प्रविशति⁴ वसिष्ठो दशरथकलत्रैः⁵ सह चर्यमाणारुन्धती च ॥

5 वसिष्ठः । स्वगतम् ।

क्षमायाः⁶ सुक्षेत्रं गुणमणिगणानामपि⁷ खनिः

⁸ प्रपन्नानां ⁹ मूर्तः सुकृतपरिपाको¹⁰ जनिमताम् ।

कृपारामो रामो बहिरिह दृशा¹¹ पास्यत इति

प्रमोदाद्वै तस्याप्युपरि परिवर्तनामह इमे ॥ ३३ ॥

10 भवतु । तथापि लोकयात्रा¹²नुवर्तनीया ॥ प्रकाशम् । वध्वौ कौस-
ल्यासुमित्रे ॥

उभे । ¹⁴ आणवेदु कुलगुरु¹⁵ ॥

वसिं । दिष्ट्याक्षतप्रतिनिवृत्तवत्से स्थः¹⁸ ॥

उभे । तुम्हाणं आसिसाणं पहावो ॥

¹ भवान् B भगवान् cett.

² करिष्ये E करिष्यते cett.

³ प्रकाशं om. E only.

⁴ वसिं K, W, I₂, B वशिं E, Sc.

⁵ त्रैःसहचर्यं B त्रै सपचर्यं K
त्रैरुपचर्यं cett.

⁶ सुं B सतं K सं E, W, Sc, I₂.

⁷ खनिः W खनिः cett.

⁸ प्रपन्नानां E प्रसर्तानां K प्रपन्नानां
cett.

⁹ मूर्तिः K मूर्तः cett.

¹⁰ कोऽज्जलिभुतां B को जनिमतां
cett.

¹¹ दृशा पा० B, E, K दृशोपा० W, Sc
दृशापा० I₂.

¹² लोकयात्रां E लोकयात्रां cett.

¹³ कौसल्यां E कौशल्यां cett.

¹⁴ आणवेदु B, I₂ अणवेदु K आण-
वेदु cett.

¹⁵ गुरु B गुरुः E गुरु cett.

¹⁶ चतं E, K, I₂ चतं W, Sc चत
om. B.

¹⁷ वृत्तवत्से B, E, K, I₂ वृत्ती वत्सी
W, Sc.

¹⁸ स्तः E, W स्थः cett.

¹⁹ आसिसाणं K, W, Sc, B असिसाणं
E आसीसाणं I₂.

अहन्वती । कैकेयीं विलोक्य । वत्से कैकेयि । किमेवमतिदुर्मनायसे ॥

कैकेयी । अम्ब¹ मह² मन्दभाङ्गीए अध³सादाए सञ्जलो वि
लोओ एव्वां कोलीणं भणदि⁵ जं वच्चाणं⁶ पवासज्जणी
मज्झमज्जणी मन्थरामुहे⁸ ९ आसि । ता कहं वच्चाणं¹⁰ मए¹¹
मुहं पेक्खिदव्वम् ॥

अहं । वत्से अलं वृथा कौलीनशङ्कया । आर्यमिश्रैरयमर्थस्त-
दैवान्तरेण¹³ चक्षुषा साक्षात्कृतः ॥

सर्वाः । कहं विअ ॥

अहं । मन्थरारूपधारिण्या शूर्पणख्या माल्यवद्वचनादेतद् वि-
हितमिति¹⁶ ॥

सर्वाः । अहो रक्खसाणं दुट्ठताभिओओ जो गिहट्टिदं अवला-
जणं¹⁹ पि^{19a} 20 वाधेदि ॥

¹ अम्ब om. B only.

² मह after मन्दभाङ्गीए B मह before, cett.

³ अधणं E, K, W अधणं B अधसां Sc, I₂.

⁴ लोओ om. B only.

⁵ भणदि om. B only.

⁶ वत्साणे E वच्चाणं cett.

⁷ मज्जनं B मज्झमं E महमं K महूमं W, Sc, I₂.

⁸ मुहेण B मुहे E, K, I₂ मुहं W, Sc.

⁹ आसी E आसि cett.

¹⁰ वत्साणं W वच्चाणं E वच्चाणं cett.

¹¹ मए before वच्चाणं B; after, K, W, Sc, I₂ मए om. E.

¹² रयमेवार्थं K रयमर्थं cett.

¹³ दैवान्तरेण add. B only.

¹⁴ प्रत्यक्षीकृतः B साक्षात्कृतः cett.

¹⁵ शूर्पणं W शूर्पणं E सूर्पणं cett.

¹⁶ विलसितं E विहितं cett.

¹⁷ दुट्ठताभिओओ B, W दुट्ठताभिओओ K, Sc, I₂ दुट्ठताभिओओ E.

¹⁸ गिहं B, E, K इहं W, Sc मिहं I₂.

¹⁹ अणं E जणं cett.

^{19a} वि all MSS.

²⁰ वाधेदि E वाधेदि cett

वसि० । हुं मङ्गलसमयेऽलमलं यत्किञ्चिदुक्तैः । का पुनरद्यापि
राक्षसाभियोगवार्ता ॥

रामः । ²वसिष्ठं विलोक्य । सोऽस्मात्सम्³ । स⁴ एष भगवान् मैत्रावरुणिः⁵ ।

यद्दर्शनात् किमप्येतद्⁶ द्रवीभवति मे मनः ।

5 ⁷राकासुधाकरालोकादिन्दुकान्तोपलो⁸ यथा ॥ ३४ ॥

लक्ष्मणं प्रति । वत्स इत इतः ॥

उभौ । उपसृत्य । भगवन् कुलगुरो । रामलक्ष्मणावभिवादयेते ॥
वसि० ।

चक्षुषां स्वस्वसमये संस्कारत्रयमाप्नुताम् ।

10 वत्सौ नयेन धर्मेण ज्ञानेन च पुरस्कृतम् ॥ ३५ ॥

उभावसन्धतीमभिवन्देते¹¹ ॥

अरु० । इष्टैर्युज्येयाम् ॥

उभौ क्रमेण सर्वा¹² मातृरभिवन्देते ॥

सर्वाः¹³ । तौ निर्भरं परिष्वज्य मूर्ध्नुपाग्राय । जं अम्हे¹⁴ चिन्तोमो तं तुम्हाणं

15 होदु ॥

सीता उपसृत्य¹⁵ वसिष्ठं प्रणमति ॥

वसि० । वत्से वीरप्रसविनी भव ॥

सीतासन्धतीं प्रणमति ॥

¹ ०दुक्तैः B, E, K, I₂ ०दुःखकैः W
०दुःखकैः Sc.

² वशि० E वसि० cett.

³ सोऽस्मात्सम् om. here, B only.

⁴ स om. E only.

⁵ सोऽस्मात्सम् add. here, B only.

⁶ ०तद्द्रवी० E, I₂ ०तद्द्रवी० B, K, Sc

०तद्द्रवी० W.

⁷ एकात् for राका० E only.

⁸ ०पला W ०पलो cett.

⁹ ०वादयेते B, K ०वादयेते E ०वा-
दयेति I₂ ०वादयावह इति W, Sc.

¹⁰ ०त्रयमाप्नुतां K ०त्रयमप्नुतां B ०त्वं
समाप्नुतां E, W, Sc, I₂.

¹¹ ०वादेति E ०वन्देते cett.

¹² मातरोमिवन्देते for मातृरभिवन्देते E

¹³ ताः add. B only. [only.]

¹⁴ चिसोतं B चिन्तोमो Sc चिन्तोमो
cett.

¹⁵ वशि० Sc, I₂ वसि० cett.

अरु^० । सीतां निर्भरमालिङ्ग्य^१ ।

लोपामुद्रानुसूयाहमिति तिस्रस्त्वया सह ।

पतिव्रताश्चतस्रोऽत्र सन्तु जानकि साम्प्रतम् ॥३६॥

सीता^२ अश्रुरभिवन्दते ॥

5 सर्वाः । जादे^३ कुलपडिटावञ्जदारअप्पसविणी होहि^५ ॥
नेपथ्ये ।

^६ प्रवर्तन्तां पौराः प्रतिसदनमद्योत्सवविधौ^७

चिरं स्वे स्वे कर्मण्यथ समवधत्ताप्यधिकृताः ।

यथोक्तं सम्भारं पुनरिह विधत्त^९ द्विजवराः

10 कृशाश्वान्तेवासी कुशिकपतिराज्ञापयति वः^{१०} ॥३७॥

वसि^० । आकर्ण्य । अहो^{११} भाग्यमहिमा वत्सस्य यद् भगवान्
कौशिकः स्वयं सिंहासने समभिषेक्तुं सम्प्राप्तः ॥

इतरे । प्रियं^{१२} प्रियं नः ॥

ततः प्रविशति सशिष्यो विश्वामित्रः ॥

15 विश्वामित्रः ।

^{१३} सचप्रत्यूहशान्यै दशरथकरतः^{१४} कर्षतैनं मया^{१५} यद्

^{१६} यत्स्वान्ते संविमृष्टं तदनुगुणविधौ^{१७} यच्च वैयग्यमासीत् ।

^१ Folio 28 beginning with ग्य । लोपा-
मुद्रा^० (line 1-2 above) and ending with
मेतावनुभूतोत्सवप्र (page 213, l. 11) miss-

^२ सीता om. E only. [ing, B.

^३ जदि corr. to जादे W जादे cett.

^४ पडिटावञ्ज K, I₂ पडिटाङ्गञ्ज Sc
पडिटावञ्ज E पडिटाकञ्ज W.

^५ होहि W, Sc, I₂ होइ K होही E.

^६ प्रवर्त्यन्तां K प्रवर्त्यतां E प्रवर्तन्तां
W, Sc प्रकर्षतां I₂.

^७ विधौ चिरं W, Sc विधिशिरं cett.

^८ ऋताः E, K ऋतः cett.

^९ ंधत्ता E ंधत्त cett.

^{१०} नः E वः cett.

^{११} अयं add. W, Sc only.

^{१२} प्रियं प्रियं K प्रियं cett.

^{१३} शत्रुं K सचं cett.

^{१४} ंकरतः W ंकरतः cett.

^{१५} मयाच K मया यद् cett.

^{१६} यद्यत्स्वान्ते विं K यत्स्वान्ते ते विं

I₂ यत्स्वान्ते संविमृष्टं W, Sc यत्स्वां
देते तं विं E.

^{१७} विधौ I₂ विधौ cett.

^{१८} वयग्न्यं E वैयग्यं cett.

तद्देवस्यानुगुण्यात् प्रयतनविभवैश्चाद्य ²राज्येऽभिषिच्य
श्रीरामं निर्वृतानां फलितमिति मुहुः सम्प्रमोदामहे
ऽन्तः ॥३८॥

इति परिक्रामति ॥

5 वसि० । स एष कौशिकः ।

स्नात्रं प्राकृतिकं तेजो ब्राह्मं यस्य विशिष्यते ।
लोकोत्तरचमत्कारनिधेस्तस्याद्भुतं न⁸ किम् ॥३९॥

⁹वसिष्ठविश्वामित्रपुत्रव्याख्यानमुपचरतः ॥

विश्वाम० । ¹⁰भगवन् मैत्रावरुणे किमद्यापि प्रतीक्ष्यते ॥

10 वसि० । यथोचितमाद्रियताम् ॥

¹¹विश्वाम० । दिव्यभिर्गणमुद्दिश्य । निर्वर्त्यतां रामभद्रस्याभिषेकः ॥ मुनयः
यथोचितमाचरन्ति । नेपथ्ये दुन्दुभिध्वनिः । ¹²सर्वे सविस्त्रयमाकर्णयन्ति ॥
पुनर्नेपथ्ये ।

नृत्यन्त्वप्सरसो मेघैः सिच्यतां मेदिनीतलम् ।

15 वितरन्त्वच पुष्पाणां वर्षे कल्पदुमाः स्वयम् ॥४०॥

सर्वे सविस्त्रयं पुष्पवृष्टिं ¹⁶निरूपयन्ति ॥

¹ तद्देवस्यानुगुण्या० E, K, W, Sc ते
देवस्या च गुण्या० I₂.

² राज्यमि० E राज्येऽमि० cett.

³ ०राम E, I₂ ०रामं cett.

⁴ निर्वृता० K, W, Sc निवृता० E
निवृत्ता० I₂.

⁵ सम्प्रमोदामहे न्नः K सम्प्रमोदामहे तः
E सम्प्रमोदामहे त्तः I₂ सम्प्रमोदामहे नः
W, Sc.

⁶ प्राकृतिकं K, W, Sc प्राकृतकं E
प्रकृतिकं I₂.

⁷ ०निधे E ०निधे cett.

⁸ नु I₂ न cett.

⁹ वसि० K, W वशि० E, Sc, I₂.

¹⁰ ०वान् Sc ०वन् cett.

¹¹ विश्वाम० om. E only.

¹² सर्वे सविस्त्रयं . . . स्वयं (l. 15 below)
om. W, Sc, I₂.

¹³ ०विस्त्रयमाक० K ०विस्त्रयकामाक० E.

^{13a} नृत्यन्त्य० K, E.

¹⁴ ०तलं K तत्कं E.

¹⁵ निरूप० E, K रूप० W, Sc, I₂.

¹⁶ पुष्पा० K पुष्पा० E.

वसि० । कथं सलोकपालो भगवान् पाकशासनो रामभद्रस्या-
भिषेकमनुमोदते ॥

कृताभिषेकमङ्गलो रामः । ¹ वसिष्ठविश्वामित्रावुपसृत्य । गुरु अभिवादये ॥
उभौ ।

5 रामभद्र² गुणाराम भ्रातृभिस्त्वं पुरस्कृतः ।

इक्ष्वाकुमुख्यैर्भूपालैश्चिरमूढां धुरं वह ॥ ४१ ॥

इतरे । तथास्तु ॥ इत्यनुमोदन्ते ॥

विश्वाम० । वत्स रामभद्र ॥

रामः । आज्ञापयन्तु गुरवः ॥

10 विश्वाम० ।

विसृज्येतामेतावनुभूतोत्सवप्रमोदौ⁴ सुग्रीवविभीषणौ ।

पुष्पकं च सङ्कल्पसमयमुलभं राजराजमेवाश्रयताम् ॥

रामस्तथा करोति ॥

विश्वाम० । वत्स रामभद्र ।

15 निर्व्यूढं⁵ गुरुशासनं गुरुतरं धर्मोऽपि संरक्षितो

रक्षःसंहरणाच्चिकित्सितमनोरोगा त्रिलोकी कृता ।

सिद्धार्थाश्च सुराः सहानुजमुहृदारेण राज्यं पुन-

र्लब्धं किं करणीयमेतदधिकं श्रेयस्तदप्युच्यताम् ॥ ४२ ॥

¹ वसि० K, W, Sc वशि० E, I₂.

² भद्र K, W, Sc भद्रं E भद्र I₂.

³ सृज्यता० E सृज्यन्ता० K, I₂
सृज्यता० W, Sc.

⁴ Folio 29 begins with मोदौ B.

⁵ निर्व्यूढं E निर्व्यूढं cett.

⁶ मुहृदारेण B, E, I₂ मुहृदारेण W
मुहृदारेण Sc मुहृदारेण K.

रामः । इतोऽधिकमपि श्रेयोऽस्ति । तथापीदमस्तु भगवत्पाद-
प्रसादात् । भरतवाक्यम् ।

क्षमापालाः क्षीणतन्द्राः क्षितिबलयमिदं पान्तु ते कामवर्षा
वार्वहाः सन्तु राष्ट्रं पुनरखिलमपास्तेति संपन्नसस्यम् ।
5 लोको² नित्यं प्रमोदं विदधतु³ कवयः श्लोकमात्रप्रसादं
सङ्ख्यावन्तोऽपि भूम्ना⁴ परकृतिषु मुदं सम्प्रधार्य प्रयान्तु
॥ ४३ ॥

विश्वाम० । एवमस्तु ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

10

॥ सप्तमोऽङ्कः⁵ ॥

¹ °पास्तेति B °पास्तेति cett.

² लोको B, E, I₂ लोके K, W, Sc.

³ विदधतु कवयः K, E, W, Sc निद-
धतु कवयः I₂ भजतु कविजनः B.

⁴ भूम्ना परकृतिषु मुदं सम्प्रधार्य प्रयान्तु
K, W, Sc, I₂, E (but प्रकृतिषु for परकृतिषु)
भूति रघुपतिचरितथाविणः सम्प्रयान्तु B.

⁵ For end-Colophons see 'Introduction'.

समाप्तमिदं
महावीरचरितं नाम
नाटकम् ॥

PART III

ILLUSTRATIVE NOTES

ACT I

Page 1, l. 3. The word *svastha* occurs only thrice in the drama. In the other two passages, p. 49, l. 2, and III. 16, it clearly refers to *mental* 'ease'. In the present case it appears to have been used quite differently—more in its etymological sense, 'abiding in one's self', 'self-dependent'. Cf. *sve mahimni pratiṣṭhitāḥ*. So also VR., *svasminn eva sthitāya ananyādhārāya*; and Pick., 'self-existent'.

hata-pāpmāne. JV. offers a rather fanciful alternative sense: 'who has destroyed the world-evils, viz. the demons' (*nāśitāni kaluṣāṇi pāpa-rūpāṇi jagadupaplavāṇi asurādāni vā yena*).

l. 10. *tyakta-krama-vibhāgāya* is a rather difficult compound, because of the uncertain mutual relation of its component parts. It may be dissolved as *tyaktaḥ kramasya vibhāgo yena*, 'free from participation in order', or in other words, about whom it is impossible to assert what he precedes and what he follows. So does ŚR. JV. explains it as free from the natural order of birth, existence, and death. I, however, prefer to dissolve it with VR., AB., as *tyaktaḥ kramas ca vibhāgas ca yena*, 'beyond rank and division'. Pick. translates it as: 'who is without parts and beyond all rank'; and adds in a foot-note: 'This is an address to Śiva, as the one supreme God, who is neither before nor after the others (*tyakta-krama*) and who is without parts (*vibhāga*). But *krama-vibhāga* may be taken as a *tatpuruṣa* compound, meaning participation in order, i. e. the triple division of the Hindu gods, in which Śiva takes the third place in the character of Rudra'.

Caitanya-jyotiṣe is evidently meant as an epithet to distinguish him from the *jaḍa* and *tāmasa* matter as also from the inanimate world. The word has created a great difficulty for the commentators, nearly all of whom have misunderstood the sense. VR. is uncertain; and besides the right interpretation, offers two more: (a) who is revealed (*jyotiṣa*) by the knowledge of *Yoga* (*caitanya*); and (b) who is the revealer of all knowledge; and compares *tacchubhra-jyotiṣām jyotiḥ*. ŚR.: 'who shines with knowledge'. Pick. also offers two alternative meanings: (a) the light of the soul, and (b) whose glory consists in his knowledge.

Verse 1. VR. tries to find a hint in the stanza at the plot of the play. Cf. 'ślokaīḥ kāvyārtha-sūcakaiḥ' in *Daśar.* III. 4; *Sāh.* 284. In *devāya* he finds an allusion to *Rāmadevaṃ nīnāya* (verse I. 8 below); in *hata-pāpmane* to the deaths of *Vali* and *Rāvaṇa*; in *tyakta-krama-vibhūgāya* to the extraordinary strength of *Rāma* beyond his years, and consequently to his victory over *Paraśurāma*; and lastly in *caitanya-jyotiṣe* to *Rāma's* celebrity as a hero.

1. 11. *nāndi*. For definition see *Sāh.* 282.

adya khahu, &c. Cf. *Utt.* I. 1/2; and *Māl.* I. 5/6. Cf. also *Anar.* composed for 'bhagavataḥ puruṣottamasya yātrāyām upasthānīyaḥ sabhāsadaḥ'; and *Pras.* for 'saṅkarasya yātrāyām'.

1. 14. *prasanna* is undoubtedly used here in its rhetorical sense. *Prasāda* is one of the ten *Kāvya-guṇas*; for which see *Kāvya.* I. 45; *Sāh.* 611; *Rasa.* p. 56; *Kāvya.* III. 1, 6; III. 2, 3; *Vāg.* III. 9; *Saras.* I. 79; and *Kāvya.* VIII. 11. Cf. *prasāda* in VII. 48 below.

bhārati. Cf. *Kāvya.* I. 1; *Kum.* VI. 79; *Kathās.* VI. 1, 56. I do not think the word here refers to the *Bhāratiṣṭi*, for which, however, see *Sāh.* 285; *Daśar.* II. 55, 57; III. 4, 5; cf. also *Utt.* III. 6/7, where the word occurs.

1. 15. *aprākṛteṣu*. That it has my meaning ('extraordinary') is clear from the various passages where the word occurs. Two of them, however (p. 17, l. 6), deserve special mention, because *aprākṛta* is used there in contrast with *prākṛta*. VR.'s rendering, 'not-Prākṛt-speaking', is impossible.

Viraḥ rasaḥ. See *Sāh.* 284; *Daśar.* IV. 66.

1. 16. *bhedaiḥ*, &c. As far as I know none of the writers on Rhetoric subdivides the 'Heroic Sentiment' into 'subtle' and 'manifest'; though *Vāmana* in his *Kāvya.* III. 2, 8 classifies *artha* as *vyakta* and *sūkṣma*. I agree with VR. in understanding that the author here refers to the Sentiment as being present in its latent form in *Vasiṣṭha*, *Viśvāmitra*, and others; and as clearly manifested in *Rāma*, *Paraśurāma*, and others. AB. interprets *pratyādhāram pratipātram abhivyaktaiḥ sphutaiḥ sūkṣmaiḥ bhedaiḥ vibhajyate vivicyate* and explains: 'yatraikasyāpi virarasasya rāma-rūvaṇādi-pātra-gatasya sūkṣma-bhedaiḥ sphuṭīkṛtaḥ'. ŚR. explains likewise. But their method of construing words is evidently forced.

Page 2, l. 1. *sandarbha*. Cf. *Utt.* VI. 30/31.

1. 2. *ityādiṣṭam*, &c. Cf. *Bāl.* I. 5/6.

1. 3. *vaśya-vācaḥ*. Cf. *Utt.* I. 2; VII. 21.

Kāvyaṃ. For definition see *Śulka.* IV. 3, 60; *Sāh.* 3; and *Rasa.* p. 4.

1. 4. *vākya*^o, &c. The compound is very pithy. Literally, 'which is a touchstone, as it were, for rubbing the flow of words against'. For the idea cf. *Raghu.* I. 10.

1. 5. *astī dakṣiṇāpathe*, &c. Cf. *Māl.* I. 6/8; *Utt.* I. 1/2.

1. 6. *Carana-guravaḥ*. *Carana* in this context can hardly mean anything but 'the Vedic School'; and the more so, because the *Taittiriya* School of the Black *Yajur-veda* is mentioned just before. These Brahmins were not only the followers, but what is much more honourable, the 'teachers of the School'.

AB.'s rendering *carane ācarane dharmānuṣṭhāne guravaḥ* is not possible. In his *Preface*, p. v, he says : 'As I understand, it means that the family of Bhavabhūti was not only "versed in the Taittirīya Veda", but also "great in the observance (of Vedic rites)".' On p. iv he criticizes the commentators who make it mean (a) 'disciples of Carana' (a teacher), or (b) 'great by metres'. I agree with him, but do not know which commentaries are referred to by him. See also Jagaddhara's explanation on *Māl.* p. 6 (commentary).

1. 7. *pañkti-pāvana*. 'A respectable Brahman who, being very learned, always gets the seat of honour at dinner parties, or who purifies by his presence the *pañkti* or persons who sit in the same row to dine with him.'—Apte in his *Practical Sanskrit-English Dictionary*. See also Jagaddhara's commentary on *Māl.* p. 6, where he quotes from *Manu*, III. 183, 184, 186. Cf. also *Viṣṇu-smṛti*, lxxxiii. 1.

pañcāgnayaḥ. See *Manu*, III. 185.

1. 8. *tadāmuṣyāyana*. See *Pāṇ.* IV. 1, 99.

Page 3, l. 2. *vidān-kurvantu*. Cf. *Utt.* I. 1/2. See *Pāṇ.* III. 1, 41.

1. 3. *parama-hamsas* are a particular order of religious mendicants. Cf. *Caturvidhā bhikṣavas te kuṭīcaka-bahūdakau | hamsaḥ paramahamsaś ca yo yaḥ paścāt sa uttamaḥ ||*—*Mahābhārata*.

1. 4. *yathārtha-nāmā*, &c. The latter half of the verse is repeated in *Māl.* I. 9.

1. 5. *°manyu-mūla*. The meaning of the word *manyu* is doubtful here. Commentators differ in their interpretations. AB. interprets it as 'śoka', and so does Pick., who translates it by 'sorrow'. ŚR. gives *dainya* ('miserable state') as the meaning; and VR. offers as alternative senses *dainya* and *kopa*. However, they all agree in explaining it as referring either to Ravana in particular, or to the demons in general.

1. 7. *virādbhuta-priyatayā* clearly refers to the poet's love of the two *Rasas*. VR. is wrong in explaining it as 'because of its (i. e. the work's) containing the Heroic, the Marvellous, and the Erotic Sentiments', and in asserting that it gives the reason for *uddhṛta-jagat-traya-manyu-mūlaṃ*. Pick. is likewise mistaken when he translates : 'through his great love for the hero he composed it'. Cf. the parallel passages *Anar.* I. 6. *virādbhuta* is repeated also in *Anar.* III. 24; and *Bāl.* I. 2. *Priyatā* is repeated in II. 22 below.

śrotriya. Cf. p. 9, l. 1 below. See *Pāṇ.* V. 2, 84. Cf. the definition : *janmanā brāhmaṇo jñeyaḥ saṃskārair dvija ucyate | vidyayā yāti vipratvaṃ tribhiḥ śrotriya ucyate ||* See also Tripurāṭi's commentary on *Māl.* I. 7. *śrotriya-putra* is repeated in *Anar.* I. 8/9.

1. 9. *paripunantu*, i. e. by listening to it.

1. 10. *prathamaḥ kavīnām*. Reference is to the *ādi-kavi*, Vālmiki, cf. *ādyaḥ kavir asi* : *Utt.* II. 5/6. Cf. *kavilāvatāra-prathama-tirthasya* : *Anar.* I. 6/7. Cf. also *Utt.* III. 48.

Page 4, l. 1. *samarāṃsata*. The MSS. evidence is in favour of the reading *samaranta*, 'were brought together', from the root *r* with *sam*; but the regular

Aorist form would have been *samūranta*. An attempt has, however, been made by VR. to justify it, by resorting to the much-abused rule of Pāṇini: 'bahulam chandasi'.

1. 3. *apūrvatvāt*. Cf. *apūrva-vastu-prayoga* : *Māl.* I. 5/6.

1. 5. *sa tu*, &c. See *Rām.* I. 18.

1. 6. *svam eva* is against the majority of MSS. But *svayam eva* gives no sense here. See *Rām.* I. 19-22.

Page 5, l. 6. *prastāvanā*. For definition see *Daśar.* III. 7; and *Sāh.* 287.

1. 10. Sanskrit *chāyā* : *yathā kaṣṭha-tāta ajñāpayati*.

1. 13. *sāṅkāśya-nātha*. See *Rām.* I. 70, 3.

1. 14. *traiśaṅkavam*. See *Rām.* I. 57-60. Cf. *Anar.* I. 21; II. 36; *Bāl.* I. 26.

śaunahśepham. See *Rām.* I. 61, 62.

1. 15. *rambhā-stambhanam*. See *Rām.* I. 64. Cf. reference in *Bāl.* I. 27/28. *ity-aparimeyam*, &c. Cf. the similar language in *Bāl.* II. 3/4.

Page 6, l. 1. *brahmādyais*, &c. The construction is faulty, though common. *Brahmādyaiḥ* is to be construed only with *tridaśa* and not with *munibhiḥ* (thus, *brahmādyais tridaśair munibhiḥ ca*). Cf. *sāpekṣatve'pi gamakatvāt samāśaḥ*.

nāthita-śame. Cf. *Anar.* I. 47.

1. 2. *svayam upanata-brahmaṇi*. See *Rām.* I. 67, 17 (*Gorresio's Edition*).

1. 11. *Kauṣīki*. See *Rām.* I. 34; also *Skanda-purāṇa* : *sthānam bhōjakatam nāma prāpto gādhimahipateḥ | yatra sū kauṣīki nāma nadi trailokya-viśrutā*. Cf. also *Anar.* II. 25/26.

1. 6. *sākṣātkṛta-brahmaṇo*, &c. Cf. *sākṣātkṛta-dharmāṇo, maharṣayaḥ* : *Utt.* VII. 1/2.

1. 7. Verse 12. Cf. *Kir.* III. 7.

1. 12. *āyatanam ṛṣes*, &c. Cf. *Anar.* II. 13/14.

siddhāśramapadam. See *Rām.* I. 29, 32.

1. 13. *ātmanā-tritīyāḥ*. See *Pāṇ.* VI. 3, 6. Cf. *Śak.* I. 9/10.

Page 7, l. 2. *na kaiś cit*, &c. Repeated in *Utt.* IV. 22/23.

1. 5. *svagatam*. For definition see *Daśar.* I. 58; *Sāh.* 425.

1. 7. *kuśalaiḥ*. The syntactical relation of the word is not clear to me. Most probably *naḥ* gives a clue to the solution of the difficulty and we are to supply *asmābhiḥ*. *kuśalaiḥ asmābhiḥ* would then mean 'by me, the clever one', i.e. by me cleverly. AR. construes it with *naḥ* and interprets: *naḥ mama kuśalaiḥ maṅgala-mantrair dikṣāpraveśaḥ*. But it is to be questioned if *kuśala* has ever this sense. Pick., when he translates 'prosperous acts which cause the death of demons must be done by the skilful on this good day', is much nearer the mark. But for the overwhelming MS. evidence against it, Mt.'s reading 'ca kule' would be preferable.

Page 8, l. 5. *nīmīkula*°. See *Rām.* VII. 59. See also I. 28 below.

1. 7. *yājñavalkyo*, &c. This half-verse is repeated in *Utt.* IV. 9. Cf. the parallel *Anar.* III. 13; and the still closer parallel II. 87. Cf. also *Bāl.* I. 22. *Brahma-pārāyaṇa* is repeated in *Utt.* II. 3/4.

pārāyaram. Cf. p. 23, l. 4; and p. 150, l. 4 below. For the meaning see *Amara*. III. 2, 2; *Abhi*. 839; and *Anek*. IV. 85.

l. 8. *yasya*, &c. Cf. *Anar*. II. 86/87.

l. 10. *atha*, &c. Cf. *Anar*. II. 86/87.

Page 9, l. 5. *kr̥topanayanau*. For the ceremony see *Āpas. Dhar.* I. 1, 2; and *Manu*, II. 36-38.

l. 9. *Verse 18*. This verse is repeated in *Utt.* IV. 20; and *Mahānātaka* II. 3 (No. 46). Quoted in *Saras.* II. 161 to illustrate the *āhāryabhinaya*. For the parallel description see *Rām.* I. 22, 6-11.

l. 10. *tvacam rauravīm*. See *Manu*, II. 41; *Āpas. Dhar.* I. 1, 3, 5; *Gaut.* I. 16. Cf. *Anar.* IV. 27.

l. 11. *maurvyā mekhalayā*. See *Manu*, II. 42.

adho-vāsaś ca. See *Āpas. Dhar.* I. 1, 2, 39-41; I. 1, 3, 1; *Gaut.* I. 21.

l. 12. *pāṇau*, &c. Cf. *Bāl.* I. 53, where *akṣa-sūtra-valayam* is repeated.

daṇḍo . . . paippalākḥ. See *Gaut.* I. 23. *Manu*, however, differs, and prescribes the alternative staff of *vaṭa* or *khadira*; see *Manu*, II. 45-46. *Āpas. Dhar.* I. 1, 2, 38 prescribes *badara* or *udumbara*.

daṇḍo 'paraḥ. I am not sure of my rendering of the phrase 'another staff', i.e. 'staff, other than the bow', may be freely rendered by 'as well as a staff'. So also render VR. and AR. I am, however, inclined to emend the reading to *daṇḍo 'pare*, i.e. 'in the other (hand) there is a staff'. But for that there is no evidence, except that it has been mentioned in his commentary by VR. as a *v. l.*

l. 13. Sanskrit *chāyā* : *saumya-darśanau khalo etau*.

l. 15. *garbha-rūpakam*. A peculiar word; recurs on p. 30, l. 2, and IV. 32. The sense, however, is clear. Cf. *Bāl.* VI. 33/34; *Anar.* I. 15; VI. 9/10; *Utt.* VII. 7/8. Cf. also *gabbha-rūva* in *Utt.* IV. 26/27.

āgatam. Mark its unusual position before *rājarsi-grhāt*.

Page 10, l. 2. *gautamaś ca*, &c. This half-verse is repeated in II. 42 below; and in *Utt.* I. 16. For *Śātānanda* see *Rām.* I. 50-51.

l. 5. Sanskrit *chāyā* : *praṇamāvaḥ*.

l. 7. *su-nirgata*. I fail to realize the force of the particle *su* here. For the allusion see *Rām.* I. 66; *Anar.* III. 58.

l. 10. *janāntikam*. For definition see *Daśar.* I. 58, 59; *Sāh.* 425.

l. 12. *Verse 21*. This verse is quoted in *Saras.* V. 168 to illustrate *patu saṁskāra* and in V. 169 to illustrate *caḥṣuḥ-ṭṭi* as conducive to *prema-puṣṭi*. Cf. *Utt.* I. 9.

Page 11, l. 8. *dugdhaṁvād ṛte* refers to the well-known legend of the churning of the ocean of milk and the appearance of the fourteen jewels. Cf. *Ragh.* I. 12; *Kir.* V. 30; *Anar.* VII. 42/43. For the names of the jewels see *Bāl.* VII. 36. Cf. the similar idea in *Māl.* II. 11/12; and *Pras.* p. 54, l. 19.

l. 10. *ṛṣyaśṛṅgopacāraiḥ*. See *Rām.* I. 14. Cf. *Anar.* I. 50; and the still closer parallels *Anar.* V. 1; and *Pras.* p. 70, l. 21.

1. 11. *kosala*. See *Rām*. I. 5.

1. 12. *diptasya śreyasaḥ pūrākāmaḥ*. VR.'s rendering, 'desiring to study in their entirety the radiant Vedas', is far-fetched.

Page 12, l. 1. *ariṣṭatāti*, a Vedic word. See *Pān*. IV. 4, 143. Cf. the same suffix in *śivatāti*, p. 124, l. 7. For a similar phrase cf. *Anar*. II. 39 (*svāsthyam vidhātāsmāhe*).

1. 3. *maitrāvaruṇi*. See the 'Sanskrit word Index' for the double forms *maitrāvaruṇa* and *varuṇi*. Cf. also the forms *vaikartana* and *ṭani*.

1. 10. *sakhe viśramya*, &c. The passage is not quite clear. Why did the people first rest themselves outside and then enter their houses?

Page 13, l. 3. *asty ahalyā*, &c. For the story see *Rām*. I. 48, 49; *Anar*. II. 6/7.

1. 6. *andha-tāmisra*. 'Blind-darkness', especially of the soul; see *Sāṅkh*. 48. It is also 'the name of a division of Tartarus or the infernal regions, the second of the 21 hells to which those who seduce the wives of others and enjoy them are condemned. According to Bhavabhūti, persons committing suicide were condemned to this hell; see *Utt*. IV. Apte in his *Practical Sanskrit-English Dictionary*. See also *Manu*, IV. 88, 197; *Yajña*. III. 224; *Viṣṇu-smṛti*, xliii. 3.

1. 7. *seyam adya*, &c. Cf. the close parallel *Anar*. II. 6/7.

1. 8. *sahajānubhāva*. Repeated in *Anar*. I. 18/19; III. 28.

Page 14, l. 1. *upavārya*. For definition see *Daśar*. I. 59; *Sāh*. 425.

Sanskrit *chāyā*: *śarīra-nirmāṇa-sadr̥śo nanv asyā 'mubhāvah*.

1. 6. *āropayena*, &c. Cf. *Anar*. II. 39; *Bāl*. III. 27; *Mahānāṭaka* I. 24 (No. 24).

1. 9. *paśyati*. Note the desiderative sense.

1. 10. Sanskrit *chāyā*: *huṃ rākṣasaḥ*.

1. 12. *āgacchatu*. Cf. *āḥ āgacchatu*, *Anar*. III. 33/34.

Page 15, l. 3. *mātāmāhena*, &c. For such a duty of the minister see *Kām*. IV. 41-45. For the definition of a *mantrin* see *Sāh*. 80; *Daśar*. II. 40.

1. 4. *ayoniḥ*, &c. Cf. the parallel *Anar*. III. 42.

1. 9. *amṛta-vartir iva*, &c. For the idea see *Māl*. I. 25/26; *Utt*. I. 38.

1. 10. Sanskrit *chāyā*: *Kim iti sajjate 'smin locanānande me dr̥ṣṭiḥ*.

sajjai. We should rather substitute the *Śaurasenī* form *sajjadi* for *sajjai*.

Page 16, l. 5. Verse 30. Cf. the parallels *Anar*. III. 42; III. 44. This verse is quoted in *Saras*. V. 168 to illustrate the *āḍṛta saṃskāra*.

1. 7. *kanyāyās ca parārthatai 'va*, &c. For the thought cf. *Śāk*. IV. 22.

1. 8. *pulastya*, &c. See *Manu*, I. 35.

1. 9. Sanskrit *chāyā*: *hā dhik, hā dhik, rākṣaso mām prārthayate*.

1. 10. Sanskrit *chāyā*: *hā katham exam*.

1. 14. Verse 31. This verse is quoted in *Saras*. V. 167 to illustrate the *udātta rasa*.

sādhāranyāt. As she is still unmarried, Sītā's hand may be asked for by any suitor. She is so far their common property, as it were. Pick.'s 'because

of her unmarried state' is but a free rendering. I do not agree with VR., who construes the word with *anya* and explains: 'any other may ask for her, being himself equal to others'.

Page 17, l. 1. *tasminn api*, &c. Cf. the similar speeches of Rāma and Lakṣmaṇa in *Anar.* III. 38/39.

l. 4. *Anaranyam*. For the story see *Rām.* VII. 19; cf. also *Anar.* VI. 58.

l. 10. *na vasanty ekatra*, &c. For a similar idea cf. *Bāl.* I. 36; *Kum.* III. 28.

Page 18, l. 2. *Verse 34*. Cf. *Māl.* VIII. 9, where *drāṇ-niṣpeṣa-viśirṇa* is repeated. Cf. also *Anar.* III. 40. This verse is quoted in *Saras.* V. 172 to illustrate *mahābhāgya*, one of the *nāyaka-guṇas*.

rūḍha-vraṇa. Repeated in *Anar.* VI. 69; cf. also *vraṇo rūḍha-granthiḥ* in *Utt.* II. 26.

l. 11. *Verse 35*. For the story see *Rām.* I. 25 and 26. This whole verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 67 as an illustration of the *bībhatsa rasa*. It is also quoted in the commentary to *Kāvya*. VII. 11 to illustrate '*raudrādan ca rase vyaṅgye kaṣṭatvaṃ guṇaḥ*'; and in *Saras.* I. 106 to illustrate that *ghṛṇāvat-smṛti-hetutva*, present in the verse, is not a fault, for it well fits in with the *bībhatsa rasa*, meant to be delineated here.

Page 19, l. 1. *prāgbhāra* is a good illustration of the influence of the Prakrits on Sanskrit. The word *pabbhāra*, of which our word is only a conventional sanskritisation, is mentioned by Hemacandra in his *Deś.* VI. 66, and occurs in *Karp.* II. 33 in the sense of 'a mass, large quantity'. Cf. also *Anar.* IV. 10/11; *Bāl.* II. 57/58; VII. 47/48. It possesses three different meanings (see Boehtlingk and Roth's *Wörterbuch*), in two of which it is known to Bhavabhūti. They are (1) the 'summit of a mountain'; cf. *Mv.* VII. 11; *Māl.* IX. 15; *Trik.* II. 3, 2; *Pras.* p. 144, l. 5; *Kathās.* II. 4, 45; 6, 11; or 'the fore-part of anything'; cf. *Māl.* V. 19; (2) 'inclination, tendency'; cf. *Lalit.* p. 188, l. 2 (chapter XIV). Its commonest meaning, however, is (3) a 'heap', 'a large quantity'; cf. *Māl.* V. 29; *Mv.* I. 35; III. 32. *Vair.* Miscellaneous, 16; *Anar.* V. 6; VI. 45; VII. 63; *Bāl.* IV. 57; *Pras.* p. 135, l. 5; p. 145, l. 5.

l. 6. Sanskrit *chāyā*: *tāta bhīṣaṇā hatāsā*. Jv. is quite wrong in rendering it as 'let the wishes of this terrible one be frustrated'. In *Bāl.* III. 3/4 *bhīṣaṇā hadāsā* is repeated.

l. 8. *cibuka-pradeśe*, &c. Cf. *Bāl.* III. 4/5.

l. 9. Sanskrit *chāyā*: *hā dhik eṣa eva 'tra nityuktaḥ*.

l. 10. *strī*, &c. Cf. *Anar.* II. 56/57.

l. 11. Sanskrit *chāyā*: *śrutam āryayañtut*.

l. 12. Sanskrit *chāyā*: *anyatomukha evāsya cittubhedaḥ*. Neither VR., who explains 'his object is other than her murder', nor Pick., who translates 'the nature of his mind is unlike others', has understood the point of this speech. Rāma is *pained* to find that he has been asked to kill a *lady*. For this sense of *citta-bheda* see III. 31 below.

Page 20, l. 1. *Verse 37.* This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II. 10 to illustrate the *sāttvika-guṇa* called *śobhā* (*nice gl̥ṛṇā*) to be found in a Hero.

Utpāta. That the word means 'a portent' becomes clear from a comparison of the passages, for which see 'Sanskrit word Index'.

l. 4. *niyuktas tat*, &c. Cf. the parallel *Bāl.* III. 3/4; III. 5; and *Anar.* II. 62.

l. 5. *brāhmaṇajanasya*, &c. Notice the peculiar phrase, which really equals *brāhmaṇa-jana-saṅghātasya mṛtyum*. For the story see *Rām.* I. 25, 26.

l. 8. *Verse 38.* Cf. *Anar.* II. 58; II. 62. For a similar thought cf. *Utt.* V. 23.

l. 11. Sanskrit *chāyā* : *aho parāgata eva | hā dhik, hā dhik | utpāta-vātātī ivu hatasā mahāmubhāvam abhidravatī*.

Page 21, l. 2. Sanskrit *chāyā* : *aye idānim svayam eva tātaḥ prasthitaḥ*.

l. 4. *Verse 39.* This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 19 to illustrate *maraṇa*, one of the *vyabhicāri bhāvas*. For the story see *Rām.* I. 26.

l. 8. Sanskrit *chāyā* : *āścaryam āścaryam | priyam priyam naḥ*.

Page 22, l. 1. *hā ārye . . . plavante*. This passage as well as verse 40 below is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 29 to illustrate *viṣāda*, one of the *vyabhicāri bhāvas*.

l. 1. *ambuni majjanti*, &c. Cf. the parallel Prākṛit passage in *Bāl.* VIII. 31/32.

l. 6. *dātyam*. I have adopted this reading only on the strength of the MS. K. 'dāinyam' (i. e. 'helplessness'), read by all the other MSS., is very nearly the same thing as *jarā* (old age), or at least the direct result of old age. So practically *dāinyam* loses its force and reduces the reasons advanced to only one. It is, besides, difficult to understand what other 'helplessness' he was labouring under. *dātyam* gives an excellent sense; his position as a messenger is to him the chief hindrance. Compare the same reason and under similar circumstances mentioned by Aṅgada in VI. 22 below.

l. 7. *omkāraḥ*. Cf. the parallels *Bāl.* III. 78; IX. 39/40.

ayi, &c. Cf. the parallel *Anar.* III. 43/44.

l. 11. The readings *sa* and *naḥ* (of Mt) in place of *hi* and *saḥ* would be preferable.

Page 23, l. 1. *divyāstra*°. For the story and description see *Rām.* I. 27, 28. According to the story of the *Rām.* I. 55, they were revealed to Viśvāmitra by Śiva; and in *Viṣṇu.* I. 15 also they are mentioned as sons of Kṛṣṇaśva himself.

l. 2. *prakāśam*. For definition see *Daśar.* I. 58; *Sāh.* 425.

l. 3. *bhagavataḥ*, &c. Cf. *Anar.* I. 40/41; *Utt.* I. 14/15; V. 15; VI. 15/16; *Bāl.* III. 7.

sarahaśya°, &c. Repeated in *Utt.* VI. 14/15.

l. 4. *divyāstra-mantra-pārāyaṇasya*. Repeated in *Anar.* II. 8/9; III. 20/21. Cf. also *Anar.* I. 40/41.

l. 6. *brahmādūyo*, &c. This verse is repeated twice in *Utt.* I. 15 and VI. 15. See also *Rām.* I. 21; I. 26-28.

Page 24, l. 2. Verse 43. Cf. *Utt. V. 14*; *Bāl. I. 41*.

l. 4. *ketu*. 'Banner', VR.; 'Ray of light', SR. and AB.

l. 11. Sanskrit *chāyā*: *samantataḥ prajvalita-vidyut-puñja-piñjareṇa utkramanti* *iva locanāni prabhā-parispandena*.

viñju-puñja-piñjareṇa. Repeated in *Bāl. II. 58/59*.

utkramanti, i. e. 'start from the head'. Eyes are said to 'start' when one is startled or frightened. Or probably the word might mean 'their sight fails'; cf. the use of the root *ut-kram* with the word *āyuh*. Pick. translates 'issue forth'. Ratnam Aiyer's text reads *ubhamanti* (= 'wander').

Page 25, l. 1. *rāvaṇa-purandara*°, &c. See *Rām. VII. 27/29*.

l. 3. Verse 45. This verse is quoted in *Saras. III. 50* to illustrate the *anubhūta-viśaya upamāna*.

°*pravāṇa*°. The word occurs in *Māl. I. 17*; 'As he bent forward with all his might', Pick.; 'Possessed of all strength', A.

l. 8. *prācīna-barhis*. One of the *Prajāpati*s; see *Viṣṇu. I. 14*. VR. is wrong in giving the alternative meaning of 'Indra', who has already been mentioned.

l. 9. *kālāgni*°. 'Fire of destruction', Pick.

l. 14. *sampradāyaḥ*. All the commentators translate it wrongly: VR., AB., and Pick. by 'gift', and Jv. by 'collection'. That 'traditional knowledge' is the right meaning is clear from p. 150, l. 9, where the word recurs. Cf. also the expression *vidyā-prakāśanāt* in verse 48 below; and *kārmuka-vidyā-sampradāyaḥ* in *Anar. I. 40/41*. For this sense of the word see *Utt. V. 15*; VI. 15/16. *divyāstra-sampradāya* is repeated in *Utt. II. 7/8*.

Page 26, l. 6. Verse 49. See *Rām. I. 27*.

l. 8. Sanskrit *chāyā*: *devatā mantrayante | aho āścaryam*.

l. 10. *viśvāmītrāt* . . . *viśvasya mītrāt*. Cf. the same play upon the words in *Bāl. III. 2/3*.

l. 12. Verse 50 cd. Cf. *Utt. VII. 11 cd*.

Page 27, l. 4. *pramīta-viśayām*. The weight of the MSS. evidence is for the reading *pramīta-viśayām*, the sense of which, as applicable in this passage, I do not understand; *pramīta-viśayā śakti* means 'power of a limited range'; but this is exactly the opposite of what the king wants to express. The later substitution in the MSS. of the simpler *pramīta* in place of the original *pramīti*, particularly when the dropping of a single letter affects the change, is very probable. AB. explains *pramīta-viśayām* by *sugrahām*, and SR. by *parimito viśayo yasyāḥ*.

l. 5. *pratīhata-parispandaḥ*. *Parispanda* etymologically means 'movement'; here evidently 'effort' to speak or to think. Cf. *Mahā. I. 153, 8* (line I. 5969). Cf. the expressions *vaktra-parispanda* (= speech) in *Mahā. I. 61, 3* (line I. 2233); *vākya-parispanda* (= speech) in *Pras.*, and *buddhi-parispanda* (= thought) in *Mahā. XII. 341* (line XII. 12961). VR. suggests two meanings: (1) *pratīhatā kiñcit pravṛttir api yasya*, (2) *pratīhatā racanā yasya*. Jv. explains: *vīhat-vākprasaraḥ*. Pick. translates 'with his utterance impeded', and adds in a note:

'I have some doubt about this, for the compound may be translated, "having trembling produced", i. e. being filled with fear; still the general meaning of *pratihata* is obstructed, impeded.' AB.'s rendering 'free from heart-trembling' (*parispandaḥ*) is not possible.

1. 5. *hr̥ṇyate*. The majority of the MSS. read *ghr̥ṇyate* (i. e. becomes disgusted with). For the word *ghr̥ṇā* see *Amara*. I. 7, 18, and III. 2, 32, and the commentary thereon which quotes from *Haima* and *Vācaspati*. But *ghr̥ṇyate* is not known to me as a denominative. Cf., however, the word *ghr̥ṇi* in the sense of pity in *Anek*. II. 138. I prefer the simpler and commoner *hr̥ṇyate*. Cf. *Bhaṭṭ*. II. 38.

1. 6. *Ataḥ*. The MSS. favour the reading *yataḥ*, which, however, does not suit the context. 'ya' is in the Jaina MSS. substituted for 'a'. Thus our reading probably goes back to a Jaina original. Cf. the identical case on p. 90, l. 7.

1. 12. *Verse 52*. See *Rām*. I. 31, 66.

Page 28, l. 7. *Verse 53*. This verse is quoted in the commentary to *Daśar*. II. 1 to illustrate the *daśa* Hero; it is quoted also in the commentary to *Daśar*. II. 10 to illustrate the *sāttvika-guṇa* called *daśa-sobhā* mentioned in a Hero. *sphūrjād-vajra* is repeated in *Bāl*. I. 41.

sphūrjat°. Pick. translates 'gleaming'. For the description of the bow see *Rām*. I. 75, 76.

1. 8. *tripura*°. The three cities of gold, silver, and iron in the sky, air, and earth built for the demons by Māya and burnt down by Śiva, cf. *Kum*. VII. 48; *Megh*. I. 56.

1. 9. Sanskrit *chāyā* : *sāmpratam saṁśayitāsmi*.

Page 29, l. 1. Sanskrit *chāyā* : *api nāmaivam bhavet*.

1. 3. Sanskrit *chāyā* : *diṣṭyā vardhāmahe*.

1. 4. *bhagṇam ca tat*. Cf. the parallels *Anar*. III. 54/55; *Bāl*. III. 75/76.

1. 5. *aho*, &c. Cf. the parallel *Anar*. III. 55/56.

1. 7. *Verse 54*. Cf. the parallel *Anar*. III. 57, where the first line is nearly repeated; *Pras*. p. 63, l. 19; *Anar*. VI. 52 b; and *Bāl*. IV. 20 a are a close paraphrase of the first line. Cf. also the parallel speech of Lakṣmaṇa in *Anar*. III. 54; and the parallel verse *Bāl*. I. 46. This whole verse is quoted in the commentary to *Sāh*. 237 to illustrate the *adbhuta rasa*; in *Kāvya*. I. 2, 12 to illustrate the *gauḍīyā rīti*; and in *Alaṅkārasar*. p. 134 to illustrate the figure *adhika*.

1. 9. *drāk-paryāpta*, &c. This third quarter of the verse is to me quite obscure. The exact meaning of the word *paryāpta* as also the mythological allusion in the stanza create the difficulty. *Brahmāṇḍa* is evidently Brahmā's golden egg, broken into two at the beginning of the creation (see *Manu*, I. 12); but when the two shells were joined (*milat*) I do not know. ŚR. explains: *drāk satvaram paryāpte yathāyogye samyogocite ye kapālayor brahmāṇḍāvayavayor sampuṭe tābhyām milat samyukhjanam yad brahmāṇḍa-bhāṇḍam tasya udare*, &c. AR. reads *paryasta* for *paryāpta*, and explains: *drāg jhaṭiti paryastābhyām*

vikṣiptābhyām vighatitābhyām iti bhāvaḥ kapālasamputābhyām samputākārābhyām andārdhābhyām milato yuñjato brahmāṇḍa-bhāṇḍasyodare, &c. Jv. also substitutes the reading *paryasta*, and comments: *drāḡ jhaṭiti paryastayoḥ para-sparopari patitayor iti yāvat taṅkāravegād iti bhāvaḥ kapālayoḥ urdhvādho 'vasthitāvayava-viśeṣayor dyāvāprthivyor iti bhāvaḥ samputayor anyonyāvaranabhātayor iti yāvat milat saṅgacchad brahmāṇḍam eva bhāṇḍam ādhāra-viśeṣas tasy-odare, &c.* VR. reads *paryasta* for *paryāpta* and *mita* for *milat*, and is the most intelligible: 'the shrillness of which is whirling round and accumulated within the vessel of the universe, resembling (*mita*) the hollows of a skull suddenly broken'. Pick. translates: 'the harshness of which is concentrated and whirling within the hollows of the universe, blending with the cavities of the sky, which is suddenly overcast'. In his translation of *Alaṅkāra-sar.* (published in *Z.D.M.G.*, vol. LXII, 1908) Prof. Jacobi translates the third line as: 'dessen zusammengepferchtes Ungestüm im Bauche des Welteies wie in einer flugs geschlossenen Schachtel umherirrt'.

1. 12. Verse 55. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 26 to illustrate the *iṣṭa-prāptikṛta āvega*, which is one of the *vyabhicāri bhāvas*. It is quoted in *Saras.* I. 75 as an instance of *bhāvika*; and also in V. 172 to illustrate the mixture of *śabda-guṇas* like *bhāvika*, *prasāda*, *preya*, and of *śabda-doṣas* like *punarukta*, *viruddha*, *kriyānuyogatva*, and *vyarthatva*. The first line is repeated in *Bāl.* X. 65.

Page 30, l. 1. *katham ati*, &c. Cf. *Māl.* VI. 16/17.

1. 4. Verse 56. Cf. the parallel *Anar.* III. 56.

1. 6. Sanskrit *chāyā*: *aho datte svaḥ*.

1. 10. *duhitarau*, &c. Cf. *Anar.* III. 56/57.

Page 31, l. 11. Verse 57. This verse is repeated in *Utt.* I. 17. Its first quarter is repeated in *Utt.* I. 51; VI. 42; VII. 15.

Page 32, l. 3. *daśarathasya*. Mark the genitive case.

1. 5. *godāna*. AR. takes the compound as meaning 'cow-giving', and quotes *Rām.* I. 72, 21-24 to support his contention. See also the *Preface* in his edition, para. 6. But the passage he quotes simply mentions that at this ceremony presents of cows were made. It does not contradict the technical meaning which I give to it, and which is, besides, strengthened by *Aśv. Gr.* I. 18, 1; and Mallinātha on *Ragh.* III. 33. See also *Manu*, II. 65; cf. *Utt.* I. 17/18.

1. 7. Sanskrit *chāyā*: *distyā avipravāsa idānīm bhaginīm bhaviṣyati*.

Page 33, l. 1. *paulastyo . . . iti*. Almost repeated in *Bāl.* II. 20.

1. 3. *gantavyā*, &c. Cf. *Anar.* III. 60.

1. 4. *purandara-purī*°, &c. Cf. VII. 5 below.

1. 6. Verse 60. See *Rām.* I. 30.

1. 10. Sanskrit *chāyā*: *atredānīm katham*.

Page 34, l. 2. *viparyasto vidhir*, &c. The sense seems to be: 'Well, Subāhu and Mārta have begun well and may succeed in their object. Or probably fate may be reversed; so I must wait here till the end.' VR. gives four

alternative meanings of *vidhi*, one of which is possible. He explains: 'The course of things, viz. the situation which is so far unfavourable through the murder of Tāḍakā, the snapping of the bow, and the marriage of Sītā with Rāma—all this may change.'

l. 9. *brahma-dviṣo*. *Brahma* is 'Veda' according to Jv., ŚR. and AB.; 'Brahman caste' according to VR., and 'the Supreme' according to Pick.

l. 10. *Ātharvaṇa*. Cf. *Mv.* II. 24.

ACT II

Page 35, l. 2. *yataḥ prabhṛti*, &c. Cf. the parallel *Anar.* IV. 6/7.

l. 4. *durād daviyo*, &c. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 10 to illustrate *śaṅkā*, one of the *vyabhicāri bhāvas*.

l. 13. *prasahya*. I do not agree with the commentators, all of whom regard it as an adverb (and not as an absolutive) and construe it with *kṛtam*, which is so far removed from it in the sentence. Their mistake originates in taking *dviṣta* as an adjective and making it qualify *astra-dānādbhutam*. I maintain that *dviṣta* is a noun here, and the verse-quarter *rāvaṇa-dviṣtam prasahya* is as complete in itself as the second one. That *dviṣtam* is a noun is corroborated by the reading *dveṣam* of the MS. Mg.

Page 36, l. 2. *sitā-vandī-graha*°, &c. I think the sense is 'The king was threatened with the forcible abduction of Sītā, in case her hand were refused to Rāvaṇa (cf. l. 59 above); but the sage, by conferring the divine knowledge of missiles upon Rāma, endowed him with an indomitable strength, and thus removed from the king's mind the remotest likelihood of such a treatment being accorded to Sītā.' VR.'s rendering, 'the insult . . . was not minded (*aganītaḥ*) by the king' is doubtful. Jv. offers an alternative meaning which is extremely far-fetched and impossible. He explains: 'The mental pain (*paribhava*) of that king in keeping Sītā like a captive in the palace, because she could not be married for want of a worthy husband, has been dispelled, inasmuch as Rāma has broken the bow and thus removed from the path the only obstacle, viz. the fulfilment of the hard condition.'

l. 3. *aikamukhyam*. The word is quite clear. *Ekamukha* is 'one having his face turned only in one direction'; hence, 'partial'. From it our word is an abstract noun. The commentators misinterpret it, one and all, in rendering *asmān prati aikamukhyam* as 'our sovereignty over the gods'.

l. 4. *nāndī-nāda*°. 'Sound of rejoicing' refers to *deva-duṇḍubhi-dhvani*, p. 23, l. 11. VR. reads *nāndī-dāna*° and explains it by *nāndī-śrāddha*, which is quite out of place.

l. 7. Sanskrit *chāyā*: *jayatu jayatu mātāmahaḥ*.

l. 9. Sanskrit *chāyā*: *nirvṛttāni kīla tatra paṇigrahaṇāni | anyac ca | agastī-maharṣiṇā rāmāya maṅgalopahārikam mātāmahaḥ dhanur-varam anupreṣitam*.

1. 10. *Agatthi*. The sage Agasti or Agastya is alluded to. Though the Rāmāyaṇa mentions the gift of this bow to Rāma during the latter's exile (Rām. III. 12), yet we know that Bhavabhūti is hardly ever faithful to the details of the epic story.

Page 37, l. 3. *amogham astrapam*, &c. Pick. has not grasped the force of the first line, for he wrongly translates: 'A weapon that fails not and the favour of Brahmins belong to a Kṣatriya; and that glory of a Kṣatriya, when united with divine knowledge, is difficult of approach.'

1. 5. Sanskrit *chāyā*: *mānuṣa-mātre api etasmin kā cintā*.

1. 10. *brahmābhayaṃ*, &c. A second interpretation is also possible by reading *brahmā bhayaṃ* as two separate words (thus, *brahmā bhayaṃ*) and taking *no* as a genitive singular. The sense then is: 'Brahmā spoke to us of a danger'. See Rām. VII. 10; and cf. Ragh. X. 43.

Page 38, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *kaḥ sandehaḥ | yathā daśamukha īṣanmukulitair vimśati-dr̥ṣṭibhir nidrāyamāna-lolalocano namaḍ-vadano vartate tathā janāmi dāruṇo 'sya hr̥daya-vedanāvegō naivam viramiṣyati iti |*.

1. 2. *ohāramāṇa*. All the commentators seem to render it by '*apahriyamāṇa*' in Sanskrit. Thus Pick. translates it as 'robbed'. Jv. follows him. AB. explains: *muṣyamāṇāny asphuṭadarśanāni*; VR. as 'with his eyes turned inwards (to his mind)'. ŚR. reads '*Ohāramāṇa*' and renders it by '*apahriyamāṇa*'. All are evidently wrong. See Hem. Pr. IV. 12, according to which *ohāramāṇa* must be rendered by *nidrāyamāṇa*. But how a man can sit dozing with rolling eyes (*lola-locanaḥ*) I fail to understand. Probably we should read *alola* for *lola*.

1. 3. *veanāvegō* which equals *vedanāvegāḥ* is *vedanā + āvegāḥ* and not *vedanā + vegāḥ*. For *veanā*, which is the *Mahārāṣṭrī* form, we ought rather to substitute the *Saurasenī* word *vedanā*. See Hem. Pr. I. 146.

1. 5. Verse 8. Cf. the parallels Anar. IV. 9, 10.

viśva-sṛjaḥ. For the names see Manu, I. 35, 36; Viṣṇu. III. 1.

1. 10. Verse 9. This verse is quoted in the commentary to Kāvya. VII. 9 to illustrate the *artha-doṣa* called *sākāṅkṣa*, because we have to supply *upekṣitum* after *stri-ratnam* in the last line. It is quoted also in the commentary to Daśar. IV. 16 to illustrate *garve asūyā*, one of the *vyabhicāri bhāvas*.

Page 39, l. 4. *svastī*, &c. Cf. the similar language in the beginning of a letter in Bāl. V. 2/3.

mahendra-dvīpa. See Viṣṇu. II. 3.

1. 6. Sanskrit *chāyā*: *katham prabhur iva duṣṭīkṣakramam liṅhati*.

dussilīkṣa-kramam. Note that the MSS. give a variety of readings VR. points out that a letter should always be addressed to the king first and to the minister next. Here, however, it opens with an address to the minister Mālyavān; hence the non-observance of the customary order. The reading *siri-bhāṭṭa-kramam* of AB.'s text, noticed also in his commentary by ŚR., is not to be found in any of our MSS.

1. 7. *atraya . . . braviti*. This is certainly a part of the letter's text. The fact is also corroborated by the MSS. Mt and Mg, which add *śeṣam vācayati*

before *atraya*. See *v. l.* at the foot of the page. For *māheśvara* as an epithet of Rāvaṇa cf. *Anar.* III. 46, 49; and for *parama-māheśvara* cf. *Bāl.* I. 51/52.

1. 10. *sadvṛttim*, &c. Two reasons are mentioned. Virtuous conduct and 'our' love for the followers of Śiva in consequence of which we have taken a vow to protect them, demand this of you. *asmaddhitam* is ambiguous. *hitam* may mean 'agreeable' or 'placed'; hence *asmaddhitam* may either be 'agreeable and dear to us', or 'implanted in us'. I prefer the second. For *māheśvarīm prītim* cf. *śaiva-prītyā* in verse 11 below.

Page 40, l. 1. Verse 10. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II. 5 to illustrate a *dhīrodātta nāyaka*; and in commentary on IV. 18 to illustrate *garva*, one of the *vyabhicāri bhāvas*. Quoted in the commentary to *Kāvya*. V. 1 and in the commentary to *Sāh.* 266 as an illustration of *vyāṅgya-vācyyos tulya-prādhānya*.

1. 4. Sanskrit *chāyā*: *iṣan-masrnāvaṣṭambha-gambhīra-gamaka upanyāsaḥ*.

1. 5. *jāmadagnyaḥ khalv asau* may either be a complete sentence in itself, or *jāmadagnyaḥ* may be the subject of the verb *vyapadiśati* in verse 11.

1. 9. *kārye' kārye*. The MSS. as usual have no *avagraha* sign. We may consequently read either *kārye kārye*, 'with regard to all actions', or what is decidedly superior, *kārye' kārye*, 'with respect to what we should do and what we should not'.

1. 11. Sanskrit *chāyā*: *kim cintyate*.

1. 13. *yādī*, &c. Cf. *Anar.* IV. 15.

Page 41, l. 3. *anyatara-vijaye*, &c. In verse 12 above Mālyavān has disposed of only one case, i. e. if both kill each other. Here he talks of another possibility, i. e. when one of them gains a victory over the other.

1. 6. *niḥśreyasāpanne*, &c. This is a difficult passage. It is rather doubtful to whom *niḥśreyasāpanne* refers and what the exact meaning here of *apasṛta* is. *Apasṛta*, from the root *sr̥* with *apa*, means etymologically 'moved away', 'withdrawn'; and so, in sense, comes very near to *parityaktam*, which is mentioned by the MS. K as the meaning of this word here. See the *v. l.* on p. 41. The general drift of Mālyavān's speech is this: 'If Rāma is victorious over the world-hero Paraśurāma, he will not kill that poor Brahman, for Rāma honours Brahmans. But the danger is this that, having thus become conscious of his own insuperable valour, he will think of subduing his prosperous (*niḥśreyasāpanna*) enemy, Rāvaṇa, who to him is a demon.' But if Mālyavān really means this, and the word *niḥśreyasāpanna* refers to Rāvaṇa, I do not understand why Śūrpanakhā in her next speech asks him how far that would affect *their* situation, that having been already mentioned by Mālyavān.

By adding *na* after *śāstram* the meaning becomes clear. 'Rāma would not employ even his drawn weapon against Paraśurāma who has attained to final beatitude'. He has no object in killing a sage. In this way, Śūrpanakhā's speech too acquires significance. But we have no authority for this insertion of the negative particle.

1. 8. Sanskrit *chāyā* : *ko viśeṣaḥ*.

1. 9. *hatvāpi*, &c. The construction here is uncertain for lack of punctuation. Nearly all the MSS. agree in having a stop after *eva*, but they have no mark of punctuation either after *rājaputraḥ* or *punar-utthātu-kāmaḥ*. The meaning would be somewhat changed by adding a stop at either of the two places, though the general sense would not be much affected. *Sandhāryaḥ* may also mean 'ought to be checked'. For *utthātu-kāma* see *Kām.* VIII. 13.

Page 42, l. 1. *utsāhasakti*°. One of the three *śaktis*, the other two being *mantra* and *prabhāva*. See note on p. 85, l. 2 below.

1. 2. *anujānīyukḥ*. Cf. *Anar.* VI. 9/10.

1. 3. *prakṛti-kopaḥ*. That the word refers here to the 'natural enmity' between the gods and the demons I have very little doubt. Mālyavān here simply repeats what he has already expressed by *nitya-nibhṛta-kruddhā devāḥ*. See also II. 7 above. VR. renders it as 'the disaffection of Rāvaṇa's subjects', which, however, is never mentioned, and is quite out of place. Pick. gives likewise a wrong alternative sense, 'the enmity of their subjects, i. e. of those whom the demons have enslaved'. So also Jv., who by *prakṛti* understands the people of the three worlds.

1. 5. *paulastyāpacaya*°, &c. See *Rām.* VII. 31-33; *Mv.* II. 16.

Kārtavīrye. See *Viṣṇu.* IV. 11; *Mahā.* III. 115; *Mv.* II. 16-17.

1. 6. *sarva-kṣatra*°, &c. Cf. *Anar.* IV. 54; VI. 66.

1. 9. Sanskrit *chāyā* : *tato 'tredāniṃ kiṃ cintitam*.

Page 43, l. 2. Sanskrit *chāyā* : *pakṣāntare mahā-doṣaḥ*. It would be a great calamity as detailed above (p. 41, l. 10 ff.). Pick. wrongly understands it to mean, 'if Rāma kill Paraśurāma, Mālyavān will incur the guilt of causing a Brahman's death'.

1. 3. *Verse 14*. VR. offers two more far-stretched interpretations: (1) if the same are the elements of which his body is made up as those aforetime; if the same are his powers as of old, then we, &c.; (2) if the same are the elements of body and the powers of Paraśurāma as those of Rāma (both of them being the incarnations of the one Divine Lord), then we, &c. This verse is repeated in the commentary to *Saras.* I. 82 to illustrate *ojas*, one of the *kāvya-guṇas*.

1. 13. *Viṣkambhaka*. For definition and varieties see *Daśar.* I. 53; *Nāṭya.* XVIII. 34, 35; and *Sāh.* 308.

Page 44, l. 2. *bho bho*, &c. Cf. a similar speech in *Bāl.* IV. 56/57. For the story of Paraśurāma going to visit Rāma, who had snapped Śiva's bow, see *Mahā.* III. 99; *Rām.* I. 75.

1. 4. *Kailāsoddhara*°. See *Rām.* VII. 16; *Mv.* V. 37. Cf. *Anar.* IV. 26; VI. 3, 41; VII. 47, 48; *Bāl.* I. 44, 47; II. 15; X. 33; *Mahānāṭaka* VI. 96 (No. 432); VII. 15 (No. 452). This verse is referred to in the commentary to *Daśar.* II. 5 in illustration of a *dhirodatta nāyaka*.

niṣpāta-doṣaḥ. Repeated in *Anar.* VII. 135. Cf. *Anar.* III. 39; *Mahānāṭaka* IV. 16, 18 (Nos. 453, 455).

1. 5. *raṇa-mado*: i. e. the pride of being the greatest warrior.

Kārtavīryaḥ. Cf. *Bāl.* II. 15; IV. 34, 38.

1. 6. *yasya*, &c. Cf. the parallel *Anar.* IV. 22, as also the similar language in *Mv.* II. 49.

1. 6. *kuthāra-pravighaṭita*°, &c. This is a difficult compound because of the uncertainty of the mutual relationship of the component parts. *doḥ-sākha-dandā-munda*s creates a difficulty. I dissolve it as *kuthāra-pravighaṭitaḥ* ... *doḥ-sākha-dandā yasya, ata eva mundaḥ*. It is doubtful if *munda* is a noun (= head or trunk) or an adjective (= lopped, stripped); but probably the latter, the construction of the whole sentence being then: *purā yasya krodhāt kulyakandaiḥ (saha) tarur iva kuthāra-... °munḍo vihito 'bhūt*. Mark here the pun on the word *skandhaḥ*, (1) shoulders, and (2) trunks of the tree. *Kuthāra* in the case of the tree may mean *any* axe, but in the case of Kārtavīrya refers to Paraśurāma's axe. Cf. the parallel passage *Bāl.* IV. 38.

1. 7. *kulyakandaiḥ*. *Kulya* has two meanings: (1) members of a family (*kule bhavāḥ*), and (2) bones. Both are possible here.

1. 8. *triḥ-sapta-vāra*°. Cf. p. 44, l. 8; II. 19 below. Cf. also *Anar.* IV. 25; *Bāl.* II. 13, 21.

1. 9. *bṛauṇcasya*, &c. Cf. *Megh.* I. 57; *Anar.* IV. 47; *Bāl.* II. 15; IV. 29; *Pras.* p. 72, l. 3, 12.

1. 10. *gaṇa*°. Cf. *Kum.* I. 55; *Megh.* I. 33; *Mv.* II. 33.

1. 11. *sva-gurū*°, &c. Cf. *Anar.* IV. 54.

Page 45, l. 6. Sanskrit *chāyā*: *halā sakhyah katham idānim etat*. I am inclined to drop *halā*, following only the one MS. I₁, as it is redundant.

1. 7. Sanskrit *chāyā*: *kumāra alam tāvat tvarayā*.

1. 8. *paridhāranā*. The MS. evidence is in favour of this reading. But the word is not found in the dictionaries. Probably it means 'delay', as may be gathered from the context. The girls ask Rāma not to make haste, but his valour cannot brook delay. *paridhāranā*, the reading of some MSS., means 'endurance'. Boehtlingk and Roth's *Wörterbuch* mentions our passage and gives 'Ausdauer', 'Aushalten' as the meaning.

Page 46, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *vāraṇ vāraṇ nihkṣatrikṛta-samasta-jīva-loko nirvartita-viśama-vyavasāya-sāhaso 'yam paraśurāmaḥ śrūyate*.

1. 2. *nivvaḍida-visama-vavasaya-sāhasaḥ*. Literally, 'who accomplished a daring act in the form of a difficult undertaking'. According to *Hem. Pr.* IV. 62 *nivvaḍida* may also be rendered as *spastikṛta*; the sense of the compound would then be: 'who showed his daring in a difficult task'. The compound is almost repeated in *Māl.* VI. 15/16.

1. 4. *utkhāta*°, &c. Cf. *Anar.* IV. 32, 35, 39.

vaṁśa. A pun upon the word, which means (1) family; (2) bamboo-tree.

1. 6. *sadvipām*, &c. See *Rām.* I. 76. Cf. *Pras.* p. 72, l. 10; *Bāl.* II. 23; IV. 41; and *Mv.* p. 61, l. 3 below.

1. 7. *astravyasta*°, &c. Cf. the parallels *Bāl.* II. 37; IV. 41.

1. 12. *kruddho munir bhārgavaḥ*. Repeated in *Anar.* IV. 19.

Page 47, l. 3. Sanskrit *chāyā*: *aho samantato 'hā deva candra-mukha rāma-candra, hā jāmātar' iti paridevanā-mukhara-kātarodvigna-samasta-parijana-pralapitam antaḥ-puraṃ vartate | tad bhariṭ-dārike svayam eva vijñāpaya bhariṭ-dārikam.*

1. 5. *vaṭṭai*. We should rather substitute the *Saurasenī* form *vaṭṭadi*.

1. 7. Sanskrit *chāyā*: *tena tvaramāṇaḥ sambhāvayāmaḥ vega-prasṛtam ārya-putram.* For *tuvarantio* see *Hem. Pr. IV. 170*. For *pasariam* the correct *Saurasenī* form would be *pasaridam*.

Page 48, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *kumāra avekṣasva tāvat tvarā-viśrīkhalamāna-vihvalitodbhṛanta-gamanām bhariṭ-dārikām.*

1. 5. Sanskrit *chāyā*: *sakhi sakhi surāsura-manthana-samarthaṃ trailokyamāṅgalam tuṅga-jaya-lakṣmī-lāñchanam imaṃ savibhrama-vikasita-netra-nīlotpalaśobhā-bībhran-mukha-puṇḍarika-visphārīta-sneha-sambhramā sarvadāsmākam purato varṇayasi | tat kim iti vijayābhimukhe kumāre udbhṛāntasi.*

1. 6. *viṣaṭṭa*. May be rendered as *dalita* or *vikasita* in Sanskrit. See *Hem. Pr. IV. 176*. Cf. *Karp. II. 4*; *Bal. V. 70/71*; *Pras. p. 38, l. 2*.

kandotta. A *deśi* word meaning a blue-lotus; see the *v. l.* at the foot of the page, and *Deśi. II. 9*. Cf. *Karp. III. 3*.

Page 49, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *sarva-kṣatriya-santāpa-kārī paraśurāma iti.*

1. 6. *tri-vali*. Cf. *Kum. I. 39*; *Kāvya. V. 2, l. 15*.

1. 8. Sanskrit *chāyā*: *hā dhik | sa evaiṣo vyāharati.*

1. 9. *pratibhinna*. Pick. translates 'clashing against each other'. *puṣkarāvartaka*. Cf. *Megh. I. 6*; *Kum. II. 50*.

Page 50, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *kā gatiḥ | . . . ārya-putra na tāvad yusmābhir gantavyam yūvat tāto nāgacchati.*

1. 3. Sanskrit *chāyā*: *udvartitam idānim priya-sakhyā rasāntareṇa lajjālutvam.*

1. 5. *ōho ōho*, &c. See p. 49, l. 7.

1. 8. *Verse 22*. This verse is quoted in the commentary to *Kāvya. IV. 35* to illustrate *autsukyodaya*.

1. 6. Sanskrit *chāyā*: *tato balād eva dhārayiṣyāmi*. The form *valād eva* deserves notice.

1. 9. *vira-rabhasonmādaḥ*. Rāma is here considering the bright side of Paraśurāma's character, and so also in his subsequent speeches. He has not as yet been roused to anger. It is only after he has met Paraśurāma that the struggle between the two opposite feelings of honour due to the great sage and anger at his violent conduct begins (see verse 30 below). I, therefore, take the compound *rabhasonmādaḥ* (as also do VR., AB., and Apte in his *Dictionary*) to mean 'rapturous joy'. Pick., however, renders 'anger at the violence of a hero'. *vira* is 'the hero' Paraśurāma and not 'heroism' (as ŚR. understands it).

1. 11. *haricandanendu*, &c. Cf. *Utt. III. 11*.

Page 51, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *esa dīpyamāna-dinakarāloka-prekṣyamāna-deha-prabhā-parikṣepa-bhāsuram jvalantam suniṣitam paraśum dhārayan viśrīkhalodvella-hutavaha-sikhā-sahasra-sandehita-jatā-bharaḥ sudūra-vikṣepavidāha-vikātoru-*

daṇḍa-nirbharābhigāta-vihvalita-vasundharāḥ parāgata eva sa sakala-kṣatriya-mahārākṣasaḥ.

1. 2. I doubt if we should render *uvvella* here with *udveṣṭita* as given in *Hem. Pr.* IV. 223.

1. 3. *Urudaṇḍa*°. Pick. mars the whole beauty of this description of the gait by taking *daṇḍa* to mean 'the staff', which, to say the least, has not been even once mentioned in the play. Cf. *Māl.* VIII. 8/9 (*sākhhevāviddha-viada-niorudaṇḍa*).

Page 52, l. 2. *piṇḍatām upagataś ca*, &c. Cf. *Utt.* VI. 19.

1. 5. *ātharvaṇo nigamaḥ*. Cf. I. 62 above.

1. 7. *kalpa*. See *Manu*, I. 64-74; *Viṣṇu*, I. 3.

dadhataḥ kālarudrānalatvam. It is not likely that the three gods Kāla, Rudra, and Anala are referred to here. Cf., however, I. 46 above. I agree with the commentators in interpreting it as 'assuming the shape of fire, in the form of all-destroying Rudra', which is corroborated by *Anar.* VII. 18, where the phrase *kālarudrānale* occurs, and which the commentator Lakṣmaṇa Sūri explains as *pralayaṅganu*. Cf. also *kālāgnirudra* in *Bāl.* II. 62; VII. 30; IX. 48/49. For fire at the end of a kalpa see *Viṣṇu*, I. 3.

1. 10. *rāsibhūtaḥ*, &c. Cf. II. 41 below.

1. 11. *aho*, &c. Cf. *Anar.* IV. 26/27.

Verse 26. Cf. the close parallel *Anar.* IV. 27; *Pras.* p. 71, l. 21.

Page 53, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *hā dhik hā dhik parāgata eva | āryaputra paritrāyasva mām | priya-sāhasika prasīda*. The first part is repeated on p. 20, l. 11.

1. 4. *Verse 27*. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 18 to illustrate *garva*, one of the *vyabhicāri bhāvas*.

1. 6. *darpa-kaṇḍūla*°, &c. Cf. *Mv.* V. 47; *Anar.* III. 41; V. 32; VI. 55; *Bāl.* II. 24/25; *Mahānātaka* VII. 50 (No. 487).

1. 9. *aho durātmanah*, &c. Cf. *Anar.* III. 35/36.

1. 10. *Verse 28*. This verse is quoted in the commentary to *Kāvya*, VIII. 3 to illustrate the *kāvya-doṣa* called *apratīta*. Cf. *tatra-bhavato devād bhavanī-pateḥ* in *Anar.* IV. 23.

Page 54, l. 6. *Verse 30*. This verse is quoted in the commentary to *Kāvya*, VII. 7 to illustrate *bhagna-prakrama*. As demanded by the two respective thoughts in the first half of the verse *pāḍopasaṅgrahanāya* ought to precede *abhinava-darpa-kṣamāya karmaṇe*. Cf. a similar idea in *Utt.* V. 26.

1. 13. *satyam*, &c. Repeated in *Utt.* V. 8/9.

1. 16. *gandha-dvīpendra*°. Cf. for the last half of the verse *Māl.* V. 32. Cf. also the close parallel *Anar.* IV. 28.

kumbha-kūṭa. *kūṭa* is a projection or prominence; hence *kumbha-kūṭa* means 'the projection of the temple', in other words, 'the projected temple'. Pick. translates *kūṭa* by 'hammer-like', VR. and ŚR. by 'peak-like', AB. by 'hollow'; while the commentator Tripurāri on *Māl.* V. 32 explains it by 'collection'.

1. 18. Sanskrit *chāyā* : *śāntam pāpam pratihatam amaṅgalam*.

Page 55, l. 1. *āsīt*. Paraśurāma has known Rāma only through hearsay. Now he finds those past descriptions of him to be quite true. He is thinking in the past as it were; hence, the past tense. But some interpret it—and this is decidedly better—as referring to the certain and immediate death of Rāma, and so to Paraśurāma's mind he is already a past entity. Pick., however, wrongly translates: 'this pleasant one became the son of a Kṣatriya'. *Ramaṇīyah*, &c., is quoted in the commentary to *Kāvya*. IV. 42 as an illustration of *kāla-vyatyaya*.

1. 2. *Cañcat-pañca-śikhanda*. Cf. *Utt*. V. 2.

1. 5. *dhig aho*, &c. Cf. *Utt*. V. 19; *Anar*. IV. 35.

1. 7. Verse 33. This verse is quoted in the commentary to *Kāvya*. VII. 5 to illustrate that in the *raudra-rasa* there ought to be employed *vikāṭa-varṇatva* and *dirgha-samāsātva*. Cf. *prāgaprāpta-parābhava* in *Bāl*. III. 76; and *kañṭha-pīṭha* in *Pras*. p. 67, l. 13; p. 69, 17.

1. 10. *khaṇḍa-paraśu*. Cf. II. 35 below. See *Amara*. I. 1, 31.

1. 11. Sanskrit *chāyā* : *hā dhik hā dhik prajvalitaḥ khalv eṣaḥ*.

1. 12. *ayam sa . . . paraśuḥ*. This passage is quoted in the commentary to *Daśar*. II. 50 and to *Sāh*. 418 to illustrate *samlāpa*, which forms one of the characteristics of *sāttvati vṛtti*. Cf. *Bāl*. II. 29/30, 34/35.

Page 56, l. 3. Sanskrit *chāyā* : *bhartr-dārīke prekṣasva hṛdaya-bhṛtadvamad-bahu-māno nīṣkampa-dhīra-gurutvenūpahāsati bhagavato bhārgavaśyāyudha-lambham bhartr-dārako*.

1. 7. *aśmviññāta-pada-nibandhanam*. Repeated in *Utt*. VII. 2/3.

1. 8. *ām . . . paraśuḥ*. Quoted in the commentary to *Sāh*. 418 as a continuation of the quotation from p. 52, ll. 3-5 above.

Page 57, l. 3. Verse 34. This verse is quoted in the commentary to *Daśar*. II. 50 to illustrate *samlāpa*, which forms one of the characteristics of *sāttvati vṛtti*.

1. 1. Sanskrit *chāyā* : *kṣanam upa-śāntasya iva ālāpaḥ*.

1. 3. *astra-prayoga-khurali-kalahe*. *khurali* is not a very common word, and means 'military exercise or practice of arms'. In this sense the word is found in V. 5 below; *Bāl*. IV. 14/15, 16/17; *Vikr*. VI. 46. *Khurali-kalahe* is repeated in *Anar*. IV. 24. AB., however, reads 'khurali kalahe and very fancifully interprets, 'skilled (*khurali*) in the use of missiles, was vanquished by me in fight (*kalahe*)'; so also Pick. Jv. explains *kalahe* here by 'envy'.

gaṇa. See note on p. 42, l. 5 above.

1. 4. *kumāra*. An epithet of Kārtikeya. See *Amara*. I. 1, 40. Cf. *Ragh*. III. 55; V. 36.

1. 10. *khaṇḍa-paraśu*. See p. 55, l. 10 above.

1. 15. Verse 36. This verse is quoted in the commentary to *Daśar*. II. 1 to illustrate the *priyam-vada* characteristic of a Hero. Cf. the paraphrase of the first two lines in *Anar*. IV. 29.

sa bhagavān, &c. Cf. *Anar*. IV. 29.

Page 58, l. 1. *tyāgaḥ sapta-samudra°*, &c. Cf. p. 61, l. 3. This line is quoted in the commentary to *Sāh.* 234 to illustrate a *dāna-vīra*.

l. 3. Sanskrit *chāyā: jānāti mahābhāgo garuka-ramanīyam mantrayitum*. This passage is almost repeated in *Māl.* IV. 1/2.

l. 5. Verse 37. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II. 1 to illustrate the *madhura* quality of a Hero.

l. 8. Verse 38. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II. 51 to illustrate *parivartaka*, one of the characteristics of the *sāttvati vṛtti*. The Prākṛit rendering of the first line is repeated in *Bāl.* X. 26/27.

l. 12. Sanskrit *chāyā: bhartṛ-dārike prekṣasva bhartuḥ saubhāgyam | tvam khalu nitya-parāṇimukhy ātmānam vañcayasi*.

Page 59, l. 2. Sanskrit *chāyā: dhīra-masṛṇa ātmano mātṛmāyā-śobhito 'sya vinayaḥ*.

l. 4. *rājanya-pota*. Repeated in *Anar.* IV. 35/36.

l. 6. *aprākṛtasya*, &c. *mama* hangs a little loose in the sentence. I am sure it is to be construed with *hṛtasya* (thus *hṛtasya mama*). Mālyavān has already said that Rāma's *ahāṅkāra* can be grasped only by men of very sharp intellect. Ordinary mortals fail entirely to realize his inner nature. He emphasizes the same view in this verse, and proceeds: 'Although I know full well that he is no ordinary person, and excels all by reason of his marvellous deeds, still I fail to fully comprehend his real nature in general (or his *ahāṅkāra* in particular). But this much I can say with certainty that he is some uncommon hero in the body of a child.' Pick. construes *mama* with *bhāvaiḥ*, and translates: 'Though he is attracted by the marvellous acts of me . . . still he exhibits indifference towards me', which, however, not only does not fit in with the context, but also falsely attributes 'indifference' to Rāma which he has not yet shown in the least. Jv. explains it similarly, and as an illustration of Rāma's indifference, refers to his words, 'Embrace is contrary to what you have commenced'. AB. explains *anāsthā* as 'lack of trust'. Though Rāma has captivated his heart, yet he cannot trust him entirely. Rāma is not what he outwardly looks, a mere child, but a great hero and so fit to be dreaded.

l. 11. *°sapta-bhuvanābhaya°*. Repeated in *Utt.* V. 33.

°dāna-puṇya-sambhāra°. Repeated in *Māl.* X. 20.

l. 13. *sāttvika-guṇa°*. See *Bhag.* XVII, XVIII.

Page 60, l. 2. *trātum*, &c. This verse (41) is repeated in *Utt.* VI. 9. Cf. a similar tone in *Utt.* VI. 21.

l. 5. *avirbhāya sthita iva*. Repeated in *Utt.* VI. 22.

l. 9. *ita evābhivartate*. Repeated in *Mv.* p. 97, l. 13; *Utt.* VII. 1; *Māl.* I. 19/20; *Anar.* II. 37.

l. 10. *gautamaś ca*, &c. The second half-verse in I. 19 above and *Utt.* I. 16.

l. 11. Sanskrit *chāyā: bhartṛ-dārike parāgata eva tātaḥ | chyaabhyantaram praviśamāḥ*.

1. 13. Sanskrit *chāyā* : *bhagavati saṅgrāma-sri eṣa te 'ñjaliḥ*.

Page 61, l. 4. *āditya-śiṣyaḥ*, &c. Cf. I. 14 above; and *Utt.* IV. 9.

1. 10. *viṣṭarāḥ pādyam arghyam*. Cf. *Anar.* IV. 60.

1. 11. *madhu-parkaḥ*. Literally 'a mixture of honey'. A respectful offering made to a guest or to the bridegroom on his arrival in the house of the father of the bride. Its ingredients are curds, milk, and butter mixed with honey. See *Apas. Gr.* V. 13, 10; *Aśv. Gr.* I. 24, 1; *Pār. Gr.* I. 3, 5.

1. 12. *putra-bhāṇḍa*. Cf. *Utt.* IV. 25; *Bāl.* II. 63; *Anar.* IV. 40.

1. 15. *kim iti*, &c. This passage is nearly repeated in *Māl.* VI. 15/16.

Page 62, l. 2. *sambhūyeva*, &c. The first half-verse is repeated in *Māl.* V. 9.

1. 3. *ratim prastauti*. Cf. the parallel in *Kir.* III. 7.

1. 4. *kañkana-dharaḥ*. *kañkana* is the thread worn by the bridegroom round the wrist at the time of marriage and unloosened usually a week after. See *Amara.* II. 6, 108. Cf. *Mv.* II. 50; *Māl.* IX. 9; *Utt.* I. 18; *Ragh.* VIII. 1 (*vivāha-kautuka*).

1. 8. *amṛtādhmāta*°, &c. The first half-verse is repeated in *Utt.* VI. 21.

saṅghanana means 'body'. See *Amara.* II. 6, 70.

1. 9. *kūṭhāraḥ*, &c. Mark the guttural letters imitating the sense.

kambu-kañṭha. The neck marked with three lines like a shell is considered a sign of great fortune. See *Amara.* II. 6, 88. Cf. *Rām.* I. 1, 9.

1. 11. *mayy eva . . . samvṛttaḥ*. Repeated in *Utt.* V. 34/35.

Page 63, l. 1. *suprasiddhaḥ*, &c. See *Mahā.* III. 115-122.

1. 2. *jāmadagnyaḥ*, &c. Cf. *Anar.* IV. 52.

1. 4. *Verse 48*. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 14 to illustrate *augrya*, one of the *vyabhicāri bhāvas*. It is also repeated in *Mahānāṭaka* II. 9 (No. 52).

1. 6. *pitryam*. This word evidently goes with *krodhāgnim*. VR., AB., and Pick. translate it as 'you also gave offerings of that blood to the dead ancestors'; but the construction does not admit of this interpretation; cf. *Anar.* IV. 17.

1. 9. *ati nāma pragalbhasē*. Repeated in *Utt.* V. 34/35.

1. 10. *Verse 49*. This verse is quoted in the commentary to *Saras.* V. 195 to illustrate the *utthāpaka* variety of the *sāttvati vṛtti*. For the first line cf. the close paraphrase in *Bāl.* VII. 86 and the parallel in *Anar.* IV. 36.

namatu cāpam. According to *Pāṇ.* IV. 3, 135 *cāpa* is neuter, and so our word is in the nominative singular. *Amara*, however, makes it both masculine and neuter. The sentence has caused a great difficulty to VR., who besides the right one, gives two more fanciful interpretations, viz. (1) *cāpam mām namatu* = *namayatu*, and (2) *cāpam tu nama* = *namaya*. For *cāpam* see further note on the word in III. 29.

1. 12. *dhagiti*. Cf. *Utt.* IV. 24; *Anar.* VII. 31 *kūṭhara-pravighaṭita*°, &c. Cf. the parallel II. 16 above.

1. 13. *kaṭhōra* may also mean 'well-developed'. So VR. Cf. for this sense *Utt.* I. 49; VI. 25; *Māl.* I. 2; VI. 19; *Śiśu.* I. 20.

- Page 64, l. 5. *sajjātithēyā*, &c. Cf. the parallel *Bāl.* IV. 50/51.
- l. 9. *aranya-vāsī*, &c. Cf. a similar idea in *Utt.* V. 27/28.
- l. 13. *kaṅkaṇa°*. Cf. IV. 51/52 below; *Utt.* I. 18. The cutting short of the *vīra rasa* in Rāma and Paraśurāma in this way is, according to *Kāvyaṃu.* p. 68, called *akāṇḍa-ccheda*.
- l. 15. *śvaśru-janas*, &c. Cf. for the sense the parallel *Anar.* IV. 63/64.
- Page 65, l. 3. *kintu na ciram*, &c. Cf. the parallel *Anar.* IV. 59/60.
- l. 6. *praviśya sumantraḥ*, &c. This whole passage up to the end of this Act is quoted in the commentary to *Daśar.* I. 55, and to *Sāh.* 312 to illustrate *anḱāsya*.

ACT III

Page 66, l. 3. *iṣṭā-pūrta*. For the definition of this compound see *Abhi.* 834, 835.

- l. 4. *vasumatī*, &c. Cf. *Anar.* I. 38.
- l. 5. *vaṃśaś ca vaivasvataḥ*. All the MSS. but Mt agree in reading *viśvasya* for *vaṃśaś ca*, which, however, gives no sense. The commentators make useless efforts to get some sense out of it by twisting some words and supplying others. Thus AB.: *yo viśvasya tribhuvanasya vivasvataḥ sūryasyapatyaṃ vaivasvataḥ dharmah śāsaka iti bhāvaḥ*. ŚR. explains: *vaivasvataḥ* . . . [*yaḥ*] *viśvasya sarvasya jagataḥ* [*mānya iti śeṣaḥ*]. I here adopt Mt's reading.

- l. 6. *parināto* may also mean 'bending low in salutation'.
- l. 7. *tad . . . kalahāt*. Repeated in *Anar.* III. 51/52.
- l. 8. *sañjāpyate vatsatara*. See *Manu*, V. 41-42; *Vas.* IV. 8. Cf. also the parallel *Utt.* IV. 1/2; *Bāl.* I. 38. For *vatsatara* see *Ragh.* III. 32.
- l. 9. *śrotriya śrotriya-grhān*. VR. offers a second, though improbable, interpretation by reading *śrotriya śrotriya grhān*, and explaining the second *śrotriya* too as a vocative, which, however, makes the first one redundant.

juṣasva naḥ. Favour us, i. e. by staying here and accepting our hospitality.

Page 67, l. 1. *Atra vo vijñāpayāmi*, &c. This passage is not very clear; *kin tu* is the reading of nearly all the MSS.; but *kin tu* never begins a sentence unless to modify a previous statement. None such has, however, been made. I prefer with the MS. K to read *na* for *tu*. The main point is whether we are to punctuate after *kṣame* and construe it with *atra vo vijñāpayāmi*, thus making the whole a complete sentence in itself. *Yadi rāmaḥ prakṛṣṭa-vīryo na syāt* will then depend upon what follows in verse 3. But in that case the exact force of *prakṛṣṭa-vīryaḥ* is doubtful; because if Rāma is *aprakṛṣṭa-vīryaḥ*, the argument advanced in the verse applies with still greater force. But probably we must understand it then to imply that it is beneath Paraśurāma to fight with the *aprakṛṣṭa-vīrya* Rāma. At any rate, I prefer this construction. Without a mark of punctuation after *kṣame*, the whole sentence *kin na kṣame*

yadi rāmaḥ prakṛṣṭa-vīryo na syāt would depend upon *vijñāpyāmi*; and the following verse is to be taken then as giving the reason for *kim na kṣame*. Translate then, 'Why shall I not forgive, if', &c. ? i.e. 'I would certainly forgive, if', &c. Pick. reads *kim tu* and explains the whole as, 'I will consent to stay, if Rāma admits that he cannot contend against me'. But his translation, 'I beg your pardon' for *atra vo vijñāpyāmi* is impossible.

Page 67, l. 6. *sulabha-dveṣam*. VR.'s rendering 'such that a quarrel therein is just (*nyayya-kalaham*)' is not possible.

l. 8. *yaśasi*, &c. I take it as locative absolute. It may also be taken as the simple locative; thus, *kimvadanti . . . yaśasi vacanīyam prāpya*, &c.

niravakāśe. This word is difficult. Literally, 'free from space or scope'. With VR. I interpret it as 'free from scope for censure'. Or probably it means 'leaving no space for anything else', so fully has it pervaded the various quarters.

śvetamāne. Fame is, according to the tradition of the poets (*kavi-samayas*), regarded as white. See *yaśasi dhavalatā* in *Sāh.* 590; and *yaśo-hāsyajōḥ śauklyasya* in *Kāvyaṇu.* p. 8, l. 29. Cf. *Māl.* II. 9; *Pras.* p. 23, l. 29; p. 150, l. 10; *Anar.* I. 35. For the first line cf. the paraphrase in *Anar.* II. 65 a.

l. 11. *kāsmalā kimvadanti*. Cf. the same expression in *Utt.* I. 42; and *kimvadanti* in *Māl.* I. 35/36.

l. 12. *āyudha-piśācikā*. Cf. the repetition in *Anar.* IV. 42/43, and *Bāl.* IV. 0/1.

Page 68, l. 1. *citta-prasādanīḥ*, 'which gives calmness to mind'.—Pick.

Maitryādi-bhāvanāḥ. See *Yoga.* I. 33, and the commentary thereon.

prasīdatu. 'Smile on thee'.—Pick. But AB. renders it as *vimalā bhavatu*; and so also *prasāda* (below) as 'freedom from impurity' (*kāluṣya-vigama*).

l. 2. *viśokā*, 'painless' (*duḥkha-rahitā*), AB.; but 'which destroys all grief', VR.

viśokā jyotiṣmatī. For the definition see *Yoga.* I. 36 and the commentary thereon.

l. 3. *ṛtambharā*. Cf. the word in *Prabodh.* IV. 4/5; for its definition see *Yoga.* I. 48.

bahih-sādhana. See commentary on *Yoga.* I. 49. VR. explains it as 'worldly as well as Vedic means other than Yoga'; and quotes: '*janausādhi-tapo-mantrair yāvātir iha siddhayaḥ | yogenāpnoti tāḥ sarvā nānyair yoga-gatir vrajet*'.

l. 4. *viplavoparāga*. For *uparāga* see *Yoga.* IV. 16 and the commentary thereon; *viplava* is explained by VR. as 'anger, infatuation, envy', and so on; and *uparāga* as 'passion, avarice, pride, ignorance', and the like. AB. and ŚR. translate it as the 'demon (*rāhu*) of misery'. VR. quotes *Parāśara*: '*klesānām tu kṣaya-karam yogād anyan na vidyate*'.

antar-jyotiṣo darśanam. Cf. the verse: '*jyotiḥ-puñjam nirākaram lakṣayen muktīdam bhavet*'.

l. 7. Verse 5. Cf. the parallel *Bāl.* I. 60, where the first line is almost

repeated. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* I. 32, and to *Sāh.* 364 to illustrate *varṇa-saṁhāra*.

1. 8. *nṛpati*. Jv. understands this to refer to Daśaratha.

loma-pādaḥ. VR. unnecessarily interprets this literally as 'with hair growing on his feet', and refers it to *yudhā-jit*. He adds that in old age hair grows on the feet.

Page 69, l. 7. *hiranya-garbha*. See *Mam.* I. 9.

ṛṣayo babhūvuh. See *Mam.* I. 35-36.

1. 12. Verse 8. This verse is quoted in the commentary to *Sāh.* 184 and to *Daśar.* IV. 17 to illustrate *amarṣa*, one of the *vyabhicāri bhāvas*. It is also quoted in the commentary to *Daśar.* II. 1 to illustrate the *sthira* quality of a Hero, and in the commentary to II. 12 to illustrate the *sāttvika-guṇa* called *sthairya*.

1. 16. *tathā ca paśya me*. Of doubtful syntactical connexion. Two constructions are possible: either (1) when it goes with what precedes; in that case it would mean, 'see, it is so also in my case'; or (2) when it is construed with what follows, the sense then being, 'and see that you are my kinsman'.

Page 70, l. 1. *sanābhayo*, &c. The force of the second two lines is probably this: 'you, my kinsman, bid me do one thing; but my bold arm bids me do another. Which, then, should I follow? Well, my arm is nearer to me in relationship, and so its bidding should be preferred and carried out.'

1. 7. *brahmaikatāna*. Repeated in *Bāl.* I. 56.

1. 13. *sarvato-vṛtteḥ*. AB. reads *sarvato vṛtteḥ*.

sarvākāram. Recurs in *Māl.* I. 17; I. 31/32.

1. 15. *eka-vyaktiyaparādha* is evidently 'insult done by one person (Kārtikeya) which resulted in the death of all the Kṣatriyas'; and not 'outrage done to one person' as Pick. takes it; for *eka* loses its real force in that case.

1. 16. *ādhāna-niranvaya-pramathana* is a rather strange compound. *Niranvaya-pramathana* is quite intelligible, 'destroying something so as to leave no posterity behind'; but what is *ādhāna*? I think it refers to the 'conceived babes', for *pramathana* could not have been called *niranvaya* had these unborn babes also not been destroyed. AB., however, translates *ādhāna* by 'effort, exertion', and so does Apte in his *Dictionary*. AB. further renders *niranvaya* as 'unjust (*asambaddhād anyāyyāt*)', which cannot be the sense here. Cf. III. 15 below, and *Anar.* IV. See *Rām.* I. 75.

1. 17. *triḥ-saptāvadhi*°. Cf. *Mv.* II. 17, 19, 48.

1. 18. *vṛddhaiḥ*, &c. Cf. *Anar.* IV. 42/43.

Page 72, l. 2. *ati-prasaṅga* clearly refers to the outrage committed by Rāma's breaking the bow of Śiva. Jv., however, explains: 'let the Raghus and the Janakas not be subjected to any ill-treatment further than Rāma's murder'.

1. 3. *yājya* is the *yajamāna* or the person for whom and at whose expense the sacrifice is performed. VR. takes it as an adjective meaning 'venerable'.

1. 6. *sucarita-guru-stambhādāre*. VR. renders this: 'supported by the huge pillars of holy deeds'.

1. 7. *yadi*, &c. Cf. a similar thought in *Bāl.* IV. 68.

1. 9. *kṛtakṛtya*, &c. Cf. *Anar.* I. 22/23; II. 11/12.

1. 10. *puṛohita* is one of the *sahāyas* of the Hero; see *Sāh.* 83; *Daśur.* II. 41.

1. 11. *Verse 18.* See *Kām.* IV. 32; *Śukra.* II. 78-80. Cf. *Anar.* II. 12.

Page 73, l. 4. *mahā-pātakīn*. For the names of the five great sins see *Manu*, XI. 55.

1. 5. *kāṇḍira*. A term of reproach. See *Amara.* II. 8, 69.

kāṇḍa-prṣṭha is likewise a term of reproach: 'one who is faithless to his family, caste, religion, or profession', &c. See *Amara.* II. 8, 67. Cf. also the definition: '*sva-kulam prṣṭhataḥ kṛtvā yo vai parakulam vrajet | tena duṣcaritenā 'sau kāṇḍa-prṣṭha iti smṛtaḥ ||*'

asyām api diśi, i. e. with respect to your behaviour (*ācāra*).

1. 9. *svasti-vācanika* is a person who lives by the proceeds of officiating at sacrifices.

Page 74, l. 5. *dhavitra* is a fan made of deer-hide. See *Amara.* II. 7, 23.

1. 6. *pranīta*. Consecrated by the recitation of Vedic mantras. See *Amara.* II. 7, 20.

prṣadājya is ghee mixed with coagulated milk. See *Amara.* II. 7, 24.

tanū-napāt. Literally, 'son of the self'. See *Amara.* I. 1, 53. The word is redundant here, unless it be taken as referring to a particular form of *Agni*. The MSS. Mt and Mg are conscious of this redundancy and so omit the word. The reading *ivā 'bhīpra'* is from Mr which, I have now found, is decidedly the best. The base and the nominative singular of the word *tanūnapāt* are identical. This has led AB. to take the word here as a base and join it to *samidhyamāna*, thus rendering the whole as 'burning with the fire (of wrath)', &c.

1. 10. *parābhighātād udbhūya*. The meaning of *udbhūya* is not clear here. In his *Dictionary* Apte mentions 'to rise in arms' as one of the meanings of the root; but no passages are referred to. I doubt if more than a few cases could be quoted in support of this meaning. Still for want of anything better I am forced to follow him. I am, however, inclined to correct the reading to *uddhūya* (= having been shaken, or roused). The sense of the word '*para*' is uncertain. Is it an adjective = 'highest' or a noun = 'an enemy'?

1. 11. *ātatāyin* (*ātatenā vistirmena śāstrādīnā ayitum śīlam asya*: Tārānātha's *Vācaspatya*). Literally, 'one who is endeavouring to kill somebody'; see *Amara.* III. 1, 44. There are six kinds of such desperadoes: (1) the incendiary; (2) the poisoner; (3) one with a drawn weapon; (4) the thief; (5) the robber of land; (6) the seducer of another's wife. Cf. the definition from *Śukra*: '*agnido garadaś cai 'va śāstronmatto dhanāpahaḥ | Kṣetra-dāra-haraś caītān śaḍ vidyād ātatāyinaḥ*'. Cf. a similar definition in *Vas.* III. 16. It is considered no sin to kill any one of these criminals. See *Manu*, VIII. 350-351; *Vas.* III. 17. For *ātatāyin* see *Anar.* II. 56.

Page 75, l. 10. *jābāli*. For his presence there with Vāmadeva and others see *Rām*. I. 12.

śānti refers to the *śānti-pāṭha* performed in the beginning of all the ceremonies even at the present day. See *Ragh*. XI. 62; *Kām*. IV. 32.

l. 12. *vr̥notu*. Not a happy selection of the verb.

Page 76, l. 1. *kosaleśvara-vidha*°. Mt's reading is much better; but the evidence of only one MS. does not suffice for its adoption in the text.

sapta°, &c. Cf. *Anar*. IV. 51/52.

l. 2. *kula-parvatu*. For the names see *Viṣṇu*. II. 3.

dvipa. For the names see *Viṣṇu*. II. 2.

l. 3. Verse 24. This verse is quoted in the commentary to *Saras*. V. 169 to illustrate a *tāmāsa* Hero.

l. 5. *arāmām*, &c. Cf. *Anar*. IV. 50; and the close parallel *Anar*. IV. 56.

l. 10. *gr̥hya-tantra-pradhāne*. AB. and ŚR. take this as a *Bahuvrīhi* compound depending upon *mayi*, which they supply. That is evidently wrong. For, firstly, they have to supply a pronoun; and secondly, they have to construe *nairantaryāt* (which they are forced to take as an adverb) with *°upalambhāt*. The similarity of construction with the other ablatives, all of which mention the various reasons for 'the cessation of glory' demand my way of construction. *gr̥hya-tantra-pradhāne nairantaryāt* gives an excellent sense besides. *gr̥hya-tantra* is repeated in *Anar*. II. 17.

l. 12. *viṣayi sahajam*. Cf. I. 8 above.

l. 13. *tvarayati*, &c. *tvarayati karmāṇe* corresponds in sense with the etymology of *kārmuka*, for which see *Pāṇ*. V. 1, 103.

Page 77, l. 2. *tvam*, &c. Cf. *Anar*. IV. 45. *

l. 3. *tvām*, &c. Cf. the close parallel *Anar*. III. 13.

vedānteṣu refers to the Upanishads (cf. *Vikramorvaśi* I. 1) and among them to the *Bṛhadāraṇyaka*.

l. 6. *prāśrayaś ceti*. When 'ca' is used to express inconsistency between two statements it is used in the second. Cf. *Mahābhāṣya* on *Pāṇ*. III. 2, 102; *Sak*. I. 15.

l. 10. *namatu dhanuḥ*. Cf. *namatu cāpam* in II. 49 above.

Page 78, l. 1. *yājñavalkyānurodhāt*. ŚR. and Pick. wrongly translate 'by the schooling of Yājñavalkya'.

l. 4. Verse 29. Notice the harsh sounds imitating the sense. This verse is repeated in *Utt*. IV. 29.

l. 6. *°vaktra-yantra*° is repeated in *Bāl*. VII. 22.

l. 8. ŚR. reads *°jṛmbhā-vidāmbi vikaṭodara*° as two compounds.

cāpam. It is here quite clear that Bhavabhūti uses our word in the neuter. See note on p. 60, l. 2.

l. 9. Verse 30. Cf. the close parallel *Bāl*. I. 57. For the *Parasmaipada* in *virama* see *Kāvya*. V. 2, 85.

Page 79, l. 2. Verse 32. Note the harsh sounds imitating the sense. Cf. the parallel passage V. 19 below. For a similar tone cf. *Māl*. V. 34. For

the different words denoting parts of the body see *Amara*. II. 62-68; *Viṣṇu-smṛti*, chapter 96; *Abhi*. 604 ff. Cf. *Bāl*. V. 77.

1. 3. *snāyu-granthi* is repeated in *Māl*. V. 14; and *granthi asthi* occurs in *Māl*. V. 34; *Anar*. II. 54.

1. 2. °*vakṣoruhāntṛa*°. The passage needs more light from the MSS. The present ones note three readings: (a) °*vakṣodukā*° (the oldest MSS.), (b) °*vakṣorukā*°, and (c) °*vaksoduka*°. But unfortunately none of them gives any sense. The Dictionaries mention no such word as *duka*, *dukā*, *ruka*, *rukā*, or the like. The difficulty was known to W, which has also 'ruha' along the margin. 'vakṣoruha' gives a good sense, but the word is applicable generally only to the female breast. The reading 'vakṣobukāntṛa' would be faultless if 'buka' or 'bukā' be the same as 'bukkā' (= the heart).

1. 7. *esa no*, &c., i. e. this king is dearer to us than our own body.

1. 10. *duḥkham āsmahe*. Does this also mean 'we can hardly remain quiet'?

Page 80, l. 6. *durdāntānām*, &c. Cf. *Manu*, VII. 17.

1. 7. *durdāntas tvam*. ŚR. mentions another v. l. 'durdāntatvam' not found in any of our MSS.

1. 9. *kva . . . kva* when repeated like this in co-ordinate sentences imply 'great incongruity' or 'great difference' between the objects contrasted. Cf. *Ragh*. I. 2; *Śak*. II. 18; *Kir*. I. 6.

1. 13. *viparyaya*. See *Sūtrh*. Sū. III. 37.

1. 16. *rāja cet*, &c. Cf. in this respect the law in *Manu*, VII. 20-24.

Page 81, l. 3. *paricara*, &c. Cf. *Bhag*. IV. 34.

1. 12. *bhrgu*° . . . *naḥ*. Cf. a similar tone in *Bāl*. II. 38/39.

Page 82, l. 2. *nirāṅkuśaḥ* is to be construed also with °*āvipaḥ*, meaning 'without a goad'.

1. 5. *ṛddha-vacana*°. Cf. *ṛddhaiḥ* in III. 13; and *cyavanādi-vākyaḥ* in III. 15 above.

1. 6. *hṛn-marma*°, &c. Cf. *Utt*. I. 30; II. 26; III. 37/38; IV. 3.

1. 8. *aurvānalaḥ*. Cf. V. 2 below; *Śak*. III. 2a.

1. 11. *daśaratha-bale santy upahitaḥ* is the reading of all the MSS. but Mt: 'The kings on earth depend upon the strength of Daśaratha', he being the most powerful of them all. And so if I slay Daśaratha, I might be said to have conquered all the Kṣatriyas; or probably, if I succeed in slaying him, I could surely, and with perfect ease, slay all the others. This is the likely meaning. I am, however, inclined to adopt Mt's reading emending its *uparataḥ* to *upagataḥ*. 'prthivyām rājāno daśaratha-kule santy upagataḥ'¹ gives an excellent sense. All the kings on earth find themselves at present in the house of Daśaratha, having been invited to join the marriage ceremony. I can, therefore, now engage up n the twenty-second slaughter of the entire Kṣatriya race.

Page 83, l. 4. *sakṛd*. All the MSS. but Mt read 'muhur' instead. Their

¹ I have now found this reading in Mr.

'seen again and again' has no sense here. But what Paraśurāma intends to express is this: 'if I but cast one single angry look at him, he would be reduced to ashes'. Only Mt's '*sakṛd*' expresses this idea.

1. 6. *a-brahma-varcasam*, &c. An *Avyayībhāva* compound, the negative particle '*a*' having the sense of '*abhāva*' or negation. For the different senses of such compounds see *Pāṇ.* II. 1, 6.

1. 9. *pālyo* 'si. Mt's reading '*pālyo* 'pi' is, however, preferable.

1. 10. *atas tvām*, &c. Cf. for the second half-verse *Bāl.* I. 52.

1. 11. *prāk-saṃskāra-vaśena*. Viśvāmitra was formerly a Kṣatriya and consequently an archer. He had attained Brahmanhood by virtue of his hard penances. See *Rām.* I. 51; *Anar.* I. 22. *saṃskāras* are the impressions of a former existence or even of an earlier period of the same one.

1. 13. *Verse 44*. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 68 to illustrate the *mātsarya-vibhāvo raudra-rasaḥ*.

1. 14. *sva-jāti-samayena*. Cf. *Mv.* p. 145, l. 15; *Utt.* I. 4/5.

Page 84, l. 6. *viṣayeyam*. The root *ji* with the preposition *vi* is usually *Ātmanepada*; but is here used in the *Parasmaipada*.

1. 10. *vasiṣṭha-dhaureyāḥ*. Literally, 'headed by Vasiṣṭha'.

1. 13. *yājñānam vo*. All the commentators interpret *yājña* here as 'respectable'. I adhere to the meaning given to the word on p. 72, l. 3 above.

The substitution of '*no*' for '*vo*' would give a better sense.

1. 14. *jñāna-jyotiḥ*, &c. Cf. the parallel *Anar.* II. 34.

Page 85, l. 3. *Verse 48*. Notice the harsh sounds imitating the sense. Cf. the paraphrase of the first line in *Bāl.* IV. 57; *Pras.* p. 78, l. 7. Cf. also *Utt.* V. 9.

ACT IV

Page 86, l. 1. *bho bho vaimanikāḥ*, &c. Cf. *Anar.* IV. 56/57, 65. This prose passage and the following verse are quoted in the commentary to *Daśar.* I. 55 and *Śāk.* 310 as an example of *cūlikā*.

1. 4. *abhaya-dāna-vrata-dharaḥ*. Cf. *Śāk.* II. 16; *Anar.* III. 31; IV. 40; cf. also for the second half-verse the close parallel *Anar.* V. 24.

1. 5. *dinakara-kulendu*. Cf. *Utt.* VI. 8; *Anar.* VI. 50.

1. 9. Sanskrit *chāyā*: *na hi yuṣmābhir nirūpitam viśamvadati | sāmpratam cotkampitasmī | tat kim atra karāṇyam*. For *viśamvadati* we should rather substitute the *Śaurasenī* form *viśamvadati*.

yuṣmābhir nirūpitam refers to Mālyavān's words on p. 40, l. 1. Pick. wrongly translates it as 'that which you intended is not effected'.

1. 11. *yāsau*, &c. Cf. *Anar.* IV. 14/15.

prāk-pratiśruta°. For this occasion see *Rām.* II. 9.

Page 87, l. 4. Sanskrit *chāyā*: *kim manyadhve kariṣyati evam nāma iti*. Cf. the parallel passage *Anar.* IV. 14/15.

nāma tti. All the MSS. read *nāmeti*, which evidently is a mixture of Prakṛit 'nāma' and Sanskrit 'iti'; and this mixed form is wrong Prakṛit. I have corrected it to 'nāma tti'. See a similar wrong form 'patthideti', p. 160, l. 4, for 'patthida tti'.

1. 5. *bhidyeta*, &c. Cf. *Utt.* IV. 20/21.

no. Cf. also the word in II. 6 above.

no sad-vṛttam. Pick. has been misled to take it as *no 'sad-vṛttam*, as is clear from his translation: 'our bad desires would be frustrated in the house of Ikṣvāku, especially against such a conqueror'.

1. 6. *vijigṛṣu*. For definition see *Kām.* VIII. 6-11. The word occurs also in *Anar.* VI. 5/6, 11/12, 16/17.

1. 7. Sanskrit *chāyā*: *tataḥ kim*.

1. 8. *tato 'nena*, &c. Cf. *Anar.* IV. 14/15.

yogācāra-nyāyena. The word *yogācāra* appears to have been used in its etymological sense, 'an act of fraud'. ŚR. takes it correctly: '*yogācārasya chalcacaranasya nyāyena yuktyā kapaṭa-yuktyā ityarthah*'. The explanation of AB.'s commentary is quite unintelligible to me. He renders: *yoga-sevaye 'va | yathoktam mādhavena yogānuṣṭhānen'ādara-nairantarya-dīrgha-kala-sevitena . . . madhumatyādi-samādhi-lābho bhavati*. VR. is equally fanciful when he translates: 'by the employment (*ācāra*) of the expedient practicable (*nyāya*) out of the four expedients (*yoga*)'. It is, however, likely that '*yogācāra*' is a proper name and refers to an old teacher and the method or practice taught by him. Only one Yogācāra, a disciple of Buddha, is known; and I do not know what connexion this word has with him, though VR. finds here a reference to the religious practice '*saṃvara*' taught by that teacher. Jv. thinks that the method referred to is 'the resort to a forest to escape from the nearness of men'. 'By the plea of practising meditation', as rendered by Pick., has likewise no bearing on the context.

1. 11. *prabhu-śakti* and *utsāha-śakti*. 'śakti' or regal power has three parts or elements: (a) *prabhu-* or *prabhāva-śakti*, the majesty or pre-eminent position of the king himself; (b) *mantra-śakti*, the power of good counsel; and (c) *utsāha-śakti*, the power of energy. See *Amara.* II. 8, 19-20; *Kām.* XV. 1, 32; *Abhi.* 735; cf. *Ragh.* III. 13; VI. 33; XVII. 63; *Śiśu.* II. 26; *Anar.* V. 5, 31/32.

Page 88, l. 3. Sanskrit *chāyā*: *atha lakṣmaṇa-sahāyātve 'pi kim prayojanam*. For *aha* here the *Sauraseni* form *adha* would be preferable.

1. 6. *chadma-danḍa*°. Also called *tūṣṇim-danḍa*. For *danḍa* see *Amara.* II. 8, 20; *Abhi.* 736; *Yājñ.* I. 345. For these two kinds see *Kām.* XVII. 9-12.

1. 7. Sanskrit *chāyā*: *mama dvyam eva etad na yuktam pratibhāti | yac ca dūrasṭhitasya dāsarathinaḥ sannidhāna-karaṇam yac cānābaddha-vairasyāprati-samādheyam stri-vairam iti*.

1. 9. *itthiā-veram*. For the five causes of enmity see *Kām.* X. 16.

1. 10. *bhūmyānantaryataḥ*. For the definition see *Kām.* VIII. 18; and for the view that such a monarch is also an enemy see *Amara.* II. 8, 9.

sānucara°. Cf. I. 60; II. 1; and p. 33, l. 10 above.

Page 89, l. 1. *tātakārikh*. Cf. II. 1 above.

l. 3. Verse 4. Malyavān here deals with the four *upāyas* or 'expedients' as known to the authors of works on Politics: (a) *sāma* or conciliation; (b) *dāna* or bribery; (c) *bheda* or sowing dissension; and (d) *danḍa* or attack. See *Amara*. II. 8, 20; *Abhi*. 736; *Yājñ*. I. 345; *Manu*, VII. 108, 109, 200; *Sūkra*. IV. 1, 24-47. Some, however, enumerate seven, including the so-called three *ksudropāyas*: (a) *māyā* or deceit; (b) *upekṣā* or neglect; and (c) *indra-jāla* or conjuring. See *Kām*. XVII. 3; *Abhi*. 738. For the duty of a minister to decide on the expedient to be employed see *Sūkra*. II. 95.

l. 8. *danḍo 'pyabhyadhike*, &c. The MS. evidence favours the reading *na danḍo 'py adhike*, which is faulty; for if the advisability of a *danḍa* against a strong enemy is at all denied, there does not arise the question whether the '*danḍa*' should be 'open' or 'secret'.

l. 14. *sandhau*. For alliance and its various kinds see *Hitopadeśa*, chapter on *Sandhi*; *Kām*. IX.

Page 90, l. 3. *prāk-pratipanna*°. Cf. V. 37 below.

l. 4. *ghāniṣyate*. For the form see *Bhaṭṭ*. I. 22; XVI. 9 and commentary thereon; and *Anar*. II. 39.

l. 5. *anena ca*, &c. The meaning is quite clear. If Rāma is brought into conflict with Vālī, as is the object of Malyavān, there is much to be thought out, viz. how the different kinsmen of Rāvaṇa and Vālī would behave, how they can be rendered helpful to the scheme in hand, and so on. Pick, is absolutely wrong in translating it as 'by this alliance much would be effected', because, for one thing, no alliance is being discussed here.

l. 7. *ato*. All the MSS. read *yato*, which has no sense here. Evidently the reading is due to the influence of the Jaina MSS., which write '*ya*' for '*a*'. Cf. the similar case of *ataḥ*, p. 27, l. 6 above, and the note thereon.

l. 9. Verse 7. Enemies are of two kinds: (1) the *sahaja* or natural, and (2) *kṛtrima* or those created by acts. A natural enemy is one who is born in the self-same dynasty with the king; and an enemy other than the natural falls under the second head. See *Kām*. VIII. 56. Cf. also *Kām*. X. 17 and p. 173, l. 14 below. Thus here Rāma is the *kṛtrima* and Vibhiṣaṇa the *sahaja* enemy. Does the author here speak of only two classes and define the *kṛtrima-satrutā* of Rāma by giving two instances of his hostility, or does he speak of three classes as VR. takes it, viz.: (1) *prākṛta* or enemies because of their opposite natures and duties (cf. II. 7, and IV. 3a); (2) *kṛtrima* or enemies by having actually wronged each other; and (3) *sahaja* or enemies from among relations, as having a common claim to the inheritance?

The construction of the first two lines is vague. The difficulty lies in the fact as to how Rāma is a 'twofold' enemy. VR. construes: *ksatriyo rāmaḥ kṣīter anantaryāt prakṛti-niyataḥ śatruḥ, satatam ūpakṛd ūpakṛtyaś ca (kṛtrimaḥ śatruḥ)*, and thus brings out clearly the distinction between a *prākṛta* and a *kṛtrima* enemy. But the fact that he has to supply the word *kṛtrimaḥ*,

and has, very unnaturally, to join *prakṛti-niyataḥ* with *kṣiter ānantaryāt* only go against his construction. ŚR. explains *prakṛti-niyataḥ* as 'of naturally controlled senses' (*svabhāvena vaśīkṛtendriyaḥ*) and does not explain the twofold nature of the enmity. Pick's construction is the most natural, but his rendering of *prakṛti-niyataḥ* is extremely doubtful. He translates: 'Rāma, who is ever doing us evil and who is our oppressor as there is no intervening territory between us, is in two ways our enemy, being by nature well-governed, and being a Kṣatriya'. For *kṣiter ānantaryād apakṛt* see *Kām.* X. 17.

1. 11. *trītyo me naptā*. For this genealogy see *Rām.* VII. 5, 9.

sahajo. I think this word qualifies *ripuḥ* and bears the technical sense. See note on verse 7 above. ŚR. and Pick., however, render it by 'brother'.

1. 12. *pratyāsattēḥ*, i. e. nearness of his relationship with Rāvaṇa. Being a brother and a claimant of the inheritance he is a cause of danger. Jv., however, understands the word to refer to 'the nearness of Rāma' who would help Vibhīṣaṇa.

1. 13. *kumbhakarnas tu*, &c. For his 'propensity to sleep' see *Rām.* VII. 10; and for his 'discourtesy' see *Rām.* VII. 9.

1. 14. *Ābhigāmikāma-guṇa°*. For these qualities see *Kām.* IV. 6-8. *prakṛtayaḥ*. Perhaps this word too is used here in its technical sense, for which see *Amara.* II. 8, 17-18; *Kām.* VIII. 4.

Page 91, l. 1. *khara°*, &c. See *Kām.* IV. 12.

yatas te, &c. It is not clear who that instrument (*vatseneva*) of Khara and others is.

1. 2. *upajāpitaś ca*, &c. For *upajāpita* see *Amara.* II. 8, 21; cf. *Manu*, VII. 197. Probably Pick. is right in translating, 'the subjects are disaffected and conspire together'. AB. renders similarly.

1. 3. *antar-bheda-jarjaram*. Cf. *Anar.* II. 7/8; VI. 9/10.

abhiyukta-mātram, &c. See *Kām.* IX. 30, 33; XVII. 40.

1. 4. *laghv api*, &c. This quotation comes from Kauṭilya's *Arthasāstra*, VII. 5. Pick. translates, 'a cause of calamity, however small, is easily brought about against one who is attacked'. Cf. the parallel in *Kir.* II. 50-51; *Kām.* XIV. 68.

vyasana. 'Evil habit', VR.; 'dissension', Jv. For the different kinds of *vyasanas* see *Kām.* XIII, XIV.

1. 5. *prakāśa-danda*. See *Kām.* XVII. 10-12.

1. 6. *saṃrodhana*. See *Śukr.* IV. 1, 86-94.

apasarāṇa. See *Śukr.* IV. 1, 98-107.

abhinna-sambandhāḥ. Pick.'s rendering 'who are unbroken in their attachment' is also possible.

1. 9. *abhibhavāt*. '(If he is imprisoned) by force', Jv.; 'By reason of the insult', VR.

Page 92, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *aho anujivitvasya agurukatā yat rāvaṇasya khara-pramukhānām ca tulye 'pi kula-sambandhe evam mātāmahaś cintayati*.

1. 4. Sanskrit *chāyā*: *vinā khara-pramukhair vibhīṣaṇasya kṛ prapattiḥ*.

1. 6. *upelcāṇṇyaḥ*. See *Kām.* XVII. 14.

1. 7. *bālyāt*, &c. The version of the Rāmāyaṇa is, however, different; for which see *Rām.* IV. 5.

1. 8. *āśrayeta*. See *Kām.* VIII. 61.

Page 93, l. 1. *tataś ca*, &c. The passage is a little corrupt. The negative particle *na* before *rāmopāśrayeṇa* might better have been omitted. All the commentators are silent about the fine difference, if any, between *upāśraya* and *upāśeṣaṇa*. VR., however, understands the first as referring to Vibhīṣaṇa's direct refuge and the second to his indirect refuge through Sugriva, which I doubt.

rāmopāśrayeṇa, &c. See *Kām.* VIII. 60.

rāmopāśeṣeṇa. Cf. *Anar.* VI. 6/7.

1. 3. Sanskrit *chāyā*: *atha rāmaḥ paraśurāma-vijayī janita-virodham vālinam vyāpādayati tato vibhīṣaṇa-rāma-samyogo 'nariha iti sambhāvyaṃ*.

1. 9. *dadāti*. Mark the use of the present tense in the optative or probably the future sense. *dadātu* would have better fitted in with the context.

1. 10. Sanskrit *chāyā*: *evam api tāvad bhavatu*.

Page 94, l. 1. *sukaram cai 'tat*, &c. Cf. p. 106, l. 6 below.

1. 4. Sanskrit *chāyā*: *hā amba tvayā api duḥkham prekṣitavyam*.

1. 6. Verse 11. This verse is quoted in the commentary to *Saras.* V. 169 to illustrate an *amūṭya*. Mark the *karuṇā rasa* here.

1. 9. *na cirāt*, &c. VR. fancifully explains: 'You will see your three sons (by your side in the world of the dead)'.

Page 95, l. 6. Verse 13 c d. Repeated in *Utt.* I. 32 c d.

1. 8. *prakṛṣṭa*° . . . *mahimā*. Almost verbally repeated in *Utt.* VI. 15/16.

1. 13. *pākaḥ ślāghyataraś ca*. Mark that Mt's reading is much better.

1. 14. *guṇa-nidhiḥ*. °*vidhiḥ* is the reading of the majority of the MSS. For the meaning then see verse 17 b below. But compounds ending with *nidhi* are much commoner; cf. e.g. *guṇa-nidhiḥ*, verse 17 below. It is not probable that Bhavabhūti wrote *guṇa-nidhiḥ* there and *māṅgala-vidhiḥ* three verses before that. I therefore adopt Mt's reading.

yan naḥ, &c. Cf. the parallel in sense *Anar.* I. 18 d.

Page 96, l. 2. *yad vācām*, &c. Cf. the parallel I. 51 above; and for the first line cf. I. 25 d above, and *Anar.* IV. 68.

1. 3. *paryāyāt param atīśāyanasya*. 'Beyond the excellent of the excellent', VR. Jv., however, takes *paryāyāt* as a finite verb, imperfect, third person singular, of the verb *yā* with the prepositions *pari* and *ā*.

1. 8. *satya*. Note that Mt's reading *stutya* would be preferable.

1. 10. *samucchraya*. 'Collection', Pick. and ŚR.

Page 97, l. 2. *tvāṣṭra*. Identified with *Vṛtra*. See *Trik.* II. 8, 22; *Bhāgavata-purāṇa*, IV. 9, 18.

1. 5. *bahusū samanīkeṣu*. See *Rām.* II. 9, and cf. *Anar.* I. 24, 28, 29.

1. 8. Verse 19. Cf. *Mv.* I. 45; II. 18, 16; and *Bāl.* VII. 5.

1. 12. *dividhā bhidhate*. By the mighty steps of Rāma; cf. a similar idea on p. 48, l. 2, and *Anar.* VI. 27/28.

l. 13. *ita evābhivartate*. See note on II. 42 above.

l. 16. *avanataś ca* and *unnataś ca*. Mark the rhetorical figure *Virodha*.

Page 98, l. 1. *tajjāṃ vahan*, &c. Cf. *Ragh. XI. 90*.

l. 4. *Verse 21*. This verse is quoted in the commentary to *Daśar. II. 1* to illustrate the *vinīta* quality of a Hero. Cf. *Anar. IV. 58*.

l. 8. *aparāddham eva*, &c. Said ironically. Cf. *Anar. IV. 58/59*.

l. 9. *Verse 22*. This verse is referred to in the commentary to *Daśar. II. 5* to illustrate a *dhīra-prasānta* Hero; it is also referred to in the commentary to *Sāh. 422* to illustrate *santṛipti*, which forms one of the characteristics of the *ārabhaṭi vṛtti*.

l. 11. °*doṣa*°. Mark the pun upon the word, which means (1) physical derangement, (2) moral blemish. Cf. the word in IV. 23 below.

l. 14. *nyāyaḥ*. I am inclined to emend it to *nyāyāḥ*.

l. 15. *Verse 23*. Note the beautiful simile and the puns on the different words.

Page 99, l. 1. *ko 'ham*, &c. Cf. the close parallel *Anar. I. 31/32*.

l. 11. *śirasā*, &c. Repeated in *Utt. IV. 21/22*.

Page 100, l. 7. *yat tu śreyas*, &c. The sense is not quite certain. To what *tat* exactly refers is doubtful. I think it refers to *vinītatva*. Vasiṣṭha means to say that sages like him are only displeased at ill manners and pleased at the good behaviour of men like Paraśurāma. Still, humility is a great virtue, brings happiness in its train, and as such must be practised. Now because Paraśurāma has given expression to his humility, his sin of transgression against elders has been atoned for. Commentators explain it differently. 'What, however, is virtuous, consists in that (viz. your resort to expiation)', VR. But no expiation is prescribed. He is simply declared to have been purified. Pick.'s 'but what is thy happiness, that same is ours', is not possible either. Jv.'s rendering is very vague and may be interpreted either as: 'for (our) natural desire is that whatever is desirable to elders (should be allowed to remain) as such'; or, 'for the desire of elderly persons is this, that whatever is virtuous (should always remain) as such'.

l. 9. *prāyaścittam iva*, &c. The MSS. read *daṇḍo* in the nominative case, which is grammatically incorrect. Two constructions are allowable: (a) *prāyaścittam iva daṇḍam api enaso niṣkṛāyam āmananti*, &c.; or (b) *prāyaścittam iva daṇḍo 'pi enaso niṣkṛāyam iti āmananti*, &c. I have followed the first one as it involves the lesser emendation, only the change of *daṇḍo* to *daṇḍam*.

Page 101, l. 1. *kim punar yad atra*, &c. The MS. evidence favours the reading *kim punar atra*, which, however, is not possible, because the reading then introduces a question to Vasiṣṭha, who has already expressed his opinion in the matter, and so is redundant; and secondly, as a question, it ought to have been answered by Vasiṣṭha, which it is not.

l. 2. *prajā-pāla*°. The reading *prajā-pālana*° of the MSS. is not possible.

l. 6. *Verse 27*. The second half-verse is repeated in *Utt. I. 13*. Cf. also the parallel *Utt. IV. 10/11*.

Page 102, l. 7. *sucarita-paripāka*. Repeated in *Anar.* I. 7. Cf. for the idea in this line *Utt.* II. 1 b.

l. 9. *stuti-pathād°*. Cf. I. 51; IV. 15 above.

l. 10. *avikala-kṣiti-dayine*. Cf. II. 11, 19, 36 above; also p. 61, l. 3.

Page 103, l. 6. *bhāgirathā*. See *Rām.* I. 43-44; *Mahā.* III. 107-109. Cf. *Utt.* I. 23.

sāgarah. See *Rām.* I. 39. Cf. *Anar.* I. 20.

l. 9. *anumodasva*, &c. Cf. the close parallel *Anar.* IV. 62-63.

l. 11. *raghu-janaka°*, &c. Cf. his words in I. 13 above.

Page 104, l. 3. *kintu anuṣṭhāna°*. This verse is repeated in *Utt.* I. 8. Cf. *Anar.* II. 19; cf. '*grhasthaḥ . . . nānāhitāgniḥ syāt*', *Vas.*; *grhāśramā vaivāhikāgnau pāka-yajñan kuryāt sāyam prātaś cā 'gnihotram, Viṣṇu-smṛti*; cf. also the quotations *agnin ādadhāta* and *yāvaj-jīvam agnihotram juhuyāt*.

l. 5. *grhāt sva-grham*, &c. Vasiṣṭha thereby means that Viśvāmitra is always welcome to his house, which the latter should consider as his own. Cf. the close parallel *Anar.* IV. 63.

l. 14. *vinaya-māṅgalika*. Cf. *Anar.* VII. 136.

Page 105, l. 1. *kṣatra°*, &c. VR. offers a second reading: *kṣatra-prakāṇḍa-grhīṇi-bahumāna-pūjām*; and suggests that *kṣatra-prakāṇḍa-grhīṇi* may be taken as an epithet of *Śuci*; but how is Indra then 'the best of the Kṣatriyas' (*kṣatra-prakāṇḍa*)?

l. 3. *samūla-kāṣaṇ kaṣiteṣu*. For the form see *Paṇ.* III. 4, 34.

l. 8. *pratyag-jyotiḥ*. Repeated in *Anar.* III. 23.

Page 106, l. 9. *tad api nāma*, &c. Mark the expression of this desire by Rāma, and the ingenuity of the plot, in that the author makes Mantharā enter at this stage to convey to Rāma the two boons which her mistress desires to be fulfilled, one of them being (as Rāma desires) his start for the Daṇḍaka forest. Rāma's speech only prepares us for the entrance of Mantharā, as no character should, according to the dramatic formula *nānādiṣṭasya praveśaḥ*, enter upon the stage without its entrance being first hinted at.

Page 107, l. 4. *sādhu yad*, &c.: i.e. it is likely that through her we might know that our mothers are not sorry for our long absence from home. Cf. *Anar.* IV. 65/66; also *pravāsavaimanasya* in *Anar.* I. 38/39.

l. 7. Sanskrit *chāyā*: *āveśita-mantharā-śarīrā śūrpanakhā aham | vasiṣṭha-viśvāmitra-gamanena susamāhitam | aho eṣaḥ paraśurāma-vijayi kṣatriya-kumārako rāmaḥ | aho samagra-saubhāgya-lakṣmī-parigraheṇa locana-rasāyanam saumyam asya śarīra-nirmānam | bho idānīm ciru-kāla-vaidharya-duḥkha-pramuṣṭa-saṁsāra-saukhyasyāpi janasya cāritra-dhīra-supūritam punar api hṛdayam parisphorayati*.

āvesiḥ° is the *Māhārāṣṭri* form; the correct *Śaurasenī* is *āvesida*.

vasiṣṭha°, &c. Cf. p. 91, l. 9.

Page 108, l. 1. *°pamhusida°*. The reading *pamhasida* of the MSS. is incorrect. I have emended it to *pamhusida*. See *Hem. Pr.* IV. 75, 184 in accordance with which *pamhusida* may be rendered *vismṛta* and *pramuṣṭa* respectively.

1. 3. *api*, &c. Cf. *Anar.* IV. 65/66.

1. 4. Sanskrit *chāyā* : *sukham kuśalam ca | vatsa sadā eṣā prasnutastanī madhyamā te mātā pariṣvajya ājñāpayati | putraka purā pratigñātāu dvau varau mahārājam jñāpayāmī | tasyāḥ me vijñapti-hārako bhava | eṣa tātasya kārya-lekhaḥ*. The construction *eṣā sadā* for *sadā eṣā* would be preferable. I am, however, now inclined to read *vacchaldae sā* instead of *vaccha sadā eṣā*.

panhudatthanī. Cf. *Utt.* III. 16/17.

1. 9. *astv ekena*, &c. Cf. *Anar.* IV. 66 ; *Mahānātaka* III. 8 (No. 97).

Page 109, l. 4. *māty-bandhu*. *bandhu* in such cases is a term of reproach. Cf. the similar expressions *kṣatra-bandhu*, *brahma-bandhu*, &c.

1. 12. Sanskrit *chāyā* : *nama idānīm bhagavate saṃsārāya yatra idrśā api kalpadrumāḥ prarohanti*.

Page 110, l. 7. *Verse 45*. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II. 1 to illustrate the *rakta-loka* quality of a Hero.

1. 10. *carāmaḥ*. Mark the use of the present tense in the sense of the optative. If it is used here for the future, as the present sometimes is, the sense is also clear. But we should have rather expected *carema* for *carāmaḥ*. Cf. note on *dadāti*, p. 91, l. 7 above.

Page 111, l. 1. *yady evam*, &c. Cf. the close parallel *Anar.* IV. 56/57.

1. 8. *yo 'sau*, &c. Literally, 'begs to receive back the deposit of the two boons'. See *Rām.* II. 9.

1. 10. *satya-sandhā*. Cf. IV. 51 below.

1. 13. *astv ekena*, &c. See IV. 41 above.

1. 10. *Verse 49*. Cf. *Anar.* IV. 67.

Page 112, l. 13. *putra-saṅkrānta°*, &c. Cf. *Ragh.* I. 8 ; III. 70 ; VII. 68. This verse is repeated with variants in *Utt.* I. 22.

1. 14. *kṣīra-kaṇṭha*. Repeated in *Anar.* I. 40/41 ; *Bāl.* VI. 30 ; and *Mv.* V. 11.

Page 113, l. 1. *dhanyāsi*, &c. Cf. *Anar.* IV. 68/69.

1. 6. *apāta-karuṇa-sneha-saṃvegah*. Almost verbally repeated in *Utt.* VII. 6/7.

1. 7. *pratiṣiddham ca*, &c. See IV. 41 above.

1. 13. *Verse 53*. Cf. *Anar.* IV. 69.

rakṣobhṛyo valir iva. Cf. *Utt.* I. 49.

Page 114, l. 2. *jagad avikālam*. Cf. *Māl.* IX. 20.

1. 6. Sanskrit *chāyā* : *diṣṭyā anumatā asmi āryeṇa*. The MSS. Cu and K read *ajjāe* and E *aāe*, and so must be rendered into Sanskrit as *aryayā*. But *Sitā* here evidently refers to *Rāma's* consenting to her accompanying him. We should naturally then have the masculine word *ajjēṇa*. I have, therefore, emended the reading.

Page 115, l. 1. *āśrama*. For the four orders of life see *Manu*, II. 36 ; III. 2 ; VI. 1 ; and VI. 33 respectively.

1. 11. *yad etad*, &c. For the story see *Rām.* II. 112. Cf. *Anar.* V. 2/3.

Page 116, l. 1. *mat-pāda-sprṣṭikayā*. Cf. *sva-sarīra-sprṣṭikayā* in *Anar.* V. 2/3.

1. 4.. *nandigrāme*. For the story see *Rām*. II. 115.
 1. 10. *adyāpi*, &c. Cf. *Utt*. III. 38/39; VII. 18/19.
 1. 11. *muṣīto 'smi*. Cf. *Utt*. I. 47/48.
 1. 13. Verse 56. Cf. the parallel *Māl*. IX. 46.
tamasā vṛto 'smi may also be read as *tamasā 'vṛto 'smi*.
 1. 15. *giraṃ ca dehi*. Cf. *Māl*. IX. 23.
 Page 117, l. 1. *kva*, &c. Cf. *Māl*. IX. 20.

1. 4. *aneka-samaya-vyutpannam*. The syntactical relation of this compound is uncertain. Grammatically it qualifies *puram*, but how can a town originate at different times? I think it is to be understood as equivalent to *aneka-samaya-vyutpanna-kriyam* (and *śanair ekābhūya eka-kriyam*). If so, it is another case of Bhavabhūti's loose constructions.

1. 6. *tvat*. The force of this pronoun is not at all clear. VR. points out that the words may either be taken as spoken on behalf of Janaka, who considered his entire property as the possession of his son-in-law; or, that *tvat* may be understood as a distinct word in the ablative case signifying 'on your account'. I think the substitution of *tat* would remove these difficulties and give a much better sense.

Page 118, l. 1. Verse 58. For the story see *Rām*. II. 45.

1. 3. *sainikāiḥ*. Mt.'s reading is much better.

1. 13. *manvantara*. For the definition see *Manu*, I. 79; *Amara*. I. 4. 22.

Page 119, l. 1. *kathitam āryasya*. See *Rām*. II. 50.

niṣāda. For the definition see *Viṣṇu*. I. 13, 34-36; *Manu*, X. 8.

1. 3. *virāḍha-hatakonmathana*. For the story see *Rām*. III. 1-4.

1. 4. *mandākini-pavitra-mekhalam*. See *Rām*. II. 93.

citrakūṭa. For the story see *Rām*. II. 56.

1. 5. *daṇḍakām prāpya*. See *Rām*. III. 1.

ACT V

Page 120, l. 2. *Sampāti*. *Sampāti* and *Jaṭayu* were the sons of *Garuḍa*, the former being the elder and the latter the younger of the two. See *Rām*. III. 14.

1. 2. *malaya-kandara-kulāyam*. Or else, as Pick. translates it, 'our home in the caverns of the Malaya mountain'.

1. 5. *vyakta-sphurat* is a difficult compound, because of the uncertainty whether (a) *vyakta* is to be taken as an adverb modifying *sphurat* (= 'clearly flashing') or as an independent past passive participle; and whether (b) *vyakta-sphurat* is an epithet of *vidyut*, or whether it is the effect of the huge flappings, just as *mocita* and *dhuta* are. I think *sphurat* gives us the clue to the solution of the difficulty. Unlike those other words *sphurat* is a present participle, and

is to be taken as an epithet of *vidyut*, while *vyakta*, a past passive participle (like *dhuta* and *mocita*), is to be understood as describing the effect.

1. 6. *khaṇat-khaṇikṛta*. An onomatopoetic word; the usual form is *khaṇa-khaṇi-kṛta*. Here, however, the first form is used because of the exigencies of metre.

1. 8. *Ullola-bhinnāmbhaso*. 'The waters of which are mixed with huge billows', AB.; 'the waters of which are thrown up by huge breakers', Jv.; 'the waters of which are divided by huge waves', ŚR.

Page 121, l. 1. *vaikunṭha-varāha*. For this Boar-incarnation of Viṣṇu see *Viṣṇu*. I. 4. For a close parallel of this line cf. *Anar*. VI. 76/77.

1. 7. *viprayukta-pakṣaḥ*. Formerly the mountains had wings and could fly about. Indra clipped their wings. Cf. *Kum*. I. 20.

1. 10. *vibhoḥ*. VR. remarks: Time has been called *vibhu* either (1) because it possesses sufficient power to destroy objects; or (2) because of the view which is held that 'Space and Time are mightier than the Lord' (*dik-kālāv īśvarād atiricyete*); or (3) because, in accordance with the couplet, '*kālāḥ kalayatām aham*', *Kāla* is a manifestation of Viṣṇu.

1. 12. *manvantara-purāṇa*. Repeated in *Utt*. I. 30/31. For his age see *Rām*. III. 50. VR. and ŚR. translate it as 'the oldest in this *manvantara*'; and Jv. as 'older than a *manvantara*'.

1. 14. *purā-kalpe*. See *Rām*. IV. 56.

Page 122, l. 7. *vidyā-tapo-vṛddha°* may also be read, though not preferably, as *vidyā tapo vṛddha°* or *vidyā tapo-vṛddha°*. This compound is repeated in *Anar*. III. 57/58.

1. 10. *śarabhaṅgāśramam*, &c. See *Rām*. III. 4.

1. 11. *tadā ca*, &c. See *Rām*. III. 5/7.

1. 12. *atha*, &c. Cf. *Anar*. V. 4.

1. 13. *agastyā-vacanāt*. See *Rām*. III. 13-15; *Anar*. V. 4.

1. 17. *tāvad āsīd*, &c.: i. e. he was familiar with the highest regions in the sky and the most distant regions on the earth.

1. 18. *viṣṇoś caraṇaḥ* refers to the second of the three strides of Viṣṇu in his Dwarf-incarnation. Cf. *Vikramorvaśi*, I. 19; *Śak*. VII. 6.

Page 123, l. 2. *lokālokaḥ*. 'Name of a mythical mountain that encircles the earth and is situated beyond the sea of fresh water which surrounds the last of the seven continents. Beyond *lokāloka* there is complete darkness and on this side of it there is light. It thus divides the visible world from the regions of darkness' (cf. *Ragh*. I. 68), Apte in his *Dictionary*. See *Viṣṇu*. II. 4, 94-99. Cf. V. 45 below.

1. 3. *vṛṣasyantī*. For this denominative form see *Pāṇ*. VII. 1, 51. Cf. *Ragh*. XII. 34; *Bhṛṣṭ*. IV. 30. For the story see *Rām*. III. 17; *Anar*. V. 4/5.

1. 8. *tasyās ca*, &c. Cf. *Anar*. V. 4/5.

1. 9. *daśānana°*, &c. Literally, 'implanted on her the edict of an insult to Rāvaṇa'. Mark the reference to the Edicts. All the commentators fail to note this sense of the word, which becomes clear from the verb *nyavivīśat*.

All render it as 'fame'; thus, e.g., Pick. translates, 'obtained, as it were, the fame of an insult to the Ten-headed one'. For the story see *Rām.* III. 18. *praśasti* is repeated in *Anar.* VI. 79.

1. 12. *Verse 13.* This verse is repeated in *Utt.* II. 15. For the story see *Rām.* III. 20-30.

1. 14. *mahat punar*, &c. Cf. *Anar.* V. 4/5.

Page 124, l. 3. *Verse 14.* For the first half-verse cf. the close parallel *Anar.* V. 5.

1. 7. *samudre*, &c. Cf. V. 37 c below.

śivatāti. Cf. the parallel p. 12, l. 1 above.

1. 10. *Verse 15.* For the first half-verse cf. *Bāl.* VI. 56. *śivatāti* recurs in *Māl.* VI. 7.

1. 14. *ayam*, &c. The passage is repeated in *Utt.* I. 25/26. Cf. a similar description in *Māl.* IX. 3/4.

1. 15. °*megha-medurita*°. Repeated in *Utt.* VI. 5/6.

Page 125, l. 1. *dīram hṛtaḥ*, &c. Cf. *Mahānātaka*, III. 59 (No. 148) and the close parallel *Anar.* V. 7. For the story see *Rām.* III. 43, 46.

1. 6. *paraḥ-sahasraīḥ*. Cf. *Anar.* V. 8. See *Rām.* III. 49.

1. 9. *dhartāraḥ*, &c. See *Rām.* III. 50. Cf. *Anar.* V. 9.

1. 10. *snātasya veda-vratāīḥ*. I think the reference is to the three classes of *snātakas*: (1) the *vidyā-snātaka*; (2) the *vrata-snātaka*; (3) the *vidyā-vrata-snātaka*, Rāvaṇa being a *vidyā-vrata-snātaka*. For the definitions of these see *Manu*, IV. 31, and Kullūka's commentary thereon, which quotes from *Hārta*.

1. 11. *jetur*, &c. For the story see *Rām.* VII. 22. Cf. III. 32 above.

naitala-sadmano°. *naitala* is one of the seven lower regions. In the list, as given in *Āruṇeya Upaniṣad* I, the name does not, however, occur.

1. 12. *nābhijanani*. A peculiar negative compound from the noun *abhijanana*.

Page 126, l. 3. *tunḍa*°, &c. Cp. *Mv.* III. 32; *Anar.* V. 11; *Bāl.* VI. 3; *Mahānātaka*, III. 76 (No. 165).

1. 5. *atyugra*°, &c. Cf. *Mv.* VI. 22.

kikasa. See *Amara*. II. 6, 68.

1. 9. *kaṣṭam*, &c. Cf. *Anar.* V. 11/12.

1. 10. *māricāt*. *Mārica*, at the request of Rāvaṇa, had transformed himself into the spotted deer and allured Rāma. See *Rām.* III. 36-43.

1. 11. *mūrta iva krodhaḥ*. Mark Bhavabhūti's characteristic of likening persons to abstract ideas. Cf. I. 10, 22, 62; II. 15, 23, 25, 39, 41; V. 20, 38; VII. 21, 33.

1. 12. *hṛllekha*. Jv., ŚR., and AB. agree in taking this compound as an adjective in the sense of 'piercing or touching the heart'.

Page 127, l. 2. *viṭaṅka* is the loftiest point or pinnacle. See *Māl.* X. 7/8; *Vikr.* V. 77; hence, *bhrukūṭi-viṭaṅka* means 'lofty' or 'deep frown'. It is repeated in *Pras.* p. 18, l. 8.

1. 4. *madhya-jvalad-vādavo*. Cf. *Mv.* III. 2; V. 2, 26; *Sisū.* I. 20.

1. 5. *chāyām samālambate*. See *Kāvya*. II. 65.

1. 8. *Verse 22.* This verse is quoted in the commentary to *Saras. V. 178* to illustrate *bhāvānām tila-tanḍula-prakāreṇa saṅkaraḥ*.

hr̥di vajra-kīla iva. Cf. *Utt. I. 47; Māl. IX. 37; Mv. III. 40.*

1. 9. *ghore 'ndhe, &c.* Cf. *Māl. IX. 8, 20, 46; Utt. III. 38.*

1. 10. *tāta-vipattijah.* *tāta* evidently refers to Jaṭāyu, for Rāma is here enumerating the insults received at the hands of the Rākṣasas. The allusion here to the death of Daśaratha, as understood by ŚR. and AB., is quite out of place. Cf. the reference to Jaṭāyu in verse 23 below and also the words *tāta kāśyapa* on p. 128, l. 1. For Jaṭāyu's fight with Rāvaṇa see *Rām. III. 51.*

dahati mām. Cf. *Māl. IX. 20.*

1. 11. *marmāṇva, &c.* Cf. *Utt. I. 47.* This appears to be a pet phrase of Bhavabhūti, as it occurs very often; thus, for instance, in *Mv.* alone, in I. 39; III. 10, 40; IV. 56; p. 128, l. 12; p. 147, l. 10.

Page 128, l. 1. *lokottarāṇy eva.* Said in irony. For *lokottara* see *Utt. II. 7.*

1. 2. *akuto-bhayaṇi* recurs in *Utt. II. 15/16; Anar. II. 16.*

abhīṣu. Cf. *Śiśu. I. 22.*

1. 6. *hā tāta . . . sambhavaḥ.* Repeated in *Utt. I. 30/31.*

tīrtha-bhūtasya. Cf. I. 10 above.

1. 9. *yām oṣadhīm, &c.* This verse is borrowed from *Rām. III. 67, 15* with slight alterations.

1. 12. *hr̥daya-marmāvidhaḥ, &c.* Cf. the repetition in *Utt. III. 14/15.* Cf. also *Utt. I. 8/9; V. 25/26.*

Page 129, l. 2. *paribhāvātiprasaṅga.* Literally, 'insult of outrage'; hence, outrageous insult, or insulting outrage.

1. 9. *pracaṇḍa-paripīṇḍitaḥ, &c.* Cf. III. 40 and V. 21 above.

Page 130, l. 1. *ati-sambhrānta-vividha-mrga-yūtha°.* Cf. the repetition in *Utt. II. 19/20.*

°unmatta° . . . abhivartante. Repeated in *Utt. II. 15/16.*

1. 3. *bhavāvaḥ.* Mark the peculiar sense of this verb here.

1. 5. *ārūpi.* This epithet of Jaṭāyu deserves notice. He is named after his uncle Aruṇa, the brother of his father Garuḍa. Jv. defends it by quoting the well-known verse: *bhrātrṇām ekajātānām ekaś cet putravān bhavet | sarve te tena putreṇa putriṇo manur abravīt.* For the story see *Rām. III. 68.*

1. 6. *ko 'pi kālāḥ.* Sometimes *kim* means 'long' as applied to time, especially in combination with *khalu*, or *api* or *iva*. Cf. *ko 'pi kālāḥ* in *Māl. 0/1; ko 'pi kālāḥ* in *Ratnāvalī, III* (first speech).

1. 7. *pratibhaya.* Cf. VI. 24; *Anar. I. 26.*

1. 8. *asaṁ . . . vibhāgaḥ.* Repeated in *Utt. I. 30/31.*

Kuñjavān nāma. Rām. gives it the name *Krañcāranya.* See *Rām. III. 69.*

1. 10. *kāntāra-maṇḍuka.* Literally, 'frog of the forest'; hence, he who does not leave the forest, as a frog the tank of its residence, it may be out of fear. Cf. '*kupa-maṇḍuka*' in *Anar. VII. 84*, a term of reproach applied to a person who has had no experience of the world at large and knows only his own neighbourhood.

1. 11. *rākṣasa-kabandha*. For the story see *Rām.* III. 69-71.

Page 131, l. 1. *Śramanā nāma*, &c. Repeated in *Utt.* I. 30/31.

siddhā. Or, probably, 'possessed of the eight supernatural powers called *siddhis*, enumerated in the verse: *anīmā laghimā prāptiḥ prākāmyam mahimā tathā | īśatvam ca 'vasitvam ca tathā kāmavasāyitā*. It cannot here refer to the class of semi-divine beings called *Siddhas* (mentioned also in *Kum.* I. 5), for the simple reason that she is a *Śabari*. See *Rām.* III. 74, 6, where the commentator *Rāmānuja* renders it as *siddha-yogā*, as I do.

1. 7. *vilapana-vinodo 'py asulabhah*. Repeated in *Utt.* III. 30.

1. 8. *vrajatu*. We should have rather expected *vrajati*.

1. 11. *krūra*. 'Cruel', Pick.; 'sharp', ŚR.; 'hard', VR. and AB.

1. 12. *nihsarad-asṛk*. Repeated in *Anar.* VI. 68.

kūrca-guccham. 'Bunch of hair between the eyebrows', VR.

1. 14. *rākṣasa-kutūhalinā* refers to *Rāma*'s speech on p. 130, l. 10.

Page 132, l. 6. *bandhubhyaḥ*; &c. Cf. IV. 9 above. For the story see *Rām.* III. 72.

parikramya. Mt.'s reading would be preferable.

Page 133, l. 8. *anasūyā-nāmāṅkam*. The garment was given to *Sītā* by *Anasūyā* during the former's short stay in the hermitage of *Atri*. See *Rām.* II. 118. She dropped it when being carried off by *Ravana*. See *Rām.* III. 54. Cf. *Anar.* V. 25/26. It is shown to *Rāma* by *Sugrīva*. See *Rām.* IV. 6.

1. 9. *mahāranya°*, &c. Repeated in *Utt.* I. 42/43; III. 9/10; VII. 2/3; *Anar.* V. 22/23.

Page 134, l. 1. *tac ca sītā-vāsaḥ*. The passage is very corrupt. The weight of the MS. evidence favours the reading adopted.

1. 4. *hamāmān*. See *Rām.* IV. 4. Cf. *Anar.* II. 7/8.

vīra-vādaḥ. 'His name is often repeated by the brave', VR.; 'is the title of a great warrior', Pick.; '*vīra iti vādaḥ ukṛtiḥ*', AB.; '*viratayā pravāda ity arthaḥ*', Jv.; '*vīra iti vādo vacanam mahāvīra ity arthaḥ*', ŚR.

1. 5. *jātamātrasya*, &c. For these stories relating to his life see *Rām.* VII. 35.

samudbhrānta°. Cf. *Rām.* VII. 35, 25. Repeated in *Utt.* VI (first speech).

1. 7. *vajra-karṣaṇa*. Either (a) the thunderbolt-wielder, or (b) he who destroys (his enemies) with his thunderbolt.

1. 9. *hemagiri-vāstavyasya*, &c. For the genealogy of *Hanūmān* see *Rām.* VII. 35 and IV. 66. Cf. *Anar.* V. 50/51.

1. 10. *kṣetra-sambhavaḥ sūnuḥ*. One of the twelve kinds of sons mentioned by the Hindu Law-books, being the child of a wife by a relative duly appointed to raise up issue to the husband. See *Manu*, IX. 167, 180; *Yājñ.* I. 69; II. 128. Cf. *Anar.* VI. 6/7.

P. 135, l. 3. *culuka*. The Dictionaries give the word as *culuka*. See *Abhi.* 598; *Anek.* III. 37; *Medinikōṣa*, K. 85. Cf. *Pras.* p. 110, l. 14. But our MS. evidence favours the reading *culaka*. The meaning is either 'handful' or 'mouthful'.

Ucculup. To agitate, Apte in his *Dictionary*.

1. 4. *yeṣām utkṣepahetuḥ*, &c. The sense is not very clear. What can be their motive for tossing the mountains about? I think the author alludes herein to the sportive nature of the monkeys. Just as they, out of love of mere sport, shake and toss the trees about, so they toss the mountains too and with equal ease. If so, we should have rather expected the genitive case instead of the locative *śikhariṣu*. ŚR. understands it to mean 'who climb up the mountains for the sake of bread-fruit and figs; or in other words, it is but natural to climb the mountains'. Pick. translates, 'and the cause of whose leaping on the mountains is this forest of fig-trees'. Both are distinctly wrong; for, climbing up the mountains, and that, too, for the sake of fruit, is nothing very extraordinary. From the context it is clear that the poet purposes to mention some very marvellous feat in this line too as in the two others which precede and follow.

1. 9. *Yojana-bāhoḥ*. See *Rām.* III. 71, 13.

citā. See *Rām.* III. 72.

Page 136, 1. 2. *saukhitya*. This word belongs to the *purohitādigāṇa*. See *Pāṇ.* V. 1, 128. For the meaning see *Anāra.* II. 9, 56; *Abhi.* 426. The word is differently explained by the commentators; thus *suhitatvāt*, ŚR.; *ucita-samyogāt*, AB.; *susṭhu hitam agnāv āhitam iti yāvat tasya bhāvas tattvāt*, Jv.; 'because of (Kabandha's) satiety (with the flesh of animals devoured)', VR. For the different words occurring in the verse cf. *Māl.* V. 17.

1. 3. *ṭātkāra*. Cf. *Pras.* p. 14, 1. 5.

nalaka. See *Abhi.* 627; *Suśruta*, *nidāna-sthāna*, XV (last verse) *śārira-s°* V (middle).

1. 5. *divyaḥ*. See *Rām.* III. 71.

1. 8. *Verse 34*. The first line is quoted from *Rām.* IV. 3, 14 (Gorresio's edition). In the Bombay edition the line is found in *Rām.* IV. 4, 15, where *diteḥ* is read for *śriyaḥ*.

śāpāt refers to the curse of Sthūla-śiras, for which see *Rām.* III. 71.

1. 9. *indrāstra°*. See *Rām.* III. 71.

Page 137, 1. 4. *vyūpekṣyate*. *anubadhyate samsajyate*, ŚR.; *pratipālyate yuṣmad-ghāta iti śeṣaḥ*, AB.; 'adheres closely to his friendship', Pick. Mt.'s reading is decidedly better.

Page 138, 1. 3. *Verse 37*. Cf. *Bāl.* II. 48; VII. 11.

kailāse tulite. See *Rām.* VII. 16. Cf. *Megh.* I. 58. See note on II. 16 above.

jite tribhuvane. See *Rām.* VII. 18-25.

1. 4. *prakṣipyā*, &c. See *Rām.* VII. 34.

1. 5. *sāndhyam karma*. Cf. p. 123, 1. 9 above.

1. 7. *eṣa te*, &c. Said in irony.

1. 9. *citriyate jīva-lokaḥ*. Cf. *Anar.* I. 48/49.

1. 10. *purata*, &c. Cf. *Anar.* V. 24/25.

1. 12. *yasorāśir iva*. According to the *kavi-samayas*, fame is always depicted

as white. See *Sāh.* VII. 590-591. Cf. *Māl.* II. 9; *Daśa-kumāra-carita*, p. 2; and note on III. 4 above.

1. 13. *dundubhi°*. For the story see *Rām.* IV. 11. Cf. *Anar.* V. 25.

Page 139, l. 2. *pādena kṣipati*. See *Rām.* IV. 11, 85.

1. 4. *yat*, &c. See *Rām.* IV. 11, 47. Cf. *Mahānātaka*, IV. 50 (No. 224); *saṅkṛandana-nandanaḥ* is repeated in *Bāl.* III. 48.

nirmathya, &c. Cf. the parallels *Māl.* VIII. 9, 10.

1. 5. *asthi-giri-vad* may also be read as *asthi giri-vad*.

1. 6. *kaṅkāla*. Cf. *Māl.* VIII. 9.

°praspardhi. See *Kāvya*. II. 65.

1. 7. *nirvindhyaṃ*. *Rām.* I. 65, and IV. 11, 85 only mention that Rāma cast it ten *yojanas* distant. But our reading is confirmed by A.'s reading in Appendix B, p. 13, foot-note.

Page 140, l. 1. *praśanta*, &c. Cf. the parallel *Utt.* II. 19/20.

1. 2. *ṛṣyamūka-pampā*, &c. See *Rām.* III. 73; IV. 1.

1. 3. *mataṅgāśrama-padam*. See *Rām.* III. 73.

1. 4. *ājya-gandhiḥ*. VR.'s rendering, 'possessed of a little quantity (*gandhi*) of ghee' is absurd.

1. 6. *viśeṣa*. 'Variety or excellence', VR.; 'excellence', Pick. and ŚR.; *tapasām viśeṣāḥ* is rendered as 'great ascetics' by AB.

1. 8. Verse 40. This verse is repeated in *Utt.* II. 20. Cf. also *Māl.* IX. 15 a, 24; *Megh.* I. 20; *Anar.* V. 27.

1. 13. Verse 41. This verse is repeated in *Utt.* II. 21; *Māl.* IX. 6. Cf. the close parallel *Anar.* V. 20.

Page 141, l. 1. *sallakinām*. See *Vikramorvaśi* IV. 23; *Utt.* III. 6; *Māl.* IX. 32.

1. 3. *abhita eva*. The syntactical relation of this phrase is not very certain. It may be joined either to (a) *pravṛddha*; or to (b) *vihanyamāna*; or to (c) *parikṣipya*.

paurastya-māruta. Cf. *Māl.* IX. 17, 25, 41/42. *Anar.* I. 24/25.

1. 5. *ghanur*, &c. Cf. *Māl.* VII. 1/2; *Anar.* V. 23/24.

1. 7. *garbha-bimba*. *garbhastheṣu bimbeṣu prasūneṣu*, AB.; *garbha-bimbeṣu prasaveṣu kalikāsu*, ŚR. VR. reads *ārambha-bimba* and renders *bimba* by 'signs (*cihnāni*)'.

1. 8. *avikala°*. Not discordant, harmonious. Cf. *Śiśu*. XI. 10. For the dancing of the peacocks cf. *Anar.* V. 27. Cf. also the *kavi-samaya* in *Sāh.* 590: *megha-dhvaneṣu nrtyam bhavati ca śikhinām*.

1. 9. *Upa-ri-vighaṭamāna°* may also be read *upari vighaṭamāna°*. Cf. *Utt.* I. 33; *Māl.* IX. 24; *Anar.* V. 21.

nilaḥ. See the *kavi-samaya* 'meghānām kṣṇataiva' in *Kāvyaṇu*, p. 10, l. 14.

1. 11. *api nāma*, &c. Cf. the thought in *Megh.* I. 3, and *Anar.* V. 22/23.

rasāntareṇa, i.e. by the sentiment of love (*vipralambha-śṛṅgāra*); for a definition of which see *Sāh.* 212.

Page 142, l. 3. *mitrasya*. See V. 37 above.

1. 6. *Verse 44.* Cf. *Utt.* V. 11; *Anar.* V. 30/31. For *dāma dattam ma-ghonā* cf. *Anar.* V. 31; for *mahān ambuvāhas* cf. *Utt.* III. 43.

cāru camikara° may also be read *caru-camikara°*.

1. 8. *Utpātāviddha-mūrteḥ.* All the commentators except VR. have misunderstood the force of this epithet. Vālī's body is dazzling with the necklace of red-lotuses. He is, therefore, like a mountain of red-chalk with fire burning on it. For this sense of *utpāta* compare the different passages where it occurs. Ab. and Jv. render it as 'whose body is contracted in an upward flight'; ŚR. as 'who has cast his body forward for an upward flight'; and Pick., as 'which has been rent by upheavings'.

1. 11. *vīra-goṣṭhī-vinoda-dāna-priya-suhrt.* From the comparison of passages it is evident that *vīra-goṣṭhī* (literally 'assembly of the heroes') means the meeting of the heroes either in fight or in assemblies. Here, as well as in V. 52, it has clearly the former sense and may very nearly be translated by 'fight'; while in VI. 43 it possesses the latter meaning, though the former is not quite inapplicable. Jv. seems to understand it rightly. VR. renders *vīra-goṣṭhī-vinoda* as 'fight, for it causes delight to the assembly of heroes'. ŚR.'s interpretation 'he who is fond of the tales of heroes and is noble-minded' is very wide of the mark. Pick. translates 'a friend, who kindly affords a meeting of warriors'. AB. remarks that 'just as drinkers love to give drinking parties, so he loves to give fights'. *Vīra-goṣṭhī-vinoda* is repeated in *Anar.* IV. 34 (where the commentator Lakṣmaṇa Suri explains it as *yuddha-vihāra*). Cf. *vīra-goṣṭhī* in *Anar.* V. 31/32.

Page 143, l. 3. *Verse 45.* Mark the beautiful comparison of the universe to a tree, the different parts of which are likened to the various divisions of the globe.

1. 6. *brahma-stamba.* Cf. *Mv.* III. 48; V. 32.

1. 8. *ayukta-gahvara.* Unworthy deeds are here likened to a pit. If a person commits such a heinous deed as Vālī has been made to undertake, he falls into the pit of evil actions, from which there is no escape. One such deed is followed by another, and all hope of his moral salvation is lost. Jv. renders it by 'hell, earned by unworthy deeds', and Pick. by 'unseemly pit'.

1. 9. *yad anena . . . asmi.* This passage is referred to in the commentary to *Daśar.* III. 22, where it is laid down that the unworthy actions of a Hero ought either to be left out or otherwise described. See also commentary to *Sāh.* 304.

1. 10. *grahaḥ.* 'The demon', as rendered by Pick., is wrong.

mām anubaddhman. 'He has been urging me'—VR.

Page 144, l. 4. *vibhāsanena, &c.* See p. 132, l. 3 above.

1. 5. *pratipanna-lankādhīpatyaḥ* refers to Rāma's calling him 'the Lord of Lankā', p. 132, l. 12.

1. 8. *Verse 47.* Mark the play upon the word Rāma. Cf. a similar pun in *Mahānātaka* I. 6 (No. 6).

1. 10. *bhavati ca, &c.* The sentence is very condensed. Literally it means

'there is caused a pleasing rubbing of the itching in the form of pride'. In other words, just as itching, when rubbed, causes a pleasant sensation, so his sight awakens a pleasant feeling of pride; for the proud warrior is glad that he has found another as mighty as himself, and that he can acquire still greater fame by fighting with him and vanquishing him. Cf. *Sisū*. I. 48.

l. 18. *dharmaiika-vīraḥ*. 'A hero matchless in holiness', Pick. *dharmaviṣaye eko 'vīro 'tidhārmikaḥ*, ŚR. *eka-mātra-dharma-vīraḥ*, Jv.

Page 145, l. 1. *svāny eva*, &c. : i.e. no other hero can surpass his wonderful actions. His own later feats can excel his former.

l. 4. Verse 49. Cf. *Anar*. V. 45. This verse is quoted in the commentary to *Daśar*. II. 50 and to *Sāh*. 416 as an illustration of *Uttāpaka*, which forms one of the characteristics of the *sāttvātī vṛtti*. In both these works it is mentioned as being quoted from our drama (*yathā vīra-carite*).

l. 7. *viśruta*°. 'Which is famous for the humbling of Jāmadagnya', Pick., Jv., and ŚR.

l. 10. *kintv aśastreṣu*, &c. Cf. a similar idea in *Bāl*. II. 38/39.

l. 13. Verse 51. This verse is quoted in the commentary to *Saras*. V. 172, to illustrate *mahābhāgya*, one of the qualities of a hero. For the second half of the verse cf. *Anar*. V. 48.

l. 14. *satyam asti bhavataḥ*. 'What you say is true' refers to Rāma's speech in the last half of verse 50.

satyam manuṣyo bhavān. The exact sense is not clear. But probably he means 'you are a human being and so in a fight you resort to weapons; but I am a monkey and it is not customary with my race to take up weapons'. 'If, however,' he adds, 'you insist upon my taking up arms, these mountains shall act as weapons for me'.

l. 15. *śastrair avyavadhīyamāna*°. Literally 'weapons do not intervene in our victory', which may either mean that 'the weapons of the enemy do not stand in the way of our victory over him'; or that 'weapons do not intervene as the instruments wherewith we achieve victory'. Single-handed, and without the help of weapons, we vanquish our enemies.

l. 18. *tad itaḥ*, &c. Cf. *Anar*. IV. 55/56; V. 50/51; and *Utt*. V. last line.

Page 146, l. 1. *yathāha*, &c. Cf. *Anar*. V. 48/49.

l. 9. *guñjan guñjābha*°. Mark the alliteration.

l. 10. *saṃrambhottambha*°. Or: 'standing high because of erection through anger'.

l. 11. *vyastam*. May be taken either as an adverb modifying *vistārya* or as an adjective qualifying *aṅgam*. Thus Jv. (= 'reversed') and ŚR. (= 'irregularly') take it as an adverb, while Pick. (= 'expanded') and AB. (= 'perplexed or agitated') as an adjective.

l. 15. *nūtana-ghana-stanita*? Repeated in *Māl*. IX. 3. Cf. p. 46, l. 10 above; *Utt*. III. 6/7; VI. 17. Cf. also the Prakrit rendering *ghanaṭṭhanida-paanda* in *Bāl*. III. 63/64.

Page 147, l. 1. *sa eṣa*, &c. Cf. *Anar*. V. 50/51.

l. 3. *tena hi*, &c. Cf. *Anar.* V. 50/51.

l. 4. *eṣa*, &c. Cf. the close parallel *Anar.* V. 52.

vāli-kūya°. Cf. *Rām.* IV. 12; IV. 16.

°*sapta-tāla*°. Cf. VII. 16 below. See *Rām.* I. 66.

l. 7. *mad-drohāc-chapathāt*. Pick.'s translation, 'take an oath at my death', is impossible. The phrase is highly elliptical. It means: 'Swear that you shall be calm; and remember that, if you break the oath, you would be as guilty as by turning traitors against me'. See also *sva-droha-śapatha*, l. 13 below.

l. 10. *yo 'ham*, &c. Vālī here names his successors. Sugrīva is to take Vālī's place and Aṅgada that of Sugrīva.

l. 12. *anucarājña* refers to the first half of verse 55 above.

°*saṅgalad*°. I am doubtful about this reading, though all the MSS. have it. It means 'melting or flowing in them'; hence 'present in them'. All the commentators read *saṅga-lasad*. ŚR. renders *saṅga* by *prasakti* and AB. by *abhilāsa*. Pick. translates 'plainly visible in the assembly'.

l. 14. *sva-droha-śapatha*°. See note on l. 7 above.

l. 15. *pariṣvaṅga*°, &c. See *Rām.* IV. 22.

Page 148, l. 4. Verse 56. Pick. translates: 'The change that brought the death of such as these... is painful indeed. Alas! death, all-injuring and cruel, works mischief.'

l. 5. *kula-mahādharma*°. For their names see *Viṣṇu.* II. 3; *Trīk.* II. 3, 4. Cf. *Ragh.* XVII. 78.

l. 6. *vipākāḥ* is here 'the result of actions, done in this life or even in the previous ones'. Pick. translates it by 'change', which may be possible. Cf. verse 57 below.

l. 12. *vivartāḥ*. Cf. *Anar.* I. 25; I. 50.

Page 149, l. 6. *mālyavatā*, &c. See pages 90 and 91 above.

Page 150, l. 2. *dharmopapatti-pariśuddhāḥ*. Literally 'pure because of the adoption of piety'.

l. 6. Verse 59. A fine definition of friendship. Is it a quotation? Cf., however, the parallel *Māl.* I. 12. The verse is quoted and translated in his *Indische Sprüche* (4316) by Böhlingk.

l. 11. *tad anena*, &c. See *Rām.* IV. 5.

mad anurodhāt. 'At my request', Pick.

l. 12. *Upanibandhāḥ*. 'Oath', Pick. But that it means 'bond of friendship' becomes evident from l. 15 below.

agni-sākṣikāc ca. Cf. *Anar.* V. 33/34. See *Rām.* I. 61.

l. 16. *mameva*, &c. Cf. *Aśv. Gr.* I. 21, 7; *Pār. Gr.* I. 8, 8; *Śān. Gr.* II. 4, 1; *Atharva-Veda* III. 8, 6; VI. 94, 2.

l. 17. *trayā*, &c. Cf. p. 144, l. 3, and note thereon.

Page 151, l. 1. *cāra-cakṣuṣmattā*. See *Kām.* XII. 27-28.

* l. 3. *tarhi*, &c. The sentence is rather vague. I think *devena* refers to Rāma. It may, however, be taken as referring to Vālī.

1. 4. *mayāpy aviditah*. Cf. p. 144, l. 1.

1. 11. *svārtha*°. His desire for the sovereignty of Laṅkā. For *śālinatā* cf. *Utt.* VII. 19.

1. 14. *svayaṃ kathayitum*, &c. The construction of this sentence is faulty.

1. 17. *avasāna*°, would either mean 'that I may pass my last moments there', or 'that the last ceremonies may be performed there'.

Page 152, l. 9. *nāvadhīryam*, &c. 'It must not be slighted, and this will be in keeping with your greatness', Pick.

1. 10. *śnehasya nirvyañjakaḥ* qualifies °*raṇaḥ*. Pick. translates 'to test your friendship'. AB. construes it with *añjatiḥ*, which does not bring out the intended sense.

1. 13. *karnāvarjita*° is translated by Pick.: 'those destructions of the two pairs of sky-guarding elephants bereft of their ears'.

diṅ-mataṅgaḥ. The eight elephants who guard the eight cardinal points. For their names see *Amara*. I. 3, 3. Cf. VI. 11 below.

1. 15. *preṃṇo garimṇaś ca*. Literally 'excess of love'; hence, 'excessive love', AB.

ACT VI

Page 153, l. 2. *rakṣaḥpater*, &c. A beautiful comparison, explained at length in verse 1 below.

1. 4. *Verse 1*. Cf. *Pras.* p. 5, l. 16.

1. 7. °*gamanam*. *asmat-parityāgena vipakṣāśrayaṇam*, Jv.

1. 8. *ṛddha-buddhir*, &c. Cf. the parallels *Bāl.* V. 4/5; *Anar.* VI. 16/17. See also *Kām.* IV. 28-31, which requires the presence of this qualification in a minister.

1. 10. *mantra-śaktyā*. See note on p. 85, l. 2.

1. 11. *alāsasya*, &c. Cf. *Mṛcchakaṭika* I. 49 (*śiddhir ivālasasya*).

Page 154, l. 2. *Verse 3*. Cf. the parallel *Bāl.* I. 25.

1. 4. *aho*, &c. Cf. the parallel *Anar.* III. 55/56.

1. 7. *yat*, &c. See *Rām.* IV. 40-45.

1. 9. *bhrāntiḥ*, &c. The first two lines of the verse are not sufficiently intelligible to me. All the commentators interpret *bhrāntiḥ* as 'whirls' and render our passage: 'which produces whirls with its red circles of flames more than seven in number'. Fire possesses only seven flames, whence its name *saptarcis* (see *Amara*. I. 1, 56); but our phrase 'more than seven' is used here simply to express the idea that fire was burning there very furiously. It is extremely unlikely that *saptādhikanām* qualifies *pracīraṇam*. The syntactical connexion of *pracīraṇam* is very doubtful. I construe: *saptādhikanām arcisām aruṇaḥ cakravālāḥ pracīraṇam bhrāntiḥ pravidadhāt*. The high flames marred the outlines of the city enclosures. VR. and ŚR. read *drāg-viraṇam*, AB. *prāg-*

virāṇām, Jv. *drāk-kīraṇām* in place of *prācīraṇām*. Cf. the account as given in *Rām.* V. 54.

1. 11. °*udgāḍha*° may also mean 'excessive, great', and qualify '*śaṅkā*'; thus, '*udgāḍha-kalpānta-śaṅkā*' may also be translated, 'so that a great fear', &c.

1. 12. *ca trikuṭena*. B. and K. read *citrakuṭena* instead; which, however, is not possible here. *Trikuṭa* is, according to *Rām.* V. 2, VI. 39, the name of the mountain on which *Laṅkā* was situated; or perhaps the name of the fort as mentioned probably in verse 7 below. *Citrakuṭa* has no connexion whatever with *Laṅkā*, though it may, if understood quite literally as 'with variegated peaks', be taken to refer to the mountain *Trikuṭa*. Moreover, *trikuṭena* occurs not much further on in verse 7 below, where B. and E. have both the same reading *trikuṭaḥ*. It is very unlikely that *Bhavabhūti* spoke of that mountain here as *Citrakuṭa* and there as *Trikuṭa*. I have, on this ground, made the necessary emendation.

Page 155, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *paritrāyatām paritrāyatām kaṇiṣṭha-mātāmahaḥ*.

1. 4. Sanskrit *chāyā*: *kaṇiṣṭha-mātāmaha kim kathayāmi mandabhāgini | eṣa khalu ko'pi duṣṭa-vānarah sakalaṃ vidahya nagaram kṣanamātreṇa tikṣṇa-nakhara-nikṣepa-vikṣipta-vividha-rākṣasa-loka 'kṣeṇa khalu kumārakeṇa anubadhyamānas tasmin kṛtānta-līlāṃ kṛtvā jhaṭiti niṣkrāntaḥ*.

1. 6. *akṣheṇa*, &c. See *Rām.* V. 47.

1. 7. *kumāleṇa*. We should rather substitute for this *Māgadhi* the *Śaurasenī* form *kumāreṇa*.

tassim, &c. Literally 'having practised upon him the play of death'.

Cf. *kaanta-līlādam karedi* in *Māl.* III. 15/16.

Page 156, l. 5. *api*, &c. Cf. *Anar.* VI. 10.

1. 7. Sanskrit *chāyā*: *kaṇiṣṭha-mātāmaha pūrta eva ko'pi marhata-paramānuh, tayā saha mantrayamāno dṛṣṭaḥ | tayāpi unmucya keśabharāṇām abhijñānam ity asya haste samarpitam | etāvaj jānāmi*.

1. 7. *tie saha*, &c. See *Rām.* V. 34-35.

1. 8. *tie vi*, &c. See *Rām.* V. 38.

1. 10. *kapi-paramānūnā*. Cf. *padāti-paramānūnā* in *Anar.* I. 27/28.

1. 13. Sanskrit *chāyā*: *kathaṃ tādṛśi sukumāra-darśanāpi susnigdha-vyavahārāpi mānuṣi api sītāsmākaṃ rākṣasānām api rākṣasi jāta*.

susiniddha-vvāhārā may also be *su-snigdha-vyāhārā*, 'of sweet speech'.

1. 15. *rakkhasi*. Literally 'demoness'; hence, annihilator.

Page 157, l. 2. *pativratāmayaṃ jyotiḥ*. Repeated in VII. 4 below, and in *Bāl.* X. 8/9.

1. 5. Sanskrit *chāyā*: *kaṇiṣṭha-mātāmaha prathamam khalu daṇḍakāranya-paryanta-paristhita-vividha-mahādharma-pradeśeṣu nivāsa evāsmākaṃ rākṣasānām viharāḥ khalu nikkhile jambūdvīpe | sāmpratam khalu iha nagare'py akṣamo nivāsah | kā gatih | kaḥ pratikārah*.

1. 6. *vihāro*. 'Pleasure grounds', Pick.

1. 10. *durgo'yam*, &c. Or: 'here is the fortress *Trikuṭa*'. For the con-

struction of a fort and a ditch surrounding it cf. *Kām.* IV. 57, and *Śukra.* IV. 6. For the situation of *Laṅkā* see *Rām.* V. 2; VI. 3. Cf. *Bāl.* VIII. 5.

sapta-dhātu°. 'With its seven walls like the seven elements of the body', Pick.

Page 158, l. 3. *vāmākṣi-spandanam*. The throbbing of a left member of the body in the case of males forbodes inauspiciousness and danger. Cf. the verse: *aṅga-dakṣiṇa-bhāge tu śastam prasphuraṇam bhavet | narīṇāṃ tu vihito viparyayaṇa phalāgamah.*

l. 4. *kiṃ no*, &c. 'What can our destiny be in connexion with these words? Its sad change is unbearable', Pick. 'How is it that our fate, which is to have a bad end, is unable to bear even these words?' Jv.

l. 5. *kumbhakarnasya*, &c. See *Rām.* VI. 60.

l. 6. Sanskrit *chāyā*: *kaṇiṣṭha-mātāmaha asmīn eva kṛṣṇa-caturdaśi-divase caturtho māsaḥ parisamāptaḥ*.

l. 9. *a-vimrśya-kāritā*. That is, his alliance with *Rāma*.

l. 10. *kula-pratiṣṭhā-tantum*, &c. Cf. *Anar.* VI. 9/10.

l. 12. Sanskrit *chāyā*: *kaṇiṣṭha-mātāmaha hā dhik hā dhik | śāntam pāpam pratihatam amaṅgalam*.

Page 159, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *kaṇiṣṭha-mātāmahasyāyam nava-vacano-panyāso 'nyasminn eva kasmīn | amaṅgule eva viśrāntaḥ | na°*. Can it here stand for *nava°*?

annassim, &c. As it indirectly means the destruction of our entire family save *Vihīṣaṇa*.

l. 3. *na tad*, &c. 'It was not after due consideration', AB., ŚR. 'It was not because I wished it', Pick.

l. 4. Verse 8. This verse is very difficult. The exact force of this beautiful comparison is not clear, though the general sense seems to be, that *Rāvaṇa's* policy and his keen intellect cannot fail except through great misfortune. Mark the defective construction. Just as the sun does not descend save on the setting-mountain, so his policy cannot, save on the powerful destiny; while the author means, save through the powerful destiny. The compounds *nitya-dhvā* and *tat-pāntha-dhīṣaṇā* are rhetorically defective, inasmuch as the *upamānas* and the *upameyas* should have the same position in both; thus, either *nityadhvā* and *taddhīṣṇā-pānthaḥ* or *adhva-nītiḥ* and *tat-pāntha-dhīṣaṇā* would be correct. The passage has created a still greater difficulty to the commentators because of their wrong readings *viśuddhaivotpattyā* and *tat-pāpa-dhīṣaṇā*.

l. 6. 'ravadhi viya° may also be read as 'ravadhi-viya°.

l. 8. *kevalam atisandhāna-jṛmbhitam*. Jv. substitutes the reading: *rājñāḥ sumati-sandhārāṇa-nīti*, not found in any of our MSS.

l. 10. Sanskrit *chāyā*: *kaṇiṣṭha-mātāmaha svāmī khalu sāmpratam sarvato-bhadrām nāma aṭṭalakam āruhya tayā rūkṣasa-kula-kalarātryādhiṣṭhitām aśokavanīkām eva pralokayan tiṣṭhati | anyat ca | ito'bhīmukham pravṛtṭyaiṣā pravṛtṭiḥ śrutā | etannagara-vṛttāntam anubhūya kim api durmanāyamāna svāminī devam pratibodhayitum tatraiva prasthitā iti*.

savvato-bhaddam. The *Matsya-purāṇa* gives the definition : *ṣoḍaśāsra-samā-yukto nānā-rūpa-samanvitaḥ | aneka-śikharas tad-vat sarvato-bhadra ucyate*.

1. 11. *asoa-vaniā*. *Sitā* was imprisoned here. See *Rām*. V. 15.

Page 160, l. 3. *paḍivohedum*. 'To inform him of his danger', Pick. 'To give him sound advice', Jv., AB.

1. 4. *patthida tti*. See note on *nāma tti*, p. 84, l. 7 above.

1. 12. Verse 9. The figure of speech herein is *ākṣepa*. Cf. the parallel *Bāl*. II. 17.

yadi calāñcale, &c. Cf. *Naiṣadha-carita* II. 3.

Page 161, l. 5. *athavā ka eṣa*. Cf. *Pras.*, p. 15, l. 20.

1. 6. Verse 10. All the commentators read *bhuvana-vibhāgāt*, which is syntactically preferable. I translate *adhikṛtya* with Jv., as 'having subdued'. For this sense of the word cf. *Bhaṭṭ*. VIII. 20; *Pāṇ*. I. 3, 33; and '*śatrum adhikurite*' in *Siddhānta-kaumudī* (*tiṇantātmanepada-prakarāṇa* under *adheḥ prasaḥane*). ŚR. interprets it as '*vidher adhikāre samsthāpyeti bhāvaḥ*', which has practically the same meaning. AB.'s construction is very complex. He explains: 'I would crush the entire universe, would then to a certain extent drive away even *Brahmā* from his portion of the world, would myself make my own sun and moon by virtue of my unparalleled and brilliant glory and fame' (*asmat bhuvana-vibhāgāt brahmāṇam kiñcid udasya, svam apratima-ruci-taram pratāpam yaśaś cā adhikṛtya sūryendū samvidhāya*). Pick. translates: 'And then from this division of the world raise up another, and give *Brahmā* his place of authority; and after making his peerless and brilliant glory and his fame into a sun and moon', &c.

1. 9. *sakarūṇam*. Pick. understands this to be the stage-direction, which is impossible; for then the foot falls short of four syllables. Jv. supplies *āha* after it. I wonder why they failed to notice the simplest construction which takes it adverbially as dependent upon *anukampyeṣu*, as I do.

1. 12. Sanskrit *chāyā*: *ita ito bhurtri | etad aṭṭālaka-sopāna-mārga-dvārakam | tad ārohatu bhartri*.

1. 14. Sanskrit *chāyā*: *katham eṣa mahārāja-daśakandhara upaviṣṭas tiṣṭhati | katham aśoka-vanikā-sammukham pralokayati | katham īrṣe'pi ripupakṣābhiyoge samprāpte rāja-kūryanirapekṣo lakṣyate mahārāja-daśakandharaḥ | . . . jayatu jayatu mahārāja-daśakandharaḥ |*

Page 162, l. 7. Sanskrit *chāyā*: *mahārāja kim atra cintitam*.

1. 9. Sanskrit *chāyā*: *ripupakṣābhiyoge*.

1. 12. °*dig-danti*°. See note on *dir-matungaja*, p. 152, l. 13.

1. 13. *dik-patn*. That is, the gods who preside over the eight cardinal points. For their names see *Amara*. I. 3, 2.

Page 163, l. 5. Sanskrit *chāyā*: *nikhila-valimukha-cakrānugata-sugrīvāgresaraḥ saha-kaṇiṣṭho daśarathi rāma iti śrūyate*.

1. 8. Sanskrit *chāyā*: *mahārāja samudāyaḥ khalu śaṅkyate | aparaṃ ca | sāgara-velāsu sāmyam viniveśiya āhuto'nena sāgaro na nīrgato bhavanāt*.

1. 11. *samskṛtam āśritya*. As a general rule ladies speak *Prākṛit*. See

Daśar. II. 60. They may, however, speak Sanskrit. See *Daśar. II. 61.* Cf. also *Sāh. 432.*

1. 11. *Verse 12.* See *Rām. VI. 21.* Cf. the parallel *Mahānātaka VI. 76 (No. 402).*

Page 164, l. 1. *Unmurchat°.* 'Rushing this way and that', AB.

1. 2. *prasphurat°.* 'Plainly visible', Pick.

1. 4. Sanskrit *chāyā. mahārāja tataś ca puṅkha-mātra-prekṣyamāṇa-tikṣṇa-sara-nikara-pakṣmalita-śarīreṇa sāgareṇa niṣkrāmya salilāt sapādapātanam abhyarthyā mārga upadiṣṭaḥ | sāhasikena punas tena sādhyata iti śrūyate.* Cf. *Rām. VI. 22. Bāl. VII. 34.*

1. 5. *pamhalida.* See *Hem. Pr. II. 74.*

1. 9. Sanskrit *chāyā: mahārāja vatimukha-sahasrānītair mahādharaiḥ setur nirmīyate.* Cf. *Rām. VI. 23.*

Page 165, l. 3. *Verse 14.* Cf. *Anar. II. 8; VI. 43; Mahānātaka IX. 66 (No. 581).* Cf. also the reference in *Bāl. I. 51, 59; II. 14, 31; V. 7.*

Utpuṣyat°. 'vikasat', AB.; 'vardhamāna', ŚR.; 'which kept growing up', Pick.

Verse 14. Rām. VII. 16, 34 mentions, however, that Ravana propitiated Śiva with *sāmans* and other *stotras*; and that he offered his nine heads to fire to win a boon from the god Brahmā (*Rām. VII. 10, 10-12*). But it is nothing very extraordinary to find a worshipper of Śiva, as Bhavabhūti was, mutilating the fact to a certain extent. Cf. also *Śiśu. : śiro'tirāgād daśamaṃ cikartiguḥ*, &c.

1. 5. *harṣāsru°.* A beautiful metaphor. Ravana compares his faces to lotuses, with beautiful blossoms (*smita*) and full of honey. Smiles are often likened to blossoms. AB. explains it as 'ānanda-jala-bahulaiḥ smita-sudhodbhāsitaḥ mama vadana-kamalaiḥ', and entirely spoils the beauty of the line.

1. 7. Sanskrit *chāyā. mahārāja avadhārāya kim api anyādṛśi racanā | hasya api vatimukhasya hasta-sparsāt upary eva tiṣṭhanti te mahādharā jala iti.* Cf. reference in *Bāl. VII. 43/44.*

1. 10. *Yad grāvāṇo*, &c. Cf. *Bāl. VII. 55.*

1. 13. *dhairyam*, &c. Cf. I. 45; VI. 11 above.

yaśo, &c. Cf. II. 16^a; V. 37 above.

Page 166, l. 2. *kṣarat°*, &c. Cf. the preceding verse.

snayita-carāṇa. Repeated in *Anar. VII. 113.*

1. 4. Sanskrit *chāyā. mahārāja paritrāyasva paritrāyasva.*

1. 7. 'argulāḥ' is in the accusative case, governed by the verb *datta*.

1. 8. *kṣepyaṃ tu chastra-jātum.* Weapons are divided into four classes: (1) *mukta*, or those which are thrown; (2) *amukta*, or those which are not thrown; (3) *muktāmukta*, or those which are both thrown and not thrown; (4) *mantramukta*, or those which are thrown by spells. See *Nitiprakāśikā II. 11* as quoted by Oppert in his *Weapons*, &c., p. 10. *kṣepyaṃ* here is the same as *mukta* weapons, which are twelve in number. Cf. the same work, II. 17-18.

1. 9. *vivadhān.* -A fort should be well supplied with provisions. See *Kām. IV. 58; IV. 60.*

1. 12. Sanskrit *chāyā*. *bhartāḥ eṣa pratihāra-bhūmau tiṣṭhati senāpatiḥ prahasto vijñāpayitu-kāmaḥ*.

Page 167, l. 2. Sanskrit *chāyā*. *tathā*.

1. 5. *gospada*. Literally, mark of a cow's foot in the soil; also, water filling up such a mark; hence, a small puddle. For the form see *Pān*. VI. 1, 145. Cf. *gospada-vad vilanghita* in *Anar*. VII. 80. Cf. also *Bal*. VII. 18/19; *Mahānātaka* V. 54 (No. 291).

1. 7. *skundhāvāram*, &c. See *Rām*. VI. 4; *Kām*. XVI. 1. Cf. *Anar*. VI. 5/6; *Mahānātaka* VII. 4.

sauvela-mūrdhani. See *Rām*. VI. 38.

1. 14. *puram*, &c. See *Kām*. IV. 57.

1. 15. *rakṣā*, &c. See *Kām*. IV. 62.

1. 18. Verse 19. See *Rām*. VI. 41.

Page 168, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *bhartā eṣa ko'pi valimukho rāmasya dāta iti bhaṇitvā pratihāra-deśe tiṣṭhati*. Cf. *Rām*. VI. 41.

1. 4. Sanskrit *chāyā*: *tathā | eṣa bhartā | upasarpa*.

1. 12. *dāta*. For the definition and varieties see *Sāh*. 86-88.

1. 13. *sitām*, &c. Cf. *Mahānātaka* VII. 41 (No. 478).

Page 169, l. 1. *aham*, &c.: 'I am of little account', Pick.

Verse 21. I think *natāḥ* and *spraṣṭāraḥ* are to be construed with *°nakham* and *mukham* respectively; thus *tat-pādābja-nakham natāḥ* and *tat-tikṣneṣu-mukham spraṣṭāraḥ*. ŚR. construes: *kim te natā mūrdhānas tat-pādābja-nakham tat-tikṣneṣu-mukham vā spraṣṭāraḥ*.

1. 4. *yat-kiñcid-vādinaḥ*: vain speaker, Pick.; 'who talks nonsense', ŚR. Cf. *Bal*. IX. 46/47.

mukham saṃskuryāt. The intended sense seems to be: 'He defiles his own mouth by talking so derogatorily about us. Just as all impure articles are purified by the application of suitable methods, so let his face be likewise purified by a method suited to it, namely, by giving him slaps or the like'. Jv. explains: 'let his mouth be purified, so that he may not utter such expressions again; in other words, let proper punishment be accorded to him'. AB. renders it by 'disfigure his face', and ŚR. by 'punish'. For the story see *Rām*. VI. 41. For the legality of such a punishment administered to an ambassador see *Rām*. V. 52; *Mahānātaka* V. 75 (No. 312); VII. 32 (No. 469).

1. 7. *tapasvinaḥ* may also be translated as 'of the ascetic', referring to Rama's mode of living. See also p. 170, l. 14, and VI. 25.

1. 9. *tikṣṇa-krakacā°*. Cf. the parallel V. 19 above.

1. 12. *nivarteyam*. The verb is usually employed in the *Ātmanepada*.

Page 170, l. 2. *argalāni*. The word is neuter here, while in VI. 16 above it is feminine.

1. 5. *muhur* may also be construed with *vivalgana°*.

vivalgana-vrtho-tthāna°. 'askandanenaiva niṣphalonnatyā', AB.; 'viśeṣeṇa jalpanāya vrthotpatanāya ca', ŚR.

1. 13. *pura-gopurāḥ*. See *Kām*. IV. 57.

gaṇḍopalaiḥ. See *Amara*. II. 3, 6. Cf. *Anar*. VI. 44.

l. 14. *katham etc*, &c., prepares the audience for the entrance of Indra and others.

Page 171, l. 4. *daṣṣaiḥ* may also be construed with *anyaiḥ*.

l. 4. *yuddhābhinaya°*, &c. That is, they are not *real* heroes.

l. 5. *svacetaḥ°*, &c. '*vrthā viphalam randhra-mātram sāmānya-cchidram iti jāvat rāmena mama vaira-rūpam iti bhāvas tatra praviṣṭān madāśraya-tyāgena rāma-pakṣapāta-praviṣṭān iti bhāvaḥ*', Jv.; 'who have merely taken advantage of my neglect, which is trivial, but is reflected in their own minds', Pick.

l. 10. *yathā*, &c. Cf. the description in *Anar*. VI. 22/28.

l. 11. *°vivarta°*. '*parināmaḥ*', Jv.; 'dancing', ŚR., AB.

l. 12. *°vibhrama°*. 'Grace', Jv.

Page 172, l. 6. *kauveryāḥ kakubhaḥ*. Kuvera, the god of wealth, is the guardian of the northern quarter. See *Amara*. I. 3, 3. Cf. *Kum*. III. 25.

l. 8. *bhavataiva*. Cf. *Kād.*, p. 177, l. 3.

Page 173, l. 1. *sakulyānām*, &c. Kuvera is the son of Viśravas by Idāvidā, and thus the half-brother of Rāvaṇa. See *Rām*. VII. 3-5.

l. 2. *sahajāḥ*, &c. The commentators render *sahajāḥ* as 'brothers' and *kṛtrimatā* as 'wickedness' or 'craftiness'. Monier-Williams, too, in his *Dictionary* gives 'shrewdness, cunningness' as the meaning of the latter word. I agree with none of them. All of them are evidently wrong, inasmuch as they have failed to recognize that Citraratha speaks here of the twofold enmity between Kuvera and Rāvaṇa: The words *sahaja* and *kṛtrima* are here employed in their technical sense. See *Kām*. VII. 56 and note on IV. 7 above. Both of them are 'natural' enemies, being brothers; and Rāvaṇa is also guilty of 'created' enmity by reason of his acts of violence against Kuvera.

l. 3. *nidhi-puspakādī°*, &c. See *Rām*. VII. 11, 15. Cf. *Anar*. VII. 150; *Bal*. I. 51; V. 7. The nine treasures of Kuvera are: '*mahāpadmaś ca padmaś ca saṅkha makara-kacchapau mukunda-kunda-nīlās ca kharvaś ca nidhayo nava*'. Cf. also *nidhānādhivā*, p. 190, l. 11 below.

l. 6. *kadarthita*. Cf. *Anar*. II. 20; VI. 37/38. For the form see *Pāṇ*. VI. 3, 101.

l. 9. *kilakila-kolāhala°*. Repeated in *Māl*. V. 11.

harit. For this meaning of the word cf. *Ragh*. III. 30.

l. 10. *°cakram akrama°*. Repeated in *Māl*. V. 14.

l. 13. *praṣṭhaḥ*. Pick. adds in a foot-note: 'A better reading would be *preṣṭha* = very dear to'.

l. 14. *muhur-jivā-ghoṣaiḥ*. Pick.'s translation 'with the ceaseless screams of living creatures' is based upon his ignorance of the word *jivā* for a 'bow-string'. Cf. V. 37 below.

Page 174, l. 1. *na tulā-dhṛtaḥ*. See *Rām*. VI. 102. Cf. the law mentioned in *Utt*. V. 20/21.

l. 6. *apṛatisandheyam*. The commentators read *atisandheyam* which they differently explain: *pārayitavyam*, ŚR.; *atisayena sandhatam arham paryavek-*

ṣaṇṇyam iti yāvat, Jv.; 'how are we to avoid this turmoil?' Pick. But there is no desire on the part of Citraratha to 'avoid this turmoil'; for, as he himself has said in VI. 28 above, his object is to follow the fight to its close and bring the news to his master. He simply wonders at the mighty confusion that rages there in the hand-to-hand fight of the warriors.

1. 7. *ārād apāsta-kramam*. 'Who have suddenly broken their ranks', Pick.

1. 8. *muṣṭāmuṣṭi, kacākaci*. For the forms see *Kaśikā* on *Pāṇ.* V. 4, 127. Cf. *Sūkra.* IV. 3, 77. *Bāl.* X. 19. Cf. *Rām.* VI. 43.

°mūḍhātmaḥ qualifies both *raṅgobhiḥ* and *parivṛḍhaiḥ*. After their senses had been stunned by the weapons hurled, a confusion arose and was followed by a hand-to-hand and 'hair-to-hair' fight. Pick. wrongly translates: 'Whose senses are stunned by blows of the fist, and dragging of hair, and the discharge of arms'.

1. 12. *Verse 32.* Cf. *Māl.* VIII. 9.

1. 13. *vikāṭatopa°*. A case of transferred epithet. The bodies have been so called, because the warriors are extremely 'proud' of their strength.

1. 14. *Citrakūṭānukārī*. The reason why the heap of corpses is compared to the Citrakūṭa mountain is not clear. Does this mountain refer here to the Trikūṭa mountain as AB. understands it?

1. 15. *tyante*. Or 'lie buried'. Pick. translates 'lurk'.

śura-kīṭāḥ. *kīṭa* is a term of contempt to express insignificance. Probably pity is also expressed. Here it might refer to the timid nature of the warriors. Jv. renders it by '*kgudrāḥ*', while ŚR. and AB. by '*kīṭa-saḍṛśāḥ*'. Pick. translates 'reptile-soldiers'. Cf. *asrapa-kīṭāḥ*, p. 182, l. 10 below; *rājanya-kīṭa* in *Anar.* IV. 53/54; *kapi-kīṭa* in *Anar.* VI. 6/7; *manuṣya-kīṭa* in *Pras.* p. 18, l. 21.

1. 3. *tanuruha*. The rendering 'hair' by AB. is fanciful.

1. 5. *°bhara°* is construed by AB. with *rudhira* = 'profuse blood'.

1. 7. *pratimukham*. 'In front', Pick.

sarabhasam. Does it not rather mean 'joyfully'?

1. 8. *pratiniyata-dhairyaṁubhavataḥ*. AB., Jv., and ŚR. agree in explaining *pratiniyata* as 'firm, unshaken'. Jv. renders *anubhava* as *prabhāva*. Pick. translates: 'each one in the pride of his valour'.

1. 9. *°bhārā dalita°*. Pick. seems to read *°bhārādalita°*.

chinna°, &c. ŚR. and AB. dissolve the compound as *chinnāsu dhamani-prakāṇḍāsthi-snāyusū sphuṭataram vilakṣyaḥ*, &c., which does not seem to me to bring out the author's meaning very clearly.

1. 14. *vāme* is to be construed with *pārśve* of the preceding line and *anyatra* to be understood as referring to *dakṣiṇe*. The construction (*dakṣiṇe*) *pārśve* and *anyatra vāme*, as done by ŚR. and AB., is very unnatural.

bodhitāḥ kumbhakarnaḥ. See *Rām.* VI. 12.

1. 16. *ratha-śirasi*. See *Rām.* VI. 95.

Page 176, l. 5. *gāmbhīrya-garima°*. The oceans are so vast and fathomless that they seem to be the manifestation of Brahma. Waters are known to be the first creation of the Creator. See *Manu*, I. 8; cf. also *Śak.* I. 1. Pick.'s interpre-

tation, 'the greatness of whose waters is seen in their vast depth', is founded upon his ignorance of the above belief. Cf. the close parallel *Anar.* I. 9.

1. 13. *ekaikam.* ŚR., AB., and Jv. construe it with °*praroham*.

1. 14. *paritāḥ.* I construe it with *pidadhāti*, as corroborated by metrical evidence, rather than with *satkriyā-yangapadyāḥ.* Jv. reads *yodhane* instead.

satkriyā° refers most probably to the destruction of the enemy, as explained by the commentators.

1. 17. °*phala-spaṣṭa°.* We should have rather expected °*spaṣṭa-phala°.*

Page 177, l. 2. *svābhidhāna-yogam.* 'The fitness or propriety of their name'. Having been frightened by the attack of the enemy, most of them have fled into the forest, while only about half-a-dozen have been left behind. Their title *vanaukas* or 'dwellers of forest' is hence very significant. Pick. translates: 'declaring their respective names'. ŚR. interprets *svābhidhāna-yogam* as *ātmano nāmnām prayogam* and explains that the monkeys speak aloud their names and then fight. These two interpretations are also possible. See *Rām.* VI. 59, where Rāma is described as asking Vibhiṣaṇa to give him the names of the chief warriors.

1. 15. *valate.* Used only in the *Ātmanepada.* See *Kāvya.* V. 2, 3.

Page 178, l. 1. *evam,* &c. Cf. p. 208, l. 6.

1. 14. *raṇeṣu. sāpekṣatve'pi gamakatevāt samāsaḥ.*

1. 16. *bahubhir,* &c. Cf. the paraphrase in *Anar.* VI. 37/38.

1. 20. *kumbho'pi.* See *Rām.* VI. 75-76.

Page 179, l. 1. *Chidra-sañcārīta.* Cf. *Chidram nirūpya sahasā praviśaty aśaṅkaḥ: Hitopadeśa,* I. 81.

1. 3. *kapiḥ,* &c. See *Rām.* VI. 76.

1. 8. *etan,* &c. See *Rām.* VI. 67.

1. 11. *lajjam svasus ca.* Śūrpanakhā, when bereft of her ears and nose, always felt shame at her dishonourable position, being the only member of the house possessed of that deformity. She needed no longer to have that feeling, as Kumbhakarna too was reduced to her plight. For this fight see *Rām.* VI. 67.

1. 16. *yathā,* &c. Pick., who interprets *pratigha* in l. 6 above as 'resistance', and translates this passage as, 'whereby he has brought blindness upon the enemy', is wrong.

Page 180, l. 2. *vihagu-parivṛdhāstra.* Literally, the missile of the chief of birds, that is, Garuḍa. Garuḍa is the enemy of the serpents and so the *nāgapāśas* could be destroyed only by the Garuḍa-weapon.

Page 180, l. 4. *śataghnyā.* For the definition of *śataghni* (literally the hundred-killing) see Keśava as quoted by Mallinātha on *Rugh.* XII. 95. Cf. also Vijayaraksita's definition: '*ayaḥ-kantuka-sañchinā śataghni mahati śilā*'. 'Supposed by some to be a sort of rocket, but described by others as a huge stone studded with iron spikes and four *talas* in length.' Apte in his *Dictionary.* See also Oppert's Introduction to *Nītiprakāśikā*, p. 10-12, where the form of this weapon is discussed at length; and Oppert's *Weapons*, &c., p. 22. Cf. *Rugh.* XII. 95.

1. 7. *karuṇa*°. Literally, whose internal feelings are mixed with the perception (*anubhāva*) of compassion and heroism. ŚR. renders it likewise. *virānubhāva* may also probably be 'heroism and dignity'. *bhāvita* may also be translated as 'purified'.

Page 181, l. 4. *bahucchalāni rakṣāmsi*. Repeated in *Anar.* V. 22/23.

1. 7. *jāmbavat-pratibodhitāḥ*. See *Rām.* VI. 74.

Page 182, l. 2. *cumbaka-manim*, &c. Cf. *Utt.* IV. 21; *Māl.* I. 25/26; *Ragh.* XVII. 63.

1. 8. °*sambhāvanā* | *prati*°. The commentators read °*sambhāvanāprati*°, which ŚR. interprets as *dharma-yuddhasya sambhāvanayā karaṇena pratihatā vināśitā*, &c. Pick. translates: 'though its chief men were numerous and unshackled by scruples of honourable warfare'.

1. 12. °*jhaṭiti-vigalat*° may also be read °*jhaṭiti vigalat*°.

Page 183, l. 4. *kriyā-sātatyenā'pi* is to be construed with *ahamahamikākṛānta-manasaḥ*. In spite of the fact that their activity is unceasing and that they do not stop even for a moment in their discharge of arrows or the giving of blows, still their minds are full of rivalry against the other warriors, and they wish to be still more active in their attacks upon the enemy. ŚR. wrongly construes it with *vidhyanti sma*, for, as he takes it, *api* entirely loses its force. Pick. too follows him and translates: 'pierce each other with repeated blows'.

ahamahamikā. For definition see *Amara.* II. 8, 101; it recurs in *Bāl.* VIII. 1.

1. 6. *piṣṭātaka*°. See *Amara.* II. 6, 139.

1. 7. *tavad antaram*, &c. The sentence does not fully bring out the meaning of the author. When explained in the light of verse 55, it means that just as at the approach of the morning twilight, the darkness of the night goes on decreasing in the same proportion as the light of the dawn keeps increasing, similarly every succeeding minute, the army of the demons diminishes more and more, and that of the monkeys seems to increase in the same ratio.

1. 9. *kṣīyatetarām*. For this comparative form see *Pāṇ.* V. 3, 56.

1. 12. *rāvaṇir lakṣmaṇena*. See *Rām.* VI. 86-89.

1. 14. *divyāstrāṇām*, &c. Rāvaṇa and Meghanāda have to endure the divine missiles hurled at them, while Rāma and Lakṣmaṇa have to submit to a corresponding retaliation from them.

1. 15. *sainyayoḥ*, &c. In other words, the flames produced by the clash of weapons far surpass in their brilliance those at the time of universal destruction.

Page 184, l. 3. *kṣveḍā*. See *Amara.* II. 8, 107.

1. 10. Verse 58. Cf. *Anar.* VI. 63. *vṛita* is here synonymous with 'heroism'.

1. 14. *puro*. AB. takes this as an adverb and interprets it as 'in front'.

1. 15. *pratāpānala*. Repeated in *Pras.* p. 24, l. 22, 23.

Page 185, l. 4. *vismayaṇīya-vipralambhau*. *vipralambha* refers to the illusion

mentioned in the following verse, viz. the appearance of a new head in place of the one which was severed. It is wrongly interpreted as *virodhah* by SR.; Pick. seems to have followed him, for he translates the compound as, 'excite wonder by their combat'.

1. 12. *ekasyaiko py anantah*. See Rām. VI. 107, which mentions regarding Rāvaṇa that a new head sprang up the moment his first one was cut off.

kim u sadṛśa-guṇo, &c. The sentence is not very clear to me. The exact force of *kim u* here I fail to understand. Again *sadṛśa-guṇo* creates another difficulty. If understood to mean that one and an exactly similar head sprang up in the case of Meghanāda too, just as countless heads instead of one in the case of Rāvaṇa, the idea does not find its corroboration in the Rāmāyaṇa.

Page 186, l. 4. *brahmācyutāstra*°, &c. Pick. translates 'effectual by help of remembering the immortal arms of the supreme'. For his employment of the *brahmāstra* see Rām. VI. 108.

ACT VII

Page 187, l. 2. Sanskrit *chāyā*: *hā mahārāja daśakandhara trailokya-viralakṣmī-pratigrahaṇa-durlalita | hā sakala-rākṣasaloka-pratipālana-samartha-durmada-bhujadaṇḍa | hā paśupati-pāda-yugalārcanopayujyamāna-mugdha-mukha-puṇḍarika | hā kaikasi-putra-tilaka | hā bandhujana-vatsala | kutra mayā tvam prekṣitavjaḥ | hā kumāra kumbhakarṇa | hā vatsa meghanāda | kutrāsi | dehi me prativacanam | katham ko'pi na mantrayate | hā duṣṭa-daiva-durvilasita kasmād evam pariṇatam asi | athavā ko'tra bhavata upālambhaḥ | ātmana eva duṣcaritam etad vipariṇamati*.

1. 4. *pasuwaī*°, &c. Cf. VI. 14, 15 above.

°*novajujanta*°. In *Saurasenī* *p* is changed to *v*; hence the emendation.

1. 5. *kekasi*°, &c. See Rām. VII. 9.

Page 188, l. 11. Sanskrit *chāyā*: *katham bhaginī me'lakā*.

1. 12. *lokayātrā*. Cf. p. 211, l. 12 below. Cf. also *Manu*, IX. 25, 27; XI. 185; *Māl.* IV. 6/7; VI. 8/9.

Page 189, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *ayi bhaginī kuto ma āsvasaḥ | yuvati-jana-mātra-śeṣa samvṛtta'smi | ekaḥ punaḥ kula-tantuḥ kumāra-vibhāṣaṇas tiṣṭhatīti śrūyate | so'pi mama manda-bhāginīyā adhanyatayā ripupakṣam eva sevate*.

1. 7. Sanskrit *chāyā*: *katham iva*.

1. 8. *tac ca*, &c. The construction is faulty. Probably *tat* stands for *ripupakṣatram*. Cf. a similar case, p. 203, l. 13.

1. 10. Sanskrit *chāyā*: *katham idṛśo'pi*.

1. 12. Sanskrit *chāyā*: *katham asmākam svāmīṣu idṛśo vipariṇataḥ | vipariṇado* may also be read *vi pariṇado* = Sanskrit *api pariṇataḥ*.

Page 190, l. 4. *yad ucitam*, &c.: said ironically.

1. 6. Sanskrit *chāyā*: *hum tvam punar idṛśe prastāve katham atro'pasthitā'si*.

1. 11. Sanskrit *chāyā*: *aho katham bhagavataḥ paśupater api mitram nidhana-*

dhīpatiḥ svayam evam upacarati rāmabhadram. nīdhanādhivai. See note on p. 178, l. 8.

Page 191, l. 4. *tridhā vibhinna* refers to the three *guṇas* of *Prakṛti*: *sattva*, *rajas*, and *tamas*. See *Bhag.* XIV. 5.

l. 6. Sanskrit *chāyā*: *katham asmākaṃ svāminā rākṣasanāthenaitannāvadhāritam.*

l. 7. *śāpa-mahimnā*. For this curse see *Rām.* VII. 17.

l. 13. *agni-praveśa°*, &c. See *Rām.* VI. 116. Cf. also *Anar.* VII. 1.

l. 15. *katham . . . abhinandanti*. Cf. *Utt.* I. 6; *Bāl.* X. 3.

l. 18. *pativratāmayam jyotir*. See note on p. 157, l. 2.

Page 192, l. 1. Sanskrit *chāyā*: *katham māṅgala-tūrya-rava-misrā gīlayo nīśamyante.*

l. 5. *vibhīṣaṇaḥ*, &c. See *Rām.* VI. 121.

l. 15. *śkhalat-kanaka-kañkaṇam*, &c.: having been separated from their husbands they never toiletted their hair, which they wore in one single braid; and having grown extremely emaciated, their golden bracelets slipped down while they were engaged in the act of tying up the braid.

l. 17. *śuraloka-vandī-striyaḥ*. Cf. I. 59 above.

Page 193, l. 7. *manorathasyānugūṇam*, &c. Cf. *Ragh.* XIII. 19.

l. 11. *°kañṭaka*. Cf. *Śak.* VII. 3; *Ragh.* XIV. 73; *Mam.* IX. 260.

l. 3. *sandhā*, &c. Cf. p. 144, l. 5; p. 150, l. 17 above.

Page 194, l. 5. Sanskrit *chāyā*: *asmābhiḥ sūmprataṃ kutra prasthīyate.*

l. 7. Sanskrit *chāyā*: *api samāptaḥ sa vana-vāsasyāvadhīḥ.*

l. 10. Sanskrit *chāyā*: *āryaputra ete punaḥ katamā durād anirdhārīta-nimnonatā vistīryamāṇa-śyāmalatvāḥ parisarā drśyante.*

l. 12. *aṣṭa-mūrter*: the eight forms of Śiva are the five elements, the sun and moon, and the sacrificing priest, as enumerated in the verse: *jalam vahnīs tathā yaṣṭā sūryācandramasau tathā | ākāśam vāyur avanī mūrtayo'ṣṭau pinākinaḥ*. Cf. also *Śak.* I. 1.

l. 13. *aparicchedyā°* may also be dissolved as *aparicchedyam ātmano gāmbhīryam yasya*.

l. 14. Sanskrit *chāyā*: *yo'smākaṃ jyeṣṭha-śvaśuraīḥ kṛtanirmāṇa itī vṛddha-paramparayā śrūyate | etasya madhye 'pi kim etad dūra-prasaritaṃ dhavalāṃśukam ivābhinavatrṇa-ccannāsu bhūmiṣu drśyate.*

jo amhānam, &c. Cf. IV. 31 above; and *Ragh.* XIII. 3. See *Rām.* I. 38-41.

Page 195, l. 1. *edassa majjhe*, &c. See *Anar.* VII. 18/19.

l. 4. *sotsāham*, &c. See *Anar.* VII. 21; 80.

Page 196, l. 5. Sanskrit *chāyā*: *aho pramādaḥ | katham mama mandabhāginīyā duṣṭa-daivair etāv api mahānubhāvav īdṛṣam avasthāntaram anubhāvītam.*

l. 12. *mahīdhra*. For the form see *Kāvyaḥ*. V. 2, 36.

l. 13. *lopāmudrā-parīṣṭa°*. See *Anar.* VII. 95.

l. 14. *kaumbha-sambhavam jyotiḥ*: *kumbha-yoni* and *kumbha-sambhava* are the epithets of the sage Agastya, because of his having been born of the jar wherein

the seed of Mitra and Varuṇa had fallen. See *Rām.* VII. 57. Cf. *kalāṣa-janman* in *Anar.* VII. 16; 89. *Lopāmudrā* is his wife.

Page 197, l. 2. *ayaṃ vārāṃ*, &c., refers to the fable according to which Agastya is said to have drunk up the ocean, because it had offended him and because he wished to help Indra and the gods in their wars with the demons called Kāleyas who had hidden themselves in the waters and oppressed the worlds. See *Mahā.* I. 104; 105. Cf. *Anar.* VII. 16; 89; 95; *Bāl.* I. 28; VII. 19; 20; IX. 36; *Mahānātaka* VI. 88 (No. 414).

l. 3. *ayaṃ vindhyo*, &c., refers to the second fable in accordance with which he is said to have humbled, at the request of the gods, the Vindhya mountain which, through jealousy of mount Meru, began to rise higher and higher, so as to obstruct the path of the sun and moon. See *Mahā.* I. 104. Cf. *Anar.* VII. 16; 89; *Bāl.* I. 28.

l. 4. *vilitye*, &c., refers to the third fable of his devouring the demon-Vatapi who, with his brother Ilvala, oppressed the worlds. See *Rām.* III. 11; *Mahā.* III. 99. Cf. *Bāl.* I. 28; II. 51.

l. 8. *akāśe*. For the definition see *Daśar.* I. 60.

l. 13. *°vandāru*. See *Pāṇ.* III. 2, 173.

l. 15. *balāt*, &c. Cf. *Utt.* II. 27/28.

Page 198, l. 1. *vāṇenaikena*, &c. Cf. p. 147, l. 1 above.

l. 2. *so'pi*, &c. Cf. *ibid.*

l. 3. *saumitriḥ*, &c. The line contradicts p. 139, l. 5, where Rāma and not Lakṣmaṇa casts aside the skeleton of Dundubhi and not of Kabandha. I am inclined to take this contradiction as an argument in favour of the conjecture that the two passages do not belong to the same author.

l. 4. *dr̥ṣṭam*, &c. Cf. p. 133, l. 3 above.

l. 6. Sanskrit *chāyā*: *kiṃ nāma mamottariyam āryaputrena*.

ll. 6-7. *hanūmato haste dr̥ṣṭam*.

l. 11. Verse 17. Cf. *Utt.* III. 11; *Māl.* IX. 22.

l. 3. *sāndrāmṛta°*. Cf. *Māl.* I. 22.

Page 199, l. 5. *yaśaḥ-śarīram*: repeated in *Anar.* I. 6/7.

l. 6. Sanskrit *chāyā*: *katham mama kāraṇāt tādr̥ṣayor api mahānubhāvayor īdr̥śo'vasthā-viśeṣo niśamyate*.

l. 11. Sanskrit *chāyā*: *aho katham punar api tā eva rakṣasāḥ śrūyante*.

Page 200, l. 2. *sahya*. Cf. *Ragh.* IV. 53.

l. 3. *āryāvartaḥ*. For the boundaries of this region see *Manu*, II. 22.

l. 5. *uttama-puruṣa°* refers to the Dwarf incarnation of Viṣṇu. Cf. *Śāk.* VII. 6; *Vikramorvaśī* I. 19.

l. 13. Sanskrit *chāyā*: *aho katham, dine'pi tārakā-cakram ivaitad dr̥śyate*.

Page 201, l. 2. *savimānā°*. The commentators read *sa vimānā°*.

apāstaḥ: the sentence is faulty because of the absence of the subject. As I understand it, we must supply *ati-viprakarṣaḥ* hinted at by *ati-viprakarṣāt* occurring just before. Jv., however, disagrees and supplies *raviḥ* instead. Cf. a similar case, p. 189, l. 8.

1. 3. Sanskrit *chāyā*: *katham gagana-vāṭikāyām phullāni kusumānīva dṛśyante*.

1. 10. *abhyupapannavān*: the usual meaning of the word is 'taken pity on, pitied'; but it seems to have been used here in the very different sense of 'known'.

1. 15. *ksoryā nu*, &c. Cf. *Megh.* I. 18.

Page 202, l. 3. Sanskrit *chāyā*: *aho etat kim apy adṛṣṭapūrvam anyādrśam eva dṛśyate na mānuṣo nāpi paśuḥ*.

1. 5. *kinnara*. Cf. *Kum.* I. 8.

1. 9. *eka-piṅga* is one of the many names of Kuvera and literally means, 'having a yellow mark' (in place of one eye). His eye was thus changed, through the curse of Pārvatī, on whom he had cast an evil eye. See *Rām.* VII. 13.

1. 10. *upaślokaṣṭum*. Cf. *Anar.* I. 9/10.

Page 203, l. 4. *sumanaś-cakorair*, &c. Fame is here compared to moonlight, which the *cakora* birds are, according to the *kavi-samaya* (*jyotsnā peyā cakoraiḥ*, *Sāh.* 590), said to drink. Cf. *Anar.* I. 36; VII. 70; 110.

1. 7. *yāvat*, &c. Refers to the common Pauranic belief that the earth rests upon the hoods of the serpent Śeṣa. See *Viṣṇu* II. 5, 20; *Mahānātaka* I. 31 (No. 31); *Bāl.* I. 48; VII. 40. Cf. the similar tone in *Anar.* VII. 153.

1. 12. *tad varam ito*, &c. Cf. *Anar.* VII. 85/86.

1. 16. *karpūra-khaṇḍojjvalāḥ* may be dissolved either as °*khaṇḍair ujvalāḥ* or °*khaṇḍa-vad ujvalāḥ*; preferably the latter. Cf. *Anar.* VII. 60/61.

1. 17. *pādā* is to be understood as *pratyanta-parvatāḥ*. See *Amara.* II. 3, 7; though a pun upon the word is also likely.

gauri-guroḥ pāvanāḥ. Repeated in *Śak.* VI. 17.

gauri-guroḥ is repeated in *Anar.* VII. 23/24; *Bāl.* X. 31.

Page 204, l. 10. Sanskrit *chāyā*: *kaniṣṭha-tāta iti śrūyate*.

1. 12. °*rajaḥ*°. Mark the pun upon the word, which means (1) dust; (2) pollen.

Page 205, l. 4. *trīya-kāla-kriyā* refers to the prayers and rites performed in the evening, as distinct from those in the morning or at noon.

1. 7. *aho*, &c. Cf. the similar idea on p. 178, l. 14 above.

1. 16. *manye*, &c. See *Rām.* VI. 125-27.

1. 17. *iva*. The reading *iha* of the commentators, though not found in any of our MSS., is decidedly better.

Page 206, l. 2. *svena*. The syntactical position of this word is uncertain. AB. construes it with *pracalitaḥ*.

1. 5. *prakṛti-sahitaḥ*. Pick.'s translation, 'with his whole nature' is ridiculous. That *prakṛti* here means 'subjects' is evident from *sa-sainyo*, p. 205, l. 17; and from the parallel passage *samam anyābhiś ca prakṛtibhiś ca* in *Bāl.* X. 95/96.

1. 11. Sanskrit *chāyā*: *katham anyādrśa eva dṛśyate*.

Page 207, l. 9. Sanskrit *chāyā*: *kumārāu jyeṣṭhāyora bhrātrora abhimatau bhavataḥ*.

Page 208, l. 8. *kṛpārāmo rāmo*. Mark the alliteration. Pick.'s translation, 'pleasant by reason of his mercy', is not possible. *ārāma* is not an adjective here, as is evident from the context, where the author has employed all nouns like *kṣetram*, *khanīḥ*, *paripākaḥ*. Cf. *guṇārāma* in verse 41 below. See note on p. 213, l. 5.

l. 9. *pramodāt*, &c. Cf. *Anar.* I. 22/23.

l. 10. *loka-yātrā*. See note on p. 191, l. 2.

l. 12. Sanskrit *chāyā*: *ājñāpayatu kulaguruḥ*.

l. 14. Sanskrit *chāyā*: *yuṣmākam āśiṣām prabhāvaḥ*.

Page 209, l. 2. Sanskrit *chāyā*: *amba mama mandabhāginyā adhanyatayā sakalo'pi loka evaṃ kauliṇam bhaṇati yad vatsayorḥ pravāsa-janani madhyama-janani mantharāmukhe āsit | tat katham vatsayor mayā mukham prekṣitavyam*.

l. 7. *tadaivāntareṇa*, &c. Cf. *Anar.* VI. 20/21.

l. 8. Sanskrit *chāyā*: *katham iva*.

l. 11. Sanskrit *chāyā*: *aho rākṣasāṇāṃ duṣṭatābhiyogo yo gr̥ha-sṭhitam abalā-janam api bādḥate*.

Page 210, l. 5. *indukāntopala*. Cf. *Māl.* I. 27; *Utt.* VI. 12; *Śiśu.* IV. 58. *Śṛṅgāra-sataka* 21.

l. 12. *iṣṭair*, &c. Cf. *Śak.* V. 13/14.

l. 14. Sanskrit *chāyā*: *yad vayan cintayāmus tad yuṣmākam bhavatu*. Cf. *Śak.* IV. 19/20.

l. 17. *vīra-prasavinī bhava*. Cf. *Śak.* IV. 4/5; *Utt.* I. 9/10.

Page 211, l. 5. Sanskrit *chāyā*: *jāte kula-pratiṣṭhāpaka-dāraka-prasavinī bhava*.

l. 11. *pravartantām . . . vidhau*. I have here followed the reading of W. and Sc., though in it the verb-form does not harmonize with the imperative, second person plural, of the two following lines. The reading *pravartyantām . . . vidhīḥ* of K. is grammatically defective; while the grammatically correct *pravartyatām . . . vidhīḥ* of E. is metrically impossible.

l. 4. Verse 38. See l. 13 above.

Page 212, l. 6. *kṣātram*, &c. Cf. *Anar.* I. 22.

l. 14. *nṛtyantu*. The MSS. read *nṛtyanti*. I have emended the reading to bring it into harmony with the other verbal forms in the verse.

Page 213, l. 5. *guṇārāma*. Cf. *guṇa-drumārāmo* in *Bāl.* IX. 13; and *guṇārāma* in *Pras.*, p. 2, l. 17.

l. 11. *visṛjjetām*, &c. See *Rām.* VI. 128.

l. 12. *puṣpakam*, &c. See *Rām.* VI. 127. Cf. *Anar.* VII. 150; *Bāl.* X. 103.

l. 15. *nirvyūḍham guru-śāsanam*. Cf. the close parallel *Anar.* VII. 151; *Pras.* p. 157, l. 4.

l. 16. *cikitsita*°, &c. Cf. VI. 28 above; *Anar.* VII. 151.

Page 214, l. 2. *bharata-vākyaṃ* is the designation of the last verse or verses in a drama, which embody a benediction.

l. 4. *īti* means 'a calamity of the season'. They are usually said to be six: (1) excessive rain; (2) drought; (3) locusts; (4) rats; (5) parrots; and

(6) foreign invasions. Cf. the definition: *atīvṛṣṭir anāvṛṣṭiḥ śalabhā mūṣakā śukāḥ | pratyāsannāś ca rājānaḥ ṣaḍ ete itayaḥ smṛtāḥ*. Some read for the second line of this definition: *sva-cakram para-cakram ca saptaitā itayaḥ smṛtāḥ*, making the total number seven. Cf. *Ragh.* I. 63; *Mālavikāgnimitra* V. 20.

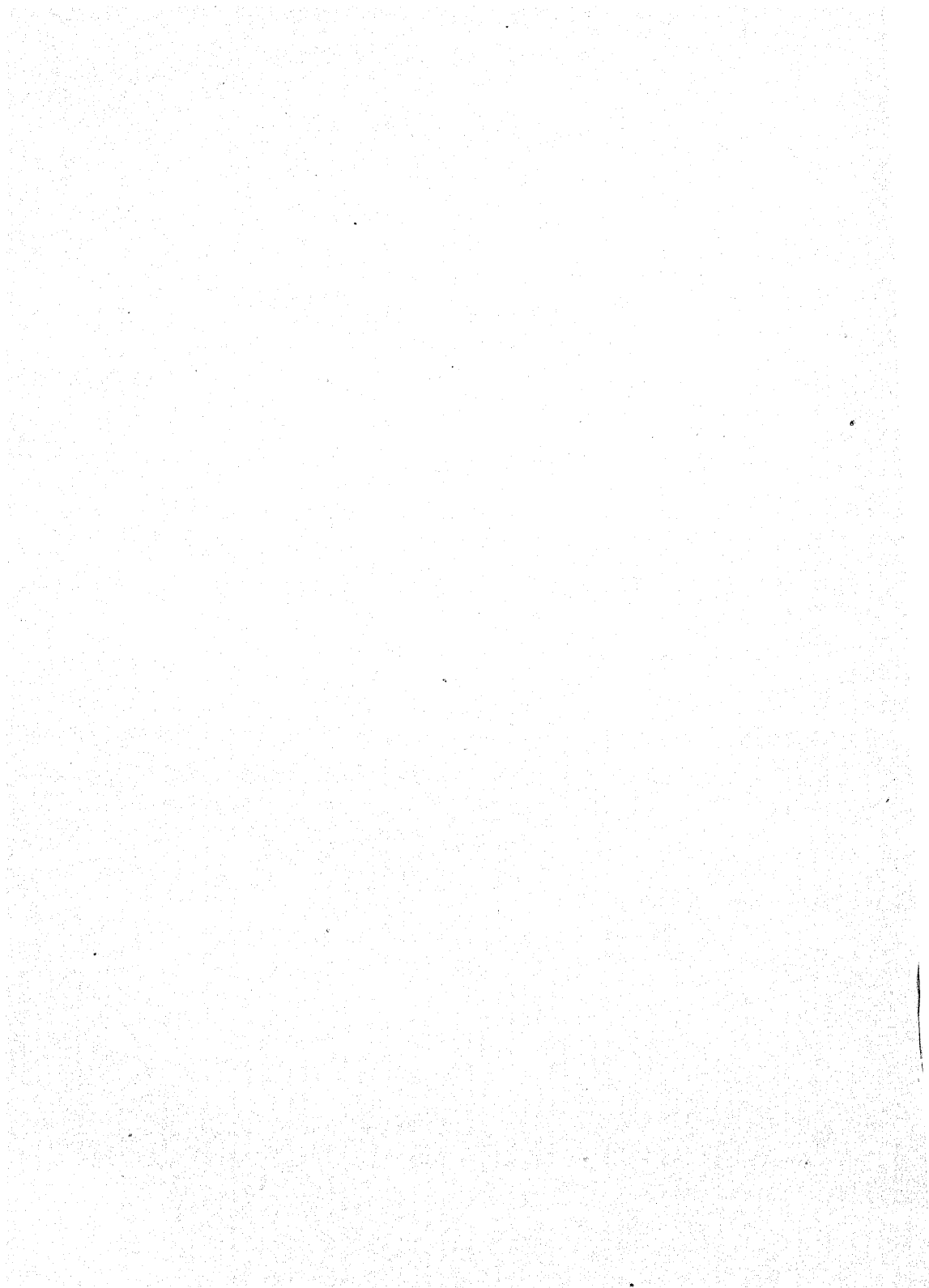
l. 5. *vidadhātu kavayaḥ*, &c. Cf. the close parallel *Anar.* VII. 152.

āpta-prasādam: *prasāda* is one of the *kāvya-guṇas*. For its definition see note on *prasanna*, p. 1, l. 14.

l. 6. *saṅkhyāvanto*, &c. Cf. the close parallel *Anar.* VII. 152.

bhūmnā may be construed either with *saṃpradhārya* or with *mudam prayāntu*. Paraphrase: *saṅkhyāvanto'pi parakṛtiṣu bhūmnā saṃpradhārya mudam prayāntu*. Pick's rendering: 'may the learned go forth and teach men to delight in the compositions of others' is not possible.

°kṛtiṣu: *kṛti*, literally, 'a work or deed', means here 'a literary work or composition'.

PART IV

APPENDIX A

After giving in full the text of V. 46, as given on p. 143 of Part II, K notes:
 एतावद् भवभूतेः । अथे कविनायकविनायकमट्टैरपूरि ॥ ; whereafter it adds a different
 5 text for the last few syllables of the third foot and for the whole of the fourth
 foot (V. 46):

..... नविदितं
 किन्तु कूरतयानया स्फुटतरं क्रव्यादसख्यं मया ॥ ४६ ॥¹

It then proceeds :

10 ^{1a} सानुशयम् । अहह ।

मार्तण्डान्वयमण्डलैकतिलके बालेऽप्यचिन्त्यस्फुर-
 लोकातीतगुणप्रथिम्नि किमपि प्रव्यक्तशौर्याकृतौ ।
 धर्मचातरि दुर्मदान्तकरणे पापं व्यवस्य कथं
 पापः सम्प्रति विप्रतीपचरितः स्यामिष्टसिद्धेः पदम् ॥ ४७ ॥²

15 सविमर्शम् तदनेन प्रवन्धेनासकौचीमहीरुहः फलेग्रहिरिति मन्ये । गीतं च पुराविद्धिः ।
 विद्वेषादपि सञ्चिर्न वरं दुष्टैस्सह प्रीतिः ।

चन्दनवृक्षच्छेदादपि विषवृक्षस्य लालना विषमा ॥ ४८ ॥⁴

सस्फुरणौत्सुक्यम् । रामं निर्वर्ण्य । अहो वीराङ्कुरस्यान्यैव मुद्रा । तथा हि ।

दृढा मुष्टिः सज्जीकरणविकरालेऽपि धनुषि
 स्थिरा दृष्टिर्दुष्टेऽटितचपलवर्ष्मण्यपि मयि ।

20

करदृङ्कारातिप्रगुणगुणसंस्कारचतुरः

प्रसन्नो विश्वात्म्यः सुखयति तथाप्येष महिमा ॥ ४९ ॥⁵

¹ According to K, No. ४७. I have, however, corrected these numbers to bring them into uniformity with those in the rest of the text. So I have also corrected the spellings, with the same object in view. I have, however, purposely refrained from any emendations till after the revision of the collations of the MS. B,

which was sent back to India without my knowledge.

^{1a} Continuation of Vālī's speech.

² ४८ K.

³ ०मर्षम् K.

⁴ ४९ K.

⁵ No. ५० K.

तन्न सभाष्यते किल चचतूवरमात्रे तावदेतावान् महिम्नः प्रकर्षः । सस्तरणम् । कथमहो
गृहीतोऽस्मि चिरस्य प्रत्यभिज्ञया यत् किल रक्षःकुलोत्पातधूमकेतुराविर्भविष्यति दशर-
थदारेषु सप्तमो वैकुण्ठावतार इत्यापीं व्याहृतिः श्रुतिपथमवतीर्णैव । स एवैष इति
चरितान्येवास्य प्रत्याययन्ति । तथा हि ।

- 5 सुरक्षामृतसारं त्रिपुरहरधन्वाच्छिनदयं
शिशुः चचोच्छित्तिप्रथितमपि जिग्ये भृगुपतिम् ।
चिमूर्धप्रष्ठांश्च प्रधनभुवि नक्तच्चरमटान्
क्षणेन प्रामृच्चज्जठरकरटाहानिव करी ॥ ५० ॥²

विमृश्यमाने तु मैत्र्यमिदमुपकाराय । यतः ।

- 10 अगाधगाभीर्यमतिप्रसन्नं
निरस्ततेजोऽन्तरचाकचिक्वम् ।
यमिन्द्रियाणां सुहितत्वहेतुर्
महः पुरस्तादिदमाविरास्ते ॥ ५१ ॥⁵

आकाशे । भो भो रावण मम तावद्देनेन तीर्थेन मित्रार्थं प्राणान् परित्यज्यतः करस्यमेव

- 15 श्रेयः । तव तु दुश्चरितमहिमा किंपरीपाकः । यस्य ते
साक्षाद्विश्वरूपजः सुतो जनयिता देवोऽपि जेता पुरां
ध्येयं दैवतमात्मनैव शिरसासुत्कर्तनं साहसम् ।
क्वन्दःशेषकरं श्रुतं किमपरं श्रुत्याः पतिः किङ्कर-
सास्त्रायं कुपयः सुतोऽपि सहसा हृन्मम भिन्ने मम ५२ ॥⁶

- 20 अथवा निर्वाणकालः किल त्वत्तेजसः । सविषादम् ।
वसिष्ठवार्ताश्रवणप्रसङ्गाद्
यदृच्छया श्रोत्रपथं प्रविष्टैः ।
दिव्यर्षिगोष्ठ्यां किल तिष्ठमानः
सन्तप्यते त्वच्चरितैः पुलस्त्यः ॥ ५३ ॥⁸

- 25 नेपथ्ये । भो भो रामभद्र ।
धर्मचाणाय पापीयःपरिपेषाय केवलम् ।
भवादृशामुद्भवोऽयमिति तत्त्वविदो जगुः ॥ ५४ ॥⁹

¹ प्रामृच्चज्ज० K.

² No. ५१ K.

³ विमृश्य० K.

⁴ यमे० K.

⁵ No. ५२ K.

⁶ No. ५३ K.

⁷ K reads वशि०.

⁸ No. ५४ K.

⁹ No. ५५ K.

अतः ।

पापः पित्र्यस्यापि राघोऽपहर्ता
सौदर्यणां स्वस्य भार्याभिकञ्च ।

रक्षोमित्रं त्वय्यनार्थं विधित्सुः

5 पूर्णच्छयोपेक्ष्यते किं कपीन्द्रः ॥ ५५ ॥¹

वाली सोत्पासम् । कथमेते सुग्रीवपक्षपातिनः शाखामृगाः प्रतिभिद्यमानाः प्रशसि-
तारं प्रोत्साहयन्ति रामभद्रम् । सस्वरणावलेपम् ।

मर्तुस्ताण्डवडम्बरे विषमितावस्थानमद्रीश्वरं

द्राक् काम्यं नयतोः क्षणं तुल्यतोः क्षांतत्प्रसङ्गात् पुनः ।

10 संस्कारं शतकोटिकुट्टनशतः पिचामुञ्जन्ता तथोर्

वाहोरेष हि शसिता किमपरं त्वस्मादपि श्रोष्यते ॥ ५६ ॥

विकटं परिक्रामति ॥

लक्ष्म° । आर्ये कस्तावदाखण्डलेः खण्डनेनाभीष्टं मन्यते ॥

ग्रम° । एतस्मैतन्मित्रस्य च दायादौ सुग्रीवविभीषणौ ॥

15 लक्ष्म° । विलोक्य । कथं चरणस्युष्ट इव मर्मणि कुध्यति प्रायः पौरन्दरिः ॥

ग्रम° । वत्स सुप्रसिद्धमेवैतत् यत् तेजस्तेजोऽन्तरोत्कर्षदर्शनेन दीप्यति ॥

रामः ।

अयं वीरो वारामधिपतिषु सन्ध्यात्रतविधिं

विधित्सुर्यद्रक्षःपतिमभृत कक्षान्तरचरम् ।

20 अपूर्वोऽयं दृष्यद्रिपुदलनभङ्गीप्रकटन-

ग्रहृष्यद्दोर्दण्डप्रथितमहिमा गर्वगरिमा ॥ ५७ ॥

सवितर्कम् । निरूपाधिकः किलास्मिन् प्रतीकारः ।

अयं दृष्टः किं नः परिगतमयं दुह्यति परं

सकुन्धो² नैतत् प्रभवति निदानं विशसने

25 अयं रक्षोमित्रं भवतु किमनेनायसधिकं

सुदुर्वृत्तो दंष्ट्रस्तदपि परतन्त्रस्वरणतः ॥ ५८ ॥

सविमर्शम् । इदं किल चत्रधर्मतन्त्रं यदाहृतः सङ्ग्रामोत्सवान्न विरमेदिति । एवं च
कृते स रक्षःपतिर्मित्रव्यसनादुत्साहशक्त्या हीयते । हीनोत्साहस्य रिपोः प्रभुमन्त्रशक्ती
अपि प्रागिव न प्रभू भवतः ॥

30 लक्ष्म° । यदि ध्रियते ॥

¹ No number, K.

² Lacuna, K.

³ °मर्षम् K.

रामः । तदा अतुलभुजबलप्रथितोपक्रमे दृष्टे तन्निचेऽ
स्त्रिन्नन्तरायकारिणि कार्यसिद्धिर्नो नातिनिरपाया ।
अतोऽत्र किञ्चिदुभयलोकाविरुद्धं प्रतिविधातव्यम् ॥

वाली । सदृष्टिचेपम् ।

5 एतावुभावपि निपीड्य दृढं भुजाभ्यां
रक्षःप्रभोरूपहरामि परासुकल्पौ ।

अथवा किमनेन ।

उत्पाद्य सत्वरमसुं गिरिमृष्यमूकं
¹ तैर्दुर्मनोरथपरैः सह चूर्णयामि ॥ ५९ ॥

10 इति विकटमुत्पतति ॥

श्रमः । सावेगम् । वत्सो समवधत्तम् । कुहनाध्वपथिकस्य दशकन्धरस्य मित्रं किल
दुरात्मा साङ्गन्दनिः ॥

लक्ष्मः । ससम्भ्रमम् । आर्यं अयमनार्यमिव किञ्चिद् व्यवस्यति । तदत्र प्राप्तकालमादि-
शत्वार्थः ॥

15 रामः । शरसन्धानं नाटयित्वा । वत्स पश्य ।

शाखामृगो निरूपधिप्रतिपाद्यचेताः
सम्भ्रामकास्त्रवशमेव सुधैव दृष्टः ।
आकल्पमेष शरपञ्जरमध्यवर्ती
क्रीडाकपित्वमधिगच्छति दिग्बधूनाम् ॥ ६० ॥

20 इति विवृजति ॥

नेपथ्ये ।

यदा वीरस्त्रीरूपैरिषुभिरभिनन्दः प्रविवशः
स्वमात्मानं तस्मात् परिहरयितुं नाशकदयम् ।

सर्वे । समाकर्ण्य । सौत्सुक्यम् । तदा किम् ॥

25 पुनर्नेपथ्ये ।

तदा ग्लानेर्मुक्तो रघुपतितिरस्कारवृजिन-
च्छेदे प्रायश्चित्तं व्यधित किल देहान्तमुचितम् ॥ ६१ ॥

श्रमः । दिव्या प्रतिहतममङ्गलम् ॥

लक्ष्मः । नूनमुचितज्ञानामग्रणीः किल कपियामणीः ॥

30 रामः । कथमेवं वृत्तम् । भवतु । विधिविलसितं को वान्यथयेत । ² ऊर्ध्वमवलोक्य ।

किमेतदकाण्ड एव कल्पान्तनुभितजलनिधिहलहलिततुलितकिलकिलाकोलाहलं कपिच-
क्रमक्रममितोऽभिमुखमालोक्यते ॥

¹ Here begins MS. B.

² K here adds रामः.

अम० । देव अयमसौ कथं कथमपि जाम्बवता प्रतिबोध्यमानं प्रत्यग्रपितृवियोगविह्वलं
वत्समङ्गदं पुरस्कृत्य हनुमद्विभीषणाभ्यामनुगम्यमानः कतिपयप्रधानव्यक्तिपरिवृतः कनिष्ठः
कपिराजो देवं सभाजयितुमभ्येति ॥

लक्ष्म० । सकौतुकम् । आर्ये विविच्याधिगन्तुमीहि ॥

5 अम० ।

वीरः सोऽयं सुपर्वचितिभृदिव समुत्तप्तकार्तस्वरश्रीः
सौरिर्वामे पिशङ्गस्फुरिततनुरुहो धूमिल्लाख्यो हनूमान् ।
पार्श्वेऽयंचाञ्जनच्छापतिरिव शनकैः सञ्चरिष्णुः कनीयान्
रक्षोनाथः झवगपरिवृढाः पृष्ठतोऽभी नलाद्याः ॥ ६२ ॥

10

ततः प्रविशति हनूमद्विभीषणाभ्यामनुगम्यमानः

सपरिवारः सुग्रीवो जाम्बवत्प्रतिबोधितोऽङ्गदश्च ॥

सर्वे । सप्रणामम् । जयति जयति देवो रामभद्रः ॥

रामः² । भद्रा इत्थं साक्षात्कृतव्यलीकः किमनुयुञ्जे ॥

सुग्रीवो जाम्बवतो मुखमीक्षते ॥

15 जाम्ब० । देव दाशरथे किं प्राकृतमिव सुग्रीवं बोधयसि । स्वस्वपाप्मानुरूपं फलपरि-
णतिमश्नुवते किल जन्मभाजः ।

³सुग्रीवः । सव्यलीकम् ।

भवान् धर्मो धर्मप्रवणमतिरिष प्रतिदिनं

भवान् ध्येयो ध्याता पुनरयमनावर्जितमनाः ।

20

भवान् शास्त्रा शिष्यः पुनरयमतन्द्रः किमपरं

भवान् सेव्यः सर्वैरुपधिभिरयं सेवक इति ॥ ६३ ॥

दण्डवदेनं प्रणिपातयति ॥

रामः । ससम्भ्रममुत्पाप्य परिष्वज्य च । सखे वैकर्तन । एक एव नौ प्रधानपुरुषः

प्रसविता सविता । तत् किमुपचारैः ॥

25

सुग्री० । देव यद्यहमनुग्रहपात्रं तदङ्गदस्य झवङ्गाधिपत्यदानेन मामनुगृह्णानु भवान् ॥

रामः । विहस्य । किमचानुयाह्यम् ।

अयं वत्सो गुणैः श्लाघ्यः पितृभक्तिपरायणः ।

वत्सलस्य भवानस्मिन् किं विधेयमिहाधिकम् ॥ ६४ ॥⁴

सर्वे । साधु सुग्रीव साधु ॥

¹ K reads पाश्चेत्यचा०.

² रामः om. K.

³ K reads रामः for सुग्रीवः.

⁴ K om. this number.

अम० । विभीषणं निर्दिश्य ।

सोऽयं भवत्पदाभोजमकरन्दार्द्रमानसः ।

विभीषणो दृष्टिपातप्रसादार्थीं प्रतीच्छति ॥ ६५ ॥

रामः । एहि लङ्केत्यर नातिरिच्यते किल भवान् वत्सलक्षणात् ॥

5

इति पार्थे समुपविशयति ॥

हनूमान् । ससम्भ्रममुपहृत्य । रामदेव ।

ललाटतटसंस्निष्टचरणाभ्यर्णभूतलः ।

केङ्कर्याधिक्रान्तिं लिप्सुर्हनूमान् प्रणमत्ययम् ॥ ६६ ॥

रामः । बाह्व प्रसार्य । सानन्दवाप्यगन्नदम् । एह्येहि ।

10

उत्तखट्टिर्भवन्मूला भक्तचर्यात्सुकोऽप्यहम् ॥

आज्ञनेय महाबाहो तन्मामालिङ्ग मा चिरम् ॥ ६७ ॥

तथा कृत्वा सर्वाङ्गस्पर्शं रूपयति ॥

हनूमान् सप्रीडं तिष्ठति ॥

रामः । निरूप्य । सचमत्कारम् । सखे हनूमन् ।

15

किमेतदतिसंस्तवादिषयमात्रतः सङ्ग्रहं

निवर्तयति मे दृशः किमपि चित्तमाकर्षति ।

मतिं विवश्यत्ययं जडयति स्फुटं चेतनां

विमन्यदपहन्यहह वस्तुमात्रादरम् ॥ ६८ ॥

हनूमान् वैचित्यं नाटयति ॥

20 अम० । सावेगमुपहृत्य । देव तदिदं यन्मया प्रागावेदितं सीतादेव्याः संव्यानमनसूया-
नामाङ्कम् ॥ इति दर्शयति ॥

रामः । ससम्भ्रमो हस्तौ प्रसार्य गृहीत्वा निर्वर्ण्य । सवाप्यम् । हा प्रिये वैदेहि ॥

संवृणोति ॥

पुनर्विभाव्य किञ्चिदथ दृष्ट्वा । अहो विधेः क्रूरता । यतः ।

25

तथा सा हारिता कान्ता यथा वार्तापि दुर्लभा ।

रुन्धे च तदभिज्ञानवीचोत्कामश्रुभिर्दृशम् ॥ ६९ ॥

इति ध्यानं नाटयति ॥

अम० । अहो दुरुच्छेदः किल स्नेहपाशः यस्तावदेवंविधानचिन्त्यमहिमानो महात्मनो
ऽपि विधेयीकरोति । तथा ह्ययं देवः ।

30

परिमुकुलितचक्षुः सान्द्रोमाच्चवर्ष्मा

विषयकरणवृत्त्या निर्भरं पर्यपास्तः ।

किमपि कलितकान्तं स्वान्तमानन्दहेतो-

रूपधिभिरपि बाह्यैः सम्भ्रमं नः करोति ॥ ७० ॥

रामः । खगतम् । अहो किमेतदवस्थाविशेषोऽन्यथैव किञ्चिदनुभावयति । तथा हि ।

निवृत्तिः प्रत्येकं भवति करणानां स्वविषया

तथा सर्वाण्यत्र स्मृतिजनकतामेव दधति ।

अतस्त्रिंशद्भावं भजति जगन्निवमिति चेत्

कथङ्कारं सर्वं परिणमति कान्तामयमिदम् ॥ ७१ ॥

लक्ष्मः । अचिन्त्यः किलायं मोहमहिमा यस्तावदार्थमपि विषयीकरोति । तत् किमत्र प्रतिविधेयम् ॥

रामः । संस्तभ्यात्मानं चक्षुर्नृणीत्य निरूप्य च । सखे हनुमन् किमेवमतिदुर्मनायसे ॥

हनुः । दिनकरकुलमणे भवत्प्रसादासादितकपिसाम्राज्यो वत्साङ्गदानुगतः सुयीवो

10 मन्मुखेन भवन्तं विज्ञापयति ।

वयं धन्याः सर्वे रघुपतिवृषा यान् स्मितसुधा-

ञ्चितेनालोकितायथ समनुगृह्णाति वचसा ।

अनूद्यैतत् सर्वं पतति मम चेतस्त्विति विधौ

निदेशालङ्कारं पुनरवन्ति मूर्ध्नि विभ्रुयाम् ॥ ७२ ॥

15 रामः । सदृशं हि नामैतत् । भवादृशं सुहृदमपास्य केन वान्येनैतदनुयोक्तव्यं । कस्य वान्यस्यात्राधिकारः । किन्तु प्रथमदर्शनं प्रियसुहृद् इत्यनुरूप्ये ॥

जाम्बवः । यदभिरुचितं प्रभविष्णवे । ऊर्ध्वमवलोक्य । सम्प्रति तु ललाटन्तपस्तपति तिग्मांशुः नखम्पचक्ष पन्थाः । तथा हि ।

नमः शून्यं भूम्ना प्रसभमतितापव्यतिकरे

20 कुलायान्ते विश्राम्यति ^१ गिति वृन्दे क्वदभृताम् ।

सुवोऽप्येता दूरं विरलविटपिच्छाधरदरी-

^२ झरीतीरे स्वापं दधति निकुरम्बेऽपि पृषताम् ॥ ७३ ॥

तत् किमत्र प्राप्तकालमित्याज्ञापयतु देवः ॥

रामः । इदमेव । किमन्यत् । यद् यूयं सार्धमेव प्रियसुहृदा लङ्केश्वरेण समुचिता
25 याहः कृत्याययतन्तां अहमपीह मतङ्गाश्रमपद एव श्रमणानिर्दिष्टपरिसरेषु वत्सहनुमज्ज्ञां सह समयममुमतिवाहयामि ॥

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ पञ्चमोऽङ्कः ॥

¹ K reads 'मनिनापः'.

² K has a lacuna.

³ K has a lacuna for झ.

APPENDIX B

After V. 46 the Mysore MS. (hereafter called Mr) has a text which differs entirely both from the original and from the Kaśmīr MS. (called K). This new text corresponds with the one to be found in the edition of the play edited by Ratnam Aiyer¹ (hereafter called A), Bombay, 1901. I have collated Mr with the printed text, the *variae lectiones* of which I have given in foot-notes.

The MS. reads:

- ^{1a} अवश्यं च अयस्विना² भवितव्यम् ।
यशःसन्तानो मे विशदशरदिन्दुद्युतिनिभ-
10 प्रकाशो विश्वान्तर्विलसति दिग्गते विह्वलः ।
त्रयाणां लोकानामधिपतिरज्यो जनयिता
ततः अयोमूलं सुजनचरितं मेऽभिरुचितम् ॥ ४७ ॥³
- अनतिक्रमणीयं च सुहृत्कार्यम् । तदेवमुभयतःपाशेन रज्ज्वा बद्धः सम्प्रमुग्धोऽस्मि ।
⁶इति सविचारं परिक्रम्य रामं⁷ दृष्ट्वा । अहो अचिन्त्याद्भुतमहिमानुभावमप्रतिहतानन्द-
15 शक्तिकमप्राकृतमिदं किमपि ज्योतिः । अपि च । मत्ने पौराणिकेष्वप्रसंगं प्रकरणेषु
प्रख्याताः¹⁰ । सत्यमेतद्वै¹¹ खल्वेतस्यैव तेजोलेशविलासरूपाणि नान्यस्य ।
अत्युद्योदयवेल्लङ्घनगतिजगद्गाहरोद्गाधिकार-
क्रीडत्कल्पान्तकालज्वलनविलसदुद्दण्डचण्डायितानि ।
संवर्तारम्भसर्वस्वनयनमहावैश्वव्ययधर्म्य-
20 प्राग्मारोद्गार¹⁵घोरस्वलदुर्भिरज्योतिरञ्जृम्भितानि ॥ ४८ ॥¹⁶

¹ See 'Bibliography'.

^{1a} Continuation of Vālī's speech.

² A adds मया.

³ Mr does not number verses.

⁴ सुहृद्वाक्यम् A.

⁵ सम्प्रमुग्धो A.

⁶ इति om. A.

⁷ अवलोक्य for दृष्ट्वा A.

⁸ °नन्त° for °नन्द° A.

⁹ °केषु प्रसङ्गप्रकरणेषु A.

¹⁰ प्रख्यातम् A.

¹¹ सत्यमेतस्यैव A.

¹² °वल्लङ्घन° A

¹³ °दुद्दाम° A.

¹⁴ °महाव्ययव्यग्रहीध° A.

¹⁵ °रोद्दाम° A.

¹⁶ °ज्वलदु° A.

परदेवतां¹ प्रतिपत्तिपूर्वकं भक्तिमभिनीय ।

यथायं निध्यातः स्फुरति हृदि सम्भावितपरः-

सहस्रब्रह्माण्डप्रलयपुनरुद्बोधविभवः ।

तथा मन्ये नूनं जगद्वनहेतोरवतरन्²

5

गतो देवः साक्षाज्जगति भुवि नारायण इति ॥ ४९ ॥

धिकं तं विनिपातहेतुभूतं⁴ जगत्कार्याभिनिवेशं । यत एतादृशे महात्मनि महत् पापं कर्तुमध्यवसितम् । परित्यज्यतामिदं सौहार्दम् । नास्ति मे प्रत्यवायः । तथा हि ।

अधर्मो धर्मतामिति ह्यादृते परमेश्वरे ।

धर्मोऽप्यधर्म एव स्वात्तमनादृत्य भावितः ॥ ५० ॥

10

पुनः सविषादम् । महावीराणां वानरेन्द्राणां राक्षसेन्द्राणां च समक्षं भाव्यवन्तं प्रति प्रतिश्रुतसङ्ग्रामस्य युद्धवैमुख्ये सति कथं ते महात्मानो मन्येरन् । चिरार्जितं च विश्वव्यापकं महद्⁵ यशो लुप्येत । अयशश्च लोके सर्वत्र प्रचुरं स्यात्⁷ । विचिन्त्य । एवं क्रियताम् । समाभवलेनैव वाली युध्यत इति⁸ कदाचिदस्ति मे प्रसिद्धिः । तथैव मे प्रतिज्ञा च । सत्य-प्रतिज्ञासाहम् ।⁹ बलसाम्यपरीक्षाव्याजेनासाध्यं किञ्चित् प्रत्यायनं प्रार्थ्यतां¹⁰ रामभद्रः¹¹ ।

15

पुनः सविमर्शम् । अहो महाप्रभावस्य रामस्यासाध्यं नाम किञ्चिदस्ति । येन दुन्दुभिदेहः पादाङ्गुष्ठेन¹² वीर्यात् परमाविद्धः । पुनर्विचिन्त्य¹⁴ ।¹⁵ तर्हि सावज्ञं किञ्चित् प्रत्यायनं प्रार्थ्यताम् । ततः स्वावमानस्य¹⁶ हेतुभूते प्रत्यायने रामो न प्रवर्तते¹⁷ । तथा च नः¹⁸ सिद्धं समीहितं सङ्ग्रामवैमुख्यम् । पुनर्विमृश्य । सविषादम् । अहो महात्मानं प्रति कथमेतादृशं वचनं वक्तुकामोऽस्मि । किमनेन प्रत्यवायसङ्कलितेन वक्रमार्गेण । अथ²⁰ सङ्ग्रामनिवृत्तिं निःशुरेव²² मार्गो निष्कलङ्कः²³ किञ्चिदालोचनीयः । विचिन्त्य । सहर्षम् ।

1 °देवताप्रति° A.

2 °रवतरं A.

3 °ज्जयति A.

4 सुहृत्का° A.

5 मद् A.

6 अपयश° A.

7 किमत्र समाधानम् add. A.

8 काचि° A.

9 तथैव add. A.

10 कर्म add. A.

11 °भद्रतः A.

12 सविषादम् A.

13 विन्ध्यात् A.

14 सावज्ञम् add. A.

15 तर्हि सावज्ञं om. A.

16 °मानहेतु° A.

17 °वर्तेत A.

18 A reads नः after सिद्धं.

19 °संवलितेन A.

20 ततः for अथ A.

21 °वृत्तौ for °वृत्तिं नि A.

22 °रेष A.

23 च add. A.

24 For किञ्चिदा° . . . निष्कलङ्कस्य A

reads : त्यज्यतामिदमध्यवसितम् । किन्तु जगत्पूज्यो भवानतिथिरस्माकमागत इति ब्रह्मानपुरःसरमेव साख्यं क्रियताम् ।

सान्त्वनैरभिसमूज्य सन्त्यज्यानुचितं वचः ।

सौजन्यसिन्धुनानेन सख्यमेव समञ्जसम् ॥ ५१ ॥

- अथमेव ऋजुमार्गो निष्कलङ्कश्च । वानरा¹ राक्षसाश्च यथा तथा वा जानन्तु ।
पुनर्विमृश । सविषादम् । लोकप्रसिद्धं वालिरावणयोः सख्यं रामो जानाति । अद्यतनं
 5 च मां प्रति माख्यवतः ²प्रार्थनं समीपगतस्य रामस्य कर्णपथं गतं स्यात् । तथा च
 रावणसौहृदपरित्यागिनं मित्रद्रोहिणं महापापिनं मत्वा न मामङ्गीकुर्यात् । कदाचित्
 समये प्राप्ते रावणमिव मामप्ययं परित्यजेदिति अविश्वसनीयश्च⁵ बुद्धिश्च तस्य स्यात् ।
 अतो दुर्घटं तेन सख्यम् । ⁶ताटस्थ्यावलम्बने च रामस्य मयि मित्रद्रोहशङ्का तदवस्थैव ।
 महात्मनश्च तस्यावश्यमभिनीतेन मया भवितव्यम् । का गतिः । सम्यग्धिचिन्त्य । पूर्वचिन्तितं
 10 बलसाध्यपरीक्षाव्याजेन समानबलेन सम्प्रहार इति प्रतिज्ञापरिपालनधर्मः⁷ येन⁸ मयि
 रामस्य मित्रद्रोहशङ्का न स्यात् । यतः सर्वपेक्षया सत्यप्रतिज्ञता बलवती । अत⁹ एव
 हरिश्चन्द्रादिभिः सत्यप्रतिज्ञानुरोधेन चण्डालदास्यादिकमप्याचरितम् । न ¹¹चेदेवमव-
 मानहेतुतया रामस्य प्रकोपहेतुः । महाप्रभावस्य¹² मादृशे¹³ कियानवमानः । किञ्च
 महत्स्वेवापराधेषु महात्मनां प्रकोपः । अतो मादृशानां वाङ्मात्रेण कोपं न करिष्यति ।
 15 तस्मात् तेनैव व्याजेन सङ्ग्रामः परिहरणीयः ।

निःसीमं¹⁴ निरयानुबन्धि च निराकुर्यामहं¹⁵ सौहृदं

निःशेषाश्च निशाचरा निजपदाङ्गश्चन्तु नश्यन्तु वा ।

मन्दो माख्यवता विमोहितमना मन्दोदरीवल्लभः

किं कुर्मो मतिविभ्रमादिह महावीरेण वैराग्ये ॥ ५२ ॥

- 20 अयं च रामः सभाषणयोग्य¹⁶ स्वल्पान्तरालं¹⁷ प्राप्तः । रामं प्रति । स्वागतं महा-
 वीरस्य ॥

¹ वानरराक्षसाश्च A.

² प्रोत्साहनं A.

³ समीपगतस्य A.

⁴ मामयं A.

⁵ ंनीया च A.

⁶ For ताटस्थं परीक्षाव्याजेन
 (l. 11 below) A reads : तदीयहृदयदूर-
 भूतस्नेहिकामुष्मिकप्रसङ्गो दूरत एव । अत-
 स्तदपेक्षया सावज्ञप्रत्याघनप्रार्थनमेव गरी-
 यः । न चास्मिन् पक्षे रामस्यानाश्रयासप्रसङ्गः
 सुहृत्कार्यविरुद्धं.

⁷ इति add. A.

⁸ येन मयि . . . न स्यात् om. A.

⁹ तथा for अत A.

¹⁰ प्रतिज्ञतानुं A.

¹¹ चेदेवमां A.

¹² तस्य add. A.

¹³ मादृशैः A.

¹⁴ निःसारं A.

¹⁵ कुर्यामिदं A.

¹⁶ योग्यः A.

¹⁷ सम्प्राप्तः A.

रामः । इदानीमहं महावीरः संवृत्तः । यतो महावीरलाभेन मद्वाङ्मूलं साफल्यं मनुभवति ॥

वाली । धिगस्तु मे महावीरता¹ चेन महावीरधर्मः परित्यक्तः । स एव खलु धर्मो वीरस्य यच्चगत्पूज्यानां भवादृशां परितोषणम् ॥

5 रामः² । मद्वाङ्मूलसाफल्यसंवादनं मम परितोषणहेतुरेव ॥

वाली । मया किञ्चिद् विज्ञाप्यमस्ति । तत्र भवान् मय्यनुग्रहमवधारयतु ॥

रामः । किं तत् ॥

वाली । एतावन्तं कालं समानबलैर्नैव मे सम्प्रहारः । अतः समानबलत्वे किं⁶ तत् प्रत्यायनमनुगृह्यताम् ॥

10 रामः । केन⁷ कर्मणा⁸ च भवतः प्रत्ययः स्यात् ॥

वाली⁹ ।

वृत्तान्तलीनमूर्तिः प्रणिहितमनसा सम्यगालोक्य लब्धं
वचस्वाभोगयुक्ते मम निश्चितशरान्¹⁰ मुञ्च नाथ¹¹ प्रहारम् ।

तच्चैद् भिद्येत् दत्तप्रसरमपि भवेत् प्रव्यथेतापि यद्वा

15 तेनाशङ्के¹² निरासे ननु तदनुमतस्तुल्यसारो मम स्यात्¹³ ॥ ५३ ॥

रामः । सक्रोधम् । आ¹⁴ दुरात्मन् वीरबन्धो तृणप्रायं मत्वा मामपहससि । अथवा
क्र¹⁵ वापहासयोग्यता । तथा¹⁶ मन्वे सत्यं सङ्ग्रामभीरुणा त्वया प्राणपरिचाणाय
कश्चिद् व्याजः परिकल्पितः । किञ्च यदि परित्यक्तसङ्ग्रामो¹⁸ भविष्यति । तदा त्वया
मयि महान् द्रोहः प्रयुक्तः स्यात् । यत एवमपहसि¹⁹ ऽप्युदासीनं मामसमर्थं महावीरं²⁰
20 मन्येरन् । तदा²¹ च लोके महानपवादः स्यात् । निश्च²² स्तु ॥

¹ °वीरताम् A.

² रामः om. Mr.

³ °फल्यं for फल्यसंवादनं A.

⁴ °तोष° for °तोषण° A.

⁵ °नुग्रहबुद्ध्याव° A.

⁶ किञ्चित् for किं तत् A.

⁷ के for केन Mr.

⁸ कर्मणा तत्र° A.

⁹ वाली om. M.

¹⁰ °शरं A.

¹¹ गाढप्रहा° A.

¹² °शङ्कानिरा° A.

¹³ स्याः A.

¹⁴ हा A.

¹⁵ तवा° for वा° A.

¹⁶ तथा मन्वे सत्यं A ; नेप । सत्यं Mr.

¹⁷ °संरक्षणाय for °परिचाणाय A.

¹⁸ गमिष्यसि A.

¹⁹ °हससेऽप्यु° A.

²⁰ °वीराः A.

²¹ तथा A.

²² निःश्चस्त्व A.

मनोर्वंशे जाताः प्रथितयशसो भूमिपतयो
मनागद्येतेषां चरितमपवादे न पतति ।
त्रिलोकीविस्तारी¹ प्रबलपरिवादैकजनक-

²सृणीकारः कोऽयं शिव शिव मनो मे व्यथयति ॥ ५४ ॥

5 वाली । आत्मगतम् । हन्त महद्विपरीतम् । यदनुकूलत्वेन मया चिन्तितं तत्³ प्रतिकूलं
संवृत्तम्⁴ । एतावत्पर्यन्तं युद्धे कृते देवताद्रोह इति स्थितम्⁵ । इदानीं तु युद्धपरित्यागे
महान्⁶ द्रोह इत्यापतितम् । अहो विसंवादः । अस्मिन् परमेश्वरदृष्ट्या मम स्वात्मनि
परमनिकर्षबुद्धिः स्थिता । अस्म्य तु मयि महावीरबुद्ध्या परमोत्कर्षबुद्धिरेव । अतो
मदीयदुर्बुद्ध्या महान्तमपराधं मन्यते । अत एव मदीयदुर्बुद्धिश्च न वाङ्मयाचम् । प्रकाशम् ।

10 महानुभाव मयि स्वजनप्रतिपत्त्या मदीयदुर्बुद्धं क्षम्यताम् । किं प्रेक्षावन्तः परीक्षन्ते
दावानले¹¹ शक्तिरस्ति वा¹² न वेति । तदेहि सङ्ग्रामभूमिं गच्छावः ॥

रामः । वत्स लक्ष्मण श्वर्या सह सुग्रीवविभीषणौ गत्वा मद् वचनात् ब्रूहि ।
“भवद्दर्शनाय प्रस्थितस्य मे मध्येमार्गं वालिना समागमः सम्प्राप्तः । तदतिक्रमे च
महदनौचित्यम् ।¹³ ततो मुहूर्तं विलम्बः सहायताम्” इति ॥

15 लक्ष्मणः । यदाज्ञापयत्यार्यः ॥ इति निष्क्रान्तः ॥

रामः । धनुरास्तालयन् । सहर्षम् । हन्तेदानीमस्मदीय¹⁴धनुषः प्रादुर्भवति

द्रागभ्यागतनिर्भयप्रतिभटप्रागल्भ्यनिर्भेदन-

भाजङ्गूमविधूतभूतनिनदप्रागभारवान्¹⁵ भैरवः ।

¹⁶उद्धूतप्रलयार्भटीपटुनटद्धूतेशभीमाद्धूत-

क्रीडानिर्भरसम्भ्रमभ्रमसमुज्ज्वलाय बभ्रारवः ॥ ५५ ॥

20

¹ °विस्तारिप्रबल° A.

² °सृणी° Mr; °सृणी° A.

³ एव add. A.

⁴ °वृत्तः A.

⁵ सिद्धम् A.

⁶ महाद्रोह A.

⁷ परं निरुद्धबुद्धिः A.

⁸ °शक्तिश्च A; °शक्तिश्च Mr.

⁹ °जनं प्रति° Mr; °जनप्रति° A.

¹⁰ °यं दुर° A.

¹¹ दहन add. before शक्ति° A.

¹² वा न om. A.

¹³ अतो A.

¹⁴ °दीयं धनुः प्रा° A.

¹⁵ °जङ्गम° A.

¹⁶ °विभीत° A.

¹⁷ °वद् भीरवः A.

¹⁸ A has a lacuna for the last two feet of the verse.

अपि च ।

दृष्यञ्जभारिडिभ्रप्रहरणगिरिषु स्फूर्जदुज्जृम्भिदीव्य-¹

हृषोलिस्पर्धिनीभिर्गुरुषु मदिषुभिर्भीममभ्यागतेषु ।

तद्वाटीभ्रमभूभृद्वृहदुपलहृढाघातविध्यण्डभङ्ग-

5 स्फायञ्जाङ्कारहेतुर्भवतु मम ⁴मुजास्तभ्रगभीरसारः ॥ ५६ ॥

किन्तु ⁵पुनश्च पूर्वबुद्ध्या वालिनः सङ्ग्रामवैमुख्यं कदाचित् सम्भाव्यत इति पर्याकुलं मे हृदयम् । भवतु सर्वं द्रक्ष्यामः ⁶ ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ पञ्चमोऽङ्कः ॥

• 10

ततः प्रविशति सम्पातिर्नाम वानरः ॥

⁷सम्पातिः । अङ्गदेन वानरराजसूनुना प्रेषितोऽस्मि । “सम्पाति वालिनः झवङ्गमा-
धीशश्च ⁹वृत्तान्तो न विज्ञायते । तदन्वेषणाय दिशि ¹⁰प्रस्थिता ¹¹वानराः । त्वं च
¹²ऋष्यमूकं गत्वा ¹³विचारय” इति । तत्र च सुग्रीवविभीषणाभ्यां सह कृतसख्यो
रामभद्रस्तिष्ठति । तत्रैवायं वृत्तान्तो विदितः स्यात् । अयतोऽवलोक्य । अयं हनूमानित
15 एवाभिवर्तते । यावदेनं पृच्छामि ॥

ततः प्रविशति हनूमान् ॥

¹⁵हनूमान् । आदिष्टोऽस्मि महात्मना रामभद्रेण । “भो हनूमन् । वालिनं गवेषयितुं
सुग्रीवविभीषणौ प्रस्थितौ । अहं च लक्षणेन सह ¹⁷तत्रान्वेष्टुं गच्छामि । त्वं च किष्कि-
न्धासमीपं गत्वा विचारय” इति । क्व वाली मया द्रष्टव्यः । न केवलमिदं रामकार्यम् ।
20 यतो महाराजसुग्रीवोऽपि भ्रातुर्थशोनाशसम्भावनया भ्रातरं युद्धार्थमानेतुं समन्ताद-

¹ °विबु° for °दीव्य° A.

² °भ्याहतेषु A.

³ °विन्ध्याण्ड° A.

⁴ मुजस्त° A.

⁵ पुनश्च om. A.

⁶ °क्ष्यामि A.

⁷ सम्पातिः om. Mr.

⁸ प्रेषितो Mr प्रेषितो A.

⁹ Mr adds युक्ता which it afterwards strikes out.

¹⁰ दिशि add. A.

¹¹ झवङ्गमाः प्रस्थापिताः for प्रस्थिता वानराः A.

¹² ऋष्य° Mr ऋष्य° A.

¹³ गत्वा om. Mr.

¹⁴ रामस्ति° A.

¹⁵ हनूमान् om. A.

¹⁶ °चन्द्रेण for °भद्रेण A.

¹⁷ तत्र add. A.

¹⁸ भ्रातुर्थशो° A.

न्विष्यन्¹ ²पर्यैति । पुरोऽवलोक्य । अयं मम्यातिरित एवाभिवर्तते । एतन्मुखेन ज्ञातव्यम् ।

³उपसृत्य । सम्पाते क्व प्रस्थितोऽसि ॥

सम्पा^० । एवम् । इति कथयित्वा⁴ । त्वं पुनः क्व प्रस्थितोऽसि ॥

हनु^० । एवम् । इति कथयति ॥

5 सम्पा^० । विदितं मया वेदितव्यम् ॥

हनु^० । मया च विज्ञातव्यं विज्ञातम् । यावद् रामाय निवेदयाम् । अयं⁶ रामो लक्ष्मणेन सह वालिनमन्विष्यन् इत एवाभिवर्तते । यावदुपसर्पामि ॥

इति निष्क्रान्ती ।

॥ शुद्धविष्कम्भः ॥

10 ततः प्रविशत्यधिज्यधन्वा वालिगवेषणव्यग्रो रामो लक्ष्मणश्च ॥

रामः । हन्त किमेतत् । न जाने क्व गतो वाली वानरेन्द्रः । पूर्वैदुरहं वालिना⁷ सह⁸ सङ्ग्रामभूमिमभिप्रस्थितः⁹ । स च मद्रिषयाद्वृज्जमानान्नां प्रत्युपचारार्थं पुरोगमनं पार्श्वगमनं च परिहृत्य परिवारं च किष्किन्धां सम्रेष्य¹⁰ एकाकी पूर्वत एव मामनुगतः । अहं चाप्रतिच्छेन्नैव सङ्ग्रामभूमिपर्यन्तमागतः ।¹¹ अद्यावश्यं द्रष्टव्यः । पुरोऽवलोक्य ।

15 सहर्षम् । अयमसौ वाली ॥ सत्वरं धनुषि¹³ बाणां सन्धत्ते¹⁴ ॥ वाली वा सुग्रीवो वा¹⁵ विभीषणो न¹⁷ दृश्यते । अनुचराश्च न दृश्यन्ते । तस्मादयं वालीति निश्चिनोमि । पूर्वैदुश्चैकाकी स्थितः ॥

¹ ०न्विष्य Mr ०न्विष्यन् A.

² पर्यटति A.

³ उपसृत्य om. Mr.

⁴ कथयति A.

⁵ विदितं विज्ञातव्यं for विज्ञातव्यं विज्ञातं A.

⁶ च add. A.

⁷ वाली च for वालिना A.

⁸ एव add. A.

⁹ ०प्रस्थितौ A.

¹⁰ सम्रेष्य Mr सम्रेष्य A.

¹¹ चाप्रतीक्षमेव A.

¹² For अद्यावश्यं . . . दृश्यते A reads : तत्र युद्धारम्भाय पृष्ठतः समालोकितो न दृष्टः । आश्चर्यम् । ततस्त्वं बृज्जशोऽन्विष्यापि क्वाप्यपश्यन् नैराशेनर्थमूकमहमागतः.

¹³ धनुषि after बाणां add. A.

¹⁴ लक्ष्मणः । मम तु संशयो वर्तते add. A.

¹⁵ इति add. A.

¹⁶ रामः add. A.

¹⁷ नु Mr न A.

प्रविश १ हनुमान् । सुग्रीवोऽयम् । न हन्तव्यो न हन्तव्यः ॥

रामः । आः २ ३ आकृतिसाम्यादनर्थहेतुर्विपर्ययः ॥

ततः प्रविशति सुग्रीवः ॥

सुग्रीवः ४ । न दृष्टो वाली ॥

5 रामः । सखे सुग्रीव विभीषणः क्व गतः । अनुचराश्च ५ क्व गताः ॥

सुग्रीवः । एकत एवान्वेषणे ६ वाली न दृश्यत इति नानामुखा वयं प्रस्थिताः ॥

ततः प्रविशति विभीषणः ॥

विभीषणः ७ । न दृष्टो वाली ॥

हनु० । स्वामिन् वालिनो दर्शनमस्माकं कुतः । यतस्तदीया अपि वानरास्तत्र तत्रान्वि-

10 ष्यन्तो न पश्यन्ति ॥

रामः । तर्हि ऋष्यमूकं गमिष्यामः । किन्त्वमोघस्य बाणस्य किञ्चिन्नश्यं प्रदर्शनीयम् ।

निरपराधेषु च न प्रयोक्तव्यः । किं करोमि । पुरोऽवलोक्य । अयमितो नातिदूरे

वृक्षखण्डे कश्चिन् नागः ११ सञ्चरति । अयमेव लक्ष्मीकतव्यः । मृगया च राज्ञां धर्म एव ।

सावधानेन मया १३ भवितव्यम् । यतो मृगजातिर्धनुर्धरं दृष्ट्वा पलायते । अतो वृक्षविट-

15 पान्तरित एव १४ भूत्वा १५ निहनिष्याम्येनम् ॥

१६ निष्क्रान्तो रामः ॥

सुग्रीवविभीषणौ । अहो वाली क्व १७ गतः स्यात् । परस्परं विमृशतः ॥

प्रविश्य सम्प्रान्तो रामः । हन्त महद् वैशसमापतितम् ।

मया वाणेन तीक्ष्णेन मृगो हृदि विदारितः ।

अद्रिराजप्रमाणेन वालिरूपधरो मृतः १९ ॥ १ ॥

20 २० अयतोऽवलोक्य गत्वा विचारयामि ॥

ततः २१ प्रविशति दिव्यपुरुषः ॥

1 हनु० Mr हनु० A.

2 आः om. A.

3 आकृति० A सुकृति० Mr.

4 सुग्रीवः om. Mr.

5 ०चरा वा A.

6 स for वाली A.

7 विभीषणः om. Mr.

8 दर्शनं दुर्लभमस्माकं for दर्शनम-
स्माकं कुतः A.

9 ऋष्य० Mr ऋष्य० A.

10 ०खण्डे Mr ०खण्डे A.

11 मृगः A.

12 लक्ष्मी० A.

13 मया om. A.

14 एव om. A.

15 हनि० for निहनि० A.

16 इति add. A.

17 A reads क्व before वाली.

18 ०मापादितम् A.

19 मृगः A.

20 तदयतो for अयतोऽवलोक्य A.

21 प्रविश्य for ततः प्रविशति A.

दिव्यपुरुषः¹ । विजयीभव रामचन्द्र² ।

मुनिर्वा देवो वा भवतु ननु जम्भारिरपि वा
विधाता भूतानामपि भवतु यद्वा कमलभूः ।
तथा देहस्थान्ते स्वयमनुगृहीतस्य भवता
ममाये कस्तेषां प्रभवति महिम्नामतिशयः ॥ २ ॥

रामः ।

कस्त्वं मया न विज्ञातः स्तौषि मां परया मुदा ।
कुतूहलेन सङ्क्रान्तमंतस्तत्त्वं प्रसीदतु ॥ ३ ॥

दिव्यपुरुषः । अहं किल

वसुन्धराधीश महाबलानां वाली विनेता⁵ वरवानराणाम् ।
मदान्धभावेन मयाभिपन्नो मतङ्गशपेन कुरङ्गभावः ॥ ४ ॥

पुरा किल मदोन्मत्ततया मतङ्गमुनौ मर्यादामर्नवेत्य तदीयाश्रमपरिसरे दुन्दुभिदेहं⁷
विचित्रवान् । तद्गुधिरपशुचितं निजाश्रमाङ्गणं दृष्ट्वा स मुनिः शशाप । “दुरात्मन्
वीरदर्पेण खल्वेवमकापीः । अनेनातिक्रमेण⁸ देहस्थान्ते कुरङ्गरूपं लब्ध्वा वीरधर्मविरुद्धं
15 कृत्स्नं मरणं प्राप्स्यसि” इति । ततो मया मुनिर्वज्रशः प्रयत्नैरनुनीतः पुनरनुजग्राह ।

वेदान्तजालपरिश्रीलनलम्बवर्णो
वेदान्तरायविकलोऽयमनन्यभावः ।
देवासुरैरपि दुरुहृतमेन तेन
देहान्तमन्यदुरवापमवाप्स्यसीति ॥ ५ ॥

20 स एवायं शापो यदहं सङ्ग्रामभूमिं प्रति त्वामनुगच्छन्ततरा मृगो भूत्वा स्वरूपं च
विस्मृत्य पलायितः । स एवायमनुग्रहो यत्तव प्रसादाद् ब्रह्मादीनामप्यलभ्यमैश्वर्यमवाप्त-
वानस्मि । तदेव भवदनुग्रहबलादुपगतं शाश्वतं पदं गमिष्यामि ॥

रामः । तथास्तु ॥

¹¹ इति निष्क्रान्तो दिव्यपुरुषः ॥

रामः¹² । वत्स लक्ष्मण विभीषणेन सह किष्किन्धां गत्वा वालिनः कृतोत्तरक्रियं
25 सुग्रीवं वानरराज्येऽभिविच्य कतिपयदिनैरेव¹³ मत्सकाशमागच्छ । विभीषणस्तु भ्रातृव्य-

¹ दिव्यपुरुषः om. Mr. A.

² विजयीभव A.

³ अन्तः A.

⁴ दति A.

⁵ वमः A.

⁶ अभनपेक्ष्य A.

⁷ अहं add. A.

⁸ क्रमेण A.

⁹ देहस्थान्ते . . . भूत्वा स्वरूपं (l. 20
below) om. Mr.

¹⁰ अनुग्रहतो भामुपगतं A.

¹¹ इति om. A.

¹² रामः om. Mr.

¹³ दिवसैरेव A.

सनकशितस्य सुग्रीवस्य समाश्वासनाय तत्रैवास्वाम् । अहं तु सुग्रीवमृष्यैः¹ कतिपयैर्वानरैः
परिचर्यमाणं ऋष्यमूके वत्स्यामि । मया खल्वधो²स्थायां प्रतिज्ञातं चतुर्दश वर्षाणि
नगरप्रवेशं न करिष्यामीति वृष्टिकाले मासचतुष्टये व्यतीते वज्र कार्य⁴मभिवर्तनीयम् ॥

लक्ष्मणः । यदाज्ञापयत्यार्यः । सुग्रीवस्य राज्या⁵नन्तरमेव त्वत्स⁶मीपमागमिष्यामि⁷ ।

5 तावत्पर्यन्तमिमे वानरैः परिचरन्तु । सीताविद्योगदुःखितस्य तव समाश्वासनाय
ऋष्यमूकगुहायामवस्थापितं सीताभरण¹⁰मर्पयिष्यामि । पूर्वैद्युस्त्वद्भागमनसम्भ्रमेण त्वदुप-
चारव्या¹¹वृत्तैरेतैः त्वया च सुहृत्समागमनसन्तोषातिशयेन तत्कथालापविनोदव्यग्रतया
च विस्मृतं तत्¹³ ॥

निष्क्रान्ता लक्ष्मणादयः ॥

रामः । परिक्रम्यावलोक्य च । अयमसावृथ¹⁴मूकः । आरोहणं नाटयित्वापविश्य ।

10

¹⁵अहं तावत् कृत्स्नं निश्चिरपतेः पौरुषबलं

हटाक्रान्ते मित्रे स्रवगकुलमुख्ये विनिहते ।

¹⁶कदा भस्मीकुर्यामहमहह¹⁷ लङ्कामविकलं

कदापि^{17a} क्रव्यादा¹⁸ जगति --¹⁹ नष्टा मम रूपा ॥ ६ ॥

मायामात्रमितः परं तस्य बलम्²⁰ तत्प्रतीकाराय कश्चिदुपायश्चिन्तनीयः । पुरोऽव-
15 लोक्य²¹ । किं²² अद्भुतं ज्योतिरितोमुखमभिवर्तते । सम्यग् विलोक्य²³ । अहो भगवा-
नगस्त्यः सम्प्राप्तः ॥

ततः प्रविशत्यगस्त्यः ॥

अगस्त्यः²⁴ । अद्वैवासत्सुहृदा विश्वामित्रेण सन्दिष्टम् ।

“यन्मयाधिष्ठितं यत्नाद् यातुधानवधादिकम् ।

20

जगन्मङ्गलकामेन रामस्य चरिताद्भुतम् ॥ ७ ॥

¹ ०भृत्यः A.

² ऋष्य० Mr ऋष्य० A.

³ खल्वधोस्थायां Mr खलु मिथिला-
यां A.

⁴ कार्यं निर्वर्त० A.

⁵ राज्याभिषेकानन्तर० A.

⁶ सकाशमहमा० A.

⁷ सु add. Mr.

⁸ वनचराः A.

⁹ ऋष्य० Mr ऋष्य० A.

¹⁰ भरणजालं च समर्पयिष्यन्ति A.

¹¹ ०व्यापृतै० A.

¹² ०गम० for ०गमन० A.

¹³ एतत् A.

¹⁴ ०वृश्य० Mr ०वृष्य० A.

¹⁵ हन्त A.

¹⁶ हस्तौ निपीड्य A.

¹⁷ ०महत Mr ०महह A.

^{17a} कदादि Mr कथापि A.

¹⁸ इति add. A.

¹⁹ Mr has a lacuna ; A has none.

²⁰ अवशिष्टं add. A.

²¹ सविस्मयं add. A.

²² एतत् add. A.

²³ विभाव्य A.

²⁴ अगस्त्यः om. Mr.

तदेतद् भवतो विदितम् । अत्र¹ देवासुराणामप्यप्रधृष्यं दिव्यास्त्रजातं साक्षादेवास्मा-
भिर्दत्तम् । ततश्च कृतश्चित् कारणाद् भवदाश्रमे निबिप्तं माहेन्द्रं धनुर्वरं शिष्यमुखेन
याचितम् । तच्च भवता मिथिलागताय रामाय प्रेषितम् । ततश्चास्यदीयतपःप्रभाव-
प्रमोदितबुद्धिना माय्यवता प्रोत्साहितस्य जामदग्न्यस्य हस्ताद् वैष्णवं धनुरप्यानीय
5 दापितम् । यच्चान्यदपेक्षितं तत् सर्वं मया सङ्कल्येन² साधितम् । इदानीमेतावदवशिष्टम् ।
मायाविनो राक्षसा भवन्ति । यथा रामस्तदीयमायावशंवदो न भविष्यति तथा
प्रयततां भवता³ इति । परिक्रम्यावलोक्य च ।

अयं⁴ रामः कामप्रतिमसौन्दर्यगरिम्णा नेत्रानन्दं जनयति । रामस्याग्रतोऽवतरणं
नाटयति ॥

10 रामः । ससम्भ्रममुत्थाय । भवगन् अभिवादये ॥

अग० । अप्रतिहतास्ते मनोरथाः सिध्यन्तु ॥

उपविशतः ॥

रामः । अहो महान् प्रसादः यत् स्वयमेव भवान् अगस्त्यो मामनुगृह्णाति ॥

अग० । किमन्यदीयं कार्यम् । अस्यदीयतपोविघ्नकारिणामेव वधे प्रवृत्तोऽसि । ते च
मायाविनः । अतस्तेषां मायाबलं ज्ञात्वा तद्विजये प्रवर्तितव्यम् ।

15 मायाबलमविज्ञाय महाबल मनागपि ।

मायाविनं⁵ स्वं --- मनसापि न चिन्तयेत् ॥ ८ ॥

⁶ ददामि ते दिव्यं चतुः ॥ ⁷ इति कमण्डलूदकेन नेत्रे परिमार्जयति ॥

रामः । हन्त लङ्कावृत्तान्तः प्रत्यक्षं प्रतिभाति ॥

अग० । किं पश्यसि ॥

20 रामः । रावणो राक्षसराजः सर्वप्रकृतिभिः परिवृतो मन्त्रयते ॥

रावणः । मातामह¹⁰ किमत्र कृत्यम् ॥

¹ तत्र A.

² °प्रचोदित° A.

³ एव add. A.

⁴ प्रत्यायनं भवेत् A.

⁵ For अयं . . . जनयति A reads a
verse :

अयं रामः कामप्रतिमतनुसौन्दर्यगरिम-
श्रिया नेत्रानन्दं जनयति जनानां
वदधियाम् ।

चिरादन्तश्चेतः परिचितचिदानन्दपरम-
श्रिया ब्रह्मानन्दं मम मनसि नित्यं
प्रथयति ॥

I number this verse as 7a.

⁶ आगत्य A.

⁷ प्रति संधी for स्वं and lacuna, A.

⁸ अतो add. A.

⁹ इति om. A.

¹⁰ मातामह add. A.

माल्यवान्¹ ।

त्वया यद्यत् कृत्यं कपटविधिना तत्तदखिलं

²प्रयुक्तं दुर्दैवादहह विपरीतं परिणतम् ।

महावीरो वाली तव च परमः³ पौरुषवले⁴

5

मदा⁵ध्मातो हन्त त्वरितमभियातो विनिहतः ॥ ९ ॥

वयं च⁶ ⁷अग्रतः स्थातुमपि न शक्ताः । यतः ।

अस्माकमपि लोके द्वावप्रकम्प्यौ महाबली ।

राजा वानरवीराणां रामश्च क्षत्रियान्तकः ॥ १० ॥

⁸द्वयोरपि रामो जेता⁹ । अवधारितमेव पूर्वमस्माभिर् यो वालिनं हन्ति हता वयं¹⁰

• 10 तेन¹¹ इति । परन्तु¹² एकवारं तूष्णीन्दण्डः प्रयोज्यः । फलं तु दैवायत्तम् । प्रकाशदण्डस्तु

रामे¹³ न प्रसरतीति¹⁴ प्रसिद्धमेव ॥

राव० । तत् कथ्यतां यत्ने मनसि वर्तते ॥

माल्य० । इदानीमेव मे चारैरावेदितं ऋष्य¹⁵मूके रामः कतिपयैरेव वानरैः परिचर्य-

माणः प्रतिवसति । लक्ष्मणस्तु सुग्रीवपट्टामिषेकाय किष्किन्धां प्रस्थितः¹⁷ । स च कतिपयै-

15 दिवसै रामसकाशमागमिष्यति । विभीषणः पुनर्मासचतुष्टयं सुग्रीवसकाशे वत्स्यतीति ।

इदानीमन्योन्यविप्रयुक्तौ रामलक्ष्मणौ ।

परस्परविनाभावे परस्परसहाययोः ।

दण्डप्रयोश्चेत् सफलो भविता तयोः ॥ ११ ॥

राव० । स¹⁸ कीदृशः ॥

20 माल्य० । यदा तावल्लक्ष्मणः सुग्रीवसकाशादृथमूकमागच्छति तदा मध्येमार्गेमिन्द्रजिता

लक्ष्मणस्याग्रतो मायासीतायाः शिरश्छेदः कर्तव्यः । तदा लक्ष्मणो मुहूर्तं मोहमापत्यते ।

¹ किमत्र कृत्यम् add. A.

² प्रयुक्तं A.

³ परमं A.

⁴ वलं A.

⁵ जयार्थी युद्धाय A.

⁶ तु for च A.

⁷ रामश्च add. A.

⁸ तयोः A.

⁹ विजेता A.

¹⁰ च add. A.

¹¹ एव add. A.

¹² पुनरपि add. A.

¹³ Mr, A read रामेण for रामे न.

¹⁴ सिद्धं for प्रसिद्धं A.

¹⁵ Mr reads कथयतां.

¹⁶ ऋष्यं Mr ऋष्यं A.

¹⁷ प्रविष्टः A.

¹⁸ स om. A.

¹⁹ ऋष्यं Mr ऋष्यं A.

सङ्ग्रामप्रयोजननिवृत्त्या निरुत्साहो विभीषणश्च¹ सम्पत्त्यति । तदानीमिन्द्रजिता² मुहूर्तान्तराले लक्ष्मणो³ जेतव्यः । अतिधीरस्यापि पुरुषस्य स्वज्ञानविषये

आकस्मिके⁵ वा सम्यग्ने विनिपातेऽतिदारुणे ।

अङ्गारे वाङ्मिणाक्रान्ते जायते विकलं मनः ॥ १२ ॥

5 ⁶त्वया च विबुज्जिह्ममायानिर्मितं सीताशिरो रामस्याग्रतो निक्षेप्यम् । ततः सोऽपि मोहमापत्त्यति । ततः प्रागेव समाश्वसनादविलम्बेन जेतव्यः ॥

राव° । यद्यपि युक्तं त्वयाभिहितं इदं तु सम्भाव्यते । कदाचित् प्रत्यक्षापराधाद्विगुणितकोपो⁸ तदवस्त⁹ रामलक्ष्मणौ भवेताम् । तदा तत्सन्निधानं अस्माकं¹⁰ अनर्थहेतुरेव ॥

माल्य°¹¹ । तदा युद्धं कृत्वा¹² मर्त्यमस्माभिः ।¹³ तदर्थं¹⁴ राक्षसबलं भवन्तमिन्द्रजितं

10 ¹⁵वानुगच्छतु । कुम्भकर्णश्च प्रबोधयितव्यः ॥

राव° । किं सर्वविनाशोपायं चिन्तयसि । सर्वथा रामलक्ष्मणसन्निधानमस्माभिः परिहरणीयमेव ॥

माल्य° । क्व वा निगूढप्रदेशे निलीनो भवितुमिच्छसि सीतापहारनिमित्ते महावैरे जायति ।

15 मातृगर्भं प्रविष्टानामपि नः¹⁹ सर्वथा पुनः ।

रामरूपान्महामृत्योर्न²⁰ मोक्ष इति मे मतिः ॥ १३ ॥

औदासीन्यमवलम्ब्य । कथितमरणपेक्षया वीरधर्मेण मृत्युः स्नाध्यः । दण्ड एव शरणमस्माकम् । अत्र च

तूष्णीन्दण्डः प्रयोक्तव्यस्तस्य सिद्धौ ध्रुवो जयः ।

20 प्रकाशदण्डे मृत्युश्च यतः²² श्रेयश्च शाश्वतम् ॥ १४ ॥

¹ वा add. Mr.

² मुहूर्ताद्रामो for मुहूर्तान्तराले A.

³ च add. A.

⁴ °जन° for °ज्ञान° A.

⁵ °कस्मिकोपसम्प° A.

⁶ यत add. A.

⁷ °आसाद° A.

⁸ °कोपो Mr °कोपी A.

⁹ तदवस्तुधैर्यो A. Mr has a lacuna.

¹⁰ अस्माकं om. A.

¹¹ माल्य° om. A.

¹² कर्तव्यम् for कृत्वा मर्त्यम् A.

¹³ माल्य° add. A.

¹⁴ च सर्वे add. A.

¹⁵ चानु° A.

¹⁶ °णौ स° Mr °णस° A.

¹⁷ निगूढं प्र° Mr गूढप्र° A.

¹⁸ °हारि नि° Mr °हारनि° A.

¹⁹ न Mr नः A.

²⁰ न om. Mr.

²¹ कुत्सित° A.

²² यशः A.

औदासीन्य¹ मृत्युरश्रेयश्चापवादश्च² । अतो यथास्मा³भिरभिहितमनुमीयताम् ।

जयो वा मृत्युर्वा भवतु नियतं मे मतमिदं

रिपावौदासीन्यं मनसि न समाधानमयते ।

अनारम्भो⁴ नित्या विपदितरथा चेदनियता

तदानीमुद्योगो ननु पुरुषधर्म्यो ब्रह्मतः ॥ १५ ॥

5

⁶इति ॥

अग^७ । सर्वं भवता प्रत्यक्षमवगतम् । इतः परं राक्षसचेष्टिते विश्वासो विषादश्च मा भूत् । अप्रतिहतधैर्यो विजयस्व राक्षसान् । आदित्यहृदयं⁷ ते विजयप्रदमुपदिशामि ॥

उपदेशं नाटयति ॥

10 रामः⁸ । वर्षाकाले व्यतीति राक्षसानामुन्मूलनं मया सङ्कल्पितम् । तत् कतिपयैरेव दिवसैर्भविष्यति ॥

अग^९ । प्रियं मे ॥

रामः¹⁰ । किन्तु लक्ष्मणः कथं राक्षसचेष्टितं विज्ञास्यतीति पर्याकुलं मे हृदयम् ॥

अग^{१०} । लक्ष्मणविभीषणयोरविनाभावेन भवितव्यम् । स¹¹ एव सर्वमावेदयिष्यति ।

15 तस्य राक्षसमाया राक्षसजातिवशेनैव¹³ प्रत्यक्षा । अतः क्षणमात्रमपि लक्ष्मणो विभीषणश्च पृथगाभिद्येताम् । वानरबलं च सर्वं सन्नद्धमेव तिष्ठति¹⁶ । तत् किल महता राक्षसबलेन योद्धुं भूलोकमवतीर्णं देवतानीकमेव । तदेतत् सर्वमयैव लक्ष्मणाय सुग्रीवविभीषणाभ्यां च सन्दिश्यताम् । अहं च निजाश्रमं गमिष्यामि ।¹⁸ इति उत्थाय । सहर्षम् । हन्त त्वयेदानीं

लङ्कास्त्रीपगतं निशाचरबलं¹⁹ कृत्स्नं पराभूयते

दिश्या सत्वरमस्सदीयतपसो विघ्नो विनिर्धूयते ।

उल्लासो मन²⁰ --- दिविषदामुच्चैरुपादीयते

सम्यक्पालनशीलनेन जगतां सौख्यं समाधीयते ॥ १६ ॥

20

¹ ंसीन्यं तु A.

² च om. A.

³ ंसदभिहितमनुमीयताम् A.

⁴ ०रक्षे A.

⁵ ०धर्मो A.

⁶ इति om. A.

⁷ च add. A.

⁸ अनुगृहीतोऽस्मि add. A.

⁹ अग^० om. A.

¹⁰ रामः om. A.

¹¹ विभीषण A.

¹² ंसी माया A.

¹³ A reads this एव after प्रत्यक्षा.

¹⁴ ०मात्रं (om. अपि) A.

¹⁵ विभीषणेन लक्ष्मणो न मोक्तव्यः for लक्ष्मणो . . . ंयेताम् A.

¹⁶ तिष्ठतु A.

¹⁷ देवता Mr only देवतानीकमेव A.

¹⁸ इति om. A.

¹⁹ ०कुलं A.

²⁰ मनसीशितुर्दि० A.

²¹ ०पाधीयते A.

²² Mr has also स्त्री above धी. समा-स्थीयते A.

कतिचित् पदानि गत्वा समन्तादवलोक्य । हन्त भोः । कतिपयदिवसैरस्मिन् प्रदेशे
गर्जतां वानरेन्द्राणामट्टहासैर्दिशो विदिशश्च विदारयिष्यन्ति ।

बिभ्यद्भूपरिरम्भकौणपवधूनिर्भिन्नगर्भाभक-

भ्रंशीज्जावितभीमभांगगरिमन्यु^१ज्ञतदम्बोलयः ।

5

यच्चप्रेषकदुद्भवप्रविलयप्रारम्भसम्भावित-

^२स्वर्गौकः प्रतिलम्भसमृततमः सम्भारजम्भारयः ॥ १७ ॥

इदं च ते लङ्काकिष्किन्धयोरन्तरालं निशाचरशवैरलङ्कारिष्यते^३ ।

उद्भूतप्रतिभूपभूमिविभुताविभ्रंशकज्जावना-

माविभ्रज्जवदीयनिर्भरमुजासंरम्भसम्भावितम् ।

10

उद्यज्जैरवभारभावितभवद्भूमद्भूमद्भूमिल-

ज्जम्भीरोद्भटभूरिभीमरणितप्राग्भारगर्भं धनुः ॥ १८ ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ षष्ठोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशत्याकाश्यानेन प्रहृष्ट इन्द्रो दशरथश्च ॥

15 इन्द्रः । महाराज चिरात् परिपूर्णोऽयमस्मन्मनोरथः । अयं^{१०} तवात्मजो महात्मा^{११}
रामभद्रः^{१२} ।

हत्वा हन्त दशाननं सतनयं सभ्रातरं सान्वयं

हित्वा स्त्रैणमहो निहत्य तरसा सर्वं च सेनागणम् ।

दत्वा तत्र विभीषणाय नमते लङ्काधिराज्यश्रियं

20

तत्त्वाख्यायिनि जातवेदसि ततः सीतां प्रियामादित ॥ १ ॥

दशरथः ।^{१३} अहो भगवता हव्यवाहनेन महान् प्रसादः प्रदर्शितः यदात्मानं प्रविष्टा-
मपि तदवस्थामिव सीतामङ्केनादाय^{१४} सुग्रीवादिसमक्षं सुपरिशुद्धामावेद्य रामाय
समर्पितवान्^{१५} ॥

^१ °रम्भिकौ° A.

^२ °भाव° A.

^३ °न्यग्भूत° A.

^४ °दम्बोलयः° A.

^५ स्वर्गौकप्रति° A.

^६ °ध्यति° A.

^७ °सम्भार° A.

^८ °रणितप्रा° Mr °रणितप्रा° A.

^९ °मस्त्राकं मनो° A.

^{१०} किल add. A.

^{११} महात्मा om. A.

^{१२} रामचन्द्रः A.

^{१३} अन्धो Mr अहो A.

^{१४} सुग्रीवसम° A.

^{१५} समापित° Mr समर्पित° A.

इन्द्रः । ¹ कस्यस्य प्रतिकूले कर्मणि ² वर्तते अनुकूले कर्मणि ³ वा न ⁴ वर्तते । तदीयपौ-
रुषावष्टमेन हि सर्वलोकाः कृतार्थाः ॥

दश० । इत्थं भवन्तो रामस्य पौरुषातिशयं ⁵ सुवन्ति । मम स्वेतावदेव बद्धमतं
यदार्णवासात् प्रतिनिवृत्तं ⁷ सीतालक्षणाभ्यां सह क्षेमेण पुरमयोध्यामागत इति ।
5 अनेन ⁹ ¹⁰ प्रियगन्धैकविधानेन

पुरस्तात् कैकेयीवचनपरिपाटीपरवता
पुरन्धीसध्रीचा गहनपदमध्यासितमितः ।

पुनः प्राप्तं दृष्ट्वा कुशलिनमयोध्यापुरमिमं
पुनर्जातं मन्ये पुरुषपरिणामं सुचरितम् ॥ २ ॥

10 इन्द्रः । रामचन्द्रानुभावेन त्रयो लोकाः पुनर्जाताः । अन्यत्र ¹³ भावं जानन्नपि
व्यवहरसि । पितापुत्रभावो हि मानं ¹⁴ गोपयति ।

नेपथ्ये । भो भोः सामाजिकाः ¹⁵ त्वर्यन्तां त्वर्यन्तां राममद्रस्याभिषेकाय । अयं किल
रामचन्द्रपट्टाभिषेकमहोत्सवदिदृक्षया स्वर्गलोकादवतीर्य साकितनगरसन्निवृष्टे नभोमध्ये
प्रतीक्षते

महेन्द्रस्य ¹⁸ प्राप्तः ¹⁹ प्रणयभरमर्धासनगतो
15 महाभागः कामं सुरपरिषदुज्जीतविभवः ।

महानन्दोद्वेकलवभरपराधीनहृदयो

महाराजः साक्षाद् बुभुक्षिरिव दीप्त्या दशरथः ॥ ३ ॥

इन्द्रः ²⁰ । भगवानरुन्धतीपतिः प्रकृतिवर्गे त्वरयित्वा रत्नमये पीठे ²¹ रामचन्द्रं
निवेशयति । तत् प्रस्तूयतां ²² मङ्गलानि ।

20 गन्धर्वा घनरागबन्धमधुरं गायन्तु कान्तस्वरं

गम्भीराभिनयप्रयोगचतुरा नृत्यन्तु रक्षादयः ।

दीप्तानि त्वरिताः किरन्तु परितः पुष्पाणि विद्याधरा

दिव्या दुन्दुभयो गभीरनिनदाः कुर्वन्तु कोलाहलम् ॥ ४ ॥

¹ जगतामुपकारी रामचन्द्रः add. A.

² प्रवर्तते A.

³ कर्मणि om. A.

⁴ प्रवर्तते A.

⁵ सम्भवति Mr सुवन्ति A.

⁶ यदरण्यं A.

⁷ निवृत्तः A.

⁸ पुनरयोः A.

⁹ हि add. A.

¹⁰ धर्मैकप्रधानेन A.

¹¹ पुरा तत् A.

¹² परता Mr परवता A.

¹³ अस्य प्रभावमजानन्निव A.

¹⁴ पुत्रस्य महिमानं A.

¹⁵ त्वर्यतां त्वर्यतां A.

¹⁶ चन्द्रस्य राज्याभिः A.

¹⁷ धेकोत्सवः A.

¹⁸ हेन्द्रेण A.

¹⁹ प्राप्तप्रणयः A.

²⁰ इन्द्रः om. A.

²¹ सीतासहितं add. A.

²² यन्तां A.

दश० । दिव्या वसिष्ठादिभिः सीतासमेतो रामचन्द्रः सर्वेभ्यः सागरेभ्यः¹ नदीभ्यश्च समानीतैः पुण्डोदकैरभिषिक्तो दिव्यमालाम्बरधरो दिव्यचन्द्रनैरनुलिप्तो दिव्याभरणै-
रलङ्कृतो दिव्येन किरीटेन विराजमानो दिव्यासनोपविष्टो दिव्यया राज्यलक्ष्म्या
विराजते । सफलमद्य⁵ सज्जातं मे⁶ चक्षुः ॥

5 इन्द्रः⁷ । आचार इति⁸ रामचन्द्रपट्टाभिषेको मयि⁹ मतः । न पुनरस्याभिषेकेण
राज्याधिकारः क्रियते । अनेन ह्यवलम्बितानामपि राज्यं करस्थम् ।

¹⁰ अयं तावदरि¹¹ हत्वा ¹² स्वराज्ये विनिवेशितः ।

विभीषणश्च धर्मात्मा लङ्काराज्येऽभिषेचितः ॥ ५ ॥

सुग्रीवः किल किष्किन्धाराज्यलक्ष्मीमवापितः ।

10 असाध्यमिदमत्यन्तमन्यस्य मनसापि वा ॥ ६ ॥

नेपथ्ये कलकलः¹³ ॥

इन्द्रः¹⁴ पृष्ठतोऽवलोक्य । अहो भगवान् महेश्वरो¹⁵ ब्रह्मणा सह सत्वरमित¹⁶
एवाभिवर्तते । प्रत्युद्गमनेनाराधयामः¹⁷ ॥

इति निष्क्रान्ती ॥

15 ॥ शुद्धविष्कम्भः ॥

ततः प्रविशत्यभिषिक्तो¹⁸ रामः सीता¹⁹ वसिष्ठादयश्च ॥

वसिष्ठः ।

आकल्पान्तमनेककोटिगुणितैरर्थैरनेकाध्वरै-

रानन्दं गमयन्ननेकविभवान् दिव्यानदिव्यानपि ।

20 आत्मीयानुपलालयन्नविरतैरैश्वर्यविश्राणनै-

राशीर्वाटपरम्परामनुभवन्नस्माकमास्तां भवान् ॥ ७ ॥

¹ सर्वाभ्यः add. A.

² गन्धैः A.

³ दिव्यसिंहासनो A.

⁴ राजः A.

⁵ जातं A.

⁶ A reads मे before सज्जातं.

⁷ इन्द्रः om. A.

⁸ उत्सव इति add. A.

⁹ बद्धमतः for मयि मतः A.

¹⁰ अहं A.

¹¹ इदरीन् A.

¹² स्वाः A.

¹³ कलकलः om. Mr.

¹⁴ इन्द्रः om. Mr.

¹⁵ इन्दुमौलिः A.

¹⁶ च add. A.

¹⁷ Mr has also वः above ०मः. ०मः A.

¹⁸ सपरिवारो add. A.

¹⁹ च add. A.

²⁰ ०मनन्तः A.

²¹ ०विबुधान् A.

विश्वामित्रः ।

आलोकालोकशैलौदविकलमवनीमात्मकीर्तिप्रकाशै-

राशापालानुभावयसनगुरुतरैरन्वितामादधानः ।

आज्ञामात्रावशेषानपि रिपुपतीनात्तगन्धानपाश-

5

त्राचन्द्रार्कं धरिञ्चामनुभवतु भवानाधिराज्यप्रतिष्ठाम् ॥ ८ ॥

रामः । अनुगृहीतोऽस्मि ॥

सीता । परमर्द्धविखाणांमुणीणां ण⁶ विसंवच्चद वाचा । अवि⁷ अ ।

दिट्टाजे हि पडिड्डिआतिऊवणे सेट्टा हिसारासल-

डुट्टारम्भपरम्मुहासहरिधाणिट्टापरीतं तद ।

• 10

णट्टासेसकडोरकिड्डिसमहाकट्टावि लूणत्तद

सट्टा सिद्धमुरारिसङ्करसुरंजेठाण हावत्तये ॥ ९ ॥

अरुन्धतीं प्रति । मअवू अरुन्धत्री देत्री विसअं एव्व अम्हाणं ण आरिसंअउणं । गहं
कुणअति अहो अम्हाणं माअहेअम् ॥

ततः प्रविशत्याकाश्यानेन ब्रह्मणानुगम्यमानो महेश्वर इन्द्रदशरथौ च ॥

15

इन्द्रः । सखे महाराज पश्य पश्य सुहृन्नातुभिर्द्यथोचितं सेव्यमानस्य सीतासमेतस्य
रामचन्द्रस्य दर्शनीयताम् ।

शत्रुघ्नः शरदिन्दुकुन्दधवलं कचं दधाति स्वयं

सुग्रीवश्च विभीषणश्च बिभृतः पार्श्वद्वये चामरे ।

सानन्दं व्यजनेन वीजयति च स्वैरं सुमिचासुतः

20

सुप्रीतो युवराज एष भरतः ⁹सीथोपचारे स्थितः ॥ १० ॥

दश¹⁰ । एतादृशं रामभद्रं पश्यामि ॥

रामादयः सर्वे सत्वरमुत्थाय ¹¹भूयोभूयः प्रणम्य महेश्वरं वैदिकस्तोत्रैराराध्य बद्धा-
ञ्जलयस्तिष्ठन्ति ॥

¹ शैलौद° Mr शैलाद° A.

² रञ्जिता° A.

³ मात्रादशे° A.

⁴ मत्थ° A.

⁵ विखाणां Mr विखाणाणां A.

⁶ वअणं ण विसंवच्चद A.

⁷ A om. the rest of this speech
अविअ . . . माअहेअम् (line 13 below).

⁸ ण्विम्भ° A.

⁹ स्त्रीयो° A.

¹⁰ अहो ममानन्यसुलभं भाग्यं यद् add. A.

¹¹ साष्टाङ्गं add. A.

महेश्वरः¹ । सुप्रीता वयं भवदीयचरिताङ्गतेन यत् त्वया रक्षोमृत्युग्रस्तं जगज्जातमु-
ज्जीवितम् ।

पुनर्जाता इमे लोकाः पुनर्जाता इम प्रजाः ।

पुनश्चैते त्रयो वेदाः पुनर्यज्ञादिकाः क्रियाः ॥ ११ ॥

5 एतावत्कालेन त्वया जगतामुपद्रवो निरस्तः । अद्य प्रभृति परिपालने तवाधिकारः ।

एतावन्तं त्वया कालं युद्धं द्वावलम्बिता ।

धर्मदानदद्यावीर⁶ त्वामिदानीमुपस्थिताः ॥ १२ ॥

यद्⁷ भवान् वसिष्ठविश्वामित्रोपदिष्टमार्गेण लोकरक्षाध्वरे दीक्षितो भवतु ।

सर्वे सन्तु परस्परं सुमनसः सान्द्रप्रमोदा जनाः

10 सन्तुष्यन्तु समीहन्⁸ प्रणयनैः सम्भाविताः साधवः ।

सद्यः सिद्धिमुपैतु⁹ सज्जनमनःसत्कार्यचिन्ता सदा

सायम्प्रातरमी तवैव विभवं¹⁰ सम्प्राथ्यन्तो जनाः¹² ॥ १३ ॥

ब्रह्मा ।

त्रैलोक्यकुशलं¹³ राम त्वया यत्नेन साधितम् ।

15 सुखी भव चिरं जीव सर्वत्र विजयीभव ॥ १४ ॥

सौजन्यैकरसेन सान्द्रनिमृतस्नेहेन सौमित्रिणा

साकं कर्मसु सावधानमनसा सत्येन धर्मेण च ।

सर्वानन्दविधायि साधुचरितं सर्वात्मनासाधयन्

सौराज्यातिशयेन सर्वसुजनश्लाघ्यो यशस्वी भव ॥ १५ ॥

20 भरतो¹⁴ यौवराज्ये¹⁵ ऽधिकृतः शत्रुघ्नेन सह तव यशः सम्पादयतु ॥

इन्द्रः । सकलभुवनाभिराम रामचन्द्र तव^{16a} प्रभावेन पुनः स्वाराज्ये प्रतिष्ठापितो
ऽस्मि । सर्वे वेदा¹⁷ निरुपद्रवाः सम्पन्नाः । निश्चिन्ताश्च सर्वे लोकाः¹⁹ ।

¹ रामं प्रति add. A.

² धन add. A.

³ एता का० A.

⁴ निरासितः A.

⁵ युद्धवीरोऽवलम्बितः A.

⁶ वीराः A.

⁷ तद् A.

⁸ समीहित० A.

⁹ उपैति orig., but also तु beside it,

Mr उपैतु A.

¹⁰ विजयं A.

¹¹ यन्तां A.

¹² द्विजाः A.

¹³ कुतूहलं Mr कुशलं A.

¹⁴ अपि add. A.

¹⁵ राज्याधि० A.

^{15a} तव om. A.

¹⁶ तिष्ठितो A.

¹⁷ लोका A.

¹⁸ निश्चिता० A.

¹⁹ देवाः A.

हृदयानवप्रभृति भुवि नः कल्पयिष्यन्ति हन्त
 चोणीदेवा मुदितमनसः सर्वतो यच्चभागान् ।
 राज्ञां योग्यैस्त्वमपि वज्रभी राजसूयाश्वमेधै-
 रिद्धा यज्ञैः समधिगमय स्फारमानन्दमस्मान् ॥ १६ ॥

5 दश० । वत्स रामभद्र ।

त्वया लोकैकवीरेण धर्मनिष्ठेन धीमता ।
 नरो मम समो नास्ति न भूतो न भविष्यति ॥ १७ ॥

एकस्तावत्तवारण्यवासमूलः^१ शोक एतावन्तं कालमवस्थितः । इदानीमहं तमानन्द-
 मनुभवामि ।

10

तवारण्ये वासान् मम हृदि महाशोकविकले
 न किञ्चित् स्वारस्यं चिदश्रपदल^२भिः प्यलभत ।
 त्वयि प्रत्यावृत्ते पुनरिह महानन्दभरिते
 न धत्ते भूमानं मम मनसि निःश्रेयसमपि ॥ १८ ॥

इतः परमिष्टतमैरिष्टापूर्तैरिच्छाकुवंशजानामस्त्राकं^३ शाश्वतं पदं परिकल्पय । वयं^४
 15 श्रेयःसन्तानसिद्धिमाशास्त्रहे । सर्वानिमांलङ्कासमरसुहृदः सुग्रीवाङ्गदप्रमुखान् यथोचितं
 सञ्भाव्य प्रजारक्षणमवलम्बस्व ।

आदित्यैरभिरूपधारितमहीभारैरुदारैर्नृपै-
 राविर्भूतगुणानुभावगुरुभिर्धर्मेण गुप्ताः प्रजाः ।
 आप्तैरात्महितावधारणचणैरारब्धनिर्वाहकै-
 20 रादिष्टेन पथानुपालय महीमाचक्रवालाचलम् ॥ १९ ॥

^५ वसिष्ठविश्वामित्रौ विना न किञ्चिदपि त्वया मन्त्रयितव्यम् ।

^{१०} वसिष्ठान्धतीजानि विश्वामित्र महामुनि ।

युवामशेषकायैषु युक्तौ स्थातामतद्भितौ ॥ २० ॥

वसिष्ठविश्वामित्रौ । अनुगृहीतौ स्वः ॥

25 महेश्वरः । सर्वे भवन्त इहैव निव्योत्सवाः सन्तु । वयं च स्वं स्वं स्थानं प्रविशामः ॥

^{१२} निष्क्रान्ता महेश्वरादयः ॥

रामादयः सर्वे यथोचितमुपविशन्ति ॥

^१ एकतस्तावत्त्वदीयारण्य० A.

^२ मूलशोकः A.

^३ इदानीं महान्तमा० A.

^४ वासे A.

^५ लामो A.

^६ शश्वतं Mr शाश्वतं A.

^७ च भवतः add. A.

^८ यत् add. A.

^९ वशि० Mr वसि० A.

^{१०} महेश्वरः । तयोरभिमुखौ भूत्वा add. A.

^{११} तौ for वसिष्ठविश्वामित्रौ A.

^{१२} इति add. A.

विद्या^० । किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ॥

रामः^१ । किमितः परं प्रियमस्ति ।

^२ दुर्जया जगदातङ्कहेतवो राक्षसा हताः ।

प्रजापालनदीक्षा च प्रविष्टा शाश्वती मया ॥ २९ ॥

5 तथापीदमस्तु । भरतवाक्यम् ।

साहित्योदयसम्भृतो विजयतां^३ सम्भूय सारस्वतः

सारो यत्र समन्ततः सहृदयैः सम्भावनीयोदयः ।

सम्यग्भावितसंविधानतरलः सोऽयं सुधासुन्दरः

सन्दर्भो विदुषाममन्दहृदयानन्दाय सञ्जायताम् ॥ २२^५ ॥

10

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ सप्तमोऽङ्कः ॥

^१ रामादयः A.

^२ हन्तव्या A.

^३ ०जयते A.

^४ सन्दायताम् A.

^५ Mr adds: किञ्च । अस्मिन् नाटके
वालिप्रकरणे “दौरातयादरिभिः” इति
श्लोकपर्यन्तेन ग्रन्थसन्दर्भेण भवभूतिना चि-
भागपरिमिता कथा विरचिता । ततः

“अवश्यं च त्रिचस्त्रिणा मया भवितव्यम्”
इति वालिकाव्यादारभ्य भरतवाक्यपर्यन्तेन
ग्रन्थसन्दर्भेण सुब्रह्मण्यकविना कृतोऽपि
कथाशेषः पूरितः । तस्य पोल्लखवंशजलधि-
चन्द्रस्य वेङ्कटेश्वर्यतनूभवस्य वेङ्कटाम्बा-
गर्भसम्भवस्य द्रागेवादैतात्मज्ञानसिद्धिरस्तु ॥
A has in a note अस्मिन् . . . कथाशेषः
पूरितः । and omits the rest.

APPENDIX C

This appendix gives the collations of the two manuscripts Mr and Alw which were received too late to be collated before the constitution of the text. Doubtful readings are indicated by a query (?).

ACT I

Readings of Mr

Page 1. Beginning श्रीहयग्रीवाय नमः । हरिः श्रीं । महावीरचरितं नाटकं प्रारभ्यते ॥—1. 10 त्यक्तकर्मविपाकाय.—
1. 11 अब खलु omitted.—1. 15 वीरस्थितो.

P. 2, 1. 1 श्वः for स.—तर्हि महावीर-
चरितं.—1. 2 °तोऽत्रभवद्भिः.—1. 5 °हं
परिषदमेतावद्भिः.—पद्मनगरं.—1. 6 तैत्ति-
रीयाः.—1. 7 पर्दन्तिपावनाः.—सोमपी-
थिनो धृतव्रता.—1. 9 पद्मः omitted.—
1. 10 °कोर्तिः नील°.

P. 3, 1. 1 पदवाक्यप्रमाणञ्चो added
before भव°.—जातुकर्णी°.—1. 2 °मिति
भवन्तो.—1. 3 °णां यथाङ्गिराः.—1. 8
°द्रुहो.

P. 4, 1. 1 तच्च समरन्त ममापि.—1. 2
तासु प्र°.—1. 3 परिषदः.—1. 4 कथाप्रवे-
शसमारम्भं श्रोतु°.—1. 6 स्वयमेव.—1. 8
विजयो.—1. 10 °घातं स्ना°.

P. 5, 1. 8 भवान्.—कौशिको added
before विश्वा°.—1. 10 जह.—1. 12 मूर्ति-
सुन्दरः.—1. 13 °मित्रादृते ऋषे°.—1. 14
यच्च for यस्य.

P. 6, 1. 2 °दशगुरुभिः.—1. 6 °दर्कस-

Readings of Alw

Page 1. Beginning श्रीगणेशाय नमः.
—1. 11 अलमतिविस्तरेण added before
अब.

P. 2, 1. 4 °निखन्द°.—1. 5 पद्मनगरं.
—1. 7 उदुम्बरा ब्रह्म°.

P. 3, 1. 6 °सुर°.
P. 4, 1. 1 तत् समलभन्त ममापि.—1. 6
स्वयमेव.—1. 8 सहमरुद्भिः.

P. 5, 1. 13 साङ्गाश्लायन.
P. 6, 1. 3 °मभ्युद्यतः.—1. 6 च सुमङ्ग-
ला°.—1. 9 अस्थाप्या°.

P. 8, 1. 2 प्रेषितव्य°.—1. 11 कथ्येति.
P. 9, 1. 10 °लाञ्छितमु°.—1. 11 °ष्टकं.
—1. 12 दण्डीयतः पे°.—1. 15 °रूपं.

P. 10, 1. 1 प्रवृत्त°.—1. 3 °तमसेन°.—
1. 10 आश्चर्यमिय°.

P. 11, 1. 11 कौशले°.
P. 12, 1. 9 महा°.—1. 10 विश्राम्य°.—
1. 11 °माशास्त्रहे°.—इति परिक्रम्योपवि-
शन्ति omitted.

P. 13, 1. 3 गीतमस्य°.—मुनेः added
before धर्म°.—1. 5 गीतम°.—1. 6 °ता-
मिश्र°.—1. 8 °जानुपमसाम°.

Readings of Mr

मागमा.—भवन्ति added before भग०.—
सत्यसन्धाः added before साक्षा०.—तथाहि
added before तमांसि.—1. 11 आयुष्मन्
added before दृश्य०.—हि added after
दृश्यते.—तस्य omitted.—1. 13 नूनं added
before भव०.—०मेवाभ्युपागतः.

P. 7, 1. 1 इति added before कन्या०.—
1. 2 केनचि०.—क्रमितव्या इति.—1. 3
०पयति.—1. 7 च कुले for कुशलैर्.—1. 8
आखेयानि.—1. 10 प्रकाशं added before
सन्दिष्टं.

P. 8, 1. 1. ०लासहितः.—1. 2 प्रेषितव्यः.
—च omitted.—प्रियमुहदा.—1. 4 ०मभ्यु-
पागताः.—1. 6 वृद्धवीरध्वजो.—1. 10 श्रूयते
for अथ.—1. 11 कन्येति.

P. 9, 1. 1 राजन्यश्रो०.—1. 6 यत् added
before द्वितीयस्य.—1. 11 मौज्या.—1. 13
०दीसौ for ०दंसणा.—1. 15 ०रूपं.—०लिनं
राजर्विभागतं गृहान.

P. 10, 1. 1 प्रवृत्तयज्ञो.—1. 3 स नाम
for नन्वार्य स एकः.—गौतमेन added before
दीर्घ०.—दीर्घतापसेन.—1. 7 ०लाङ्गिब-
माना०.—समुद्रता.—1. 10 आश्चर्यमिदम-
ङ्गुताहतिप्रसूति०.—1. 12 adds स्वगतं before
उत्प०.

P. 11, 1. 1 भगवन् omitted.—1. 3 यस्य
for धर्म.—1. 5 तौ for कुमा०.—०दयामहे.
—1. 7 सप्ता.—1. 10 ०दृश्य०.—1. 11 ०श्री-
कामुको बलिद्वेष्ट.

P. 12, 1. 1 ०भवतोररिष्ट०.—तु omitted.
—०र्षातिशयः.—1. 6 इति added after
verse २५.—1. 8 एवं added before अग्रा०.
—1. 9 महा०.—1. 10 इति सर्वे विश्रम्य

Readings of Alw

P. 14, 1. 1 शरीर०.—1. 2 अणुभावो.
—1. 12 आः added before आग०.—निः-
क्रान्तः.

P. 15, 1. 10 किं ति.—इमस्मिं.

P. 16, 1. 9 पथएदि.—1. 10 हा omitted
—एव.—चिन्त० for विचिन्त०.

P. 17, 1. 5 कामं शत्रुरिति.—1. 7 तत्र
for तस्य.

P. 18, 1. 3 ०भङ्गमोघ०.—1. 7 राजा ।
... कलकलः omitted.

P. 19, 1. 5 ताडका.—1. 9 हद्दीर.—
1. 9 मुहो omitted.

P. 19, 1. 5 ०ताडको०.—1. 12 त्वरतां
वत्स.

P. 20, 1. 5 महतः added before सङ्गा०.
—1. 8 गताः.—1. 9 ०गमाः.—1. 10 निः-
क्रान्तः.—1. 11 ०वाली.—1. 12 ०भावं.—
अभिवदुदि.—1. 13 one तिष्ठ omitted.

P. 21, 1. 3 ०डकाम.—1. 7 ०प्रसरा.—
1. 8 अचरित्रं पित्रं णो.

P. 22, 1. 1 ताडके.—हि omitted.—
1. 4 ०झवः.—1. 5 ०प्रमारो.—1. 10 शीर०.

P. 23, 1. 2 मङ्गल्यो.—1. 3 सरहस्य
omitted.—1. 5 शब्दतश्च omitted.—प्रका-
शन्तां.—1. 6 इलादयो.—1. 8 ०न्यदर्शनं
मुनयः.

P. 24, 1. 4 ०गित इव.—1. 5 ०पञ्जर.
—1. 6 राजा omitted.—1. 10 उभति.

P. 26, 1. 1 मसु . . . मन्ये विद्या०
omitted.—1. 8 अचरित्रं २.—1. 9 भवन्तो.

P. 27, 1. 5 हणायते.—1. 6 यतः.—
राज्ञे added before दश०.—1. 8 संयुज्या०.
—1. 9 विहस्य omitted.

Readings of Mr

कौशिकाश्रमसंस्थायमनुप्रविशन्ति.—1. 11 वैकङ्कत°.—इति omitted.

P. 13, 1. 1 जय omitted after रामचन्द्र.
—1. 2 भगवन् omitted.—1. 3 अस्ति omitted.—°धेराचार्यकस्व.—1. 5 तं omitted.
—°महत्वायै जार.—इन्द्रं जानन्ति for निर्दिशन्ति.—1. 6 मन्यमवाप.—तस्याः पाप्मना शरीरमन्वतामिस्रमभ्यधात्.—1. 8 एष चैनकुलकुमारः.

P. 14, 1. 1 सविस्त्रयानु°.—खु for णं से.—1. 3 निर्वर्त्य निश्चस्व च.—1. 8 °प्रणिहितः.—1. 9 °कार्यार्थी वः.—1. 12 विमुञ्च omitted.

P. 15, 1. 3 स्वयङ्गृहा°.—1. 6 च added before कौ°.—1. 7 °वनुगतोऽस्ति.—1. 9 °वर्तिर्मे चतु°.—1. 10 स्वग° added before किं.—1. 11 दिट्टि.—1. 12 उपेत्य for उपहृत्य.—च omitted.—इयमसानुज्ञता-कृतिः.

P. 16, 1. 4 उपविश for उपहृत्य.—1. 9 अब्भत्येद् for पत्येदि.—1. 10 एवम्.—चि° for विचि°.—1. 11 Speech reads: आर्य पञ्च देवीमिमां निशाचरपतिः प्रार्थयते.—1. 13 मा मैवं for वत्स.

P. 17, 1. 1 अति हि सौजन्यमार्यस्व.—1. 3 राजानमन°.—1. 5 कामं शत्रुरिति.—पुनरतिवीरमप्रमेयतपसमप्रा°.—1. 9 धर्मात्पयोऽपि च्युतः.

P. 18, 1. 3 °मोघ° for °भीम°.—1. 7 भवन् दृत.—1. 8 दिगन्तरेभ्यो.—एवाय-माक्रन्दकलितः.—भगवन् added.—1. 11 आन्त्र°.

Readings of Alw

P. 28, 1. 3 जानीत इति.—1. 4 जानीत इति.—कुशध्वजो जानीत इति.—1. 5 विश्वा° राजानं प्रति for राजा.

P. 29, 1. 1 एव.—1. 3 लज्वितां omitted.—वदामो.—1. 7 °मित°.—1. 12 राम-चन्द्र.

P. 30, 1. 3 तं added before प्रणम्य.

P. 31, 1. 1 °चिधे कु°.—°वैजात्यं.—1. 12 गृहीता.

P. 32, 1. 2 दत्तप्रतिष्ठा°.—1. 3 महर्षीन् omitted.—1. 5 °ष्यन्ति (omits इति).—1. 8 एव.

P. 33, 1. 6 °पर्यन्त°.—1. 8 हन्यतामेतौ यज्ञप्रत्यूहनौ.—1. 9 उभौ for तौ.

P. 34, 1. 6 °आहम्.—1. 12 कौमारो नाम added before प्रथमो.

Readings of Mr (continued)

P. 19, 1. 2 °वपुर्दपोद्धतं.—1. 9 हज्जीर (?).—1. 11 एद् omitted.—1. 12 °भेञ्जो.

P. 20, 1. 2 स्वग° added before अथं.—1. 5 त्वरस्व.—महतः added before सङ्घा°.—1. 8 गताः.—1. 9 °पगमाः.—1. 11 अम्हहे before अम्मो.—इदो परागञ्चो for परागदो.—One हज्जी omitted.—उप्पा-तवाञ्चवल्ली.—1. 12 सा added before हदा°.—°वद्.

P. 21, 1. 2 अज्जे for अए दाणिं.—पत्थिञ्चो.—1. 6 °कुल्ल° for °गुल्ल°.—1. 7 °प्रसरा.—1. 8 अच्चरिअं२ पिअं णो२ (?).

P. 22, 1. 2 सम्भवन्ते for ज्वन्त इति.—1. 5 °प्रमारो.—1. 6 दौत्यं.—1. 7 स्वगतं

Readings of Mr

added before एष.—सकलराक्षसहानिनि-
गमाध्ययनस्य added after ०रः.—1. 11 स
for हि.—1. 12 विश्वामित्रो जानाति कुश-
ध्वजश्चेति.

P. 23, 1. 1 ०स्त्रमन्त्राणां.—1. 2 यानि
for मया.—1. 3 भृशान्त्रा.—सरहसा
omitted.—जुम्भकप्रयोगोपसंहारस्य.—1. 4
तानि मत्प्रसादादर्थतः शब्दात्मना च for
तत्प्र° . . . च.—1. 5 प्रकाशन्तां.—1. 7
०सहस्रं.—1. 8 ०न्यदर्शन.—1. 11 दृष्ट्वा for
दिष्ट्वा.—1. 12 स्व° for आः.—०मनुतिष्ठ-
न्ति.

P. 24, 1. 1 इदानीं added after कथम्.
—1. 4 ०निचितं नमो.—1. 5 ०तटित्वि°.
—1. 6 अपि च for राजा.—1. 9 ०प्रसुक्तः.
—1. 11 पञ्जलित्र°.—उल्बमन्ति.—1. 12
लोअणाइ.—पहा omitted.

P. 25, 1. 1 स्थायते.—1. 6 ०कपिला°.
—1. 7 विसर्जय च omitted.—1. 8 ०प्रोद्-
ण्डरक्षोमह°.—1. 10 ०प्रतिहृते°.—1. 12
रामः for नेपथ्ये.

P. 26, 1. 1 रामभद्र omitted.—तथास्तु
for एवमस्तु.—1. 2 महाप्रसादः.—1. 6
त्वयि यता°.—1. 8 अहो added before
देव°.—मन्तेदित्ति.—अहो omitted.—
अक्षरिअम्.

P. 27, 1. 1 अद्भुतमाहात्म्यनिधे for
महा°.—1. 3 वृत°.—1. 5 ०स्यन्दस्त्रो°.—
1. 6 उत्सृह° for अतः सृह°.—राज्ञे added
before दश°.—1. 7 संयुज्या°.—1. 9 विहस्य
omitted.—1. 10 पापं (?) added after शान्तं.
—1. 14 इति added before ध्यात्वा.

P. 28, 1. 2 ०क्षिरमनादृतोऽस्मि.—1. 3

Readings of Mr

सीरध्वजो for आर्यो.—1. 4 This line and
the next omitted.—1. 6 ०कलः.—1. 7
राजा । विलोक्य added before स्फू°.—
०त्यश्रुतो.—1. 9 स्व° added before सम्पदं.
—सम्पन्नं.—संसदश्च.—1. 10 शुण्डालः.

P. 29, 1. 1 एअं हवे.—1. 3 लज्जितां
हृष्टां च.—वड्डिमो.—1. 5 आत्म° for स्वग-
तम्.—1. 9 ०पर्यस्त°.—1. 11 रामचन्द्र.

P. 30, 1. 1 ०तिक्रामति प्रसङ्गः.—1. 2
राजन् added before गुरु°.—अयं for ते.—
1. 9 तं added before प्रण°.—1. 4 पूर्णा
युष्माकमाशि°.—1. 6 अम्हो.—1. 8 सुष्ठुतरं
बद्ध°.—०स्त्वस्ति.

P. 31, 1. 1 तपस्यतो for पश्यत.—०कुटु-
म्बि°.—1. 3 भगव°.—1. 9 उपहसन° omitted.
—तर्हि added before सीर°.—आवेदयिता.
—1. 12 गृहीता.—०प्रतिभूर्भवा°.—1. 13
आकाशे added before वत्स.

P. 32, 1. 2 प्रतिष्ठा°.—1. 3 ब्रह्मर्षीन्.
—०रथानुया°.—1. 4 विदेह°.—मम and
च omitted.—1. 7 स्व° added before दि°.
भइणीणं हविस्सइ.—1. 8 ममा° for धर्मा°.

P. 33, 1. 1 ०ध्ये विधौ ना°.—1. 3
०न्यथापि.—लङ्का च यत्.—1. 4 ०वन्दी°.
—1. 6 तत् omitted.—कवितौ काल°.—
1. 8 तद् omitted.—हन्यता° for रामल-
क्ष्मणौ प्रहन्यता°.—1. 9 कुमा for तौ.—
यदाज्ञापयति भगवान् for यथाज्ञापयसि.

P. 34, 1. 2 ०त्युपपादये.—1. 4 वत्स
रामलक्ष्मणौ प्रमत्तमप्रमत्तो विजयस्य.—
1. 6 सहस्रयहम् omitted.—1. 7 ०तोऽभ्येहि.
—1. 9 ब्रह्मद्रुहो.—निहन्ति.—1. 10 ०र्वण-
स्त्रीप्रभवामि°.

ACT II

Readings of Mr

P. 35, l. 2 भो omitted.—l. 3 तदारभ्य.
—l. 8 लक्षणेनै०.—भृशा०.—l. 12 ०मप्र-
मत्तः.

P. 36, l. 2 ०वन्दीगृह०.—l. 3 ०मैकमत्वं.
—l. 4 च for हि.—l. 6 पुरोऽवलोक्य
added before कथं.—l. 7 One जेदु omitted.
—कणिट्ट added before मादा०.—l. 8 इत
added before आख्य०.—l. 9 णिब्रुताइ.—
०हणमङ्गलाइ.—अणं अ.—l. 10 अगत्यअ.
—०हारं कअं महेन्दं.—l. 11 ०पेसिदं.

P. 37, l. 4 हि for च (first) यद् for च
(second).—l. 5 ०मेत्तो एव सो कहिं तस्सि
एत्तिआ चिन्ता.—l. 7 तन्नूतं.—l. 8 ०मख.
—l. 11 किञ्च.—l. 13 अतो for अर्थो.

P. 38, l. 1 इएसिउपेइअनदलेहि.—
दिट्ठिविसेहिं ओहरिअमाणलोअ लोअणो.
—l. 2 वट्टइ.

P. 39, l. 1 नेपथ्येऽर्धं (?).—l. 2 प्रेषितः
तेनेतत्.—l. 3 इत्युपनिबिध्य.—l. 4 श्रीम-
हेन्द्र०.—l. 5 ०यां माख्यवन्तममाख्यम०.—
l. 6 किं ति पषददप्पदुसलिट्ठं लिहिअं.—
l. 7 पुनर्वाचयति। ननु added before अत्रैव.
—परं माहि०.—l. 9 ०प्यतिचर०.—l. 10
तान् omitted.—सम्प्रत्यख्यजितार्थं च माहे-
श्वरप्रीति०.—l. 13 इति omitted.

P. 40, l. 4 ०गरुओ.—l. 5 भोः added
after अहो.—l. 7 ०मदः for शमः.—l. 11
दाणिं added after किं.—चिन्तीअइ.—
l. 14 शिष्यस्य.

P. 41, l. 1 ०निपातः.—l. 3 तु omitted.
—विजयेत.—l. 5 ०कषेद्.—ब्रह्मर्षि०.—

Readings of Alw

P. 35, l. 5 ०डकेयं.—l. 6 ताडका०.—
l. 10 नरुषः.

P. 36, l. 2 ०वन्दी०.—l. 6 सूर्पनखा.—
l. 7 सूर्पनखा.—l. 9 सूर्प०.—०त्ताइ.—
पाणिगाह०.—l. 10 ०महेसिना.—माहिन्दं.
—l. 11 ०पेसिदं.

P. 37, l. 5 सूर्प०.—माणस०.—l. 7 तन्नू-
यो.—l. 9 तत्किन्तिमा.

P. 38, l. 1 सूर्प०.—दश०.—l. 3 से added
after ण.—l. 10 प्रभोः omitted.

P. 39, l. 1 ०हारः प्रेषितः.—l. 3 निः-
क्रान्तः.—l. 6 सूर्प०.—दुस्सिट्ठकमं.—l. 10
महेश्वरप्रीति०.

P. 40, l. 4 सूर्प०.—l. 11 सूर्प०.—किं२.

P. 41, l. 1 ०धनं.—l. 4 समाहि०.—
l. 6 ब्रह्मरिषि०.—l. 8 सूर्प०.—l. 9 ०दार-
णव्रतो.

P. 42, l. 1 प्रहृष्ट०.—l. 2 ०यिनं निर्या-
नीयुः.—हठाकामत्य०.—l. 3 ०मवसादवा-
नन्तः.—l. 9 सूर्प०.—किं दाणिं.

P. 43, l. 2 सूर्प०.—कक्खन्तरे.—l. 7
भवान्.—l. 11 प्रचलयति.—तुदति.—
l. 12 उत्थाय परिक्रम्य for इति.—निः-
क्रान्तौ.

P. 44, l. 4 ०द्योर्जित्य०.—l. 7 परा०.—
l. 8 ०प्रमादो.

P. 45, l. 2 माहा omitted.—l. 4 त्वक्ता
धिपं.—l. 5 संन्वासान्नजयामिजात्यनि-
भृत०.—l. 6 सहिओ.—l. 8 परिधारणा०.

P. 46, l. 1 ०जाअ०.—l. 2 अ for अअं.
—l. 11 रामान्विषण ... भौर्गवः omitted.

Readings of Mr

1. 6 °पन्नोऽयमपविद्धमपि.—न added after शस्त्रं.—स नो दुष्टतरः for दुष्टतरं.—1. 9 यदि omitted.—स for हन्याद् राघवं.—राघवं added after हत्वापि.—1. 10 सन्धार्यशु omitted.

P. 42, 1. 1 सर्वं for धर्मः.—विजयते.—तं सर्वविजयिनं जानीयुः। तथैव रावणहठात्क्रान्तिं.—1. 3 ह्यंवरं for ह्यसुरं.—1. 5 °पजयं.—°चरितं.—°वीर्यं.—1. 6 प्राङ्मङ्गलं प्रातनोत्.—1. 7 सादर्नितास्त्रज्जयः.—1. 8 धर्म्यं.—1. 9 अदो.—किं दाणिं णिचिञ्चं.

P. 43, 1. 4 शस्त्राणि.—1. 6 प्रस्थापनाय.—1. 7 भवान्.—1. 8 °त्प्रशमं.—1. 10 °शुद्धश्च.—1. 12 उत्थाय for इति.—1. 13 मिश्रविष्कम्भः.

P. 44, 1. 2 °नगरगतराजकुलं.—1. 5 हेलापहितः.—दुर्मदः.—1. 7 °दण्डषण्डं.—रहितः.

P. 45, 1. 1 दिव्या omitted.—1. 3 शरासनस्य दधितः.—1. 5 °भृतस्त्रेहो.—1. 1 हला omitted.—एवम्.—1. 8 नोत्सवाः परावधीरणां.

P. 46, 1. 1 °कञ्चं for °कदं.—°जीवं.—°णिञ्चटिञ्चं.—1. 2 अञ्चं omitted.—सुणीअइ.—1. 3 °मुपहीयते.—1. 4 उत्पालं for उत्खातं.—1. 5 °विजयः श्लाघ्यश्चाद्वाहो.—1. 6 काश्चं.—मुनये for गुरवे.—मही शस्त्रं.—1. 7 °विषयं लब्ध्वा तपः.—1. 10 दृष्ट्युपघातं.—1. 11 पुरजनैः.

P. 47, 1. 1 नन्वेवं शिं.—प्रणेता कथमं.—1. 2 अपि added before प्रमां.—1. 3 अम्हो.—एव added after समन्तदो.—हा

Readings of Alw

P. 47, 1. 3 हा हा देव.—1. 4 ति.—°मुहरः.—1. 5 वट्टदि.—1. 8 °क्रामन्ति.

P. 48, 1. 1 कुमारं.—1. 2 °गमनं.—1. 5 °महणं.—तेल्लोअं.—1. 6 °विसदं.—1. 7 °वित्थारिदं.—1. 8 कि ति.—उम्भन्तां.

P. 49, 1. 1 °सन्दावं.—1. 5 °कुम्भं for °पझं.—°ल्लग्नस्य.—1. 8 हद्दी omitted.—एसो for सो.—°ययत.

P. 50, 1. 3 °सहिण्.—1. 6 वलादो.—1. 7 हन्तं.—1. 11 °रत्तिं.

P. 51, 1. 1 एस.—°पेहिज्जतपहां.—1. 3 °संहिदं.—1. 4 °घातं.—जेव.

P. 52, 1. 11 विहस्य omitted.

P. 53, 1. 1 °गतो.—1. 2 °साहस.—1. 9 परशुरामः omitted.—1. 13 न श्रुतः.

P. 55, 1. 1 जाम . . . मुग्धप्रगल्भं omitted.—1. 7 °विधाविर्मवं.—1. 8 जणं.—1. 11 कलु.—1. 12 °परीवारं.

P. 56, 1. 3 पेक्खं.—1. 4 भञ्जवञ्जो.—1. 7 °ज्ञानं.—1. 8 आम.

P. 57, 1. 1 ओं.—1. 7 °वत्थवच्चापी-त्याह.—1. 16 यत्तव तन्निरामनपथं व्यक्तं.

P. 58, 1. 2 किं for वा.—1. 5 नाम added before नयनां.—1. 8 °मुशलो.—1. 13 वच्चेसि.—निःश्चं (?).

P. 59, 1. 1 प्रतिप्रसुतं.—1. 3 गुणपरगुणोत्कर्षत्वे परिणामं.—1. 7 हि तस्य.

P. 60, 1. 2 °नि च परिं.—कामवाणास्त्रं.—1. 11 अम्भन्तरं.—1. 13 एसा.—1. 14 निःक्रान्ताः.—इति परिक्रामति omitted.—1. 15 भवता.

Readings of Mr

added after देव.—रामभट्ट.—1. 4 °दुए.
—°मुहर°.—°पलविचं अम्हाणं राडलं.
—1. 5 भट्टि°.—भट्टारं.—1. 7 हि added
after तेण.—अय्यउत्तम.

P. 48, 1. 1 पेक्ख.—°वराइक्खलत्तम-
रालवधुभन्त°.—1. 3 प्रतिवृत्त.—1. 4 °पयि-
तव्या.—1. 5 One सहि omitted.—°सुर-
समत्ततेल्लोक°.—तुङ्गविअअलच्छीलज्झिणं
इमं विलोअअन्ती ईसिविब्भमविअसत्त-
णेत्त°.—1. 7 °भरिअमुहपुण्डरीकवित्या-
रिअसणेहसंभमा सञ्चआ.—1. 8 विअआ-
हिमुहे.

P. 49, 1. 1 °आरी.—1. 3 °साध्वस°.
—1. 5 °कुम्भ° for °पय°.—1. 6 मास्स.—
1. 8 परिसन्दाः.—1. 9 हवीर.—सो
omitted.—वाहरइ.—1. 10 प्रभिन्नपुष्कला°.
—°मङ्गलो.—1. 11 इति परिक्रामति
omitted.

P. 50, 1. 1 गई । इति अनुषि.—अय्य-
उत्त.—ताव.—1. 2 ए अञ्चियि.—1. 3
उच्चत्तिअं.—°सहिण.—°लुत्तणम्.—1. 4
प्रकाशम् omitted.—1. 5 परिसन्दाः.—
1. 6 वज्जलावो एव्व.—1. 7 हन्त । समा-
असिहि२.—1. 8 इत्युत्तस्य.—1. 11 °रस्सि°.

P. 51, 1. 1 हा added before एसो.—
°लोअदुपेक्खवरठदेहप्पहाडामरो जलन्तं
मुणिसिअं.—1. 2 °ऊअवह°.—1. 3 °हिअ.
—°जडापहाडामरो.—°विअ°.—°गञ्जी°.

P. 52, 1. 1 °करस्फुर°.—1. 3 सविस्स-
यम् omitted.—1. 4 °धिवृत्तानां च कार्त्त-
मिव शक्तेः.—1. 7 कल्पनापाय°.—विदधत
for दधतः.—°रुद्राननत्वं.—1. 8 शिष्यः
for तिग्मः.—1. 9 °निर्माथ°.—1. 10 °भूय

Readings of Alw

P. 62, 1. 11 किं added before मथेव.
—भृकुटि°.

P. 63, 1. 5 °दुद्धान्तस्सि°.—1. 7 °मान-
क्रोधायेः.—1. 10 नमय.—1. 11 °दध्याः.
—1. 12 °विगत°.

P. 64, 1. 9 आरण्य°.—1. 10 सामन्ते
अह°.—°त्प्राशः.

P. 65, 1. 2 च omitted.—1. 11 निः-
क्रान्ताः.—1. 12 परशुरामसंवादो नाम
added before द्वि°.

Readings of Mr (continued)

स्थित इव समु°.—1. 11 स्वाजन्य°.—1. 12
°लो भाति कण्ठे.—1. 15 °शान्त्यास्तनोति.
—1. 16 °दुपयुत्त.—1. 12 °गञ्जी°.

P. 53, 1. 1 अय्यडत्त.—1. 2 पसीअ
साहसिअ.—1. 4 °मधिवीर°.—1. 5 परि-
तापः.—1. 6 तपसि for जगति.—°कीर्तिः
दर्प°.—1. 7 परिचरणकरोऽयं राघवः.
—1. 9 परशुरामः omitted.—दुरात्मनः
omitted.—1. 13 स्कन्द for स्कन्दः.—कथं
न श्रुतः.—1. 14 एष एव मे.

P. 54, 1. 3 तेषामु° for कष्टमु°.—1. 4
रुतानि.—1. 11 परिसन्दाः.—1. 12 भग-
वान्.—1. 18 °हअम°.

P. 55, 1. 1 स्वभावमणीयः खल्लसौच°.
—1. 4 °ष्टो विहर°.—1. 6 राम राम
added after प्रकाशम्.—1. 7 °निसुम्भ°.—
1. 8 °स्तम्भावविद्धःक्षणं.—1. 9 °थिलः
तत्कण्ठ°.—1. 11 One हवीर omitted.—
पज्जलिञ्जी.—1. 12 °मानं नि°.

P. 56, 1. 4 विअ added after ओहसइ.

Readings of Mr

—आउहलभो omitted.—1. 7 °गभीरश्च
पौ°.—1. 8 आम.

P. 57, 1. 1 परिसत्तरोसस्स for जस°.
—1. 3 गुणानां.—1. 5 कुतः for धृत°.—
1. 9 बावापुधि°.

P. 58, 1. 2 चचन्नह°.—1. 3 गुहसु रम°.
—मन्तिउम.—1. 7 अपि च omitted.—
1. 12 पेक्ख पेक्ख भत्तुणो.—1. 13 अत्तणं
वच्चेसि.

P. 59, 1. 2 धीरमंसलो मद्दवसोहिओ
से उवसासो.—1. 3 °त्कर्षित्विपि परि°.
—1. 4 °भाव्यसु निपुण°.—1. 5 °हङ्का-
रग्रन्थिः.—1. 9 °सामर्थ्यसार°.—1. 11
°व्यसप्तभुवना°.—1. 13 लच्छंश्च.

P. 60, 1. 11 °गओ.—ताओ.—एञ्च
added before पवि°.—1. 13 खगतम् omitted.
—भञ्जवद्.—°रिएसो.

P. 61, 1. 1 एव.—1. 5 वरं हि वज्रे.—
1. 6 तु omitted.—1. 9 किमन्यत् added
after भगवन्.—1. 12 °भाण्डं.—1. 15 तत्
omitted.—किमित्यतिबाष्पा°.

Readings of Mr

P. 62, 1. 1 किन्तु added after किञ्चित्.
—1. 6 दूयमानो added after ज्ञायते.—
1. 7 किमु धान्तो° corr. to किमुद्धान्तो°.
—1. 10 आः added before सत्य°.—1. 12
°ग्रहः सुन्दर इत्य°.

P. 63, 1. 1 °मितिहासिषु गी°.—1. 2
°मच्छिनत्.—1. 5 °दुर्दान्तस्यै°.—°वंशान्.
—1. 6 तद्वृत्तपूर्णभृद°.—°मानत्रोधायेः.—
1. 8 First तच्च omitted.—1. 9 निर्मय added
after आः.—1. 10 नमय.—1. 12 झटिति°.

P. 64, 1. 1 °स्रब्धः.—1. 2 °मभ्यनुज्ञा°.
—1. 3 आङ्गिरसापि सुखम्.—1. 5 ततः
for पुनः.—1. 6 त्वं तु पुरोधाः सुचरित-
ओचिथो.—1. 7 तदच्च.—1. 8 °तान्तःस्थि°.
—1. 9 °ग्रहव्यवहारस्थ.—1. 10 °त्प्राशः.
—1. 15 °स्त्वां समाद्ध्य°.

P. 65, 1. 2 च omitted.—1. 3 जनपदेषु
न चिरमारख कासिष्ठनीति गन्तु°.—1. 4
चेष्टव्यः.—1. 5 इति निष्क्रान्तः added after
एवम्.—1. 6 भगवतः.—1. 10 इतरे for
रामः.

ACT III

Readings of Mr

P. 66, 1. 2 उपविष्टी added before
वसि°.—1. 2 °दग्धं प्रतिः.—1. 6 तनयः
प्रियः.—शमं for स्वयं.—1. 7 चासु for
त्वसु.—1. 8 °तरः.

P. 67, 1. 3 राघवः corr. to भार्गवः.—
1. 5 भवे ज्ञाता विवेक्ता.—1. 6 तथावि-
धस्य.—1. 7 किञ्च.—1. 8 °तश्चेतमाने.

P. 68, 1. 1 परिचिनु.—°भावाः.—
प्रत्यासीदति.—1. 2 °शोकज्यो°.—योग-

Readings of Alw

P. 66, 1. 5 विश्वस्य for वंशश्च.—1. 6
भयं for स्वयं.—1. 9 ओचिथः ओ°.

P. 67, 1. 1 तु for न.—1. 4 °व्यसादि°.

P. 68, 1. 1 चित्त omitted.—नाम
omitted.—1. 3 °मवेहि सा°.—1. 4 °विद्व°
omitted.—1. 5 तद्वचरि°.

P. 69, 1. 2 °कस्ते.—1. 8 °पि for ये.

P. 70, 1. 18 तैश्च्य° for स्तैश्च्य°.

P. 71, 1. 8 तौ for तैः.

Readings of Mr

वृत्तिः.—समापयतु परशुं च omitted.—
 1. 3 °पधेय°.—1. 4 °दर्शनप्रज्ञानमभिसं-
 वदति । तदा च°.—1. 7 °णामत्र वीरो
 युधा°.—1. 8 °लै रोम°.

P. 69, 1. 6 समापि ततः किञ्चित्.—
 1. 10 °मेघोऽपि तस्या°.—1. 13 त्वेव.—
 1. 14 तथा हि omitted.

P. 70, 1. 5 मर्मभिदो.—रोमाञ्चयन्ति.
 —1. 6 अपि च omitted.—1. 10 किमत्र.
 —1. 17 °ब्रुतम्.

P. 71, 1. 1 °वधामर्षप्रयुक्तात् रोषञ्च°.
 1. 3 °चण्डः.—1. 5 निश्चित° for निभृत°.
 —°दण्डो विधत्ते.—1. 8 °थैतौ । देवस्य
 सम्प्रति धनुर्मथनेन सत्यमुत्थापितौ रघुसु-
 तेन तथा प्रसह्य ।—1. 11 निमि° . . .
 अथेदानीम् omitted.—1. 12 एकस्य.—
 1. 13 कृत्वा.

P. 72, 1. 4 पुनः added before जामा°.
 —1. 7 तत् for नः.—1. 8 तपो.—1. 9
 गौतम वत्स.—राजा omitted.

P. 73, 1. 1 स्युरित°.—1. 2 शा° for
 प्रशा°.—1. 3 कापुरुष added before निरप°.
 1. 6 नन्वरे त्वमपि किं.—असि added after
 एव.—महा omitted.—1. 7 चावकर्त°.—
 1. 9 आः omitted.

P. 74, 1. 2 प्रकृतैव.—1. 5 नेप° for
 वसि°.—1. 6 इवामिप्रणी°.—1. 8 One भोः
 omitted.—1. 11 °दुब्रूत द्रुतगतिरात°.

P. 75, 1. 1 भगवन् प्रसीद२.—1. 3
 मुनिश्च for निजश्च.—1. 6 चचं.—शमनाय.
 —1. 7 यदाह.—ते added before महा°.
 —1. 12 गुणातु.—1. 13 निष्क्रामति.—
 1. 14 पश्यन्तु भवन्तो वटोरस्य चचि°.

Readings of Alw

P. 72, 1. 3 आः omitted.—विदेहरा-
 जर्षे°.—1. 4 °यामवस्क°.—1. 10 त्वया
 पुरोहितेन omitted.—1. 13 चचिच omitted.

P. 73, 1. 3 °राज° for °राजन्व°.—1. 9
 दुष्ट२ (?).

P. 75, 1. 12 निःक्रामयति.

P. 76, 1. 1 °श्ले°.—1. 4 स्वलयतु.—
 1. 11 °तन्त्रो° for °तत्त्वो°.

P. 77, 1. 3 °चरममृषिः.—1. 5 रोषाद°.
 —11. 11-13 हासाक्षेपम् . . . °लिङ्गाट्ट
 omitted.—1. 14 °स्थान° for °शाण°.

P. 78, 1. 17 तु for नु.

P. 79, 1. 1 °पशद°.—1. 2 °वचोदु-
 कान्त°.—°दत्त° for °दन्त°.—1. 4 °सिरा°.
 —1. 9 °तैरलं.

P. 80, 1. 8 नोऽधु°.—1. 15 प्रातः.

P. 81, 1. 2 One यदि omitted.—1. 10
 ज्ञाने च नान्यो°.—1. 12 नु for तु.—1. 13
 This line and verse 39 omitted.

P. 82, 1. 7 °ल्वेव स एष.—1. 8 कल्पा-
 शाय मरु°.—1. 13 परिसरः.

P. 83, 1. 4 मुञ्जरीचि°.—1. 5 न स्यात्.

P. 84, 1. 5 °द्रुहं for °द्विषम्.—1. 6
 कार्तिकेयस्य.—1. 8 अभ्यनुजा°.—1. 13
 °द्रुसु जा°.

P. 85, 1. 3 °गलत्° for °सरत्°.—1. 7
 निःक्रान्ताः.—1. 8 संसृष्टो नाम added
 before नृतो°.

Readings of Mr (continued)

P. 76, 1. 1 कोसलविदेहेश्वरप्रसा°.—
 1. 3 वाप्युपदिश°.—1. 4 °दुहामाद्विष°.

Readings of Mr

—खलयतु.—1. 7 भार्गवः.—1. 10 ०तन्त्र-
प्रतानां.—1. 11 ०दपि च.—1. 13 हर-
यति.

P. 77, 1. 3 ०रममुषिः.—1. 10 ०भृतं
तदा.—०न्नमति.—1. 11 धनुः for second
किमात्य.—1. 12 अहो added before आश्च०.
—1. 14 कठोरम.

P. 79, 1. 1 ०पशद सामेवं वटु०.—1. 2
०वृक्षाखगान्त्र०.—1. 3 ०शल्य० for ०शुक्र०.
—०रक्तखण्डः.—1. 4 ०दत्त० for ०रक्त०.
—1. 5 ०प्रायाखगमार०.—सर्वश०.—1. 6
भो omitted.

P. 80, 1. 3 ०वस्तुन्दसि.—1. 8 चाधु०.
—1. 9 शस्त्रम्.—1. 13 ०गतज्ञानोऽथ.—
०दृक् for ०भृद्.—1. 15 ०जीने.

P. 81, 1. 1 भो omitted.—1. 5 ०शुद्ध-
सेत.—1. 6 कौशिक added before धर्मे.

Readings of Mr

—1. 12 खलु omitted.—1. 14 अस्मिन्
गृहे.—विज्ञवः.

P. 82, 1. 3 ०रपक्र०.—1. 6 हन्ध्या०.—
1. 7 ०त्येव स एष.—1. 10 निकारं.—1. 11
०कुले.—०पगताः.

P. 83, 1. 6 अरे जामदग्न्य added before
अब्रह्म०.—०मिवानाहितशस्त्रसामर्थ्यमिव
जीवलोकां मन्यसे.—1. 9 ०पि for ०सि.—
1. 10 अन्तस्त्वां.—1. 11 ०थति.—०धनो.

P. 84, 1. 1 वहामि.—1. 3 रामभद्रः.
—1. 4 ०पयति.—1. 5 ०वीरख.—1. 7
जन० for दश०.—कथं added before प्राप्तो.
—1. 8 विद्या० for जन०.—अभ्यनुजा०.—
1. 9 ०मेकवीरो.—1. 13 ०द्रुसु जातः.—
1. 14 ०भव्यप्रभावाः.—1. 15 किमपि.

P. 85, 1. 1 जामदग्न्यं राजपुत्र.—1. 2
खलु after हि.—दुर्दान्तो.—०तनय० for
०पुत्र०.—1. 4 ०गसङ्काः.

ACT IV

Readings of Mr

P. 86, 1. 2 ०भृशा०.—1. 3 जयति जगति.
—1. 4 ०धनः.—1. 5 चूलिका added after
verse 9.—1. 9 सम्पन्नं.—च omitted.—
1. 10 ०मिअ.—1. 12 तथा.

P. 87, 1. 1 ०ध्यातः प्रेषि०.—1. 2 मे
omitted.—चारैः.—1. 3 एवं for एवमेवं च.
—1. 8 किमुणेह करिस्सइ ति खं पं रामो.
—वि.—1. 10 अतितीक्ष्णा०.—शक्ता हि
ते.—1. 11 ०शक्तिं कृत्तनातिसन्धातुम्.

P. 88, 1. 1 अनुवर्त०.—1. 3 वि omitted.
—1. 7 उददंखं एदं मह एसासु पडिहाइ.

Readings of Alw

P. 86, 1. 1 प्रवर्त्यन्तां२.—1. 6 सूर्यनखा.
—1. 9 सूर्य०.—सम्पदं omitted.—1. 11
०द्वय०.

P. 87, 1. 4 सूर्य०.—एवं यामेति.—1. 5
०द्वृत्ति०.—1. 7 सूर्य०.—1. 11 शक्वो.—
०प्रभुशक्तः कृत्तना०.

P. 88, 1. 3 सूर्य०.—पि.—1. 5 पि
पडो अणम्.—1. 7 सूर्य०.—दुदिअं.—एदं
omitted.—पडिहादि.—1. 8 दाशर०.—
०धान०.

P. 89, 1. 1 ताडका०.—1. 2 पि omitted.

Readings of Mr

—च omitted.—1. 8 ससिहाण०.—अ
for च.

P. 89, l. 1 ०समाहिअं.—वत्से added
after तावद् (p. 88, l. 10).—०सुन्दोपसुन्दो-
पल्लवाच्च.—1. 3 ०वेगिनः.—1. 4 ०तनां.
—1. 5 देवैरपि प्रार्थितः.—1. 6 नास्त्येव
तत् for तस्तेष्वः.—1. 7 दण्डोऽप्यभधिके.
—प्रवर्तते.—1. 9 ०ण्डश्च.—1. 10 स्यात्
for कुर्यात्.—1. 12 मृत्युं.—तु for ०पि.—
1. 14 ०तप्तो यदि वा.

P. 90, l. 5 प्रकरणे.—1. 7 ततो.—
1. 14 ०शस्तु स्वामिगामि०.—एनम् added
after इति.

P. 91, l. 1 ०दूषणप्रभृतयस्तु सङ्गवृत्तयो
राजानं नोपतिष्ठन्ते । यतस्तेनैव वत्से०.—
1. 2 प्रत्युपजपन्ति.—1. 3 भेत्स्यते.—1. 5
०णस्यावग्रहः.—स for न.—1. 8 ०कोपनः.
—1. 9 तदैकमत्यात्.—1. 12 पुर एव चि०.

P. 92, l. 1 गह०.—1. 2 अ for च.—
अखोण० for कुल०.—1. 3 खलु added before
कुल०.—1. 5 ०विकारः.—1. 6 चैव मन्त-
व्यमौरसाद्.—1. 7 ०सख्यं.—1. 8 ०मेघ.
—1. 10 ०मृश०.

P. 93, l. 1 तच्चक्ष्यश्च.—हनिष्यते.—न
omitted.—०पाश्र्व०.—०पक्षिष्येण.—1. 3 सासं
added after शूर्प०.—अह.—०विअञ्जणि-
अविरोहं.—1. 4 वावाण्दि.—रामविहो-
सण०.—1. 5 भो for ननु.—1. 9 दधातु.
—1. 10 वि for पि.—होउ.

P. 94, l. 6 ०दूषणविशिरसो.—1. 7
हेयस्थितिः.—1. 9 केकसि.—द्रक्ष्यसि.—
1. 11 मिश्रविष्कमाः.

Readings of Alw

—1. 3 ०द्वेषिणः.—1. 12 मृत्युः.—ततोऽन्य०.
—1. 6 शूर्प०.—1. 7 यतो.

P. 90, l. 9 ०दसकदष्टश्च.—1. 13 कचिम
omitted.

P. 91, l. 14 ०स्वागा०.—1. 1 यतस्ते
omitted.—1. 2 प्रतिजमन्ति.—1. 4 न added
before कच्छ०.—1. 5 स for न.—1. 10
०मैत्र्यात्.—1. 12 विवर्त्याः.

P. 92, l. 1 शूर्प०.—०जीउत्त०.—1. 4
शूर्प०.—1. 5 ०विकारः.—1. 6 उत्प्रेक्ष०.

P. 93, l. 1 ०पाश्र्व०.—1. 2 वालिप्रसा-
दम्.—1. 3 शूर्प०.—परशु०.—1. 10 शूर्प०.
—वि.

P. 94, l. 2 यदा.—1. 4 शूर्प०.—1. 9
द्रक्ष्यसि.—1. 10 निःक्रान्तौ.

P. 95, l. 9 प्रहर्ष०.—1. 13 पाकस्त्राघ्य-
तराश्च.—1. 14 ०विधि०.

P. 96, l. 5 महत्तयाग्र०.—1. 8 ०त्सत्त्व-
मेवा०.

P. 97, l. 7 वसि omitted.—1. 9 विजिज्ञे.
—1. 15 विजयेन.—1. 16 मन्ये.

P. 98, l. 1 हत०.—1. 6 ०पराधस्.—
1. 8 ०ञं वत्स त्वया.—1. 10 हता०.—1. 13
मदा०.—1. 14 एव omitted.—1. 15 ०वि-
षक्षति.

P. 99, l. 1 भगवन्.—1. 6 इदमिद-
मिदा०.—1. 14 ०पयामि.

P. 100, l. 4 प्राणमन्.—1. 7 यत्तु.—
1. 8 परिभूत.—1. 9 ०श्चित्त इव.

P. 101, l. 1 ०दण्डोऽप्ये०.—1. 2 पुनरच.
—1. 3 भवतां omitted.—०धर्माणां.—1. 8
आत्मगतम् omitted.—1. 9 जनकः omitted.

Readings of Mr

P. 95, l. 3 हन्त for यत्स्व.—l. 12 यदा-
राधयन्.—l. 13 पाकस्तस्य च चाश्च.

P. 96, l. 6 वरुणे.—l. 7 ०रोऽङ्गिरसो
गुरुः.—०मयः.—l. 8 ०शुद्धा.—l. 9 अस्व.
—ll. 12-13 दुर्धरो वीरक्षत्रियं.

P. 97, l. 4 विनेतारम्.—प्रसभमप०.
—l. 9 ०जिज्ञे.—l. 12 विमज्यते.—l. 14
गु० omitted.—l. 15 विजयेन.

P. 98, l. 3 जामदग्न्यरामभद्रौ.—l. 7
तत्र for तत् त्वम्.—l. 8 किमपराङ्गं वा
त्वया.—जनूप०.—l. 9 ०गुणस्त्रायं.—l. 13
यावदायुधं.—यदारूढो.—l. 15 ०रिणः.
—l. 16 ०भविष्यति.

P. 99, l. 4 उत omitted.—l. 5 ०वर-
णिं.—l. 6 स्वगं omitted before इदं.—
रामं for राजं.—l. 10 ०जन्यगर्वोद्भां.—
l. 11 राजं for रामं.—l. 13 भवन्.—
०वरुणे.—l. 14 ०मचभवतो.

P. 100, l. 2 प्रायश्चित्तमिहां.—l. 3
हि. परं for परमं.—l. 4 इति added after
verse २५.—l. 5 वत्स added before अद्य.
—l. 7 यत्तु.

P. 101, l. 1 ०श्चित्त इव.—०दण्डोऽधे०.
—निष्क्रियामां.—l. 2 भगवतां.—l. 3
०ब्रह्मणां for ०धर्माणामृषीणां.—l. 8 स्वगं
for आत्मगतम्.—l. 10 नो added before
गृहान्.—भवतः.

P. 102, l. 1 भवते added before सूर्य०.
—l. 8 अपि for अत्र.—l. 9 ०तिरिक्तं.—
l. 10 ०यिनस्ते.—l. 11 मुनेः.—l. 13 कि-
माश्च.—l. 14 अधिपतिः for सुधियः.—
l. 15 किमितो.—०सायदम्.

Readings of Alw

P. 102, l. 4 ०मेघसमां.—l. 5 ०निलयं.
—भृगृहाः.

P. 103, l. 6 शस्वतं.—l. 7 ०ताचरि
तानि तानि.

P. 104, l. 6 ०धेत.—l. 11 स्नेहेषु.

P. 105, l. 6 भगवन्तौ.—l. 10 निःक्रा-
न्तौ.—l. 11 वत्स omitted.

P. 106, l. 4 ०मथने स्वस्यो.—भवत्.
—l. 5 ०त्वेव सता.—l. 10 च added after
कथं.

P. 107, l. 4 यदिदमस्यां.—l. 6 सूर्प-
नखा.—l. 7 सूर्पं.—वसिष्ठं.—l. 8 अम्हो.
—l. 10 ०रसान्नसो.

P. 108, l. 1 ०पम्हसिद्.—l. 3 रामः
... आणवेदि omitted.—l. 6 एत्य.

P. 109, l. 2 वीरवरं.—l. 4 हे for
हा.—l. 9 ०नुगोऽनुजः.—l. 13 निःक्रान्ता.

P. 110, l. 5 ०मुपस्थित्य.—l. 12 प्रिये
कल्यां.

P. 111, l. 8 ०सस्त त्वां.

P. 112, l. 3 समाश्चसिहि२.—l. 4
तस्मिन् पत्नी.—l. 10 तातो for माता.

P. 113, l. 6 ०करुणःस्नेहं.—l. 9 निः-
क्रान्तः.—l. 10 मातुल२.

P. 114, l. 1 निहितं.—l. 5 इत omitted.
—l. 3 सीतां ... रामः (line 5 omitted).

—l. 4 This line and the next omitted.—
l. 8 समाश्चसिहि२.

P. 115, l. 14 ०रोष्य२.

P. 116, l. 12 न omitted.

P. 117, l. 2 निःक्रान्तः.—l. 3 राम-
भद्र२.—l. 6 ०मविधत.

P. 118, l. 5 मातुल२.—भरतो हस्ते.

Readings of Mr

P. 103, l. 4 °मेष्मभयप्रदं.—l. 5 भूतयः.
—l. 9 °दस्व मामरण्यं.—l. 10 °यधुना.
—l. 13 This line omitted.—l. 14 °वि-
जयोन्नतं.

P. 104, l. 5 खगृहात् खगृहान्.—
प्रकामं.—l. 9 °समागमः.—l. 11 विभा-
जते.—l. 12 अभिवन्दते.—l. 14 विजयं.
—l. 15 महाहवेषु.

P. 105, l. 3 आत्मं for खगतम्.—l. 4
स्वस्ति वोऽन्नभगवन् एवमास्त्राम् । इति
उत्तिं.—l. 6 भगवन्तौ.—l. 12 उपसृत्य.
—l. 9 °नापि धा°.

P. 106, l. 1 अयमिधमां.—°नस्तु.—
l. 4 °मथने तस्यो.—l. 6 इति धनुः added
before अर्पं.—l. 7 गृही° for प्रतिगृही°.
—l. 8 परिष्वज्य.—इदानीम् added after
प्रतिनिं.—l. 9 अपि for तदपि.—l. 10
°ष्ठेय.—च added after कथं.

P. 107, l. 2 °तुनीं.—l. 4 यदिदमस्यां
प्रवृत्त्यां शिशुं.—°दौर्मनस्यं.—l. 5 समुप-
सर्पय.—l. 6 मन्यराविषा omitted.—l. 7
खग° added before आ°.—आविष्टुं न्हि
मन्यरासरीरे.—अहम् omitted.—l. 8
°हिअम्.—अहो.—°विअइ.—l. 9 °कुमा-
रो.—l. 10 जं for भो.

P. 108, l. 1 °पमुसिअं.—हिअए समा-
विसइ added after जणस्स.—l. 2 सच्चरित्त-
धीरस्स सुअरअं for चा . . . रिदं.—
°वेइ.—l. 3 उपसृत्य for प्रणिपत्य.—अइ.
—अपि added before कुशं.—l. 4 अ for
च.—एसा सआ.—l. 5 वेइ.—l. 6 तत्य
तुमं मे.—l. 7 एसो दे ता°.—इति लेख-

Readings of Alw

—l. 6 प्रसीदत.—प्रतिवृत्त्य निवर्त्यं.—
l. 8 एष वो वक्षयित्वा.—l. 15 निःक्रान्तः.

P. 119, l. 3 °प्रयोगं.—l. 7 निःक्रा-
न्ताः.—l. 8 चारित्र्यं नाम omitted before
चतु°.

Readings of Mr (continued)

मर्पयति added after °लेहो.—l. 9 °ज्यस्यते.
—l. 10 This line omitted.

P. 109, l. 1 प्रकाशम् omitted.—l. 2
This line omitted.—l. 4 This line and
the next two omitted.—l. 9 चेष्ट°.—
वत्सोऽच मेऽनुगः.—l. 3 °मं अवरोहिद
न्हि.

P. 110, l. 1 आर्यं for अये.—l. 6
सर्वाः added before प्रकृतं.—l. 10 लोकाः
सर्वे पूर्णकामाश्च सन्तु.—l. 13 °वरुणि°.

P. 111, l. 1 °जयोत्सवः.—l. 2 °वेन
added after यो यदर्थी महोत्सवे तत्तस्यै
दीयताम्.—l. 3 This line and the next
two omitted.—l. 8 माता मेऽद्य for त्वां
माताद्य.—l. 12 उच्य° for वाच्य°.

P. 112, l. 1 °मन्यथैव.—l. 8 आर्यं for
तात.—l. 10 °दत.—l. 12 after लक्ष्मण
added अत्यापन्नो गुरुजनः । कथं हि नामै-
तत् ।—l. 13 °द्वैरित्साकु°.

P. 113, l. 4 उभौ for इत्युभौ.—l. 5
वत्स लक्ष्मण added before अत्या°.—l. 6
आर्यं omitted.—°करुणः तापसंवे°.—l. 7
च omitted.—अम्बया for भरतजनन्या.—
l. 8 °निष्ठ.—साधु omitted.—l. 10 सदृ-

Readings of Mr

श्रमेत०.—1. 11 वत्स omitted.—सम्प्रसु-
ग्धो०.—1. 12 ०र्व्यक्ति वज०.

P. 114, 1. 1 नः परिवृतं.—1. 2 विद्-
लयति.—1. 6 अज्जेण.—1. 7 गुरून् for
गुरु जनं.—1. 10 ०मति.—1. 11 सवेगं.—
वोऽर०.—०नुगच्छति.—1. 12 इदानीं किं.
—1. 13 अवेक्ष०.—पादचार०.—०नुगतं.

P. 115, 1. 2 वा added before शत्रु०.—
1. 3 रामः omitted.—1. 4 भर० omitted.
—1. 5 पित्रा added after वा.—नियुक्त०.
—1. 7 ०त्यक्त एवास्मि.—1. 8 समाश्रयि-
हि२.—1. 9 समाश्रय०.—उद्धर for धार-
यस्व.—1. 10 इति added before भरतस्य.
—कथे० omitted.—एवं भरतो वि०.—1. 11
०द्युगं.—तदेतदार्यः.—1. 13 ०हाण तद्
वत्स.—1. 14 हा आर्य राम । इति for
आर्य.—1. 6 रामः omitted.

P. 116, 1. 1 वत्स added before मत्पा०.
—सपदि for सम्प्रति.—1. 2 चिरं प्रमुग्धौ.
—1. 10 तौ added after इति.—1. 11

Readings of Mr

समुच्छ्रय omitted.—1. 12 One more न
गन्तव्यम् added.—1. 13 प्रचान्ति.—1. 14
०रत्यपूर्वः.—1. 16 इति added after verse
५६.

P. 117, 1. 1 निर्भरम् omitted.—विशा०
for प्रविशा०.—०भागधेयः.—1. 2 अनु-
नीय०.—1. 3 पश्य added after ०भद्र.—
1. 4 ०रनेकरसमप्यत्सन्न०.—1. 7 ०मापद्यते.
—1. 9 वत्स added before अनु०.—1. 10
शान्तम् . . . ०न्तारः omitted.—1. 11
०म्बादेशः.—1. 12 किम् . . . तु omitted.

P. 118, 1. 3 मैथिलैर०.—1. 4 इतो for
इमे.—1. 5 One मातुल omitted.—1. 6
इति added after ०तव्याः.—नः omitted.—
प्रतिनिवर्त्यतामयं.—1. 8 One उत्तिष्ठ
omitted.—1. 14 प्रायः पवित्रा.—०वञ्चि-
का.

P. 119, 1. 2 दर्पविलसि०.—1. 3 ०म्बा-
थाय.—1. 4 ०कूटाचलमु०.—1. 5 ऋषिभि०.
—हन्तुं रक्षांसि.—1. 6 यायां.

ACT V

Readings of Mr

P. 119, 1. 2 वत्सो जटा०.—०वादनाय.
—०मुपसीद०.—1. 4 पर्यायात्.—1. 7
०युत० for ०धुत० (?).—०सुर०.—1. 9 ०कणा-
त्कली०.—1. 11 शैलो यत्र वृह०.

P. 121, 1. 1 ०ञ्जलञ्जे०.—1. 5 ०वेतस्मिन्.
—दि०वो व्यपाति.

P. 121, 1. 1 ०वादयते.—1. 6 मरण
omitted.—1. 7 सा for स्वा.—1. 8 सत्य-
सन्धत्वभावोऽपि दौ०.—1. 10 ०वदा.—

Readings of Alw

P. 120, 1. 2 ०वादनाय.—1. 3 ०मुप-
सीद०.—1. 6 ०रवैरखूकृत०.—1. 7 प्रस्थाप०.

P. 121, 1. 2 ०ध्यानी०.—1. 7 शैलो
ऽचापर.—1. 9 ०त्यततः अमा०.

P. 122, 1. 16 न स्मृतिं पुष्पाति.

P. 123, 1. 2 ०लघतः.—1. 3 ०वृषभं.—
सूर्यनखा.—1. 8 ०वीशसन्.—1. 10 ०दव-
रुद्धः.

P. 124, 1. 6 नो.—1. 7 स्वजापि० for

Readings of Mr

1. 12 ०द्यानुषीनिति.—1. 14 चिरं.—1. 16 न.—प्रमुष्णा०.

P. 123, 1. 2 परिसरगतः.—1. 3 रामं for रघुवृषं.—1. 5 ०कण्डकं.—वृषस्थन्ती.—1. 8 अस्याश्च.—1. 10 ०स्तर्हि दनुकबन्ध-परि०.—1. 11 च omitted.—1. 13 रणे for मृधे.—1. 14 आश्चर्यम्.

P. 124, 1. 1 न omitted here and added after ०लक्षणाः.—त्वया क्षणमपि omitted.—1. 3 ०दर्याणां.—1. 6 नो.—1. 9 ०णति-माशसि.—उत्सृज्य.—1. 12 क्षेपीयान्.—1. 13 ०सक्तं चिति०.—1. 14 ०नील० for ०निर्मल०.—1. 16 ०मध्यगतो.—1. 17 वि-भाव्य omitted.

P. 125, 1. 1 ०श्वात्र मु०.—1. 4 इत्युक्त-रूपो.—1. 5 अहो for the first प्रमादः.—1. 7 कोऽपि०.—1. 8 अहो added before पौ०.—1. 9 धातारः.—देवस्य विश्वेश्वरा०.—1. 10 ०केतनस्य.—1. 11 ०तुर्वैतल०.—दीप्तस्य.—राज्ञोऽस्य ते.—1. 12 तापज-ननी.

P. 126, 1. 1 ०णोति वा.—नैष्ठतापशद.—1. 3 ०विवराकृष्टस्फुरत्वम्बसा०.—1. 4 ०स्ताध्वा०.—1. 5 ०रात् कृत्त०.—1. 8 शुद्ध-विष्कम्भः.—1. 9 दशापरिपाक०.—1. 10 मारीचशत्रुः.—1. 12 ०क्षेखिलज्जा०.

P. 127, 1. 2 ०भृकुटी०.—०तान्तस्युर०.—1. 8 ०कीट०.—1. 9 घोराव्ये.—1. 11 ०शीह.—०नश्छिनत्ति.—1. 12 One आर्य omitted.—1. 13 ०स्तादृशः कच्छेषु प्रमु-खन्ति.

P. 128, 1. 2 ०भीशव०.—1. 3 पूर्वैः.—1. 4 स्थिरः.—1. 6 ०स्तादृ०.—महातीर्थ-

Readings of Alw

शिवताति०.—1. 8 निःक्रान्ताः.—1. 15 ०मिस्त्रन्द०.—1. 17 प्रश्रव०.

P. 125, 1. 4 धिग्व्यक्त०.—1. 5 One प्रमादः omitted.

P. 126, 1. 1 नैष्ठता०.—1. 3 ०स्तुटक्तो०.—1. 7 निःक्रान्तः.—1. 10 अयं added before मा०.

P. 127, 1. 2 ०भृकुटी०.

P. 128, 1. 3 तिरस्कारिताः . . . हा (1. 7) omitted.—1. 12 वत्स२.—1. 8 For अथ किम् substituted: अतश्च तस्मिन् दुरात्मनि सर्वप्रकारेण वैरानुष्यमुपगच्छा-वः।—1. 9 अथ किम्। added after रामः.

P. 129, 1. 7 हतेऽपि.—1. 9 ०पण्डित-सि०.—०सुखः.

P. 130, 1. 5 निर्यातयोः.—1. 9 भवेत् omitted.—1. 11 One more परिचायतां added before परि०.—दुरात्मना added before राक्ष०.—1. 12 ०नाकृष्य०.—०ण्यस्त्रि-यम्.

P. 131, 1. 3 गच्छ२.—1. 4 निःक्रान्तः.—1. 9 प्रविक्त०.—1. 10 श्रवणा.

P. 132, 1. 1 जयति२.—1. 5 च देवा-बदेव खर०.—1. 12 प्रतिसन्धि०.

P. 134, 1. 1 ०वासस्य तम०.—1. 2 गच्छावः.—1. 3 इत omitted.—1. 4 ०मानेष वीर०.—1. 7 ०न्नतिः.

P. 135, 1. 3 ०नालिकेली०.—चुलुके०.—1. 4 लिकुचो०.—एषः.—1. 5 विग्रसम्बं.—1. 10 साधु२.

P. 136, 1. 3 ०मुत्कटन्ति.—1. 7 दिव्य-पुरुषः.—जयति२.—1. 9 भवतां शरात्.—1. 10 प्रियं२.—1. 11 राम omitted.

Readings of Mr

भूतः.—1. 8 ०मि तां.—1. 11 ०ष्ठितवान्
तातः.—1. 12 ०मर्मच्छिदाः.

P. 129, 1. 2 नाम तत्.—1. 6 Lacuna
for के त्विह.—1. 7 शमनात्.—1. 8 तथाहि.
—1. 9 ०ण्डितस्त्रिः.—०मुखः.—1. 11 Lacuna
for निश्चरन्.—०लभ्य बाह्यान्तरं.—1. 12
मामितः.

P. 130, 1. 2 ०रारणानि.—1. 17 ०मि-
विभावयामः.—1. 4 वत्स added before
अदृष्टः.—०नाभो गाः.—1. 5 Lacuna for
ननु तदेव तात.—चेमान्यः.—1. 7 ०भयं
जनयन्त्यरण्याः.—1. 8 ०मद्यमेवासौ.—
०पश्चिमतः.—1. 9 भवेत् omitted.—०भाग
इति for ०विभागः.—1. 10 कारं for का-
न्तारं.—1. 11 दुरात्मना added after
०मानेन.—दनुं for राक्षसं.—1. 12 ०रख-
स्त्रिः.

P. 131, 1. 1 तु for हि.—1. 3 गच्छ२.
—1. 8 प्रजति.—मम for मयि.—1. 9
रूढं वैरं.—1. 12 ०हकपतकूर्चः.—1. 13
०तायतदीर्घः.

P. 132, 1. 3 देव added before शृणोः.
—1. 5 ०दूषणचिशिरसो विनिः.—1. 6
०तोरपक्रम्य.—०दृष्टः.—1. 7 ०मर्पको.—
1. 8 श्रीरामः.—प्रणम्य omitted.—1. 13
तत्रभवतो omitted.

P. 133, 1. 1 ततः.—1. 3 इयं यदाह
सौमित्रे.—1. 4 ०तोऽस्त्रिः.—1. 5 अथ for
कथय.—1. 7 रावणेनापः.—1. 8 ०ङ्कितमुः.
1. 9 ०राजपुत्रि.—1. 10 पुनः added before
संवरः.—1. 11 कस्य केन वा.—०स्तत्सङ्क-
हीतम्.—1. 12 ऋष्टः.—1. 14 वत्स सन्दृष्टः.

P. 134, 1. 1 ततश्च सीतावस्त्रं तमभि-

Readings of Alw

P. 137, 1. 1 ०मेवासु किञ्चिन्न प्रतिः.—
1. 5 ०स्थानम्.—1. 6 न तादृः.—०ध्यस्थमः.
1. 9 भद्रं.—अधुना नन्द महाभाग.—1. 10
इति added before दनुः.—०निःक्रान्तः.

P. 138, 1. 4 कचालये.—1. 5 नदी-
नाथेः.—1. 9 ०भावस्त्रिः.—1. 10 शुभ्रगि-
रिः.—1. 13 ०माहिषस्थाः.

P. 139, 1. 1 तं for तत्.—1. 3 आश्व-
र्यम्२.—1. 6 यत्तत्काण्डः.—1. 7 निर्वि-
ध्यमाः.

P. 141, 1. 2 ०निस्त्रिन्दिः.—1. 3 लक्ष्म-
omitted.—1. 5 धीर omitted.—1. 11 ०चि-
प्यते.

P. 142, 1. 3 पूज्योऽपि (?)—1. 11 वि-
नोद omitted.—1. 12 ०न्माखवतः.—1. 3
०परिलसत्सः.—1. 6 लुनीः.

P. 143, 1. 8 नाम युक्तः.—1. 13 महा-
नाः.

P. 144, 1. 2 बद्धा योऽधमः.—1. 5
अवणा.

P. 145, 1. 6 नास्ति.—1. 7 ०विजये
for ०दमने.—1. 11 ०नीयानखानधेवमनुः.

P. 146, 1. 6 निःक्रान्तौ.—1. 13 विभी-
षणः for विभीषण विभीषण.

P. 147, 1. 1 सविमर्षसंरम्भं प्रहारः.—
1. 3 ०रोपयितव्यं.—1. 2 ०गिरिगङ्गरेभ्यः
पतन्मही.—1. 12 ०सत्यदुःखः.—1. 13 ०पांत
वाः.—1. 14 ०शोकः for ०सशोकः.

P. 148, 1. 1 कमल omitted.—1. 13
०रुद्रः.

P. 149, 1. 8 ०कूलकः.—1. 9 One आर्थ
omitted.

P. 150, 1. 18 ०धिराग्र.

Readings of Mr

ज्ञानम्.—तदृश्यं.—1. 2 गच्छावः.—1. 3 इतो for इतस्तर्हि.—सर्वे added before परि.—1. 4 रामः added before तत्रभव.—1. 5 शानि श्रू.—1. 7 दृष्टलक्षणे.—नतं.—1. 9 स्रवन्नमः.—1. 10 यूथाधिपतिः.

P. 135, 1. 3 रुद्विलुम्पत्यपो.—1. 4 लीला for हेतुः.—लिकुचो.—Lacuna for य एकः.—1. 5 स्तम्भान्निवा.—1. 8 हस्त omitted.—1. 9 कुमारलक्षणेन.

P. 136, 1. 1 साधु कृतं आर्यं for आर्य.—1. 3 मुचलन्ति.—1. 4 मेदसो विलयना.—1. 5 दिव्यरमशानानलात्.—1. 7 दिव्यपुरु.—One जयतु omitted.—1. 8 स्त्रियाः.—1. 9 भवदाश्रयात्.—1. 11 राम omitted.—दास्वन्द नार्थमुषितं.—1. 12 Lacuna for कारमल.

P. 137, 1. 4 तिषां ने रावणमेज्यं परोक्षमेवाशु किं.—1. 2 प्रतिविधानाय.—रुध्याभ्युपेयते.—1. 5 एव omitted.—स्वरिचं.—1. 6 न तादृ.—1. 9 चिरं omitted.

P. 138, 1. 5 नदीनाथं.—1. 6 नाथितवते.—तु for च.—1. 7 कुलपांसन omitted.—तापि for परितापि.—1. 8 अपि added before वीर्यं.—1. 9 उत्तरवीरभावो जीवलोकश्चिचयते.—1. 12 सोऽयं for नायं.

P. 139, 1. 1 एव added before वर्त्ता.—1. 2 इति added before पा.—पादाङ्गुष्ठेन.—1. 3 One more आश्चर्यम् added.—1. 4 नन्दनेन कपिना नि.—1. 5 निरस्तमस्मिभिरिव देव.—1. 6 रुधन्नमः.—1. 2 Lacuna for न्य.

Readings of Alw

P. 151, 1. 3 इति प्रणमति omitted.—1. 10 स्वरसः.—1. 12 तदस्तु.—1. 15 प्रेयसा omitted.

P. 152, 1. 17 निःक्रां.—1. 18 महावीरचरिते आरण्यकं नाम added before पञ्च.

MS. Alw ends here.

Readings of Mr (continued)

P. 140, 1. 2 ऋश्यं.—तथायतो.—1. 3 चिरशून्ये सन्नि.—सोमचमसादिविविध विशेषं.—1. 4 कर आस्ती.—रिध्नानामाज्यं.—1. 7 अमं ... गन्धः (P. 141, 1. 2 below) omitted.

P. 141, 1. 3 किमिहामित.—प्रवृत्तं.—धूयं for विह्वयं.—1. 4 कदम्बकानि.—पाटलं.—1. 5 शृङ्गधारितं.—सपदि omitted.—सम्प्रस्थीयते.—1. 7 जृम्भारम्भडिक्कैः.—1. 8 मतिकलं.—1. 9 अपि च for उपरि.—विकटमानं.—तापिञ्छं.—1. 10 मद्रैर्नू.

P. 142, 1. 1 प्रतिनिवर्तस्व for निवर्तस्व निवर्तस्व.—1. 7 स्तटित्वान्.—1. 9 मान्तं.—1. 11 One आर्यं omitted.—प्रधानं for दानं.—1. 13 सः omitted.

P. 143, 1. 3 परिपतत्सं.—1. 4 लोत्पातं.—1. 5 मुखपतं.—1. 6 तु for हि.—1. 8 तावदयुं for नामायुं.—निपां.—1. 9 प्रतिपत्तिं for दिवसं.—1. 10 रघूदहस्य.—दुग्रहः.—मभिन्दन्.—1. 11 न्यायाः.—निरागसि.—नविहितं पापं प्रत्युत दारुणं व्यवसितं सख्यं किमेतादृशम् ॥

For the further text of Mr see Appendix B.

APPENDIX D

A. INDEX OF METRES EMPLOYED

α. in Text : Acts I-VII.

Act I	Act I	Act I
1. अनुष्टुप्	26. अनुष्टुप्	51. हरिणी
2. "	27. वसन्ततिलका	52. अनुष्टुप्
3. "	28. उपजाति	53. शार्दूलविक्रीडित
4. "	29. अनुष्टुप्	54. "
5. "	30. शार्दूलविक्रीडित	55. वसन्ततिलका
6. वसन्ततिलका	31. अनुष्टुप्	56. अनुष्टुप्
7. "	32. "	57. "
8. मालिनी	33. शार्दूलविक्रीडित	58. उपजाति
9. उपजाति	34. "	59. शार्दूलविक्रीडित
10. अनुष्टुप्	35. "	60. अनुष्टुप्
11. शिखरिणी	36. अनुष्टुप्	61. "
12. "	37. "	62. इन्द्रवज्रा
13. शार्दूलविक्रीडित	38. "	
14. अनुष्टुप्	39. वसन्ततिलका	Act II
15. "	40. "	1. उपजाति
16. "	41. अनुष्टुप्	2. मन्दाक्रान्ता
17. "	42. उपजाति	3. अनुष्टुप्
18. शार्दूलविक्रीडित	43. शिखरिणी	4. मन्दाक्रान्ता
19. अनुष्टुप्	44. ग्रहविणी	5. अनुष्टुप्
20. "	45. मन्दाक्रान्ता	6. शार्दूलविक्रीडित
21. "	46. शार्दूलविक्रीडित	7. अनुष्टुप्
22. "	47. अनुष्टुप्	8. शार्दूलविक्रीडित
23. "	48. "	9. "
24. मालिनी	49. "	10. अनुष्टुप्
25. शार्दूलविक्रीडित	50. मालिनी	11. हरिणी

Act II

12. उपजाति
13. शार्दूलविक्रीडित
14. अनुष्टुप्
15. शिखरिणी
16. स्रग्धरा
17. "
18. शार्दूलविक्रीडित
19. "
20. "
21. "
22. "
23. पृथ्वी
24. आर्या
25. मन्दाक्रान्ता
26. "
27. मालिनी
28. शार्दूलविक्रीडित
29. वसन्ततिलका
30. हरिणी
31. वसन्ततिलका
32. शार्दूलविक्रीडित
33. "
34. वसन्ततिलका
35. "
36. शार्दूलविक्रीडित
37. रथोद्धता
38. वसन्ततिलका
39. "
40. "
41. मन्दाक्रान्ता
42. अनुष्टुप्
43. उपजाति
44. मालिनी

Act II

45. शार्दूलविक्रीडित
46. अनुष्टुप्
47. "
48. स्रग्धरा
49. मालिनी
50. शार्दूलविक्रीडित

Act III

1. शार्दूलविक्रीडित
2. अनुष्टुप्
3. शार्दूलविक्रीडित
4. मालिनी
5. "
6. अनुष्टुप्
7. उपजाति
8. अनुष्टुप्
9. वंशस्थ
10. अनुष्टुप्
11. वसन्ततिलका
12. अनुष्टुप्
13. शार्दूलविक्रीडित
14. मालिनी
15. वसन्ततिलका
16. "
17. हरिणी
18. अनुष्टुप्
19. "
20. "
21. प्रहर्षिणी
22. वसन्ततिलका
23. मन्दाक्रान्ता
24. शिखरिणी
25. मन्दाक्रान्ता

Act III

26. मन्दाक्रान्ता
27. शिखरिणी
28. मन्दाक्रान्ता
29. वसन्ततिलका
30. पुष्पिताया
31. वसन्ततिलका
32. स्रग्धरा
33. रथोद्धता
34. मन्दाक्रान्ता
35. शार्दूलविक्रीडित
36. शिखरिणी
37. शार्दूलविक्रीडित
38. अनुष्टुप्
39. "
40. शार्दूलविक्रीडित
41. शिखरिणी
42. वसन्ततिलका
43. शार्दूलविक्रीडित
44. वसन्ततिलका
45. अनुष्टुप्
46. "
47. मन्दाक्रान्ता
48. शार्दूलविक्रीडित

Act IV

1. शिखरिणी
2. अनुष्टुप्
3. शार्दूलविक्रीडित
4. अनुष्टुप्
5. माल्यभारा
6. शार्दूलविक्रीडित
7. शिखरिणी
8. वसन्ततिलका

Act IV

9. उपजाति
10. इन्द्र वज्रा
11. शार्दूलविक्रीडित
12. वसन्ततिलका
13. अनुष्टुप्
14. शार्दूलविक्रीडित
15. प्रहर्षिणी
16. अनुष्टुप्
17. शार्दूलविक्रीडित
18. शिखरिणी
19. "
20. वसन्ततिलका
21. "
22. शार्दूलविक्रीडित
23. अनुष्टुप्
24. "
25. शार्दूलविक्रीडित
26. अनुष्टुप्
27. "
28. हरिणी
29. वसन्ततिलका
30. शार्दूलविक्रीडित
31. "
32. पुष्पिताद्या
33. अनुष्टुप्
34. "
35. वसन्ततिलका
36. अनुष्टुप्
37. "
38. शार्दूलविक्रीडित
39. अनुष्टुप्
40. "
41. शार्दूलविक्रीडित

Act IV

42. अनुष्टुप्
43. "
44. "
45. शालिनी
46. अनुष्टुप्
47. "
48. "
49. "
50. वसन्ततिलका
51. अनुष्टुप्
52. "
53. शिखरिणी
54. अनुष्टुप्
55. "
56. वसन्ततिलका
57. शार्दूलविक्रीडित
58. "
59. अनुष्टुप्
60. "
61. आर्या

Act V

1. शार्दूलविक्रीडित
2. "
3. प्रहर्षिणी
4. इन्द्र वज्रा
5. शिखरिणी
6. अनुष्टुप्
7. "
8. "
9. "
10. मन्दाक्रान्ता
11. अनुष्टुप्

Act V

12. अनुष्टुप्
13. "
14. शिखरिणी
15. प्रहर्षिणी
16. उपजाति
17. अनुष्टुप्
18. शार्दूलविक्रीडित
19. "
20. अनुष्टुप्
21. शार्दूलविक्रीडित
22. "
23. "
24. अनुष्टुप्
25. वसन्ततिलका
26. पृथ्वी
27. अनुष्टुप्
28. शिखरिणी
29. वसन्ततिलका
30. अनुष्टुप्
31. "
32. स्रग्धरा
33. शार्दूलविक्रीडित
34. अनुष्टुप्
35. "
36. "
37. शार्दूलविक्रीडित
38. अनुष्टुप्
39. शार्दूलविक्रीडित
40. मालिनी
41. "
42. "
43. अनुष्टुप्
44. स्रग्धरा

Act V

45. स्रग्धरा
46. शार्दूलविक्रीडित
47. मालिनी
48. उपजाति
49. शार्दूलविक्रीडित
50. अनुष्टुप्
51. शार्दूलविक्रीडित
52. अनुष्टुप्
53. स्रग्धरा
54. वसन्ततिलका
55. शार्दूलविक्रीडित
56. वसन्ततिलका
57. उपजाति
58. शिखरिणी
59. अनुष्टुप्
60. "
61. वसन्ततिलका
62. शार्दूलविक्रीडित
63. "

Act VI

1. शार्दूलविक्रीडित
2. अनुष्टुप्
3. "
4. स्रग्धरा
5. अनुष्टुप्
6. "
7. स्रग्धरा
8. शिखरिणी
9. पृथ्वी
10. स्रग्धरा
11. "
12. "

Act VI

13. अनुष्टुप्
14. ग्रहर्षिणी
15. शिखरिणी
16. स्रग्धरा
17. शार्दूलविक्रीडित
18. अनुष्टुप्
19. "
20. शार्दूलविक्रीडित
21. अनुष्टुप्
22. शिखरिणी
23. शार्दूलविक्रीडित
24. "
25. स्रग्धरा
26. ग्रहर्षिणी
27. मालिनी
28. ग्रहर्षिणी
29. उपजाति
30. शिखरिणी
31. शार्दूलविक्रीडित
32. स्रग्धरा
33. "
34. शिखरिणी
35. स्रग्धरा
36. शिखरिणी
37. मन्दाक्रान्ता
38. स्रग्धरा
39. अनुष्टुप्
40. "
41. शार्दूलविक्रीडित
42. स्रग्धरा
43. उपजाति
44. मन्दाक्रान्ता
45. "

Act VI

46. वसन्ततिलका
47. पुष्पिताग्रा
48. स्रग्धरा
49. शिखरिणी
50. अनुष्टुप्
51. स्रग्धरा
52. शिखरिणी
53. मन्दाक्रान्ता
54. शिखरिणी
55. अनुष्टुप्
56. स्रग्धरा
57. शार्दूलविक्रीडित
58. गीति
59. शार्दूलविक्रीडित
60. अनुष्टुप्
61. स्रग्धरा
62. शिखरिणी
63. स्रग्धरा

Act VII

1. मालिनी
2. उपजाति
3. वसन्ततिलका
4. अनुष्टुप्
5. पृथ्वी
6. अनुष्टुप्
7. "
8. ग्रहर्षिणी
9. आर्या
10. शार्दूलविक्रीडित
11. वसन्ततिलका
12. शार्दूलविक्रीडित
13. "

Act VII	Act VII	Act VII
14. शिखरिणी	24. आर्या	34. अनुष्टुप्
15. अनुष्टुप्	25. वसन्ततिलका	35. "
16. स्रग्धरा	26. "	36. "
17. उपजाति	27. शार्दूलविक्रीडित	37. शिखरिणी
18. "	28. अनुष्टुप्	38. स्रग्धरा
19. अनुष्टुप्	29. "	39. अनुष्टुप्
20. "	30. शिखरिणी	40. "
21. शालिनी	31. अनुष्टुप्	41. "
22. अनुष्टुप्	32. "	42. शार्दूलविक्रीडित
23. "	33. शिखरिणी	43. स्रग्धरा

b. in Appendix A by MS. K.

Act V. 47-73.

Act V	Act V	Act V
47. शार्दूलविक्रीडित	56. शार्दूलविक्रीडित	65. अनुष्टुप्
48. आर्या	57. शिखरिणी	66. "
49. शिखरिणी	58. "	67. "
50. "	59. वसन्ततिलका	68. पृथ्वी
51. उपेन्द्रवज्रा	60. "	69. अनुष्टुप्
52. शार्दूलविक्रीडित	61. शिखरिणी	70. मालिनी
53. उपजाति	62. स्रग्धरा	71. शिखरिणी
54. अनुष्टुप्	63. शिखरिणी	72. "
55. शालिनी	64. अनुष्टुप्	73. "

c. in Appendix B by MS. Mr.

Act V. 47-VII.

Act V	Act V	Act VI
47. शिखरिणी	52. शार्दूलविक्रीडित	1. अनुष्टुप्
48. स्रग्धरा	53. स्रग्धरा	2. शिखरिणी
49. शिखरिणी	54. शिखरिणी	3. अनुष्टुप्
50. अनुष्टुप्	55. शार्दूलविक्रीडित	4. उपजाति
51. "	56. स्रग्धरा	5. वसन्ततिलका

Act VI

6. શિખરિણી
7. અનુષ્ટુપ
8. "
9. શિખરિણી
10. અનુષ્ટુપ
11. "
12. "
13. "
14. "
15. શિખરિણી
16. શાર્દૂલવિક્રીડિત
17. "
18. "

Act VII

1. શાર્દૂલવિક્રીડિત
2. શિખરિણી
3. "
4. શાર્દૂલવિક્રીડિત
5. અનુષ્ટુપ
6. "
7. શાર્દૂલવિક્રીડિત
8. સ્તગ્ધરા
9. શાર્દૂલવિક્રીડિત
10. "
11. અનુષ્ટુપ
12. "
13. શાર્દૂલવિક્રીડિત

Act VII

14. અનુષ્ટુપ
15. શાર્દૂલવિક્રીડિત
16. મન્દાક્રાન્તા
17. અનુષ્ટુપ
18. શિખરિણી
19. શાર્દૂલવિક્રીડિત
20. અનુષ્ટુપ
21. "
22. શાર્દૂલવિક્રીડિત

B. TABLE OF METRES EMPLOYED

No.	Metre	Act I	Act II	Act III	Act IV	Act V. 1-46	Total	Appendix A				Appendix B Mr's version					
								Act V 47-78	Act V 47-56	Act VI	Act VII	Total					
1	अनुष्टुप्	31	8	12	27	18	96	4	13	18	35	131	6	2	9	8	19
2	शार्दूलविक्रीडित	11	15	8	13	11	58	5	9	5	19	77	3	2	3	9	14
3	वसन्ततिलका	6	7	8	8	2	31	3	1	4	8	39	2	..	1	..	1
4	शिवरिणी	3	1	4	5	3	16	1	10	4	15	31	9	3	4	3	10
5	स्रग्धरा	..	3	1	..	3	7	1	17	3	21	28	1	3	..	1	4
6	मन्दाक्रान्ता	1	5	6	..	1	13	..	4	..	4	17	1	1	1
7	उपजाति	4	3	1	1	1	10	2	2	3	7	17	1	..	1	..	1
8	मालिनी	1	3	3	..	3	10	1	1	1	3	13	1
9	ग्रहविंशी	1	..	1	1	2	5	..	3	1	4	9
10	हरिणी	1	2	1	1	..	5	5
11	शालिनी	2	1	..	3	1	1	4	1
12	पृथ्वी	..	1	1	2	..	1	1	2	4	1
13	आर्या	..	1	..	1	..	2	2	2	4	1
14	इन्द्रवज्रा	1	1	1	3	3
15	पुष्पिताया	1	1	..	2	..	1	..	1	3
16	रथोज्जता	..	1	1	2	2
17	वंशस्थ	1	1	1
18	माख्यभारा	1	..	1	1
19	गीति	1	..	1	1
20	उपेन्द्रवज्रा	1
Total Number		62	50	48	61	46	267	17	63	43	123	390	27	10	18	22	50

APPENDIX E

ALPHABETICAL INDEX OF VERSES

Verses occurring in Appendices A and B are marked with an asterisk. Moreover, those of Appendix A have the letter K (= Kaśmir MS.) and those of B the letter Mr (= Mysore MS.) added in brackets after the verse number.

अकलिततपस्तेजोवीर्यं	II. 30	अमोघमस्त्रं चक्षुः	II. 5
अकाण्डशुष्काग्निपातं	V. 57	अभोधिर्नारिकेली	V. 32
*अगाधगाम्भीर्यं	V. 51 (K)	*अयं तावदरिं हत्वा	VII. 5 (Mr)
अजस्रगलदस्त्रसम्प्लव	VII. 5	अयं तु यजमानेन	I. 15
अज्ञो वा यदि वा विपर्यय	III. 35	*अयं दृष्टः किं नः	V. 58 (K)
*अत्युद्योदयवेल्लङ्घनं	V. 48 (Mr)	अयं रत्नोनाथः क्षिति	VI. 30
अत्र सीरध्वजो वेत्ता	I. 41	*अयं रामः कामप्रतिम	VI. 7a (Mr)
अथ स्वस्थाय देवाय	I. 1	*अयं वत्सो गुणैः स्नाध्यः	V. 64 (K)
*अधर्मो धर्मतामेति	V. 50 (Mr)	अयं वारां राशिः क्षिप्त	VII. 14
अनुत्पन्नं ज्ञानं यदि यदि	III. 36	अयं विनेता दृष्टानां	III. 46
अनुभावयति ब्रह्मा	VII. 31	*अयं वीरो वारामधिपतिषु	V. 57 (K)
अनेकयुगजीविन्या	V. 11	अयं स भृगुनन्दनस्त्रि	II. 23
अन्तर्धेयभरेण वृद्ध	III. 40	अरिष्टस्त्वाङ्गस्य प्रश्मन	IV. 18
अन्तर्प्रोतवृहत्कपाल	I. 35	अर्थित्वे प्रकटीकृतेऽपि	II. 9
अन्योन्यमाहात्म्यविदो	IV. 34	अश्रान्तपुण्यकर्माणः	I. 26
अन्विष्यतः प्रमथनाय	II. 31	असंख्यगतेरिष्ट	VII. 7
अपरिष्वज्य भरतं	IV. 44	असाध्यमन्यथा दोषं	IV. 23
अपि प्रभोर्वः कुशलं	I. 29	अस्त्रप्रयोगखुरलीकलहे	II. 34
अपि प्रवृत्तयज्ञोऽसौ	I. 19	अस्त्रेकेन वरेण वत्स	IV. 41
अप्राकृतस्य चरिताति	II. 39	अस्माकं व्यसनाभ्योधा	VII. 32
अप्राकृतानि च गुणैश्च	IV. 12	*अस्माकमपि लोके द्वा	VI. 10 (Mr)
अप्राकृताभिजनवीर्य	V. 56	अस्माद्रावणवृत्ताद्	VI. 58
अप्राकृतेषु पात्रेषु	I. 3	अस्मानधिनिपतु नाम	III. 31
अभिजनतपोविदा	II. 11	अस्माभिरप्यनाशाख्यो	IV. 13
अमृताध्मातजीमूत	II. 46	अस्माभिरेव पाण्डवस्य	III. 38

*अहं तावत् कृत्स्नं निशि°	VI. 6 (Mr)	अधिरयमतिथिश्चेद्	II. 44.
अहं हि अमणा नाम	V. 27	एकव्यत्यपरराधकोप°	III. 13
*आकल्पान्तमनेककोटि°	VII. 7 (Mr)	एकीभूय शनैरनेक°	IV. 57
*आकस्मिके वा सम्पन्ने	VI. 12 (Mr)	एतद्भिरीक्ष्य निपपात	VI. 46.
आक्रान्त्यैकमेते रजनि°	VI. 38	एतस्य राघवशिरोः	III. 16
आतङ्क्यमसाहसव्यति°	II. 21	एता भुवः परिचिनोषि	VII. 11
आदित्याः कुलदेवतामिव	IV. 14	एताभ्यां राघवाभ्यां	VI. 61
*आदित्यैरभिरूपधारित°	VII. 19 (Mr)	*एतावन्तं त्वया कालं	VII. 12 (Mr)
आनन्दाय च विस्वयाय	V. 49	*एतावुभावपि निपीड्य	V. 59 (K)
आपन्नवत्सल जगज्जन°	VII. 25	एताश्चतुर्भ्यो रघुनन्दनेभ्यो	I. 58
आमुपभृकुटीविटङ्क°	V. 21	एते ते सुरसिन्धुधीत°	VII. 27
आभ्यां ब्रह्माच्युतास्त्रस्वरण°	VI. 63	एवं मया नियमित°	III. 15
आर्यस्य वालिन इव धनि°	V. 54	एष तातश्च तातश्च	IV. 54
*आ लोकालोकश्रीलाद°	VII. 8 (Mr)	एष नो नरपतिर्यथा	III. 33
इत्लाकुवंशतिलकस्य	IV. 50	एष प्रहोऽस्मि भगव°	I. 47
इदं हि तत्त्वं परमार्थ°	VII. 2	एष मूर्त इव क्रोधः	V. 20
इष्टापूर्तविधेः सपत्न°	III. 1	एषोऽहं प्रलयमरुत्प्रचण्ड°	V. 15
इह समदशकुलाक्रान्त°	V. 40	एह्येहि वत्स रघुनन्दन	I. 55
*उक्तदृष्टिर्भवन्मूला	V. 67 (K)	कन्यारत्नमयोनिजम्	I. 30
उत्कृत्योक्त्य गर्भानपि	II. 48	कर्णावर्जितदिङ्मातङ्गज°	V. 63
उत्खातचित्तिपालवंश°	II. 19	कल्पस्यादौ मम परिचय°	V. 10
उत्खातास्त्रिभुवनकण्टको°	VII. 8	कल्पापाचप्रणयि दधतः	II. 25
उत्तालताटकोत्पात°	I. 37	*कस्त्वं मया न विज्ञातः	VI. 3 (Mr)
उत्तिष्ठेत् वधाय नः	IV. 6	का ते क्षुतिः क्षुतिपथा°	IV. 29
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ यावद्विशकलित°	III. 32	कामं गुणैर्महानेष	III. 12
उत्पत्तिर्जमदमितः स	II. 36	कामं त्वया सह स्नाद्यो	V. 52
उत्पत्तिर्देवयजनाद्	I. 21	कामं हि नः स्वजन एष	III. 42
उत्पत्त्यैव हि राघवः	II. 6	कार्तस्वराभिर्दृष्ट्वाभिः	VII. 6°
उत्पुण्ड्रलघमनिस्फुट°	VI. 14	कावेरीवलचितमेखलस्य	V. 3
उत्तिष्ठस्य तपःपराक्रम°	II. 22	किन्त्वनुष्ठाननित्यत्वं	IV. 33
उत्स्फूर्जद्रोमकूपः प्रलय°	VI. 51	*किमेतदतिसंस्तवादिषय°	V. 68 (K)
उदयास्तावलावितौ	VII. 23	कृत्तवचियकाण्डकन्दर°	III. 48
उद्दिश्वाराद्दशरथकुला°	VI. 45	कृशाश्चान्तेवासी जयति	IV. 1
*उद्धृतप्रतिभूपभूमि°	VI. 18 (Mr)	कैलासाञ्जनश्रीला°	VII. 24

कैलासे तुलिते जिते	V. 37	तदस्मिन् ब्रह्माद्यैस्त्रिदश°	I. 11
कैलासोद्धारसारचिमुवन°	II. 16	तदा च शरभङ्गेन	V. 9
कैस्त्रिहोभिः प्रमत्तान्	VI. 25	तपो वा शस्त्रं वा व्यपदिशति	III. 24
कौ लामनुगतावेतौ	I. 22	तमांसि ध्वंसन्ते परिणमति	I. 12
चचालोकचुभितङ्गतमुक्°	III. 28	*तवारण्ये वासान्मम हृदि	VII. 18 (Mr)
चमायाः सुचित्रं गुणमणि°	VII. 33	तस्य विद्यातपोवृद्धसंयोगः	V. 7
चाचं प्राकृतिकं तेजो	VII. 39	तस्यास्य कर्णनासोष्ठ°	V. 12
चित्तेरानन्तर्यादपङ्कदप°	IV. 7	तातस्य मित्रं किल गृध्र°	VII. 18
क्ष्मापालाः क्षीणतन्द्राः	VII. 43	तान्येव यदि भूतानि	II. 14
क्षौडामिः ककुभः पुषत्क°	VI. 57	तुण्डप्रोतशिरःकरोटिशिखरा°	V. 19
*गन्धर्वा घनरागबन्धमधुरं	VII. 4 (Mr)	तुरीयो ह्येष मेध्योऽपि°	I. 10
गभीरो माहात्म्यात्प्रथम°	II. 15	तूलदाहं पुरं लङ्कां	VI. 5
गर्जत्पर्जन्यघोरस्तनितम°	V. 53	*तूष्णीन्दण्डः प्रयोक्तव्य°	VI. 14 (Mr)
गर्जाजर्जरितासु दिक्षु बधिरे	VII. 12	तुष्टिर्विराधमांसानां	V. 8
चक्षुषां स्वस्वसमये	VII. 35	तेजोभिर्दिशि दिशि विश्वतः	I. 44
चक्षत्पञ्चशिखण्डमण्डन°	II. 32	तेनेदमुद्धृतजगत्प्रथमन्तु°	I. 6
चतुर्दश सहस्राणि	V. 13	तेषामिदानीं दायादो	I. 14
चूडाचुम्बितकङ्कपत्रम°	I. 18	त्रय्यास्त्राता यस्तवायं	IV. 45
जगत्सनातनगुरौ	III. 39	त्रातुं लोकानिव परिणतः	II. 41
जनकानां रघूणां च	I. 57	*त्रैलोक्यकुशलं राम	VII. 14 (Mr)
जनपदबहिर्निष्ठा यूयं	IV. 28	त्रैलोक्यमप्यपर्याप्तं	VI. 60
जम्बूद्वीपेऽथवान्येषु	VI. 13	त्रोद्यन्तामभितोऽर्गलानि	VI. 23
*जयो वा मृत्युर्वा भवतु	VI. 15 (Mr)	त्वं नः पूज्यतमोऽतिथि°	II. 50
ज्ञाता एव वयं जगत्सु	V. 51	त्वन्नियोगादयुक्तोऽपि	V. 43
ज्याजिह्वा वलयितोत्कर°	III. 29	त्वं ब्रह्मण्यः किल परिणत°	III. 26
ज्योतिर्ज्वालाप्रचयजटिलः	II. 26	त्वं ब्रह्मवर्चसधरो यदि	III. 44
ज्वलिततपसस्तेजोराशे°	I. 51	त्वया पुत्रवती श्रेणी	V. 6
झटित्युन्मीलितप्रज्ञ°	I. 48	*त्वया यद्यत्कृत्यं कपटविधिना	VI. 9 (Mr)
झटित्येवोत्तमद्रुतकनक°	I. 43	*त्वया लोकैकवीरेण	VII. 17 (Mr)
तत्कावकालपर्जन्य°	I. 60	त्वां लक्ष्मण महाबाहो	IV. 59
तत्क्रूरदन्तकरपत्रनिष्ठत्त°	V. 29	दत्त द्वाराणि तूर्णं सरल°	VI. 16
तत्पादाब्जनखं किं वा	VI. 21	दधति कुहरभाजामत्र	V. 41
तत्रैव गमनादेशो	IV. 43	दनुर्नाम श्रियः पुत्रः	V. 34
*तथा सा हारिता कान्ता	V. 69 (K)		

*दिष्टा जे हि पडिष्टिआतिऊवणे

VII. 9 (Mr)

दिष्टा यदय दृष्टस्त्वं

V. 50

दुर्गोऽयं च चिकूटस्तदुपरि

VI. 7

*दुर्जया जगदातङ्क

VII. 21 (Mr)

दुर्दान्तानां दमनविधयः

III. 34

दुर्बाधो जनिदिवसान्ध्रम

VI. 28

दुर्विनीति त्वयि वयं

IV. 26

दूरं हतस्त्रिचमृगेण राम

V. 16

दूराद्वीयो धरणीधरामं

II. 1

दूरोद्वेक्षितवाङ्मयस्य

V. 2

दृढतरमभियोगं वीक्ष्य

VI. 27

*दृढा मुष्टिः सञ्जीकरण

V. 49 (K)

*दृष्यज्जम्भारिडिभ्रमहरण

V. 56 (Mr)

दृष्यद्राक्षसचक्रकाननमहा

VI. 20

दृशोः शीतकरप्रकाशः

VII. 17

दोलीलाङ्घितचन्द्रशेखर

I. 54

दौरात्यादरिभिर्निजार्जव

V. 46

*द्रागभ्यागतनिर्भयप्रतिभट

V. 55 (Mr)

द्राङ्निष्पेषविशीर्णवज्र

I. 34

द्वितीयस्य च वर्णस्य

I. 17

धर्तारः प्रलयेषु चे भगवतो

V. 18

*धर्मचाणाय पापीयः

V. 54 (K)

धर्मे ब्रह्मणि कार्मुके च

III. 37

न कम्पन्ते शृङ्गामरुति

VI. 36

न कुचाप्यन्यत्र प्रबलभवितव्या

VI. 8

न तस्य राष्ट्रं व्यथते

III. 18

न त्रस्तं यदि नाम भूतकरणा

II. 28

न दण्डोऽप्यधिके शनौ

IV. 4

नन्दिशमे जटां बिभ्र

IV. 55

नन्वय राक्षसपतेः खलितः

I. 40

नन्वयैव प्रथितयशसा

III. 47

*नभः शून्यं भुम्भा प्रसभ

V. 73 (K)

नान्यत्र राघवाहंशात्

I. 23

नायं गिरिर्यशोराशि

V. 38

निकारः प्राप्तोऽयं ज्वलति

III. 41

निमलितस्तेन विदेहनाथः

I. 9

निर्व्यूढं गुरुशासनं गुरुतरं

VII. 42

*निवृत्तिः प्रत्येकं भवति

V. 71 (K)

निसर्गतः पवित्रस्य

IV. 27

निसर्गेण स धर्मस्य

II. 7

*निःसीमं निरयानुबन्धि च

V. 52 (Mr)

नृत्यन्त्वप्सरसो मेघैः

VII. 40

नैतादृशः सुहृत्कार्ये

V. 36

न्यङ्कारो हृदि वज्रकील इव

V. 22

न्यस्तशस्त्रे भृगुपतौ

IV. 39

पतिर्मृत्योर्वक्त्रे व्रजति

IV. 53

पतिव्रतामयं ज्योतिः

VI. 6

पतिव्रतामयं ज्योतिः

VII. 4

परशुरशनिखण्डः चत्रघातं

III. 14

*परस्परविनामवि

VI. 11 (Mr)

परःसहस्रं रजनीचरेन्द्रा

VI. 43

परःसहस्रैरायुक्तं

V. 17

*परिसुकुलितचक्षुः सान्द्र

V. 70 (K)

परिषदियमृषीणामेष वृद्धो

III. 5

परोक्षे सुकृतं कर्म

IV. 47

पर्यायचणदृष्टनष्टककुम्भः

V. 1

*पापः पित्र्यस्यापि राधो

V. 55 (K)

पाल्यं तस्य जगद्वयं तु

IV. 3

पिष्टा ब्रह्माण्डमस्मादथ

VI. 10

पुण्यानामृषयस्तटेषु सरितां

IV. 38

पुण्या ब्राह्मणजातिरन्वयगुणः

IV. 28

पुण्ये मतङ्गयज्ञाग्नौ

V. 60

पुण्योऽपि भीमकर्मा

II. 24

पुत्रसङ्क्रान्तलक्ष्मीकौ

IV. 52

*पुनर्जाता इमे लोकाः

VII. 11 (Mr)

पुरं निःशेषघटित

VI. 18

*पुरस्तात् कैकेयीवचन

VII. 2. (Mr)

पुराकल्पे दूरोत्पतनखुरली°	V. 5	ब्रह्मेन्द्रविणेशरुद्रवरुण°	I. 46
पुरां जेता पूर्वं चिपुरविजये	VI. 49	ब्रह्मिकतानमनसो हि वसिष्ठ°	III. 11
पुरीं यथास्थितौ यातं	VII. 28	ब्राह्मणातिक्रमत्यागो	II. 10
पौलस्त्यविजयोद्दाम°	III. 45	भक्तिप्रदं कथमपि चवीयांस°	VI. 37
पौलस्त्यापचयप्रचण्डचरिते	II. 13	*भर्तुस्ताण्डवडम्बरे विषमिता°	V. 56 (K)
पौलस्त्यो विनयेन याचत	I. 59	*भवान् धर्मो धर्मप्रवण°	V. 63 (K)
प्रकृत्या पुण्यलक्ष्मीकौ	I. 16	भवान् सीतां लोकस्त्रि°	VI. 62
प्रचण्डपरिपिण्डितः स्तिमित°	V. 26	भीमं गोप्यदवद्विलङ्घ्य	VI. 17
प्रतिक्षणमियं रक्षः°	VI. 55	भृगोर्वंशे जातस्तपसि च	III. 27
प्रतिमन्वन्तरं भूतै°	IV. 60	भ्रान्तीः सप्ताधिकानां प्रवि°	VI. 4
प्रतीक्षन्ते धीराः प्रतिमुख°	VI. 34	मद्गोहाच्छपथात्मसीदतु	V. 55
प्रवर्तन्तां पौराः प्रतिसदन°	VII. 37	मध्यमायाः प्रियसखी	IV. 40
प्रसह्य रावणद्विष्ट°	II. 3	मनुष्यपोतमाचेण	VI. 19
प्रहर नमतु चापं प्राक्प्रहार°	II. 49	*मनोर्वंशे जाताः प्रथितयशसो	V. 54 (Mr)
प्रागप्राप्तनिशुम्भशम्भव°	II. 33	*मया वाणेन तीक्ष्णेन	VI. 1 (Mr)
प्रागेव राक्षसवधाय मतिः	V. 25	मरुत्वन्तं देवं य इह भगवन्तं	IV. 19
प्राचेतसो मुनिवृषा प्रथमः	I. 7	महापुरुषसंरम्भो	I. 2
प्राणाः पतन्ति परितस्तमसा	IV. 56	*महेन्द्रस्य प्राप्तः प्रणयभर°	VII. 3 (Mr)
प्राणैरपि हिते वृत्ति°	V. 59	मातामहेन प्रतिविध्यमानः	I. 28
प्राप्ताः कृच्छ्रादृष्यशृङ्गोप°	I. 24	मातुरेव शिरश्छेदो	III. 19
प्रायश्चित्तं चरिष्यामि	III. 8	*मातृगर्भं प्रविष्टानां	VI. 13 (Mr)
प्रायुङ्गास्त्रं स किञ्चिज्जल°	VI. 12	*मायाबलमविज्ञाय	VI. 8 (Mr)
प्रार्थ्य माख्यवता वाली	V. 35	*मार्तण्डान्वयमण्डलैक°	V. 47 (K)
प्रासप्तोत्पवीरोल्लणरुधिर°	VI. 33	माहाभाग्यमहानिधिर्भगवतो	II. 18
प्रियकल्याणकामभिः	IV. 46	मुखं यदि किमिन्दुना यदि	VI. 9
प्रिये हा हा क्वासि प्रकिर	V. 28	मुनिभिरुपजुष्टतीर्थै	IV. 61
प्रेङ्गं धाम यदामनन्ति	IV. 30	सुनिरयमथ वीरस्तादृश°	II. 27
प्रेष्ठाः सङ्ग्रामसीमन्त्र°	VI. 35	*मुनिर्वा देवो वा भवतु	VI. 2 (Mr)
बहुच्छलानि रक्षांसि	VI. 50	यः पूर्वेषां नः कुलस्य प्रतिष्ठा	VII. 21
वाल्यात्ममृत्वेव विरुद्ध°	IV. 9	यतो विसृक्तिरपि मानरक्षणं	III. 9
*विभ्यद्भूपरिरम्भकौणप°	VI. 17 (Mr)	यत्कल्याणं किमपि मनसा	III. 23
विश्वाशश्चाह चामीकरकमल°	V. 44	यत्किञ्चिद्गुर्भदाः स्त्रिरमा°	VI. 3
ब्रह्मचवसमाजमाक्षिपसि	III. 43	यत् क्षत्रियेष्वपि पुनः	II. 29
ब्रह्मादयो ब्रह्महिताय तपत्वा	I. 42		

यत्पर्यन्तमहीध्रसीन्नि	VII. 13	रघुकुलतिलकेऽस्मिन्	VII. 1
यच्च तेऽपि स्वसुः कर्णं	VII. 19	रघुजनकगृहेषु गर्भरूपं	IV. 32
यत् सङ्गन्दननन्दनः कपिं	V. 39	राजज्ञितो ह्येहि सहानुजस्य	I. 62
यथा चन्द्रालोकं कुमुदं	VI. 52	राजानो गुरवश्चेते	III. 20
*यथायं निध्यातः स्फुरति	V. 49 (Mr)	राज्ञां मार्तण्डवंशानां	VII. 29
यथासङ्गं तीक्ष्णक्रकचं	VI. 22	रामः कर्मभिरद्भुतैः शिशुं	III. 3
*यदा वीरस्त्रीचैरिषुभिः	VI. 61 (K)	रामभद्र गुणाराम	VII. 41
यदासक्तं दैवादनभिमतं	V. 58	राम राम नयनाभिरामतां	II. 37
यदि प्रपद्येत धनुःप्रमाथः	II. 12	राम राम महाबाहो	I. 49
यद्दर्शनात् किमप्येतद्	VII. 34	रामाय पुण्यमहसे सदृशाय	I. 27
यद्ब्रह्मवादिभिरुपासितं	IV. 21	रामेण पत्न्या सीतायाः	I. 56
यद्ब्रजकर्षणे वीर्यं	V. 31	लघुरघुपतिरेष राजसानां	VI. 47
यद्वाचां विषयमतीत्य चेतसां	IV. 15	*लङ्काद्वीपगतं निशाचरबलं	VI. 16 (Mr)
यद्विद्वानपि तादृशेऽप्यभिः	I. 33	*ललाटतटसंस्मिष्टं	V. 66 (K)
यन्मया चित्रयोच्छेदं	IV. 37	लाङ्गलोस्त्रिख्यमानाया	I. 20
*यन्मयाधिष्ठितं यत्नाद्	VI. 7 (Mr)	लोकालोकालवालस्वलनं	V. 45
यशसि निरवकाशे विश्वतः	III. 4	लोपासुद्रानुसूयाहं	VII. 36
*यशःसन्तानो मे विशदं	V. 47 (Mr)	वध्यन्तेऽस्त्रपुङ्गवाः प्रतिं	VI. 24
यान्मैचावरुणिः प्रशासि	I. 25	वन्द्या विश्वरूपो युगादिं	II. 8
यामोषधिमिवायुष्मन्	V. 24	*वयं धन्याः सर्वे रघुपतिं	V. 12 (K)
यावत् त्रिलोकां किल	VI. 29	वयमिह यथा गृह्यो वह्निं	III. 17
यावत् फणीन्द्रशिरसि	VII. 26	वश्यवाचः कवेः काव्यं	I. 4
यावन्तो रजनीचराः प्रहरणीं	VI. 59	*वसिष्ठवार्ताश्रवणप्रसङ्गाद्	V. 53 (K)
यावन्नान्तप्रभावाहुरधिगमं	VI. 48	*वसिष्ठारुन्धतीजाने	VII. 20 (Mr)
येनैव खण्डपरशुर्गवान्	II. 35	*वसुन्धराधीश महाबलानां	VI. 4 (Mr)
येर्गुप्तान्यकुतोभयानि भुवनां	V. 23	वस्वर्कैर्द्रुसहितः स्वयमेष	VII. 3
यो नस्त्रयीपरिध्वंसात्	I. 32	वाणेनैकेन विद्धः विलसति	VII. 16
यो वालिनं हन्ति हता वयं	IV. 10	विजयि सहजमस्त्रैर्वीर्यसुं	I. 8
योऽसौ वरद्वयन्यासं	IV. 48	विजितपरशुरामं सत्यं	V. 47
योऽहं द्वाभ्यां भुजाभ्यां	VI. 11	*विद्वेषादपि सन्निर	V. 48 (K)
रक्षोघ्नानि च मङ्गलानि	I. 13	विरम नरपते कथं द्विजे	III. 30
रक्षोनाथे सरभसमितो	VI. 44	विसृष्टभागधेयानां	V. 30
रक्षोनाथो रघूणां स्वरितः	VI. 56	विश्रामिचात् प्राप्य विश्वस्य	I. 50
रक्षोभिर्विपिनौकसां परिं	VI. 31	विस्रंसयन्ती परिगृह्य पत्नी	V. 4

बीजं यस्य विदेहराजतनया०	VI. 1	सचप्रत्यूहशान्त्यै दशरथ०	VII. 38
वीरश्रिया च विनयेन च	IV. 20	सदा भरतशत्रुघ्न०	IV. 42
*वीरः सोऽयं सुपर्वचितिभृदिव	V. 62 (K)	सनत्कुमाराङ्गिरसौ	IV. 16
वीराणां रुण्डरुण्डप्रविचटन०	VI. 32	सम्पूजितं हि माहात्म्य०	III. 10
वीरेण ते विनयमाङ्गलिकेन	IV. 35	सम्भाव्यमिष्टभुवनभय०	II. 40
वीरोऽस्त्रपारगश्चिन्त्यो	IV. 2	सम्भूयेव सुखानि चेतसि	II. 45
वीर्योत्कर्षैर्यदमृतभुजां	II. 2	सर्वदोषानभिष्वङ्गा०	I. 38
*वृक्षान्तर्लीनमूर्तिः प्रणि०	V. 53 (Mr)	सर्वप्राण प्रवणमघवन्मुक्त०	I. 45
वृद्धातिक्रमसभृतस्य महतो	IV. 25	*सर्वे सन्त परस्परं सुमनसः	VII. 13 (Mr)
*वेदान्तजालपरिशीलन०	VI. 5 (Mr)	साक्षात् किलाष्टमूर्ते०	VII. 9
व्यसनेऽस्मिन् मन्त्रशक्त्या	VI. 2	साक्षात् पुण्यसमुच्छ्रया	IV. 17
*शत्रुघ्नः शरदिन्दुकुन्दधवलं	VII. 10 (Mr)	*साक्षाद्विश्वरूपः सुतो	V. 52 (K)
शत्रुध्वंसात् परिणतिवशाद्	III. 25	साधारणान्निरातङ्गः	I. 31
शत्रुमूलमनुत्खाय	III. 6	सानुजस्त्वं प्रजां शाधि	VII. 15
शम्भोर्वरादनुधान०	I. 52	*सान्त्वनैरभिसम्पूज्य	V. 51 (Mr)
शरासनस्य टङ्कारा०	VII. 20	*सा हि त्वोदयसम्भृतोविजयतां	VII. 22 (Mr)
*शाखामुगो निरूपधि०	V. 60 (K)	सीतावन्दिग्रहपरिभवसास्य	II. 4
शाणोत्कीर्णो मणिरिव	VI. 53	सीरध्वजो धनुष्पाणि०	II. 42
शितैर्वाणैरेके मधुमुवि	VI. 54	*सुग्रीवः किल किष्किन्धा०	VII. 6 (Mr)
श्रुतं मे जानाति श्रुतिकवि०	VI. 15	सुग्रीवः खन्दनखाये	VI. 39
श्रेष्ठः परमहंसानां	I. 5	सुग्रीवाङ्गदयोः प्रमुत्वं	V. 62
स्नाथो गुणैर्द्विजवरश्च	III. 22	सुप्रसिद्धः प्रवादोऽयं	II. 47
स एष राजा जनको	II. 43	*सुरक्षाभृत्सारं चिपुरहर०	V. 50 (K)
स एष रामश्चरिताभि०	V. 48	सेयं सुकेतोर्दुहिता	I. 36
स एष रामः सौम्यत्वा०	IV. 24	सोत्साहं धृतशासनैः सज्जुक्तै०	VII. 10
संरोधने त्वमिभवा०	IV. 8	सोऽयं चिःसप्तवारानविकल०	II. 17
संवर्तप्रकटविवर्तसप्त०	VI. 26	*सोऽयं भवत्पदाभोज०	V. 65 (K)
संस्तूयन्ते विप्रकर्षाद्	VII. 22	*सौजन्यैकरसेन सान्द्र०	VII. 15 (Mr)
सक्रोधः प्रसभमहं परा०	III. 21	सौमित्रिः कृतहस्ताप्रभृति०	VI. 41
सङ्ग्रामेष्टसमाप्तिदं दिवि०	IV. 31	सौमित्रेर्वाणवजैरधिकतर०	VI. 42
सञ्ज्ञयते वत्सतरी	III. 2	सौहित्यात् पुथवः कथन्ति	V. 33
सत्त्वभंशविषादिभिः	II. 20	स्कन्धारोपितयज्ञपात्र०	IV. 58
सत्यसन्धाः स्तु यदि वा	IV. 51	स्थितमुपनतजृम्भागर्भ०	V. 42
सत्यसन्धा हि रघवः	IV. 49		

स्थितो ध्यायन्नन्तः किमपि	VII. 30	हा वत्साः खरदूषणप्रभृतयो	IV. 11
स्थिरस्ते प्रशमो भूयात्	IV. 36	हा वीर हा मघवनन्दन	V. 61
स्फूर्जद्वज्रसहस्रनिर्मितमिव	I. 53	हिरण्यगर्भादृषयो बभूवुः	III. 7
स्वसुः सोदर्यायाः कथमिव	V. 14	हतजानिररातिभिः सलज्जो	IV. 5
स्वामिभक्तिश्च धैर्यं च	VI. 40	*हृद्यानद्यप्रभृति भुवि नः	VII. 16 (Mr)
*हत्वा हन्त दशाननं सतनयं	VII. 1 (Mr)	हृन्मर्मभेदिपतदुत्कटं	I. 39
हन्त साधिव सम्पन्नं	I. 61	हेरम्बदन्तमुसलोत्थितैकं	II. 38

APPENDIX F

INDEX OF SANSKRIT WORDS

Roman numerals followed by Arabic numbers refer to act and verse ; others to page and line.

- अकलित II. 30 ; 164, 11 ; VI. 36 ; 38 ;
 VII. 14. See also कल्य and कलित.
 अकुतोभय V. 23.
 अक्रमं 173, 9 ; 180, 7.
 अक्रमात् II. 50.
 अक्रमेण VI. 63.
 अङ्गभङ्ग I. 39.
 अजस्र VII. 5.
 अङ्ग v. उदङ्गत् III. 32 ; अङ्घ्रित I. 54 ;
 VII. 8.
 अटुहास I. 45 ; III. 28.
 अण्डभेदन 77, 6.
 अतिप्रसङ्ग III. 16 ; 129, 2.
 अतिसन्धान 159, 8.
 अदभ्र VII. 12.
 अधिष्ठ 42, 3.
 अननुसन्धाना 190, 1. See also अनुसन्धा.
 अनभिष्वङ्ग I. 38.
 अनराज 49, 9.
 अनास्था II. 11 ; 39. See also आस्थाप.
 अनिभृत III. 27. See also निभृत.
 अनुज्ञव 35, 8 ; VII. 19.
 अनुरसित V. 41.
 अनुसू v. 39, 11 ; 69, 6 ; 104, 6 ; 117, 9 ;
 V. 35 ; 143, 8 ; 178, 1 ; 205, 8.
 n. अनुरोध III. 28 ; 150, 12 ; 203, 13.
 अनुष्ठान IV. 33.
 अनुसन्धा v. 90, 5 ; 159, 3.
 n. अनुसन्धान 205, 4. See also अननु-
 सन्धाना.
 अनोक्त 124, 14.
 अन्धतामिस्र 13, 6.
 अपचार IV. 20 ; 21.
 अपविद्ध II. 33 ; 68, 4.
 अपह v. 41, 6 ; 52, 16 ; 92, 5.
 n. अपसारण 91, 6.
 अपास्त 203, 13 ; VII. 43.
 अप्रतिसन्धेय 174, 6.
 अप्राकृत I. 3 ; 17, 6 ; II. 39 ; 73, 1 ;
 IV. 12 ; V. 56. See also प्राकृत.
 अभिचर् v. 39, 9.
 n. °चार I. 62.
 अभिसन्धा v. 88, 1 ; 134, 2 ; 158, 10.
 अभीषु V. 23.
 अभ्यर्ण 7, 2.
 अभ्युन्नत 6, 13 ; 8, 4.
 अभ्युपगम I. 38.
 अभ्युपपन्नवान् 201, 10.
 अभ्रङ्गष VI. 7 ; 201, 16.
 अम्बूकृत V. 41.
 अरर VI. 23 ; 27.
 अरिष्ट IV. 18.

अरिष्टताति 12, 1.
 अर्गल VI. 16; 23. See also निर्गल.
 अर्थ II. 7.
 अलावु 22, 2.
 अवग्रह 91, 5.
 अवरोध VI. 63.
 अवरोधन VI. 20.
 अवष्टभ v. 75, 14; V. 5; 141, 5.
 n. °ष्टभ 56, 8. See also अवष्टभ.
 अवस्कन्द v. 80, 3.
 n. °स्कन्दन.
 अवस्कन्दिन् 13, 5; 119, 2.
 अविमृशकारिता 158, 9.
 अव्यवधीयमान V. 51.
 अश्रमसार VI. 16.
 असंविज्ञात 56, 7.
 अहमहमिका VI. 54.
 आजिर VI. 32.
 आटोप VI. 32.
 आतः III. 43.
 आतङ्क II, 21. See also निरातङ्क.
 आततायिन् III 21.
 आत्मनातृतीय 6, 13; 117, 10.
 आथर्वण I. 62; II. 24.
 आधाननिरन्वयप्रमथन III. 13.
 आधार (= dramatis personae) I. 3.
 आनन्तर्य 88, 10; IV. 7.
 आपात 113, 6.
 आप्ये 15, 9; 49, 10.
 आभिगामिक 90, 14.
 आभिषेचनिक III, 4.
 आभोग 57, 8.
 आयत् I. 49; III. 34.
 आवर्जित 56, 1; V. 63.

आविड V. 44. See also Prakrit Word
 Index.

आशीविष III. 14.
 आशुग VI. 59.
 आस्थाप्य I. 13.
 आस्थालित 146, 7.
 इन्दुकान्त VII. 34.
 इष्टापूर्त III. 1.
 इष्वास VI. 56.
 ईति VII. 43.
 उक्तिप्रत्युक्तिका 99, 1.
 उच्चुलुप् V. 32.
 उच्छर्दित I. 35.
 उच्छृङ्खल II. 29. See also विसृङ्खल and
 विसृङ्खलमाण.
 उच्छ्रापय I. 8.
 उत्कट I. 39; III. 29; V. 33; VI. 23.
 उत्कोपय 61, 6.
 उत्तम V. 53.
 उत्ताल I. 37.
 उत्पात I. 37; III. 21; V. 44. See also
 उत्पाद.
 उत्प्रास 64, 10.
 उत्सारित IV. 39.
 उदर्क 6, 7; 158, 10; 178, 16.
 उदाहरण 134, 5.
 उद्गाढ VI. 4.
 उद्गूर्णत VI. 59.
 उद्गृ v. III. 10.
 n. °द्गार II. 49; 99, 10; VI. 33.
 °द्गारि III. 29.
 उद्घात 128, 12.
 उद्दाम II. 48; III. 24; 45.
 उद्गुद I. 39; V. 33.

उद्वह I. 13.
 उद्वेक्षित V. 2. See also उद्वेक्ष.
 उपजापित 91, 2.
 उपजुष्ट III. 126.
 उपनिबन्ध 150, 12.
 उपनिषद् II. 3.
 उपपत्ति 150, 2.
 उपस्रव 89, 1.
 उपमर्द V. 63.
 उपराग 68, 4.
 उपश्रय 93, 1.
 उपश्लेषण 93, 1.
 उपश्लोक्य 205, 8. See also श्लोक.
 उपहित I. 11; III. 41.
 उपादान 95, 8.
 उपाधि VII. 22.
 उल्ललद् I. 35.
 उल्ललित 204, 9.
 उल्लिख I. 20 (°ख्यमान); II. 38 (°खित).
 उल्लोल V. 2.
 ऋतक्षरा 68, 3.
 एकतान III. 11.
 एकदेशेन 46, 3.
 एकमैत्री IV. 8.
 एकायनीभू v. 110, 5.
 n. °भाव 86, 7.
 एनस् 13, 7; 101, 1.
 ऐकमुख्य II. 4.
 ओङ्कार 22, 7.
 औतथ्य 13, 3.
 और्जित्य II. 16.
 कङ्कपत्र I. 18; 39.
 कङ्काल V. 39.
 कचाकचि VI. 31.

कञ्चुकित II. 38.
 कण्डू V. 47.
 कण्डूल II. 27.
 कदर्थित VI. 29.
 कन्द II. 16.
 कवन्ध II. 49; 130, 11; VI. 63. See
 also कावन्ध and काबन्ध.
 कम्बुकण्ड II. 46.
 करङ्क 147, 4.
 करपत्र V. 29.
 करोटि V. 19.
 कल्य III. 24. See also कलित and
 अकलित.
 कलित II. 30; VI. 11. See also कल्य
 and अकलित.
 कलिल 18, 8.
 कल्पापाय II. 25; III. 40.
 कल्लोल VI. 17.
 कश्मल III. 4. See also कार्मल.
 काण्डपुष्ठ 73, 5; 73, 10.
 काण्डीर 73, 5.
 कान्तारमण्डूक 130, 10.
 कावन्ध VII. 16. See also कवन्ध.
 काबन्ध V. 34. See also कबन्ध.
 कार्तस्वर VII. 6.
 कालप्रियनाथ 1, 11.
 कार्मल 136, 12. See also कश्मल.
 किंवदन्ती III. 4.
 किरीट I. 29.
 किलकिला 173, 9.
 कीकस V. 19.
 कीलाल III. 48; VI. 15.
 कीश VI. 1.
 कुटीर I. 39.

कुट्टाक II. 31.

कुठार II. 16; 26; 46; 49; III. 28.

कुड्मल II. 21.

कुतुक. See सकुतुक.

कुमारमुक्ति IV. 9.

कुलाय I 20, 2.

कुहर I. 39; V. 2; 41; VI. 12.

कुहली VII. 13.

कृतहस्तता VI. 41.

कोरक 153, 2; VI. 1.

कौलीन 191, 15; 209, 6.

ककच V. 19; VI. 22.

क्रीडाकपित्व VII. 16.

क्लोम III. 32; V. 19.

क्वथ v. V. 33.

n. क्वाथ VI. 12.

क्वेत्रसम्भव 134, 10.

क्वेडा VI. 57.

खणत्खणीकृत V. 1.

खण्डपरम्पु II. 33; VI. 15.

खुरली II. 34; V. 5.

गण्डोपल VI. 24.

गर्भरूप 30, 2; IV. 32.

०पक 9, 15.

गुज्जा V. 53.

गेरिकाङ्ग V. 44.

गोदान 32, 5.

गोपुर VI. 24.

गोष्पद VI. 17.

ग्रन्थि I. 34; III. 32; V. 41.

ग्रह (= persistency) 143, 10.

ग्राह (= persistency) V. 51.

घस्तर VI. 23.

घस्त्र VI. 8.

चक्रवाल VI. 4.

चक्षत् II. 32.

चरण (= Vedic school) 2, 6.

चषक 140, 3.

चित्तभेद III. 31. See also Prakrit word
Index.

चुलक V. 32.

छोट V. 63.

जनता VII. 25.

जनि VI. 28; VII. 33.

जम्भक 23, 3.

जीमूत II. 46.

जीवा VI. 30; 37.

जृम्भ v. with उद् VI. 52.

n. ०म्भा III. 29; V. 42; 53.

०म्भित 159, 8.

ज्योतिष्मती 68, 2.

झञ्झामरुत VI. 36.

झम्पा V. 63.

टङ्कार I. 54; VII. 20.

टात्कार V. 33.

डम्बर VI. 9.

डिण्डिम I. 54.

डिण्डीर III. 32.

तदामुष्यायण 2, 8.

तनूनपात् 74, 6.

तन्त्र II. 17; III. 25.

तर्कोत्तर II. 6.

तिग्म II. 25; IV. 6.

तितित् v. II. 12; 91, 7.

n. ०त्ता III. 27.

तुण्ड V. 19.

तुसुल 174, 6.

तुलाधृत 174, 1.

तूष्णी I. 18.
 तूष्णीर II. 26; 147, 5.
 तुवर VI. 50.
 त्रैविष्टप VI. 25.
 त्वक्सार VII. 12.
 दुर्दिन IV. 57.
 दुर्व्यवस्थ V. 21.
 दूत्य I. 40; VI. 22.
 दृषत्सार VI. 52.
 दृष्टादृष्ट III. 35.
 दौरातय IV. 53; V. 46.
 दौर्मनस्य V. 7.
 धक् II. 49.
 धमनि III. 32; V. 19; VI. 14; 34.
 धिषणा VI. 8.
 धूर्धर IV. 17.
 धौरेय III. 46.
 मलक I. 35; V. 33.
 नान्दी I, II; II. 4.
 नाभिजननी V. 18.
 नायन I. 44.
 नासीरचर 183, 1.
 निकाय 26, 9; IV. 18.
 निकार III. 41; V. 14; VII. 8.
 निघ्न VI. 48.
 निबन्धन 56, 7.
 निवर्हण III. 37.
 निभृत 42, 2; II. 18; III. 14; 147, 13.
 See also अनिभृत.
 निरगल VI. 3. See also अगल.
 निरवकाश III. 4.
 निरवग्रह 80, 4.
 निरातङ्क I. 31. See also आतङ्क.
 निरीहता II. 11.

निर्णिकृति IV. 25.
 निर्व्यूढ VII. 8; 42.
 निशुस्त्र II. 33; V. 61.
 निश्वस् 14, 3; 58, 13.
 निःश्रेयस 41, 6.
 निःश्वस् 153, 9.
 निष्ठा IV. 28.
 निष्पेय I. 4; 34; VI. 31.
 निष्यन्द I. 4; V. 41.
 नीहारीकृत V. 1.
 नैतलसप्तन V. 18.
 नैर्ऋत 126, 1.
 न्यूनता II. 8.
 पङ्क्तिपावन 2, 7.
 पञ्चषा 177, 2; VI. 39; 206, 9.
 पञ्जिका IV. 60.
 पतच V. 1.
 पराग VII. 17.
 परिकार 140, 4; 174, 1.
 परिकलयितु V. 10.
 परिग्रह v. IV. 4.
 n. (= husband) 62, 12.
 (= taking up, &c.) 98, 13; IV. 28;
 169, 15. See also परिग्रह.
 परिणम् v. I. 12; 30; 37, 2; II. 41;
 III. 1; III. 26.
 n. ण्णति II. 15; III. 25; 124, 7; VI.
 28.
 ण्णाम 59, 3; 202, 10; V. 40.
 परिदलत् VI. 4; 12.
 परिदा VI. 56.
 परिधीरणा 45, 8.
 परिपाक 95, 8; 188, 6; VII. 3. See
 also परीपाक.

- परिमर III. 41.
 परिलसत् V. 45.
 परिवृढ VI. 25; VI. 31; VI. 48.
 परिसर 6, 11; 124, 14; VI. 33; 194, 10;
 196, 12; 204, 3; 204, 13.
 परिस्तन्न 49, 7; 50, 5; 54, 11.
 परिखण्ड v. V. 22.
 n. ०खण्ड I. 51. See also परिपण्ड.
 ०खण्डित 151, 16.
 परीपाक IV. 28; VI. 6. See also परि-
 पाक.
 पर्यस्त V. 45.
 पर्याप्त I. 54.
 पर्याय I. 44; 99, 11; IV. 15; 202, 12.
 पाक IV. 14.
 पादसृष्टिका 116, 1.
 पाप्मन् I. 1; 13, 6; 68, 5; 100, 9;
 IV. 25.
 पारकाम I. 24.
 पारायण I. 14; 23, 4; 150, 4.
 पिशाचिका 67, 12.
 पिष्टातक VI. 54.
 पुत्रमाण्ड II. 44.
 पुराकल्प V. 5.
 पुष्करावर्तक 49, 9.
 पूग VII. 13.
 पृतना 180, 9; VI. 55.
 पृषत्क III. 30; VI. 57.
 पौरस्थ 141, 3.
 प्रकाण्ड IV. 35; V. 48; VI. 34.
 प्रकृति I. 57; 42, 3; 90, 14; 91, 3; 91,
 8; 110, 6; 117, 12; IV. 7; VII. 2;
 VII. 30.
 Instrumental I. 16; 80, 4; III. 12.
 प्रतिकूलिक 149, 8.
 प्रतिचिह्न 62, 10.
 प्रतिघ VI. 45; VI. 47.
 प्रतिपद् I. 33; IV. 6; 144, 5.
 प्रतिफलित VI. 25.
 प्रतिभय 130, 7; VI. 24.
 प्रतिभिन्न 49, 9.
 प्रतिभू III. 46.
 प्रतियोगिन् II. 7.
 प्रतिसंविधान 179, 17.
 प्रतीष्ट I. 58.
 प्रत्यग्ज्योतिः IV. 36.
 प्रत्यङ्गू v. III. 25; III. 48.
 प्रत्युदा 205, 16.
 प्रधान VI. 30; VI. 33; VI. 37.
 प्रपद् v. II. 12; VII. 33.
 प्रपा 151, 17.
 प्रभविष्णु 80, 3.
 प्रमित I. 51.
 प्रयतन VII. 38.
 प्रवचन IV. 25.
 प्रवण I. 45.
 प्रशस्ति V. 12.
 प्रष्ट I. 30.
 प्रसत्ति 186, 2.
 प्रसन्न I. 2; I. 7; I. 12; I. 21; II. 15;
 IV. 14; 101, 4; 101, 9.
 प्रसाद् 68, 3.
 प्रसादनी 68, 1.
 प्रस्तावना 5, 6; I. 54.
 प्राकृत 16, 5; III. 4; 73, 1. See also
 अम्राकृत.
 प्राकृतिक VII. 39.
 प्राग्भार I. 35; III. 32; VII. 11.

प्राङ्मण्डल II. 13.
 प्राचीर VI. 4.
 प्राण (= night) I. 45.
 प्रातिमद्य VI. 11.
 प्रामव VI. 38.
 प्राय I. 26; I. 35; III. 32; V. 32.
 प्रास VI. 33.
 प्रियता I. 6; II. 22.
 प्रेक्षित I. 35.
 प्रौढ II. 3; IV. 6; V. 42; VI. 4.
 प्रवग VI. 16; VI. 25.
 प्रवङ्ग 134, 9.
 प्रवङ्गम् 152, 7.
 प्रीह V. 19.
 वन्धु (as a suffix) III. 28; 109, 4.
 बुक्का VI. 33.
 ब्रह्मसूत्र III. 48; V. 32; V. 45.
 भारती I. 2.
 भावना 68, 1.
 भित्ति II. 38.
 भिदा IV. 3.
 भिषज् v. IV. 23.
 भुक्ति IV. 9.
 भू v. (= to go) 130, 3.
 भूगृह IV. 31.
 मधूक II. 21.
 माध्वीक VII. 13.
 मार्गण (= arrow) III. 48; VI. 63.
 महेश्वर 8, 8; 39, 7. 10; 168, 6.
 मुष्टामुष्टि VI. 25.
 मूर्ध् (= to increase) 191, 7.
 with उद् VI. 12; VII. 11.
 with समुद् VI. 36.
 मेदुरित 124, 15.

मैत्रावरुण 96, 6; 99, 5; 99, 13; IV. 46.
 मैत्रावरुणि I. 25; 207, 14; 208, 2;
 210, 3; 212, 9.
 यकृत् III. 32; V. 19.
 यातुधान IV. 39; 181, 1.
 योगाचारन्याय 87, 8.
 यौगपद्य VI. 38.
 राका VII. 34.
 रुण्ड VI. 32.
 रोमकूप VI. 51; 169, 8.
 लकुच V. 32.
 वत्सतरी III. 2.
 वधूटिका 62, 12.
 वधूटी IV. 53; V. 17.
 वन्दार 197, 13.
 वन्दिन् I. 59; II. 4; 86, 8; VII. 5.
 वन्दी VII. 6.
 वराक V. 22.
 वर्तय् III. 23.
 वल्ग with वि VI. 23 (विबल्गन).
 with व्या VI. 26 (व्याबल्गन).
 वस्था VI. 44.
 वाचाट 168, 15.
 वानीर V. 40.
 वावाह VII. 43.
 विकलन V. 33.
 विचिकित्स I. 37; IV. 49.
 विचिचीषा VII. 19.
 विजिगीषु 87, 6.
 विटङ्क V. 21.
 वितदिका VI. 24.
 विधम् II. 48.
 विधि I. 25; I. 59; I. 61; II. 13
 III. 1; III. 34; IV. 17; IV. 18;

V. 45; VI. 1; VI. 28; VII. 37;
VI. 3; VI. 7; 161, 5; VI. 25;
VII. 38.

विपर्यस्त I. 61; III. 36.

विपाक 126, 9; V. 56; 149, 5.

विप्रलम्भ 185, 4.

विप्लव 68, 4; III. 35; III. 38.

विमर्द 180, 6; 184, 1.

विवर्त V. 57; VI. 26.

विवर्जन VI. 51.

विवर्त्तन. See वल्गु.

विवेक्षा 31, 9.

विशाख II. 38.

विशिख II. 38; III. 14.

विष्टर II. 44.

वीरगोष्ठी 142, 11; V. 52; VI. 43.

वीवध VI. 16; VI. 19.

वृषस्य v. 123, 3.

वैकर्तन 13, 8.

वैकर्तनि 193, 9.

वैतृप्प्य V. 49.

वैमनस्य 107, 4.

वैमातुक 190, 7.

वैमानिक 86, 1.

वैयम्य VII. 38.

वैयात्य 31, 1.

व्यतिकर n. II. 21; II. 23; II. 26;

IV. 32; VI. 26; VI. 41; 181, 3.

v. ँकरित III. 32.

व्यतिरेकिन I. 46.

व्यपदिष् 17, 6; II. 11; III. 24.

व्यवसिति VI. 51.

व्याचेपिन् VI. 23.

व्यावल्गु. See वल्गु.

व्युत्पन्न IV. 57.

व्युदस VI. 8; VI. 10.

व्रात I. 43.

शतघ्नी VI. 48.

शाण III. 28.

शालीनता 151, 11.

शिरा III. 32; VI. 22.

शिवताति 124, 7.

शुष्कार I. 53.

श्लोक VII. 26; VII. 43. See also उप-

श्लोक्य.

संरम् v. II. 25; 76, 8.

n. ०रक्ष I. 2; 25, 2; II. 12; 56, 7;

V. 53; 146, 10.

संरोधन 91, 6; IV. 8.

संवरण 133, 10.

संवर्त V. 1; VI. 26.

संवेग n. I. 39; 113, 6.

a. ०वेगिन् V. 20.

संवेद्य III. 47.

संस्त्याय 12, 10.

संस्तु VII. 22; 204, 3.

संहनन II. 46.

सकुतुक VI. 61; VII. 10; VII. 16.

सङ्घावत् VII. 43.

सङ्घट्ट I. 45; 177, 2.

सङ्घात 20, 5; V. 29.

सञ्ज्ञप III. 2.

सत्यसन्धा IV. 16; IV. 49; IV. 51.

सनाभि III. 9.

सन्दर्भ 2, 1.

सन्धा. See सत्यसन्धा.

समनीक IV. 18.

समर 172, 12.

समुच्छ्रय IV. 17.

समु (सम् + root च्छ) I. 7.

सम्पुट I. 54.

सम्प्रदाय I. 47; 150, 9.

सम्प्रव VII. 5.

सम्भार II. 40; III. 4; 207, 15; VII. 37.

सम्भावना 182, 8; 206, 13. See also सम्भू.

सम्भू II. 40; II. 45; 116, 2; 116, 9; VI. 52. See also सम्भावि.

सरणि VI. 31.

सर्वङ्ग 29, 5; V. 56.

सर्वतोवृत्ति III. 12.

सर्वाकारं III. 12.

सातत्य VI. 54.

सौख्य I. 59.

सौष्ठव 147, 14.

सौहित्य V. 33.

स्कन्धबन्ध II. 16; II. 49.

स्कन्धावार VI. 17.

स्तम्भन 6, 1.

स्तोम II. 25.

स्त्यै v. 25, 1; V. 41.

n. स्त्यान V. 41.

स्तैण I. 37.

स्थगित I. 43.

स्फार V. 2; VI. 32.

स्फुर् I. 39; II. 23; II. 26; II. 30; 73, 1; V. 1; V. 19; V. 21; VI. 26; VI. 36.

with वि I. 44; II. 40.

with प्र VI. 12; VI. 31.

स्फूर्ज् v. I. 53; III. 40; VII. 12.

with उद् VI. 51.

n. °र्जथु VII. 12.

खयङ्गाह I. 28.

खलिवाचनिक 73, 9.

खस्थ I. 1; 49, 2; III. 16.

खाच्छन्ध 52, 11.

हठाक्रान्ति 42, 2.

हठादेशिन् IV. 3.

हृणी (= to be ashamed) I. 51.

APPENDIX G

INDEX OF PRAKRIT WORDS

N.B.—References are to pages and lines.

- अ (=च) 164, 4. See also च.
 अगद्वअदा 92, 1.
 अट्टालअ 159, 11; 161, 12.
 अण 189, 9. See also जण.
 अणत्थ 93, 4.
 अणुजीवित्तण 92, 1.
 अणुवन्धिज्जमाण 155, 7.
 अणुहवि° 160, 2.
 अणुहाविद 196, 6.
 अणुहाव 14, 2. See also महाणुहाव and
 महाणुभाव.
 अणदीमुह 19, 12.
 अध 93, 3.
 अधिवई 190, 12.
 अन्तेउर 47, 5.
 अप्पडित्तमाधेअ 88, 9.
 अब्भन्तर 60, 11.
 अभिओअ 209, 11; 162, 9. See also
 अहिओअ.
 अम्महे 30, 6.
 अम्मो 20, 11; 47, 3; 190, 11; 200, 13;
 202, 3.
 अवट्ठअ 40, 4. See also अवट्ठअ.
 अह 88, 3.
 अहवा 188, 3.
 अहिओअ 162, 2. See also अभिओअ.
 अहिआण 156, 8.
 अहिद्व° 20, 12.
 आउह 56, 4.
 आभिमुह 48, 8. Cf. also इदोहिसुहं
 160, 1.
 आलाव 57, 1.
 आविद्ध 51, 3.
 आसास 189, 1.
 आहरण 156, 8.
 उक्कम° 24, 11.
 उप्पाद 20, 11. See also उत्पात.
 उब्भन्त 48, 1; 48, 8.
 उल्ललद् 19, 1.
 उवजुज्जन्त 187, 4.
 उवणास 40, 4; 159, 1.
 उवालम्भ 188, 3.
 उव्वत्तिद 50, 3.
 उव्विग्ग 47, 4.
 उव्वेस 51, 2. See also उव्वेसित.
 एव 50, 6. See also एव and जेव.
 एव 19, 9; 19, 12; 20, 11; 21, 2; 47,
 5; 49, 8; 51, 4; 53, 1; 60, 11.
 88, 7; 188, 3. See also एव and जेव.
 एव्वं 5, 13; 16, 10; 29, 1; 38, 3; 87,
 4; 92, 2; 93, 10; 188, 2; 190, 12;
 209, 3.

श्रीधारे 165, 7.
 श्रीधारिद 191, 6.
 श्रीसन्त 57, 1.
 श्रीहस 56, 4.
 श्रीहीरमाण 38, 2.
 कज्जलेह 108, 7.
 कदन्त 155, 7.
 कन्दोदु 48, 6.
 कप्पदुम 109, 13.
 कसण 158, 6.
 कहं 16, 10; 33, 10; 39, 6; 45, 6;
 161, 14; 162, 1; 162, 2; 188, 1;
 188, 11; 189, 7; 189, 10; 189, 12;
 190, 6; 190, 11; 191, 6; 192, 1;
 196, 5; 199, 6; 199, 11; 200, 13;
 201, 3; 206, 11; 209, 7; 209, 8.
 कहं विअ 189, 7; 209, 8.
 कुमार 45, 7; 48, 1; 48, 8; 187, 6;
 189, 2; 207, 8.
 कुमारअ 107, 9.
 कुमाल 155, 7.
 कोलीण 209, 3.
 खु 9, 13; 55, 11; 58, 12; 155, 5; 157,
 5; 157, 7; 159, 10; 163, 8.
 कखु 155, 6; 157, 7.
 गमअ 40, 4.
 गरुअ 58, 3.
 गरुअत्तण 56, 4. See also अगरुअदा.
 च 36, 9; 86, 9; 88, 7; 88, 8; 92, 2;
 108, 4; 160, 1; 163, 8. See also अ.
 चउइही 158, 6.
 चारित्त 108, 2.
 चित्तभेद 19, 12. See also Sans. Word
 Index.

जण 189, 1; 209, 12. See also अण.
 जधा 5, 10.
 जह 38, 1.
 जिव्व 156, 7; 157, 6; 158, 6; 159, 2;
 160, 1; 160, 3; 165, 8; 189, 3;
 202, 3; 206, 11. See also एव and
 एव्व.
 ज्जिब्व 159, 2; 206, 11.
 णहर 155, 6.
 णावि 202, 4.
 णाह 191, 6.
 णिक्खिव 155, 6.
 णिसोख 194, 10.
 णिधाण 190, 11.
 णिम्भर 51, 4.
 णिरवेक्ख 162, 3.
 णिवुत्त 36, 9.
 णिव्वडिद 46, 1.
 णिसमी 192, 2; 199, 7.
 णिसिद 51, 2.
 तह 38, 2.
 तहा 168, 4.
 ति 15, 10; 48, 8; 88, 9; 156, 9. See
 also त्ति.
 तिकख 164, 4.
 तुवरन्तीअ 47, 7.
 तुवरा 45, 7; 48, 1.
 तूर 192, 1.
 तिलोद्ध 48, 5; 187, 2.
 त्ति 38, 3; 47, 4; 49, 1; 87, 4; 93, 4;
 160, 4; 163, 6; 164, 7; 165, 9;
 168, 2; 189, 2; 194, 14; 204, 10.
 See also ति.
 दिअह 158, 6.

दीव 157, 7.
 दुच्चरिद 188, 3.
 दुल्ललिद 187, 3.
 दुद्विलसिञ्च 188, 2.
 दुस्सिलिट्ठ 39, 6.
 धवलंसुञ्च 195, 1.
 वडत्ती 160, 2.
 पञ्चोञ्चण 88, 3.
 पक्खन्तर 43, 2. For पक्ख see also
 वक्ख.
 पडिआर 157, 8.
 पडिगगहण 187, 3.
 पडिट्ठावञ्च 211, 5.
 पडिणाद 108, 5.
 पडिवञ्चण 188, 1.
 पडिवत्ती 92, 4.
 पडिवाल 187, 3.
 पडिवोहि° 160, 3.
 पडिहार 166, 12.
 पडीहार 168, 2.
 पणङ्गद 108, 4.
 पत्थाव 190, 6.
 पम्हलिद 164, 5.
 पम्भसिद 108, 1.
 परिञ्चण 47, 4.
 परिवक्खिव 51, 1.
 परिग्गह 107, 10. See also परिग्रह.
 परिट्ठिद 157, 5.
 परिणद 188, 2. See also विपरिणद and
 परिणम्.
 परिप्पन्द 24, 12. See also परिस्पन्द.
 परिप्फुरवि° 108, 2. See also स्फुर.
 परिसर 194, 10.
 पलविद 47, 4.

पसरिञ्च 47, 7.
 पसारिद 195, 1.
 पसुवइ 187, 4; 190, 11.
 पहा 24, 12; 51, 1.
 पहाव 208, 14.
 पि 93, 10; 156, 14; 160, 3; 165, 7;
 199, 6; 209, 12. See also वि.
 पुरव 202, 3.
 पेच्छिञ्जन्त 51, 1.
 पेरन्त 157, 5.
 फंस 165, 8.
 भवे 29, 1. See also ऊविस्स° and हो°.
 मङ्कड 156, 7.
 मन्थण 48, 5.
 मसिण 40, 4; 59, 2.
 मह 189, 3; 196, 5; 198, 6; 199, 6;
 209, 2. See also मे.
 महाणुभाव 196, 6; 199, 6.
 महाणुहाव 20, 12. See also अणुहाव.
 माहप्प 59, 2.
 माहिन्द 36, 10.
 मुहल 47, 4.
 मे 15, 11; 108, 6; 188, 1; 189, 1. See
 also मह.
 मेहणाद 187, 6.
 रत्ती 159, 11.
 रसाञ्चण 107, 10.
 लज्जालुइत्तण 50, 3.
 लम्भ 56, 4.
 व 201, 3. See also व्व and विञ्च.
 वक्ख 162, 2; 162, 9; 189, 3.
 ववसाञ्च 46, 2.
 वादाली 20, 11.
 वाहार 156, 14.

वि 37, 5; 88, 3; 92, 2; 94, 4; 108, 1;
 108, 2; 109, 12; 155, 5; 156, 7;
 156, 8; 156, 14 (twice); 157, 7;
 162, 2; 165, 8; 168, 1; 188, 1;
 189, 3; 189, 10; 190, 11; 195, 1;
 196, 6; 199, 11; 200, 13; 202, 5;
 209, 2. See also पि.
 विञ्च 20, 12; 24, 11; 57, 1; 90, 6;
 197, 9; 203, 10. See also च and व.
 विञ्चड 51, 3.
 विक्खित्त 155, 6.
 विट्ठञ्जि 155, 5.
 विस्सन्ति 108, 6.
 वित्थरिज्जन्त 194, 10.
 विपरिणदो 189, 12.
 विपरिणमे 188, 4.
 विप्पवास 32, 7.
 विप्फारिद 48, 7.
 विभीसण 92, 4; 93, 4. See also विहीसण.
 विसंवद 86, 9.
 विसङ्खल 51, 2. See also उच्छृङ्खल.
 विसङ्खलमाण 48, 1.
 विसट्ट 48, 6.
 विस्सन्त 159, 2.
 विहलिद 48, 1.
 विहलाविद 51, 4.

विहीसण 189, 2. See also विभीसण.
 वुड्ड 194, 14.
 वुत्तन्त 160, 2.
 वेञ्च 47, 7.
 वेह्व 108, 1.
 व 39, 6. See also व.
 सङ्गाम 60, 13.
 सखिधाण 88, 8.
 सन्तावकारी 49, 1.
 समत्थ (= समस्त) 46, 1; 48, 5.
 (= समर्थ) 47, 4; 187, 3.
 समुदाञ्च 163, 8.
 सम्भावे 93, 4. See also सम्भू.
 सहाञ्चत्तण 88, 3.
 सामलत्तण 194, 10.
 साहिज्ज 164, 6.
 सिणिच्च 156, 13.
 सिहा 51, 3.
 सोक्ख 108, 1.
 सोवाण 161, 12.
 सोहग 58, 12; 107, 9.
 हदासा 19, 6; 20, 12.
 ऊविस्स 32, 7.
 होडु 93, 10; 210, 15.
 होह 207, 8.
 होहि 108, 6; 211, 5.

